

‘Angst voor criminaliteit’ onderzocht

De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit
en irrationeel fantoom

Stefaan Pleysier

promotor: prof. dr. Geert Vervaeke

co-promotor: prof. dr. Johan Goethals

proefschrift aangeboden tot het
verkrijgen van de graad van
doctor in de criminologie

“Anxiety is the dizziness of freedom”

Søren Kierkegaard

Omslag: *De man die de wolken meet*, De Singel, Antwerpen (Jan Fabre, 1998)

Foto door Michiel Hendryckx

Woord vooraf

WE'RE ALL AFRAID, OK!

Een ondertussen aanzienlijke tijd geleden schreef Jock Young met *The Failure of Criminology* (1986) een binnen de criminologie - alleen al om de titel - opgemerkte bijdrage. Hierin pleitte hij voor de nood aan een radicale en realistische criminologiebeoefening die komaf diende te maken met de overaccentuering van de dader, de samenleving, en de controlemechanismen tussen beide voorgaande categorieën, ten voordele van een meer centrale positie voor het slachtoffer. Het pleidooi voor deze *New Realism* benadering binnen de criminologie viel niet in dovemansoren, wel integendeel (de Haan & Loader, 2002). Nauwelijks twee jaar later hadden Maguire & Pointing (1988) het over *The Rediscovery of the Crime Victim*; een herontdekking die later onder meer door Boutellier (1993) werd bestempeld als de victimologische wending binnen het criminologische en strafrechtelijke denken.

Deze wending ontleent haar kracht, aldus Boutellier (1993), aan het feit dat 'politieke, sociale, wetenschappelijke en beleidsmotieven hand in hand gaan', en het criminaliteitsvraagstuk onderwerpen aan een nieuw moreel appel. Met name het leven in onze laatmoderne samenleving lijkt de herwaardering van de positie van het slachtoffer te faciliteren; immers, het slachtoffer "(...) has become the symbol *par excellence* of the late modern condition" (de Haan & Loader, 2002:245) in die mate zelfs dat slachtofferschap een van de weinige, ons resterende identiteitsverlenende concepten lijkt te zijn: "*We're all victims, OK!*" (Ewald, 2000:167; Luhmann, 1993). Dat gedeelte of collectieve slachtofferschap slaat in onze maatschappij echter niet enkel of niet langer op slachtoffers van criminaliteit in de traditionele zin van het woord, maar evenzeer op slachtoffers van 'angst voor criminaliteit'. In een maatschappij die, aldus sociologen, de fase van de 'reflexieve modernisering' is binnengetrepen, heeft het onvoorwaardelijke geloof in het modernistische project bij uitstek, de *production of order*, plaats geruimd voor een toenemend risicobewustzijn en een dalende risicoacceptatie. "The movement set in motion by the risk society (...) is expressed in the statement: *I am afraid!*" (Hier, 2003:3). Met name hierin kan men allicht niet onterecht een uitbreiding van de aangehaalde victimologische wending ontwaren; het gedeelte slachtofferschap draait nu om de constructie en positionering van zogenaamde *fearing subjects* (Lee, 1999; 2007). "The type of the risk society marks in this sense a social epoch in which *solidarity from anxiety* arises and becomes a political force" (Hier, 2003:3).

Die *fearing subjects* zijn ondertussen ook het voorwerp gaan vormen van een belangrijke subdiscipline binnen het criminologische onderzoek. 'Fear of crime' of 'angst voor criminaliteit' wekt interesse en belangstelling niet enkel onder criminologen en victimologen, maar ook en misschien vooral bij beleidsmakers, politici en politieke partijen, de media en de publieke opinie (Lee, 2007). Er is, sedert de 'empirische ontdekking' van het fenomeen halverwege de jaren '60 van vorige eeuw, veel over gezegd en veel over geschreven. En alhoewel de kwaliteit van die geschriften en de gedegenheid van het empirische onderzoek waarop ze vaak steunen, globaal gezien niet meteen kan leiden tot een unanieme tevredenheid, schuilt in een eerder komisch bedoelde quote van een groep onderzoekers een grond van waarheid: '*Fear of crime is now bigger than General Motors*' (Ditton e.a., 1999:83).

'Fear of crime' of 'angst voor criminaliteit' vormt ook het onderwerp van dit werk. Het is, om veel redenen, een werk van de lange adem geweest. Ten minste één van die redenen is hier echter relevant: het onderwerp, 'angst voor criminaliteit', vraagt een voorzichtige en genuanceerde, een correcte en kritische behandeling. Criminaliteit en onveiligheid in het algemeen, en 'angst voor criminaliteit' of het 'onveiligheidsgevoel' in het bijzonder, zijn als thema beladen met een bijzondere maatschappelijke aandacht en politieke gevoeligheid. 'Angst voor criminaliteit' is geen objectieve en voor de hand liggende empirische realiteit maar "(...) the result of a number of discursive realignments, technical shifts, historical accidents, and governmental imperatives" (Lee, 2001b:ix). Het is bovendien ook een complexe wetenschappelijke materie: tot op de dag van vandaag, na een onderzoekstraditie van ondertussen meer dan veertig jaar, blijven gedegen conceptualiseringen en metingen van, en theoretisch onderbouwde verklaringen voor de 'angst voor criminaliteit' eerder de uitzondering dan de regel. Die wetenschappelijke complexiteit en maatschappelijke gevoeligheid van het thema stelt de onderzoeker voor een bijzondere en niet te geringschatten opdracht; het voorliggend werk, als eindresultaat van deze opdracht, heeft dan ook niet de ambitie of pretentie om een receptenboek voor onderzoekers, laat staan beleidsmakers, aan te reiken, maar is eerder een *guide scientifique* die de complexiteit van het fenomeen zo veel mogelijk recht poogt te doen. Immers, tussen 'angst voor criminaliteit' als alledaagse realiteit of irrationeel fantoom ligt een brede schemerzone die in een gepolariseerd debat al te vaak genegeerd wordt.

Dit werk wil om die reden ook een combinatie van empirisch onderzoek en theoretische overpeinzingen zijn; het is een aanvulling op de literatuur rond het thema, maar tegelijk ook een kritische reflectie over diezelfde onderzoekstraditie. Het is een soms schijnbaar detaillistische exploratie van methodologische artefacten, zonder evenwel de bredere relevantie en meerwaarde binnen het substantieel onderzoek uit het oog te verliezen. In dit opzicht situeert dit werk zich in de nabijheid van het doctoraat van Adri van der Wurff, Gabry Vanderveen of Jonathan Jackson; het was overigens van der Wurff die in het voorwoord van zijn doctoraat treffend stelt dat "de inhoudelijke vraag 'hoe zit het in elkaar?' telkens afgewisseld zal worden met de methodologische vraag 'hoe kan het onderzocht worden?'" (van der Wurff, 1992:1). Naast de talrijke eigen accenten, delen we deze betrachting en ambitie,

alsook een dosis kritische en gezonde nuchterheid: in dit proefschrift zal niet het laatste woord gezegd worden over ‘angst voor criminaliteit’.

LEESWIJZER

Dit werk is opgebouwd uit vijf onderscheiden delen. In een eerste deel wordt een *Introductie op het thema* geboden, waarin we achtereenvolgens ingaan op het onveiligheidsgevoel als maatschappelijk gevoelig thema (1.1), als politiek hangijzer (1.2), en als onderwerp van een wetenschappelijke onderzoekstraditie (1.3). In een laatste punt (1.4) binnen dit eerste, introducerende deel, en in de geest van dit werk, staan we stil bij enkele kritisch-deontologische overwegingen bij het onderzoek naar (on)veiligheid.

In een tweede deel - *Van spreektaal naar wetenschappelijk jargon* - wordt vervolgens de thematiek van dit werk verder afgebakend; met het oog op het literatuuroverzicht in het derde deel worden enkele voor deze onderzoekstraditie centrale concepten en noties geïntroduceerd en verduidelijkt. We gaan in op wat wel en wat niet aan bod komt in dit werk.

In een uitgebreid derde deel doorlopen we *Een halve eeuw onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’*. Het deel vat aan met, en krijgt verder - net zoals de volgende twee delen overigens - vorm door een beschrijving van de twee centrale lacunae (3.1) die de onderzoekstraditie naar ‘angst voor criminaliteit’ kenmerken. Het vervolg van het literatuuroverzicht bouwt hierop verder, en is opgesplitst in enerzijds een overzicht van de onderzoekstraditie met betrekking tot de conceptualisering en meting van het binnen de traditie centrale concept ‘angst voor criminaliteit’ (3.2), en anderzijds een overzicht van het etiologisch onderzoek of de verklaringen voor ‘angst voor criminaliteit’ (3.3). Bij wijze van epiloog en met het oog op de twee laatste delen van dit boek, wordt tenslotte en met betrekking tot zowel de conceptualisering en meting van, als de verklaringen voor ‘angst voor criminaliteit’, een stand van zaken geresumeerd (3.4).

Het vierde deel van dit werk onderzoekt op basis van het voorgaande literatuuroverzicht enkele mogelijke *Uitwegen* voor de tekortkomingen en centrale lacunae die het ‘angst voor criminaliteit’ onderzoek kenmerken. Wederom gaan we in op zowel het concept en de operationalisering van ‘angst voor criminaliteit’ als op de verklaringen voor ‘angst voor criminaliteit’. In een eerste punt (4.1) gaan we vanuit de literatuur op zoek naar een alternatief en nauw bij een strakke conceptualisering van ‘angst voor criminaliteit’ aansluitend meetinstrument. Het tweede punt in dit deel (4.2) gaat door op het etiologisch onderzoek, en exploreert nieuwe, en fundamenteel theoretisch onderbouwde verklaringen voor ‘angst voor criminaliteit’. Dit vierde deel vormt een cruciale brug tussen het literatuuroverzicht in het derde deel en het empirisch onderzoek in het vijfde deel.

In het vijfde en laatste deel - *'Angst voor criminaliteit' onderzocht* - vertalen we de in voorgaande delen opgedane inzichten in eigen empirisch onderzoek en secundaire analyses op bestaande databestanden. In een beknopte proloog worden vooreerst de binnen dit deel benutte studies en databestanden voorgesteld (5.1). De twee volgende punten sluiten aan bij de eerder in het derde en vierde deel gehanteerde tweedeling; in een eerste punt pogen we het gebruik van de bestaande instrumenten voor het meten van 'angst voor criminaliteit' op basis van de opgedane - zowel methodologische als theoretisch-inhoudelijke - inzichten, naar een hoger niveau te tillen (5.2). In een volgende punt exploreren we, wederom zowel binnen de bestaande crime en victim surveys als in eigen en daartoe ontworpen empirisch onderzoek, nieuwe verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' (5.3). Die verklaringen vloeien logisch en consequent voort uit de theoretische inzichten die deels reeds vervat zijn in het literatuuroverzicht en vervolgens verder worden uitgewerkt in het vierde deel van dit werk, en leiden tot een alternatief, sociaal-psychologisch model voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit'. Tenslotte wordt wederom, net zoals dit in het derde deel het geval was, één en ander geresumeerd in een afsluitende epiloog (5.4).

DANKWOORD

Het schrijven van een doctoraat doe je niet op één-twee-drie; het is in zekere zin een tocht door de woestijn, die je evenwel niet geheel in eenzaamheid dient af te leggen. Bij het einde van dit voorwoord is het met andere woorden aangewezen enkele mensen, zonder wiens bijdrage dit werk allicht dode letter was gebleven, hiervoor oprecht te danken.

In de eerste plaats wens ik mijn promotor, prof. dr. Geert Vervaeke, te bedanken. Niet alleen omwille van het vertrouwen en de vrijheid die ik heb ervaren bij het ontwikkelen en uitwerken van de ideeën die aan de basis van dit werk liggen, maar met name ook om de persisterende doch aangename wijze waarop hij wist te motiveren om bepaalde delen kritisch te bekijken, te herwerken, en vooral om het geheel af te ronden. Op een heel andere wijze deed prof. dr. Johan Goethals, mijn co-promotor, eigenlijk hetzelfde; hij volgde het werk iets meer van afstand, maar het is mede geworden wat het is door zijn bijzonder scherpe blik en spaarzame maar zeer weloverwogen woorden, vragen en opmerkingen. Geert Vervaeke en Johan Goethals waren ook 'verantwoordelijk' voor mijn aanstelling - als socioloog - in het methodologie onderwijs bij de criminologen; ik meen te mogen zeggen dat de meerwaarde die ze bij mijn aanstelling destijds voor ogen hadden, zich vandaag ten volle heeft gerealiseerd in dit proefschrift. Ik ben hen hier beiden zeer erkentelijk voor.

Hierbij ben ik aangekomen bij prof. dr., emeritus ondertussen, Jaak Billiet. Tweemaal, met enkele jaren ertussen, heb ik aan het Centrum voor Sociologisch Onderzoek voor Jaak Billiet gewerkt. Het was telkens, alhoewel relatief kort, een bijzonder leerrijke en aangename ervaring. Door Jaak heb ik de smaak van het

wetenschappelijk onderzoek en de interesse in de methodologie van het sociaal-wetenschappelijke onderzoek te pakken; het is zijn niet aflatende kritische ingesteldheid en de bijhorende 'grondhouding van een goed onderzoeker' die ik op mijn beurt aan de studenten in de master Criminologie en de bachelor Maatschappelijke Veiligheid poog door te geven. Ik hoop dat hij veel van die 'kritische ingesteldheid en grondhouding' in dit werk mag terugvinden. Ik wens ook de twee Nederlandse leden van mijn examenjury, prof. dr. Gerben Bruinsma en prof. dr. Henk Elffers, te danken voor hun inspanning voorafgaand aan de openbare verdediging van dit proefschrift.

Dit werk was evenmin mogelijk geweest zonder de steun van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen (FWO). Geert Vervaeke en Johan Goethals waren de promotoren van het onderzoeksproject onder de titel '*Criminaliteit en onveiligheid: concept en meting* (G.0328.01N), dat aan de basis lag van, en uiteindelijk is uitgemond in voorliggend proefschrift.

In al die jaren hebben ook heel wat collega's, oud-collega's en ondertussen misschien opnieuw collega's, door hun ideeën, hun interesse, of gewoon door een babbel, het werk onbewust verlicht. Aan een exhaustieve opsomming waag ik me niet, maar enkelen kan ik onmogelijk zonder vermelding laten. Hierbij denk ik vooreerst aan de gewaardeerde samenwerking met Lieven Pauwels van de Universiteit Gent. Lieven heb ik ontmoet tijdens de master Quantitative Analysis in the Social Sciences aan de KUB, en sedertdien werken we aan gezamenlijke projecten. De *flow* aan toekomstideeën die we samen ontwikkelen, het groeiend aantal databestanden dat op ons wacht, en onze gemeenschappelijke kijk op methodologie en theorie, doen me besluiten dat dit in de toekomst niet anders zal zijn; ik zie er naar uit. Verder kijk ik nog steeds met genoegen terug op de vele gesprekken met enkele Leuvense, ondertussen vooral oud-collega's: Daniël Van Nijlen, Liesbeth Wyseur, Anne Groenen, Franky Goossens, Sylvie De Vuysere, Bruno Verbeeck, Carolien Peeters, Kurt Doms, Gert Van Beek, Stefan Bogaerts... Het doet me deugd de meesten nu en dan nog eens terug te zien, en het ondertussen vaak over geheel andere zaken te hebben. Ook mijn huidige collega's in de bacheloropleiding en het Expertisecentrum Maatschappelijke Veiligheid in Kortrijk ben ik zeer dankbaar; niet alleen ervaar ik inhoudelijk-thematisch een zeldzame eensgezindheid - met overigens vele raakpunten naar dit proefschrift -, ook de collegialiteit is me genegen.

Verder zijn er mijn ouders die mij, in oorsprong, de mogelijkheid hebben gegeven om dit mogelijk te maken. Wat voor hun generatie allesbehalve een evidentie was, is dit dankzij hen wel voor onze generatie. Ook mijn schoonouders, familie en vrienden wil ik bedanken; al geneerden ze zich soms om naar een 'stand van zaken' te vragen, de interesse primeerde en heb ik steeds als een steun ervaren.

En tenslotte zijn er Tine, Klaas, Elias en Stan. Het begrip, geduld en de opoffering die ik van Tine mocht ervaren was grenzeloos; ik besef dat ik hier weinig tegenover kan plaatsen, maar dit toch doen wordt een van mijn voornaamste betrachtingen.

Hetzelfde geldt uiteraard voor Klaas, Elias en Stan, al wisten zij niet beter... Hun vragen doen me denken aan Murray Lee's dankwoord bij de publicatie van zijn doctoraat over 'fear of crime' (2007): misschien, zo schrijft hij, had zijn dochter wel gelijk wanneer ze vroeg '*Dad, why didn't you just write a little kids' book?*'. Lee kon het natuurlijk niet weten, maar rond dit thema bestaat al een onwaarschijnlijk goed, Nederlandstalig kinderboek: *Kikker is bang*, van Max Velthuijs¹. Met name de clou blijft me - en ik hoop ook Klaas, Elias en Stan - altijd bij:

'Weet je,' zei Haas, 'iedereen is wel eens bang, dat is heel gewoon.'

'Jij ook?' riep Kikker verbaasd.

'Ja hoor, ik ook,' zei Haas. 'Daarnet nog. Ik dacht ineens dat jullie er niet meer waren en toen werd ik verschrikkelijk bang.'

Even was het stil.

Toen begonnen ze allemaal hard te lachen.

'Hoe kan dat nou!' zei Kikker. 'Wij zijn er toch altijd!'

Maar ik wijk af.

Stefaan Pleysier
Leuven, 24 december 2008

¹ Overigens wist Max Velthuijs in zijn oeuvre ook andere maatschappelijke thema's op een bijzonder ontwapenende wijze aan te pakken, zoals de migratie- en integratieproblematiek (*Kikker en de vreemdeling*), zelfbeeld en eigenwaarde (*Kikker is Kikker*), verlies en afscheid (*Kikker en het vogeltje*), relatiebekwaamheid (*Kikker is verliefd*),... Max Velthuijs is 'in onze sector' ongetwijfeld een ondergewaardeerde auteur.

Deel 1	
Introductie op het thema	1
1.1 'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL', EEN MAATSCHAPPELIJK GEVOELIG THEMA	1
1.1.1 De cijfers laten spreken	2
CIJFERS SPREKEN NOOIT VOOR ZICH	2
'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL' IN EIGEN LAND	5
'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL' INTERNATIONAAL BEKEKEN	8
'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL' IN PERSPECTIEF	12
WAT LEREN DE CIJFERS ONS?	15
1.1.2 Enkele socio-culturele observaties	17
DE VEILIGHEIDSUTOPIE	18
1.2 'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL' ALS POLITIEK HANGIJZER	20
VAN VERZORGINGSSTAAT NAAR VEILIGHEIDSSTAAT	20
VEILIGHEID VS. VRIJHEID	23
'GOVERNANCE THROUGH FEAR' ?	24
EEN PLEIDOOI VOOR NUANCE...	27
... NIET VOOR NAÏVITEIT	29
1.3 'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL', ONDERWERP VAN EEN WETENSCHAPPELIJKE ONDERZOEKSTRADITIE	31
BELEIDSONDERSTEUNEND OF 'INSTRUMENT VAN HET BELEID'	31
NEO-POSITIVISME BINNEN DE CRIMINOLOGIE: DE VICTIM SURVEY ALS ANTWOORD	33
EEN CONSERVATIEVE ONDERZOEKSTRADITIE	34
1.4 KRITISCH-DEONTOLOGISCHE OVERWEGINGEN BIJ HET ONDERZOEK NAAR (ON)VEILIGHEID	36
GEVRAAGD: ZELFBEWUSTE CRIMINOLOOG, M/V	37
DECONSTRUCTIE VAN HET BESTAANDE	39
Deel 2	
Van spreektaal naar wetenschappelijk jargon	41
HET RATIONALITEITDEBAT	42
VAN 'ONVEILIGHEIDSGEVOEL' NAAR 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'	44
'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'	47
'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'	50
'ANGST VOOR CRIMINALITEIT': EEN TUSSENTIJD'S RESUMÉ	53
ONDERZOEK 'NIEUWE STIJL'	55
Deel 3	
Een halve eeuw onderzoek naar 'angst voor criminaliteit'	59
3.1 PROLOOG: BEGINNEN BIJ HET BESLUIT, TWEE CENTRALE LACUNAE	59
LACUNE N° 1	60
LACUNE N° 2	61
PESSIMISME TROEF	62
3.2 EEN OVERZICHT VAN DE LITERATUUR: CONCEPT EN METING	64
3.2.1 Het concept 'angst voor criminaliteit'	65
CONCEPTUELE ONDUIDELIJKHEID	65
ORDE IN DE CHAOS: TWEE RUDIMENTAIRE DIMENSIES	68

ALTERNATIEVE CLASSIFICATIES	70
‘ <i>THINKING, FEELING AND ACTING</i> ’	71
‘ANGST VOOR CRIMINALITEIT’ ENG EN BREED BEKEKEN	74
3.2.2 Het concept gemeten	76
AD HOC OPERATIONALISERINGEN	76
SINGLE-ITEM INSTRUMENTEN: VALIDITEIT & BETROUWBAARHEID	78
‘ <i>FEAR OF CRIME</i> ’ METEN: EEN TAXONOMIE	80
SINGLE-ITEM INSTRUMENTEN VS. SCHAALTECHNIKEN	84
‘ANGST VOOR CRIMINALITEIT’ MEET JE ZO...	88
TABULA RASA ?	95
EXCURSUS: IS DE VALIDERING GELDIG ?	99
3.3 EEN OVERZICHT VAN DE LITERATUUR: ETIOLOGIE	101
‘ <i>FEAR OF CRIME</i> ’ VERKLAREN: DAADWERKELIJK ‘ <i>ËRKLAREN</i> ’?	101
HALE’S <i>REVIEW OF THE LITERATURE</i>	106
3.3.1 Kwetsbaarheid	109
GESLACHT*LEEFTIJD: DE ‘ <i>FEAR-VICTIMIZATION PARADOX</i> ’	109
‘ <i>FEAR OF RAPE</i> ’ ALS SCHADUW	113
ZIJN SENIOREN ‘ <i>PRISONERS OF FEAR</i> ’?	114
‘BLACK & POOR’: ‘ <i>THE SILENT MAJORITY’S LASHING BACK</i> ’	117
‘ <i>MULTIPLE JEOPARDY</i> ’	122
IMPLICATIES VOOR TOEKOMSTIG ONDERZOEK	123
3.3.2 Victimisatie	125
DIRECT SLACHTOFFSCHAP	126
INDIRECT SLACHTOFFERSCHAP	131
‘ANGST VOOR CRIMINALITEIT’ EN DE MEDIA	132
SAMENVATTENDE BEMERKINGEN	138
3.3.3 De fysieke en sociale omgeving	139
DE GRONDLEGGERS	141
<i>DEFENSIBLE SPACE</i> : DE FYSIEKE, GEBOUWDE OMGEVING	144
<i>VERKLIKKERS</i> IN DE OMGEVING: DE CAMPUS ALS CASUS	150
MESO- EN MACROVERKLARINGEN: NOOD AAN EEN <i>MULTILEVEL</i> PERSPECTIEF?	154
MESO- EN MACROVERKLARINGEN: SOCIALE DESORGANISATIE ‘ <i>REVISITED</i> ’	157
3.3.4 Sociaal-psychologische factoren	162
SOCIOLOGIE VAN EMOTIES	163
ERVARING EN EXPRESSIE	164
NAAR EEN GEÏNTEGREERD VERKLARINGSMODEL...	166
... AAN EEN BREED-MAATSCHAPPELIJKE KAPSTOK	170
‘ANGST VOOR CRIMINALITEIT’ VERKLAAR JE ZO...	177
3.4 EPILOOG: EINDIGEN BIJ EEN NIEUW BEGIN?	179
Deel 4	
Uitwegen	183
4.1 ‘ANGST VOOR CRIMINALITEIT’ HERBEKEKEN	186
FERARRO’S DEFINITIE	186
DE ‘TEMPORELE DIMENSIE’: TOESTANDSANGST EN ANGST ALS DISPOSITIE	187
GABRIEL & GREVE’S TAXONOMIE	191
HET OBJECT VAN DE ANGST	193
ANGST VOOR CRIMINALITEIT HERBEKEKEN: EEN <i>ROUND-UP</i>	195
4.2 ‘ANGST VOOR CRIMINALITEIT’: NIEUWE VERKLARINGEN	200

<i>BEYOND FERRARO</i>	200
SOCIALE COHESIE ALS BUFFER TEGEN 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'	204
SOCIAAL KAPITAAL OP ZIJN RETOUR	207
KRACHTLIJNEN VOOR EEN ALTERNATIEF VERKLARINGSMODEL	211
Deel 5	
'Angst voor criminaliteit' onderzocht	217
5.1 PROLOG : SECUNDAIRE ANALYSES EN EIGEN EMPIRISCH ONDERZOEK	217
DE VEILIGHEIDSMONITOR	218
DE APS-SURVEY	219
ISPO-PIOP VERKIEZINGSONDERZOEK	219
CAMPUSONDERZOEK	220
ONDERZOEK BUURTTEVREDENHEID	221
5.2 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' METEN	224
5.2.1 Oude en nieuwe meetproblemen: een overzicht	224
STEEKPROEFFOUTEN EN NIET-STEEKPROEFFOUTEN	225
DEKKINGSFOUTEN	226
NONRESPONS FOUTEN	227
MEETFOUTEN	229
5.2.2 De assumptie van meetinvariantie	234
CROSS-CULTUREEL ONDERZOEK	237
LONGITUDINAAL ONDERZOEK	251
ANDERE RELEVANTE <i>VIOLATORS</i>	266
DE VERWEVENHEID VAN STIJL EN INHOUD	271
5.2.3 'Angst voor criminaliteit' anders gemeten	272
'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' OP DE CAMPUS	274
5.3 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' VERKLAREN	282
5.3.1 Verklaringen in de Veiligheidsmonitor	282
5.3.2 'Angst voor criminaliteit' breder bekeken	284
OPERATIONALISERING VAN 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'	285
DE VERKLARENDE CONCEPTEN	295
TOETS VAN EEN ALTERNATIEF VERKLARINGSMODEL	298
CONCLUSIE & DISCUSSIE	308
5.4 EPILOOG	309
Bibliografie	315

Deel 1

Introductie op het thema

Het thema 'onveiligheid', en misschien meer nog 'het onveiligheidsgevoel', beweegt zich de laatste twee decennia schijnbaar crescendo doorheen het maatschappelijk debat en de publieke opinie. Het is, zo lijkt het, in groeiende mate het onderwerp of voorwerp van gesprek en discussie, en wordt duchtig besproken, in de verschillende parlementaire halfronden en de wandelgangen, in nieuws- en duidingmagazines, maar evenzeer op straat, bij de bakker, en onder burens. We gaan hieronder vooreerst in op dit laatste; de beleving van de burger, en het ontstaan en vorm krijgen van een soort maatschappelijk debat rond dit thema. In een volgende punt wordt de schijnbaar exponentiële aandacht die het thema binnen de politiek te beurt valt, besproken. Het spreekt voor zich dat wat hier formeel gescheiden wordt, elkaar in belangrijke mate wederzijds beïnvloedt; de aandacht die een bepaald thema in politieke kringen en onder beleidsmakers geniet, maar ook de mate waarin het in de media wordt belicht, en hoe het door het publiek of de publieke opinie - voor zover er sprake kan zijn van 'de' publieke opinie - wordt gepercipieerd, kunnen moeilijk los van elkaar worden gezien. En in laatste instantie, wordt de aandacht voor onveiligheid en 'het onveiligheidsgevoel' zoals geconsacreerd vanuit wetenschappelijke hoek, van naderbij bekeken. Ook dit, hoe kan het anders, hangt uiteraard nauw samen met het maatschappelijke en politieke discours dat dit gevoelige thema omringt. Wetenschappelijk onderzoek gebeurt immers niet in een sociaal vacuüm.

1.1 'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL', EEN MAATSCHAPPELIJK GEVOELIG THEMA

Wat hierboven intuïtief wordt verondersteld en misschien zelfs als aannemelijk wordt aangevoeld - 'onveiligheid' en 'het onveiligheidsgevoel' zijn niet louter wetenschappelijk onderwerpen, het thema leeft ook, en wel in toenemende mate, onder de bevolking -, empirisch hard maken, is niet meteen evident. De doelstelling van dit inleidend deel is evenwel niet om ter zake een omstandige en sluitende bewijsvoering op te bouwen, maar beperkt zich tot het aandragen van enkele elementen en argumenten die deze intuïtie enigszins materieel ondersteunen, ontkrachten, of althans toelaten het thema te contextualiseren. Ongetwijfeld kunnen

een grote hoeveelheid cijferreeksen, die in meer of mindere mate deze 'observatie' ondersteunen, of juist niet, worden aangevoerd; omdat men zo al snel door de bomen zicht op het bos verliest, houden we het hier bij enkele algemene, relatief recente, en *dicht bij de deur* opgetekende kerncijfers. Dit is een eerste bron om de problematiek in perspectief te plaatsen. Maar cijfers zijn wat dat betreft kil, kaal en oppervlakkig, laten vaak ook een brede ruimte voor interpretatie, en zijn om die reden ook niet zelden vatbaar voor een al te selectieve, en subjectieve inkleuring. In een tweede, en naar ons aanvoelen misschien zelfs belangrijkere bron, worden enkele socio-culturele tendensen, of althans de kernelementen ervan, beschreven, die wijzen op het toenemend belang van, tot zelfs, zij het wat pessimistisch of met enige zin voor overdrijving, een soort preoccupatie met het thema veiligheid in het maatschappelijk discours en de publieke opinie.

1.1.1 De cijfers laten spreken

Is er, ten eerste, cijfermatig een reden om aan te nemen dat 'onveiligheid' en 'het onveiligheidsgevoel' als thema's in toenemende mate deel is gaan uitmaken van de beleving en het discours van de bevolking?

CIJFERS SPREKEN NOOIT VOOR ZICH

'Het onveiligheidsgevoel is nog nooit zo hoog geweest', was een kop uit *De Standaard* van 7 mei 2003 naar aanleiding van de studiedag *Vlaanderen gepeild!* waarop onder andere de resultaten met betrekking tot 'het onveiligheidsgevoel' in Vlaanderen van de APS survey² werden gepresenteerd. Het is in eerste instantie misschien niet dit artikel, noch het onderzoek waar het naar verwijst, wat verbazing wekt, maar wel de confrontatie van deze kop met wat eerder dat jaar verscheen na de voorstelling van de resultaten van de Veiligheidsmonitor 2002³. *De Standaard Online* kopte toen, 26 februari 2003, nauwelijks 2 maanden eerder dus, 'Onveiligheidsgevoel bij Belgen neemt af'. Men kan dit uiteraard zien als het gevolg van een verhoogde spanning in de berichtgeving in de pré-electorale periode voorafgaand aan de federale verkiezingen van 13 juni 2003. Deels is dit allicht zo, en misschien hoeft dit niet noodzakelijk problematisch te zijn. Artikelen kunnen onmogelijk - en krantenkoppen al helemaal niet - alle nuances van het gevoerde

² Sinds 1996 organiseert APS (Administratie Planning en Statistiek van de Vlaamse Gemeenschap, tegenwoordig Studiedienst Vlaamse Regering (SVR)), jaarlijks een eigen surveyonderzoek bij een representatieve steekproef van 1500 Nederlandstalige Belgen in het Vlaamse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, met betrekking tot 'sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen'. Hierin peilt men aan de hand van *face-to-face* interviews naar waarden, houdingen en gedragingen rond maatschappelijk en beleidsrelevante thema's. Overigens zal verder in dit werk via secundaire analyses uitgebreid gebruik worden gemaakt van deze data.

³ De Veiligheidsmonitor is een grootschalige telefonische bevolkingsenquête, in opdracht van de Minister van Binnenlandse Zaken, omtrent 'de veiligheid van de burgers en het functioneren van de politiediensten', met als doel te beschikken over cijfergegevens op federaal niveau en op het niveau van een aantal gemeenten en politiezones, die onder meer gebruikt kunnen worden als standaardmeetinstrument voor de evaluatie van het veiligheids- en politiebeleid. Sedert 1997 werd de Veiligheidsmonitor ondertussen zesmaal afgenomen, in 1997, 1998, 2000, 2002, 2004 en 2006. Ook deze Belgische *crime* en *victim survey* wordt verder in dit boek een voorname bron voor secundaire analyses.

wetenschappelijk onderzoek bevatten. Niettemin valt het contrast tussen beide titels, hoe banaal een krantenkop ook mag zijn, nauwelijks te miskennen, en mag een minimum aan duiding en nuancering, precies in een dergelijke periode, en omwille van het precaire en voor misbruik vatbare karakter van het gerapporteerde thema, toch worden verwacht. Het gaat ons hier echter niet zozeer over de rol van de media, daar komen we nog op terug, dan wel over de beleving van onveiligheid zoals onderzoekers dit in hun onderzoek empirisch vertalen en cijfermatig pogen uit te drukken.

Inderdaad, ook wanneer men bij de analyse het niveau van de berichtgeving overstijgt en beide studies daadwerkelijk naast elkaar legt, blijft tegenstrijdigheid en ambiguïteit troef over de gerapporteerde resultaten. Laat ons, bij wijze van illustratie en als voorbereiding op de argumentatie die volgt, nog even doorgaan op beide studies; alhoewel 77,1% van de Vlamingen vindt dat 'de straten de laatste 10 jaar onveiliger zijn geworden', en 62,2% meent dat 'een alarmsysteem in deze tijd geen overbodige luxe is' (APS survey 2002), voelt 68% van de Vlamingen zich toch 'zelden of nooit onveilig' (Veiligheidsmonitor 2002). Zowel de APS survey als de Veiligheidsmonitor zijn grootschalige studies die pretenderen representatief te zijn voor de gehele bevolking⁴. We gaan zo dadelijk iets dieper in op de modaliteiten van beide studies, en de reactiviteit hiervan op de meting van 'onveiligheidsgevoelens', maar een eerste en cruciale vaststelling op basis van het bovenstaand cijfermateriaal dringt zich reeds op: de hoogte van 'het onveiligheidsgevoel' hangt in belangrijke mate en misschien wel op de eerste plaats samen met de manier waarop het concept gedefinieerd en gemeten wordt. Hierbij wensen we geen afbreuk te doen aan de mogelijke realiteit van 'onveiligheidsgevoelens', laat dat duidelijk zijn, maar de wijze waarop in onderzoek het concept en de meting ervan vorm krijgt, bepalen in belangrijke mate hoe deze werkelijkheid vertaald wordt in een 'empirische realiteit', zijnde concrete onderzoeksresultaten. Het is dan ook van primordiaal belang te weten over 'welk onveiligheidsgevoel' gesproken wordt, om ook over de resultaten, de hoogte van 'het onveiligheidsgevoel', of de verklaringen ervoor, zinnige uitspraken te doen, of op een zinvolle wijze vergelijkingen te maken of tendensen vast te stellen.

De APS survey en de Veiligheidsmonitor peilen met andere woorden beide naar 'het onveiligheidsgevoel', maar spreken manifest over een 'ander onveiligheidsgevoel'. Uiteraard kan men opwerpen dat, wil men louter bepaalde tendensen detecteren, wat ook hier de insteek is, beide studies afzonderlijk hun waarde hebben, en niet de absolute waarden, maar de relatieve verschuivingen binnen elke survey indicatief kunnen zijn. Hier zit uiteraard een kern van waarheid in, doch wederom niet zonder daarbij een belangrijke voetnoot te formuleren. Een illustratie maakt opnieuw één en ander duidelijk; we baseren ons op de Veiligheidsmonitor 1998, met name de lokale

⁴ We spreken bewust over een 'pretentie van representativiteit'; een steekproef kan representativiteit nastreven, bereiken blijft echter een utopie. Representativiteit veronderstelt immers in de eerste plaats dat de uitval of non-respons volstrekt toevallig is, of althans niet verbonden met de centrale concepten van het onderzoek; een aanname die zeker bij onderzoek naar onveiligheidsgevoelens ernstig in vraag kan worden gesteld (zie o.a. Stoop, 2005). We gaan hier verder in dit boek nog op in. Voorlopig volstaat alvast een verwijzing, wat de APS survey betreft, naar Loosveldt & Storms (2003), en wat de Veiligheidsmonitor betreft, naar Pleysier, Vervaeke & Goethals (2006) en Billiet, Pleysier, Pickery & Hajnal (1998).

(stedelijke) monitoren van Lebbeke en Herzele, twee Oost-Vlaamse gemeenten met een vergelijkbare bevolkingsomvang (Pleysier, Vervaeke & Goethals, 2002a; Pleysier, Wyseur, Vervaeke & Goethals, 2003b). In beide gemeenten, of monitoren zo men wil, werd 'het onveiligheidsgevoel' gemeten aan de hand van de algemene vraag 'Gebeurt het wel eens dat u zich onveilig voelt?' (altijd/vaak/soms/zelden/nooit). Het verschil zit hier dus niet in de vraagstelling, maar in de manier waarop de enquête werd afgenomen: in Lebbeke is de 'klassieke', telefonische versie van de monitor afgenomen, in Herzele een schriftelijke versie van de monitor, een postenquête met andere woorden. In tabel 1 wordt de antwoordverdeling op deze vraag voor beide gemeenten weergegeven.

TABEL 1: Procentuele antwoordverdelingen bij de vraag naar 'onveiligheidsgevoelens' in Lebbeke (telefonisch Veiligheidsmonitor 1998) en Herzele (schriftelijk Veiligheidsmonitor 1998) (Bron: Billiet e.a., 1998)

<i>Gebeurt het wel eens dat u zich onveilig voelt? Is dit...?</i>	Lebbeke (telefonisch)	Herzele (schriftelijk)
altijd	1,17	1,69
vaak	2,80	5,35
soms	18,02	30,79
zelden	25,59	41,05
nooit	52,42	21,12
Totaal (100%) <i>p</i> (X^2)<0,01 (df=4)	301	398

In de frequentieverdeling worden relatief grote verschillen geobserveerd, die ongetwijfeld niet tot 'werkelijke' variatie in 'het onveiligheidsgevoel' tussen de bewoners van beide gemeenten kan worden herleid. Bovendien wordt een gelijkaardig patroon bij alle telefonische en schriftelijke monitoren geïdentificeerd. De mate waarmee men zich veilig of onveilig voelt, is bijgevolg niet alleen afhankelijk van het gehanteerde meetinstrument, maar ook van de modaliteiten van de dataverzameling, en een hoeveelheid andere factoren die vaak als meetfouten worden benoemd. De bovenstaande illustratie is wat dat betreft overigens een combinatie van een methode-effect en een vraagverwoordingseffect; het hoge percentage 'nooit' kiezers in de telefonische monitor (Lebbeke) duidt naar alle waarschijnlijkheid op een *recency* effect; het systematisch meer kiezen voor de laatste (gehoorde) antwoordcategorie (Billiet & Waeye, 2001). Dat dit vaker voorkomt bij telefonische enquêtes is logisch omdat de antwoordverdeling wordt voorgelezen, in tegenstelling tot een postenquête of een *face-to-face survey* (antwoordkaartjes) waar de antwoordcategorieën voor de respondent beschikbaar zijn. Dit laatste geeft dan weer aanleiding tot een tweede effect. Het aanbieden van een antwoordschaal kan bij de respondent de indruk wekken dat deze schaal de 'ware' verdeling van de populatie vertegenwoordigt (Billiet, 1993; Billiet, Loosveldt & Waterplas, 1984). Dit leidt dan tot een tendens om eerder het midden van de antwoordschaal te kiezen,

wat ook in de tabel zichtbaar is bij de schriftelijke monitor (Herzele). Uiteraard kan ook een variabele samenstelling van de non-respons, waar we hier geen zicht op hebben, afhankelijk van de aard van de bevraging, schriftelijk of face-to-face, bijdragen tot het in tabel 1 geobserveerde verschil.

Bovenstaande illustratie is beperkt in haar specificiteit; het spectrum van wat we in dit inleidende deel voorlopig gemakshalve onder de algemene noemer 'meetfouten' plaatsen, is uiteraard veel breder dan wat het voorbeeld van hierboven laat uitschijnen. Daarenboven is het voorbeeld ook bij uitstek eenvoudig - allicht behoeft een illustratie precies eenvoudig - en gaan we verder in dit boek uiteraard op een meer fundamentele manier in op de meting van wat we voorlopig 'het onveiligheidsgevoel' noemen, en de complexe problemen die daarbij komen te kijken. Niettemin duidt de illustratie opnieuw op wat in wezen een axioma van de sociaal wetenschappelijk onderzoeker zou moeten zijn: 'werkelijke' waarden of 'ware' antwoorden zijn geen objectieve en externe realiteiten, het zijn verwijzingen of indicatoren die de inhoudelijke concepten en theorieën van de onderzoeker moeten verbinden met de 'objectieve werkelijkheid' buiten hem (Billiet, 1993; Billiet & Waege, 2001).

Verwijzen naar enquêteresultaten, frequentieverdelingen en percentages, kan bijgevolg enkel tegen bovenstaande achtergrond en de daarin impliciet vervatte wetenschappelijke plicht tot nuancering. Cijfers behoeven steeds een zorgvuldige interpretatie en contextualisering die zeker niet blind mag zijn voor hun oorsprong, voor de reactiviteit van het gehanteerde instrument of de gebezigde methodologie. Een verhaal zonder deze nuance is een onvolledig verhaal, en draagt bovendien het gevaar met zich mee verkeerd begrepen en gecommuniceerd te worden, of erger, potentieel misbruikt te worden in een politiek steekspel (zie verder). Kunnen cijfers ons, ten volle bewust en overtuigd van de hierboven uitgewerkte nuancering, dan helemaal niks leren, of toch minimaal een indicatie aanreiken, die erop kan wijzen dat 'het onveiligheidsgevoel' zich in toenemende mate, of juist niet, beweegt in de beleving en het discours van de bevolking?

'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL' IN EIGEN LAND

Elchardus, Smits & Kuppens (2003) analyseerden in de APS publicatie *Vlaanderen gepeild!* de evolutie van 'het onveiligheidsgevoel' in Vlaanderen zoals gemeten in de APS survey, en kwamen op basis van de frequentieverdelingen van acht vragen tot de vaststelling dat 'het onveiligheidsgevoel' tussen 1998 en 2002 niet sterk varieert. Hiervoor baseerden ze zich op vijf verschillende meetpunten tussen 1998 en 2002: drie afnamen van de APS survey zelf (1999, 2000 en 2002) en twee eigen surveys (TOR 1998 en DS 2001), waarbij het meetinstrument, de afname, steekproeftrekking, en weging, 'constant' bleven. Uiteraard kan in een tijdsinterval van 5 jaar allicht hoogstens sprake zijn van bepaalde fluctuaties, die in het beste geval retrospectief - binnen nog eens 5 jaar, of 10 jaar - als een fragment van een daadwerkelijke tendens duiding krijgen.

Neemt men echter niet de frequentieverdelingen van de individuele items, maar de gemiddelde score van het achterliggende concept, wat dan 'het onveiligheidsgevoel' veronderstelt te zijn, dan menen Elchardus e.a. (2003) toch een aanzet tot tendens, een zekere evolutie te ontdekken (zie tabel 2). Volgens de auteurs is het verantwoord te kijken naar een evolutie van 'het onveiligheidsgevoel', omdat de gegevens in elke databank werden beperkt tot dezelfde leeftijdsgroep (18 tot 75 jaar) en op alle gebruikte databanken dezelfde weging (naar leeftijd en onderwijsniveau) werd toegepast. Wij maken hier even abstracte van enkele andere voorwaarden die bij een dergelijke analyse gelden en reconstrueren de conclusies horende bij tabel 2.

TABEL 2: Onveiligheidsgevoelens (gemiddelde voor 8 items) naar meetpunt met APS 2000 als referentiepunt (Bron: Elchardus e.a., 2003)

meetpunt	Gemiddelde	N	Std. Dev.	Sign.
TOR 1998	-0,03	1152	0,89	1998-1999***
APS 1999	-0,25	1208	0,89	1999-2000***
APS 2000	0,00	1048	0,94	2000-2001**
DS 2001	0,10	3358	1,10	2001-2002*
APS 2002	0,01	1204	0,89	
Totaal	0,00	7970	1,00	398

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

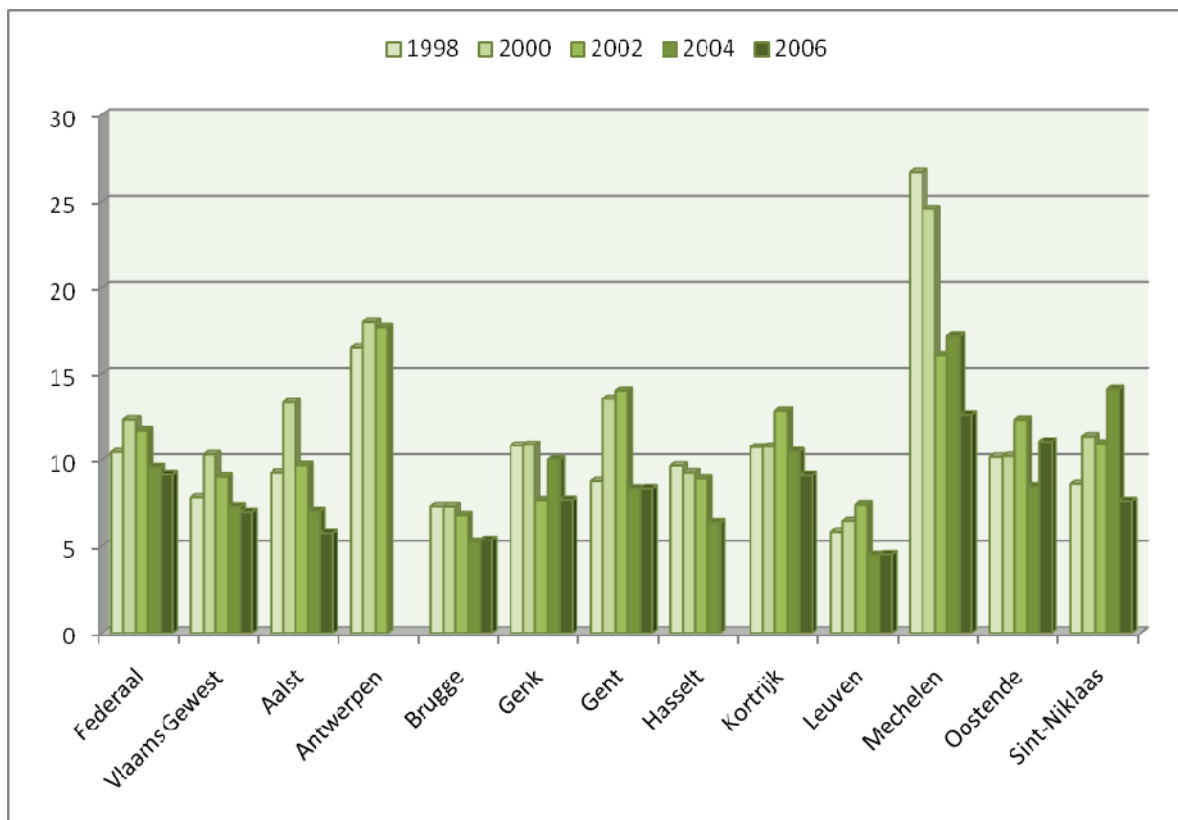
Volgens Elchardus e.a. zijn "de verschuivingen nooit echt groot, maar in vier van de vijf vergelijkingen tussen opeenvolgende jaren wel statistisch significant. Het onveiligheidsgevoel daalt betrekkelijk sterk van 1998 naar 1999. Daarna begint het te klimmen, van 1999 naar 2000 en van 2000 naar 2001" (Elchardus e.a., 2003:108). Tussen 2001 en 2002 daalt 'het onveiligheidsgevoel' terug (significant op het niveau 0,05), nagenoeg tot op het niveau van 2000, en het niveau van 1998. In lijn met het bovenstaande, lijkt ons de globale conclusie die de auteurs hieraan verbinden - "als we 2000 als een scharnierjaar hanteren, blijken de onveiligheidsgevoelens groter na 2000 dan voor 2000" (Elchardus e.a., 2003:108) - dan ook enigszins overtrokken, laat staan dat de krantenkop, ontleedt aan deze studie en bovenstaande tabel, 'Onveiligheidsgevoel is nooit zo hoog geweest' (*De Standaard*, 7/05/2003), gerechtvaardigd is⁵.

⁵ Vanderveen (2001) komt in een analyse van het onveiligheidsgevoel in Nederland - een land met een langere onderzoekstraditie op dit domein - tot een sterk gelijkaardige conclusie; doorheen cijfermateriaal van zowel nationale als internationale surveys stelt ze zich de vraag wat "kan gezegd worden over de intensiteit van onveiligheidsbeleving op basis van de metingen zoals die gedurende drie decennia zijn gedaan?" (Vanderveen, 2001:38). Ook haar antwoord, zich rekenschap gevend van 'het groot aantal problemen met betrekking tot de specifieke meting van onveiligheidsbeleving en de vergelijkbaarheid van verschillende enquêtes', suggereert dat hoogstens en voorzichtig kan "(...) worden geconcludeerd dat een bepaalde mate van onrust of onveiligheidsbeleving van alle tijden lijkt te zijn, of toch in ieder geval de afgelopen drie decennia vóórkomt" (2001:38; zie ook Eringa, 2004). Deze voorzichtige conclusie dat een vergelijking van de cijfers vanaf 1973 geen enorme verschillen laat zien in de intensiteit van de onveiligheidsbeleving, aldus Vanderveen, mag niet verhullen dat, en hierop komen we verder in dit deel ook terug, er mogelijks wel een toenemende, kwalitatieve aandacht voor dit maatschappelijk fenomeen vast te stellen valt (Vanderveen, 2001:46).

Ook op basis van de cijfers van die tweede grootschalige survey die eerder al ter sprake kwam, de Veiligheidsmonitor, is nauwelijks of geen evolutie vast te stellen in 'het onveiligheidsgevoel'. Opnieuw zijn er uiteraard fluctuaties, door de tijd, en in de ruimte. Nationaal, of federaal zo men wil, is het aantal personen dat zich 'altijd' onveilig voelt (1,5% à 3%) tussen 1998 en 2006 nagenoeg gelijk gebleven. Overigens komt men ook, afhankelijk van welke antwoordcategorieën men samenneemt, tot 'andere' conclusies; het aantal Vlamingen, of althans inwoners van Vlaanderen, dat zich naar eigen zeggen 'altijd of vaak' onveilig voelt is tussen 1998 en 2000 gestegen van 7,8% naar 10,3%; daarna daalt het evenwel van 9,1% in 2002, naar 7,3% in 2004, tot 7% in 2006. Wanneer we nog verder inzoomen, en op zoek gaan naar 'evoluties' in enkele centrumsteden (zie grafiek 1), dan wordt opnieuw duidelijk dat hierin, zeker 'over de steden heen', weinig lijn is terug te vinden, maar ook 'binnen de steden zelf' fluctuaties eerder dan daadwerkelijke tendensen overheersen, een spreekwoordelijke uitzondering misschien niet te na gesproken⁶.

⁶ De spreekwoordelijke uitzondering waarvan sprake, zou bij uitstek Mechelen kunnen zijn, iets wat overigens alleen al visueel in grafiek 1 opvalt. In geen enkele andere centrumstad daalt het 'onveiligheidsgevoel', zoals gemeten in de Veiligheidsmonitor, zo opvallend tussen 1998 en 2006. Daartegenover staat dat 'het onveiligheidsgevoel', of beter het aantal mensen dat zich naar eigen zeggen 'altijd of vaak' onveilig voelt, in 1997 uitzonderlijk hoog was; meer nog, het hoogst van alle centrumsteden; hoger nog dan de 'grootsteden' Antwerpen en Gent, en ook nu nog, na de 'spectaculaire' daling, min of meer op het niveau van deze steden en nog steeds opvallend hoger dan een 'vergelijkingsstad' zoals Leuven. Mechelen kampt het afgelopen decennium met een complexe combinatie van daadwerkelijke problemen, en een opvallend negatieve perceptie - 'Chicago aan de Dijle' - die niet louter tot 'de feiten' kan worden herleid; het resultaat hiervan, maar toegegeven, dit behoeft meer nuance en contextualisering, is deels af te lezen in grafiek 1.

GRAFIEK 1: Percentage van de bevolking dat zich altijd of vaak onveilig voelt
(Bron: Veiligheidsmonitor)

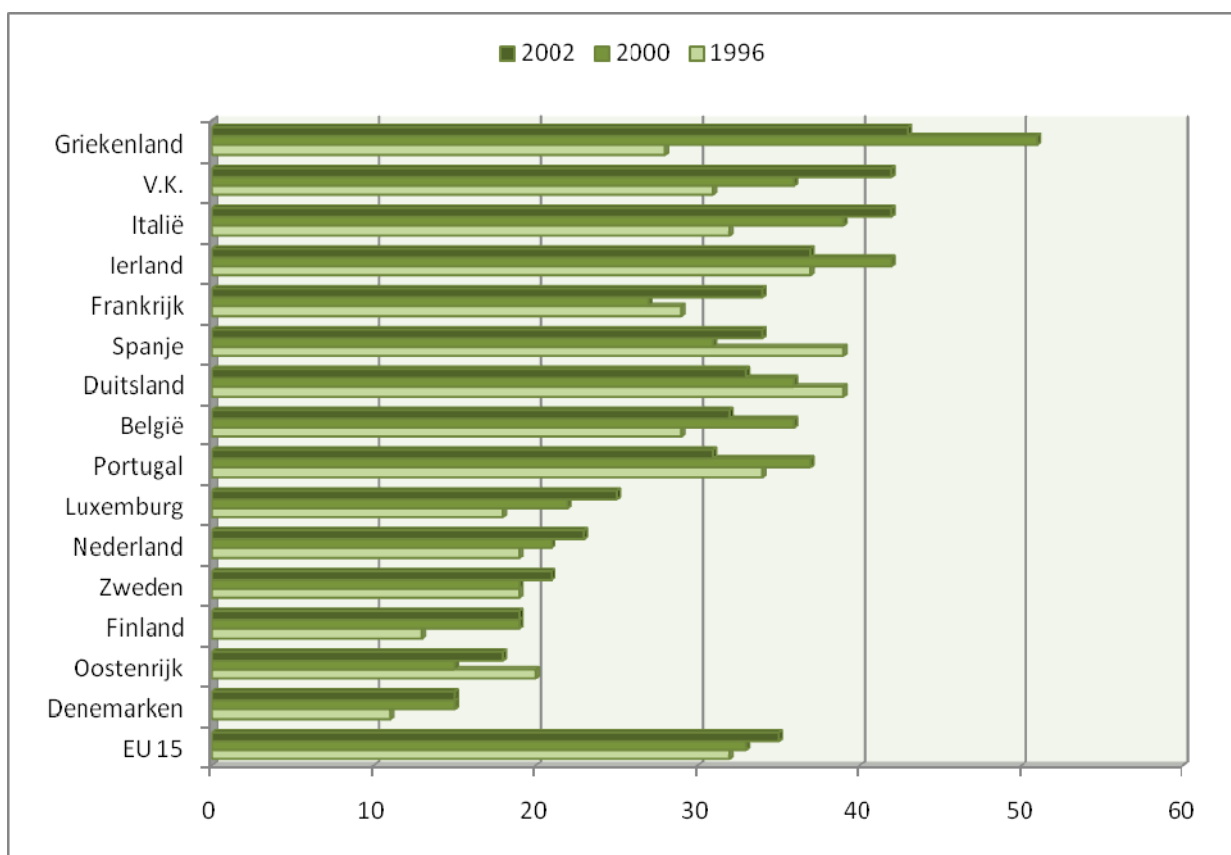
'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL' INTERNATIONAAL BEKEKEN

Ook wanneer we even 'uitzoomen', en 'het onveiligheidsgevoel' in ons land in een internationaal perspectief bekijken, is de variabiliteit groot en wederom niet onmiddellijk in harde tendensen of duidelijke patronen te vertalen. Hierbij herinneren we de lezer even aan enkele centrale en hierboven reeds geopperde randvoorwaarden die een correcte en genuanceerde blik op deze cijfers in wezen veronderstellen: wat 'het onveiligheidsgevoel' in dit inleidend deel vorm geeft, hangt in belangrijke mate samen met het meetinstrument en de modaliteiten van het onderzoek. Logischerwijs zijn daardoor vergelijkingen 'over onderzoek heen' dikwijls uiterst problematisch, maar ook 'binnen éénzelfde onderzoek' lang geen evidentie; het vaststellen van tendensen in de tijd, maar ook verschillen tussen bepaalde 'groepen' (steden, bevolkingsgroepen,...), zijn gebonden aan enkele randvoorwaarden. Als we hierna dus kort 'het onveiligheidsgevoel' in enkele landen naast elkaar plaatsen, en dus cross-nationaal of -cultureel vergelijken, dan gelden ook hier diezelfde randvoorwaarden. Dit zijn stuk voor stuk elementen waar we verder in deze publicatie meer in detail op ingaan, maar die hier even in de marge worden geplaatst, om de argumentatie in dit inleidende deel - kunnen de cijfers over 'het onveiligheidsgevoel' zoals ze zich in verschillende gedaanten presenteren, ons überhaupt iets vertellen? - niet al te zeer te compliceren.

In opdracht van de Europese Commissie werd door de European Opinion Research Group (EORG) in 2002 voor de derde maal gepeild naar 'het onveiligheidsgevoel' bij de bevolking van de (op dat moment) 15 lidstaten van de Europese Unie⁷. Grafiek 2 geeft een overzicht van het percentage respondenten dat zich 'helemaal niet' of 'eerder niet' veilig voelt, wanneer ze alleen 's avonds of 's nachts in hun buurt wandelen, voor de 15 lidstaten, en de drie verschillende meetpunten (1996, 2000 en 2002). De landen werden in de grafiek gerangschikt op basis van 'het onveiligheidsgevoel' op het meest recente meetpunt, 2002, en dit in dalende rangorde. Op die manier valt af te lezen dat België zich letterlijk 'in de middenmoot' bevindt; er zijn welgeteld 7 landen waar in 2002 het aantal respondenten dat zich 'helemaal niet' of 'eerder niet' veilig voelt, 's avonds of 's nachts alleen in de buurt, hoger ligt; en evenveel waar het lager ligt. Daarmee scoort België ook iets 'beter' dan het gemiddelde van de 15 Europese lidstaten samen. Afgezien van het feit dat 'het onveiligheidsgevoel' in België in deze studie, een zelfde 'patroon' (stijgen tot 2000, daarna dalen) volgt als 'het onveiligheidsgevoel' zoals gemeten door de Veiligheidsmonitor (zie grafiek 1) valt verder ook in deze grafiek opnieuw weinig lijn te trekken; wanneer we even het al dan niet significant zijn van de geobserveerde verschillen buiten beschouwing laten, en alle mogelijke randvoorwaarden waaraan valide vergelijkingen, tussen landen, en over de tijd, dienen te voldoen, kunnen we hoogstens tot enkele fluctuaties besluiten: in een aantal landen stijgt 'het onveiligheidsgevoel' tweemaal na elkaar (4x), daalt het tweemaal na elkaar (1x), stijgt het om dan te dalen (4x), daalt het om daarna te stijgen (3x), stijgt het om daarna status-quo te blijven (2x), of blijft het status-quo om vervolgens te stijgen (1x).

⁷ Sedert 1973 wordt in de schoot van de Europese Commissie aan de hand van surveys de evolutie van de 'publieke opinie' in de lidstaten op regelmatige tijdstippen gevolgd. Deze studies bevragen een hoeveelheid aan topics aangaande het 'Europees burgerschap: de groei van de Unie, de sociale situatie, gezondheidstoestand, cultuur, informatietechnologie, leefmilieu, de Euro, defensie, enz.'. In deze survey, beter bekend als de 'Eurobarometer', werd in 2002 voor de derde maal (voorheen: 1996 en 2000) gepeild naar 'het onveiligheidsgevoel' of 'public safety' ('how safe respondents feel walking in their neighbourhood after dark'). Deze grootschalige, internationale survey wordt gestuurd vanuit de European Opinion Research Group (EORG); het gaat om telefonische interviews (CATI) met als doelgroep de populatie (15 jaar en ouder) van alle lidstaten van de Europese Unie (15 in 2002), waarbij men een steekproef van 1000 eenheden per land nastreeft. De peiling in 1996, als eerste afname van deze Eurobarometer 'Public Safety', betreft evenwel een 'pilot' studie waarbij geen CATI maar face-to-face interviews werden gerealiseerd (van Dijk & Toornvliet, 1996). Hierboven werd reeds geïllustreerd (cf. vergelijking Lebbeke-Herzele in tabel 1) in welke mate variaties in de steekproeftrekking, de dataverzameling en methode-effecten de frequentieverdelingen van vragen kunnen beïnvloeden, en elke vergelijking hypothekeren. In 2004-2005 werd in alle Europese landen (EU 18) ook een eerste European Crime and Safety Survey (EU ICS) afgenomen; de EU ICS is een Europees consortium ondersteund door de Europese Gemeenschap. Alhoewel de vraagstelling nagenoeg identiek is, is de methodologie van deze survey eerder geënt op de International Crime and Victim Survey (ICVS) dan op de eerdere Eurobarometers. In grafiek 3 nemen we de resultaten van deze EU ICS op voor die Europese landen die eerder participeerden in de ICVS.

GRAFIEK 2: Percentage van de bevolking dat zich eerder niet of helemaal niet veilig voelt alleen 's avonds of 's nachts in de buurt (Bron: Eurobarometer)

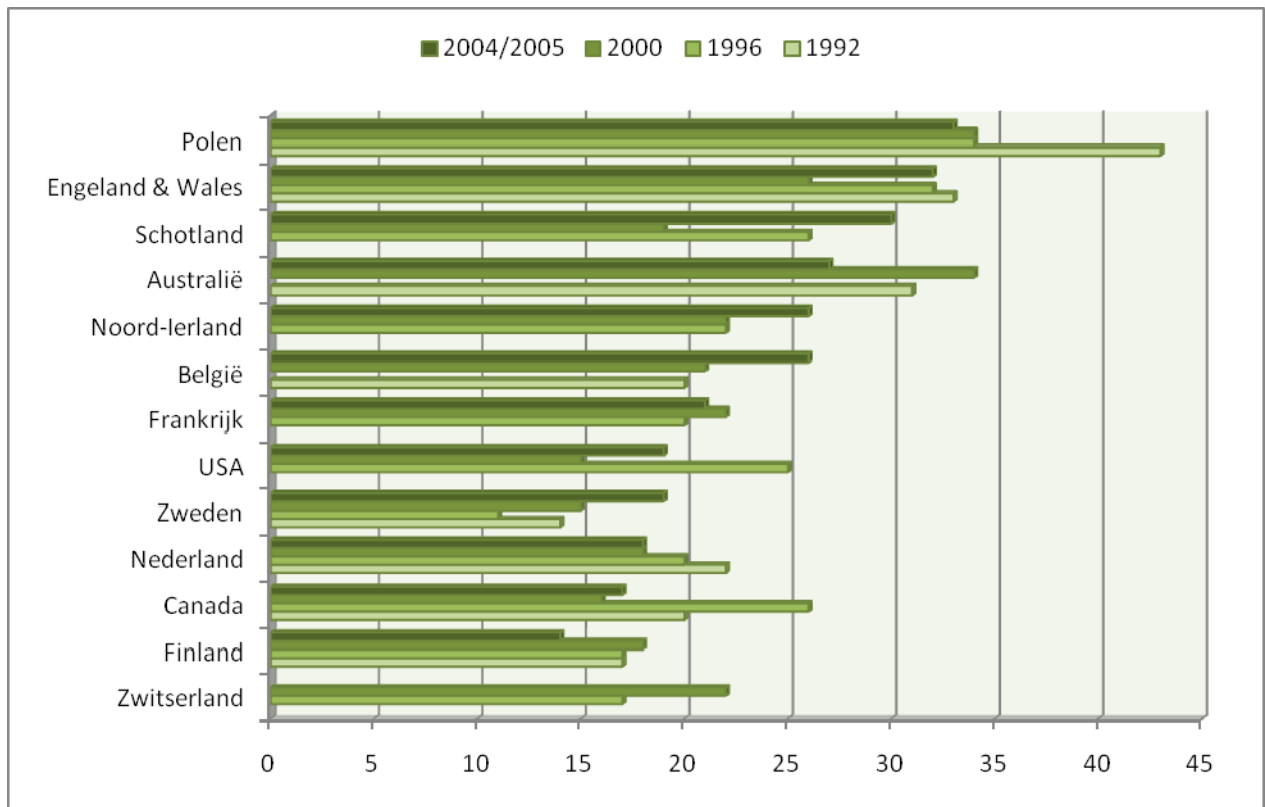

Nog iets breder uitzoemen kan ook; in 1989 ontstond een 'echte' internationale *victim survey*, de International Crime and Victimization Survey (ICVS), die sedertdien vijfmaal werd afgenomen (1989, 1992, 1996, 2000 en 2004/2005)⁸. De eerste afname is hier evenwel niet relevant omdat de ICVS in 1989 nog niet naar 'het onveiligheidsgevoel' peilde. Grafiek 3 geeft een overzicht van het percentage van de bevolking dat zich 'eerder niet' of 'helemaal niet' veilig voelt alleen 's avonds of 's nachts in de eigen buurt, en dit voor de deelnemende landen waarvoor sedert 1992 minimaal twee meetpunten beschikbaar zijn. Net zoals bij de Eurobarometer zijn de landen in de grafiek gerangschikt, in dalende rangorde, op basis van 'het

⁸ De International Crime and Victimization Survey (ICVS), een initiatief onder het promotorschap van het *United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute* (UNICRI), heeft als doelstelling het verzamelen van internationale gestandaardiseerde indicatoren voor "crime and victimisation risks, indicators of perception of crime and fear of crime, performance of law enforcement, victim assistance and crime prevention" (Alvazzi del Frate & van Kesteren, 2004: 3). De ICVS bevat steekproeven van huishoudens waarbinnen één persoon geselecteerd wordt (16 jaar en ouder); men maakt hoofdzakelijk gebruik van telefonische interviews (CATI), waarbij per land gestreefd wordt naar +/- 2000 respondenten. Uit praktische overwegingen (gebrekkige telefonische penetratie) wordt evenwel in een relatief groot aantal landen overgeschakeld op face-to-face interviews, waarbij steekproeven van 1000 à 1500 respondenten beoogd worden. Net zoals bij de Eurobarometer 'Public Safety', die overigens in belangrijke mate gebaseerd is op de ICVS (vandaar ook de identieke vraagstelling), hypothekeert dit meteen al een eerste vergelijkingsbasis. De (potentiële) meerwaarde van de ICVS als comparatief instrument ligt in "its strict standardisation of definitions, methodology and reference periods" (Alvazzi del Frate & van Kesteren, 2004: 2). Potentieel, want dit is precies ook de zwakke plek van dergelijk cross-nationaal of -cultureel, longitudinaal onderzoek (Kury, Oberfell-Fuchs, Woessner & Wuergler, 2002; van Kesteren, Mayhew & Nieuwbeerta, 2000). De gegevens voor de Europese landen in 2004/2005 zijn afkomstig uit de EU ICS (van Kesteren e.a., 2000; van Dijk e.a., 2007).

onveiligheidsgevoel' op het meest recente meetpunt, zijnde 2004/2005. Uiteraard gelden ook opnieuw dezelfde reservaties en nuances die ook bij alle bovenstaande cijferreeksen al werden aangehaald.

GRAFIEK 3: Percentage van de bevolking dat zich eerder niet of helemaal niet veilig voelt alleen 's avonds of 's nachts in de buurt
(Bron: van Dijk, van Kesteren & Smit, 2007)

België bevindt zich net zoals op basis van de Eurobarometer, ongeveer halverwege de lijst; dit houdt in dat er in de ICVS 2004/2005, 5 'landen' waren die hoger en 7 die lager gerangschikt staan met betrekking tot het aantal respondenten dat zich 'eerder niet' of 'helemaal niet' veilig voelt wanneer men bij duisternis alleen in de eigen buurt wandelt. Overigens komen enkele landen uit de Eurobarometer ook in deze ICVS voor; en alhoewel de rangorde tussen deze landen over beide surveys relatief parallel loopt⁹, zijn toch opvallende, maar in het licht van wat reeds gezegd is niet helemaal verrassende, verschillen op te merken. We beperken ons tot België: in 2000 meet de ICVS 21% respondenten die zich naar eigen zeggen 'eerder niet' of 'helemaal niet' veilig voelen wanneer ze 's avonds of 's nachts alleen in hun buurt

⁹ Het meest recente vergelijkingsjaar is dan 2000; de vraagstelling en de samengenomen antwoordcategorieën zijn identiek: de rangorde, van 'hoog' naar 'laag onveiligheidsgevoel', voor de ICVS kan worden afgelezen uit grafiek 3: Engeland & Wales, Noord-Ierland, Frankrijk, België, Schotland, Nederland, Finland en Zweden. In de Eurobarometer (jaar 2000) wordt het Verenigd Koninkrijk samengenomen, en komt het ook bovenaan te staan; vervolgens wisselen België (komt op dezelfde 'hoogte' als het V.K.) en Frankrijk van plaats, en zijn Finland en Zweden niet te onderscheiden. Ook voor 1996 komen we tot een gelijkaardige rangorde (al valt België in 1996 weg wegens geen ICVS).

wandelen; de Eurobarometer van 2000 komt met dezelfde vraag, en uiteraard na samennemen van dezelfde antwoordcategorieën, tot 36%. Een gepaste wetenschappelijke reflex, geïnspireerd vanuit het eerder geponeerde 'axioma van de sociaal-wetenschappelijk onderzoeker', is dan in eerste instantie de modaliteiten van de dataverzameling, de steekproeftrekking, de non-respons,... na te gaan, om zodoende tot mogelijke verklaringen voor de geobserveerde variatie te komen.

Wanneer we ons beperken tot de ICVS zelf, en niet over de landen heen, maar elk land afzonderlijk meer van naderbij bekijken, zijn de verschillen veel minder groot, maar niettemin meerdere malen significant. De rangorde van de 'landen' blijft overigens over deze vier afnamen relatief stabiel (van Kesteren e.a., 2000; van Dijk e.a., 2007)¹⁰. Bovenaan - hoog 'onveiligheidsgevoel' - vinden we consequent Polen, Engeland & Wales, en Australië terug, onderaan - laag 'onveiligheidsgevoel' - Finland en Zweden. Enkele landen - zoals Canada, de Verenigde Staten en Schotland - vertonen ook uitgesproken fluctuaties tussen 1996 en 2004/2005. Uiteraard kan men voor veel zo niet alle markante resultaten wel een bepaalde verklaring produceren; het 'hoge onveiligheidsgevoel' in Polen, met name in 1992, is dan "probably a consequence of the political and societal changes at the end of the 1980s" (Kury e.a., 2002:325), iets wat bijvoorbeeld ook terug te vinden is wanneer men de cijfers van Duitsland (zie grafiek 2) in 1996 opsplitst naar Oost- en West-Duitsland (van Dijk & Toornvliet, 1996). Ook voor Australië kan een heel specifieke, 'plaatsgebonden' uitleg dienst doen: in tegenstelling tot Europese en Westerse landen, kenmerken landelijke gebieden - de *outback* -, en *rural towns* in Australië zich dikwijls door een hogere criminaliteitsgraad, een relatief hogere aanwezigheid van politie, meer *law & order* conflicten, intolerantie, etnische conflicten,... in vergelijking tot de steden en dichtbevolkte delen van het land (Lee, 2001a). Maar hiermee gaan we uiteraard voorbij aan wat in aanleg de doelstelling van deze cijferpresentatie was.

'HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL' IN PERSPECTIEF

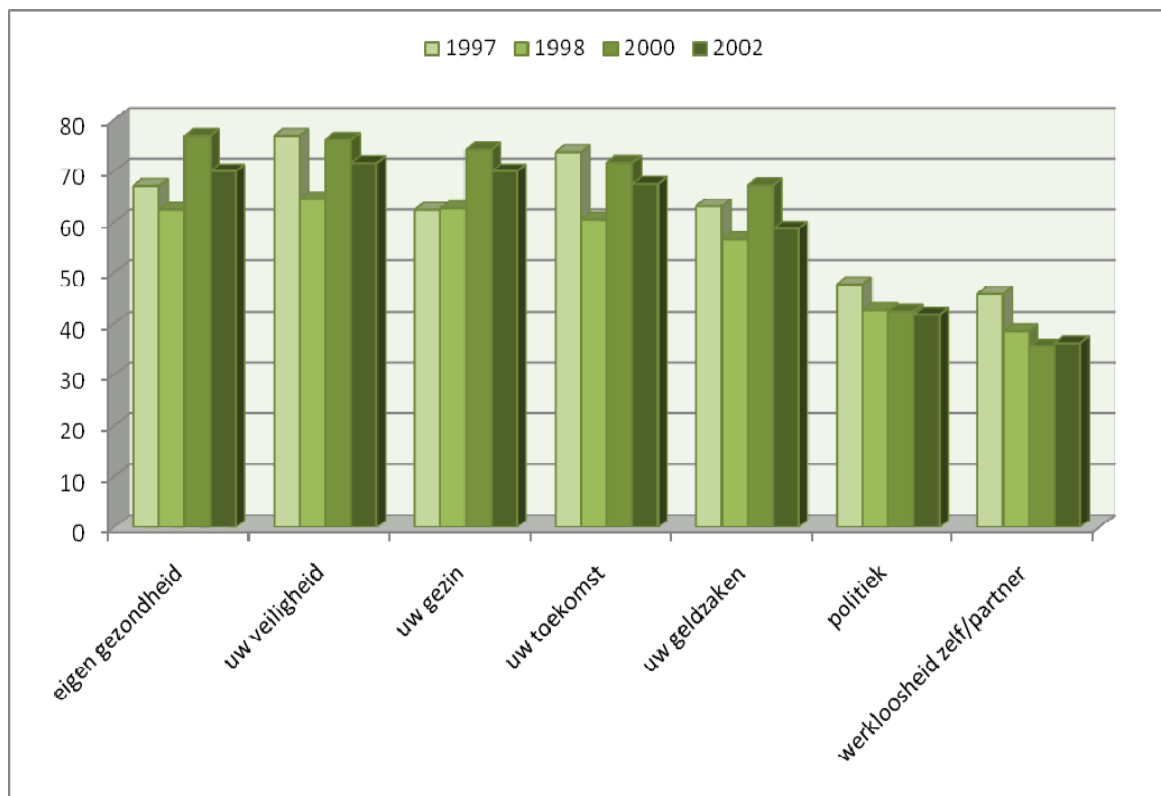
Alvorens deze doelstelling en de voornaamste conclusies uit de tot nog toe gepresenteerde cijfers, samenvattend af te sluiten, veranderen we onze invalshoek nog even; enkel stilstaan bij 'de geobserveerde hoeveelheid 'onveiligheidsgevoel'' getuigt van een zekere mate van myopie voor een niet onbelangrijke nuance in het uitgangspunt hier, met name de vraag of het thema onveiligheid of 'het onveiligheidsgevoel' in toenemende mate deel gaan uitmaken is van de *beleving* en het *discours* van de bevolking? Net zomin als men op basis van de richting van een bepaalde attitude of houding weinig kan zeggen over de sterkte ervan, is het ook niet mogelijk om op basis van de hoogte of laagte van 'het onveiligheidsgevoel' iets te zeggen over het relatieve belang, de centraliteit en intensiteit ervan in het leven van de respondent (Billiet & Waege, 2001). Attitudesterkte wordt gemeten aan de hand

¹⁰ Uiteraard vormen Engeland & Wales, Schotland en Noord-Ierland in wezen slechts één land, het Verenigd Koninkrijk. Overigens wordt door van Kesteren e.a. (2000) 'terloops' een niet onbelangrijke - ook in het licht van wat later rond dit thema binnen deze publicatie aan bod komt - opmerking gemaakt: "for cross-country comparisons, though, exactly what the 'street safety' question measures is secondary insofar as it is likely to be similarly interpreted" (2000:80).

van aparte vragen die peilen naar het belang dat het object voor de respondent heeft, en dit in relatie en verhouding tot andere zaken.

Alhoewel bronnen die 'het onveiligheidsgevoel' in een breder perspectief plaatsen, en dus niet bijziend blijven voor de relatie van het thema in verhouding tot andere potentiële zorgen in het leven van het individu, schaarser zijn, worden in deze paragraaf enkele indicaties, wederom zonder enige pretentie volledig te willen zijn, op een rij gezet. Opnieuw kan hiervoor beroep worden gedaan op de APS survey, waar men peilt naar de toekomstverwachtingen van de Vlamingen, en hun persoonlijke zorgen (Jacobs, Janssens & Swyngedouw, 2003). Om te beginnen vraagt men 'de Vlaming' in welke mate hij zich persoonlijk zorgen maakt over 'geldzaken', 'politiek', 'eigen gezondheid', 'eigen gezin', 'eigen toekomst', 'eigen veiligheid' en tenslotte de 'mogelijke werkloosheid van zichzelf of partner'.

GRAFIEK 4: Percentage van de Vlamingen dat zich veel of enige zorgen maakt over de aangegeven aspecten (Bron: Jacobs e.a., 2003)

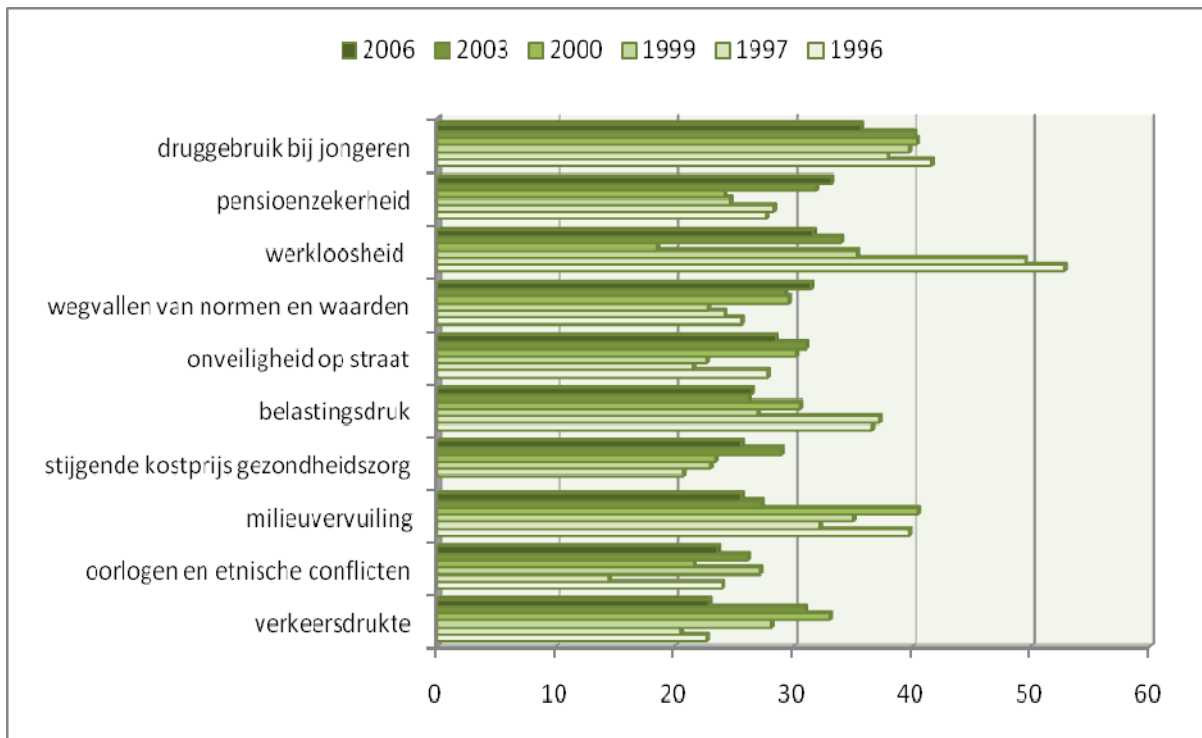

De resultaten zijn af te lezen in grafiek 4. Kijken we doorheen de fluctuaties, dan kan worden gezegd dat de 'eigen gezondheid', 'de eigen veiligheid', 'het gezin' en 'de eigen toekomst' bij de Vlaming nagenoeg evenveel zorgen losmaakt. Uit de cijfers van 2002, lijkt 'veiligheid' zelfs, ondanks de kleine verschillen, het zorgthema bij uitstek; neemt men echter enkel het percentage Vlamingen dat zich 'veel zorgen' maakt over de betreffende thema's, dan gaat het 'gezin' en de 'gezondheid', 'veiligheid' nipt vooraf (Jacobs e.a., 2003). Deze cijfers zijn evenwel ook geen

geschikte maat voor het relatieve belang dat mensen hechten aan hun eigen 'veiligheid', omdat de aangeboden aspecten elkaar niet uitsluiten, en slechts in beperkte mate een onderlinge afweging toelaten. Zich ernstig zorgen maken over de eigen gezondheid, sluit niet uit dat men eveneens bezorgd is over de eigen veiligheid, toekomst,...; dit is uiteraard zeer reëel, alleen zegt het weinig over het 'relatieve' belang van 'het onveiligheidsprobleem', over de plaats die aan het thema en de problematiek wordt toegekend door de burgers, in verhouding tot die vele andere zaken 'des levens'.

De APS-survey legt respondenten ook een lijst met een 24-tal zogenaamde 'maatschappelijke issues' voor, met de vraag hieruit de volgens hun 5 belangrijkste problemen aan te duiden (VRIND, 2003; VRIND, 2007). Grafiek 5 geeft een overzicht van het percentage van de respondenten dat het aangehaalde probleem in de probleem top 5 heeft opgenomen; de grafiek is beperkt tot de 10 meest 'probleemgevoelige' onderwerpen. 'Druggebruik bij jongeren' komt in de jongste APS survey, 2006, het vaakst voor in de 'probleem top 5' van de respondenten. 'Onveiligheid op straat' wordt in 2006 door 28,5 % van de Vlamingen als één van de vijf voornaamste problemen (uit de aangeboden lijst) gezien, en staat daarmee op plaats 5, al is de afstand met de omliggende issues relatief klein. In vergelijking tot de APS survey van 2003 daalt het thema 'onveiligheid op straat' van de vierde naar de vijfde plaats; 2003 was met deze vierde plaats - 31,1% had het thema in de top 5 staan - de hoogste 'notering' ooit voor het thema. In 1996 hadden 27,8% van de Vlamingen dit thema in hun top 5 staan (6^e plaats), in 1997 21,5% (10^e plaats), in 1999 22,7% (12^e plaats), en in 2000 30,2% (5^e plaats).

GRAFIEK 5: Percentage van de Vlamingen dat het aangehaalde probleem tot zijn top 5 heeft opgenomen (Bron: VRIND, 2003; VRIND, 2007)

Ook wanneer de respondenten uit de volledige lijst een top 3 samenstellen, is 'onveiligheid op straat' een thema met relatief hoge probleemgevoeligheid. Net iets minder dan 20% van de Vlamingen heeft in 2003 het thema in zijn top 3 staan, waarmee het op de vijfde plaats van 'probleemgevoelige' thema's komt te staan. Het 'wegvallen van normen en waarden' - een thema dat overigens ook meermaals wordt gelieerd met het veiligheidsdiscours - springt, in vergelijking met de top 5 resultaten, over 'onveiligheid op straat' naar een derde plaats (VRIND, 2003:41). Er is in 2003 ook gevraagd naar het 'topprobleem', en alhoewel de verdeling over alle aangeboden 'issues' nu nog meer gespreid ligt dan bij een top 5 of top 3, komen dezelfde thema's terug boven. 'Onveiligheid op straat' wordt in 2003 door iets meer dan 6% van de Vlamingen als het belangrijkste probleem geïdentificeerd; daarmee staat het op plaats 7, komende van plaats 4 in 2000. 'Wegvallen van normen en waarden bij de mensen', 'druggebruik bij jongeren', 'pensioenzekerheid', 'werkloosheid', 'oorlog en etnische conflicten' en 'belastingsdruk', gaan de 'onveiligheid op straat' in 2003 in die volgorde vooraf. In 2000 stonden respectievelijk opnieuw het 'wegvallen van normen en waarden bij de mensen', 'druggebruik bij jongeren' en 'milieuvervuiling' voor het 'onveiligheidsprobleem' (VRIND, 2003:40).

WAT LEREN DE CIJFERS ONS?

Zijn er cijfermatig argumenten te vinden die erop wijzen dat het thema onveiligheid en 'het onveiligheidsgevoel' in toenemende mate deel gaan uitmaken is van de beleving en het discours van de bevolking? Deze vraag was het vertrekpunt bij

aanvang van bovenstaande reeks cijfers, grafieken en tabellen. Voor een eenvoudig antwoord op de vraag, kan bijgevolg verwezen worden naar wat de grafieken en tabellen ons vertellen. Niettemin, en dit is in wezen essentieel, kan een dergelijk antwoord nooit voldoen. Dat 'cijfers voor zichzelf zouden spreken', berust immers op een grof misverstand, iets wat hierboven, zo is althans de betrachting geweest, meermaals 'tussen de cijfers' te lezen valt. Grafieken en tabellen, geobserveerde proporties en percentages, zijn een projectie van een 'werkelijke' waarde, die per definitie onbekend blijft, want nooit volledig gescheiden kan worden van: (a) "systematische effecten die doorgaans als ongeldigheid worden aangeduid omdat ze meten wat de onderzoeker niet bedoelde te meten", en (b) "toevallige fouten die de scherpte van de metingen vertroebelen" en de betrouwbaarheid hypothekeren (Billiet, 1993:57). Enkele van deze 'systematische' en 'toevallige' fouten kwamen impliciet, soms expliciet, in bovenstaand cijferoverzicht reeds ter sprake, maar krijgen in het vervolg van deze publicatie uiteraard nog meer aandacht. Niettemin, is het op zijn minst vreemd dat 'vele onderzoekers gevraagd naar 'het onveiligheidsgevoel' en de onveiligheidsproblematiek, louter verwijzen naar de antwoorden op een aantal enquêtevragen, alsof het enkel uit percentages zou bestaan' (Hofman, 1991; Vanderveen, 2001).

Wanneer met deze kritische noot in het achterhoofd, toch even de balans van het cijfermateriaal wordt opgemaakt, dringt zich desalniettemin, naar onze mening, een bescheiden, maar niet onbelangrijke conclusie op. Er is op basis van de grafieken en tabellen, ten eerste, geen enkel argument te vinden die een brede, algemene en duidelijke stijging van 'het onveiligheidsgevoel' kan staven. In eigen land moeten we toegeven dat niet de Veiligheidsmonitor, noch de APS survey, zijnde de twee voornaamste, longitudinale, *repeated cross-sectionele* studies die 'het onveiligheidsgevoel' monitoren, een dergelijke bewering ondersteunen (zie tabel 2 en grafiek 1)¹¹. Uiteraard limiteert het relatief beperkt aantal meetpunten tot op heden, het gezichtsveld; eerder dan werkelijke tendensen, zien we slechts fragmenten, die vooralsnog evenwel meer op fluctuaties lijken dan wel op bepaalde trends. 'Het onveiligheidsgevoel' stijgt wel eens, maar daalt evengoed; ook wanneer we het gezichtsveld opentrekken, en de evolutie in enkele centrumsteden in eigen land (zie

¹¹ Ook elders vindt men gelijklopende conclusies; eerder zagen we reeds dat met betrekking tot Nederland Vanderveen (2001) 'voorzichtig' besluit dat 'een vergelijking van de cijfers vanaf 1973, geen enorme verschillen laat zien in de intensiteit van de onveiligheidsbeleving'. Ook Bruinsma, Bernasco, Elffers e.a. (2004) besluiten dat de mate waarin de bevolking zich onveilig voelt, gedurende de afgelopen dertig jaar redelijk constant is gebleven, zowel in Nederland als in veel andere landen. Ditton, Farrall, Bannister & Gilchrist (1997) stellen vast dat ook voor het Groot-Britannië "rates of 'fear' of crime seem remarkably stable". Zo maakt een analyse van meerdere opéénvolgende 'national crime survey reports' (British Crime Survey in 1994 en 1996, en de Scottish Crime Survey van 1984, 1992 en 1996) deze soms verbazende consistentie zeer duidelijk: "(1) The number of respondents who claim that they feel a bit or very unsafe when walking alone in their area at night is 35 per cent \pm 6 percent; (2) The number of respondents who claim that they feel a bit or very unsafe when home alone at night is consistently 10 per cent \pm 1 per cent; (3) The number of respondents who claim that they are a bit worried or very worried about being burgled is 60 per cent \pm 5 per cent; (4) The number of respondents who claim that they are a bit worried or very worried about being mugged is consistently 47 per cent \pm 1 per cent; (5) The number of respondents who claim that they are concerned about being a crime victim is consistently 55 per cent \pm 3 per cent". Meer nog, deze observaties worden neergetekend over een periode waarin "police-recorded crime rates had been stabilizing and then falling in England and Wales, and falling rather more dramatically in Scotland" (Ditton e.a., 197:144). Ditton e.a. spreken dan treffend over 'the stubbornness of crime 'fear'" (1997:144; zie ook Ditton, Farrall, Bannister & Gilchrist, 1998:10).

grafiek 1), in de landen van de Europese Unie (grafiek 2), of zelfs internationaal (grafiek 3) bekijken, overheerst geenszins een scherp afgelijnde tendens¹².

Ten tweede, en hiermee wordt meteen ook het onderwerp van dit boek - niet voor het laatst overigens - in perspectief geplaatst, hebben we willen aantonen (zie grafiek 4 en 5) dat 'het onveiligheidsgevoel' weliswaar een niet onbelangrijke bekommernis is van de bevolking, maar geenszins een absolute prioriteit in hoofde van diezelfde burger. Hiermee wordt niet uitgesloten dat het relatieve belang van 'het onveiligheidsgevoel', dus in verhouding tot de andere levenszorgen, enigszins gestegen is, iets wat onze 'socio-culturele' observaties hieronder ook niet tegenspreken. Maar wat de studie van 'het onveiligheidsgevoel' en allicht nog meer een boek dat onder die titel werd geschreven, nodig heeft, is een daadwerkelijk 'genuanceerde' - wat voor alle duidelijkheid geenszins kan worden gelijkgesteld met 'minimaliserende' -, *down to earth* benadering van het fenomeen, ten volle bewust van het belang van het thema, maar gespaard van enige overschatting van datzelfde belang, in het licht van andere 'stressoren' die in meerdere of mindere mate 'de kwaliteit van het leven' mee vorm geven.

1.1.2 Enkele socio-culturele observaties

Omdat cijfers, dat mag onderhand duidelijk zijn, lang niet altijd een helder zicht op de complexe 'werkelijkheid' bieden, dringen zich ook eerder 'kwalitatieve' observaties van het fenomeen op (Vanderveen, 2001). Sociologen en sociale wetenschappers hebben onze hedendaagse, complexe samenleving op tal van manieren beschreven en getypeerd. Het zijn deze socio-culturele observaties, symptomen van een maatschappij in verandering, die ook mee vorm geven, hoe kan het ook anders, aan het denken en praten over, en het beleven van 'het onveiligheidsgevoel'. Opnieuw beperken we ons in dit inleidend hoofdstuk tot enkele kernelementen, die *an sich*, althans naar ons aanvoelen, reeds zeer verhelderend zijn voor een betere omkadering en begrip van het voorliggend thema. Verder in dit werk wordt echter

¹² Dit sluit uiteraard niet uit, dat niet hier of daar wel degelijk geraakt wordt aan een zeer relevante en contextueel te duiden evolutie; in een eerdere voetnoot, naar aanleiding van grafiek 1, werd Mechelen al als een dergelijke, interessante casus naar voor geschoven. Daarnaast moet ook worden gezegd dat, wanneer de hier gepresenteerde tabellen worden opgesplitst naar bepaalde achtergrondkenmerken, zich uiteraard bepaalde 'verbanden' opdringen. Het spreekt voor zich dat deze elementen terugkomen in het literatuuroverzicht, verder in deze publicatie. Overigens zal de aandachtige lezer tegen bovenstaande 'balans van het cijfermateriaal' mogelijks tweevoudig protesteren. Eén: *au fond* zegt het niet vinden van een empirisch 'bewijs' voor een veralgemeende stijging van 'het onveiligheidsgevoel' eigenlijk bitterweinig: immers, en dit was ons eigen argument, cijfergegevens zijn steeds in zekere mate, per definitie bijna, verhullend, en bijgevolg kunnen de hier gepresenteerde tabellen en grafieken evengoed een werkelijke evolutie maskeren. Theoretisch is dit uiteraard zo, maar het versterkt evenwel eerder onze grondredenering dan dat het er afbraak aan doet: 'het onveiligheidsgevoel' weergeven in cijfers en percentages is een bijzonder delicate aangelegenheid en vraagt de grootste omzichtigheid; afleiden uit die cijfers dat 'het onveiligheidsgevoel' de laatste jaren onmiskenbaar is gestegen, is niet alleen het verloochenen van vorige zin, maar kan eenvoudigweg ook niet worden afgelezen in de 'naakte cijfers'. En twee: uiteraard werd 'het onveiligheidsgevoel' hier slechts partieel in beeld - *in cijfers* - gebracht, en kunnen alternatieve cijferreeksen misschien een ander beeld van de 'werkelijkheid' schetsen. We gaven eerder aan binnen het bestek van dit inleidende hoofdstuk geen omstandige noch exhaustieve bewijsvoering te beogen; niettemin menen we dat het aangedragen cijfermateriaal en de studies waaruit deze afkomstig zijn (Veiligheidsmonitor, APS-survey, Eurobarometer en ICVS), toch toonaangevend zijn voor een situering van 'het onveiligheidsgevoel' in eigen land en in een internationale context.

meer fundamenteel ingegaan op de maatschappelijke veranderingen en macrosociologische ontwikkelingen die de wortels van deze socio-culturele symptomen vormen.

DE VEILIGHEIDSUTOPIE

De constatering dat 'veiligheid' en *law & order*, als de reductie van 'onveiligheid' en 'onveiligheidsgevoelens', "in de westerse samenleving een allesdoordringend motief is geworden, heeft het karakter van een platitude" (Boutellier, 2002:2; 2004; van Swaaningen, 1997). Alhoewel aan de banaliteit, toch een constitutief element van wat een 'platitude' zou moeten zijn, van deze constatering enigszins kan getwijfeld worden, lijkt de uitspraak inderdaad, althans, zo voelt men het intuïtief aan, het karakter van een gemeenplaats te bezitten. We zijn echter meer gewonnen voor het pleidooi van Boutellier dat een 'nadrukkelijke aanvulling' bij dergelijke bewering noodzakelijk is. Deze 'aanvulling' cijfermatig ruggensteunen is, zoals hierboven werd aangetoond, geen evidentie. Echter, een eerder cultuurtheoretische, 'kwalitatieve' kijk op onze hedendaagse samenleving resulteert in een reeks observaties, die overigens geenszins nieuw zijn, die bovenstaande 'platitude' niet enkel aannemelijk maken, maar het geheel ook een wetenschappelijk cachet toedragen.

De kernidee is dat de 'productie van veiligheid', en misschien nog meer de 'reductie van onveiligheid', het *Leitmotiv* is van een maatschappij die in toenemende mate intolerant wordt tegenover elke vorm van risico en onzekerheid. Onze laatmoderne maatschappij is in essentie hoogtechnologisch, maar het onvoorwaardelijke geloof in de wetenschap, kennis en eigen kunde, heeft de laatste decennia plaats geruimd voor een toenemend risicobewustzijn en een dalende risicoacceptatie. Dit proces krijgt in goed *sociologeas* de term 'reflexieve modernisering' opgekleefd; de resultante ervan de 'risicomaatschappij' (Beck, 1992). Onze laatmoderne maatschappij, alhoewel objectief gezien waarschijnlijk nooit eerder zo welvarend, wordt zich alsmaar meer bewust van het contraproductief karakter van een continue ontwikkeling van wetenschap en industrie. Het is een sluimerend besef dat onze maatschappij het modernistische project bij uitstek, *the production of order*, dreigt te verliezen; alvast gevoelsmatig haalt 'de productie van risico's' de bovenhand over de 'productie van welvaart'¹³. Hoe meer we kunnen, kennen en hebben, hoe minder we accepteren dat het ook wel eens fout kan gaan, of dat wat we hebben, dreigt verloren te gaan, zo lijkt het. In het aanschijn van een ontologisch verlangen naar zekerheid

¹³ 'Gevoelsmatig' is hier een niet onbelangrijke nuance; de besproken ontwikkelingen in onze laatmoderne maatschappij laten zich immers niet - uniek - herleiden tot een kwestie van toenemende complexiteit, maar evengoed en misschien nog meer van reflexiviteit. Zizek (2000) verwoordt dit treffend: "De nieuwe ondoorzichtigheid en ondoordringbaarheid (de radicale onzekerheid omtrent de uiteindelijke gevolgen van ons handelen) wordt niet veroorzaakt door het feit dat we marionetten in de handen van een of andere transcendente wereldmacht (het noodlot, de historische noodzaak, de markt) zijn. Integendeel, juist omdat er 'niemand aan de macht is' bestaat deze macht helemaal niet, is er geen 'Ander van het Andere' die de touwtjes in handen heeft. De ondoorzichtigheid is juist gegrond in het feit dat de hedendaagse samenleving vergaand reflexief is, dat de natuur of traditie geen stevig fundament biedt waar we op kunnen bouwen, dat zelfs onze innerlijkste impulsen (zoals de seksuele geaardheid) steeds meer worden ervaren als een keuze" (Zizek, 2000:66). Uiteraard raakt Zizek hiermee aan de wortels en fundamenten onderliggend de symptomen die hierboven, en dan nog uiterst beknopt, werden beschreven. Opnieuw in een goed sociologisch jargon spreekt men dan o.a. over functionele differentiatie, individualisering, detraditionalisering, globalisering,....

en veiligheid, werkt de confrontatie met het tegendeel verlamvend; het is inacceptabel in een 'samenleving als de onze'. Binnen deze logica staat het overigens ook te spreken over *risico's*; *gevaren* bestaan niet meer, als iets fout kan gaan, dan 'moet' dit een inschatbaar - te 'becijferen' - en reduceerbaar risico zijn, en hangen er ook verantwoordelijkheden aan vast. "Risk" is dan, in navolging van Douglas (zie o.a. 1992), "about 'trying to turn uncertainties into probabilities'" (Hollway & Jefferson, 1997:258; Huysmans & Steenbekkers, 2002; Vanderveen, 2006).

Deze socio-culturele observaties, waarvan de wortels verder meer in detail worden besproken, bieden een noodzakelijk kader waarbinnen het spreken en discussiëren over criminaliteit en onveiligheid vorm krijgt. De Franse politieke filosoof Slama (1993) spreekt, misschien met enige zin voor overdrijving, over een *ordre moral contemporain*, een 'zachtaardig, zelfregulerend totalitarisme', aangedreven door een streven naar 'veiligheid', maar ook 'hygiëne, gezondheid, etc.', als ultieme principe in een voortdurende strijd om 'onzekerheid, onveiligheid, onzuiverheid, onreinheid, etc.', te bannen. Mensen zijn niet langer bereid wat voor risico's dan ook te lopen en doen voor het uitsluiten van deze risico's beroep op instituties, de overheid voorop; in onze drang om te benoemen en te bevatten wordt uiteraard ook een 'isme' voorzien voor dit 'nieuwe gevoel' van - paradoxaal genoeg - 'onbehagen en onbevattelijkheid': *riskism* (Vanderveen, 2001). Boutellier - onder meer geïnspireerd door het werk van Bauman - borduurt hierop verder, en legt mede de basis voor ons betoog in dit deel: we laten ons als burgers, maar ook en misschien vooral als staat, al te zeer leiden door wat hij een 'veiligheidsutopie' noemt. In essentie houdt dit, volgens Boutellier, het subjectief verlangen naar het samengaan van vitale vrijheid en veilige condities in¹⁴. Het is een utopisch - lees: misleidend - verlangen omdat absolute veiligheid als toestand een onbereikbaar 'goed' is; bovendien is het ook niet noodzakelijk 'goed' en moeten we ons onkritisch verlangen om er steeds meer van te hebben afremmen (Douglas, 2001). In dat opzicht kan radicaal kiezen voor veiligheid, ongeacht de kost, nooit een optie zijn; eerder moeten we ons de vraag stellen 'hoeveel veiligheid willen we, en wat is de prijs die we hiervoor wensen te betalen?'

Alhoewel deze vraag klinkt alsof ze zich stelt aan niet minder dan de mensheid zelf, is het in wezen een klassiek politiek-filosofisch dilemma; de zorg voor veiligheid wordt van oudsher beschouwd als een essentiële kerntaak van diegene die de politieke macht uitoefent (Piret, 2002). Deze kerntaak impliceert in een democratische rechtstaats een zoektocht naar het optimale evenwicht tussen 'veiligheid' en 'vrijheid'; een evenwicht dat, gelet op bovenstaande observaties, onder druk komt te staan. Hoe de maatschappelijke gevoeligheid voor, of de publieke opinie rond het thema 'onveiligheid' en 'onveiligheidsgevoelens' evolueert, vraagt dus noodzakelijk ook een reflectie over hoe 'de politiek', de staat zeg maar, omgaat met dit evenwicht in het licht van de hierboven geschetste tijdsdiagnose. "Meer dan alleen objectieve risico's van onveiligheid zijn gevoelens van onveiligheid belangrijk

¹⁴ Min of meer gelijklopende analyses vindt men ook in enkele populaire *bestsellers*, zoals Glassner's *The Culture of Fear* (1999), Furedi's *Culture of Fear* (2002), of Davis' *Ecology of Fear* (1999).

geworden in het politie- en justitiebeleid. (...) In plaats van het wetboek is, zo concludeert van de Bunt, het angstgevoel van burgers het kompas geworden waarop het criminaliteitsbeleid vaart” (Blokland, 2004:150; van de Bunt, 2003). Beide, het maatschappelijke en het politieke discours rond dit thema, beïnvloeden elkaar uiteraard wederzijds en zijn moeilijk strikt te scheiden; in wat volgt ruilen we dan ook even deze eerder cultureel maatschappelijke observaties voor het politieke discours rond het thema ‘onveiligheid’ en ‘onveiligheidsgevoelens’, al komen we aan het einde van volgend punt terug op de complexe verwevenheid van beide.

1.2 ‘HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL’ ALS POLITIEK HANGIJZER

Het hoeft nauwelijks een betoog dat ‘de politiek’, als sociaal systeem belast met het besturen en kanaliseren van ‘maatschappelijke driften’, zich niet kan onttrekken aan een tijdsgeest die zich kenmerkt door het in crescendo uitsluiten van elke vorm van onzekerheid en onveiligheid als onwenselijk en ondraaglijk. Dit weerspiegelt zich ook in de politieke besluitvorming en het veiligheidsbeleid van de overheid, een tendens die men opmerkt in nagenoeg alle westerse landen, in die mate dat men het binnen de criminologie al een tijdje heeft over een paradigmawissel. ‘Veiligheid’ is een drijvend, sturend en ‘slaand’ argument geworden om tal van problemen die in een niet zo ver verleden onder de noemer ‘welzijn’ vielen, aan te pakken.

VAN VERZORGINGSSTAAT NAAR VEILIGHEIDSSTAAT

Meerdere criminologen maken dan ook gewag van een neigende overgang van een afbrokkelende en wegdeinende verzorgingsstaat en dit ten voordele van een veiligheidsstaat in opbouw (zie o.a. Crawford, 2002; 2004; van Swaaningen, 1997; Hebberecht & Duprez, 2002; Cartuyvels & Hebberecht, 2001). “Angst voor onveiligheid en risicoreductie door preventie en verzekering vormen de organiserende principes van de huidige samenleving” (Boutellier & van Stokkom, 1995:103). Dit wordt overigens nog versterkt door een tweede, binnen dit verhaal cruciale observatie, met name de erosie van de politieke macht en legitimiteit, het ‘hollowing out of the state’ (zie o.a. Crawford, 2002; Huyse, 1999; 1994). De onderliggende maatschappelijke tendensen zijn opnieuw, weinig verrassend, ‘oude bekenden’: globalisering, delocalisering en relocalisering. Binnen een dergelijk denkkader worden sociale vraagstukken in toenemende mate vertaald als ‘veiligheidsproblemen’, waar ook de burger mee verantwoordelijkheid voor draagt (Crawford, 2002; van Swaaningen, 1997). Enigszins gechargeerd zou men kunnen stellen dat ‘veiligheid’ een politiek thema bij uitstek is om de risico’s en existentiële onzekerheden kenmerkend voor onze hedendaagse maatschappij alsnog op een bevattelijke manier te kaderen, iets wat Lee treffend als *governance-through-fear* betitelt (Lee, 2004; 2001a; 2001b; 1999; Chevigny, 2003; van Swaaningen, 2005; van der Vijver & Terpstra, 2004). Nog los van een meer fundamentele discussie

waarbij 'sociale vraagstukken' ondanks hun complexiteit, uiteraard terecht, een eigen bestaansrecht verdienen en daarom ook een unieke aanpak vergen, is een dergelijke vertaling echter meer dan eens bijzonder gekleurd, en om die reden ook problematisch. We staan hier even bij stil.

Daar waar in het verleden een 'strafrechtelijke' inbreuk de incentive tot actie was, hetzij preventief, hetzij repressief, is nu de reductie van veiligheidsrisico's de doelstelling. Hierbij is 'veiligheid' en 'integrale veiligheidszorg' het containerbegrip, en helpen 'modewoorden' als 'overlast', 'leefbaarheid', etc., bij de opbouw van een omvattend discours (Pleysier, 2008). Deze begrippen hangen in de regel ook "(...) veel meer samen met de tolerantiedrempel van de burger dan met definities in de (straf-)wet" (Ponsaers, 2003:25; zie o.a. ook Breeuwsma, 2003; Vander Beken, 2003; Mulleners, 2003; Devroe, 2003; Raaijmakers, van Hoof & ter Bogt, 2001). Het Nederlandse voorbeeld leert ons overigens dat ook 'waarden en normen', en de herwaardering van 'het fatsoen' in de strijd tegen 'onveiligheid' worden geworpen. "Ook in dit normen-en-waardendebat dat het Nederlands kabinet al een tijdje tracht te voeren, hebben politici het voortdurend over 'aan de regels houden', terwijl zij zeker niet alleen wetsovertredingen bedoelen" (Blokland & Soenen, 2004:182). Criminologen spreken over *netwidening*, of, enigszins vulgariserend, over 'verflutting' (Buruma, 2004; Crawford, 2002; Bauman, 2002); de vraag om gedrag dat voorheen niet als strafbaar stond gecatalogiseerd - of *de facto* niet als dusdanig werd beschouwd -, en hoogstens maatschappelijk als hinderlijk werd aanzien, een halt toe te roepen, stijgt in volume. Exemplarisch hiervoor zijn 'rondhangende' en 'overlast veroorzakende' jongeren (Pleysier & Deklerck, 2006). Niet alleen speelt deze evolutie in op de eerder besproken toenemende maatschappelijke intolerantie ten aanzien van alles wat onze ontologische zoektocht naar 'orde, zekerheid en veiligheid' kan verstoren, en wat bijgevolg het etiket 'ordeloos, onrein, onveilig' opgekleefd krijgt. Het is voor een 'overheid in regressie' in zekere mate ook geruststellender de pijlen te kunnen richten op 'realiseerbare' projecten, veel meer dan in een antwoord op de bredere, maatschappelijke onzekerheden te moeten voorzien¹⁵. Immers, "ces stratégies, surtout si elles sont bien mises en scène et poursuivies avec détermination, ont au moins le mérite de montrer que l'on fait quelque chose (on n'est pas laxiste) sans avoir à prendre en charge des questions autrement délicates, telles que par exemple le chômage, les inégalités sociales, le racisme, qui sont aussi à l'origine du sentiment d'insécurité" (Castel, 2003:55). Bovendien kan de burger, binnen de grenzen van deze strategie, ook medeverantwoordelijk worden gesteld voor het bewaken van zijn eigen 'veiligheid', en het minimaliseren of 'uitsluiten' van elementen die hiervoor een bedreiging vormen.

¹⁵ Bauman (1999) spreekt over 'peg-style communities'; dit zijn samenlevingen die op zoek zijn naar een 'kapstok' om de bredere onzekerheden en angsten aan 'op te hangen', een plaats te geven. Dit doet volgens Bauman denken aan de anekdote van de dronkaard die zijn verloren geld zocht onder het licht van een lantaarnpaal, niet omdat hij het daar was verloren, maar omdat het voetpad onder de lantaarnpaal beter verlicht was. "Transferring anxiety from global insecurity and uncertainty, its genuine causes, into the field of private safety, follows roughly the same logic" (Bauman, 1999:49; Mosconi & Padovan, 2004).

Het fundamentele gevaar bij het doortrekken van deze retoriek, schuilt hierin dat de welzijnsproblematiek van de meest kwetsbaren wordt vertaald als een 'onveiligheidsprobleem' voor de minst kwetsbaren. De *have nots* worden benaderd als 'gevaarlijke klassen', als een risico voor de 'tevreden klasse'. Dat een dergelijk proces een verdere uitsluiting en dualisering in de maatschappij stimuleert, is maar een kleine stap in de redenering; hiervoor volstaat trouwens een verwijzing naar Young's *The Exclusive Society* (1999)¹⁶. "The outgroup becomes a scapegoat for the troubles of the wider society: they are underclass, who live in idleness and crime. (...) They are the social impurities of the late modern world (...). But unlike the reformers from the late nineteenth century, up until the 1960s the goal is not to physically eliminate their areas and integrate their members into the body politic; it is to hold at bay and exclude" (Young, 1999:20; Bauman, 2002; zie o.a. ook Vanderveen, 2006). In essentie gaat het dus om een potentiële marginalisering, stigmatisering, uitsluiting en criminalisering van bepaalde groepen, *folk devils*, zoals migranten, 'illegalen', bedelaars, druggebruikers, prostituees, etc., omwille van een abstract risico, een zekere *dangerosité* of *potentialité de délinquance* (Van Campenhout, 1999; Albrecht, 2002; Skogan, 1987). Samuel Butler's rechters uit *Erewhon* (1872) waren wat dit betreft overigens opvallend profetisch: "You may say it is your misfortune to be criminal: I answer that it is your crime to be unfortunate" (geciteerd in Bauman, 2002:67)¹⁷. "Increasingly, *being poor* is seen as crime; *becoming poor*, as the product of criminal predispositions or intensions - abuse of alcohol, gambling, drugs, truancy and vagabondage" (Bauman, 1997:43). Het herinvoeren van het Rotterdamse bedelverbod is hierbij bijzonder illustratief; volgens van de Bunt & van Swaaningen (2004) lijkt het er met name om te gaan om overlastplegers - bedelaars, prostituees, daklozen, verslaafden, illegalen,...- 'uit het zicht' te houden. De auteurs spreken over 'verbanning', en zien hierin een moderne vorm van uitsluiting: daders of potentiële daders worden tijdelijk of permanent geweerd uit bepaalde plaatsen of functies (van de Bunt & van Swaaningen, 2004). Dit roept - niet geheel onwillekeurig - de herinnering op aan enkele initiatieven van de vorige legislatuur van het Antwerpse stadsbestuur, en zijn toenmalige schepen van veiligheid Dirk Grootjans - die overigens, niet toevallig, zijn mosterd wel meer in Rotterdam haalt. Zo werd elders reeds uitvoerig bericht over onder andere het Antwerpse straatverbod of *X-stra!*, de omstreden deur-aan-deur controles (zie o.a. Goossens & Pleysier, 2005; Daems, 2005).

¹⁶ Ook bij ons werd dit reeds verscheidene malen treffend geïllustreerd: zie o.a. Goris (2000b), Lippens (2000), Stouthuysen (1996), De Hert & Haché (1996), Deraeck (1995), en Raes (1994).

¹⁷ Deze zogenaamde *folk devils* worden hoofdzakelijk gekenmerkt vanuit een hun toegeschreven *Otherness* (zie o.a. Young, 1999; Zukin, 1995); het gaat dan in wezen om een vorm van *stranger-danger*: "The Stranger shatters the rock on which the security of daily life rests" (Bauman, 1997:10; zie o.a. ook Bauman, 2002; Furedi, 2002). Aansluitend kan ook nog worden gezegd dat een dergelijke visie een "'us versus them' attitude, which feeds into, and is reinforced by, the existence of an 'idiology of unity'", stimuleert (Crawford, 1998:245; van Swaaningen, 1997). Een dergelijke attitude versterkt evenwel niet alleen de eigen identiteit, het 'wij-gevoel', maar stimuleert ook negatieve gevoelens ten aanzien van 'de ander', de *outsiders*. Met name in de (groot)steden zijn deze *others* ook heel dikwijls *ethnic others*; het zijn, in de meest letterlijke en zichtbare zin van het woord, 'vreemden'. Maar ook de 'wij-zij' confrontatie is hier opvallend letterlijk, een territoriale strijd als het ware; men concurreert letterlijk om de sedert kort schaarse, beperkte publieke ruimte (Zukin, 1995). Het spreekt voor zich dat wanneer een veralgemeende intolerantie ten aanzien van het 'anders zijn' opkomt, dit ethnocentrisme en xenofobe denkbeelden aanwakkert.

Deze gedwongen sociale uitsluiting aan de onderkant van de maatschappij wordt gecompleteerd door een 'zelfgekozen uitsluiting' *at the top*; hier en daar, voorsnog niet bij ons, ontstaan *gated communities*, een verzameling 'gelijken' - letterlijk - en gegoeden, die elke onaangename confrontatie met de 'gevaarlijke klassen' tot een minimum herleiden door zich terug te trekken in een hermetisch afgesloten en bewaakte zone¹⁸ (Davis, 1998; Zukin, 1995; Maher, 2003; Boomkens, 2004). 'Veiligheid', al dan niet actief aangemoedigd door een zich terugtrekkende overheid, verwordt zo tot koopwaar, beschikbaar voor zij die het zich financieel kunnen veroorloven; een *club good* (Hope, 2000; van Dijk, 2004). De dualisering van de maatschappij ten top dus.

VEILIGHEID VS. VRIJHEID

Dit is een 'doemscenario', allesbehalve een nastrevenswaardig ideaal dus; maar zover zijn we allicht nog niet. Het zijn echter wel de uitwassen van een al te onkritische strijd tegen criminaliteit en onveiligheid. Hiermee komen we ook tot de essentie; onvoorwaardelijk streven naar veiligheid is niet alleen naïef, want - laat dat duidelijk zijn - volstrekt onbereikbaar, het maakt ook blind voor de kostprijs die ermee verbonden is. En die kostprijs, zo hebben we willen aantonen, wordt door de samenleving cash betaald in vrijheid en gelijkheid. Allicht balanceren de meeste (Westerse) democratische rechtstaten reeds in een quasi optimaal evenwicht tussen veiligheid en vrijheid. Uiteraard komt dit evenwicht lokaal hier en daar voor herziening in aanmerking; globaal gezien lijkt het echter een illusie te veronderstellen dat een fundamentele verhoging van de veiligheid - gesteld dat dit überhaupt bereikbaar is - in een samenleving als de onze niet ten koste gaat van aanzienlijke

¹⁸ Bij het schrijven van deze paragraaf, drong zich de bedenking op of de bijzin 'voorsnog niet bij ons' niet beter geschrapt werd. Uiteraard zijn we ons bewust van het grote en toenemende aantal BIN's, Buurt Informatie Netwerken, lokale partnerships in de vorm van een vzw, waarin 'samen wordt gezorgd voor veiligheid'. Aanleiding was echter vooral een artikel in *Knack* (28 juli 2004), met als titel 'Hoe bang is de blanke man?'; de passage die onze interesse wekt, was deze: "*Acht uur 's avonds. In uiterste concentratie fietsen twee kleuters rond het binnenplein. Helm veilig op het hoofd, ogen op de volgende bocht gericht. Het hek zwaait open, een auto rijdt traag binnen. Het hek wordt weer automatisch gesloten, de meisjes zetten hun koers verder. Op de hoofdweg staat een paar verdwaalde toeristen hen aan te gapen. In hun blik maar één vraag: wát is dit? Een commune? Een reservaat? Een schuilplaats voor bange blanken?*" 'Als ik hier een onbekende zie rondsleren, denk ik onwillekeurig: ken ik hem? Belt hij ergens aan? Heeft hij hier wel iets te zoeken?' Toch vindt Thierry Coopman zichzelf niet achterdochtig. Hij woont met zijn vrouw Erika en hun twee kinderen Noémie en Witse op het Meirehof in Laarne, een woonerf zoals ze het zelf noemen. Maar dan wel een woonerf dat verdacht veel op een *gated community* naar Amerikaans model lijkt. Keurig gemaaid gazon, perfect op elkaar afgestemde voorgevels, geen snoeppapiertje op de paden en vooral: een imposant hek dat de toegang verspert" (*Knack*, 28 juli 2004: 33-34). Alhoewel de basisingrediënten reeds aanwezig zijn, toch lijkt dit nog een eind verwijderd van Davis' (1998) toonaangevende analyse van Los Angeles: "we live in 'fortress cities' brutally divided between 'fortified cells' of affluent society and 'places of terror' where the police battle the criminalized poor. The 'Second Civil War' that began in the long hot summers of the 1960s has been institutionalized into the very structure of urban space. (...) In cities like Los Angeles, on the bad edge of postmodernity, one observes an unprecedented tendency to merge urban design, architecture and the police apparatus into a single, comprehensive security effort. (...) 'Security' becomes a positional good defined by income access to private 'protective services' and membership in some hardened residential enclave or restricted suburb. As a prestige symbol - and sometimes as the decisive borderline between the merely well-off and the 'truly rich' - 'security' has less to do with personal safety than with the degree of personal insulation, in residential, work consumption and travel environments, from 'unsavory' groups and individuals, even crowds in general" (Davis, 1998: 224).

inbreuken tegen onze vrijheid¹⁹. Ook Abraham Lincoln leek wat dit betreft voorzien van een gezond profetisch inzicht: “whoever is willing to lose his freedom for the sake of security will ultimately lose both” (geciteerd in Vandebroeck, 2002:130).

Het is binnen de hier geschetste context ook niet bevreemdend dat we bij ons en elders geconfronteerd worden met de roep naar een fundamenteel ‘(grond)recht op veiligheid’²⁰; ook dit is naar ons aanvoelen, en de argumenten lopen parallel, niet alleen onwenselijk omdat opnieuw het logisch onmogelijke als bereikbaar wordt voorgesteld, maar ook omdat het thema uiterst eenzijdig wordt aangesneden en wederom de keerzijde van de medaille naar de achtergrond verdwijnt. Veiligheid en vrijheid zijn in dit opzicht communicerende vaten; “there is a trade-off between the two, such that more freedom demands less security and more security demands less freedom” (Crawford, 2002:6; Bauman, 2001). In overeenstemming met Douglas (2001) kunnen we dan stellen dat een samenleving die kiest voor veiligheid en zekerheid bijna per definitie weinig tolerant kan zijn, noch behept is met intellectuele nieuwsgierigheid. Meer nog, volgens Douglas is het streven naar zekerheid, veiligheid, zuiverheid, etc., ‘bedrog en een tiran; niet alleen doen we er goed aan ons onkritisch verlangen om er meer van te hebben af te remmen, we zouden ons erop moeten voorbereiden om zonder spijt te leven zonder zekerheid’ (Douglas, 2001:8). Onzekerheid maakt vrij en emancipeert, en draagt om die reden onmiskenbaar bij tot de rijkdom van ons leven; “onzekerheid moet dus niet geweerd worden, maar integendeel herkend en erkend worden als *a fact of life*” (De Hert, 2002:45). Uiteraard is dit makkelijker gezegd dan gedaan; niettemin valt de grondtoon van dit pleidooi, en dit staat ook hier centraal, maar moeilijk te ontkennen, al lijkt het politieke discours dit op zijn minst te verhullen: “to promise personal security is no more rational than to promise universal wealth, freedom from unhappiness or ill health” (Zedner, 2000:203)²¹.

‘GOVERNANCE THROUGH FEAR’ ?

Een samenvatting dringt zich op; de bovenstaande beschouwingen lijken er minimaal op te wijzen dat het thema ‘(on)veiligheid’ binnen het politieke discours en in de

¹⁹ Dit sluit echter geenszins uit dat een voortdurende *finetuning* van dit precare evenwicht noodzakelijk blijft; meer nog, Bauman (2001) beschouwt dit zelfs als een centrale en oneindige queeste eigen aan onze samenleving. “The political history of modernity may be interpreted as a relentless search for the right balance between the two conditions - for a postulated, and forever not - yet-found, ‘point of reconciliation’ between freedom and security, the two aspects of the human condition that are simultaneously contradictory and complementary. The search has been thus far inconclusive. Most certainly, it remains unfinished. Its continuation is itself the *conditio sine qua non* of the modern society’s struggle for autonomy” (Bauman, 2001:55).

²⁰ We verwijzen o.a. naar *Het recht op veiligheid* (Rimanque, 2002), een genuanceerde publicatie van het Interuniversitair Centrum Mensenrechten, opgebouwd met name rond het betreffende actuele debat in Nederland. Maar ook bij ons gaan stemmen in de politiek op die pleiten voor het opnemen van een ‘recht op veiligheid’ in de grondwet (zie o.a. *De Standaard*, 16 augustus 2002; *De Standaard*, 13 maart 2003; *De Morgen*, 23 juni 2003; de *Financieel Economische Tijd*, 25 juni 2003).

²¹ De inzichten van Wildavsky (1991) zijn hier overigens ook zeer toepasselijk: “Because the safety we wish to promote and the harm we wish to mitigate are bound together, to talk as if one person’s ‘rights’ to safety could be upheld without denigrating the rights of others falsifies most risk situations. Acting as if the two could be clearly separated, so that the individual could claim one part without having to share in the other, I would add, is not establishing what ought to be a ‘right’ but, rather, is an effort to cloak a special interest in the language of rights. Attempting to seize the benefits while refusing to pay the costs is not the usual justification for invoking rights” (1991:219).

manier waarop er maatschappelijk wordt mee omgegaan, gestuurd vanuit enkele socio-culturele observaties eigen aan een tijdsdiagnose van onze hedendaagse samenleving, een prominentere plaats is gaan innemen. Beide discoursen, politiek en maatschappelijk, zijn ook in die mate met elkaar verweven en verbonden dat het zoeken naar oorzaak en gevolg, voor zover dit aangewezen is, veel weg heeft van het verhaal van de kip en het ei. “In moving crime and crime fighting to the centre of public concerns (at the expense of and to the detriment of all other worries that could possibly evolve into public issues), individuals and their governments cooperate, with a consensus difficult to find in other spheres of social life; each adding urgency and fuel to the moves made by the other” (Bauman, 2002:68-69)²². Deze consensus of nauwe vervlechting is volgens Stuart Hall (1991; 1990) in wezen de symbiose van een roep van onderaf om discipline, orde en zekerheid, met de roep van bovenaf om een krachtdadige restauratie van de maatschappelijke orde, en dit rond criminaliteit en onveiligheid, thema’s die de ‘gewone mensen raken in hun directe ervaringen, angsten en onzekerheden’. De weg naar wat Hall (1991) een autoritair populisme noemt, wordt zo geplaveid²³.

Niettemin zijn er toch enkele aanwijzingen en bronnen die het politieke discours rond het thema misschien niet zozeer als ‘antecedent’, dan toch als een katalysator beschouwen; vorm- en richtinggevend, voor de manier waarop maatschappelijk wordt nagedacht en omgegaan met ‘(on)veiligheid’ en ‘het onveiligheidsgevoel’. Het zou, en hierin kunnen we ons zeker vinden, ‘de dag van vandaag van een verbazende naïviteit getuigen om er niet vanuit te gaan dat het discours rond onze risico’s minstens op de één of andere manier gepolitiseerd is’ (Douglas, 1992). In essentie komt het erop neer dat “l’invocation de la sécurité suscite une demande accrue de protection de la part du public, qui justifie l’invocation sécuritaire dans un processus circulaire qui se nourrit toujours plus de la même chose” (Cartuyvels, Mary & Rea, 2000:423). Dit *processus autoproducteur* ‘moedigt’ met andere woorden de

²² Hierbij is overigens nog niets gezegd over de rol en invloed van de media in dit verhaal; “We have so many fears, many of them off-base, the argument goes, because the media bombard us with sensationalistic stories designed to increase ratings. When researchers from Emory University computed the levels of coverage of various health dangers in popular magazines and newspapers they discovered an inverse relationship: much less space was devoted to several of the major causes of death than to some uncommon causes. The leading cause of death, heart disease, received approximately the same amount of coverage as the eleventh-ranked cause of death, homicide. (...) Asked in a national poll why they believe the country has a serious crime problem, 76 percent of people cited stories they had seen in the media. Only 22 percent cited personal experience” (Glassner, 1999: xx-xxi). Men kan opwerpen dat dit ‘Amerikaanse toestanden’ zijn, niettemin is ook bij ons de grote rol van de media op de duiding van ‘geweld, criminaliteit en onveiligheid’ onder de aandacht gebracht (zie o.a. Lembrechts, 2006). De ‘beschuldiging’ luidt niet zozeer het oproepen van geweld, maar zoals hierboven werd gesteld, het disproportioneel meer aandacht schenken aan ‘niet zo gewone gewelddaden’, en hiermee mee een maatschappelijke (over)gevoeligheid voor ‘onveiligheid’ veroorzaken. Mede als gevolg hiervan ontwikkelen burgers ook een stereotiep en ongenueanceerd beeld van criminaliteit, daders en slachtoffers. De *ideal criminals*, de *usual suspects* zeg maar, zijn jonge mannen, groot en fysiek sterk, arm en ongeschoold, bij voorkeur ook wat psychotisch en al helemaal van vreemde origine (Madriz, 1997; Lupton, 1999; Christie, 1986). Maar er zijn ook *ideal victims*: ofwel bejaarde, ofwel jonge alleenstaande vrouwen, wat naïef, zwak, klein, kwetsbaar en hulpeloos. Overigens gebiedt de eerlijkheid ons te zeggen dat wat betreft het wetenschappelijk onderzoek naar de invloed van de media op ‘het onveiligheidsgevoel’, de resultaten allesbehalve eenduidig zijn (Ditton, Chadee, Farrall e.a., 2004). Uiteraard komen we op deze in omvang relatief aanzienlijke (sub)onderzoekstraditie terug in het literatuuroverzicht.

²³ Overigens is wat door Hall hier beschreven wordt, niet zozeer de resultante van abstract politiek-filosofische overpeinzingen, maar veeleer ontstaan vanuit zijn analyse van een specifieke politieke periode in zijn land, het *Tatcherisme*.

creatie van 'bewuste burgers' aan, burgers die geresponsabiliseerd worden tot het bijdragen aan hun eigen 'veiligheid', en zo verantwoordelijkheid wegnemen bij de overheid. Sterk gelijklopend zijn de observaties van Lee (2004; 2001a; 2001b; 1999; zie o.a. ook Vanderveen, 2006), die spreekt over, en dit werd reeds vermeld, *governance-through-fear*, een delicaat, discursief evenwicht, waarbij burgers worden gewezen op bepaalde veiligheidsbedreigende elementen, zo een zekere mate van 'angst' - *fearing subjects* - ontwikkelen, voldoende voor de creatie van actieve burgers, verantwoordelijk voor hun eigen veiligheidszorg, maar ook 'gedoseerd' opdat de 'angst' niet contraproductief zou werken. "Thus, governing 'fear of crime' is indeed an *art*" (Lee, 2004:43). Deze 'verantwoordelijke burgers' worden met andere woorden aangemoedigd hun veiligheid in eigen handen te nemen, door hetzij zelf initiatief te nemen, hetzij beroep te doen op een bijna exponentieel groeiende - toevallig? - veiligheidsindustrie²⁴. Meer onveiligheid en 'onveiligheidsgevoelens' sturen aan op kordate beleidsmaatregelen en actie; een dalend onveiligheidsgevoel is indicatief voor het succes van deze beleidsmaatregelen, en moet dus per definitie leiden tot het borgen en verstevigen ervan. "In other words, 'fear' is the legitimation of surveillance, punishment and punitive laws" (Vanderveen, 2006:213). Ook Elffers & de Jong (2004) ontwaren een gelijkaardig proces: "onveiligheid is het hedendaagse label voor wijkproblemen, vaak geassocieerd met de aanwezigheid van allochtonen, die vroeger anders heetten, zoals werkloosheid, taalproblemen, asociale gezinnen. Dat wordt in de hand gewerkt door een veiligheidsprojectencultuur, die vervolgens weer het veiligheidsgevoel aantast" (Elffers & de Jong, 2004:51).

²⁴ Alhoewel we voor een omstandige en goed onderbouwde bewijsvoering van deze redenering uiteraard naar Lee (2001a) zelf verwijzen, werden we getroffen door twee voorbeelden, dicht bij ons, en exemplarisch allicht voor de opgebouwde argumentatie. Een eerste voorbeeldje betreft een interview met burgemeester Freddy Vanmassenhove (VLD) in *Knack* (28 juli 2004). Gevraagd naar een reactie op de intensieve samenwerking tussen een privé-bewakingsfirma en een groot aantal van zijn inwoners, antwoordt de burgemeester dat 'de gemeente daar officieel niets mee te maken heeft'. "Maar we promoten die aanpak wel. We hebben ook met de firma's afgesproken dat hun medewerkers de politie waarschuwen als ze onderweg iets verdachts opmerken, ook als dat niet bij hun klanten is'. Verder dan dat mag de samenwerking tussen de privé bewaking en het gemeentebestuur volgens de wet niet gaan. Vanmassenhove hoopt dan ook dat die wet zal worden versoepeld, want hij zou graag zien dat er 's nachts in elke 'regio' van zijn gemeente bewakingsagenten aanwezig zijn. 'Nu zijn het alleen onze rijkere inwoners die zich dat kunnen veroorloven', zegt hij. 'Als de gemeente de bewaking via privé-bedrijven zou moeten organiseren, moeten de bewoners daar wel iets voor betalen, maar de prijs zou een pak lager liggen omdat we de diensten samen zouden aankopen'. De burgemeester gelooft dat de mensen best bereid zijn om een bijdrage te betalen voor hun eigen veiligheid. 'Op het vlak van veiligheid verwachten ze terecht veel van de overheid, maar de meesten beseffen dat de politie alleen niet voor hun veiligheid kan instaan. Ze weten dat ze ook zelf hun verantwoordelijkheid moeten nemen'". Een tweede voorbeeld komt uit het Nederlandse *Tijdschrift voor Politie* (nr. 7/8, juli/augustus 2004), en betreft een column naar aanleiding van de uitkomsten van de Politiemonitor 2004 (de Nederlandse voorloper van onze Veiligheidsmonitor), van Pier Eringa, korpschef van politie Flevoland en hoofdredacteur van het tijdschrift. In tegenstelling tot het eerste stukje, waar de kern van de zaak grotendeels tussen de regels gelezen dient te worden, is dit artikel in hoge mate (zelf)reflexief: "Kortom: met de criminaliteit en onveiligheidsgevoelens lijkt het in ons land de goede kant op te gaan en de inwoners zijn steeds beter te spreken over de politie. Hoe kan het dan dat dit niet het beeld is dat politiek Den Haag, radio en televisie en de kranten oproepen? (...) Een van de speerpunten van het kabinet is het veiligheidsbeleid. Er gaat meer geld naar de veiligheidsketen. Politie, Openbaar Ministerie en de rechterlijke macht krijgen meer middelen. Voor wie werkzaam is in dat veld is dat een plezierig gegeven. (...) Politieke aanleiding hiervoor was de toenemende criminaliteit en de onveiligheidsgevoelens. Deze aanleiding lijkt dus veel minder aan de orde als we de uitkomsten van de Politiemonitor mogen geloven. In hoeverre wordt de monitor wel echt goed benut door de politici? De kans is aanwezig dat de laatste monitor in de kast belandt, iets wat zeker niet zou gebeuren als de uitkomsten een ander beeld zouden oproepen. (...) Veiligheid lijkt *business*. Zowel politici als media lijken hiermee de nodige punten te kunnen scoren. Bedrijven die inspelen op de onveiligheidsgevoelens kunnen de boterham goed beleggen".

Alhoewel dit *au fond* een vrij pessimistisch en deterministisch mensbeeld oproept, kunnen we ons, op basis van de argumenten in bovenstaande paragrafen, minstens deels terugvinden in Lee's eindconclusie²⁵; volgens Lee (2001a), en hier steunt hij onder andere op Cohen (1985; 1987), hebben de verschillende rond dit thema bestaande discoursen, alhoewel dikwijls vertrekkende vanuit uiteenlopende belangen en daarom schijnbaar tegenstrijdig, voeding gegeven aan de creatie van een machinatie, een *fear of crime feedback loop*, "which has given both the research topic of 'fear of crime', and the popular and governmental discourse of 'fear of crime', a particularly pervasive reality as objects. This feedback loop seems to be an almost insatiable beast that is capable of increasing in intensity very quickly, and it seems that the more it is fed the more intense and pervasive it becomes. In roughly thirty-five years the 'fear of crime' has gone from something unremarked upon to a central concern for the disciplines, for government, and for the population" (Lee, 2001a:204).

EEN PLEIDOOI VOOR NUANCE...

Weliswaar wordt hierna nog uitgebreid aandacht besteed aan de preciaire situatie van de onderzoeker actief binnen een dergelijke, complex maatschappelijke context, waar hij uiteraard zelf ook deel van is. Onze interesse hier ging in de eerste plaats uit naar de interactie tussen het rond 'veiligheid/onveiligheid' opgezette politieke discours, en de maatschappelijke aandacht die de problematiek geniet. De doelstelling, gelet op het karakter van dit hoofdstuk, is daarbij opnieuw niet zozeer een omstandige en sluitende bewijsvoering aan te reiken, maar veeleer de lezer in min of meerdere mate te overtuigen van de complexiteit van dit conglomeraat aan interagerende discoursen rond de 'onveiligheidsproblematiek'. Wil men deze complexiteit geen onrecht aandoen, en dat is toch onze betrachting, dan dringt zich ook noodzakelijk een genuanceerde benadering op. Het valt uiteraard niet te ontkennen dat maatschappelijke risico's en veiligheidsproblemen wel degelijk een realiteit vormen, en dat hieruit een reële behoefte aan veiligheid ontstaat. De socio-culturele observaties die hier aan bod kwamen, en waarvan op de fundamentele verdere in dit boek nog dieper wordt ingegaan, duiden misschien niet zozeer op een spectaculaire toename van risico's allerhande, maar zeker op een verhoogd bewustzijn en verlaagde tolerantie ten aanzien van deze en andere vormen van 'onzekerheid'²⁶. Het realisme, aldus Boutellier, van 'het onveiligheidsgevoel' dat leeft

²⁵ In wezen gaat het hier om hetzelfde pessimisme en determinisme waar ook theoretici van de risicomaatschappij zich wel eens aan beschuldigen: ideeën over *governance-through-crime* of wat hierna een *fear of crime feedback loop* genoemd wordt, net zoals de theorie van de risicomaatschappij, gaan in dit opzicht misschien net iets te makkelijk voorbij aan de basisfundamentele wortels van dit denken vormen. "Met alle nadruk op de manier waarop de 'tweede modernisering' ons dwingt om oude begrippen zoals de menselijke factor, sociale organisatie, tot en met uiterst intieme zaken zoals onze seksuele identiteit te transformeren, geeft de theorie van de risicomaatschappij zich onvoldoende rekenschap van het effect van de opkomende nieuwe maatschappelijke logica met betrekking tot de zeer fundamentele status van de subjectiviteit" (Zizek, 2000:71). Op die manier wordt, aldus opnieuw Zizek, onderschat hoe radicaal en ingrijpend deze veranderingen zijn.

²⁶ Hierbij mag men overigens ook niet uit het oog verliezen dat onrust en bezorgdheid om de 'openbare veiligheid' uiteindelijk iets 'van alle tijden' is. Van Weringh betoogt in *Onrust is van alle tijden* (1978) dat 'onrust over de criminaliteit niet een onderwerp is dat in de jaren zeventig van de twintigste eeuw is uitgevonden'. Integendeel, de auteur exploreert een zekere bezorgdheid voor de

onder burgers, kan ‘- al is het maar als politiek probleem - niet worden miskend’. “De behoefte aan veiligheid en preventie is onder burgers aanwezig en wordt hen niet alleen maar aangepreft” (Boutellier, 2002:53). Ook Elchardus & Smits (2002) leggen, geschreven vanuit de Belgische context dan, naar eigen zeggen de vinger op deze wonde; vanuit een analyse van enkele cijfergegevens over ‘het onveiligheidsgevoel’ - een analyse die op meerdere punten overigens de toets met wat eerder in dit deel is gezegd over een kritische omgang met cijfers, nauwelijks zou doorstaan - komen Elchardus & Smits tot de conclusie dat “gevoelens van onveiligheid zo groot zijn, dat mensen nu snel voldoende reden zien om het recht in eigen handen te nemen en een dergelijke houding gewettigd en rechtvaardig achten” (2002:103). Het is daarom, aldus de auteurs, verbazingwekkend dat ‘het veiligheidsgevoel’ en de oorzaken ervan, veel te laat een plaats kregen op de politieke agenda, en zijn uitgegroeid tot een grote beleidsprioriteit²⁷.

Maar de slinger mag uiteraard niet te ver doorslaan; het gevaar ontstaat immers dat een op nuance gerichte, kritische invalshoek wordt veréénzelvigd met, of zelfs gratis beschuldigd van het minimaliseren of zelfs ontkennen van de problematiek. Hierbij ziet men volgens ons echter een cruciaal element over het hoofd; immers, zoals Douglas (1992) beargumenteert, “the reality of the dangers is not at issue. The dangers are only too horrible real, in both cases, modern and pre-modern. This argument is not about the reality of the dangers, but about how they are politicized. This point cannot be emphasized too much” (1992:29; zie o.a. ook Vanderveen, 2006)²⁸. Het is met name vanuit deze bezorgdheid dat de subtitel waaronder dit werk

‘openbare veiligheid’ die teruggaat tot zelfs de 16^e eeuw. Volgens van Weringh zou ‘systematisch-historisch onderzoek op dit terrein veel aan het licht kunnen brengen’. “Niettemin denkt elke generatie opnieuw dat zij zich voor het eerst in de geschiedenis met de ernst van deze problemen geconfronteerd weet. In deze tijd is dat eveneens het geval” (van Weringh, 1978:45-46).

²⁷ Elchardus en Smits (2002) hebben ook een verklaring, die ons overigens sterkt in de overtuiging dat het debat al te zeer gepolariseerd raakt, voor deze observatie: “Men kon zelfs geregeld intellectuelen horen beweren dat een thema als veiligheid nog te veel aandacht krijgt en resoluut moet worden overgelaten aan extreem-rechtse en populistisch-rechtse partijen. Men zou een boeiend, maar ook beschamend boek kunnen schrijven over de houding van die intellectuelen en vooral van de zogeheten progressieve criminologen, ten opzichte van de veiligheidsgevoelens van de bevolking. De houding van velen van hen illustreert op een pijnlijke wijze de diepe kloof die kan groeien tussen geprivilegieerde minderheden en de zorgen van de bevolking in haar geheel. Die zorgen zijn inmiddels zo overweldigend dat geen van de grote politieke partijen nog om het thema veiligheid heen kan. Maar door de intellectuele weerstand komt dit thema veel te laat op de politieke agenda te staan. Uiteindelijk belandt het daar dan uit electorale berekening. Daarom wordt het ook onvermijdelijk sloganesk herleid tot een kwestie van criminaliteit en blauw op straat. (...) Die koppeling is precies de reden waarom heel wat progressieve intellectuelen en criminologen zo bang zijn voor dat thema. Zij vrezen dat het wordt aangegrepen en misbruikt om een meer repressieve samenleving te scheppen. Dat risico is reëel, bijna even reëel als de bijdrage die zij, door het onveiligheidsgevoel voortdurend te negeren, inmiddels hebben geleverd aan het verlangen naar een meer repressieve samenleving. De schade die werd aangericht is nagenoeg onherstelbaar” (Elchardus & Smits, 2002:103-104).

²⁸ Alhoewel Douglas het uiteraard niet rechtstreeks, of althans niet specifiek had over ‘het onveiligheidsgevoel’, lijkt dit argument ook binnen dit debat bijzonder actueel. Douglas’ punt komt overigens voort uit een eerstehands ervaring naar aanleiding van *Risk and Culture*, dat ze samen met Wildavsky schreef: “It is astonishing how many intelligent reviewers of *Risk and Culture*, even anthropologists, fell into the trap of thinking that the argument cast doubt on the reality of the dangers” (Douglas, 1992:29). Meer specifiek, maar volstrekt in lijn met bovenstaande argumentatie, sluit deze publicatie dan ook nauw aan bij wat Murray Lee in zijn doctoraatsstudie als *final remark* formuleert: “This thesis has never argued that people do not fear crime, nor has it argued that we should put a stop to ‘fear of crime’ research. Indeed, one of the main reasons I have written this thesis is because of the importance I place on this research and on the topic. However, I believe critical analysis is both justified and necessary” (2001a:204).

geschreven is, ‘de brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom’, is ontstaan.

... NIET VOOR NAÏVITEIT

Van Weringh had het in 1978 al over deze ‘oneigenlijke, bedenkelijke’ kant van wat hij ‘onrust’ noemt; “wie een groot aantal uitlatingen over de onrust doorleest valt het op dat sommigen zich er drukker om maken dan anderen” (van Weringh, 1978:54). En die sommigen waarop wordt gedoeld, zijn dan volgens Van Wering ‘een aantal politieke partijen en een aantal media’. “De ene politicus hoor je er meer over dan de andere, dat is een ervaringsfeit dat ook voor kranten geldt. Is hier sprake van toeval of is in al die uitlatingen een zeker patroon te onderkennen?” (1978:54). Net zoals van Weringh zijn we eerder geneigd geloof aan dit laatste punt te hechten; iets anders zou zoals reeds gezegd verregaand naïef kunnen zijn (Douglas, 1992). Het is wat dit betreft overigens opvallend, alhoewel dus niet geheel verrassend, hoe ook het electoraat van een politieke partij die ‘zich wat drukker maakt’ over het thema in vergelijking met andere partijen, diezelfde ‘gevoeligheid’ vertoont. We hadden het bij het cijferoverzicht al over de mate waarin men bezorgd is over criminaliteit en onveiligheid, in verhouding tot de andere zorgen van het leven. Relatief vergelijkbaar zijn de resultaten van een opiniepeiling uit 2002, in opdracht van *De Standaard* en de VRT²⁹; hieruit blijkt dat ‘criminaliteit’ als potentieel stembepalend thema, bij de Vlaamse kiezer op de zesde plaats staat. ‘Sociale zekerheid’, ‘gezondheidszorg’, ‘werkgelegenheid’, ‘verkeersveiligheid’ en ‘het leefmilieu’ hebben een belangrijker rol in het bepalen of iemand voor deze of gene politieke partij zal kiezen. Onze interesse hier gaat echter uit naar deze *hitlist* stembepalende thema’s, opgesplitst naar de politieke partij waarvoor de respondent zegt te stemmen. ‘Criminaliteit’ als stembepalend thema, neemt bij het electoraat van ‘slechts’ drie partijen een top vijf plaats in; voor de kiezers van het toenmalig Vlaams Blok (nu: Vlaams Belang) staat het thema op plaats één, voor de kiezers van de N-VA komt het op plaats drie, en voor die van de VLD op plaats vier. Plaats men deze partijen op de traditionele, ‘links-rechts’ as, dan is het allicht niet toevallig dat deze drie partijen zich in het rechtse spectrum bevinden, met het Vlaams Blok uiterst rechts³⁰. We hernemen, deze gegevens indachtig, bovenstaande discussie.

²⁹ Zie *De Standaard*, 2-3 november 2002; in deze peiling werden in de maand oktober van 2002, 1108 Vlamingen (woonachtig in het Vlaamse gewest, dus geen ‘Brusselse Vlamingen’) bevroegd. Uiteraard is bij de interpretatie van gegevens op basis van een opiniepeiling steeds een gezonde portie wantrouwen aangewezen (Billiet, 1993).

³⁰ Diezelfde beweging herkent men immers in het tot stand komen van ‘criminaliteit en onveiligheid’ als politieke issues; het thema ‘ontstond’ in het partijpolitieke programma van het Vlaams Blok (nu dus Vlaams Belang), nauw verbonden met het centrale migrantenthema, in de aanloop naar de federale verkiezingen van 24 november 1991, de eerste zogenaamde Zwarte Zondag. Enigszins vereenvoudigd, kan men stellen dat het thema sindsdien tot nagenoeg alle partijpolitieke campagnes en programma’s doordrong, geleidelijk oprukkend van ‘rechts’ naar ‘links’ in het politieke spectrum. In de periode voorafgaand aan de verkiezingen van 21 mei 1995, verscheen ‘het onveiligheidsthema’ als één van de vijf centrale campagnepunten van het VLD programma (in de oppositie op dat moment). De nadruk lag hier op een repressieve *law and order* aanpak, gecombineerd met een fundamentele hervorming van politie en justitie. Tijdens de campagne naar aanloop van de verkiezingen van 19 juni 1999 drong het thema ook door in de campagnes van CVP (nu CD&V) en SP (nu SP.A); hierbij werd een minder repressief discours gehanteerd, en werd het ‘onveiligheidsprobleem’ door beide partijen ook in een breder kader - ‘levenskwaliteit’ - geplaatst, waarbij gewezen werd op een meer fundamentele, onderliggende en knagende onzekerheid. In de aanloop naar de volgende federale

Geenszins kan het de bedoeling zijn hieruit te besluiten dat ‘het Vlaams Blok de onveiligheidsgevoelens heeft gecreëerd’; dit zou inderdaad tot op zekere hoogte ‘een vergissing en zelfs gevaarlijke nonsens zijn’³¹. Echter, het is verregaand naïef te veronderstellen dat politieke partijen enkel wat leeft bij ‘de achterban’ vertalen en niet zelf ook actief zijn in het activeren en aanzwengelen van bepaalde topics, al is het maar door de *agenda setting*, het bepalen van een prioriteitenlijst en het overtuigen van de burger, of althans het eigen electoraat, van de gemaakte keuzes³². Het valt met andere woorden maar moeilijk te ontkennen dat het Vlaams Blok een bepaald aandeel had, en heeft, in de constructie van een politiek discours rond ‘het onveiligheidsgevoel’, maar evenzeer in de accumulatie van het thema in de publieke opinie (Hebberecht, 2004). Hiermee is voor alle duidelijkheid niet gezegd dat het thema zonder het Vlaams Blok of Belang een non-issue zou zijn; de afmeting, de ruchtbaarheid en toonaard van het ontwikkelde discours, werden en worden echter wel in meer of mindere mate bepaald door deze en andere ‘drukkingsgroepen’.

Het pleidooi achterliggend dit betoog, is er opnieuw een ten voordele van een genuanceerde kijk op de problematiek; net zomin als de discussie rond het precaire evenwicht ‘veiligheid/vrijheid’, waar we het hierboven al over hadden, is ook dit debat weinig gebaat met een al te eenzijdige benadering. Ook hier kan niet de kip noch het ei een afdoende inzicht leveren; doen alsof dit wel zo zou zijn, doet niet alleen onrecht aan de complexiteit van het fenomeen, maar polariseert, en blokkeert, het debat. ‘Onveiligheid’, en ‘het onveiligheidsgevoel’ zijn op verschillende plaatsen, zogenaamde *hotspots*, en op bepaalde momenten, onmiskenbaar reële problemen. Het is dan inderdaad de opdracht van alle ‘betrokkenen’, dus ook politieke partijen en de media, hierop te wijzen, en de taak van de overheid om hieraan ‘iets te doen’. Maar dit mag het zicht en de realiteitszin van diezelfde betrokken actoren niet vertroebelen; op de ‘meeste plaatsen is het op de meeste momenten’ eigenlijk relatief veilig en voelen de meeste mensen zich ook zo (Eringa, 2004). Slechts één van beide zijden (over)belichten, doet onmiskenbaar afbreuk aan een gezond en realistisch evenwicht in het gevoerde debat; dit is wanneer ‘de slinger doorslaat’. In dat opzicht is het allicht ook even fout als naïef te veronderstellen dat het politieke discours enkel en alleen een afspiegeling zou zijn van wat werkelijk bij de bevolking leeft. Maar evenmin getuigt het overschatten van een politieke retoriek, die al dan niet in een bondgenootschap met de media, de burger in zekere mate angst

verkiezingen, 18 mei 2003, werd het thema onderwerp van nagenoeg alle partijcampagnes, en steeg het ook op de prioriteitenlijst. Deze observaties zijn, geplaatst in een breder perspectief, uiteraard geenszins verrassend; zo was ‘het onveiligheidsgevoel’ in 2002 ook een cruciaal thema tijdens de verkiezingsstrijd voor het Franse presidentschap tussen Mitterand en Le Pen; of tijdens de Nederlandse parlementsverkiezingen, ook in 2002, toen de LPF (Lijst Pim Fortuyn) het Nederlandse politieke ‘establishment’ deed kantelen. Voor een meer fundamentele, algemene bespreking van de opkomst van het politieke discours rond ‘criminaliteit en onveiligheid’, verwijzen we o.a. naar Crawford (2002), Hebberecht & Duprez (2002), en Hebberecht (2004).

³¹ Zie interview met Mark Elchardus, in *De Standaard*, 2 oktober 2002.

³² Maddens omschrijft de manier waarop het Vlaams Blok het migrantenthema - en een parallel met het ‘onveiligheidsthema’ is voor de hand liggend - uitspeelt als een schoolvoorbeeld van wat hij ‘symbolische politiek’ noemt: “via een suggestieve en emotionele formulering wordt gepoogd te appelleren aan een aantal onderhuidse angstgevoelens van de kiezer” (Maddens, 1998: 74-75). Het spreekt voor zich dat deze strategie bezwaarlijk als een monopolie van het Vlaams Blok/Belang, of meer algemeen, van uiterst rechts, kan worden beschouwd.

aanpraat, teneinde een beheersbare en volgzaam massa te creëren, van een genuanceerde kijk op deze complexe thematiek. Dit laatste duidt overigens op een pessimisme en verregaand determinisme waarvan eerder ook al de theoretici van de risicomaatschappij werden verdacht; immers ‘als over geesten even gemakkelijk kon worden geheerst als over tongen, zou iedere regeerder zich veilig weten’³³.

1.3 ‘HET ONVEILIGHEIDSGEVOEL’, ONDERWERP VAN EEN WETENSCHAPPELIJKE ONDERZOEKSTRADITIE

Alvorens de precaire situatie van het wetenschappelijk onderzoek dat zich in een dergelijke context begeeft, te schetsen, staan we eerst kort stil bij het ontstaan en de wortels van wat ondertussen een ‘onderzoekstraditie’ mag worden genoemd. Het spreekt voor zich dat een completer beeld en daadwerkelijke ‘stand van zaken’ van het wetenschappelijk onderzoek pas daagt na het lezen van het literatuuroverzicht in het derde deel van dit werk; het is echter onze overtuiging dat de fundamenteën van het wetenschappelijk onderzoek naar ‘het onveiligheidsgevoel’, cruciaal waren en zijn voor de verdere ontwikkeling en groei van deze ‘traditie’. Ingaan op de genealogie van het wetenschappelijk onderzoek naar dit thema, al beperken we ons tot de hoofdlijnen, legt met andere woorden opnieuw enkele fragmenten van de context van het thema verder bloot, wat in dit inleidende deel voorop staat.

BELEIDSONDERSTEUNEND OF ‘INSTRUMENT VAN HET BELEID’

Alhoewel rond ‘het onveiligheidsgevoel’ ongetwijfeld eerder al sporen van (pseudo) wetenschappelijke bedrijvigheid kunnen worden teruggevonden³⁴, wordt vrijwel unaniem aangenomen dat de onderzoekstraditie is ontstaan en gegroeid uit de *Commission on Law Enforcement and Administration of Justice*, een commissie in 1965 in het leven geroepen door Lyndon Johnson, toenmalig president van de Verenigde Staten (Ditton & Farrall, 2000)³⁵. Eerder dat jaar, januari 1965, had Johnson zijn *Great Society program* aan het Congres voorgesteld; hierin werd naast een aantal welzijnsgerelateerde strijdpunten ook een ‘wide-scale ‘fight’ or ‘war’ against poverty, control and prevention of crime and delinquency’ aangekondigd (Lee, 2001a; 2001b; 1999). De activiteiten van de commissie behelsden onder andere de organisatie en rapportage van drie *crime and victim surveys*, die later (1972) ook aanleiding gaven tot het ontstaan van de *National Crime Survey*, uitgevoerd door het *Bureau of Justice Statistics* (Biderman, Johnson, McIntyre & Weir, 1967; Ennis, 1967; Reiss, 1967). Alhoewel deze surveys in de eerste plaats, conform de prioriteiten van Johnson’s *Great Society program*, tot doel hadden het

³³ Citaat van Baruch de Spinoza, Nederlands filosoof (1632-1677).

³⁴ Eerder werd reeds verwezen naar van Weringh’s *Onrust is van alle tijden* (1978); hierbij dient uiteraard gezegd dat de literatuur die door van Weringh geëxploreerd werd (en teruggaat tot de 16^e eeuw), uiteraard niet onmiddellijk de status van wetenschappelijk onderbouwde bijdragen verdient.

³⁵ Deze Commissie staat ook bekend als de Katzenbach Commissie, genoemd naar de voorzitter ervan, Nicholas Katzenbach.

presidentieel beleid een accurater beeld van het criminaliteitsprobleem en slachtofferschap in de VS te bieden, is het met name in deze studies dat een 'widespread public anxiety about crime' empirisch 'ontdekt' werd³⁶.

Het algemeen verslag van de Commissie rapporteert hierover het volgende: "A chief reason that this Commission was organized was that there is widespread public anxiety about crime. In one sense, this entire report is an effort to focus that anxiety on the central problems of crime and criminal justice. A necessary part of that effort has been to study as carefully as possible the anxiety itself. The Commission has tried to find out precisely what aspects of crime Americans are anxious about, whether their anxiety is a realistic response to actual danger, how anxiety affects the daily life of Americans, what actions against crime by the criminal justice system and the government as a whole might best allay public anxiety" (President's Commission, 1967:49, geciteerd in Ditton & Farrall, 2000:xv). Het wetenschappelijk onderzoek naar 'het onveiligheidsgevoel' wordt met andere woorden reeds van in de fundamentele mee bepaald door een ingrijpende invloed van de overheid en het beleid. Meer nog, in deze studies is 'de overheid' niet enkel promotor of financier, maar tegelijkertijd initiatiefnemer, ontwikkelaar, uitvoerder en rapporteur; het ontlokt meerdere auteurs de uitspraak dat "(...) the empirical 'discovery' of fear of crime was invoked to support 'tougher' neo-conservative political agendas and policies, exemplified by the vast increase in the funding of the criminal justice system" (Jackson, 2005a:6; Lee, 1999). 'Het onveiligheidsgevoel' wordt als thema, zowel de maatschappelijke beleving ervan, als het wetenschappelijk, empirische onderzoek ernaar, althans onder deze vorm, doordrongen door 'de politiek'; "as far back as the 1960s, the 'fear of crime' had become a political issue of monumental proportions" (Lee, 2001a:56; Vanderveen, 2006)³⁷. Het is dan ook niet vreemd dat de

³⁶ 'Ontdekt' staat, conform onze eigen standpunten, niet toevallig tussen aanhalingstekens; uiteraard, en dit werd zojuist nog benadrukt, is 'onrust van alle tijden', en werd 'het onveiligheidsgevoel' hooguit empirisch 'vastbaar gemaakt'. Dit laatste is evenwel cruciaal: 'het onveiligheidsgevoel' - let ook hier op de aanhalingstekens - is uiteraard geen objectieve realiteit; het is niet iets wat *out there* lag te wachten tot het door sociale wetenschappers werd opgedolven, maar krijgt slechts vorm, inhoud en betekenis juist op het moment en door de manier waarop men het poogt te expliciteren. "It is the result of a number of discursive realignments, technical shifts, historical accidents, and governmental imperatives" (Lee, 2001a:ix). Ook Vanderveen (2006) doet in haar doctoraatstudie hetzelfde: "(t)hroughout this book, 'fear of crime' is put between quotation marks to indicate, as will be shown, that 'fear of crime' is an umbrella concept that embraces all kinds of indicators, and concepts and is not even so much about 'fear' and 'crime'" (Vanderveen, 2006:4). Hierbij benut Vanderveen (2006) ook sterk aan Lee's betoog (1999; 2001a) gelijkende argumenten; "(...) I would say that 'fear of crime' and its meanings are not inevitable, but rather a product of historical events and social forces. In other words, 'fear of crime' need not have existed, or need not be at all as it is; 'fear of crime' is neither determined by the nature of things, nor is it inevitable. 'Fear of crime' has been brought into existence and is shaped by and therefore dependent on the social context. This social context could well have been different, which would have brought about another 'type of fear of crime'" (Vanderveen, 2006:198).

³⁷ Het spreekt voor zich dat wat de beleidsaanbevelingen, en opvolging, van dergelijk onderzoek betreft, de 'invloed' vanwege de politiek zich nog scherper laat voelen, al is dat blijkbaar niet altijd zoals verwacht: "However, when President Johnson - with the intention of having Congress pass legislation on many of the provisions that the Commission had suggested - passed his Bill over to the McClellan's Subcommittee a train of events began which would see the Bill altered almost in its entirety" (Lee, 2001a:55). Hieruit blijkt met name hoe tijdens deze periode (in de VS) een politiek discours over 'het onveiligheidsgevoel' heel nauw aansluit bij de verspreiding van een xenofobie, racistisch en op segregatie gericht gedachtengoed; een relatie die ook hier al eerder ter sprake kwam, maar ook al vroeg in de wetenschappelijke literatuur opduikt: "Behind the concern about crime is resentment of social change and resistance to further alterations in the status quo. In the vernacular of the mass media, fear of crime is the symptom of the silent majority's lashing back" (Furstenberg,

onderzoekstraditie ontstaan uit deze fundamenteën, en ondertussen bij benadering een halve eeuw jong, dit tot op de dag van vandaag met zich meedraagt, en nog steeds, zij het allicht op een minder 'indringende' wijze, de politiek en het beleid als een 'betrokken partij' erkent. Gezien de maatschappelijke context en de politieke actualiteit die het thema geniet - waar we hierboven reeds uitvoerig bij stilstonden -, lijkt een verdere bestendiging van deze situatie een evidentie. Alhoewel dit onmiskenbaar verregaande gevolgen had, en nog steeds heeft, voor de ontwikkeling van de wetenschappelijke kennis in dit domein, heeft deze observatie hier veelmeer dan een oordeel, de status van een feit: een groot aandeel van het onderzoek naar 'criminaliteit, onveiligheid en het onveiligheidsgevoel', of het nu gaat om een explorerend of verklarend, om een eerder theoretisch, reflecterend, dan wel een 'praktisch', evaluatief onderzoek, gebeurt in opdracht van, en wordt gefinancierd door één of andere overheid. "Dat onderzoek als instrument gebruikt wordt voor politiek en beleid of zelfs voor activisme (...), hoeft misschien niet problematisch te zijn, maar kan ontaarden in situaties waarin resultaten worden omgebogen teneinde ze toch voor eigen belangen te kunnen gebruiken (...). Wanneer personen of (politieke) belangen bepalend zijn voor resultaten en uitkomsten van (criminologisch) onderzoek, is de validiteit en betrouwbaarheid van deze resultaten in het geding" (Vanderveen, 2004:53). En dan kan, aldus nog Vanderveen, het instrumentele karakter van bijvoorbeeld een 'monitor', zoals de Veiligheidsmonitor, de inhoudelijke waarde en het potentieel van een dergelijke survey aanzienlijk verarmen; immers een "(...) dergelijke monitor dient dan alleen nog maar 'functioneel' te zijn en de basis van beleidsmaatregelen" (Vanderveen, 2004:53). Dit zal ook criminologen in eigen land, werkzaam op het domein van de 'veiligheid en preventie', geenszins vreemd in de oren klinken; ook bij ons houdt het criminologisch, wetenschappelijk onderzoek er een 'spannende relatie' met het beleid op na (Devroe, 2002)³⁸.

NEO-POSITIVISME BINNEN DE CRIMINOLOGIE: DE VICTIM SURVEY ALS ANTWOORD

Naast het beleidsrelevant en -ondersteunend karakter van de onderzoekstraditie, is nog een tweede, kenmerkend fundament, hier van belang; meer zelfs, dit tweede punt was een niet te miskennen katalysator voor bovenstaande ontwikkeling. Hierboven werd het ontstaan van de onderzoekstraditie naar 'het onveiligheidsgevoel' gesitueerd en geduid vanuit enkele politieke, beleidsmatige strategieën in het begin van de jaren '60, in de Verenigde Staten. Vanuit wetenschappelijk oogpunt, kent een hernieuwd positivisme in diezelfde periode zijn hoogtepunt; grootschalig, kwantitatief survey onderzoek is dominant aanwezig en geniet een ongekend vertrouwen onder sociale wetenschappers. Dat hierboven de *President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice* als de 'geboorte' van een onderzoekstraditie naar 'het onveiligheidsgevoel' werd

1971:601). Voor een verdere, gedetailleerde beschrijving van deze gang van zaken, waarbij ook voorbij wordt gegaan aan het anekdotisch gehalte ervan, verwijzen we naar Lee (2001a; 2001b; zie ook Ditton & Farrall, 2000).

³⁸ Deze 'spannende relatie' is overigens karakteristiek, reeds van bij het ontstaan van de Belgische criminologiebeoefening; "De Belgische criminologie is met andere woorden vanaf de kindertijd ontdaan van elke eigen, zelfstandige theoretische voedingsbodem en zal meteen in haar ondersteunende beleidsfunctie worden ondergedompeld" (Ponsaers & Hebberecht, 2000).

omschreven, is voor de algemene criminologie allicht slechts een verhaal in de marge; diezelfde Commissie wordt immers veelvuldig geciteerd als de 'wieg' van de 'eerste grootschalige, systematische inspanning tot meting van slachtofferschap', de *victim survey* (Van Kerckvoorde, 1995). De ambities die deze slachtofferenquêtes dienden te vervullen, waren kenmerkend voor het 'geloof' in de kracht van het positivistisch, kwantificerend surveyonderzoek in die periode: de methode zou immers een zinvol en krachtig alternatief bieden voor de officiële, geregistreerde criminaliteitsstatistieken, en zo niet minder dan één van de centrale vraagstukken binnen de criminologie, het *dark number* probleem, mee helpen oplossen. Het mag duidelijk zijn dat het optimisme hierover, onder sociale wetenschappers, parallel loopt met de politieke ambities en strategieën van die tijd, zoals hierboven ter sprake kwam. Vanzelfsprekend diende men deze ambitie na verloop van tijd bij te stellen en ruimde het optimisme plaats voor wat meer realisme³⁹.

Het pionierswerk van de Verenigde Staten, de *National Crime Survey* (NCS; sinds 1992 *National Crime Victimization Survey*, NCVS) die in 1972 door het *Department of Justice, Bureau of Justice Statistics*, werd geïntroduceerd, kreeg in veel landen navolging. Grootschalige en recurrent afgenomen *crime* en/of *victim surveys* werden sedertdien ontwikkeld om hoofdzakelijk via een telefonische bevraging van een uitgebreide, 'representatieve' steekproef, een beeld te krijgen van het werkelijke slachtofferschap en die 'widespread public anxiety about crime' bij de bevolking. De methodologie en vragenlijst van de NCS is onder andere in meer of mindere mate een inspiratiebron gebleken voor studies in Europa (Nederland, Engeland, Frankrijk, Duitsland en Spanje), Canada en Australië (Goethals e.a., 2002). Naast deze nationale initiatieven, waarbij de doelstelling in de eerste plaats was om 'slachtofferschap en onveiligheid' doorheen de tijd te monitoren, ontstonden na verloop van tijd ook internationale initiatieven, die vergelijkingen 'in de ruimte', cross-nationaal en cross-cultureel, vooropstelden. In 1989 ontstond op die manier uit een gezamenlijk initiatief de *International Crime and Victimization Survey* (ICVS), die in 14 landen uit Europa, Noord-Amerika en Australië werd afgenomen, en waaruit we eerder in dit deel reeds hebben geput.

EEN CONSERVATIEVE ONDERZOEKSTRADITIE

Het wetenschappelijk, criminologisch onderzoek met 'het onveiligheidsgevoel' als onderwerp, ontstond met andere woorden in een periode van quasi ongebreideld optimisme, gevoed vanuit zowel een sterk, in zekere zin zelfs naïef geloof in het positivistische, kwantificerende surveyonderzoek, als vanuit een zeer actieve, initiatiefnemende, in de meest brede zin van het woord, overheid (Jackson, 2004). Beide, voor deze ontstaansperiode tijdseigen elementen, sloten niet alleen nagenoeg naadloos op elkaar aan, maar hebben vooral het verdere verloop van deze onderzoekstraditie grondig blijven bepalen, en zijn tot op de dag van vandaag

³⁹ Over de waarde en het nut, maar ook en misschien vooral over de zwakheden van slachtofferenquêtes, kan men meer terugvinden bij onder andere Van Kerckvoorde (1995) en Goethals, Ponsaers, Beyens e.a. (2002).

herkenbaar aanwezig in de literatuur. De stand van zaken van het onderzoek naar 'het onveiligheidsgevoel', waar we in de volgende delen verslag van doen, getuigt hiervan.

De essentie is echter ook hier van belang. Een dergelijke onderzoekstraditie, gegroeid uit, en ontstaan bij de gratie van met name enerzijds een belangrijke beleidsondersteunende opdracht, en anderzijds een blind geloof in de kracht van het kwantificerend onderzoek, kenmerkt zich in hoofdzaak door een verlamdend en zichzelf reproducerend conservatisme. Dit conservatisme laat zich vooreerst aflezen uit de dominante plaats die de methodologie van het surveyonderzoek, "to the exclusion of virtually all others", inneemt (Ditton & Farrall, 2000:xix). Maar allicht nog opvallender is het conservatisme dat zich binnen deze keuze voor een kwantitatieve benadering, nestelt. Niet alleen in de hierboven vermelde nationale of internationale slachtofferenquêtes, maar ook in veel 'kleinschalige' onderzoeksinitiatieven, herkent men deze conservatieve reflex, en worden oude vragen voor het meten van 'het onveiligheidsgevoel' voortdurend gerecycleerd. Meer nog, ondanks het aanhoudend en toenemend protest op deze praktijk, werd 'het onveiligheidsgevoel' zeer lang en in een groot aantal publicaties gereduceerd tot wat vervat ligt in, en bekend staat als, de 'standaardvraag': "*Hoe veilig voelt u zich wanneer u 's nachts alleen buiten wandelt in de buurt?*"⁴⁰. De argumentatie hiervoor, in essentie een keuze voor vergelijkbaarheid boven betrouwbaarheid en validiteit, is uiteraard niet zeer overtuigend, maar bovenal wederom indicatief voor het conservatief gehalte van een groot deel van deze onderzoekstraditie.

Het onderzoek naar 'het onveiligheidsgevoel' ziet - vanuit een zekere mate van 'beleidsdringendheid'? - blijkbaar een aantal fundamentele stappen uit de sociaal wetenschappelijke methodologie, of juist, de logische volgorde van die stappen, over het hoofd. Het accuraat meten, zijnde op een valide en betrouwbare wijze, van eender welk concept dient noodzakelijkerwijze voorafgegaan door een conceptuele uitklaring; "Though such a statement may seem pedantic, a substantial body of the research on fear of crime has not manifested a rigorous concern for the conceptual issues" (Ferraro & LaGrange, 1987:71). Operationaliseren bestaat er immers in de verschillende componenten van het conceptueel model operationeel te maken. Operationaliseren is dan het vertalen van het theoretische, conceptueel model in empirische termen en relaties (Billiet, 1990). Met andere woorden, het literatuuroverzicht in deel drie zal onderbouwen, wat hier al even gemakshalve als conclusie wordt aangenomen: de onderzoekstraditie ontstaan zoals hierboven beschreven, hult zich in conceptuele onduidelijkheid en blinkt uit in *ad hoc* operationalisering van wat wij in dit inleidend deel totnogtoe 'het onveiligheidsgevoel' genoemd hebben. Dit is niet onze observatie maar lijkt één van de weinige punten te zijn waarover de literatuur het relatief eens is; volgens Hale, auteur van een toonaangevend en vaak geciteerd overzichtsartikel, wordt het onderzoek in belangrijke mate gekenmerkt door "theoretical confusion concerning the

⁴⁰ Uiteraard komt deze vraag, gezien de voertaal van de onderzoekstraditie, hoofdzakelijk terug in het Engels, en zijn op de verwoording ook wel varianten aan te treffen. We verwijzen voor een verdere bespreking naar de volgende delen.

meaning and measurement of fear of crime” (1996:84). Ditton & Farrall (2000) komen tot éézelfde, relatief ontvullende conclusie. Na ongeveer 40 jaar onderzoek rond het thema ‘onveiligheidsgevoelens’, en ondanks een ondertussen gigantische hoeveelheid publicaties⁴¹, is enige bescheidenheid met betrekking tot de kwaliteit van de literatuur, op zijn plaats, en moet men toegeven dat “surprisingly little can be said conclusively about the fear of crime” (Ditton & Farrall, 2000:xxi).

1.4 KRITISCH-DEONTOLOGISCHE OVERWEGINGEN BIJ HET ONDERZOEK NAAR (ON)VEILIGHEID

Dat wetenschappelijk onderzoek, en de positie van de onderzoeker, in een context zoals hierboven geschetst, een bijzonder precaire aangelegenheid is, behoeft nauwelijks verdere argumentatie. Vooreerst is ‘het onveiligheidsgevoel’ een thema dat leeft onder de bevolking; het is zonder meer een maatschappelijk gevoelig onderwerp. Alhoewel cijfermatig niet meteen kan worden aangetoond dat ‘het onveiligheidsgevoel’, of althans ‘wat als onveiligheidsgevoel gemeten wordt’, globaal gezien stijgt in de bevolking, lijkt het niettemin moeilijk te ontkennen dat het thema een eminente plaats inneemt in het leven van veel mensen. Deze maatschappelijke gevoeligheid hangt zeer nauw samen met het tweede punt waaraan hierboven aanzienlijke aandacht werd besteed: ‘het onveiligheidsgevoel’ is een politiek hangijzer, een *hot issue*. Uiteraard is het nagenoeg per definitie de taak van de politiek en het beleid om zich receptief op te stellen ten aanzien van maatschappelijke zorgen, deze te kanaliseren en binnen de grenzen van het mogelijke op te lossen. Maar eveneens overstemt en overstijgt het politieke discours het maatschappelijke wel eens, en getuigt het van een zekere naïviteit blind te zijn voor de realiteit dat het politiseren en katalyseren van bepaalde maatschappelijke gevoelens, mede geruggensteund door de media, politieke winst kan opleveren. Tenslotte, is bij het schetsen van de context van het thema, ook het specifieke ontstaan en de ontwikkeling van een wetenschappelijke onderzoekstraditie met als voorwerp ‘het onveiligheidsgevoel’ van belang. Alhoewel wat wetenschappelijk relevant kan zijn, zeker niet noodzakelijk maatschappelijk interessant hoeft te zijn, zijn beide binnen dit thema nauwelijks te scheiden. Integendeel, ‘het onveiligheidsgevoel’ is als wetenschappelijk thema ‘ontdekt’ uit een nauw met elkaar vervlochten maatschappelijke eis en politieke aandacht voor meer veiligheid en minder criminaliteit.

⁴¹ Hale (1996) had het in zijn literatuuroverzicht over ‘meer dan 200 artikels, boeken, congrespapers,..’ met op één of andere manier ‘fear of crime’ als onderwerp. Ditton & Farrall (2000) troffen destijds bij een *online* zoektocht 837 *hits* aan, iets wat hun elders de uitspraak ontlokte dat “(f)ear of crime is now bigger than General Motors” (Ditton e.a., 1999:83); Vanderveen (2006) kwam via een uitgebreide zoektocht doorheen een groot aantal databanken tot een verzameling van meer dan 3500 “(...) studies and publications on various aspects of so-called ‘fear of crime’, the experience of safety, fear of victimisation and attitudes on crime” (Vanderveen, 2006:33). Lee (2007) herhaalde Ditton & Farrall’s (2000) online zoektocht via Google, en kwam tot 242.000 hits met ‘fear of crime’ als zoekterm. Hieruit blijkt, al is enige voorzichtigheid steeds aangewezen, hoe de literatuur en informatie rond het thema tijdens het laatste decennium schijnbaar accumulatief is toegenomen.

GEVRAAGD: ZELFBEWUSTE CRIMINOLOOG, M/V

Het spreekt voor zich dat hier een belangrijke verantwoordelijkheid is weggelegd voor de sociale wetenschapper-criminoloog werkzaam op dit thema. Immers, de indruk dat “(...) onderzoek op het vlak van de onveiligheidsproblematiek niet in de eerste plaats vanuit een wetenschappelijke vraagstelling is vertrokken, maar sterk wordt beïnvloed door het politieke probleem van de legitimiteit van het heersende gezag” wordt meermaals versterkt door het beperkt maatschappijkritisch gehalte van het gevoerde onderzoek (Raes, 1994:7). De kern van het probleem is dan dat het statuut van het te onderzoeken fenomeen op zich niet of maar zelden in vraag wordt gesteld (Hofman, 1991). Dit uit zich met name in het al te gratuit opnemen van vage noties in bestaande interpretatiekaders zonder deze daarbij te vertalen tot relevante en inzichtbrengende concepten of aan eigen theoretische, criminologische begrippen te relateren. De criminologie als wetenschappelijke discipline in zijn geheel moet met andere woorden bouwen aan een sterk ‘zelfbewustzijn’, “about its intellectual assumptions and its social situation, above all about its links to government and to culture” (Garland & Sparks, 2000). In een periode waar de politiek en het beleid allicht nooit eerder zoveel aandacht hebben besteed aan ‘criminaliteit, onveiligheid en het onveiligheidsgevoel’, aan ‘*crime audits*, preventie en evaluatieonderzoek’, en waarin ‘criminologische expertise’ een centrale rol heeft te vervullen, is een dergelijk zelfbewustzijn meer dan noodzakelijk. De delicate, en in wezen deontologisch onhoudbare positie van de criminoloog-onderzoeker die deze reflexieve eigenschap ontbreekt, werd in eigen land, naar aanleiding van de vele evaluatieonderzoeken in het kader van de veiligheidscontracten, reeds aan de orde gesteld⁴².

Meer algemeen, maar bijzonder illustratief voor deze gedachtegang, werd door ons elders reeds aangeklaagd wat wij een ‘oprukkend evaluatiefetisjisme’ noemen (Pleysier e.a., 2003b). Laat ons toe de essentie hier te hernemen. In een zoals eerder reeds beschreven afbrokkelende verzorgingsstaat, ten voordele van een veiligheidsstaat in opkomst, en mede geïnspireerd vanuit neoliberale hoek, ontwikkelt

⁴² “Incapable d’infléchir sensiblement les orientations majeures du développement des sociétés modernes, le monde politique recherche une légitimité dans sa capacité de s’adapter à des transformations dont la maîtrise lui échappe. Il tente de convaincre de la validité de ses options en s’appuyant sur la rationalité scientifique. Celle-ci est mise en forme par des universitaires à la faveur de contrats de recherche, de mission, d’expertises, de détachement auprès de cabinets ministériels ou d’interventions lors de réunions politiques. Ce sont bien des criminologues universitaires qui ont conçu les contrats de sécurité tout comme l’encadrement des supporters de football par des ‘stewards’. En concevant techniquement ces dispositifs, ils leur octroient de facto la légitimité de la science” (Van Campenhout, 1999:61). Illustratief hiervoor is dat volgens Goris (2000a) van de diverse wetenschappelijke evaluaties van de veiligheidscontracten, op verschillende momenten en vanuit verschillende invalshoeken, slechts een beperkt aantal doordringen tot de fundamentele kern die hierachter schuilt, met name dat “(...) de politieke beleidskeuzes die op dit terrein gemaakt worden, een explicitering zijn van de zich ontwikkelende veiligheidsstaat, met alle problemen en risico’s die daaraan verbonden zijn. Met de keuze voor de term ‘veiligheids- en samenlevingscontracten’ en de daaraan verbonden uitbreiding naar een ‘sociale luik’, versterkt men meteen de keuze om aan sociale en culturele problemen te sleutelen vanuit de criminaliteits- en onveiligheidseffecten die ze genereren” (Goris, 2000a:96; zie ook Pleysier e.a., 2002a). Alhoewel volgens Garland & Sparks (2000) dit gevaar voor de criminologie wel eens wordt overdreven, gezien “over the last decade, as governments have adopted a more heated form of law and order rhetoric (...), there has appeared to be a growing gap between expert criminological advice and enacted public policy”, is het, volgens ons, de deontologische plicht van de criminologie als wetenschap, hiervoor permanent waakzaam te blijven.

zich een toenemende aandacht voor efficiëntie en effectiviteit van de ingezette middelen, voor een responsabilisering van alle actoren, en misschien vooral voor een doorgedreven evaluatie van dit alles. Van Swaaningen (2004) heeft het in een *Garlandiaanse* analyse van de Nederlandse situatie over een 'verregaande standaardisering van de bedrijfsvoering van verschillende bij de criminaliteitsbeheersing betrokken diensten'; "(e)r wordt gesproken over 'cliënten' met wie 'contracten' worden gesloten, er moeten 'targets' worden gehaald en er is sprake van 'outputfinanciëring'" (van Swaaningen, 2004:14). Enigszins simplistisch zou men kunnen zeggen dat de overheid, en haar partners, niet alleen onveiligheid moet voorkomen - en zich moet verantwoorden wanneer het daar niet in slaagt -, maar evenzeer verantwoording dient af te leggen voor de manier waarop, en de middelen waarmee, dit moet gebeuren. In het Federaal Veiligheids- en detentieplan van 2000, waar 'het onveiligheidsgevoel' een belangrijke plaats krijgt, staat reeds nadrukkelijk dat "(...) de realisatie van de doelstellingen en de prioriteiten van het Federaal Veiligheidsplan zal sterk worden gehypothekeerd door het al dan niet bestaan van een *meet- en opvolgingsinstrument* dat moet toelaten de effectiviteit van de gekozen strategische doelstellingen te toetsen maar vooral om de geformuleerde tactische en operationele intenties daadwerkelijk om te zetten in *meetbare* programma's, projecten en deelprojecten (*eigen cursivering*)". Het gevaar bestaat dus dat niet of moeilijk evalueerbare en meetbare projecten het moeten afleggen voor het harde en onbetwistbare cijfermateriaal van andere projecten. Of, er wordt ook voor deze projecten gezocht naar de harde, voor zichzelf sprekende cijfers. Het spreekt echter voor zich, en daarvan getuigt onze behoedzaamheid bij het presenteren van het cijfermateriaal eerder in dit deel, dat een dergelijke aanpak niet meteen recht doet aan de complexiteit van het hier voorliggend thema⁴³. Deze korte

⁴³ Dit gevaar werd onlangs nog treffend verwoord door Adam Crawford (2003; 2004); op de vraag naar wat volgens hem het belangrijkste probleem is waarmee het veiligheidsbeleid in West-Europese landen geconfronteerd wordt, kwam hij tot de conclusie dat de evaluatiedrift ('alles moet meetbaar zijn, en wat niet meetbaar is, is niet bruikbaar') en de daaruit voortvloeiende *ad hoc* meting met dito indicatoren, niet enkel onrecht doet aan wat men eigenlijk wil meten, maar zo ook 'ondoordacht' mee vorm geeft aan de definitie en inhoud van de gehanteerde concepten. De concepten worden met andere woorden gereduceerd tot wat in de meting vervat ligt. Immers, "output measurement and outcome evaluation are not the same thing. Given the control that organisations can assert over defining their own outputs there are questions to be asked about the validity of output measurement as a central aspect in the monitoring of community safety. The concern is that the gulf between the two may grow larger under managerialist pressures. There is a danger that 'outputs' may take precedence over 'outcomes', so that social goals are eclipsed by organisational ones. This can express itself as 'measure fixation' whereby greater concentration is given to the measure, rather than the service which the measure is intended to signify. (...) There is a danger that the application of performance cultures to public sector organisations drawn into community safety partnerships focuses attention upon 'target management' rather than upon the quality of performance itself. (...) More fundamentally, it can encourage a concentration upon 'easy' or 'soft' targets: those which are more likely to yield positive results, consequently diverting attention and resources away from (and possibly writing off all together) more problematic areas of intractable crime problems." (Crawford, 2004: 77-78). Van Swaaningen (2004) ziet hier, sterk analoog aan wat wij benoemen als een evaluatiefetisjisme, een soort *kwantificeringsfetisjisme* in, en stelt zich meteen ook de vraag of "de diverse diensten hiermee nu werkelijk effectiever worden of zelfs maar efficiënter zijn gaan werken". Wel is duidelijk, aldus opnieuw van Swaaningen, "dat het hieruit voortvloeiende kwantificeringsfetisjisme als zodanig heel erg veel tijd kost en dat het principe 'alleen dat doen wat geteld kan worden' een sturende rol speelt bij de prioriteitenstelling van de diverse diensten zal evident zijn voor iedereen die binnen dergelijke organisaties werkzaam is" (van Swaaningen, 2004:14). We voegen hier nog aan toe dat het waarschuwen voor de nefaste gevolgen van een overdreven en blind evaluatiefetisjisme - of kwantificeringsfetisjisme - uiteraard niet mag worden verward met het minimaliseren van de waarde van het evaluatieonderzoek *an sich*. Overigens, en dit zal criminologen niet geheel vreemd in de oren klinken, zijn ook deze 'harde' criteria tot op zekere hoogte relatief en arbitrair, en worden ook 'succescriteria', afhankelijk van de opportuniteit, ook wel

excursus heeft hier echter in de eerste plaats als doel de precare positie van de criminoloog-onderzoeker, hetzij als 'intern' evaluator, hetzij als 'extern' academicus, die geconfronteerd wordt met deze dwingende en in volume toenemende eis van overheidswege om te evalueren - *no matter what* -, te illustreren.

Diezelfde context noopt de criminoloog-onderzoeker niet alleen tot een zelfkritische houding ten aanzien van de eigen positie, en van het statuut van het wetenschappelijk criminologisch onderzoek, maar ook tot een gezonde bescheidenheid. Immers, en minstens impliciet geldt dit ook als een van de conclusies van het bovenstaande, de sociale wetenschapper en allicht nog meer de criminoloog, heeft niet het laatste woord, laat staan het monopolie, over het thema of onderwerp waarop hij/zij werkzaam is. "Given the centrality, the emotiveness and the political salience of crime issues today, academic criminology can no longer aspire to monopolize 'criminological' discourse or hope to claim exclusive rights over the representation and disposition of crime" (Garland & Sparks, 2000:190). Het argument van de criminoloog is 'slechts' één tussen vele andere argumenten; "dit maakt criminologisch onderzoek niet irrelevant, maar zijn belang is wel relatief" (Boutellier, 2002:168)⁴⁴. Meer nog, volgens Boutellier is het uiteindelijk, en eigenlijk is ook dit niet zo verrassend, de politieke context die *het belang* van de criminologie bepaalt; de criminologie "heeft geen 'waarheden' rond het criminaliteitsvraagstuk opgeleverd, en zal dat ook niet doen - ondanks de pretenties van de 'empirische criminologie'" (Boutellier, 2002:1968). Alhoewel *het belang* in bovenstaande zin allicht slaat op het politieke of maatschappelijke belang, en niet het wetenschappelijke belang, zijn we het uiteindelijk wel eens met de grondidee in dit betoog: de criminologie, en meer specifiek het onderzoek naar 'het onveiligheidsgevoel', staat niet op zich, maar is zelf onderdeel van een complexe discursieve realiteit, of, met de woorden van Boutellier, een continu voor verandering vatbaar betekenisveld, en behoeft om die reden alleen al een permanente zelfreflectie en gezonde bescheidenheid.

DECONSTRUCTIE VAN HET BESTAANDE

Onderzoek met deze thematiek als onderwerp mag bijgevolg de bestaande constructen en gehanteerde concepten niet als gegeven beschouwen, maar dient deze te reconstrueren en te problematiseren, met het oog op een kritische en zelfstandige conceptualisering. "La participation d' une partie du monde scientifique à la construction de la solution sécuritaire passe, pour une large part, par des voies plus indirect et plus difficiles à saisir. L'une d'elles est l'acceptation quotidiennement renouvelée par les universitaires eux-mêmes de discuter les problèmes sociaux tels

eens geherdefinieerd: "als de politie minder zaken opheldert, wordt het aantal processen-verbaal dat zij uitschrijft het nieuwe succes criterium; wanneer de gevangenis niet resocialiseert, houdt zij het tuig van de straat; en wanneer de geweldscriminaliteit niet afneemt, richten we ons op de angst van de burger voor criminaliteit" (van Swaaningen, 2004:17).

⁴⁴ Dat het criminologisch argument slechts één van de mogelijke argumenten in het debat is, hoeft natuurlijk niet te impliceren dat deze argumenten allen van dezelfde orde zijn. "Criminology, in its broadest sense, consists of our *organized ways* of thinking and talking about crime, criminals and crime control. If we think of it in this way, academic criminology is only *the best-elaborated and most scientific sector* of a discourse that includes everything from the working categories of penal institutions to the crime images that circulate in common sense and popular culture" (Garland & Sparks, 2000:192; *eigen cursivering*).

qu'ils sont préalablement définis par le monde politique et les médias, sans s'interroger sur le mode de construction des ces 'problèmes'" (Van Campenhoudt, 1999:62; zie ook o.a. Van Campenhoudt, Cartuyvels, Digneffe e.a., 2000; Van Outrive, 2000; Peeters, Verbeeck, Vervaeke e.a., 2000).

'Het onveiligheidsgevoel' als onderwerp van de criminoloog en zijn onderzoek, vormt dus een uiterst delicate aangelegenheid, zoveel is zeker. Sociaal-wetenschappelijk onderzoek in het algemeen, en deze thematiek in het bijzonder, vraagt van de onderzoeker een grondhouding die zich uitdrukt in een fundamenteel kritische houding, uiteraard ten aanzien van het eigen onderzoek en de data, maar bovenal ten aanzien van de binnen het domein vanuit diverse belangen geconstrueerde begrippen en concepten. Immers, wetenschappelijke belangen verschillen van nature van maatschappelijke, beleidsgerichte belangen; ideaaltypisch zijn de eerste zuiver cognitief, de tweede integratief van aard (Vandekerckhove, 1998). Met enige zin voor overdrijving zou men kunnen zeggen dat wetenschap op de eerste plaats belangstelling heeft voor het denken en het kennen, en niet voor het handelen (Billiet, 1993). Het feit echter dat in criminologisch onderzoek, en dus ook dit boek, zoiets als 'deontologische overwegingen' worden erkend, en zelfs een centrale plaats - het inleidende hoofdstuk - krijgen toebedeeld, "toont dat ook de wetenschappelijke bedrijvigheid finaal niet door rationaliteitsstandaarden, maar door sociale regels gestuurd wordt" (Vandekerckhove, 1998:10).

Transparant omgaan met potentiële beperkingen en bedreigingen is een eerste stap in het ontwijken ervan. Het ontbreken van een dergelijke grondhouding is niet louter om deontologische redenen onhoudbaar, ook de validiteit en de betrouwbaarheid van het onderzoek *an sich*, de onderzoeksresultaten zeg maar, worden zo gehypothekeerd. Het is onze overtuiging dat het criminologisch onderzoek dat zich hiertoe laat verleiden, zeker op langere termijn hiermee, niet vanuit zijn eventuele beleidsondersteunende opdracht en maatschappelijke belang, noch vanuit een intrinsieke wetenschappelijke waarde - het streven naar kennisaccumulatie zeg maar - iemand een dienst bewijst. Constructie van de binnen deze thematiek cruciale concepten behoeft met andere woorden steeds ook deels de deconstructie van het voorgegevene; zo slaagt men er pas echt in te 'weten wat men meet'. Maar ook wat uiteindelijk gemeten wordt is nooit helemaal zuiver en behoeft contextualisatie voor een goed begrip. Misschien is dit ook de essentie van onderzoek doen; het voortdurend in vraag stellen, van alles.

Deel 2

Van spreektaal naar wetenschappelijk jargon

Het 'onveiligheidsgevoel' is een *buzzword*, zoveel is duidelijk; het refereert aan een breed maatschappelijk en relatief actueel debat, waar een complex kluwen aan interagerende discoursen ('de leken', 'de media', 'de politiek',...) de toon zetten en de argumenten leveren. Het is een containerbegrip, of beter, maakt deel uit van een discursief conglomeraat aan begrippen en noties rond (on)veiligheid die de 'context van het thema' zoals in het eerste deel werd geschetst, vorm geeft. Toegegeven, ook in onze eigen woordkeuze zijn we tot nu toe enigszins onzorgvuldig geweest en was begripsafbakening en het hanteren van een consequente terminologie, mede vanuit de bekommernis om de doelstelling hier - het schetsen van een context - niet al te veel uit het oog te verliezen, niet van primordiaal belang. Wanneer we hierboven dus hoofdzakelijk spreken over 'het onveiligheidsgevoel', is dit eerder *common sense* dan een wetenschappelijk ingegeven keuze; dit is immers de term die in ons taalgebied bij uitstek heerst in 'de publieke opinie', in de media en het in het politieke discours, en in hoe men de thematiek onder woorden brengt in het dagelijkse leven.

Niettemin, en het zal de aandachtige lezer niet zijn ontgaan, zijn enkele (quasi) synoniemen of 'betekenisverwante' noties nauwelijks te vermijden. Zo hadden we het eerder onder andere reeds over 'angst voor onveiligheid', 'angst(gevoelens)', 'beleving van onveiligheid', 'onrust (over criminaliteit)', 'onbehagen', etc.. Maar ook 'leefbaarheid' en 'overlast' kwamen aan bod, en zijn tot op zekere hoogte sleutelbegrippen die mee vorm geven aan de discursieve realiteit rond het *catch all* concept (on)veiligheid (De Hert, 2002; Jackson, 2004)⁴⁵. In het Engels, de forumtaal van dit wetenschappelijk vakgebied, heeft men het met name over 'fear of crime', al valt ook hier een hoeveelheid aanverwante noties op: 'anxiety about crime', 'concern about crime', 'security', 'public safety' of 'street safety',....

⁴⁵ Op de notie 'overlast' wordt in dit werk op verschillende plaatsen ingegaan; wat het begrip 'leefbaarheid' betreft, kunnen we met de Hart (2002) beamen dat er zeer veel uiteenlopende definities van bestaan, waarin bovendien gerefereerd wordt aan een hoeveelheid uiteenlopende indicatoren, die daarnaast ook nog eens op heel verschillende situaties worden toegepast. "Het heeft in elk geval betrekking op de woonsituatie en woonomgeving van mensen en is daarmee een bij uitstek buurtgebonden verschijnsel. Meer in het bijzonder gaat het bij leefbaarheid om het samenspel tussen de fysieke kwaliteit, de sociale kenmerken en de veiligheid van de woonomgeving" (de Hart, 2002:25). Daarmee figureert 'leefbaarheid' als een containerbegrip waarin alvast drie 'constitutieve' elementen vervat zitten die - althans zeker wat betreft de eerste twee - qua vaagheid nauwelijks moeten onderdoen voor 'leefbaarheid' zelf: sociale cohesie, veiligheid en de fysieke kwaliteit van de woonomgeving.

Het spreekt voor zich dat het onoverzichtelijk en ondoordacht gebruik van tal van (quasi)synoniemen en verwante noties niet houdbaar is in een werk dat pretendeert te voorzien in een aanvulling en tegelijk kritische reflectie op de wetenschappelijke onderzoekstraditie rond dit thema. Een begripsverduidelijking en afbakening dringen zich met andere woorden op; waarover zullen we het hebben, en over wat zal het niet gaan? Hier is het in eerste instantie de bedoeling om dit amalgaam aan termen af te kolven tot het jargon eigen aan de wetenschappelijke onderzoekstraditie. Maar, zoveel werd reeds duidelijk, ook dit wetenschappelijk jargon, de definiëring en conceptualisering van de binnen de onderzoekstraditie gehanteerde centrale concepten, is allesbehalve onproblematisch. Vervolgens wordt dan ook in deel 3, waar een overzicht van de literatuur een plaats krijgt, een poging gedaan om de concepten en begrippen eigen aan deze onderzoekstraditie grondig te ordenen en een plaats te geven.

HET RATIONALITEITDEBAT

Een eerste element in een begripsverduidelijking en afbakening beslaat de intuïtief misschien voor de hand liggende distinctie 'objectieve' versus 'subjectieve onveiligheid'. 'Onveiligheid' voorafgegaan door het antecedent 'subjectief', of met andere woorden de 'subjectieve beleving van onveiligheid', is waar het in dit boek primordiaal om draait, en wat tot nu toe vervat werd onder de 'populaire' term 'het onveiligheidsgevoel'. 'Objectieve onveiligheid' verwijst dan naar de externe bronnen van bedreiging, die - indien gepercipieerd door het individu - aanleiding kunnen geven tot 'subjectieve onveiligheid' (Pleysier e.a., 2003b; Vanderveen, 2004). Deze intuïtief als een evidentie aanvoelende distinctie, en met name de verhouding tussen beide, gaat evenwel terug op één van de centrale debatten binnen de onderzoekstraditie, met name het 'rationaliteitsdebat' (Jackson, 2004; Vanderveen, 2006). Meer nog, in wezen is dit de verwetenschappelijking van het 'politiek getinte', en ook wel gepolariseerde debat waar reeds eerder op gealludeerd werd; enigszins geparafraseerd staan hier de *realo's* ('subjectieve onveiligheid' is een 'alledaagse realiteit' want een rechtstreeks gevolg van een omnipresente 'objectieve onveiligheid') en de *positivo's* ('subjectieve onveiligheid' is een 'irrationeel fantoom', een 'ingebeelde ziekte', 'een gedachtenspinsel' want het heeft geen uitstaans met enige vorm van 'objectieve onveiligheid') tegenover elkaar (van Koppen & de Vette, 1997). Ook hier pleiten we voor een depolarisering - en misschien ook wel depolitisering - van het debat; de 'werkelijkheid' is niet zwart-wit maar bestaat veeleer uit een schakering aan grijs tinten. Beweren dat 'het onveiligheidsgevoel' rationeel of irrationeel zou zijn, is, althans vanuit wetenschappelijk oogpunt, nonsens (Sparks, 1992; zie ook Jackson, 2004; Lee, 2001a; Young, 1988). Het is nonsens, niet alleen omdat een dergelijke polarisering de complexiteit van de problematiek onrecht aandoet, maar nog veel meer omdat de vraag of 'het onveiligheidsgevoel' al dan niet rationeel is, überhaupt niet op wetenschappelijke leest geschoeid kan worden, maar in essentie een waardeoordeel inhoudt (Sparks, 1992). "Of course, on a strict level of rationality, it is not up to the social scientist to suggest the 'proper' level of fear of crime for the public. The 'rationality' of fear of crime cannot be deduced from the risk

rates” (Young, 1988:172). Zelfs indien ‘experten’ erin slagen een risico in een bepaalde situatie actuarieel te becijferen, dan nog ontbreekt een wetenschappelijke basis om te oordelen over de rationaliteit of irrationaliteit van de betrokkene die zich in die situatie ‘onveilig voelt’. Dit wel doen is “speak as though an appropriate level of fear were empirically decidable, when in fact it involves moral and political choices” (Sparks, 1992:126; Jackson, 2004; 2005)⁴⁶.

De verhouding tussen ‘objectieve’ en ‘subjectieve onveiligheid’ en het daadwerkelijk empirisch onderzoek hiernaar, komt op een andere manier nog terug in het literatuuroverzicht in deel 3. In het kader van deze begripsverduidelijking en afbakening, onthouden we dat beide totaal verschillende entiteiten zijn en alhoewel er een relatie tussen de twee bestaat, deze geenszins eenduidig maar juist bijzonder complex is. Debatteren over de rationaliteit van ‘het onveiligheidsgevoel’ is een misleidende en tendentieuze discussie; niet enkel omdat een dergelijk debat op logisch-deductieve wijze niet tot een oplossing kan komen, maar ook en misschien vooral omdat het de aandacht afleidt van de complexiteit van de *real world*: ‘het onveiligheidsgevoel’ is in dit opzicht “not so much a calculation of probabilities as a set of ‘intuitions’ grounded in experience” en bijgevolg “embedded in people’s practical consciousness” (Sparks, 1992:127, 132).

Alhoewel dit rationaliteitsdebat niet rechtstreeks fundamenteel ingaat op wat nu werkelijk onder ‘het onveiligheidsgevoel’ wordt verstaan, levert het toch een tweede reeks elementen aan die resulteren in een verdere begripsverduidelijking. Wat in de literatuur met een zekere regelmaat terugkomt, is dat het gaat om een subjectieve interpretatie van een situatie als bedreigend of gevaarlijk; daarbij wordt echter niet in de eerste plaats een inschatting van het risico bedoeld, alhoewel dit er natuurlijk niet volledig kan worden los van gezien, maar veeleer, zoals hierboven duidelijk werd,

⁴⁶ Sparks (1992) maakt dit verder inzichtelijk aan de hand van twee analogieën die op zich niet of nauwelijks verband houden met ‘het onveiligheidsgevoel’ zoals het hier afgebakend wordt, maar in hun helderheid het bovenstaande standpunt wel kracht bijzetten: “First, the fear of flying is widespread. Some people suffer it to a debilitating degree. It attaches to possible events whose occurrence lies outside one’s immediate control, which do happen and which have serious consequences when they happen. They happen, moreover, in a way of which the risks are more precisely calculable than are the risks of crime. Yet most of us fly without knowing these calculations precisely. All we know is that we consider them high or low, worth taking or not. Is there a conclusive resolution to the problem of ‘rationality’ in this case? Many of us, moreover, carry on flying while also still being afraid. A second and closer analogy with the fear of crime is the fear of being bitten by dogs. Dogs sometimes bite people with little provocation and occasionally injure them badly or kill them. Different breeds of dog appear to be more or less dangerous. When people are afraid of all dogs, including small cuddly ones, we often say that they are being irrational. I, on the other hand, quite like dogs on the whole and am disposed to presume that they will like me in return. But from the point of view from someone who is more fearful of them than I am, my approach to dogs looks like a bizarre disregard for my personal safety. None of this tells us prescriptively how afraid it is reasonable to be on any given occasion” (Sparks, 1992:125; Lee, 2001a). En dit is essentieel: ‘experten’ kunnen hoogstens een schatting van een bepaald risico maken (bv. kans op een vliegtuigcrash), maar dit kan ‘leken’ niet de garantie bieden dat hun individuele gedrag (bv. in een vliegtuig stappen) 100% vrij van risico zal zijn. Bij Castel (2003) vinden we een gelijkaardig voorbeeld; wat het echter interessant maakt, is de aansluiting bij wat eerder is gezegd over de productie van risico’s in onze hedendaagse risicomaatschappij: “(...) la famine a longtemps été pour l’humanité le vrai risque alimentaire, et elle le demeure dans de nombreuses contrées. Par contre, dans les pays nantis, c’est le fait de manger qui est devenu dangereux: outre le prion de la vache folle, la liste des produits cancérogènes présents dans les aliments s’allonge tous les mois. La recherche du risque zéro en matière alimentaire serait dès lors de s’abstenir de manger (‘principe de précaution’ ?). Comme c’est impraticable, restent la suspicion et l’anxiété : l’insécurité est aussi dans l’assiette” (Castel, 2003:60-61).

een complex geheel aan emoties, een 'set of intuitions'. Dezelfde situatie kan met andere woorden van individu tot individu totaal anders geïnterpreteerd worden en leiden tot sterk verschillende emoties en gedragingen; bovendien kan éénzelfde individu ook volledig anders reageren in een andere situatie of omgeving (Vervaeke & Pleysier, 2001). Als we het hierboven met andere woorden hadden over de 'onmogelijkheid' van het rationaliteitsdebat, dan lag deze complexiteit, in essentie 'a problem of uncertainty', aan de basis: gezien het gaat om "an intuitive mode of perception we cannot restrict a priori the set of experiences which may be relevant to it" (Sparks, 1992:127; Lupton & Tulloch, 1999; Jackson, 2004)⁴⁷. Met name de kracht en het belang, maar dus ook de complexiteit van dit proces van perceptie kan en mag niet onderschat worden; immers, "if men define situations as real, they are real in their consequences" (Thomas & Thomas, 1928; geciteerd in Ferraro, 1995:11).

VAN 'ONVEILIGHEIDSGEVOEL' NAAR 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'

We komen tot de essentie; om twee redenen lijkt het ons aangewezen, en dit pleidooi is niet nieuw, om bij een wetenschappelijke behandeling van het thema een duidelijk onderscheid aan te brengen tussen 'het onveiligheidsgevoel', in wezen de populaire verzamelterm, en 'angst voor criminaliteit', de wetenschappelijk gebezigde notie (zie o.a. Vervaeke & Pleysier, 2001; Pleysier e.a., 2004b; Pleysier e.a., 2003a). We verduidelijken dit.

Een eerste, en naar ons aanvoelen meest fundamentele reden, kan men afleiden uit bovenstaande gedachtegang. De elementen die ter sprake kwamen, leunen immers nauw aan bij wat men gebruikelijk verstaat onder 'angst': de intuïtieve, emotionele reactie volgend op het ervaren van een bepaalde situatie of toestand die geïnterpreteerd of gepercipieerd wordt als bedreigend, gecombineerd met het 'waarschijnlijke onvermogen deze bedreiging het hoofd te bieden' (zie o.a. Winkel & van der Wurff, 1990; van der Wurff, 1992; Barbalet, 1998; Wells & Matthews, 1994; van der Ploeg, 2000). Ook het element van onzekerheid, dat eerder ter sprake kwam, heeft hierin een belangrijke, zelfs centrale plaats: 'angst' komt met name voort uit de 'onzekere' verwachting over wat zal gebeuren; het is, met Barbalet, "displeasure about the prospect of an undesirable event" (1998:155; zie ook o.a. van der Wurff, 1992; Lagrange, 2003)⁴⁸. Dit impliceert meteen ook dat het object van de angst, zijnde de als bedreigend of gevaarlijk gepercipieerde situatie, wat verschuift of

⁴⁷ In wezen kan men deze redenering nog verder doortrekken en het rationaliteitsdebat tot een *non issue* herleiden. We zijn het in dit opzicht grotendeels eens met Fattah: "By recognizing and treating fear as an emotion we can avoid the common mistake of having fear of crime branded as rational or irrational. Emotions, by definition, are irrational and there is no such thing as a 'rational emotion'. The same can be said about attempts to determine whether the level of fear is, or is not, commensurate with the real risks to which the group in question is exposed. Emotions, such as fear, are not based on rational objective assessments of the chances of becoming victim. There is no sense, therefore, in trying to determine whether they are proportionate or disproportionate to the real dangers and the objective risks of victimization" (Fattah, 1993:45). Jackson (2004) vat dit vervolgens treffend samen als de vraag naar 'the rationality of the rationality debate'.

⁴⁸ Zo bekeken is 'angst' tot op zekere hoogte ook steeds een sociale constructie; het hangt immers nauw samen met routines en gewoonten, met verwachtingspatronen die gelden, of worden verondersteld te gelden, in bepaalde situaties: "(...) fear is experienced when there is 'some discrepancy of the pattern from those which have been frequently experienced by the subject'" (Barbalet, 1998:154).

minstens genuanceerd moet worden: “the object of fear, then, is a *prospect*, the *prospect* of harm or injury. (...) Fear is not a reaction to an event, but to a *prospect* of an event” (Barbalet, 1998:155; *eigen cursivering*). Evenwel, ook dit ligt in de lijn van wat in het rationaliteitdebat reeds ter sprake kwam; het object is niet zozeer een objectieve situatie, maar veeleer de verwachting van wat die bepaalde situatie met zich mee kan brengen. Men voelt zich niet angstig in een donker bos omwille van het donker bos, maar ‘because of what might happen’ (Barbalet, 1998)⁴⁹. Wanneer we dit vertalen naar ‘angst voor criminaliteit’, dan wordt opnieuw duidelijk dat angst hier niet noodzakelijk wordt veroorzaakt door de aanwezigheid of objectieve dreiging van criminaliteit, ‘objectieve onveiligheid’ dus, maar door de (subjectieve) perceptie of verwachting dat een bepaalde situatie een (criminele) dreiging uitstraalt (Vanderveen, 2004). We sluiten ons op dit punt met andere woorden aan bij van der Wurff: “(o)ok al ligt in de term angst voor criminaliteit de suggestie besloten van een nauwe koppeling, in dit boek zullen wij zowel angst als criminaliteit ruim opvatten, en nergens de angst voor criminaliteit gelijkstellen aan de angst *door* criminaliteit” (1990a:8).

Rest ons nog een nuance in de marge: de aandachtige lezer heeft allicht opgemerkt dat we het hebben over ‘angst voor criminaliteit’, daar waar de Angelsaksische literatuur het doorgaans heeft over ‘*fear of crime*’. Traditioneel, alhoewel hier geen volstrekte eensgezindheid over is, reserveert men de term ‘vrees’ (*fear*) eerder voor situaties waarbij het object waarop het gevoel betrekking heeft duidelijk definieerbaar is, en wordt ‘angst’ (*anxiety*) gebruikt wanneer het object eerder vaag is (zie o.a. Croake & Hinkle, 1976; Rachman, 1978). Barbalet (1998) verwijst naar dit onderscheid tussen *fear* en *anxiety*, en voegt er een temporeel aspect aan toe: “as fear is an emotional apprehension of a negative prospect it is anticipatory and in that sense future orientated. But it is necessary to qualify and more carefully state what is the temporal plane of fear. Anxiety is certainly a negative apprehension of the future, but fear, it will be argued, is an anticipation of a present threat or danger” (Barbalet, 1998:156)⁵⁰. Gezien de meervoudige betekenissen en verschijningsvormen die het construct ‘criminaliteit’ of ‘situaties die als een potentiële, criminele bedreiging gepercipieerd worden’, kunnen aannemen, lijkt het allicht eerder aangewezen te spreken over ‘angst voor criminaliteit’. Echter, de graad van abstractie van het object kan men best zien als een continuüm, wat de distinctie angst/vrees volgens bovenstaand criterium tot op zekere hoogte ook relatief maakt. Ook Gabriel & Greve (2003; zie ook Greve, 2004) raken aan deze problematiek, die volgens hun binnen dit domein niet noodzakelijk een oplossing vraagt; “it is not necessary to try to resolve these issues, because we focus on reactions to a definite and recognizable external

⁴⁹ “There is no terror in the bang, only in the anticipation of it”, Alfred Hitchcock (1899-1980).

⁵⁰ Ook bij Giddens (1991) wordt dit situationele en temporele element aangehaald: “(a)nxiety has to be understood in relation to the overall security system the individual develops, rather than only as a situationally specific phenomenon connected to particular risks or dangers. Anxiety, virtually all students of the subject agree, has to be distinguished from fear. Fear is a response to a specific threat and therefore has a definite object. As Freud says, anxiety, in contrast to fear, ‘disregards the object’: in other words, anxiety is a generalised state of the emotions of the individual. (...) Anxiety is essentially fear which has lost its object through unconsciously formed emotive tensions that express ‘internal dangers’ rather than externalised threats. We should understand anxiety essentially as an unconsciously organised state of fear” (Giddens, 1991:43-44).

threat, although this threat ('crime') may be something quite vague" (Gabriel & Greve, 2003:601). We vinden ons hier minstens deels in terug; de specificiteit van het object, iets wat in het literatuuroverzicht nog terugkomt, is in deze inderdaad hoogst variabel, gaande van een heel concrete, situationele en objectief moeilijk te miskennen criminele bedreiging, tot een vage, sluimerende en mogelijk 'zeer subjectieve' perceptie van een (criminele) dreiging.

Een tweede argument is eerder pragmatisch van aard; de doelstelling van dit boek, zoals in het 'woord vooraf' werd verwoord, ligt in een aanvulling en kritische reflectie op het bestaande onderzoek en de literatuur rond dit thema. We schrijven ons met andere woorden in, in een onderzoekstraditie die reeds een weg heeft afgelegd, en keuzes heeft gemaakt. Maar kiezen is verliezen, en elke keuze houdt met andere woorden het risico in dat na verloop van tijd wel eens twijfels rijzen over het gekozen en het links gelaten alternatief. Als we met andere woorden aansluiting bij een bestaande onderzoekstraditie en het bijhorende jargon - 'angst voor criminaliteit' - nastreven, dan is dit enkel tegen deze achtergrond en niet zonder de daarbij horende reservaties (zie o.a. ook Vanderveen, 2006). Uiteraard vallen in dit werk, en bij uitstek in het literatuuroverzicht in volgend deel, de door de onderzoekstraditie genomen keuzes en ingeslagen richtingen, en daarmee ook links gelaten alternatieven en ondergewaardeerde invalshoeken, impliciet af te lezen. Niettemin lijkt het ons hier de plaats om een aantal van deze keuzes te expliciteren en zodoende het onderwerp van de onderzoekstraditie, in afwachting van het literatuuroverzicht, al wat scherper af te bakenen⁵¹.

Het behoeft eigenlijk nauwelijks wat collagewerk om op basis van de eigenschappen en elementen vervat in de bovenstaande paragrafen, met een tussentijdse werkdefinitie van het centrale concept 'angst voor criminaliteit' op de proppen te komen. Alhoewel men in de literatuur tevergeefs zal zoeken naar een unaniem gedeelde definitie van dit concept, en ook een dergelijke 'werkdefinitie' niet op éénsgezindheid hoeft te rekenen, staat het ons voor dat het samennemen van de reeds besproken elementen dicht in de buurt komt van Ferraro's (1995; Ferraro & LaGrange, 1987; 1992) omschrijving van het concept. Deze voorlopige definitie, maar daarmee lopen we wat vooruit op het literatuuroverzicht in het volgend deel, kan dan misschien niet unaniem op instemming rekenen, maar bevat niettemin een kern die te herleiden is tot wat binnen de onderzoekstraditie grotendeels hetzij impliciet, hetzij expliciet verstaan wordt onder 'fear of crime': "(...) an emotional response of dread or anxiety to crime or symbols that a person associates with crime" (Ferraro, 1995:4; zie ook o.a. Warr, 2000b; Lee, 2001a; Jackson, 2002). Alhoewel we in deze werkdefinitie voorlopig en, zoals eerder gezegd, in navolging van Winkel & van der Wurff (1990), 'zowel angst als criminaliteit ruim opvatten',

⁵¹ Hiermee wordt geenszins beweerd dat de onderzoekstraditie unaniem beslist en keuzes neemt aangaande het empirisch onderzoek in deze materie, integendeel. Wat wij beweren is dat in het bestaande onderzoek, in al zijn diversiteit, niettemin toch bepaalde keuzes een zekere graad van evidentie hebben gekregen, in die mate dat men het niet langer als een keuze ziet, en het risico bestaat dat het links gelaten alternatief na verloop van tijd ook uit het oog wordt verloren. Uiteraard werden de elementen die in wat volgt worden geëxpliciteerd, ook binnen diezelfde onderzoekstraditie, soms zeer sporadisch en fragmentair, reeds onder de aandacht gebracht.

liggen er toch reeds duidelijk twee keuzes in vervat: het gaat om, let op de aanhalingstekens, angst 'voor criminaliteit' enerzijds, en 'angst' voor criminaliteit anderzijds. Hoe ruim en voorlopig deze keuzes ook mogen zijn, ze houden per definitie reeds een selectie in.

'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'

Laat ons beginnen met het object van de 'angst voor criminaliteit'; het gaat met andere woorden om een situatie of toestand die het individu op één of andere manier associeert met criminaliteit en om die reden als (potentieel) gevaarlijk of bedreigend wordt ervaren. 'Het onveiligheidsgevoel' is dan misschien de populaire, enigszins vulgariserende term om dit - en we vallen in herhaling - 'in het parlementaire halfmond, in de media, en op straat of bij de bakker' onder woorden te brengen, het is als begrip onmiskenbaar vager en abstracter dan wat in onze werkdefinitie als 'angst voor criminaliteit' vervat ligt. Niettemin willen we niet volledig komaf maken met 'het onveiligheidsgevoel', maar stellen we voor deze term te zien als een soort verzamelbegrip, of, wat negatiever gesteld, een containerbegrip (Peeters e.a., 2000). Ook dit is niet nieuw, maar ligt in lijn met de begripsafbakening zoals eerder door onder andere van der Wurff (1992) geformuleerd: "(d)e term 'onveiligheidsgevoelens' reserveren we tot nader order voor de brede klasse van verschijnselen waaronder zowel angst voor misdaad als angst in de woonomgeving kunnen vallen. (...) Het onderscheid sluit meer in het algemeen aan bij de eerder gemaakte opmerkingen over de mogelijke achtergronden van onveiligheidsgevoelens in de woonomgeving: deze hoeven niet uitsluitend op criminaliteit betrekking te hebben" (van der Wurff, 1992:36). Vooral dat laatste lijkt ons cruciaal; 'het onveiligheidsgevoel' heeft niet noodzakelijk, zoals dat bij 'angst voor criminaliteit' wel het geval is, een object dat hetzij rechtstreeks, hetzij onrechtstreeks op één of andere manier verbonden is met 'criminaliteit'. 'Het onveiligheidsgevoel' is dan inderdaad 'de meest algemene term voor het gehele scala aan verschijnselen' en is om die reden duidelijk diffuser "than the perceived threat of some specific danger in the immediate environment" (Garofalo & Laub, 1978:245; van der Wurff, 1992)⁵². Met name is het als *catch all* begrip voldoende breed om een mix aan vage en eerder 'chronische' gevoelens van existentiële onzekerheid, onbehagen en onveiligheid, 'eigen aan het leven' in een reflexieve, laatmoderne maatschappij, waarover we het eerder reeds hadden, te omvatten (Pleysier e.a., 2001a; 2001b; zie o.a. ook: van der Vijver & Terpstra, 2004; Mosconi & Padovan, 2004). De Engelse taal lijkt echter bij uitstek geschikt om aan deze ambiguïteit uitdrukking te geven; niet toevallig laat 'insecurity' zich vertalen door zowel 'onveiligheid' als 'onzekerheid' (De Hert, 2002). Nog treffender echter, kan men deze 'moderne, leidende angsten' verwoorden in het Duits: '*Sicherheit*'

⁵² Dit komt dicht in de buurt van de terminologie gehanteerd in het Nederlandstalig, en naar onze mening belangwekkend overzichtswerk '*Veiligheid. Studies over inhoud, organisaties*' (Muller, 2004); hierin worden de diversiteit aan gebezigde noties verzameld - tegelijk verder afgebakend - onder de noemer 'subjectieve sociale onveiligheid', als zijnde de perceptie van een "bedreiging van veiligheid die niet van buiten komt (vanuit andere landen, vanuit de natuur of vanuit de technologie) maar van binnen: misdrijven en overtredingen die tot conflicten leiden tussen (groepen) burgers onderling" (Bruinsma, Bernasco, Elffers e.a., 2004; Elffers & de Jong, 2004). Op die manier maakt men meteen ook duidelijk dat 'sociale veiligheid', in deze opvatting, niet gaat om terrorisme, maar evenmin om brandgevaar, brandveiligheid, of verkeersveiligheid (Vanderveen, 2004; 2001).

“manages to squeeze into a single term complex phenomena for which English needs at least three terms - security, certainty and safety - to convey” (Bauman, 1999:17; 2000; van Dijk, 2004)⁵³.

Het is echter om nog een fundamentele reden belangrijk het onderscheid tussen een vaag en ambigu ‘gevoel van onveiligheid’, en een eerder concrete en situationele ‘angst voor criminaliteit’, duidelijk te affirmeren. Alhoewel wat onder beide begrippen wordt begrepen dus duidelijk van een andere orde is, kwam reeds aan bod hoe het politiek winstgevend kan zijn bepaalde algemene en breedmaatschappelijke zorgen te vertalen in *law & order* problemen (Lee, 1999; 2001a; 2001b; Castel, 2003). Dit is echter enkel mogelijk omdat “(t)he effects of weakened security, certainty and safety are remarkably similar, and so the reasons of troublesome experience are seldom self-evident, but notoriously easy to displace. The symptoms being virtually indistinguishable, it is not clear whether the ambient fear derives from the inadequate security, the absence of certainty, or threats to safety; anxiety is unspecific, and the resulting fear may be easily blamed on wrong causes and may prompt actions glaringly irrelevant to the genuine cause; genuine reasons for agitation being difficult to locate and even less easy to control if discovered, there is a powerful temptation to construe and name putative, yet credible culprits against whom one can wage a sensible defensive (or, better still, offensive) action” (Bauman, 1999:18). Dit heeft, en daar willen we naartoe, logischerwijs en onmiskenbaar ook belangrijke implicaties voor het empirisch onderzoek rond dit thema. Het komt met andere woorden hierop neer: ‘angst voor criminaliteit’ kan, tot op zekere hoogte, dienen als een concrete, situationele vertaling of veruitwendiging van een meer existentieel angstgevoel, voortkomende uit een steeds toenemende en beklemmende onzekerheid in alle facetten van het dagelijkse leven (Pleysier e.a., 2001b; Hollway & Jefferson, 1997; Lee, 2001a). Wil men in onderzoek dat ‘angst voor criminaliteit’ ook daadwerkelijk meet wat het bedoelt te meten, en niet “some sort of unfocused, or multifocused, anxiety of mistrust which leads to uneasiness and discomfort”, dan is conceptuele helderheid en een strakke operationalisering cruciaal (Garofalo & Laub, 1978:248).

⁵³ Crawford (2002) verduidelijkt Bauman’s terminologie verder op een manier die mooi aansluit bij wat in onze ‘contextschets van het thema’ reeds ter sprake kwam: “Bauman (1999:16-18) has eloquently argued that the rise of concerns around disorder and safety can be located in what he calls ‘the cauldron of *unsicherheit*’. This German term translates into three different English concepts: *insecurity*, *uncertainty* and *unsafety*. The late modern condition, he suggests, is one in which security is ‘sacrificed day by day on the altar of ever-expanding freedom’ (*ibid.*). Governments increasingly can do little to guarantee security or certainty and, in some cases, promote insecurity and uncertainty, through flexible and unstable labour patterns and the corrosion of long-term commitments (Sennet, 1998). As a consequence, governments invest in one of the few arenas in which they may be able to entice nomadic capital and a sentiment of ‘safety’ among domestic populations. The rise of community safety may tell us more about the weaknesses of the contemporary state than about genuine changes in public safety” (Crawford, 2002:33; zie ook o.a. Phillips & Smith, 2003). In een latere publicatie stelt Bauman (2000) het overigens zelf ook bijzonder helder: “In another place (*In Search of Politics*, Polity Press, 1999) I have discussed the ‘unholy trinity’ of uncertainty, insecurity and unsafety, each one generating anxiety all the more acute and painful for being unsure of its provenance; whatever its origin, the accumulating steam desperately seeks an outlet, and with the access to the sources of uncertainty and insecurity blocked or out of reach, all the pressure shifts elsewhere, to fall ultimately on the tantalizingly thin and friable valve of bodily, domestic and environmental safety” (Bauman, 2000:181). Het vervolg klinkt overigens geenszins onbekend: “(a)s a result, the ‘safety problem’ tends to be chronically overloaded with worries and cravings it can neither carry away nor unload. The unholy alliance results in the perpetual thirst for more safety, a thirst which no practical measures can quell since they are bound to leave the primary and perpetually prolific sources of uncertainty and insecurity, those main suppliers of anxiety, untouched and intact” (Bauman, 2000:181).

Echter, met name op deze punten blijft de onderzoekstraditie, bijna tot op de dag van vandaag, ernstig in gebreke (Pleysier e.a., 2001a; 2002a). Toekomstig onderzoek, en dit klinkt bekend, mag het concept 'angst voor criminaliteit' niet als gegeven beschouwen, maar moet door een verdere conceptuele uitklaring en gedegen operationalisering het debat nieuwe lucht inblazen: "it is clear that much of what is currently deemed to be fear of crime is actually tapping a broader sense of unease and continued clarification of the concepts is essential" (Hale, 1996:132; Gabriel & Greve, 2003; Jackson, 2004). Het literatuuroverzicht in deel 3 staat hier uitgebreid bij stil.

'Angst voor criminaliteit' en 'het onveiligheidsgevoel' zijn dus concepten van een andere orde; enigszins karikaturaal gesteld is het eerste eerder situationeel en concreet, het tweede vaag, ambigu en 'sluimerend' van aard. 'Angst voor criminaliteit', de term zegt het zelf, is als emotie, althans in vergelijking met 'het onveiligheidsgevoel', ook nauwer verbonden met een object of stimulus, zijnde 'een situatie of toestand die het individu op één of andere manier associeert met criminaliteit'. Maar, en dit leidt een tweede cruciale afbakening in, het object in kwestie, de 'angst voor criminaliteit', wordt als concept en als onderwerp van een onderzoekstraditie nagenoeg even eenzijdig ingevuld als 'criminaliteit' door de media wordt belicht: met name wordt disproportioneel meer aandacht besteed aan eerder 'ongewone' gewelddadige criminele feiten, buitenshuis gepleegd door zogenaamde *ideal criminals* - de *usual suspects* zeg maar - op *ideal victims* (Madriz, 1997; Lupton, 1999; Christie, 1986). Dit hoeft misschien niet noodzakelijk problematisch te zijn, in de veronderstelling dat een dergelijke invulling van 'criminaliteit' nu eenmaal die delicten betreft die meer dan andere delicten in staat zijn om 'angst' op te wekken. Immers, "representations of ideal criminals and ideal victims mold our apprehension and feed our anxieties, shaping the content of the everyday discourse on crime" (Madriz, 1997:343)⁵⁴. Echter, deze myopie kan wel degelijk een goed begrip van 'angst voor criminaliteit' verstoren: 'angst voor criminaliteit' beperkt zich in realiteit immers niet noodzakelijk tot de angst die voortkomt uit een (gepercipieerde) dreiging van 'onbekende anderen', van de 'shadowy stranger' (Lee, 2001a; Bauman, 1997; 2000; Vanderveen, 2006)⁵⁵. Alhoewel dit op associatieve basis allicht is waar men eerst aan denkt, en ook deze onderzoekstraditie is daarop geen uitzondering, dient de bedenking te worden gemaakt dat alvast wat daadwerkelijke bedreigingen betreft men buitenshuis tussen vreemden misschien veiliger is als onder familie en kennissen⁵⁶. In de literatuur, geïnspireerd vanuit de feministische criminologie, werd

⁵⁴ Albrecht (2002) spreekt over 'gemakkelijke' of 'voor de hand liggende' vijanden. "Convenient enemies are those where unanimous consent can be reached as regards their potential to serve as threatening images and of explanations of social problems of the kind that create fears and feelings of unsafety - in particular, feelings of instability and social unrest" (Albrecht, 2002:163).

⁵⁵ Bauman verduidelijkt de reikwijdte en centraliteit van deze 'angst voor vreemden' verder: "'Do not talk to strangers' - once a warning given by worrying parents to their hapless children - has now become the strategic precept of adult normality" (Bauman, 2000:109).

⁵⁶ Het schrijven van deze paragraaf brengt het boek *Moordenaars en hun motieven. Monsters of mensen?*, van de strafpleiter Jef Vermassen, in het geheugen; over een periode van zeventien jaar verzamelde Vermassen gegevens over 1272 moorden in België. Ook hij kwam tot de voor criminologen weinig verrassende conclusie dat 'in zeven op de tien gevallen daders en slachtoffers elkaar kennen'. "Degene voor wie je statistisch gezien het meest bevreesd moet zijn, is de eigen partner. (...) Buitenshuis ben je veiliger dan in je eigen woonkamer" (*De Standaard*, 9-10 oktober

reeds meermaals gewezen op hoe de gedachte aan, of ervaringen, direct of indirect, met intrafamiliaal geweld of seksuele intimidatie, op een complexe manier mee vorm geven aan een meer algemeen gevoel van 'angst voor criminaliteit' (zie o.a. Ferraro, 1996; Madriz, 1997; Pain, 1997). Vrouwen worden van jongs af gesocialiseerd in een cultureel bepaald gender patroon, en internaliseren een daaraan verbonden gedragscode; "... women routinely learn to manage their daily lives structured and informed by their relationships with men. Many women learn during their lifetime to deal with harassment, incest, violence, and rape. These learning experiences are not easily separable into a public and private domain; feeling safe in the street, at home or on public transport" (Jackson, 2004:49). In wezen is dit een goede illustratie van het rationaliteitdebat dat eerder ter sprake kwam. Immers, 'angst voor criminaliteit' is inderdaad niet eenvoudig terug te brengen tot een risicocalculatie of inschatting; het is een 'set of intuitions grounded in experience', meer nog, het heeft "its roots in structural issues of a patriarchal society" (Jackson, 2004:49; Lee, 2001a). Ook hier dringt zich een analoge conclusie op: alhoewel met name het afgelopen decennium een aantal waardevolle studies, vanuit een eerder kwalitatief perspectief en voortbouwend op het werk van de feministische criminologie, 'angst voor criminaliteit' deconstrueerden en zo in staat waren deze thematiek op een nieuwe en andere wijze te belichten, blijft het een relatief marginale - niet in pejoratieve zin - tak in de nog steeds overwegend conservatieve *main stream* onderzoekstraditie (zie o.a. Pain, 1997; Madriz, 1997; Goodey, 1997; Stanko, 1997; Lupton, 1999; Tulloch & Jennett, 2001). Gezien deze discussie nauw samenhangt met een voor 'angst voor criminaliteit' klassieke verklarende variabele, geslacht, komt, althans de thematiek, terug in het literatuuroverzicht.

'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'

Maar ook kiezen voor een discours over 'angst voor criminaliteit' houdt een selectie in; waar het om draait is immers, en we vallen terug op onze voorlopige werkdefinitie, 'an emotional response of dread or anxiety'. Angst of vrees zijn echter geenszins unieke emotionele reacties op een situatie die als bedreigend of gevaarlijk wordt gepercipieerd; integendeel, dikwijls zijn deze gevoelens op een nauwe manier verbonden met een variëteit aan andere emoties, gaande van bezorgdheid, verontwaardiging, ergernis,... tot irritatie, boosheid, of zelfs schaamt (Ditton, Bannister, Gilchrist & Farrall, 1999; Jackson, 2004; Ferraro & LaGrange, 1987; Peeters e.a., 2000). Deze observatie hoeft niet noodzakelijk verwondering te wekken; net zomin is het per definitie problematisch dat de onderzoekstraditie zich concentreert op 'angst' en niet of minder op andere emotionele uitingen. Dit laatste is evenwel binnen de onderzoekstraditie nooit een expliciete noch bewuste keuze geweest; het was met andere woorden een evidentie dat waar men over sprak, en hetgeen werd gemeten, 'angst' voor criminaliteit was. Ditton e.a. (1999) wijzen er echter op dat - en de titel van hun artikel is reeds veelzeggend: '*Afraid or angry? Recalibrating the 'fear' of crime*' -, gezien de povere conceptualisering en dito

2004), wat Vermassen de cynische boutade ontlokt dat, 'wil je niet vermoord worden, mijd dan je gezin en je familie'.

operationalisering waaronder het onderzoek naar 'fear of crime' gebukt gaat, 'fear of crime' niet is wat het wordt verondersteld te zijn, maar eerder de uitdrukking of kanalisatie van een 'highly complex interacting set of feelings and perceptions'. Dit onderzoek maakt met name duidelijk dat een klassieke, vage opvatting en operationalisering van 'fear of crime', door een groot aantal respondenten niet zozeer benut werd om uitdrukking te geven aan hun daadwerkelijke 'fear of crime', maar veeleer de ventilatie is van een '*being angry* about crime'. Immers, "the degree to which the picture thus generated - a population more or less worried, anxious, concerned, 'fearful' about possible victimization - may in part be an artefact of the way that certain survey questions are routinely asked" (Ditton e.a., 1999:84). Deze conclusie - "fear of crime is a product of the way it has been researched rather than the way it is" - kreeg reeds eerder aandacht, en overtuigt ons opnieuw van de noodzaak van een gedegen conceptualisering en doordachte operationalisering (Farrall, Bannister, Ditton & Gilchrist, 1997:658). Slechts onder deze voorwaarden lijkt het zich exclusief concentreren op '*angst* voor criminaliteit' legitiem; daarbij is het naar ons aanvoelen, in het licht van het bovenstaande, ook niet overbodig te expliciteren dat 'angst' slechts één van de mogelijke emotionele expressies is, bij het ervaren van een situatie die als bedreigend wordt gepercipieerd.

Niet geheel onterecht kan men stellen dat de 'angst voor criminaliteit' literatuur bij momenten uitblinkt in het navelstaren; net zoals gemakshalve wel eens vergeten wordt dat 'angst' slechts één van de mogelijke, en zeker niet noodzakelijk overheersende emotionele expressies is, concentreert de onderzoekstraditie zich eveneens hoofdzakelijk op 'persoonlijke angst'. Ook deze keuze valt naar onze mening te verdedigen, alleen dient het zich in realiteit zelden aan als een daadwerkelijke optie: "(r)esearch on fear of victimization has concentrated exclusively on personal fear (fear for one's own safety) while overlooking the fear that individuals have for the safety of others (e.g., children, spouses, friends)" (Warr, 1992:724). Dit laatste, een soort angst voor de veiligheid van significante anderen, noemt Warr *altruistic fear*; deze angst verschilt fundamenteel van wat 'personal fear of crime' inhoudt, of veronderstelt in te houden, en is bovendien alledaagser en dikwijls ook intenser dan '*personal fear*' (Warr, 1992; 2000a; Vanderveen, 1999; 2006; Tulloch, 2004)⁵⁷. Warr legt bovendien nogmaals de vinger op een belangrijk, en genoegzaam gekend, pijnpunt: gezien de traditioneel povere conceptualisering en even gebrekkige operationalisering van het centrale concept 'fear of crime', is het ook in deze niet onrealistisch dat wat men veronderstelt 'personal fear of crime' te zijn, minstens deels ook een zekere mate aan *altruistic fear* kanaliseert. "For reasons that remain elusive, one of the most elementary yet critical questions about fear has thus far escaped attention. If substantial numbers of people in the United States

⁵⁷ Warr (1992) constateerde dat zowel mannen als vrouwen vatbaar zijn voor deze vorm van altruïstische angst, en wel in ongeveer dezelfde mate; opvallend is echter wel dat het voorwerp van de angst verschilt tussen mannen en vrouwen, in die zin dat 'vrouwen vaker bang zijn dat hun kinderen iets zou overkomen, en mannen op hun beurt bang zijn dat hun vrouw iets overkomt' (zie ook Vanderveen, 1999). Overigens werd deze tendens, alhoewel pas later door Warr (2000a) als *altruistic fear* benoemd, reeds eerder onderzocht; Vanderveen (2006) meldt een survey in opdracht van *LIFE Magazine* uit 1969 waar gevraagd wordt 'how much concern a respondent feels that a specific thing happens to him/herself or to 'someone close to you', waarbij het ondermeer gaat om 'get beaten up', 'get robbed on the street' en 'sexually assaulted' (Vanderveen, 2006:54).

routinely experience fear for their own safety, do they not also feel and respond to fear for *other* persons - children, spouses, friends, coworkers - whose well-being they value?" (Warr & Ellison, 2000:552).

Een laatste puntje met betrekking tot de 'angst voor criminaliteit', of 'fear of crime', spreekt allicht meer nog dan beide voorgaande punten, voor zichzelf. Misschien is het om die reden, in tegenstelling tot de elementen hierboven, zeker niet vreemd aan de bestaande onderzoekstraditie, meer nog, het gaat in essentie terug op een conceptuele discussie die de onderzoekstraditie sedert haar ontstaan met zich meedraagt. Eerder is reeds het onderscheid gemaakt tussen 'angst voor criminaliteit' en het vage, abstracte 'onveiligheidsgevoel'; maar ook 'angst voor criminaliteit' of 'fear of crime' blijft, zowel in de literatuur als in de hier als voorlopig naar voor geschoven werkdefinitie, en, in navolging van Winkel & van der Wurff (1990), relatief ruim opgevat. Allicht, en in afwachting van een begripsafbakening ten gronde in het volgend deel, laat de onderzoekstraditie zich duidelijkst omschrijven vanuit een 'enge' en een 'brede' opvatting van wat 'angst voor criminaliteit' of 'fear of crime' inhoudt. Een enge invulling sluit dan in wezen dichter aan bij de letterlijke formulering van onze werkdefinitie, zijnde 'an *emotional* response of dread or *anxiety*' - let op de cursivering -, en is bovendien, althans naar onze mening, ook logisch-consequent met het etiket dat erop gekleefd wordt, zijnde 'angst voor criminaliteit' of 'fear of crime' - let opnieuw op de cursivering. Deze invulling gaat er vanuit dat "measures of fear of crime should tap the emotional state of fear rather than judgments or concerns about crime" (Ferraro & LaGrange, 1987:81; Lee, 2001a)⁵⁸. Een brede definitie van 'angst voor criminaliteit' geeft naast de voor de hand liggende emotionele angstcomponent, ook uitdrukking aan een cognitieve, en zelfs een gedragsmatige component, wat ten volle verwijst naar de 'klassieke' multi-dimensionale reikwijdte van het concept. Alhoewel een dergelijke invulling, naar ons aanvoelen, het etiket 'angst' of 'fear' wat uitrekt, of toch enigszins onrecht aandoet, wordt ook deze brede invulling in de onderzoekstraditie courant geplaatst onder de noemer 'fear of crime'. Onder andere deze observaties doen Ferraro & LaGrange enigszins pessimistisch besluiten dat "(...) even a casual review of the literature indicates that the phrase 'fear of crime' has acquired so many divergent meanings that its current utility is negligible" (Ferraro & LaGrange, 1987:71). Uiteraard wordt

⁵⁸ Deze invulling, en bij uitbreiding het 'fear of crime' onderzoek in zijn algemeenheid, getuigt reeds van een cruciale keuze waarvan evenwel in de literatuur zelden melding wordt gemaakt. "The term fear is normally used to describe a physiological and emotional reaction to a stimulus that is both threatening and immediate. Silberman (1978:8) notes: 'From a physiological standpoint, what we call fear is a series of complex changes in the endocrine system that alerts us to danger and makes it possible for us to respond effectively, whether we choose to attack or to flee. The first stage - the one we associate most closely with fear or tension - prepares the entire body for fight or flight: the heart rate and systolic blood pressure go up; blood flow through the brain and skeletal muscles increases by as much as 100 percent; digestion is impaired; and so on. The second stage provides the capacity for rapid aggression or retreat; the third for a slower more sustained response'. In general, fear of crime researchers have shown very little interest in such physiological dimensions of fear and have emphasized instead its emotional character" (Fattah & Sacco, 1989:207). Ook Greve concludeert in dit opzicht dat onderzoek naar deze 'physiological indicators' allicht "the least well-examined aspect in the specialist fear of crime context" is (2004:172). Een verklaring ligt volgens Greve in het feit dat "questionnaire assessments of physiological indicators are likely to be even less valid than self-reports on the frequency of fear and fearful behaviour" (2004:172).

hier, gezien de centraliteit van deze discussie binnen de onderzoekstraditie, in het literatuuroverzicht meer in detail bij stilgestaan.

‘ANGST VOOR CRIMINALITEIT’: EEN TUSSENTIJD RESUMÉ

Enigszins vooruitlopend op het literatuuroverzicht en een meer gedegen ‘dissectie’ van het begrip ‘angst voor criminaliteit’, werd hier vooreerst, met betrekking tot de objectzijde van het angstgevoel - de ‘angst voor *criminaliteit*’ - op twee, naar ons aanvoelen belangrijke, punten de aandacht gevestigd. Vooreerst mag ‘angst voor criminaliteit’ bij een wetenschappelijke behandeling van het thema niet worden verward met ‘het onveiligheidsgevoel’; het eerste omvat, en we herhalen nogmaals de voorlopige werkdefinitie, ‘an emotional response of dread or anxiety to crime or symbols that a person associates with crime’ (Ferraro, 1995); het tweede beslaat een breed scala aan gevoelens van onbehagen, onzekerheid en onwelzijn, die geenszins noodzakelijk, hetzij expliciet, hetzij impliciet, aan ‘criminaliteit’ gerelateerd zijn, maar eerder als resultante van het leven in onze hedendaagse, laatmoderne maatschappij, kunnen worden gezien. De onderzoekstraditie heeft een verleden waarin op zijn zachts gezegd onzorgvuldig met deze distinctie werd omgesprongen; beide termen, maar ook hun (quasi) synoniemen en anderstalige equivalenten, ruilden in het verleden vlot van plaats, en doen dat nog steeds. Bovendien is, alvast in het Nederlands, ‘het onveiligheidsgevoel’ nu eenmaal spreektaal; de term, en nagenoeg uitsluitend deze term, wordt vlot gebezigd in de media, de politiek en ‘de publieke opinie’, en daarbij is de vraag wat daar nu precies onder verstaan wordt, ondergeschikt. Echter, geheel Babylonisch is deze ‘spraakverwarring’ niet: het is immers onze overtuiging dat bredere gevoelens van onzekerheid en onbehagen met de sociale en maatschappelijke condities, inderdaad, zij het op een complexe manier, mee vorm geven aan hoe ook specifieke situaties gepercipieerd en ingeschat worden. Dit is binnen dit werk een belangrijk thema.

‘Angst voor *criminaliteit*’ kan echter, naast de veruitwendiging van een veel vager en abstracter ‘gevoel van onveiligheid’, althans voor een deel van de bevolking, ook een ‘schaduw’ zijn, een sublimatie als het ware, van een enger, zeer doordringende, cultureel geconstrueerde ‘angst voor mannen’ (Ferraro, 1996). “Male abuse can become pervasive reminders of vulnerability, enacted because of the sexual identity of the individual as a woman (...). As such, sexual danger is at the heart of women’s fear of crime” (Jackson, 2004:49; Lee, 2001a). Feministische criminologen hebben dit discours terecht in verband gebracht met het eerder gevoerde rationaliteitsdebat; wanneer immers deze in het leven van vrouwen soms zeer centrale bron van ‘verdoken’ bedreigingen en intimidatie, meer gewicht krijgt, dan blijkt de ‘angst voor criminaliteit’ bij vrouwen lang niet zo misplaatst of ‘irrationeel’ als wel eens wordt gedacht (Alvi, Schwartz, DeKeseredy & Maume, 2001; Stanko, 1997; Goodey, 1994). Meer nog, de vraag stelt zich waarom de notie ‘irrationeel’ schijnbaar exclusief wordt verbonden met een hogere ‘angst voor criminaliteit’ bij vrouwen, en waarom niet met éénzelfde gemak de lagere ‘angst voor criminaliteit’ bij (jonge) mannen evenzeer of

zelfs meer het predikaat 'irrationeel' verdient⁵⁹. Dat 'angst voor criminaliteit' *gender* bepaald is, beperkt zich met andere woorden niet tot 'slechts' één deel van de bevolking. Immers, ook mannen worden gesocialiseerd binnen een dergelijk gender patroon, en internaliseren de daaraan voor hen verbonden gedragscodes; zo worden mannen onder meer verondersteld hun emoties, zorgen en angsten te onderdrukken en hierover, noch tegenover intimi, en al helemaal niet tegenover een (vrouwelijke) onderzoeker, te communiceren: immers, *boys don't cry* (Goodey, 1997). De schijnbaar paradoxale verhouding tussen geslacht en 'angst voor criminaliteit' is echter ook binnen de klassieke '*malestream*' onderzoekstraditie, van bij de oorsprong, een centrale topic (Hale, 1996); om die reden wordt dit verder uitgediept in het literatuuroverzicht in volgend deel.

Vervolgens werden ook, in afwachting van het literatuuroverzicht, enkele keuzes met betrekking tot 'het gevoel' waarop deze onderzoekstraditie zich concentreert, de '*angst* voor criminaliteit', geëxpliciteerd. Alhoewel de door ons gehanteerde werkdefinitie niet op volstrekte eensgezindheid kan terugvallen, is ze toch richtinggevend voor wat binnen het '*angst* voor criminaliteit' onderzoek valt, en wat niet. In wezen gaat het inderdaad hoofdzakelijk om 'emotional responses of dread or anxiety' en niet of nauwelijks om andere reacties die bij een confrontatie met criminaliteit, of situaties die met criminaliteit geassocieerd worden, zo mogelijk intenser en frequenter beleefd worden, zoals ergernis, irritatie en vooral boosheid (Ditton e.a., 1999). Onderzoek naar dit laatste is vooralsnog echter relatief zeldzaam. Men concentreert zich dus op '*angst* voor criminaliteit', meer nog, op de angst die men 'persoonlijk' ervaart in bepaalde situaties; hierbij negeert de onderzoekstraditie dan weer grotendeels de 'angst' die men kan ervaren voor 'significante anderen'. Ook deze *altruistic fear* is, zo blijkt uit recent onderzoek, een relevante, significante en ondergewaardeerde onderzoekspiste (Warr & Ellison, 2000; Vanderveen, 1999; 2006). Hierbij stellen we uiteraard niet de legitimiteit van een onderzoeklijn die zich toelegt en concentreert op de *hardcore* van het eigen onderwerp, in vraag. Wat we hieruit echter wel afleiden, is dat, ook in dit opzicht, deze onderzoekstraditie log en conservatief kan worden genoemd. Niet alleen worden deze 'keuzes' zelden geëxpliciteerd, en is er met andere woorden strikt genomen nauwelijks sprake van een 'optie'; men is over het algemeen ook weinig kritisch ten aanzien van wat men wel meet, of meent te meten, en wat dit kan of zou kunnen verstoren en vertroebelen.

'Angst voor criminaliteit' is als wetenschappelijke notie duidelijker, scherper en concreter dan het ge vulgariseerde, wat vage en abstracte 'onveiligheidsgevoel'.

⁵⁹ Misschien lijkt dit op het eerste zicht niet zo, toch duidt ook deze invalshoek op de relativiteit van het rationaliteitsdebat. Immers, deze auteurs realiseren zo "a reversal of just who the irrational and rational subjects are in the 'fear of crime' debate. (...) Here feminism unwittingly deconstructs. The textual space in which this subject of criminological inquiry is situated is violently disrupted. If feminist criminologies can flip the rational/irrational and masculine/feminine binaries that give truth-value to research into 'fear of crime', and indeed inscribe, a *gendered fearing subject* within this research, it demonstrates the arbitrary and contingent nature of such division" (Lee, 2001a:137). Zoals eerder reeds betoogd, gaan we hierin, in navolging van Lee, nog een stap verder, en poneren dat het rationaliteitsdebat überhaupt, althans vanuit wetenschappelijk oogpunt, onzinnig is: "Why then is this 'switching' of binaries not enough? The problem is that what it still seeks to establish is a woman's rationality" (Lee, 2001a:137).

Maar ‘angst voor criminaliteit’, of ‘fear of crime’, kan op zijn beurt verder worden afgebakend, en, enigszins veréénvoudigend, worden opgedeeld in een ‘enge’ en ‘brede’ opvatting van de term. Het eerste omvat dan de letterlijk nauw bij het begrip, en ook onze voorlopige werkdefinitie, aansluitende, emotionele angstreactie op een bepaalde situatie waarbij een criminele dreiging wordt gepercipieerd. En het tweede, de brede opvatting, beslaat niet alleen deze emotionele component, maar een bredere waaier met ook een cognitieve en gedragsmatige component. Paradoxaal genoeg echter hebben pogingen om structuur en orde aan te brengen in de diversiteit aan definiëringen, conceptualisering, en metingen van ‘angst voor criminaliteit’, het onderzoeksveld bij momenten chaotischer en onoverzichtelijker als ooit achtergelaten. “Overall, the field of ‘fear of crime’ research is as multi-dimensional and fractured as the subject it attempts to study. It seems that as more research is conducted, and that as more literature is produced, the concept of ‘fear of crime’ itself slips further from the grasp of those who wish to measure and define it” (Lee, 2001a:25).

ONDERZOEK ‘NIEUWE STIJL’

Hiermee is de overgang gemaakt van een soms bewust breed uitwaaiende schets van de context van het thema in deel 1, naar wat nu essentieel deel uitmaakt van de kern van dit onderwerp; van het alledaagse, enigszins ongestructureerde en weinig wetenschappelijke discours, naar het jargon van een reeds ‘gevestigde’ onderzoekstraditie. Maar dit kan uiteraard slechts een beginpunt zijn. Criminologie mag zich dan wel als wetenschappelijke discipline onderscheiden van een ‘lekendiscours’, door haar min of meer gestructureerde en ‘georganiseerde manier van denken en praten over criminaliteit’, dit houdt uiteraard geenszins in dat binnen de criminologie als wetenschappelijke discipline, alle neuzen in dezelfde richting wijzen. Wel integendeel; de ‘fear of crime’ onderzoekstraditie, zo blijkt voorlopig alvast uit het bovenstaande, is hiervoor bijzonder illustratief. Het wetenschappelijke jargon, de definiëringen en conceptualisering van het centrale concept, zijn niet meteen toonbeelden van ondubbelzinnige classificaties, en dan is nog niets gezegd over de, uiteraard minstens deels als een gevolg hiervan, inconsequentie en variabiliteit aan verklaringen - *etiologie* - voor ‘angst voor criminaliteit’. In het volgend deel wordt, in het licht van het bovenstaande, op een pretentieloze en bescheiden manier, een poging ondernomen om de onderzoekstraditie toch min of meer op een bevattelijke manier in beeld te brengen.

Echter, het scepticisme dat, op verschillende vlakken, in het bovenstaande doorschemert, mag niet worden verward met een rabiaat *nothing works* pessimisme. We volgen Ferraro & LaGrange inderdaad in hun betoog dat “(c)onceptual cloudiness and inappropriate operationalization taints the majority of this literature thereby distorting the meaning and the utility of the fear of crime concept”, maar gaan daarin niet zover dat we het concept niet langer bruikbaar achten, of zouden suggereren dat de onderzoekstraditie op een dood spoor zit (Ferraro & LaGrange, 1987:76; Pleysier e.a., 2002a). Volgens Ditton, Farrall, Bannister & Gilchrist (2000) waren de jaren tachtig een hoogconjunctuur, een *golden era*, voor het ‘fear of crime’

onderzoek, gedragen door het geaccumuleerd momentum van de ontstaansperiode; een samengaan van een prioritaire beleidsaandacht, en een optimisme en quasi blind vertrouwen in het positivistische, kwantificerende surveyonderzoek. De jaren negentig daarentegen, en onder meer Ferraro & LaGrange (1987) kunnen hiervan als voorlopers worden gezien, “have seen the emergence of enough nagging doubts to justify a period of introspective reflection” (Ditton e.a., 2000:142).

Het is, maar dit zal onderhand nog weinig verbazing wekken, in de geest van bovenstaand citaat dat ook dit werk zich laat lezen. Ondubbelzinnig situeren we ons binnen de bestaande ‘angst voor criminaliteit’ onderzoekstraditie, met inbegrip van de door deze discipline ingeslagen, al dan niet gecontesteerde, wegen. Echter, en daarmee komen we tot de essentie, dit impliceert geenszins dat een ernstige en expliciete, kritische reflectie over diezelfde onderzoekstraditie kan en mag ontbreken. Wil het onderzoek immers de impasse verlaten waar ze zich in bevindt - en de uitzonderingen bevestigen ook hier de regel -, dan veronderstelt deze fundamenteel kritische grondhouding ook een positief georiënteerde en open zoektocht naar alternatieven die aan de gekende kritieken tegemoet komen. Enkel dan kan de ‘conceptuele bewolking’ waarvan sprake, maar ook de onduidelijkheid rond ‘het meten en het verklaren’ van ‘angst voor criminaliteit’, zaken waar we hier en in de volgende delen bij stilstaan, opklaren, en plaats maken voor een grondiger, en geground, *Verstehen* van de thematiek.

We gaan hier nog even op door. Volgens Jackson (2004), en we kunnen ons hier in terugvinden, houdt een uitweg voor deze *state of flux* waarin de onderzoekstraditie, mede door een in volume toenemend scepticisme, verkeert, niet persé een verminderd vertrouwen in de gemaakte keuzes, maar juist een verdere investering en volharding, in. Niet noodzakelijk anders, maar meer van hetzelfde, en dan beter, zou men kunnen besluiten: “(...) the failure to develop theoretical and methodological tools is as much to blame for the lack of convincing explanatory accounts of the phenomenon as much as the methodological form of the survey questionnaire itself. Perhaps one should not be hasty to conflate theory with method; careful development and integration may yet help lift quantitative study out its current trough, leaving us with future studies based on a broad range of techniques that healthily complement, contrast and challenge one another” (Jackson, 2004:57). ‘Angst voor criminaliteit’, is ook in dit opzicht inderdaad eerder het resultaat van hoe het werd onderzocht, dan van wat het ‘werkelijk’ is (Farrall e.a., 1997). Het is het kind van de tijd waarin deze onderzoekstraditie ontstond; dat dit met de nodige groeipijnen gepaard ging, en dat ondertussen, na ongeveer 40 jaar onderzoek rond dit thema, deze ‘onderzoekstraditie’ nog steeds niet tot haar volle wasdom is gekomen, mocht, in afwachting van een bespreking ten gronde, ook hier reeds blijken (Ditton & Farrall, 2000). Willen we hiervan in de toekomst loskomen, dan wordt het cruciaal dit ‘conservatieve juk’ van de beginjaren af te schudden; dit betekent volgens ons geenszins het radicaal afzweren van beleidsondersteunend of -gefinancierd onderzoek, noch van het geloof in een kwantificerende benadering. Veeleer moet worden gezocht naar een doorgedreven wetenschappelijke, maar misschien vooral kritische, zelfreflexieve houding ten aanzien van het onderzoek, hetzij

beleidsondersteunend of 'fundamenteel', kwantitatief of kwalitatief van inslag. Slechts dan kan worden tegemoet gekomen aan de lacunes die de tijdsgeest waarin deze onderzoekstraditie ontstond, heeft voortgebracht, en nog steeds grotendeels in stand houdt. Met name hierop wensen wij ons in het vervolg te concentreren.

Misschien nog dit. Het bovenstaande klinkt bij een snelle lezing allicht mateloos pretentief; niets is echter minder waar. Bijna per definitie houdt een kritische en zelfreflexieve houding ook een zekere bescheidenheid, zelfs pretentieloosheid in. Wat we hier nastreven is uiteindelijk niet meer, en ook niet minder dan een zoektocht naar alternatieven en oplossingen voor de gestelde en gekende pijnpunten; er worden echter ook tal van nieuwe vragen opgeroepen. Het laatste woord over 'angst voor criminaliteit' wordt hier niet gezegd, en zal überhaupt nooit worden uitgesproken (Lee, 2001a). Ook dit maken de aanhalingstekens rond 'het onveiligheidsgevoel' of de 'angst voor criminaliteit' duidelijk.

Deel 3

Een halve eeuw onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’

3.1 PROLOOG: BEGINNEN BIJ HET BESLUIT, TWEE CENTRALE LACUNAE

Sta ons toe kort te recapituleren. Een genealogie van het onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’, halverwege de jaren zestig ontstaan uit de *Commission on Law Enforcement and Administration of Justice*, en sedertdien exponentieel gegroeid, kan pas ten volle begrepen worden wanneer de tijdsgeest die het ontstaan van deze onderzoekstraditie vorm gaf, mee in rekening wordt gebracht. Vooreerst verschuift binnen de studie van de criminaliteit in deze periode - eind jaren zestig, begin jaren zeventig - de aandacht van het analyseren van officiële criminaliteitsstatistieken naar het ontwikkelen van *victim surveys*, eerst in de Verenigde Staten en kort nadien ook in de Europese criminologie. De victim survey was in oorsprong hét gedroomde en veelbelovende alternatief om de *dark number* problematiek ernstig aan te pakken. Alhoewel dit onkritisch optimisme in de potentie van het survey onderzoek en meer in het bijzonder in de slachtofferenquête, eigen aan de ontstaansperiode van deze onderzoekstraditie, geleidelijk taande, is het mee bepalend geweest voor het uitzicht van het ‘angst voor criminaliteit’ onderzoek tot op heden. Een tweede voor het ontstaan van deze onderzoekstraditie constitutieve pijler lag, zo zagen we reeds, in het in volume toenemende politieke *law & order* discours - opnieuw eerst in de Verenigde Staten, om zich daarna met wisselende snelheid ook over Europa te verspreiden - en de in prioriteit stijgende politieke keuze om criminaliteit en onveiligheid daadkrachtig aan te pakken. Primordiaal hierbij was volgens het beleid, en hier komen de ontstaans-elementen van de onderzoekstraditie samen, een hernieuwd en beter zicht op de aard van het fenomeen en de omvang van de problematiek. De eerste victim surveys, waarbij ‘fear of crime’ empirisch werd ‘ontdekt’, kwamen er dan ook in opdracht van en gefinancierd door de overheid. Maar ook tot op heden blijft een substantieel deel van de ‘angst voor criminaliteit’ onderzoeksliteratuur, en bij uitbreiding eigenlijk de onderzoekstraditie *an sich*, doordrongen van deze nauwe band met het beleid.

Dit hoeft uiteraard niet noodzakelijk of per definitie problematisch te zijn. We zijn echter van mening dat zich niettemin in het onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’, ontstaan in het samenkomen van een politiek gestuurde vraag of eis naar een ‘beter’

inzicht in de thematiek, en het wetenschappelijke geloof in een 'nieuw antwoord' hierop, een zeker conservatisme heeft genesteld dat bepalend was en tot op zekere hoogte nog steeds is voor het uitzicht van deze onderzoekstraditie. Dit conservatisme uit zich in concreto, of ligt althans mee aan de basis van de in de literatuur als centraal staande lacunes binnen deze onderzoeklijn; enerzijds, een gebrekkige en matig doordachte conceptualisering en meting van het centrale concept, en anderzijds, al kan dit uiteraard niet los van elkaar worden gezien, een weinig indruk makende *status quaestionis* met betrekking tot het etiologisch onderzoek. Deze twee lacunes liggen ook aan de oorsprong van de opdeling die verder in dit deel wordt gehanteerd.

LACUNE N° 1

Het wekt allicht weinig verbazing dat met name de beginjaren van een onderzoekstraditie ontstaan vanuit een beleidsondersteunende opdracht, in een tijdsgeest van een quasi ongebreideld en enigszins naïef vertrouwen in de methodologie van de victim survey, niet noodzakelijkerwijs uitblinkt in een gedegen bekommernis om conceptuele duidelijkheid, noch in een zelfkritisch inzicht met betrekking tot operationalisering en meettechnische kwesties (van der Wurff, 1992:15).

Bijzonder illustratief overigens voor de eerste lacune, zijnde de weinig doordachte conceptualisering en dito meting van de centrale concepten in deze onderzoekstraditie, is het bestaan van, en als dusdanig ook binnen de literatuur gekende, 'standaardvraag'. Deze standaardvraag - "*hoe veilig voelt u zich wanneer u 's nachts alleen buiten wandelt in de buurt?*" -, of een variant of vertaling hiervan, is de vraag die in de eerste, grootschalige en beleidsondersteunende victim surveys in de V.S. gehanteerd werd, en nadien vlot werd overgenomen door een aanzienlijk deel van de later ontstane grootschalige, nationale en internationale slachtofferstudies. Nogmaals, gezien de context van de ontstaansperiode is het bestaan en de instandhouding van een dergelijke standaardvraag niet geheel verrassend. Grootschalige surveys werden met een, voor die tijdsgeest kenmerkend, enigszins naïef vertrouwen in de methodologie, en een zekere beleidsdringendheid, ontwikkeld voor een telefonische afname; niet bij de ontwikkeling en constructie, noch in de vragenlijst zelf was er met andere woorden veel ruimte, letterlijk en figuurlijk, voor conceptuele en meettechnische bekommernissen. "Feelings of safety on neighbourhood streets has come to be a *de facto* standard, but this reflects as much a desire to conform with prior usage as it does an uncritical consensus" (Maxfield, 1984:6). Alhoewel uiteraard en in toenemende mate ook tal van andere instrumenten werden gebruikt, is de centraliteit van dit zogenaamde 'standaarditem' in de literatuur, zowel als referentie of ijkpunt, als, met name in de tweede helft van de onderzoekstraditie, een bron van kritiek, toch meer dan anekdotisch. Het blijft "(...) hard to fathom *why* researchers have continued to employ this question so readily or *how* they have justified such conservatism" (Ditton & Farrall, 2000:xix). In het eerste punt van het literatuuroverzicht gaan we met name dieper in op de gebezigde conceptuele classificaties, gehanteerde definities en operationele

vertalingen; hierbij hebben we de ambitie om het pessimisme dat ‘de standaardvraag’, en de genoegzaam gekende kritieken hierop, omgeeft, te overstijgen en in het deel aansluitend op dit literatuuroverzicht te komen tot enkele valabele ‘uitwegen’, die bovendien steeds ten dele al vevat liggen in wat de onderzoekstraditie te bieden heeft.

LACUNE N° 2

Dat een tweede lacune, als uiting van het voor deze onderzoekslijn kenmerkende conservatisme, zijnde een weinig indruk makende *status quaestionis* met betrekking tot het etiologisch onderzoek, nauw met dit eerste pijnpunt samenhangt, hoeft nauwelijks een betoog. Toegegeven, de aandacht voor conceptuele uitklaring en gedegen operationalisering ‘took a back seat’, vrijwel van bij het ontstaan van de onderzoekstraditie, ten voordele van een - opnieuw beleidsondersteunende - zoektocht naar ‘achtergronden, verklaringen en oorzaken’ voor de empirisch ontdekte ‘angst voor criminaliteit’. Zonder zich al te veel zorgen te maken over *wat* ‘angst voor criminaliteit’ nu precies inhoudt, en of men het al dan niet op een goede - betrouwbare en valide - manier meet, verschuift de aandacht met andere woorden al vrij snel naar de vraag *wie* zich ‘angstiger’ voelt, *welke groepen* met name lijden onder deze ‘widespread public anxiety about crime’. Desondanks scoort ook het etiologisch onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’, na ongeveer veertig jaar, een onvoldoende; “(i)t should be said from the outset that attempts to explain the fear of crime have met with a limited level of success” (Ditton & Farrall, 2000:xx). Met enige zin voor overdrijving, zou men kunnen stellen dat het ‘etiologisch’ onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’ eerder descriptief dan daadwerkelijk verklarend van aard is. Volgens Fattah ligt het zwaartepunt in de onderzoekstraditie immers bij het blootleggen van “who is ‘afraid’ rather than why they are afraid” (1993:47), opnieuw minstens deels een gevolg van de onmiskenbaar cruciale plaats van de grootschalige, beleidsondersteunende victim surveys waarin ‘angst voor criminaliteit’ empirisch ‘ontdekt’ werd, en die verder mee de onderzoekstraditie gestalte hebben gegeven. De aard en doelstellingen van deze slachtofferenquêtes zijn er eerder op gericht te generaliseren dan te abstraheren; dit verklaart waarom dergelijke studies, binnen de afgemeten ruimte die er is, zich grotendeels beperken tot enkele of meerdere ‘klassieke’ achtergrondvariabelen, en waarom dit slechts in beperkte mate tot theoretische diepgang heeft geleid. Nogmaals Fattah: “(m)ost of the studies conducted to date have not been undertaken within a concrete theoretical framework or to test specific theoretical postulates and propositions. The majority are carried out in the hope that the findings will advance our understanding of fear and will ultimately lead to the formulation or development of theory” (Fattah, 1993:46-47). Net zoals ‘kleinschalige’ en niet beleidsgeoriënteerde studies zich voor de meting van het centrale concept dikwijls lieten inspireren op de standaardoperationaliseringen, verkozen dergelijke initiatieven bij etiologische vragen ook meermaals het toetsen van bestaande ‘inzichten’ boven het daadwerkelijk aanboren van nieuwe theoretische kennis (Ditton e.a., 2000). Ook hier gaat het met andere woorden om een conservatieve keuze voor vergelijkbaarheid, boven een daadwerkelijk *Verstehen*. In het tweede punt van dit deel concentreren we ons op de in de

onderzoekstraditie aan bod gekomen verklaringen voor 'angst voor criminaliteit'; opnieuw is het hierbij ons streven niet te verzanden in het pessimisme dat de kritiek op de klassieke, 'conservatieve' verklaringen omgeeft, maar ook ruimte te laten - al is het in realiteit 'ondervertegenwoordigd' - voor het meer theoretisch gestuurde en onderbouwde etiologisch onderzoek. Met name dit laatste, in combinatie met meer algemene, theoretische denkkaders die in de onderzoekstraditie meestal impliciet, soms expliciet aanwezig zijn, inspireerde ons om ook wat betreft het eigen etiologisch onderzoek 'nieuwe' paden te exploreren.

PESSIMISME TROEF

Beide bovenstaande lacunes, we zeiden het reeds, kunnen uiteraard niet los van elkaar gezien worden. Integendeel, een groot aandeel van het onderzoek toont aan en getuigt hoe deze leemtes elkaar op niet te onderschatten wijze hebben gevoed en versterkt. Dit heeft een voor de onderzoekstraditie nefaste 'vicieuze cirkel' in beweging gezet "where poor conceptualization of the fear of crime (...) has created methodological insensitivity, which has perpetuated poor operationalization. This poor operationalization is beset by technical inaccuracies which only serve ultimately to muddy the conceptual waters" (Farrall e.a., 1997:662). Conceptuele onduidelijkheid, inadequate operationaliseringen en atheoretische, *ad hoc* verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' reproduceren en bestendigen het 'conservatisme' waarvan ze de uitdrukking zijn. Een gevolg hiervan, maar ook hier liggen oorzaak en gevolg dicht bij elkaar, is inderdaad dat de onderzoekstraditie zich tot voor kort maar matig bekommerde om 'algemene' methodologische knowhow en meettechnische adequaatheid, laat staan dat *state of the art* methodologische toepassingen snel ingang vonden in deze subdiscipline (Williams, McShane & Akers, 2000)⁶⁰. Elders hebben we reeds herhaaldelijk betoogd, en dit zullen we met name in het vervolg van deze publicatie niet nalaten, dat 'nieuwe' methodologische kennis, maar ook meer specifiek technieken die ons in staat stellen om een beter zicht te krijgen op bepaalde meetfouten of bias, vanuit de sociologie, psychologie, psychometrie,... slechts met mondjesmaat geïntroduceerd worden in de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie (Pleysier e.a., 2005; 2004c; 2003a; 2003c; Pauwels & Pleysier, 2003; 2005a; 2005b).

Om al deze redenen lijkt een globale, van pessimisme doordrongen, evaluatie van de kwaliteit van het gros van het onderzoek binnen deze traditie, zeker niet geheel onterecht. Het is in essentie ook deze analyse die Ditton & Farrall doet besluiten dat na meer dan dertig jaar onderzoek "(...) surprisingly little can be said conclusively

⁶⁰ Voor een goed begrip benadrukken we dat ook deze kritiek geenszins nieuw of recent is; onder andere bij Steinmetz & Van Andel (1985) lezen we reeds in niet mis te verstane bewoording dat 'de babylonische spraakverwarring' heersend in de literatuur in belangrijke mate zo'n vlucht heeft kunnen nemen omwille van de "afwezigheid van onderzoek op dit gebied naar de validiteit en betrouwbaarheid van de concepten" (Steinmetz & Van Andel, 1985:27). Overigens stelt van der Wurff (1992) niet geheel onterecht dat Steinmetz & Van Andel (1985) met name op die punten die ze terecht aankaarten, de 'conceptuele verwarring en het deficit aan methodologische systematiek', zelf in gebreke blijven (van der Wurff, 1992:19).

about the fear of crime" (2000:xxi)⁶¹. Het hierna volgend literatuuroverzicht, als een neerslag van het onderzoek rond dit thema, is dan ook noodzakelijkerwijs een illustratie van dit pessimisme; het heeft anderzijds ook absoluut de ambitie meer te zijn, en een loutere beschouwing van wat 'is geweest', te overstijgen. Misschien is het bij uitstek dit laatste waarin het 'angst voor criminaliteit' onderzoek grotendeels tekort schiet of schoot; niet zozeer het bestaan van de lacunes *an sich*, maar het voortbestaan en de reproductie ervan *ondanks* de genoegzaam bekende, vaak gedebiteerde en, vooral in het laatste decennium, in volume toenemende kritieken (Jackson, 2002). Met name hiervoor verdient de onderzoekstraditie allicht met recht en rede het predikaat 'conservatief'. Hale (1996) concludeert dat "theoretical casualness and empirical chaos has been the order of the day in studies of fear of crime"; hij voegt er echter onmiddellijk aan toe dat, wil men dit daadwerkelijk overstijgen, "(f)uture work needs to avoid the same conceptual ambiguities and confusions if progress is to be made" (Hale, 1996:94). Deze ambitie, opnieuw niet te verwarren met pretentie, is met andere woorden ook het streefdoel dat hier wordt gesteld; het is inderdaad weinig productief, en daarvan is de bestaande traditie een stille getuige, dit pessimisme *ad infinitum* te reproduceren, zonder meer. Waar we nood aan hebben is het meer dynamisch en actiever, maar tegelijk ook selectiever, omgaan met wat de literatuur en het onderzoek wel te bieden heeft, om zodoende, en meer dan in het verleden het geval was, daadwerkelijk kennis te accumuleren.

In dat opzicht is ook nog een laatste, voorafgaande beschouwing van belang. Een literatuuroverzicht blijft, ook binnen de contouren zoals hierboven geschetst, uiteindelijk in essentie steeds een stukje 'geschiedschrijving', en is om die reden tot op zekere hoogte ook relatief (Jackson, 2004a). Alhoewel men variatie kan aanbrengen door bij de indeling andere accenten te leggen of alternatieve criteria te hanteren - chronologisch, thematisch,... -, ligt de kern van een overzicht zoals dit natuurlijk letterlijk al vast, en is ze om die reden ook substantieel 'onveranderlijk'. Lezers die goed vertrouwd zijn met het thema 'angst voor criminaliteit' en het hierbinnen gevoerde onderzoek, zullen hier uiteindelijk, op wat klemtonen na, weinig 'nieuws' aantreffen. Voor hen is het allicht in de eerste plaats uitkijken naar deze accenten en meer in het bijzonder naar de door ons geselecteerde uitwegen die in de literatuur aanwezig zijn, om de besproken centrale lacunes het hoofd te bieden, en, bij uitbreiding, naar hoe dit in het laatste deel van deze publicatie empirisch vorm kan krijgen. Zij die niet of minder vertrouwd zijn met de thematiek, vinden in dit deel een relatief beknopt maar cruciaal overzicht van de centrale thema's en discussies in de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie. Beknopt - althans, in verhouding tot de globale omvang van de onderzoeksliteratuur -, en dus ook abstraherend, omdat het geenszins onze bedoeling is exhaustief te zijn of enige vorm van volledigheid bij het citeren van studies na te streven, voor zover dit, gezien de ondertussen indrukwekkende - letterlijk wel te verstaan - omvang van de literatuur, überhaupt mogelijk of wenselijk zou zijn. Daarenboven zijn er, met name met betrekking tot wat de onderzoekstraditie aan etiologisch onderzoek bevat, goede en verhelderende,

⁶¹ 'Halverwege' de onderzoekstraditie kwam Warr (1987) reeds tot een sterk gelijkende, zowel naar verwoording als naar inhoud, conclusie: "(i)ndeed, after 20 years and countless papers, it is sad that so much work in the field continues to be 'exploratory'" (Warr, 1987:29).

algemene literatuuroverzichten, met voorop, alleen al omwille van het aantal citaties, Hale's *Review of the Literature* (1996). Alhoewel dit artikel, ook voor ons een belangrijke inspiratiebron, ondertussen formeel gezien misschien enigszins gedateerd is, heeft het nauwelijks iets aan waarde - als literatuuroverzicht - ingeboet. Ook Ditton & Farrall verdienen allicht voorafgaand reeds een vermelding; zij zorgden iets recenter met de redactie van *The Fear of Crime* (2000), op een geheel andere wijze, voor een, weliswaar onvolledig maar niettemin vrij representatief overzicht - zeg maar verzameling - van meer dan dertig jaar literatuur en onderzoek rond dit onderwerp.

3.2 EEN OVERZICHT VAN DE LITERATUUR: CONCEPT EN METING

Onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' is, alle kritiek ten spijt, geen evidentie. Allicht een van de grootste problemen ligt reeds inherent vervat in het concept 'angst' zelf. "Like other emotions (love, hate, etc.) it is difficult to define and hard to measure" (Fattah, 1993:45; Jackson, 2005b). Volgens Fattah krijgt het concept 'angst voor criminaliteit', ondanks de grote hoeveelheid onderzoek tijdens de eerste twee decennia sedert het ontstaan van de onderzoekstraditie, in veel studies als dusdanig nauwelijks aandacht en hangt de inhoud enkel en alleen af van hoe het concept gemeten wordt; dit is, opnieuw volgens Fattah, "probably due to the insurmountable problems of trying to come up with clear, accurate, and easy to operationalize definition of what is in essence a basic human emotion (Fattah, 1993:45).

Onderzoek naar attitudes en opinies (bijvoorbeeld ethnocentrisme, autoritarisme,...), of incidenten en percepties (bijvoorbeeld de kans op slachtofferschap, de kwaliteit van de buurt,...), kent haar eigen problemen, maar heeft het alvast, zowel wat betreft de conceptualisering, en misschien nog meer wat betreft de meting, een stuk 'makkelijker'. "Put simply, we can not count fears of assault as readily as we can count assaults" (Fattah & Sacco, 1989:206). Aan respondenten wordt immers meer dan louter een mening of opinie over een bepaalde stelling gevraagd; we verlangen van hen om een bepaalde emotie en de beleving ervan, 'op te roepen', onder woorden te brengen en samen te vatten binnen de contouren en definities zoals die door de onderzoeker reeds - al dan niet *ad hoc* - zijn vastgelegd. Hierin zitten twee elementen vervat die per definitie steeds tot op zekere hoogte de beperkingen van dit soort onderzoek zullen blijven uitmaken. Vooreerst is het onmiskenbaar zo dat 'angst voor criminaliteit' wordt gemeten, "for research purposes, in contexts quite removed from those in which the fear is actually experienced"; men spreekt met andere woorden eerder over "'anticipated' rather than 'actual' fear" (Fattah & Sacco, 1989:207; *eigen cursivering*; zie o.a. ook Garofalo, 1981)⁶². Van der Wurff vertaalt dit

⁶² Niet geheel onterecht voegen Fattah & Sacco (1989) daar nog aan toe dat, consequent aan deze redenering, "responses to such questions are perhaps better conceptualized as 'expressed attitudes'

als het onderscheid tussen ‘geanticipeerde’ en ‘beleefde’ angst (1992:34). Daarenboven wordt, in navolging van Farrall e.a. (1997), gesteld, dat de context van een onderzoek steeds tot op zekere hoogte emoties, en meer in het bijzonder ‘anticipated fear’, converteert “into a series of quantifiable ‘moments’ which do not adequately reflect the experiences or feelings of those interviewed” (Farrall e.a., 1997:660)⁶³. ‘Experiences or feelings’ verliezen met andere woorden onvermijdbaar steeds een deel van hun eigenheid en specificiteit, en worden zodoende gereduceerd tot ‘decontextualized snapshots’ (Farrall e.a., 1997).

Dit indachtig, gaan we in wat volgt vooreerst dieper in op het concept ‘angst voor criminaliteit’ zoals het in de onderzoekstraditie vorm krijgt, om vervolgens de operationalisering van naderbij te bekijken. Hiermee wordt evenwel, om aan helderheid te winnen, uit elkaar gehaald wat in de praktijk - in de literatuur - niet zelden op een dubbelzinnige wijze met elkaar verbonden is; meer nog, en op dit gevaar werd reeds eerder gewezen, dikwijls reduceert men het concept en de definiëring van het onderzochte fenomeen tot wat in de meting vervat ligt, en wordt de sociaal wetenschappelijke logica, ten behoeve van een beleidsdringende vraag, of vanuit een soort kwantificerings- of evaluatiefetisjisme, omgekeerd.

3.2.1 Het concept ‘angst voor criminaliteit’

CONCEPTUELE ONDUIDELIJKHEID

Conceptuele bezorgdheid stond, met name in de beginjaren van de onderzoekstraditie, bepaald niet bovenaan de agenda van het ‘angst voor criminaliteit’ onderzoek. Yin (1980) stelt vast dat, sedert de empirische ontdekking van ‘fear of crime’ in de eerste, grootschalige victim surveys halverwege de jaren ‘60, ongeveer vijftien jaar na datum, nauwelijks een heldere definitie of conceptuele invulling van het centrale concept te vinden is. Een literatuuroverzicht van deze eerste vijftien jaar levert, volgens Yin, slechts één definitie die naam waardig op, met name de invulling van Sundeen & Mathieu (1976), die ‘fear of crime’ omschreven als “the amount of anxiety and concern that persons have of being a victim” (Sundeen & Mathieu, 1976:55; Yin, 1980:495; Fattah, 1993)⁶⁴. Een sterk gelijkende definiëring,

than emotional reactions” (Fattah & Sacco, 1989:207). Immers, “(a)cccepting the definition of fear as an emotional reaction characterized by a sense of danger and anxiety about physical harm, it is obvious that the person walking alone in a high crime area at night is experiencing something quite different than the suburbanite who is telling an interviewer that he or she *would be* fearful in such an area at night” (Garofalo, 1981:841). Dat, zoals eerder reeds gezegd, ‘fear’ in essentie niet voortkomt uit een bedreiging, maar veeleer uit de anticipatie van een dreiging of de ‘expectation of negative outcome’, en ‘fear’ dus steeds tot op zekere hoogte steeds ‘anticipated’ is, kan dit euvel uiteraard slechts zeer gedeeltelijk opheffen (Barbalet, 1998).

⁶³ Garofalo (1981) daarentegen is van mening dat de afstand tussen ‘anticipated’ en ‘actual fear’, niet noodzakelijk zo groot is of hoeft te zijn als wordt gedacht; beiden beïnvloeden elkaar immers fundamenteel. “If a person has felt actual fear in particular circumstances during the past, that person is more likely to anticipate feeling fear in similar circumstances in the future; if a person anticipates feeling fearful in some hypothetical situation, he or she is more likely to experience actual fear upon encountering a comparable situation” (Garofalo, 1981:845).

⁶⁴ Yin voegt hieraan nog een belangrijke bedenking toe, die eerder ook hier reeds werd opgeworpen. “Though fear of crime is almost never explicitly defined by researchers, their measurement suggest that such fear is implicitly defined as the perception of the probability of being victimized. This

iets breder uitgeschreven, vinden we kort nadien bij Garofalo (1981): “What is the fear of crime? We can define fear as an emotional reaction characterized by a sense of danger and anxiety. We restrict our definition to the sense of danger and anxiety produced by the threat of physical harm. Furthermore, to constitute fear of crime, the fear must be elicited by perceived cues in the environment that relate to some aspect of crime for the person” (Garofalo, 1981:840). Een constructieve reflectie over wat ‘angst voor criminaliteit’ werkelijk inhoud, blijft in die periode, hoe contradictorisch dit ook is, ondergeschikt aan de vanuit beleids oogpunt interessantere vraag naar de *hoogte* van de ‘angst voor criminaliteit’ in de bevolking in het algemeen, en meer in het bijzonder de variatie hierin tussen verschillende ‘groepen’, en over de tijd. “Forays into the tricky terrain of conceptual interpretation have been less frequent” (Garofalo & Laub, 1978:243).

Niettemin rijst toch de vraag of ‘angst voor criminaliteit’ niet méér is dan simpelweg ‘angst’ voor ‘criminaliteit’; opnieuw Garofalo & Laub (1978) argumenteren dat “what researchers have called the ‘fear of crime’ involves much more than psychological responses to being victimized and to specific perceived threats of being victimized by some criminal act. Certainly, “the fear of crime’ is a diffuse psychological construct affected by a number of aspects of urban life” (Garofalo & Laub, 1978:246). ‘Angst voor criminaliteit’ heeft met andere woorden een soort januskop; deze tweespalt of onduidelijkheid hangt ondertussen reeds geruime tijd over de onderzoekstraditie, en wordt ook door Hale vraagverwoordend samengevat: “(m)ore broadly, is ‘fear of crime’ simply measuring fear of crime or, perhaps in addition, some other attribute which might be better characterised as ‘insecurity with modern living’, ‘quality of life’, ‘perception of disorder’ or ‘urban unease’?” (Hale, 1996: 84)⁶⁵.

In wezen gaat deze ‘conceptuele verwarring’ terug op een onderscheid dat reeds in één van de eerste wetenschappelijke bijdragen rond dit thema werd aangebracht, met name tussen ‘fear of victimization’ en ‘concern about crime’ (Furstenberg, 1971); het eerste, ‘fear of victimization’, is de individuele inschatting en persoonlijke beleving van de eigen kans op slachtofferschap, terwijl het tweede, ‘concern about crime’, veeleer een bredere en meer algemene “estimate of the seriousness of the crime situation” in eigen land of in de maatschappij in het algemeen, beslaat (Furstenberg, 1971:603). Aan dit laatste voegt Furstenberg nog toe dat “concern about crime is at least in part an expression of resentment of changing social conditions” (1971:606). Beide concepten worden in deze beginperiode, maar ook later in de onderzoekstraditie, met groot gemak door elkaar gebruik. De ‘conceptuele

definition, however, is not adequate because the frightful element of crime is not based *solely* on the probability of being victimized, whether perceived or real” (Yin, 1980:496; zie ook o.a. Ferraro & LaGrange, 1987:71). Dit wijst enerzijds opnieuw op het risico dat *ad hoc* operationaliseringenvorm geven aan, en bepalend zijn voor de inhoud van het concept, veeleer dan dat het omgekeerde het geval zou zijn, maar illustreert anderzijds ook treffend hoe het label ‘fear of crime’, ook op concepten (of operationaliseringenvorm) die hier in wezen soms maar zeer marginaal mee verbonden zijn, wordt gekleefd. Fattah beweert terecht dat in veel gevallen, “although the talk is of ‘fear of crime’ what is being measured is not fear at all” (Fattah, 1993:46; zie ook o.a. van der Wurff, 1992).

⁶⁵ Onder andere bij Taylor & Hale (1986) vindt men, nagenoeg identiek verwoord, diezelfde vraag terug: “Is ‘fear of crime’ more than ‘fear’ of ‘crime’? In other words, is fear of crime part and parcel of the general ‘urban unease’ experienced by residents, or is it something only, and distinctly, tied to crime?” (Taylor & Hale, 1986:154).

verbondenheid' tussen deze termen is met andere woorden, hoe logisch inconsequent ook, de aanleiding geweest en geruime tijd gebleven, voor de vereenzelviging van beide concepten. Furstenberg waarschuwt terecht als één van de eerste voor wat, alhoewel in theorie maar moeilijk mis te verstaan, in de praktijk van het onderzoek lang niet zo evident blijkt: 'angst' en 'bezorgdheid' zijn beide, in min of meerdere mate, reacties op criminaliteit, maar staan - minstens gedeeltelijk - los van elkaar. "An individual may be troubled by the problem of crime, but not be in the least afraid of being personally victimized" (Furstenberg, 1971:603). In wezen ligt ook in deze conceptuele verwarring de aanzet tot het hele rationaliteitsdebat, dat reeds eerder werd aangehaald, verrat, en waarbij door Furstenberg wordt gewezen op de schijnbaar paradoxale relatie tussen 'fear of victimization', 'concern about crime' en de 'objectieve kans op slachtofferschap'⁶⁶.

Belangrijker allicht, hier althans, is dat reeds in de beginjaren van de onderzoekstraditie het besef aanwezig is van de noodzaak aan een gedifferentieerde en multidimensionale benadering van het te onderzoeken fenomeen. De referenties geïntegreerd in bovenstaande paragrafen zijn vanuit dit oogpunt inderdaad enigszins 'gedateerd'. In wezen hoeft het echter nauwelijks een betoog dat de terminologie door Furstenberg geïntroduceerd, sterk analoog is aan het in vorige deel, bij wijze van initiële afbakening, gemaakte onderscheid tussen 'angst voor criminaliteit' enerzijds en 'het onveiligheidsgevoel' anderzijds, alsook tussen wat daar werd omschreven als een 'enge' en een 'brede' definitie van 'angst voor criminaliteit'. Echter, exemplarische momenten van heldere en consequente conceptualisering verdwijnen vaak snel in een amalgaam aan alternatieve noties met niet zelden inadequate definities en bijhorende - of juist niet - operationalisering. Een literatuuroverzicht waarin letterlijk volledigheid het streefdoel zou zijn, werkt dan mogelijks zeer contraproductief, want verzinkt al snel in "the interchangeable use of different concepts without taking into account the subtle distinctions between them" (Fattah, 1993:46). Van der Wurff (1990a) inventariseerde deze babylonische verscheidenheid aan in de literatuur terug te vinden noties en termen die uitdrukking geven aan een brede invulling van 'angst voor criminaliteit'; hij komt, enkel en alleen in het Nederlandse taalgebied reeds tot niet minder dan twintig verschillende termen, en heeft het vanuit die observatie over een 'terminologische verwarring' (van der Wurff, 1990a:9-10)⁶⁷. Niet alleen de hoeveelheid aan alternatieve noties, maar

⁶⁶ "Those most concerned about the problem of crime are no more or less afraid of victimization than anyone else. (...) That concern about crime does not emanate from a personal sense of danger becomes even more evident when the relationship of concern to the objective risk of victimization is examined. As risk of victimization decreases, concern about crime goes up. People in low crime areas are significantly *more* concerned about the problem of crime than those in high crime areas. (...) It should be noted that this finding does not mean that people in high crime areas are unconcerned about the problem of crime but rather that their priorities go elsewhere - to education, jobs and discrimination" (Furstenberg, 1971:605). Het spreekt voor zich dat de empirische grond van het rationaliteitsdebat, zijnde deze schijnbare paradoxale relaties, meer in detail terugkomt bij het overzicht van het etiologisch onderzoek.

⁶⁷ Kort op een rij: 'onrustgevoelens', 'opinionen ten aanzien van criminaliteit' (waaronder dan valt 'vrees voor misdaad' en 'bezorgdheid over toenemende misdaad'), 'meningen over en reacties op criminaliteit' (waaronder valt: 'cognitieve verontrusting', 'risicoperceptie m.b.t. het risico om zelf slachtoffer te worden', 'risicobeleving', 'reacties op criminaliteit'), 'onrustindices' (wat een amalgaam is van 'indruk van de criminaliteitsontwikkeling', "s avonds bang alleen", 'indruk van de slachtofferkans-ontwikkeling', en 'denken aan slachtofferschap'), 'angst voor criminaliteit' (uitgesplitst in 'subjectief victimisatie-risico' en 'verwachte negatieve impact') en 'sociale (on)veiligheid' (als

misschien vooral het veelal ontbreken van elke logisch-consequente band tussen de begrippen en de definitie of operationele invulling ervan, voedt de dominante onduidelijkheid en conceptuele verwarring waarvan sprake in nagenoeg elk literatuuroverzicht⁶⁸. Fattah komt tot een gelijkaardige conclusie wanneer hij betoogt dat, bij het screenen van de onderzoekstraditie, "(o)ne encounters references to fear, fright, anxiety, worry, feelings of safety, feelings of security/insecurity, as if they are all one and the same" (Fattah, 1993:45-46).

ORDE IN DE CHAOS: TWEE RUDIMENTAIRE DIMENSIES

Het onderscheid tussen 'fear' en 'concern' aangebracht door Furstenberg (1971) is niet enkel relevant omdat het treffend illustreert hoe reeds de beginjaren van de onderzoekstraditie gebukt gaan onder een niet te onderschatten 'conceptuele bewolking' (Ferraro & LaGrange, 1987); het verwijst evenzeer naar twee achterliggende dimensies die ons in staat stellen uit de overvloed aan noties en concepten toch een zeker patroon te destilleren (zie o.a. Goethals, 1999; van der Wurff, 1990a). Wat hierbij verloren gaat aan volledigheid en specificiteit, wordt onmiskenbaar teruggewonnen in de structuur en het overzicht dat dergelijke classificaties, die uiteraard ook hun eigen zwaktes en inconsequenties hebben, kunnen bieden.

Een eerste dimensie of as die af te leiden is uit de in de literatuur gehanteerde definities, betreft de graad van *specificiteit-abstractie van het angstobject* (Goethals, 1999:35; van der Wurff, 1990a). Van der Wurff verduidelijkt deze eerste dimensie die hij ontwaart achter de in de literatuur terug te vinden, onderscheiden termen: "Angst voor verkrachting is een duidelijk voorbeeld van een angstgevoel dat gekoppeld is aan een specifieke vorm van criminaliteit. Helemaal aan de abstracte kant van de specificiteitsdimensie liggen zaken als de toename van de criminaliteit in Nederland of het drugsprobleem. Ook deze zaken kan men als bedreigend ervaren, maar ze zullen eerder aanleiding geven tot gevoelens van bezorgdheid dan tot angst in de gebruikelijke zin van het woord" (van der Wurff, 1990a:9). Op deze eerste dimensie situeert zich met andere woorden ook het onderscheid tussen 'angst voor criminaliteit' en 'het onveiligheidsgevoel'; het eerste is situationeel, concreet en in zekere zin 'acuut' van aard, het tweede bijna 'chronisch' en in ieder geval vager en

globale term waaronder dan valt: 'objectieve onveiligheid' en 'subjectieve onveiligheid'. Voor referenties bij de 'gebruikte terminologie voor angst en verontrusting met betrekking tot criminaliteit' verwijzen we naar van der Wurff zelf (1990a:10).

⁶⁸ Het spreekt nagenoeg voor zich, en het zal de aandachtige lezer dan ook niet ontgaan zijn (zie deel 1), dat deze conceptuele polyfonie vanuit wetenschappelijke hoek onmiskenbaar een gevolg krijgt in de verslaggeving en mediatisering van de thematiek. Als we met andere woorden in de pers lezen dat 'het onveiligheidsgevoel' daalt (*De Standaard Online*, 26 februari 2003), en ongeveer twee maanden later te lezen valt dat 'het onveiligheidsgevoel nog nooit zo hoog is geweest' (*De Standaard*, 7 mei 2003), dan lijkt dit veel minder het gevolg van een 'daadwerkelijke' fluctuatie in 'het onveiligheidsgevoel', dan van wat in dit deel wordt samengevat als een wildgroei aan conceptualiseringen en *ad hoc* metingen. Tweemaal heeft men het over 'het onveiligheidsgevoel', maar evenveel keer, althans dat leiden we uit de metingen af, wordt hieronder iets anders begrepen. Het gaat, bij wijze van boutade, over 'appelen en peren'; diezelfde boutade leert ons dat beiden best niet met elkaar vergeleken worden. Het is met name die 'relativiteit', zin voor nuance en zelfkritische geest die vaak wordt gemist, in zowel het wetenschappelijk onderzoek als de verslaggeving, en dit met betrekking tot een, en we verwijzen opnieuw naar deel 1, dusdanig maatschappelijk en politiek gevoelige topic.

diffuser “than the perceived threat of some specific danger in the immediate environment” (Garofalo & Laub, 1978:245; van der Wurff, 1992). Eerder, in deel 2, kwam dit continuüm specificiteit-abstractie overigens impliciet reeds ter sprake om de distinctie ‘vrees/angst’ (‘fear/anxiety’) te verduidelijken. Betreft het situaties waarbij het object waarop het gevoel betrekking heeft duidelijk definieerbaar is, dan is ‘vrees’ (‘fear’) aangewezen; is het object eerder vaag dan is ‘angst’ (‘anxiety’) de te verkiezen term (Warr, 2000b). In navolging van Gabriel & Greve (2003) en Greve (2004) werd betoogd dat de discussie ‘vrees/angst’ hier niet noodzakelijk dient te worden beslecht; ‘het object’ als stimulus, zo leiden we af op basis van deze eerste dimensie, kan zowel zeer specifiek als abstract zijn, en dus alternerend zowel ‘vrees’ als ‘angst’ tot de meest aangewezen term maken.

Een tweede dimensie achterliggend de diversiteit aan gehanteerde concepten en invullingen, betreft de mate van *persoonlijke betrokkenheid* (van der Wurff, 1990a; Goethals, 1999). Opnieuw illustreert van der Wurff deze dimensie aan de hand van een voorbeeld: “(m)et betrekking tot een specifiek misdrijf als mishandeling kan men de vrees koesteren daar zelf het slachtoffer van te worden, maar men kan ook een soort algemene ongerustheid of weerzin voelen, zonder het idee te hebben dat men er zelf ooit slachtoffer van zal zijn” (1990a:9). Dit loopt in belangrijke mate parallel met het onderscheid zoals door Furstenberg (1971) aangebracht tussen ‘fear of victimization’ en ‘concern about crime’. Bij het eerste, ‘fear of victimization’, is de ‘persoonlijke betrokkenheid’ overduidelijk, het gaat immers om de perceptie en beleving van de kans om ‘persoonlijk’ slachtoffer van één of andere delict te worden. Het tweede, ‘concern about crime’, komt eerder voort uit een bredere en meer algemene reflectie of ernstinschatting van criminaliteit als maatschappelijk probleem.

Echter, de analogie aan Furstenberg’s onderscheid is niet perfect; beide dimensies kruisen hier immers elkaar. Voor een goed begrip is het echter noodzakelijk deze dimensies of assen met wat soepelheid te het hanteren: ze zijn immers geenszins onafhankelijk van elkaar. “Persoonlijke betrokkenheid zal vaker samengaan met specifieke vormen van criminaliteit en dan resulteren in concrete angstgevoelens, terwijl misdaad in meer abstracte zin vaker samen zal gaan met een geringe persoonlijke betrokkenheid en meer aanleiding zal geven tot een vorm van verontrusting” (van der Wurff, 1990a:9-10; Goethals, 1999). Maar beide dimensies vallen uiteraard ook niet volledig samen, wat kan verklaren waarom ‘verontrusting’ zeker niet per definitie neerkomt op ‘onpersoonlijke betrokkenheid’ bij abstracte, *ver-van-mijn-bed* kwesties, net zoals ‘angst’ geenszins altijd betrekking zou moeten hebben op een persoonlijk risico en specifieke dreiging (van der Wurff, 1990a).

De distinctie ‘angst/verontrusting’ (Furstenberg, 1971) is op beide bovenstaande dimensies terug te voeren. Dit houdt meteen ook in dat hierover spreken in termen van ‘onderscheid’ of ‘distinctie’ enigszins misleidend kan zijn: beide soorten ‘gevoelens’ mogen niet worden gezien als diametraal tegenover elkaar staande gevoelstoestanden, maar zijn in realiteit eerder de uitersten op een continuüm waarbij er “een min of meer vloeiende overgang is tussen de ‘angst’ in engere zin en

de verontrusting” (van der Wurff, 1990a:10; Goethals, 1999:35-36)⁶⁹. De verschillen tussen beide ‘gevoelens’ of componenten, enerzijds een ‘algemene verontrusting’ en anderzijds een meer emotionele, concrete angst, mogen met andere woorden ook niet overdreven worden; in wezen gaat het veeleer om ‘twee interagerende registers van een zelfde onveiligheidsprobleem’ (Hofman, 1991).

ALTERNATIEVE CLASSIFICATIES

Furstenberg’s terminologie is relevant vanuit een historisch perspectief; het stelt ons in staat aan te tonen dat, het pessimisme zoals het eerder ter sprake kwam ten spijt, reeds in de beginjaren van de onderzoekstraditie, weliswaar sporadisch en met zeer wisselend succes, kritisch werd nagedacht over de conceptualisering en operationalisering van de binnen deze thematiek centrale concepten. Alhoewel dit soort kritiek, met name in de beginjaren en eerste decennia van de onderzoekstraditie, toch veeleer de uitzondering bleef dan de regel werd, kent Furstenberg’s analyse zeker navolging. “A number of articles were published that were critical of the conceptual and methodological foundation” (Jackson, 2004a:41). In de loop der jaren zijn er in de onderzoekstraditie met andere woorden meerdere auteurs geweest die poogden, opnieuw met wisselend succes, inhoudelijk te differentiëren tussen de verschillende, tot dan toe in de literatuur gebezigde concepten en meetinstrumenten (Fattah, 1993).

Zonder hier wederom volledigheid na te streven, is met name het onderscheid tussen ‘formless’ en ‘concrete fear’ in het verlengde van het voorgaande interessant. Deze distinctie komt voor het eerst ter sprake in het zogenaamde *Figgie* rapport (Figgie, 1980), en wordt nadien onder andere uitgewerkt door Keane (1992; zie o.a. ook Hale, 1988). Keane stapt overigens af van de terminologie ‘distinctie’ en spreekt, vergelijkbaar met van der Wurff (1990a) over ‘dimensies’. Een eerste dimensie dus, “seems to tap a generalized feeling of vulnerability, or a perception about the safeness of the respondent’s neighbourhood”, en wordt samengevat onder de noemer ‘formless fear’. Een tweede ‘fear’ dimensie is meer specifiek en peilt naar de perceptie van respondenten met betrekking tot “the likelihood of their being a victim of a specific criminal act”, vandaar ‘concrete fear’ (Keane, 1992:216). De invulling van deze tweedeling vertoont, afhankelijk van de interpretatie van de auteur, en de consequentie ervan, een zekere variabiliteit. Zo interpreteert Fattah bijvoorbeeld ‘formless fear’ als “a non-specific fear about safety in one’s home, neighborhood and larger community”, en ‘concrete fear’ als “the fear of becoming the victim of a specific violent crime” (Fattah, 1993:46). Het is duidelijk dat, misschien nog meer in deze laatste omschrijving, de distinctie - of dimensie zo men wil - ‘formless/concrete fear’ nauw aansluit bij Furstenberg’s onderscheid tussen ‘concern about crime’ en ‘fear of victimization’. Taylor & Hale (1986) leggen de link niet met zoveel woorden, maar differentiëren op analoge wijze tussen een ‘worry dimension’ en een ‘fear dimension’, die ook empirisch werd teruggevonden: “(t)he major difference between the two

⁶⁹ Een min of meer gelijkaardige commentaar is te vinden bij Ferraro & LaGrange: “(f)ear may range from relatively diffuse states such as anxiety to relatively acute states such as trauma. Very little attention has been given to a consideration of the range of variation in emotional reaction” (1987: 75).

scales seems to be that the worry dimension captures a less immediate, less visceral aspect of the fear response, while the fear dimension captures a more aroused and intense aspect" (Taylor & Hale, 1986:169).

Andere labels, maar een zelfde parallel, zonder noodzakelijk volledig waterdicht te zijn, treft men aan bij Warr (1984; 1987), die 'fear of victimization' - zijnde 'fear of criminal acts committed against one's own person or property' - onderscheidt van 'fear of crime' - 'a general fear of crime without necessarily fearing personal victimization'. Ook hier weer komt deze opdeling in de buurt van Furstenberg's distinctie tussen 'angst voor slachtofferschap' en 'verontrusting voor criminaliteit als maatschappelijk gegeven', maar eveneens is het gemaakte onderscheid tussen een concrete en situationele 'angst voor criminaliteit', en een breder, vager 'onveiligheidsgevoel', niet ver weg (zie o.a. Hough, 1995; Williams e.a., 2000). Hale (1996; zie ook Fattah, 1993) vat deze en gelijkaardige classificaties samen in het onderscheid tussen 'specific fear' en 'global fear'. Het is een samenvatting die in zijn veralgemening zeker niet steeds aansluit bij de realiteit; bovendien destilleert Hale (1996) dit evenzeer *a posteriori* uit de gebruikte meetinstrumenten dan dat daadwerkelijk steeds goed onderbouwde conceptuele overwegingen terug zijn te vinden, maar ook dit is niet nieuw.

Alhoewel deze distincties, in tegenstelling tot de eerder besproken achterliggende dimensies, naar onze mening minder in staat zijn de complexiteit van de thematiek binnen deze onderzoekstraditie, en de diversiteit aan gedaanten die 'het centrale concept' kan aannemen, te vatten, dwingen ze niettemin tot een zelfde conclusie: 'angst voor criminaliteit', in zijn brede definitie, is onmiskenbaar een multi-dimensionaal concept waarbij verschillende constitutieve elementen kunnen worden onderscheiden, maar niet zonder de complexe samenhang en interactie tussen deze fundamenteel te erkennen.

'THINKING, FEELING AND ACTING'

Over de complexiteit van het onderwerp, en het worstelen van de onderzoekstraditie hiermee, hadden we het reeds; het is geenszins een excuus, wel een realiteit. 'Angst voor criminaliteit', opnieuw in brede zin, refereert immers aan "ways of *thinking, feeling* and *acting* that are more pervasive and somewhat more difficult to conceptually delimit" (Fattah & Sacco, 1989:206; *eigen cursivering*). Onder meer Fattah & Sacco (1989) suggereren en betogen dat, wil men de 'conceptuele ambiguïteiten' die 'angst voor criminaliteit' omgeven, overstijgen, men er goed aan doet drie 'klassieke', constitutieve categorieën of componenten te onderscheiden. Het gaat met name om een cognitieve component, een affectieve component en een conatieve of gedragsmatige component (zie o.a. ook Fattah, 1993; Hale, 1996).

Bij Fattah & Sacco (1989) spreekt men echter onmiddellijk over cognitieve, affectieve en gedragsmatige 'measures'; deze drie componenten worden bijgevolg, opnieuw zonder veel conceptuele overpeinzingen, nagenoeg onmiddellijk 'operationeel' ingevuld. In essentie is het zo dat ook hier, op basis van een analyse van bestaande

meetinstrumenten, *post hoc* conceptuele categorieën worden gecreëerd, veeleer dan dat de ‘omgekeerde’, sociaal-wetenschappelijke logica wordt gevolgd. Uiteraard is dit niet noodzakelijk zinloos, integendeel, en hoeft het evenmin te betekenen dat men hieruit niets kan afleiden met betrekking tot de ‘conceptuele invulling’. Volgens Fattah & Sacco (1989) extraheert de cognitieve component ruwweg individuele “beliefs regarding the extent to which crime threatens them”, terwijl de affectieve component en bijhorende meetinstrumenten daarentegen veel nauwer aansluiten bij “assessing the emotional content of fear of crime” (Fattah & Sacco, 1989:208). Wat de gedragsmatige component betreft, ligt een dergelijke invulling wat moeilijker; we komen hier zo dadelijk op terug.

Ferraro & LaGrange zijn echter duidelijk: “(p)rior to accurately measuring fear of crime one must first come to terms with its conceptual definition” (1987:71). Volgens Ferraro & LaGrange, in navolging van Furstenberg (1971), is een centraal pijnpunt, en oorzaak van veel onduidelijkheid bij het conceptualiseren en meten van ‘fear of crime’, de verwarring tussen ‘fear of crime’ *an sich*, en ‘risk of, or vulnerability to crime’ (Ferraro & LaGrange, 1987)⁷⁰. In een poging om helderheid te scheppen, komen ze tot een twee-dimensionale classificatie van “types of crime perceptions that are variously referred to as ‘fear of crime’” (Ferraro & LaGrange, 1987; zie ook LaGrange & Ferraro, 1989; Ferraro, 1995; Hale, 1996; Jackson, 2002).

TABEL 1. ‘Classification of Crime Perceptions’ (Bron: Ferraro & LaGrange, 1987:91)

Level of reference	Type of Perception		
	Cognitive		Affective
	Judgements	Values	Emotions
General	A. Risk to others; crime or safety assessments	B. Concern about crime to others	C. Fear for others’ victimization
Personal	D. Risk to self; safety of self	E. Concern about crime to self; personal intolerance	F. Fear for self victimization

Deze classificatie, geïllustreerd in bovenstaande tabel 1, varieert op de verticale as volgens het referentieniveau van de percepties, gaande van ‘personal or self-oriented to general or community-oriented’⁷¹. Het behoeft weinig verbeelding om

⁷⁰ We verwijzen kort naar Yin die op dit punt reeds eerder geciteerd werd: “(t)hough fear of crime is almost never explicitly defined by researchers, their measurement suggest that such fear is implicitly defined as the perception of the probability of being victimized” (Yin, 1980:496; Ferraro & LaGrange, 1987:71).

⁷¹ Uit de toelichting bij de tabel blijkt, voor alle duidelijkheid, dat wanneer Ferraro & LaGrange (1987) het in de tabel hebben over ‘others’ (‘risk to others’, ‘concern about crime to others’, ‘fear for others’ victimization’) dit slaat op ‘judgements’, ‘values’ en ‘emotions’ met betrekking tot criminaliteit ‘in

hierin opnieuw Furstenberg's (1971) onderscheid tussen 'fear of victimization' en 'concern about crime' te herkennen, dat op zijn beurt teruggaat op de twee ook reeds eerder besproken, interagerende dimensies van van der Wurff (1990a). Op de horizontale as vindt men vervolgens de cognitieve-affectieve dichotomie terug, die toelaat 'types of perceptions' te differentiëren (Ferraro & LaGrange, 1987; Hale, 1996; Vanderveen, 2006)⁷².

Twee punten waarop deze taxonomie verschilt van onder andere Fattah & Sacco's klassieke 'drie-componenten' opdeling (1989) zijn hier vermeldenswaardig. Vooreerst 'ontbreekt' bij Ferraro & LaGrange een gedragsmatige component; hier is een volgens ons legitieme reden voor, alleen is die niet expliciet bij Ferraro & LaGrange zelf terug te vinden. Meerdere auteurs beschrijven de ambigue conceptuele status van de gedragsmatige component van 'angst voor criminaliteit', en in het bijzonder de complexiteit, zelfs quasi onmogelijkheid, om dit in een geschikte meetinstrument te vertalen (zie o.a. Greve, 2004; Gabriel & Greve, 2003; Warr, 2000b; Fattah, 1993; Fattah & Sacco, 1989). Greve (2004) ontkent geenszins dat een gedragsmatige component inherent deel uitmaakt van 'fear of crime', in brede zin; alleen is het zo dat "different indicators are salient in each individual case (not everyone who is worried about burglary buys a gun, but anyone who installs an expensive burglar alarm system is clearly worried about burglary)" (Greve, 2004:172)⁷³. Het is met

general', als maatschappelijk probleem met andere woorden; volgens deze interpretatie refereert 'others' hier dus geenszins noodzakelijk aan 'significant others', wat teruggaat op het eerder in deel 2 gemaakte onderscheid tussen 'altruistic' en 'personal' fear (Warr, 1992; 2000a; Vanderveen, 1999; Tulloch, 2004).

⁷² Echter, van Dijk (1978) publiceerde reeds in 1978 op basis van een naar eigen zeggen 'a priori analyse van de opinie over misdaad', een indeling die opvallend - niettemin uiteraard niet volledig - gelijklopend is met Ferraro & LaGrange's (1987) vaak geciteerde classificatie hierboven. We verwijzen voor van Dijk's indeling naar Tabel 3 in de bijlage. Volgens van Dijk betreft de "belangrijkste beoordelingsdimensie van de misdaadperceptie (...) de vraag of de victimisatiekans, respectievelijk het criminaliteitsniveau van de woonplaats of land, als een persoonlijk of sociaal probleem wordt gezien" (1978:7). Deze dimensie komt overeen met het referentieniveau 'general-personal' bij Ferraro & LaGrange (1978). Tabel 3 in bijlage maakt duidelijk dat van Dijk, opgesplitst volgens deze eerste dimensie, ook verschillende componenten onderscheidt: "(o)p theoretische gronden kan worden aangenomen dat de publieke opinie over misdaad allereerst een cognitieve component heeft: de burgers vormen zich een beeld van de aard en omvang van de criminaliteit. (...) Aan het beeld dat men van de misdaad heeft, zal in veel gevallen ook een bepaald oordeel zijn verbonden. Het beeld en het oordeel zullen vaak zelfs nauwelijks van elkaar te onderscheiden zijn. Sommige mensen zullen bv. niet precies weten hoe groot hun persoonlijke victimisatiekans is maar wel vinden dat deze kans de laatste tijd onduidelijk hoog is geworden. (...) Bij mensen die hun persoonlijke victimisatiekans als een voortdurende bedreiging ervaren, zal de opinie over misdaad vaak een emotionele component hebben. In bepaalde situaties zullen zij acute angstgevoelens ervaren, terwijl ze tevens min of meer voortdurend een gevoel van spanning kunnen hebben. Tenslotte kunnen mensen die zich persoonlijk bedreigd voelen door de criminaliteit bepaalde gedragspatronen vertonen waarin hun angst zich manifesteert. (...) Samenvattend veronderstellen we dat binnen de publieke opinie over de misdaad een cognitieve, een normatieve, een emotionele en een gedragscomponent kunnen worden onderscheiden. De perceptie van de criminaliteit kan betrekken hebben op de eigen slachtofferkans alsook op het criminaliteitsniveau in de woonplaats of het land. De perceptie van de eigen slachtofferkans zal waarschijnlijk samenhangen met een bepaald oordeel en met bepaalde emotionele en gedragscomponenten. De perceptie van het algemeen criminaliteitsniveau zal waarschijnlijk vaak samengaan met een politiek oordeel hierover" (van Dijk, 1978:6-8).

⁷³ Gabriel & Greve (2003) gaan iets dieper in op de 'grond van de zaak', de onderliggende moeilijkheden met betrekking tot deze gedragsmatige of conatieve component. De term beslaat immers "(1) overt, intentionally planned and controlled behaviour (e.g. taking the tear gas spray out of one's handbag). Clearly, restricting 'behaviour' to such actions would be too narrow a definition. Moreover, 'behaviour' would then not be criterion of fear, but merely a - fairly uncertain - indication of it. Particularly, (2) visible behaviour that is not intentionally planned and controlled is also indicative of fear (involuntary expressions and gestures are paradigmatic here). The conceptual status of (3) physiological reactions, i.e. non-visible reactions that may only be detected with the help of appropriate equipment, is controversial. Subject to the accuracy of measurement, the 'physiological

andere woorden zeer de vraag, twijfelachtig zelfs, of gedragsmatige indicatoren überhaupt in staat zijn op exhaustieve wijze vast te stellen "(...) exactly what people are not doing (or are doing) out of fear, and convincingly linking it back to fear" (Warr, 2000b:459).

Ten tweede wordt het 'continuüm' tussen de cognitieve en de affectieve component verder opgesplitst; de cognitieve zijde van het continuüm betreft 'inschattingen' ('judgments') van risico's of veiligheid (cel A en D), de affectief emotionele zijde daarentegen bevat angstreactions ('fear'; cel C en F). Daartussen plaatsen Ferraro & LaGrange ook nog eens 'waardeoordelen' ('values') met betrekking tot criminaliteit; deze 'values' (cel B en E) "are such things as public opinion about the seriousness of the crime problem, or personally one's level of tolerance for crime" (Ferraro & LaGrange, 1987:91)⁷⁴.

'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' ENG EN BREED BEKEKEN

De meerwaarde van Ferraro & LaGrange's classificatie, en tegelijk ook het aanknopingspunt met enkele eerder door ons naar voor geschoven stellingnamen, zit met name in dit laatste punt, zijnde het binnen een brede opvatting van 'fear of crime' verder opsplitsen van conceptueel duidelijk onderscheiden componenten. Volgens Ferraro & LaGrange zelf is "(t)he major benefit of this taxonomy (...) that it differentiates judgments from values from emotions at both the individual and community levels" (Ferraro & LaGrange, 1987:71). Hanteert men een 'enge' definitie van 'angst voor criminaliteit', dan wordt gerefereerd aan "the emotional reaction arising from crime, or symbols that a person associates with crime, to others (C) or to one's self (F)" (Ferraro & LaGrange, 1987:71; Ferraro, 1995:23; Hale, 1996:92). 'Angst voor criminaliteit' zo opgevat, onderscheidt zich conceptueel van zowel 'risico-inschattingen' ('judgments') als 'verontrusting' ('values') met betrekking tot criminaliteit (Hale, 1996). Het is deze enge invulling, en dit kwam reeds eerder aan bod, die aansluiting vindt bij de door ons gehanteerde en voorkeur genietende werkdefinitie waarbij 'fear of crime' wordt opvat als "an emotional response of dread or anxiety to crime or symbols that a person associates with crime" (Ferraro, 1995:4; zie ook o.a. Lee, 2001a; Jackson, 2002; 2004b; 2005b). Alhoewel dit onderscheid conceptueel gezien waarde heeft, is het desalniettemin geen evidentie; immers, "(...) in practice it is hardly possible to discriminate between a person's feelings and considerations when studying an emotion" (Vanderveen, 2006:41).

Een 'brede' definitie van 'angst voor criminaliteit' beperkt zich niet tot deze meest voor de hand liggende emotionele angstcomponent, maar geeft ook uitdrukking aan een meer cognitieve inschatting en evaluatie of oordeel van risico's, alsook aan de

instrument' 'human being' will register a change of some kind in the physiological state (i.e. react to something) at any given time. However, there is no evidence that fear (or any other emotion) is inevitably accompanied by a specific pattern of peripheral physiological activity" (Gabriel & Greve, 2003: 603).

⁷⁴ Ook hier weer is de gelijkenis met de taxonomie van van Dijk (1978) treffend: wat bij Ferraro & LaGrange (1987) 'values' zijn, komt bijzonder dicht in de buurt van de normatieve component bij van Dijk.

'gedragsresultante' hiervan. Deze invulling, samengevat door tabel 1 in zijn geheel, verwijst met andere woorden ten volle naar de 'klassieke' multi-dimensionale natuur van het onderwerp van deze onderzoekstraditie. In dit opzicht zijn we dan ook geneigd om niet langer te spreken over de 'brede invulling' van 'angst voor criminaliteit', maar 'angst voor criminaliteit' te reserveren voor wat onder de hierboven geformuleerde 'enge' definitie valt, en hier als omvattende term, in navolging van Ferraro & LaGrange (1987), een voorkeur te formuleren voor 'percepties over criminaliteit'. Van der Wurff (1992) stelt voor om, in navolging van Steinmetz & Van Andel (1985), het 'conglomeraat van meningen over ervaringen, gevoelens en gedrag' samenvattend te benoemen als 'meningen over en reacties op criminaliteit'. 'Angst voor criminaliteit' is dan één van die 'onveiligheidsgevoelens'.

Het is met name de negatie, bewust maar evenzeer of misschien wel vaker geheel onbewust, van de essentie van bovenstaande classificatie, die, voor een groot deel van deze onderzoekstraditie althans, aan de basis ligt van zowel de 'conceptuele bewolking' als de 'ongeschikte operationalisering' waarover sprake (Ferraro & LaGrange, 1987:76; zie o.a. ook van der Wurff, 1992; Hale, 1996; Ditton & Farrall, 2000). "(M)any researchers have not followed such a classification and have referred to fear of crime when actually measuring either judgments or values about crime" (Ferraro & LaGrange, 1987:71). In essentie is dit dus niet zozeer een 'operationele kwestie', maar veeleer de logische consequentie van een voor deze onderzoekstraditie bijna kenmerkende verwaarlozing van elke vorm van conceptuele overpeinzingen. Het spreekt echter voor zich dat deze wetenschap ook een aandachtspunt blijft bij het bespreken van al dan niet geschikte operationaliseringen. Volgens diezelfde logica worden ook niet zelden één of meerdere componenten uit het brede 'angst voor criminaliteit' concept benut als predictoren in een model voor de verklaring van de - resterende - 'angst voor criminaliteit' component (Williams e.a., 2000; van der Wurff e.a., 1989). Wanneer hierboven de cognitieve, emotionele of gedragsmatige component conceptueel tegen elkaar worden afgezet, dan impliceert dit geenszins een oordeel over de oorzakelijkheid of causaliteit tussen de verschillende constitutieve componenten. Dit is niet louter terminologisch 'haarsplitsen', aldus Hale (1996; zie o.a. ook Jackson, 2005b). Immers, "(...) correlations between the cognitive, the affective, and the behavioural component are no indication of a causal relationship between these variables. Rather, they demonstrate that the logical connection between these components has been successfully (validly) reproduced on an empirical level. Thus, non of the components - including perceived risk - can be used as a serious explanation of any other component or of the basic concept" (Gabriel & Greve, 2003:610-611)⁷⁵.

⁷⁵ In Tacq's *Causaliteit in sociologisch onderzoek* (1984) wordt deze problematiek veralgemeend en geabstraheerd. De parallel ligt evenwel voor de hand: "A en B contamineren als een indicator voor begrip A geheel of gedeeltelijk dienst doet (of dienst zou kunnen doen) als indicator voor begrip B, of omgekeerd" (Tacq, 1984:265). Het komt er op neer dat men, bij het bepalen van oorzakelijke verbanden, de 'uitwendigheid' of 'conceptuele distantie' van 'oorzaak' en 'gevolg' steeds nauwlettend dient te bewaken. Alhoewel de notie 'uitwendigheid' uiteraard voor interpretatie vatbaar is, en dus niet volstrekt waterdicht, wordt volgens Tacq best, "(t)egen het besef in dat de oorzaak ten dele inwendig is aan het gevolg (...) een operationalistisch standpunt verdedigd, volgens hetwelk een oorzaak maximaal uitwendig is aan haar gevolg, met de bedoeling contaminatie te vermijden" (Tacq, 1984:320; zie o.a. ook Pauwels, 2002). We hadden dit uiteraard ook kunnen opwerpen bij het nog volgend etiologisch literatuuroverzicht; niettemin hopen we hiermee te hebben verduidelijkt waarom

De uitwegen die de literatuur naar onze mening biedt, met het oog op een verdere conceptuele uitklaring en *à la limite* het mediëren van deze conceptuele onduidelijkheid, liggen minstens deels reeds vervat in de laatste, bovenstaande paragrafen. We gaan hier dieper en meer fundamenteel op in, in een volgend deel, dat zo ook een brug vormt met het empirische luik dat hierna nog komt.

3.2.2 Het concept gemeten

AD HOC OPERATIONALISERINGEN

Meetproblemen, dit zal op basis van wat eerder reeds is gezegd weinig verbazing wekken, zijn niet zelden reeds de reflectie van theoretische misspecificatie of het gebrek aan conceptuele duidelijkheid. Wanneer hierboven herhaaldelijk werd betoogd hoe het gros van het wetenschappelijk onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’ in meer of mindere mate gebukt gaat onder een nog steeds niet volledig opgeklarde ‘conceptuele bewolking’, dan geeft dit te denken over de gevolgen voor de operationalisering (Jackson, 2004a:54). Meer nog, niet zelden volgden verschillende auteurs de ‘omgekeerde weg’, en werd de conceptualisering van ‘angst voor criminaliteit’ *a posteriori* afgeleid uit het gekozen meetinstrument. Terecht heeft men het over *ad hoc* operationalisering, waarbij men zich in de keuze van een meetinstrument of specifieke vragen eerder laat leiden door ‘traditie en gemakzucht’ dan door ‘een systematische analyse van de alternatieve mogelijkheden’ gebaseerd op een voorafgaande gedegen conceptuele uitklaring (van der Wurff, 1990a:12; van der Wurff, 1992).

Opnieuw is hier de specifieke tijdsgeest van de periode waarin het ‘fear of crime’ onderzoek ontstond, van belang. Niet alleen in nationale en internationale victim surveys uit die periode en later, maar evenzeer in ‘kleinschaliger’ initiatieven worden ‘klassieke’ items voor het meten van ‘fear of crime’ voortdurend gerecycleerd. Meer zelfs, ondanks - of is het dankzij - het gebrek aan en de verwarring over de conceptuele invulling van ‘fear of crime’, “one finds surprising consistency in the way it has been measured in dozens of studies. Although variation exists, the core of the literature centers around the indicators used in two surveys” (Ferraro, 1995:22). Niet alleen in beide grootschalige studies - we gaan hier zo dadelijk op in -, ook in andere nationale en internationale victim surveys, in talloze secundaire analyses op deze databestanden, alsook in ‘kleinschalige’ andere initiatieven, worden deze klassieke indicatoren voor het meten van ‘fear of crime’ voortdurend gerecycleerd, alhoewel het protest en de onvrede met deze operationalisering binnen de literatuur is blijven toenemen⁷⁶. “There is no published discussion about how these survey

deze noot eerder hier thuishoort: “(e)xplicit theoretical choices would lend conceptual clarification and at least preclude arbitrary transpositions of dependent and independent variables” (van der Wurff e.a., 1989:142; 1988).

⁷⁶ Zie onder andere Baumer (1978), Yin (1980), Brown Eve (1985), Ferraro & LaGrange (1987), Thompson, Bankston & St. Pierre (1992), Bilsky (1993), Hale, Pack & Salked (1994), Hough (1995),

questions were developed, but there is little doubt that they set the tone for future studies” (Jackson, 2004a:41).

Een eerste indicator betreft de vraagstelling voor het meten van ‘fear of crime’ in de National Crime Survey (NCS). Het is met name deze vraag die in de onderzoekstraditie vaak geboekstaafd staat als ‘de standaardvraag’ voor het meten van ‘fear of crime’: *“How safe do you feel or would you feel being out alone in your neighborhood at night?”* (*‘very safe, reasonably safe, somewhat unsafe, or very unsafe’*), met een parallelle vraag voor *‘during the day?’*⁷⁷. Onder meer Ferraro & LaGrange (1987; Ferraro, 1995; zie o.a. ook Garofalo & Laub, 1978) bekritiseerden de vraag omdat deze volgens hen niet goed in staat is te differentiëren tussen emotionele reacties en een (cognitieve) beoordeling, omdat de vraag niet noodzakelijk een associatie met criminaliteit oproept, omdat ‘de eigen buurt’ (‘neighborhood’) een uiterst subjectief en moeilijk af te bakenen geografisch gebied vertegenwoordigt, en omdat de specificiteit van de situatie (alleen wandelen, ’s nachts buiten zijn), voor een groot aandeel van de respondenten onrealistisch of hypothetisch is (Ferraro & LaGrange, 1987:76-77). Bovendien, en dit sluit aan bij het laatste argument, kan men deze vraag ervan verdenken het ‘angstniveau’ inflatoir op te blazen wat, in combinatie met bovenstaande argumenten, leidt tot onbetrouwbare en ongeldige resultaten (Goethals e.a., 1999). Meer nog, in navolging van Garofalo & Laub (1978) betoogt Jackson (2004a) dat *“(...) this perception of safety measures tapped into things above and beyond the ‘fear’ of actually becoming a victim of crime. They reflected a broader issue: that crime is tied up with symbolic issues, with a ‘disrupted sense of community... the fear of actual criminal acts as well as the feeling that one’s social situation is unstable, anxiety about strangers, the belief that one’s moral beliefs are being offended, and so forth”* (Jackson, 2004a:42; Garofalo & Laub, 1978:250)⁷⁸. Niettemin, betogen Williams e.a. (2000), moet een zorgvuldige en goed onderbouwde operationalisering in staat zijn om uit een ‘enge’ invulling van ‘angst voor criminaliteit’ een dergelijke bredere ‘state of the world worry’ weg te filteren. Echter, *“little has been done in that regard”* (Williams e.a., 2000:4). Om die reden worden deze vraag, evenals de tweede zo dadelijk te behandelen vraag, en de bestaande varianten, gecatalogeerd als zijnde instrumenten die peilen naar ‘global’ of ‘formless fear of crime’ (Hale, 1996).

Hale (1996), Farrall e.a. (1997), Hollway & Jefferson (1997), Kury & Ferdinand (1998); Goethals e.a. (1999), Williams e.a. (2000), Gabriël & Greve (2003).

⁷⁷ In deel 1 werden bij wijze van introductie enkele cijfers op een rij gezet. We herinneren de lezer er aan dat de vraagstellingen uit de Eurobarometer en de ICVS (International Crime and Victimization Survey) varianten zijn op en nauw aansluiten bij deze NCS vraag. Maar ook de vraag die in de Belgische Veiligheidsmonitor gebruikt wordt voor het meten van ‘het onveiligheidsgevoel’, *“Gebeurt het dat u zich onveilig voelt? Is dat... (‘altijd, vaak, soms, zelden of nooit’)”*, kan, al staat ze er verder vanaf, toch met rede het onderwerp uitmaken van de kritieken die onder andere door Ferraro & LaGrange (1987) op de NCS vraag worden gefulmineerd.

⁷⁸ Bovendien, zo argumenteren Garofalo & Laub (1978), is het nog maar de vraag of dit item bij iedereen op dezelfde wijze dezelfde gevoelens en emoties losmaakt: *“(...) elderly and female respondents in attitude surveys record high ‘fear of crime’ levels (...), perhaps because the attitude items tap aspects of the concern for community that are more salient for the elderly and women than for younger respondents and men”* (Garofalo & Laub, 1978:250). Hierbij raakt men in essentie aan de belangrijke doch binnen deze onderzoekstraditie nauwelijks als dusdanig gekende assumptie van meetinvariantie, iets waar we verder, en met name in de empirische delen, nog uitgebreid bij stil staan.

Een tweede 'instrument' dat een brede toepassing kent, komt in oorsprong uit de *General Social Survey* (GSS): "*Is there any area right around here - that is, within a mile - where you would be afraid to walk alone at night?*", meestal gevolgd door een eenvoudige dichotome antwoordmogelijkheid ('yes/no'). Volgens Ferraro & LaGrange komt dit item uit hun literatuuroverzicht naar voor als zijnde de meest frequent gebruikte 'single item indicator' voor het meten van 'angst voor criminaliteit' (1987:77). In vergelijking tot de NCS-vraag is met dit 'alternatief' reeds aan enkele kritieken tegemoet gekomen: zo concentreert deze vraag zich door zijn verwoording ('*afraid*' in plaats van '*safe*') eerder op de emotionele, affectieve component wat een 'cognitieve risico-inschatting' tot op zekere hoogte zou uitsluiten. Maar verder zijn uiteraard een aantal van de reeds vermelde kritieken nog steeds geldig (Ferraro & LaGrange, 1987; Ferraro, 1995)⁷⁹.

SINGLE-ITEM INSTRUMENTEN: VALIDITEIT & BETROUWBAARHEID

Misschien de belangrijkste, althans meest algemene kritiek met betrekking tot beide en andere, gelijkaardige vragen, slaat op het meten van een complex concept als 'angst voor criminaliteit' aan de hand van één enkele vraag. De lijst met studies waarbij slechts één item wordt gebruikt voor het meten van 'angst voor criminaliteit' is 'bijna onafzienbaar' (van der Wurff, 1992:18); van de 46 gereviewde studies in Ferraro & LaGrange's literatuuroverzicht, doet bij 'meer dan 40 procent' een 'single-item' indicator dienst, en bij nog eens 13 studies worden weliswaar meerdere indicatoren gebruikt, maar blijft de analyse beperkt tot het individuele itemniveau (1987:74; Williams e.a., 2000)⁸⁰. Het argument hierbij, opnieuw indicatief voor het inherent met deze onderzoekstraditie verbonden conservatisme, is nagenoeg steeds een optie voor vergelijkbaarheid boven betrouwbaarheid en validiteit. Het meten van attitudes en opinies aan de hand van slechts één item doet evenwel steeds onrecht aan de complexiteit van het te meten concept - validiteit -, en is bovendien bijzonder gevoelig voor meetfouten allerhande - betrouwbaarheid (zie o.a. van der Wurff, 1992; Goethals, 1999; Williams e.a., 2000)⁸¹. De complexiteit van het centrale concept binnen dit onderzoeksdomein, of men nu een 'brede' of een 'enge' definitie hanteert,

⁷⁹ Wat volgens Ferraro & LaGrange (1987) zowel opgaat voor de NCS als de GSS vraag is dat "(1) the question, in itself, does not explicitly specify 'fear of what' (fear of crime? Fear of traffic? Fear of becoming lost?); (2) the frame of reference is vaguely defined by the term 'neighborhood'; (3) the likelihood of being alone on the neighborhood streets at night is such an unlikely event for most of us, especially for the elderly to whom much of this research has been directed, that it fails to touch base with everyday life experiences. In short, the continued use of this question as an indicator of fear of crime is difficult to justify" (Ferraro & LaGrange, 1987:77).

⁸⁰ Interessant is dat de appendix bij Ferraro & LaGrange (1987) een schematisch overzicht bevat van een groot aantal studies, met het daarbij gebruikte instrument voor het meten van 'fear of crime', of althans wat door de onderzoekers zelf onder die ruime titel geplaatst wordt. Ook bij Ferraro (1995:29-30) vinden we een parallel schema. We verwijzen evenwel, maar dit nemen we straks terug op, ook naar o.a. Gabriel & Greve (2003) die op een andere manier een gelijkaardig overzicht bieden.

⁸¹ Gezien de doelstellingen in dit deel volstaat een eenvoudige, doch heldere definitie van beide begrippen. "Simpel gesteld: betrouwbaarheid van een meetinstrument staat voor de mate waarin dat meetinstrument in het algemeen iets meet en validiteit staat voor de mate waarin dat meetinstrument inderdaad een operationalisering is van het bedoelde theoretische begrip" (Hox, 1986:15). Of bij van der Wurff (1992): "(m)etingen moeten betrouwbaar zijn, dat wil zeggen, ze mogen geen willekeurige schommelingen vertonen, en ze moeten een zekere validiteit bezitten, ze moeten zo goed mogelijk meten wat ze geacht worden te meten" (van der Wurff, 1992:18). Voor een meer fundamentele uitwerking van beide begrippen verwijzen we met name naar het doctoraal proefschrift van Hox (1996), alsook naar dat van Waage (1997; zie ook 1997b).

werd hierboven reeds aangehaald; dat een operationalisering van dit concept aan de hand van één enkel item weinig theoretische diepgang en conceptuele winst zal boeken versterkt deze problematiek enkel. Maar ook de betrouwbaarheid komt fundamenteel in het gedrang, in die mate zelfs dat meetfouten niet zelden proporties aannemen die vergelijkingen - het oorspronkelijke argument *pro* -, hetzij in de 'tijd', hetzij tussen 'groepen', tot totale nonsens kunnen herleiden.

Toegegeven, deze kritiek zal voor sociaal wetenschappers met wat statistische *fond* en enige methodologische interesse, misschien wat gedateerd klinken; ze is inderdaad geenszins nieuw, ook binnen de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie niet. Ferraro & LaGrange (1987) manen onderzoekers binnen dit domein aan in hun toekomstig onderzoek het methodologisch appèl van onder andere Bohrnstedt & Carter indachtig te zijn: "(o)ur plea is for sociologists engaged in substantive research to confront the unreliability of their measurement instruments... we do not feel it is either unrealistic or unreasonable to expect sociologists to recognize explicitly the error existent in their instruments and to take this error into account in their analyses. At the very minimum, researchers ought to report the reliability of their measuring instruments" (Bohrnstedt & Carter, 1971:143, geciteerd in Ferraro & LaGrange, 1987:75). Niettemin zijn deze woorden of althans de achterliggende inhoud, alhoewel herhaaldelijk geformuleerd, in de praktijk van het onderzoek hoofdzakelijk dode letter gebleven (Jackson, 2004a:54)⁸².

Het is belangrijk bovenstaande paragraaf goed te begrijpen. Sociaal-wetenschappelijk survey onderzoek, en bijgevolg ook 'angst voor criminaliteit' onderzoek, doet er in principe goed aan zich bij de stap van concept naar operationalisering te laten leiden door het principe van de 'spaarzaamheid'; "(a)s survey research seeks parsimonious ways of measuring fear of crime, single-item measures are of great interest" (Gabriel & Greve, 2003:610). Het is evenwel risicovol, hoe verleidelijk ook, zich door dit principe zover te laten leiden, dat enkel nog de 'baten' - al zijn ook deze, alles welbeschouwd, relatief -, en niet langer de 'kosten' zichtbaar zijn. De grenzen aan het spaarzaamheidsprincipe, hier dus meer in het bijzonder de kosten verbonden aan de keuze voor een 'single-item meetinstrument', worden inderdaad bepaald door - en cash betaald in - validiteit en betrouwbaarheid⁸³.

⁸² "Words have run ahead of actions in this regard, however. Research practice has not integrated key insights, whether it involve the use of a wide range of measures to accommodate a multi-dimensional concept, or the careful investigation of outstanding dilemmas concerning question wording. Perceptions of safety questions continue to dominate, largely for comparability purposes" (Jackson, 2004:54). Ook volgens Williams e.a. (2000) is 'the single-item criticism', ondanks het toenemend volume van het protest, er niet in geslaagd "to preclude research using such measures" (Williams e.a., 2000:5).

⁸³ Hierbij gaan we niet terug in op de eerder in deel 1 besproken precaire relatie tussen wetenschap en beleid, iets wat ook in dit en vorig deel een prominente, zij het enigszins implicietere, plaats inneemt in het ontstaansverhaal van de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie. Niettemin hangt ook dit uiteraard samen met de kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek: Immers, "(d)at onderzoek als instrument gebruikt wordt voor politiek en beleid of zelfs activisme (...), hoeft misschien niet problematisch te zijn, maar kan ontaarden in situaties waarin resultaten worden omgebogen teneinde ze toch voor eigen belangen te kunnen gebruiken (...). Wanneer personen of (politieke) belangen bepalend zijn voor resultaten en uitkomsten van (criminologisch) onderzoek, is de validiteit en betrouwbaarheid van deze resultaten in het geding. Ook kan het instrumentele karakter van bijvoorbeeld een 'monitor' verarmend werken op de inhoud van het onderzoek" (Vanderveen, 2004:113).

Immers, "(a)lthough global single-item indicators of fear of crime may serve as a useful barometer of the public's concern in general, they do not speak to the complexities of fear of crime as a social problem" (Ferraro & LaGrange, 1987:81). Ferraro & LaGrange voegen hier nog aan toe dat, omdat vage meetinstrumenten bijna per definitie meer vragen oproepen dan ze beantwoorden, "researchers are advised to be more vigilant in their pursuit of appropriate fear of crime indicators" (Ferraro & LaGrange, 1987:81).

Wanneer theoretische begrippen of concepten empirisch worden vertaald, blijft daarbij bijna onvermijdelijk een 'surplus-betekenis' hangen; "(h)et probleem van de operationalisering ontstaat door de ongrijpbaarheid van de surplus-betekenis van de theoretische begrippen" (Hox, 1986:13). Dit indachtig is het werkelijk bevreemdend vast te stellen dat het aantal studies waarbij 'angst voor criminaliteit', zelfs in zijn meest 'enge' invulling een relatief complex concept, empirisch 'gevat' wordt aan de hand van één enkel item, zo talrijk is. Ook bij de betrouwbaarheid van een dergelijke meting kunnen ernstige vragen worden gesteld, of dient men zich althans rekenschap te geven van het volledige 'kostenplaatje'. Gabriel & Greve (2003) stellen enkele pertinente vragen: "(w)hat measurement error do we accept, for example, by using the so-called 'standard question' (...)? What exactly does this error consist of? Is it an overestimation or an underestimation? Is it an overestimation in one subsample, and at the same time, a valid estimation in another subsample (...)?" (Gabriel & Greve, 2003:610; Greve, 1998).

De validiteit en betrouwbaarheid van een meetinstrument kunnen uiteraard niet los van elkaar worden gezien; dit was in eerdere publicaties reeds een centraal gegeven, en wordt ook hier veel belang toegedicht (zie o.a. Pauwels & Pleysier, 2005a; 2003; Pleysier e.a., 2004c). Meetfouten zijn niet zelden een (in)direct gevolg van conceptuele problemen, en meer in het bijzonder van 'theoretische onderspecificatie', of in de terminologie van Hox (1986), een teveel aan 'surplus-betekenis'. Immers, "(i)f a construct has not been theoretically defined then it is difficult to define its operational counterpart" (Jackson, 2004a:54).⁸⁴ Een principale reden voor de conflicterende bevindingen in het 'angst voor criminaliteit' onderzoek, hetzij beschrijvend, hetzij etiologische van aard, is dan ook de verwarring en het gebrek aan overeenstemming met betrekking tot de constructie van meetinstrumenten (Hale, 1996:80).

'FEAR OF CRIME' METEN: EEN TAXONOMIE

Het bovenstaande is, in zijn gevolgen nauwelijks mis te verstaan; het enigszins naïeve optimisme van de beginjaren werd in toenemende mate en gaandeweg door meer auteurs gecounterd met de hierboven geresumeerde, naar onze mening overigens meer dan terechte kritiek. Echter, een kritisch en constructief realisme mag

⁸⁴ Het probleem gaat volgens Jackson nog verder. "Without a conceptual framework that allows a cohesive interpretation of the data - a systematic basis for the explanation of key processes and mechanisms - one is left with accounts that seem only to scratch the surface; piecemeal findings that lack integration to each other and to a broader framework of explanation (Hale, 1996)" (Jackson, 2004a:54-55). Jackson refereert bijkomend nog naar Ferraro (1995) als 'enige uitzondering' hierop.

niet worden verward met het soort cynisch pessimisme. Meer nog, zelfs een quasi defaitistisch ‘nihilisme’ is in sommige commentaren niet uit de lucht. Fattah (1993:60-61) vraagt zich onomwonden af of het, gezien de opéénstapeling aan conceptuele en methodologische problemen waarmee de ‘angst voor criminaliteit’ onderzoekstraditie geconfronteerd wordt, nog wel de moeite waard is verder te investeren in dit soort onderzoek⁸⁵. “Placing ourselves in a cost-benefit perspective, we have to decide how valuable is the information to be gained from such studies using less than adequate methodologies” (Fattah, 1993:61).

Deze laatste zinsnede is niet onbelangrijk, en bevestigt nogmaals, althans naar onze mening, waarom men ook in deze het kind beter niet met het badwater wegspoelt. Er is immers geen enkel zinvol argument om, vanuit de genoegzaam gedeelde observatie dat het verzamelde onderzoek grotendeels grossiert in conceptuele onduidelijkheid en een onderontwikkelde methodologie, de onderzoekslijn *an sich* in vraag te stellen. De bewering dat “criminologists stick to well-established but obviously poor practices in research on fear of crime (...)”, sluit weliswaar aan bij de povere stand van zaken kenmerkend voor deze onderzoekstraditie, maar bevat impliciet ook een pleidooi voor het afzweren van dergelijke ‘*poor practices*’, en het daadwerkelijk omzetten van ‘woorden in daden’ (Bilsky & Wetzels, 1997:61; Ditton, Chadee & Khan, 2003:50; Jackson, 2004a; Vanderveen, 2006). Toekomstig onderzoek, dat de ambitie koestert vooruitgang te boeken, doet er inderdaad goed aan de in het verleden - hetzij onbewust, hetzij bewust - vaak genomen valkuilen met wat meer omzichtigheid te vermijden (Hale, 1996). Immers, “(h)ow likely is it that we will be able to come up with conclusive answers to the variety of questions that are central to the issues of fear of crime if we continue to use the same research strategies and techniques that have, up till now, yielded less than satisfactory results?” (Fattah, 1993:61; Ditton e.a., 2003:50).

Meer in het bijzonder is hieraan ook het besef verbonden dat het meten van ‘angst voor criminaliteit’ niet gediend kan zijn met eenvoudige oplossingen; volgens Gabriel & Greve is het niet minder dan misleidend te veronderstellen dat er zoiets zou zijn als een “single way to assess fear of crime” (2003:610). De standaardvragen indachtig, heeft de onderzoekstraditie, meer dan aan een opnieuw als dominant verondersteld meetinstrument, nood aan duidelijkheid en in het bijzonder éénduidigheid en consequentie met betrekking tot het gebruikte meetinstrument, als zijnde een operationalisering of empirische vertaling van één of meerdere facetten van het brede ‘angst voor criminaliteit’ concept.

Ferraro & LaGrange (1987) passen hun eerder in tabel 1 geïllustreerde conceptuele taxonomie toe op de verschillende in de literatuur aangetroffen instrumenten, telkens

⁸⁵ Volgens Fattah is het gezien deze problemen allicht “more beneficial to abandon the concept ‘fear of crime’ and to concentrate the research on more easily definable and measurable concepts such as perceptions of safety, estimates of risks, and so forth” (Fattah, 1993:46). In aanzet ook eenzelfde pessimisme bij Garofalo: “(e)very advance that is made - whether by refining concepts, by specifying and testing relationships, by obtaining more comprehensive data, or by some other means - seems to generate more questions than it answers” (1981:839). Eerder citeerden we reeds Ferraro & LaGrange en hun bewering dat “even a casual review of the literature indicates that the phrase ‘fear of crime’ has acquired so many divergent meanings that its current utility is negligible” (1987:71).

met per cel een ‘exemplarisch’ voorbeeld (Ferraro & LaGrange, 1987:78; zie o.a. ook Ferraro, 1995:24; Hale, 1996:92; Bursik & Grasmick, 1993:94). We verwijzen hiervoor naar tabel 2. “Setting out the questions in such a taxonomy helps to clarify earlier comments on the blurring of different issues in the fear of crime literature” (Hale, 1996:92). Een dergelijke of gelijkaardige taxonomie stelt onderzoekers in staat de eigen conceptualisering en meting, maar ook die uit andere studies, een plaats te geven en tegen elkaar af te zetten. Op die manier vormen de meetinstrumenten het verlengde en bijgevolg de logische vertaling van de conceptuele keuzes, en is het een “(...) basis for discussing and empirically testing the advantages and disadvantages of different measures” (Gabriel & Greve, 2003:610).

TABEL 2. ‘Examples of Crime Perceptions’ (Bron: Ferraro & LaGrange, 1987:93; Ferraro, 1995:24)

	Type of Perception		
	Cognitive		Affective
<i>Level of reference</i>	Judgements	Values	Emotions
General	A. Do you think that people in this neighborhood are safe inside their homes at night? (Clarke & Lewis, 1982)	B. Choose the single most serious domestic problem (from a list of ten) that you would like to see the government do something about. (Furstenberg, 1971)	C. I worry a great deal about the safety of my loved ones from crime and criminals (Lee, 1982)
Personal	D. How safe do you feel or would you feel being out alone in your neighbourhood at night? (Liska e.a., 1982)	E. Are you personally concerned about becoming a victim of crime? (Jaehnig e.a., 1981)	F. How afraid are you of becoming the victim of (16 separate offences) in your everyday life? (Warr & Stafford, 1983)

Tabel 2 is naar structuur het equivalent van tabel 1; op de verticale as variëren de meetinstrumenten, conform de achterliggende ‘conceptuele invulling’ uit tabel 1, volgens hun ‘level of reference’. Op de horizontale as differentiëren de instrumenten volgens het ‘type of perception’ waarvan sprake; hier vindt men dus opnieuw de as cognitief-affectief terug, gaande van louter ‘cognitieve inschattingen’, over ‘waardeoordelen’ naar ‘affectieve angstreactions’⁸⁶. Opnieuw een illustratie: cel A,

⁸⁶ Twee niet onbelangrijke verduidelijkingen dringen zich op: vooreerst zijn de meetinstrumenten opgenomen in tabel 2 de voorbeelden die Ferraro & LaGrange (1987; zie o.a. ook Ferraro, 1995; Hale, 1996) selecteerden als illustratie. Uiteraard is het mogelijk op dezelfde plaats andere, gelijkaardige of zelfs meer recente meetinstrumenten te plaatsen. De in de tabel opgenomen meetinstrumenten hebben evenwel enkel een status als voorbeeld; bovendien heeft de tabel, en dit is niet onbelangrijk, geenszins de bedoeling “to suggest that the range of questions asked should be limited but rather that

links bovenaan de tabel, bevat de indicator *“Do you think that people in this neighborhood are safe inside their homes at night?”*, en is met andere woorden een combinatie van enerzijds een cognitieve risico-inschatting waarbij anderzijds eerder dan aan een persoonlijke situatie, aan een breder maatschappelijk gegeven (i.c. ‘people in this neighborhood’) gerefereerd wordt (Ferraro & LaGrange, 1987:77; Hale, 1996). Dit item is, tabel 1 indachtig, duidelijk “conceptually distinct from the meaning which many researchers attach to it and probably is equally inappropriate as a ‘surrogate’ indicator of fear” (Ferraro & LaGrange, 1987:77-78). Daartegenover komt cel F, rechts onderaan in tabel 2, conceptueel het dichtst in de buurt bij wat men routinematig veronderstelt ‘fear of crime’ te zijn, met name “a conceptual representation of fear of crime combining reference to the respondents’ personal everyday life explicitly to feelings of fear” (Hale, 1996:92). We herkennen opnieuw in beide ‘uitersten’, cel A en cel F, de achterliggende overéénkomst tussen respectievelijk ‘concern about crime’ en ‘fear of personal victimization’ (Furstenberg, 1971). Dit laatste komt ook bij uitstek overeen met wat we omschreven als de ‘enge’ invulling van ‘angst voor criminaliteit’, eerder eveneens gespecificeerd als de door ons van Ferraro overgenomen werkdefinitie, zijnde “an emotional response of dread or anxiety to crime or symbols that a person associates with crime” (Ferraro, 1995:4). Immers, enkel cellen C en F vertegenwoordigen een ‘emotional state of fear’, en enkel cel F staat voor ‘angst voor de eigen situatie’, “what many ‘fear of crime’ researchers assume they are measuring” (Ferraro, 1995:23).

Uiteraard is bovenstaande classificatie veeleer een pleidooi om met minder ambiguïteit en meer éénduidigheid een meetinstrument op te hangen aan het concept dat men voor ogen heeft, dan dat het een ‘bindend’ voorschrift biedt hoe ‘angst voor criminaliteit’ te meten (Gabriel & Greve, 2003). Bijkomend geeft Ferraro (1995; zie o.a. ook Ferraro & LaGrange, 1987; Hale, 1996) ook suggesties als leidraad voor het ontwikkelen van adequate meetinstrumenten voor toekomstig ‘angst voor criminaliteit’ onderzoek. Vooreerst, aldus Ferraro, doen metingen voor ‘angst voor criminaliteit’ er goed aan te tappen uit “the emotional state of fear or worry rather than judgements or concerns about crime”. Ten tweede moeten

clear distinctions be made between different types of measures” (Hale, 1996:94). Ten tweede, conform met tabel 1 en de daar beoogde conceptuele verduidelijking, ‘ontbreken’ empirische vertalingen van de gedragsmatige component. Deze discussie kwam eerder al aan bod. De realiteit gebiedt ons evenwel te zeggen dat verschillende studies peilen naar ‘angst voor criminaliteit’ aan de hand van een of meerdere gedragsmatige of conatieve indicatoren. Een goed voorbeeld hiervan is ook de Belgische Veiligheidsmonitor - of de Nederlandse Politiemonitor - waar we het eerder in deel 1 over hadden; naast een ‘algemene vraag’ naar ‘het onveiligheidsgevoel’, bevat de betreffende module ook vier vragen die peilen naar het ‘mijdingsgedrag’ van de respondenten (‘bepaalde plekken in de woongemeente mijden omdat men het niet veilig acht’, ‘s avonds of ‘s nachts niet opendoen voor onbekenden’, ‘waardevolle spullen wegbrengen naar een veiliger plaats’, ‘bij duisternis vermijden weg te gaan van huis’). Voorstanders van gedragsmatige indicatoren “would stress that what people do is a better guide to their level of fear than what they say” (Hale, 1996:90; Fattah & Sacco, 1989). Tegenstanders daarentegen, wijzen erop dat gedragsmatige indicatoren niet zozeer peilen naar hoe respondenten zich werkelijk gedragen, of wat ze ‘doen’, maar wat ze ‘zeggen te doen’. Maar misschien nog belangrijker, en in overéénstemming met wat eerder is gezegd, is dat ‘gedrag’ in wezen niet meer kan zijn dan een - relatief ruwe - indicatie van een antecedent ‘angstgevoel’. Immers, “many criminologists argue that these measures are consequences rather than indicators of fear” (Hale, 1996:90; Fattah & Sacco, 1989; Greve, 1998; Gabriel & Greve, 2003). Gezien onderzoek binnen deze traditie hoofdzakelijk cross-sectioneel van aard is, is het vanzelfsprekend een precare onderneming om het (niet) stellen van bepaald gedrag terug te koppelen aan het al dan niet ervaren van ‘angst voor criminaliteit’.

meetinstrumenten die pretenderen 'angst voor criminaliteit' te meten ook daadwerkelijk refereren aan bepaalde vormen van criminaliteit. Zo houdt bijvoorbeeld de 'standaardvraag' uit de Veiligheidsmonitor ("*Gebeurt het dat u zich onveilig voelt?*") een negatie in van beide bovenstaande suggesties; niet alleen is een verwijzing naar of suggestie van bepaalde vormen van criminaliteit afwezig, bovendien is 'zich onveilig voelen' geen éénduidige vertaling van de emotionele of affectieve component van het brede concept. Verder, en dus ten derde, doen onderzoekers er volgens Ferraro (1995) goed aan fenomenen of situaties te bestuderen die in de mate van het mogelijke ook aansluiting vinden bij de leefwereld en 'alledaagse realiteit' van de respondenten. Deze drie suggesties worden ook in Hale's (1996) literatuuroverzicht als pertinente punten in de operationalisering van 'angst voor criminaliteit' omschreven. Dit in zijn geheel, houdt met andere woorden in dat, waar we reeds eerder op alludeerden, het meten van 'angst voor criminaliteit' inderdaad best aansluit bij een 'enge' invulling van het concept⁸⁷.

SINGLE-ITEM INSTRUMENTEN VS. SCHAALTECHNIKEN

Ferraro (1995) haalt evenwel nog twee bijkomende, niet onbelangrijke suggesties voor toekomstig onderzoek aan⁸⁸. Het zijn punten die meer nog dan de voorgaande, rechtstreeks verwijzen naar de wankel betrouwbaarheid en dito validiteit van meetinstrumenten in het verleden. Zo is bijvoorbeeld wat in de literatuur bekend staat als de NCS standaardvraag ("*How safe do you or would you feel...*"; *eigen cursivering*), eigenlijk al een *textbook example* van hoe het niet moet; nagenoeg elke basis cursus onderzoeksmethodologie raadt jonge onderzoekers aan "double-barrelled items (...), which obscure the target object" te vermijden (Ferraro, 1995:27). Een tweede punt lijkt evenzeer vanzelfsprekend. Eerder werden vanuit de literatuur al enkele kritieken, toenemend zowel in volume als volharding, ten aanzien van zogenaamde één-item meetinstrumenten geformuleerd; in dat opzicht is het bijgevolg des te bevreemdend, niettemin volstrekt in het verlengde van de eerder als conservatief getypeerde onderzoekstraditie, dat het gebruik van meerdere items of indicatoren, en het toepassen van schaaltechnieken bij het meten van een 'theoretisch' concept, binnen deze onderzoekstraditie met vertraging en slechts met mondjesmaat ingang vond (Ferraro & LaGrange, 1987; Ferraro, 1995).

⁸⁷ Meteen, en dit is niet onbelangrijk, is ook gezegd dat "(r)isk assessment and concern for crime, at both the personal and neighbourhood level, together with behavioral questions are important in their own right and should be included in any research project into fear of crime. They should not be used as surrogates for fear" (Hale, 1996:93).

⁸⁸ In wezen zijn het er nog drie; gezien, volgens Ferraro, 'risico-perceptie' een centrale rol in de ontwikkeling van 'angst voor criminaliteit' bekleedt, "researchers might want to consider creating parallel items for perceived risk and fear" (1995:27). Alhoewel men het hier uiteraard nauwelijks mee oneens kan zijn, verschillen we toch enigszins van mening met betrekking tot de verklarende status die Ferraro (1995; zie o.a. ook Jackson, 2002) toewijst aan 'perceived risk' als cognitieve component van het 'brede' 'angst voor criminaliteit' concept. Eerder werd reeds betoogd hoe men bij 'causaliteit' moet waken over de 'conceptuele distantie' of 'uitwendigheid' van het afhankelijk en onafhankelijk concept (Tacq, 1984); weliswaar, en dit is genoegzaam duidelijk, vallen de cognitieve en affectieve component geenszins samen, toch zijn ze onderscheiden 'registers' van eenzelfde 'brede' 'angst voor criminaliteit' concept, wat nu net die conceptuele distantie of uitwendigheid op losse schroeven komt te zetten. We zijn met andere woorden, en dit werd reeds opgeworpen, eerder gewonnen voor het standpunt van Gabriel & Greve (2003) die betogen dat "non of the components - including perceived risk - can be used as a serious explanation of any other component or of the basic concept" (Gabriel & Greve, 2003:610-611).

Het bovenstaande is in realiteit echter enigszins genuanceerder, en bijgevolg niet het volledige verhaal. De kritiek op één-item meetinstrumenten en het appèl voor meer aandacht voor de betrouwbaarheid en validiteit van ‘angst voor criminaliteit’ metingen, heeft met name in het laatste decennium wel degelijk geleid tot een toenemend gebruik van schaaltechnieken voor het meten van ‘angst voor criminaliteit’. Maar daarmee is de kous niet af; het gebruiken van schalen voor het meten van een concept zegt uiteraard *an sich* nog niets over de betrouwbaarheid en validiteit, laat staan dat het ervoor een garantie kan zijn. Immers, “multiple-item indices are not a panacea to social measurement. Unless properly constructed and tested, one cannot be assured that composite indices and measurement scales possess appropriate psychometric properties” (Ferraro & LaGrange, 1987:75)⁸⁹. Zo blijkt bijvoorbeeld dat onderzoekers wel degelijk meerdere indicatoren voor ‘angst voor criminaliteit’ in de vragenlijst opnemen, doch zich bij de analyse meermaals beperken tot het item-niveau en dus de individuele indicatoren in plaats van een schaal of achterliggend ‘latent’ construct als uitgangspunt nemen⁹⁰. Anderzijds is ook het ‘aggregeren’ van items en het werken met ‘fear of crime’ indices of somscores een courante praktijk, zonder daarbij steeds aandacht te schenken aan onder andere de kwaliteit van de achterliggende factorstructuur, (uni)dimensionaliteit, interne consistentie,... (Williams e.a., 2000:6)⁹¹.

Met andere woorden, “(...) the use of multiple items does not rule out simplicity” (Williams e.a., 2000:6). Alhoewel schaaltechnieken, in vergelijking met één-item meetinstrumenten in principe beter geschikt zijn voor het meten van attitudes of complexe theoretische concepten, resulteert de toepassing ervan geenszins in het per definitie vrijwaren van validiteit- en betrouwbaarheidsgerelateerde problemen.

⁸⁹ Ferraro & LaGrange vonden, alhoewel in hun literatuuroverzicht dertien studies een of andere ‘fear of crime’ index gebruiken, slechts twee artikels waarin betrouwbaarheidscoëfficiënten worden gerapporteerd, en voegen daaraan toe dat “(l)est the reader feel that we are unduly critical of researchers who have not reported reliabilities because of the lack of methodological sophistication of the times, we would like to point out that nine of the eleven studies that use an index without reporting a reliability have been published since 1980” (1987:75-76). Ook Bilsky is deze mening toegedaan: “Despite the fact that multiple indicators have been increasingly employed in recent years (...), there is still considerable need for research that is grounded on both well defined concepts and adequately operationalized indicators of fear” (Bilsky, 1993:12).

⁹⁰ Alhoewel het binnen dit bestek uiteraard niet de bedoeling kan zijn diep in te gaan op de techniciteit van schaaltechnieken of factoranalyse, is het allicht evenmin geheel overbodig de essentie even kernachtig te resumeren: “een schaal is een weloverwogen verzameling van items (bv. uitspraken) die geacht worden eenzelfde eigenschap te meten” (Billiet, 1990:236). Een theoretisch, latent concept, per definitie ‘ongemeten’ dus, wordt dan vertegenwoordigd door een aantal rechtstreeks geobserveerde, manifeste items of indicatoren. Het achterliggende latente concept is verantwoordelijk voor de covariantie of intercorrelatie tussen de geobserveerde indicatoren, die verder na extractie van deze inhoudelijk gemeenschappelijke variantie, geen systematische variantie meer bevatten (Depickere, 2002; Billiet, 1993; Waeye, 1997). Het destilleren van een bepaalde structuur uit de gedeelde variantie van een reeks indicatoren is dan ook in hoofdzaak de doelstelling van het geheel aan technieken verzameld onder de gemeenschappelijke noemer ‘factoranalyse’.

⁹¹ Bijzonder illustratief hiervoor is de toch wel overschatten status die *Cronbach’s Alpha* als maat voor ‘interne consistentie’ - in de praktijk dikwijls het kwaliteitslabel van de meting - algemeen geniet. Niet alleen wijzen ‘hoge scores’ op deze maat (> .80) geenszins noodzakelijkerwijs op unidimensionaliteit, bovendien is de maat, omwille van de sterke afhankelijkheid van het aantal in de schaal opgenomen indicatoren, ook zeer relatief en daarom arbitrair (Sijtsma & Molenaar, 2002; Waeye, 1997). Waeye illustreert dit laatste treffend: “(e)r zijn vier items nodig met een correlatie van .50 om te kunnen komen tot een Cronbachs Alpha van .80. Wanneer er slechts drie items zijn met een correlatie van .50, dan kan alpha maximaal .75 bedragen. Om voor een tienitemschaal tot een goede interne consistentie van .80 te komen moet de gemiddelde correlatie slechts .29 bedragen” (Waeye, 1997:147).

Beide, validiteit en betrouwbaarheid, krijgen bij het werken met schalen een 'aangepaste' invulling, maar verdwijnen als aandachtspunt uiteraard niet van de agenda.

Validiteit is nu in essentie te herleiden tot de vraag of een specifieke set van items of indicatoren in staat is de betekenis van het theoretisch concept - wat men wenst te meten -, te vatten. Dit komt nauw in de buurt van wat Gabriel & Greve (2003) formuleren als een eerste van twee fundamentele eisen waaraan elke 'angst voor criminaliteit' meting dient te voldoen: "(...) all necessary theoretical aspects need to be represented empirically in some way" (Gabriel & Greve, 2003:608-609)⁹². Eerder werd dit op analoge wijze reeds verwoord als het gevaar van 'theoretische onderspecificatie' of het probleem van de 'surplus-betekenis' (Jackson, 2004a; Hox, 1986). Uiteraard kunnen, volgens Gabriel & Greve (2003), en hiermee gaan ze in op de essentie van schaaltechnieken, empirische intercorrelaties de basis vormen voor het simplificeren en economiseren van de meting. Twee aandachtspunten dienen zich, aldus Gabriel & Greve (2003), hierbij evenwel aan; gezien de reikwijdte hiervan voor wat nog volgt in het empirische luik van deze publicatie, is een kort résumé niet misplaatst. "First, a critical value would have to be agreed. Only if the empirical correlation exceeds this critical value would simplification of the measurement be justified. Yet what criteria should be used to determine this value? Second, it would be necessary to ensure that this correlation is attained in all (potentially interesting) subsamples. This may impose limits on the parsimony of the measurement" (Gabriel & Greve, 2003:609). Ondanks de toenemende toepassing van schaaltechnieken binnen het 'angst voor criminaliteit' onderzoek, krijgen beide punten, en de discussie waaraan wordt gerefereerd, binnen deze onderzoekstraditie tot op heden nog niet volwaardig voet aan grond, zoals dit in veel ander sociaal-wetenschappelijke onderzoek wel het geval is.

Betrouwbaarheid sluit hier als tweede voor de meting van 'angst voor criminaliteit' fundamentele eis nauw bij aan. Bij het hanteren van schalen hangt betrouwbaarheid in essentie samen met de 'standvastigheid' of consistentie van het meetinstrument bij het herhaald meten van hetzelfde latent construct. Echter, tal van 'toevallige fouten' kunnen de consistentie van de meting verstoren en deze dus *de facto* onbetrouwbaar maken. Gabriel & Greve (2003) beperken zich tot enkele evenwel niet te onderschatten 'meetfouten' die ontstaan in de interactie tussen de respondent en het meetinstrument. "As a rule, any assessment based on self-reports must assume that the respondent (a) uses terms in the way they are generally understood and (b) is both willing and competent to report self-related information in an appropriate manner" (Gabriel & Greve, 2003:609)⁹³. Uiteraard is de kwaliteit van de data van veel

⁹² Tot nu toe werd een weliswaar kernachtige en algemene, maar daardoor allicht ook te eenvoudige invulling van het begrip 'validiteit' gehanteerd. We verwijzen de geïnteresseerde lezer evenwel naar de beknopte *excursus* aan het eind van dit punt, voor een iets breder uitgeschreven en alvast meer genuanceerde visie op het validiteitsprobleem.

⁹³ Gabriel & Greve (2003) gaan hier verder op door, geïnspireerd op de cognitieve en sociale psychologie, en meer in het bijzonder het ook binnen de surveymethodologie als klassiek beschouwde informatieverwerkingsmodel of het vraag- en antwoordproces (zie o.a. ook Billiet, 2001): "(t)o answer a question, a respondent must perform several tasks (...). He or she must comprehend or interpret the question being posed, recall or reconstruct information from memory, decide on the accuracy of the

meer afhankelijk dan enkel deze meetfouten; voor een coherent en vrij volledig overzicht van dergelijke fouten verwijzen we met name naar de meer algemene *state of the art* survey methodologie (zie o.a. Loosveldt, Carton & Billiet, 2004; Billiet, 2003; Billiet, 1993).

Wat we hieruit evenwel, met reden, onthouden, is dat de kwaliteit van een onderzoek een complexe en veelomvattend materie is, die zich desalniettemin relatief goed laat samenvatten als “the relative absence of systematic and variable errors” (Loosveldt e.a., 2004:66)⁹⁴. Alhoewel het onderscheid tussen validiteit - de afwezigheid van systematische fouten of *bias* - en betrouwbaarheid - het ontbreken van toevallige fouten of *error* - fundamenteel is, is de grens tussen beide begrippen naar onze mening dunner als wel eens wordt gedacht (Waage, 2001). Hiermee doelen we niet zozeer op de ‘klassieke’ symbiose tussen beiden; uiteraard is betrouwbaarheid een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde voor validiteit. Vanderveen (2004) legt ter verduidelijking een analogie met een spelletje darts; een zwak tot matig betrouwbaar instrument keldert bij aanvang reeds een gunstige evaluatie van de validiteit, zoals het net zomin mogelijk is “de *bull's eye* steeds perfect te raken wanneer je niet keer op keer, consistent, een zelfde plek op het speelbord treft” (Vanderveen, 2004:77). Dit is logisch en genoegzaam gekend.

Echter, waar onze aandacht met name naar uitgaat, is het validiteitsbedreigend karakter van betrouwbaarheid waarbij de ‘toevallige’ fouten in meer of mindere mate, en dikwijls ‘verdoken’, een zekere systematiek of regelmaat vertonen (zie o.a. Pauwels & Pleysier, 2005a; 2005b; 2003; Pleysier e.a., 2004c; 2003a; 2003c). Impliciet werd hierboven door ons, en met ons door enkele andere auteurs, reeds op gealludeerd⁹⁵. Alhoewel deze problematiek binnen de ‘fear of crime’ literatuur niet meteen bijzonder veel aandacht geniet, zijn de voorbeelden legio, en spreiden de gevaren hiervan zich over de verschillende facetten van het gevoerde onderzoek (Waage, 2001). Hierbij denken we met name aan potentiële systematische fouten in het steekproefkader, de eenhedenselectie en contactname, zoals non-coverage en non-response (Warr & Stafford, 1983; Young, 1988), en tijdens de eigenlijke dataverzameling, zoals item non-response, vraagverwoordingseffecten (Kreuter,

information recalled, ‘compute’ an answer, and edit and format this answer. The fact that the respondent might not be willing or able to competently and accurately fulfill all of these tasks must be taken into account when posing the question” (Gabriel & Greve, 2003:609).

⁹⁴ Bijna als vanzelfsprekend is dit iets te simplistisch: op deze manier wordt, aldus Loosveldt e.a. (2004), de kwaliteit van de data louter negatief ingevuld. De auteurs laten zich inspireren door de ‘total quality management’ idee, zijnde een “comprehensive approach motivating everyone involved in the production process to make permanent improvements to all components of the process. The underlying assumption is that all components of the production process individually and in correlation with each other contribute directly or indirectly to the quality of the end-product” (Loosveldt e.a., 2004:66).

⁹⁵ Ook hier bevestigen ‘uitzonderingen’ niet alleen de spreekwoordelijke regel; eerlijkheidshalve, zij het weliswaar met enige vertraging, dient gezegd dat ook de ‘fear of crime’ onderzoekstraditie stilaan, maar *crescendo*, in het vaarwater komt van een gedegen en zijn tijdsgeest waardige sociaal wetenschappelijke methodologie (zie o.a. Farrall & Gadd, 2004; Kury, Lichtblau & Neumaier, 2004; Ditton e.a., 2003; Gabriel & Greve, 2003; Jackson, 2002; Kreuter, 2000; Killias & Clerici, 2000; Williams e.a., 2000; Ditton e.a., 2000; Ditton e.a., 1999; Farrall e.a., 1997).

2000; Farrall & Gadd, 2004; Ditton e.a., 2003), interviewereffecten (Killias & Clerici, 2000), antwoordstijlen (Pleysier e.a., 2003a),...⁹⁶.

Er wordt aangenomen dat toevallige fouten in principe minder erg of ingrijpend zijn dan systematische fouten, en dat ze zichzelf mits voldoende observaties 'opheffen' (Waegel, 2001). Ons pleidooi wil deze sociaal wetenschappelijke wetmatigheid geenszins aanvechten, maar steunt wel op de idee dat 'toevallige fouten' in de praktijk van het onderzoek heel dikwijls niet zo toevallig zijn als men schijnt aan te nemen. Niet zelden bevatten dergelijke fouten wel degelijk een zekere systematiek; bijgevolg zijn ze per definitie validiteitsbedreigend en worden ook de substantiële, inhoudelijke conclusies van het onderzoek gehypothekeerd. In het empirisch luik bespreken we de reikwijdte hiervan voor het 'angst voor criminaliteit' onderzoek.

'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' MEET JE ZO...

'Angst voor criminaliteit' is eigenlijk, alles wel beschouwd, een gedroomd voorbeeld voor elke cursus methodologie van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek (Jackson, 2005b). Niet zozeer omdat het als thematiek op zich reeds actueel en *catchy* is, maar veeleer omdat de onderzoekstraditie bijzonder geschikt is om de verschillende fasen, en daarmee ook de valkuilen en foutenbronnen, van het surveyonderzoek kleurrijk te illustreren. In een eerste punt van dit deel stond de, in talrijke studies, ondoordachte en niet gefundeerde, *ad hoc* definiëring en conceptualisering van 'angst voor criminaliteit' centraal. Het is geenszins een overdrijving te stellen dat met name dit, minstens deels mee verantwoordelijk is voor het letterlijk, enerzijds, naast elkaar praten van wetenschappers met hun onderzoeksresultaten, en anderzijds, naast 'de kwestie' praten, *tout court*. Dit hangt uiteraard in belangrijke mate samen met wat in het bovenstaande, tweede punt aan bod kwam; wanneer dusdanige onduidelijkheid heerst over de invulling van het centrale concept in een onderzoekstraditie, dan verdwijnt nagenoeg per definitie ook elke vaste grond of houvast voor het afleiden van een heldere en consequente operationalisering. Maar de onderzoekstraditie liep ook in een meer strikt methodologisch-technische zin meermaals de feiten achterna; in het sociaal wetenschappelijk onderzoek van de 21ste eeuw is het meten van relatief complexe, theoretische concepten via latente constructen met meerdere indicatoren nagenoeg imperatief. Dit, in combinatie met een gezonde alertheid voor validiteit- en betrouwbaarheidsgerelateerde bedreigingen en meetfouten allerhande, is geen overbodige luxe voor zij die het zich kunnen permitteren, en al evenmin 'acrobatiek op de vierkante centimeter', maar draagt essentieel en fundamenteel bij tot een

⁹⁶ Een vaak geciteerde classificatie is die van Groves (1989; zie o.a. ook Braun, 2003; Stoop, 2005) die een onderscheid maakt tussen vier vormen van 'survey error': *sampling error*, *coverage error*, *nonresponse error* and *measurement error*. Eenvoudig samengevat: "(s)ampling error results from using a sample instead of surveying the entire population. A coverage error results from the failure to give all the units of the population on which information should be gathered a nonzero chance to be included in the sampling frame. Nonresponse error results from the fact that not all the units of the gross sample actually participate in the survey. Finally, different processes related to the instrument, the interviewer, the respondent, and the data collection mode contribute to measurement error" (Braun, 2003:137-138). We komen hier verder in deze publicatie nog op terug.

daadwerkelijk beter *Verstehen* van de problematiek ten gronde (Pauwels & Pleysier, 2005b).

Zoals reeds gezegd, was het evenzeer mogelijk, met betrekking tot de conceptualisering en meting van 'angst voor criminaliteit', een literatuuroverzicht in de meer letterlijke zin van het woord aan te bieden. Hier is echter bewust gekozen om met wat meer afstand, over de talrijke individuele studies en artikels heen, een algemeen beeld te schetsen van de in de onderzoekstraditie dominante en minder dominante thema's en discussies met betrekking tot de conceptualisering en meting van het centrale concept, 'fear of crime' of 'angst voor criminaliteit'. Op die manier bevat wat in essentie uiteraard fundamenteel vastligt - een 'literatuurgeschiedenis' -, toch onmiskenbaar ook eigen accenten. Dit 'vogelperspectief' heeft echter zeker nog een voordeel: de afstand die zo wordt ingenomen werkt onmiskenbaar ook nuancerend en relativerend. De weg die hier wordt afgelegd, alsook de discussies en problemen die men 'onderweg' voert en ervaart, zijn, zo bekeken althans, geenszins karakteristiek enkel en alleen voor de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie, maar enten zich in essentie op de fundamenten van elk sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Bijgevolg is het bovenstaande ongetwijfeld herkenbaar, mits ook hier de inachtnaam van een zekere graad van abstractie, in andere onderzoekstradities en disciplines. Elke onderzoekstraditie in wording heeft op één of meerdere momenten in de eigen evolutie te kampen met de hierboven besproken 'groeipijnen'; over de 'fear of crime' onderzoekstraditie, mede uiteraard als kind van haar tijdrekening, kan met rede gezegd worden dat, na ondertussen ongeveer veertig jaar onderzoek, deze traditie niet alleen haar volle wasdom nog dient te bereiken, maar bovendien tot op zekere hoogte nog steeds kraakt onder de ervaren groeipijnen.

Een bijkomend argument voor het door ons gehanteerde vogelperspectief, schuilt in de overtuiging dat het beoogde overzicht op geen enkel moment een zoektocht inhoudt naar het meetinstrument bij uitstek voor het meten van 'angst voor criminaliteit'; immers, *'there is no such thing!'* (Gabriel & Greve, 2003). Uiteraard, dit pleidooi kwam reeds eerder aan bod, dient toekomstig onderzoek de 'conceptuele ambiguïteit' en povere operationalisering die een groot deel van de literatuur uit het verleden kenmerkt, te vermijden (Hale, 1996); echter, evenzeer te mijden is "developing an extensive research tradition limited to very narrow outcome measures" (Taylor & Hale, 1986:158; Williams e.a., 2000). Een belangrijke stap in dit opzicht zijn de in het verleden geconstrueerde, en ook hier gehanteerde classificaties of taxonomieën ter verduidelijking van zowel het brede concept 'angst voor criminaliteit' en zijn deelcomponenten, als van de daaruit afgeleide meetinstrumenten. Dergelijke schema's maken niet alleen de complexiteit van het voorliggend concept zichtbaar, ze zijn evenzeer richtinggevend - maar op geen enkel ogenblik dwingend - voor een logisch-consequente en onderbouwde operationalisering van het concept of één der deelcomponenten⁹⁷. Men vindt hierin,

⁹⁷ Ook Hale (1996) voert naar het einde van zijn literatuuroverzicht een pleidooi voor meer transparantie, consequentie en consistentie in toekomstig onderzoek. Voor alle duidelijkheid voegt hij er evenwel nog aan toe, en deze toevoeging werd eerder in dit deel reeds aangehaald, dat "(t)his is

en dit geldt ook voor deze publicatie, zowel een leidraad voor toekomstig en nieuw onderzoek, als een referentiekader die, bijna retrospectief, over de onderzoekstraditie gelegd kan worden; er wordt met andere woorden “a basis for discussing and empirically testing the advantages and disadvantages of different measures” geboden (Gabriel & Greve, 2003:610).

Uiteraard mag het ingenomen vogelperspectief in dit literatuuroverzicht niet bijziend maken voor de, ook binnen bovenstaand referentiekader, onmiskenbaar en soms zeer aanzienlijke, kwalitatieve verschillen tussen de ‘individuele’ operationalisering. Echter, ook hier bieden de voorgaande pagina’s enkele algemene criteria of handvaten voor een aanvaardbare operationalisering, meettechnisch althans, van het ‘angst voor criminaliteit’ concept.

Vooreerst, en dit lijkt gezien de huidige stand van zaken in de sociaal-wetenschappelijke methodologie enigszins gedateerd, kan men aannemen dat, niettegenstaande het spaarzaamheidsprincipe, een relatief complex en meerduldig concept zoals ‘angst voor criminaliteit’, best wordt gemeten via schaaltechnieken waarbij meerdere indicatoren een latent construct vertegenwoordigen. Dergelijke meetinstrumenten vertonen minder ruis in vergelijking met de klassieke één-item metingen, en dit in twee opzichten (Taylor & Hale, 1986; Williams e.a., 2000). Ten eerste is, met het oog op de validiteit van een instrument, geweten dat bij nagenoeg elke operationalisering van een theoretisch concept een zekere ‘surplus-betekenis’ als residu achterblijft; het is dan ook maar zeer de vraag of een complex concept zoals ‘angst voor criminaliteit’ überhaupt op een valide wijze kan worden gemeten aan de hand van één enkel item. Een tweede reden waarom schalen over het algemeen minder ruis bevatten, is eerder meettechnisch van aard: immers, “measurement error is decreased when the number of similar items is increased. Therefore, more reliable measures of fear of crime will be found among multiple-item measures or scales” (Williams e.a., 2000:6; Gabriel & Greve, 2003). We wezen reeds eerder, en dit komt nog terug, op het potentieel validiteitsbedreigend karakter van wat op het eerste zicht beperkt blijft tot betrouwbaarheidsgerelateerde problemen.

Een volgende belangrijke overweging begeeft zich eveneens op de dunne scheidslijn tussen betrouwbaarheid en validiteit. Zowel bij de conceptualisering als bij het meten van ‘angst voor criminaliteit’ vindt men in de onderzoekspraktijk niet steeds de helderheid en consequentie terug die bijvoorbeeld wel in bovenstaande classificaties beoogd wordt. Wil men de ‘conceptuele bewolking’ rond dit thema niet verder doen toenemen, is zowel transparantie als een zekere prudentie aangewezen bij het hanteren van hetzij het ‘brede’ concept ‘angst voor criminaliteit’, hetzij één van de deelcomponenten, de cognitieve, affectieve of gedragsmatige component. Maar ook op empirische grond kan hiervoor een argumentatie worden opgebouwd; immers, “(g)iven the highly variable size of the correlations, it seems preferable to analyse the several dimensions of fear and worries separately, rather than to combine them in a

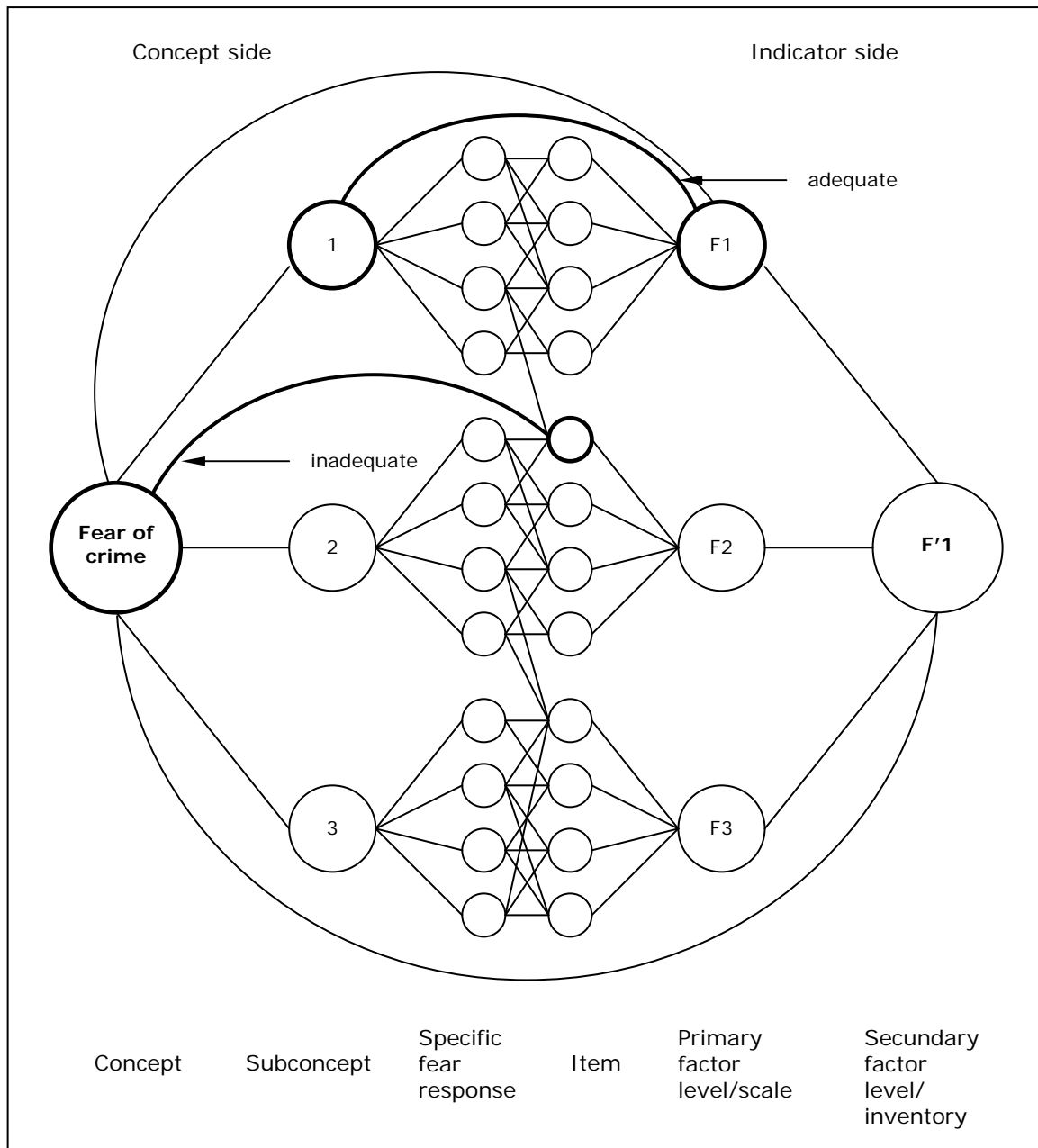
not to suggest that the range of questions asked should be limited but rather that clear distinctions be made between different types of measures” (Hale, 1996:94).

single index” (Killias & Clerici, 2000:443). Dit is volgens deze auteurs niet enkel meettechnisch, met het oog op het ‘afhankelijke construct’, steekhoudend, het verhoogt eveneens de interpretatiekracht en éénduidigheid van modellen ter verklaring van de ‘angst voor criminaliteit’. We zijn het hiermee eens en kunnen ons met andere woorden ook terugvinden in het pleidooi van Williams e.a. (2000), die betogen dat “(t)he optimum construction of a fear of crime measure would describe a unidimensional concept but have several similar items combined to measure that idea” (Williams e.a., 2000:6; zie o.a. ook Bilsky, 1993)⁹⁸.

De essentie van bovenstaande paragrafen, en meteen ook een centrale verklaring voor de povere *status quaestionis* met betrekking tot de operationalisering van ‘angst voor criminaliteit’ in de onderzoeksliteratuur en de daarbinnen veelvuldig gehanteerde inadequate meetinstrumenten, kan ons inziens misschien nog best schematische geïllustreerd worden. Bilsky (1993:11) adapteert hiervoor treffend Brunswick’s ‘*hierarchical lens model*’, en slaagt er zo in, aan de hand van één enkele figuur, zowel de bredere discussie rond validiteit en betrouwbaarheid, als de eerder technische en methodologische problemen gepaard gaande met het meten van ‘angst voor criminaliteit’, te verhelderen. Onderstaande figuur 1 geeft uitdrukking aan de complexiteit van het concept en de operationalisering van ‘angst voor criminaliteit’, en visualiseert duidelijk waarom bepaalde meetinstrumenten adequaat en andere inadequaat genoemd worden.

⁹⁸ Williams e.a. (2000) voegen er nog aan toe dat de individuele vragen of indicatoren “should offer multi-point responses, minimally at the metric-ordinal level, thus increasing accuracy of measurement” (Williams e.a., 2000:6).

FIGUUR 1: De verhouding - symmetrie & asymmetrie - tussen 'fear of crime' als een concept en als meetinstrument (Bron: Bilsky, 1993:11).

De figuur synthetiseert en illustreert meerdere aspecten van wat hierboven en eerder reeds werd beschreven. Vooreerst is, conform de conceptuele uitklaring die door ons werd nagestreefd, de multi-dimensionale structuur van het brede 'fear of crime' concept duidelijk zichtbaar; 'fear of crime' als algemeen en breed concept, kan worden opgesplitst in drie subconcepten of componenten, zijnde een cognitieve, een affectieve en een gedragsmatige component⁹⁹. Op zijn beurt kan men binnen deze

⁹⁹ We wijzen er op dat Bilsky, niet geheel onterecht overigens, de subconcepten 'cognitief-affectief-gedragsmatig', slechts als één van de mogelijke opties of invullingen van dit model beschouwt: "(...) one out of several possible ways to distinguish subconcepts of fear is to refer to the (predominant) anticipated costs resulting from a criminal act, i.e., material, physical, or psychological. Likewise, subconcepts may be differentiated according to the type of criminal act (i.e., personal and/or property

subconcepten verder differentiëren naar specifieke en concrete uitingen van, in ons geval dus cognitieve, affectieve en gedragsmatige reacties. Echter, “(e)ven if the complexity of fear of crime has been adequately considered in conceptual analyses, this does not mean that operationalizations used in empirical studies satisfy the same standards of complexity” (Bilsky, 1993:10).

Dat brengt ons bij een tweede punt; de figuur legt bloot dat met betrekking tot het meten van wat zojuist werd beschreven, idealiter wordt gestreefd naar een, aan de structuur van de conceptuele zijde parallele - letterlijk zoals uit de figuur mag blijken - operationalisering. In wezen komt dit ook reeds tot uiting in de in dit deel gepresenteerde taxonomieën, zowel met betrekking tot de conceptualisering als de meting; als dusdanig kan dit model dan ook worden gezien als een bevestiging van wat op basis van de taxonomieën reeds werd geconcludeerd. Immers, zoals reeds gezegd, noch deze taxonomieën, noch bovenstaande schematische synthese, hebben als doel de onderzoekstraditie hét meetinstrument bij uitstek aan te leveren, maar dienen veeleer als een gemeenschappelijke referentiekader - beide uiteraard van een enigszins andere orde - waarop de onderzoeker kan terugvallen, zowel voor een exploratie van de onderzoeksliteratuur, als voor het uittekenen van het eigen empirisch onderzoek. Zo illustreert figuur 1 bijvoorbeeld zeer helder waarom één-item instrumenten voor het meten van ‘fear of crime’ inderdaad hoogstens een singuliere, specifieke representatie of uiting hiervan kunnen vatten, en dus per definitie inadequate metingen van dit concept, of subconcept, zijn (Bilsky, 1993:12; zie o.a. ook Williams e.a., 2000; Gabriel & Greve, 2003)¹⁰⁰. Niet alleen verheldert dit treffend de noties ‘surplus-betekenis’ of onderspecificatie, het verduidelijkt eveneens waarom schaaltechnieken en factoranalyse, waarbij meerdere manifeste indicatoren een achterliggend latent construct vertegenwoordigen, niet alleen volstrekt logisch, maar ook fundamenteel onmisbaar zijn bij de operationalisering.

Maar het laat ons, ten derde, ook toe de prudentie die in deel 1 werd in achtgenomen bij het presenteren van enkele contextschetsende cijfergegevens met betrekking tot ‘angst voor criminaliteit’, of breder, ‘het onveiligheidsgevoel’, en vergelijkingen tussen deze cijfers, wederom te verantwoorden. Het gaat hier met andere woorden veel minder om een pleidooi voor deze of gene operationalisering van ‘angst voor criminaliteit’, dan wel een betoog voor meer transparantie, duidelijkheid en consequentie bij zowel het meten als het rapporteren. In ruime zin is ‘fear of crime’ immers een “collective term used for summarizing some more or less related manifestations of fear”; de daarbinnen gehanteerde concepten, subconcepten en dimensies dienen dan ook “explicitly and systematically defined in such a way as to

crime), according to the modality of the respective fear reaction (i.e., affective, cognitive, or behavioral), and so forth” (Bilsky, 1993:10). Opnieuw wordt met andere woorden enkel een kader of structuur geboden, waarbinnen, afhankelijk van de invalshoek, verschillende accenten aan bod kunnen komen. Immers, “(...) these subconcepts should not be understood as mutually exclusive. Rather, they represent different perspectives that can be taken by the researcher in order to take fully account for the complexity of the phenomenon under study” (Bilsky, 1993:10).

¹⁰⁰ Het verdict voor onderzoek dat hardnekkig van één-item meetinstrumenten gebruik blijft maken is dan ook niet mild, aldus Bilsky: “(n)ot surprisingly, the validity of studies using only this kind of indicator is extremely limited. Despite the fact that multiple indicators have been increasingly employed in recent years (...), there is still considerable need for research that is grounded on both well defined concepts and adequately operationalized indicators of fear” (Bilsky, 1993:12).

make empirical studies possible and to specify those particular aspects of fear that are subject to empirical analysis” (Bilsky, 1993:10)¹⁰¹. Dit is een *conditio sine qua non*, om, ten eerste, het onderzoek *an sich* en het aangebrachte cijfermateriaal te beoordelen en naar waarde te schatten, en, ten tweede, de resultaten van het onderzoek op een zinvolle wijze naast de uitkomst van ander onderzoek te kunnen leggen, en het zo te plaatsen in de ruime onderzoekstraditie.

Beschrijvend onderzoek, zoals bijvoorbeeld de Veiligheidsmonitor, rapporteert op periodieke wijze de mate waarin de Belg, de Vlaming, de stedeling,..., zich ‘onveilig voelt’¹⁰²; dit ‘cijfer’ is echter per definitie slechts een benadering van het ‘werkelijke’ onveiligheidsgevoel dat ons uiteindelijk interesseert (Billiet, 1993). Men kan zich immers terecht de vraag stellen of, analoog aan figuur 1, één enkele vraag (*‘Gebeurt het dat u zich onveilig voelt? Is dat... altijd, vaak, soms, zelden of nooit?’*) überhaupt in staat is een complex theoretisch concept op een adequate wijze te vatten. Bovendien is dergelijk meetinstrument ook gevoeliger voor meetfouten allerhande, die op hun beurt een reeds partiële inschatting van ‘die werkelijke waarde’ verder verstoren en vertroebelen. Deze ‘meetfouten’ opereren daarenboven niet zelden differentieel tussen verschillende (sub)groepen of over de tijd,..., wat naast de absolute waarde van de meting, ook de relatieve waarde - de onderlinge vergelijkbaarheid zeg maar - ernstig hypothekeert¹⁰³. Dit indachtig, is het evident dat de nood aan transparantie, duidelijkheid en consequentie zich des te pregnanter stelt wanneer men de resultaten van verschillende studies naast elkaar wenst te leggen. In deel 1 waren we op dit punt reeds formeel: een nadere blik op de operationalisering volstaat om onweerlegbaar aan te tonen dat ‘het onveiligheidsgevoel’ of de ‘angst voor criminaliteit’ waarover men spreekt in de Veiligheidsmonitor, of in de APS survey, nauwelijks overéénstemmen. Meer nog, zelfs een volstrekt identiek meetinstrument op een andere manier aan de respondent voorleggen, kan tot niet te verwaarlozen verschillen leiden¹⁰⁴. Dit alles mag, gezien

¹⁰¹ Bilsky vervolgt, en bevestigt daarin wat in dit deel reeds genoegzaam geponeerd werd: “In the past, however, quite a few studies on fear of crime have been conducted without adequately analyzing and defining their research objective prior to empirical investigation. The validity of these studies is at best questionable, therefore” (Bilsky, 1993:10).

¹⁰² We laten hier, ter wille van het argument, achterwege of de term ‘het onveiligheidsgevoel’ dan wel ‘angst voor criminaliteit’ best aansluit bij het gehanteerde meetinstrument. Hier is met name in deel 2 reeds uitgebreid aandacht aan besteed.

¹⁰³ De Veiligheidsmonitor is een federale survey, en wordt bijgevolg zowel in het Nederlands als in het Frans afgenomen. We weten dat het vooreerst geenszins evident is om een Nederlandstalige vragenlijst te ‘vertalen’ tot een adequaat equivalent in het Frans, of *vice versa*. Maar ook werkelijke verschillen of subtiele nuances tussen twee bevolkingsgroepen kunnen aanleiding geven tot het differentieel functioneren van bepaalde thema’s of vragen (Billiet e.a., 1998; Pauwels & Pleyzier, 2003; 2005). Het spreekt voor zich dat deze potentiële problemen exponentieel toenemen bij schaalvergroting of daadwerkelijk ‘cross-cultureel’ onderzoek tussen een groot aantal landen en culturen. Volgens een analoge logica kunnen vragen ook differentieel functioneren tussen mannen en vrouwen, tussen hoger en lager opgeleiden, tussen stedelingen en plattelandbewoners,... (Pleyzier e.a., 2004c; 2003c). En tenslotte kan een vraag of item over een verloop van tijd ook gaan differentiëren naar inhoud of connotatie (Pleyzier e.a., 2004a). In het empirisch luik van deze publicatie gaan we dieper in op het bestaan en de impact van deze problemen voor het onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’.

¹⁰⁴ We brengen tabel 1 uit deel 1 in de herinnering: daarin werd de ‘onveiligheidsvraag’ uit de Veiligheidsmonitor in één gemeente op de klassieke telefonische manier aangeboden, in een andere, vergelijkbare gemeente, via een postenquête. De divergentie tussen beide antwoordverdelingen op deze vraag is, enerzijds, ongetwijfeld te groot om terug te voeren op ‘werkelijke’ verschillen tussen beide gemeenten, en anderzijds, in de vanuit methodologisch oogpunt, op basis van de gehanteerde

de maatschappelijk bijzondere gevoeligheid die het thema omgeeft, niet licht worden ingeschat.

Men kan hieraan, en minstens deels ondersteunen we dit, een pleidooi ophangen om het - schijnbaar toenemend - belang van ruwe percentages of de 'naakte' score van een 'angst voor criminaliteit' maat, af te zwakken (Pleysier e.a., 2003b)¹⁰⁵. Er wordt onmiskenbaar onrecht gedaan aan zowel de meerduidigheid als het precair karakter van de thematiek door naïef en kritiekloos mee te draaien in een dergelijke logica¹⁰⁶. Met name, en dit was in dit deel onze focus, nopen de binnen deze literatuur kenmerkende 'conceptuele bewolking en *ad hoc* operationaliseringen' tot enige zin voor relativiteit ten aanzien van dit soort 'kerncijfers'¹⁰⁷. "In short, a simplistic, numerical, answer to a general closed question cannot hope to represent the breadth of experience and feelings about crime experienced by most people" (Farrall e.a., 1997:661). Dit mag evenwel niet verhullen dat ook het etiologisch onderzoek naar 'angst voor criminaliteit', zij het eerder 'onrechtstreeks' en daarom minder dwingend, hier niet aan ontloopt; immers, het gebruik van andere 'fear of crime' instrumenten resulteert in andere empirische relaties met verklarende concepten (Ferraro & LaGrange, 1987; Greve, 1998; 2004).

TABULA RASA ?

Rest ons nog dit. Het geaccumuleerd effect van de in dit deel aan bod gekomen kritiek op de conceptualisering en meting van 'angst voor criminaliteit', leidt in de onderzoeksliteratuur wel eens tot een soort defaultisme. We volgen wat dit betreft, en daarvan werd hier verslag uitgebracht, minstens de diagnose, zoals kernachtig en tegelijk onverbloemd samengevat door Farrall e.a. (1997): "(t)aken together, these criticisms suggest that crime surveys ignore the meaning of events for respondents; turn 'processes' into 'events'; neglect that the fear of crime can be a multi-faceted phenomenon; poorly conceptualize the fear of crime; ignore important contextual

dataverzamelmethode, te verwachten richting (Billiet e.a., 1998; Pleysier e.a., 2002a; Pleysier e.a., 2003b).

¹⁰⁵ Blokland & Soenen (2004) zeggen op basis van hun onderzoek naar 'onveiligheidsgevoelens in het openbaar vervoer' hetzelfde, en leggen meteen ook een link met wat nog komen moet: "(t)e gemakkelijk gaan we er veelal vanuit, dat bepaalde mensen, uit te drukken in een mooi rond percentage, zich vaak, af en toe of nooit onveilig voelen in het openbaar vervoer. We denken onvoldoende na over de mogelijkheid, dat niet bepaalde percentages mensen zich al dan niet veilig voelen, maar dat in het openbaar vervoer mensen steeds opnieuw relaties met elkaar tot stand brengen, die samenhangen met een ervaring van 'op je gemak' of 'op je hoede' zijn: met vertrouwen in het sociaal verkeer van de openbare ruimte - of gebrek daaraan" (Blokland & Soenen, 2004:178; zie o.a. ook Ross, Mirowsky & Pribesh, 2001).

¹⁰⁶ Hierbij hoort een verwijzing naar een interessante discussie die in deel 1 reeds aan bod kwam: daar hadden we het over de schijnbaar toenemende tendens om complexe, maatschappelijke problemen, zoals het onveiligheidsthema, te 'becijferen' (maar dan heel letterlijk: in een cijfer te vatten). Deze niet zelden beleidsgestuurde opbodlogica past in een breder, algemeen geldend 'evaluatiefetisjisme' (Pleysier e.a., 2003b).

¹⁰⁷ Kreuter (2000) komt in een interessante studie met de treffende titel '*Uncertainty in capturing uncertainty*' tot gelijkaardige conclusies met betrekking tot 'perceived risk': "(u)ntil now, one can not assume that general social surveys had captured the amount of perceived risk. At least the literally interpretation of so-and-so percent of people perceive a certain type of offence as 'very likely' should be avoided" (Kreuter, 2000:20). Dit indachtig doet het, in bovenstaande voetnoot in herinnering gebrachte, 'evaluatiefetisjisme' des te vreemder aan. Zo stellen Ditton e.a. (2000) fijntjes vast dat "(a)s a result the whole of Britain is now being tasked to reduce something it does not understand and cannot measure reliably" (Ditton e.a., 2000:143-144).

variables (such as time and space); greatly influence the reported incidence of the fear of crime and rely too heavily on respondents' recall. From our review of the literature it is evident that the fear of crime is only partially understood as best" (Farrall e.a., 1997:662).

Echter, de remedie die op deze diagnose volgt, lijkt ons al te drastisch. Herhaaldelijk is reeds naar voor gekomen, ook in dit werk, dat 'fear of crime' in de onderzoekstraditie in belangrijke mate inhoud en vorm krijgt door de wijze waarop het concept empirisch vertaald en gemeten wordt (Ditton e.a., 2000; Thompson e.a., 1992). Het sociaal-wetenschappelijk positivistisch optimisme, in combinatie met de beleidsdringende vraag naar de omvang van het 'fear of crime' probleem, in de ontstaansperiode van deze onderzoekstraditie, heeft een tot op de dag van vandaag nagenoeg uitsluitend kwantificerende benadering van het thema opgeleverd (Ditton & Farrall, 2000; Pleysier e.a., 2002a). 'Fear of crime' wordt in grootschalig surveyonderzoek hoofdzaak gemeten aan de hand van één of een beperkt aantal items met gesloten antwoordcategorieën; deze meetinstrumenten "rarely exhibit novelty, and depend chiefly on incestuous and uncritical filching of questions from the British Crime Survey" of gelijkaardige, nationale slachtofferenquêtes (Ditton e.a., 2000:155). Onder andere Ditton e.a. (2000) stellen tegenover deze diagnose, die ook door ons gedeeld wordt, een wat vreemd aandoende - want niet noodzakelijk volgend op deze diagnose - remedie: "(f)ollowing the periode of introspective contemplation for fear of crime research (...), a period of open, qualitatively based re-examination of the general population's attitudes to crime is long overdue" (Ditton e.a., 2000:155). Dit mag evenwel niet verkeerd worden begrepen: ongetwijfeld verdient de onderzoekstraditie naar 'angst voor criminaliteit' meer aandacht voor kwalitatieve benaderingen en inzichten, en allicht is zelfs een heuse inhaalbeweging niet misplaatst. Het daadwerkelijke *Verstehen* van de thematiek, als een symbiose van wat kwalitatief en kwantitatief onderzoek aandragen, zou er - dit staat buiten discussie - alleen maar wel bij varen. Echter, kwalitatief onderzoek sluit logischerwijs eerder aan op een 'kwalitatieve vraagstelling', en kan om diezelfde reden geen, of ten hoogste een partieel, antwoord bieden op de klassieke, heersende kwantitatieve problemen (Billiet, 1990)¹⁰⁸. Dat deze laatste vragen na bijna een halve eeuw –

¹⁰⁸ Klassiek wordt dan gezegd dat kwantitatief onderzoek grofweg 'weinig over veel' en kwalitatief onderzoek 'veel over weinig' informatie oplevert, zo ook op het gebied van 'sociale onveiligheid' (Vanderveen, 2004). "Een grootschalige survey (...) geeft op heel veel gebieden informatie, de thema's variëren van slachtofferschap en ervaringen met de politie tot preventieve maatregelen en onveiligheidsgevoelens. Op elk van deze vele thema's afzonderlijk echter is wat we (...) te weten komen niet voldoende om onderliggende (individuele) processen, motivaties en interacties gedetailleerd te begrijpen. Kwantitatief onderzoek (...) is gericht op cijfermatige generalisaties, op landen, regio's, groepen, soorten en categorieën, en geeft weinig inzicht in individuele processen, kleinschalige gebeurtenissen en sociale interacties. Kwalitatief onderzoek geeft 'veel informatie over weinig' en is niet zozeer gericht op generalisatie als wel op verdieping, nuancering en op (individuele) diversiteit of zelfs tegenstrijdigheid" (Vanderveen, 2004:111). Hiermee wordt meteen duidelijk waarom een combinatie van kwalitatief en kwantitatief onderzoek vanuit een complementaire, accumulatieve kijk op ook deze thematiek het globale *Verstehen* absoluut op een hoger niveau kan brengen; immers, "Good social investigation benefits from methodological triangulation: different research approaches have different strenghts which are complementary. Different approaches should be seen as reinforcing rather than detracting from each other" (Hale, 1996:92). Alhoewel ook dit project, overwegend kwantificerend, niet zou zijn wat het is geworden zonder deze belangrijke, zij het hier wat impliciet aanwezige, kwalitatieve inzichten, zijn naar onze mening toch twee kanttekeningen op zijn plaats; een eerste is eerder pragmatisch van aard, een tweede mogelijk meer fundamenteel. Vooreerst is triangulatie van methoden een zeer intensieve onderzoeksvorm, zowel qua tijdsbesteding

kwantificerende - onderzoekstraditie grotendeels onderbeantwoord blijven, doet hier in wezen nauwelijks iets aan af.

De doelstellingen en objectieven die in deze publicatie, alsook in het bredere, achterliggende project, steeds vooropstonden, richten zich, zoals van meet af aan uitgezet, op de centrale lacunes van de bestaande en hoofdzakelijk kwantificerende onderzoekstraditie naar 'angst voor criminaliteit'. Fattah (1993) suggereert in deze '*some soul-searching*', een soort reflexief, zelfkritisch 'gewetensonderzoek' zeg maar: men dient zich ernstig de vraag te stellen in welke mate de onderzoekstraditie haar eigen lacunes kan overstijgen en de groeipijnen daadwerkelijk kan ontgroeien, laat staan significant vooruitgang boeken, wanneer onderzoek repetitief blijft putten uit een inadequaat arsenaal aan meetinstrumenten en analysetechnieken (Fattah, 1993). Het is met andere woorden in het tegemoetkomen aan dit laatste, in combinatie met een transparante en consequente conceptualisering en theoretische onderbouw, veeleer dan het algeheel in vraag stellen van een kwantitatief design, dat een uitweg voor de impasse van de onderzoekstraditie, naar onze mening, te vinden is. Er heerst terecht, aldus nogmaals Fattah, "a general feeling among researchers that not much new information or insights could be gained through the continuous use of present methods, as imperfect as they are" (Fattah, 1993:61).

Ontegensprekelijk is deze weg in de recente generatie 'fear of crime' onderzoek, minstens ten dele reeds ingeslagen, en groeit terecht de overtuiging dat "through the development of quantitative method we *can* produce more sophisticated analysis of the fear of crime" (Jackson, 2005b:298; Jackson, 2004b; zie o.a. ook Vanderveen, 2006). Wil de onderzoekstraditie de 'reputatie' van het verleden definitief van zich afschudden, en deze impasse uiteindelijk volledig overstijgen, dan hoeft dit geenszins het faillissement van het kwantificerend survey onderzoek binnen dit onderzoeksdomein te betekenen, maar juist veeleer een verdere en doorgedreven investering, in zowel consequente en transparante conceptualiseringen, als dito meetinstrumenten en *state of the art* methodologische toepassingen. De thematiek en het onderwerp is met andere woorden te complex om op een simplistische manier te benaderen (Jackson, 2005b). Echter, deze ambitie heeft, ons inziens, slechts kans op succes wanneer hieraan ook die reflexieve, (zelf)kritische ingesteldheid waarover we reeds eerder spraken, wordt gekoppeld¹⁰⁹. Uiteraard, dit is onvermijdbaar, zal en

als naar begroting; bovendien, alhoewel onmiskenbaar een nastrevenswaardig ideaal, "it perhaps assumes that the combination of qualitative and quantitative data is straightforward. Making sense of data is never straight forward, making sense of quantitative and qualitative data which contradict one another is considerable harder" (Farrall e.a., 1997:675). Een tweede punt is naar ons aanvoelen evenwel fundamentele: de complementariteit van methoden, en de meerwaarde die hierin schuilt, mag niet worden verward met 'convertibiliteit'; kwalitatief onderzoek is nu eenmaal geen volwaardig alternatief, in de letterlijke zin, voor de heersende 'kwantitatieve vragen', maar ook *vice versa* geldt dit. Het deficit van het klassieke kwantificerend onderzoek binnen deze onderzoekstraditie kan om die reden niet het failliet ervan worden maar vraagt veeleer een hernieuwde investering.

¹⁰⁹ Een onderzoeker en wetenschapper die naam waardig - dit was reeds ons pleidooi in deel 1 -, heeft deze 'regels van de academische kunst' geïnternaliseerd, en schuwt op geen enkel moment een redelijk wantrouwen tegenover het eigen onderzoek; meer nog, 'de opgelopen schade' wordt transparant gecommuniceerd, en kan pas dan ten volle naar waarde worden geschat (Billiet, 1993). Maar dit overstijgt - met name binnen deze thematiek - in belang uiteraard de zuiver wetenschappelijke bedrijvigheid; "(o)mdat de *survey* en de resultaten daarvan als politiek instrument gebruikt worden (...), is het belang des te groter dat een ieder die zich ermee bezighoudt, inzicht krijgt in de manier waarop de diverse meetinstrumenten en -methoden veiligheid meten. Een kritische

kan de complexiteit van het thema en de ‘werkelijkheid buiten het onderzoek’, nooit in zijn volledigheid kunnen worden gevat. Niettemin, “(...) research is beginning to unpick one or two fascinating aspects of this phenomenon; improved measures are beginning to emerge that reveal some of the richness that previously only qualitative methods showed. The results have significant implications for debate and public policy. But just as there remains scope to develop our conceptual and methodological tools, producing more nuanced and sensitive insights into this fascinating and politically charged topic, there is equally a need to think carefully about the implications of the research we are doing and how governments and the police should respond in liberal and increasingly diverse societies” (Jackson, 2005b:311).

Wij hopen dat deze publicatie bij uitstek een emanatie mag zijn van deze tot op heden in de onderzoekstraditie enigszins twijfelachtig en met mondjesmaat ingezette inhaalbeweging. De toetsstenen die het succes hiervan bepalen, worden uiteraard aangedragen door de mate waarin en de manier waarop beide centrale lacunes, hierboven omstandig omschreven, worden tegemoet gekomen. We gaan ervan uit dat ‘angst voor criminaliteit’ te definiëren, te meten en te verklaren is, maar dat deze onderneming zonder de nodige kritische en zelfreflexieve ingesteldheid geen kans op slagen heeft (Vanderveen, 2004)¹¹⁰. Het actief nastreven en bewaken van de betrouwbaarheid en validiteit doorheen het onderzoek, samen met het aanwenden van niets minder dan *state of the art* methodologische toepassingen, bekleden hierin

houding is op zijn plaats, want (...) niet elk meetinstrument leidt tot dezelfde ‘gemeten veiligheid’ (Vanderveen, 2004:75).

¹¹⁰ Vanderveen (2004) stelt verder, niet zonder ironie, dat de vraag naar de meetbaarheid makkelijk zou kunnen beantwoord worden door te wijzen op de grote hoeveelheid surveys die dit zeggen te doen; het antwoord is dan dat het gemeten kan worden ‘omdat het immers gebeurt’. Uiteraard kan dit als antwoord geenszins volstaan. De kwestie is, aldus Vanderveen, “of een zo breed en ingewikkeld concept als (on)veiligheid wel in een (enkel) getal is uit te drukken” (Vanderveen, 2004:110). Ons standpunt inzake zal voor de lezer onderhand duidelijk zijn. Ongetwijfeld gaat veel verloren bij de reductie van een relatief complex concept tot één enkel kerncijfer; anderzijds zijn we voldoende pragmatisch om te beseffen dat de queeste naar een dergelijk cijfer, hetzij wetenschappelijk gemotiveerd, hetzij politiek of beleidsmatig gestuurd, de aanleiding tot het ontstaan en minstens deels ook de verdere bestaansvoorwaarde van deze onderzoekstraditie heeft uitgemaakt, en in de toekomst zal uitmaken. Men heeft echter niet uit de fouten van het verleden geleerd wanneer dit pragmatisme niet tegelijkertijd ook een voldoende massa kritisch-realisme bevat; een geïsoleerd, ‘naakt’ cijfer krijgt uiteraard slechts enige betekenis wanneer omstandig gecontextualiseerd en genuanceerd. Los van alle potentiële validiteits- en betrouwbaarheidsgerelateerde problemen met betrekking tot het gevoerde onderzoek, is het bovendien nog maar de vraag hoe men dergelijke absolute cijfers naar waarde kan schatten: “(w)at is bijvoorbeeld een hoge score op een schaal voor onveiligheidsbeleving? Is er een algemene onder- en bovengrens, of variëren deze tussen personen? Wanneer gevraagd wordt hoe veilig iemand zich voelt als hij/zij ‘s avonds over straat loopt, waarbij dit gescoord wordt op een schaal van 1 (heel onveilig) tot 7 (heel veilig), wat is dan een hoge score?” (Vanderveen, 2001:38). We pleiten met andere woorden wederom voor het minimaliseren van het belang van de ‘absolute waarde’ van ‘angst voor criminaliteit’ metingen, ten voordele van de ‘relatieve waarde’ van dergelijke kerncijfers, tussen verschillende ‘groepen’ of over de tijd, al blijft ook dit tot op zekere hoogte relatief. We gaan hier in het empirisch luik verder op in; Vanderveen verwoordt de essentie in afwachting reeds in een quasi retorische vraag: “Als uit het onderzoek van Cozijn en Van Dijk (1976) blijkt dat in maart 1975 41% van de Nederlandse bevolking enige vorm van onrust ervaart wanneer, alleen thuis zijnde, ‘s avonds rond een uur of tien onverwacht aangebeld wordt en dit volgens de ERV (Enquête Rechtsbescherming en Veiligheid van het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek) in Nederland; *eigen toevoeging*) twintig jaar later 56% blijkt te zijn, is dit dan een forse toename? De PMB (Politiemonitor Bevolking van Ministerie van Binnenlandse Zaken en Justitie in Nederland, de ‘voorloper’ van onze Veiligheidsmonitor; *eigen toevoeging*) signaleert van 1993 tot 1999 slechts een beperkte, nauwelijks waarneembare toename in honderdsten van procenten, op de score van onveiligheidsbeleving. Betekent dit dat in die jaren de intensiteit van de onveiligheidsbeleving gelijk is?” (Vanderveen, 2001:38-39).

een cruciale rol; dit is ambitieus, maar dan wel binnen een goed afgelijnd, realistisch kader. Immers, ook de allergrootste zorg kan niet beletten dat onderzoek altijd slechts een fractie van de ‘werkelijkheid buiten het onderzoek’ bloot legt (Vanderveen, 2004). Zich hiervan ten volle rekenschap geven, is evenwel reeds, met name binnen deze onderzoekstraditie, de spreekwoordelijke gewonnen veldslag.

EXCURSUS: IS DE VALIDERING GELDIG ?¹¹¹

Hierboven werd omwille van de leesbaarheid een algemene en zeer kernachtige, maar daardoor allicht ook te eenvoudige invulling van het begrip ‘validiteit’ gehanteerd. In wezen slaat validiteit uiteraard op een complex geheel aan criteria of toetsstenen voor het uitvoeren en evalueren van wetenschappelijk onderzoek (zie o.a. Waege, 1997a; 1997b). Meer nog, volgens Cronbach & Meehl omvat validiteit “(...) the general scientific procedure for developing and confirming theories” (1955:300). Alhoewel het geenszins de bedoeling kan zijn om de complexiteit van deze discussie in deze beknopte *détour* te vatten, lijkt het niettemin aangewezen de lezer te duiden op de door ons voorgestane genuanceerde, limitatieve opvatting van validiteit. Hier volgen we onder andere Waege (1997a; 1997b) die de mening is toegedaan dat validiteit een uitermate relatief begrip is, en met andere woorden noodzakelijk nuance verdient.

Impliciet kwam deze problematiek reeds in deel 1 aan bod bij de bespreking van enkele cijfergegevens: een valide of geldige meting, zijnde de observatie van de werkelijke waarde van hetgeen men wenst te meten, kan worden verstoord door zowel toevallige als systematische fouten. Validiteit heeft met andere woorden “betrekking op de vraag of het kenmerk zoals gemeten al dan niet systematisch afwijkt van het kenmerk zoals het ‘theoretisch’ bedoeld is” (Waege, 2001:146). Klassiek maakt men in sociaal wetenschappelijk survey onderzoek een onderscheid tussen drie soorten validiteit of geldigheid: inhoudsgeldigheid, criteriumgeldigheid en constructgeldigheid (zie o.a. Cronbach & Meehl, 1955; Waege, 1997a; 1997b; 2001; Pauwels & Pleysier, 2005b). *Inhoudsgeldigheid* of *content validity* is de meest complexe benadering van het validiteitsvraagstuk, in die zin dat het een “theoretisch en kwalitatief proces betreft waarin aangetoond moet worden dat een maatstaf alle aspecten van een te meten construct of concept observeert” (Waege, 1997b:36; Waege, 2001)¹¹². *Criteriumgeldigheid* veronderstelt per definitie het bestaan van een extern en ‘gevalideerd’ criterium, dat dienst doet als ijkpunt of toetssteen voor het

¹¹¹ Deze titel, en bij uitbreiding ook in niet onbelangrijke mate de inhoud van onderstaande excursus, is debet aan een artikel van Waege (1997b) met als titel *Is current validation valid? Some intriguing problems with traditional validation designs for general (value-)surveys* (zie o.a. ook Waege, 1997; 2001).

¹¹² Allicht is hier een korte, terminologische verduidelijking op zijn plaats. In navolging van o.a. Harkness, Mohler & Van De Vijver (2002) hanteren we volgend schema: (manifeste) indicatoren of items → (latente) constructen → (theoretische) concepten. Indicatoren meet men, vandaar manifest, en zijn rechtstreeks verbonden met de vragen of items in een vragenlijst; meerdere indicatoren samen kunnen een achterliggend, niet gemeten en dus latent construct vertegenwoordigen. Uiteraard valt een construct methodologisch of meettechnisch rechtstreeks terug op de meting van de individuele indicatoren (in de praktijk meestal via een of andere vorm van factoranalyse). Dit latent construct verwijst op zijn beurt naar een achterliggende theoretische, en dus op geen enkele manier ‘gemeten’, invulling of concept.

eigen meetinstrument. Beide vormen, inhoudsgeldigheid en criteriumgeldigheid, zijn evenwel binnen sociaal wetenschappelijk onderzoek lang geen evidentie. Het eerste, maar hier zijn we allicht zelf hopeloos ongenueanceerd, omdat 'sociale wetenschappen zelden of nooit over een wel gedefinieerd onderzoeks- en inhoudsveld beschikken' en dit bovendien een 'kwalitatief proces is dat zich moeilijk laat systematiseren' (Waege, 1997b:36). Het resultaat is dat inhoudsgeldigheid niet zelden afglijdt naar niet meer dan *common sense* inzichten met betrekking tot het te onderzoeken construct; volgens Vanderveen (2006) karakteristiek voor het onderzoek en de vragenlijstconstructie in het 'fear of crime' onderzoeksdomein. Het tweede, criteriumgeldigheid, omdat binnen sociaal wetenschappelijk onderzoek een extern en 'onomstootbaar' geldig criterium zelden of nooit voor handen is (Waege, 1997b:36). Enigszins anders liggen de zaken voor *constructvalidering*, waarbij onderzocht wordt of een construct, zijnde een theoretische eigenschap die met empirische testen geobserveerd kan worden, op de theoretisch te verwachten wijze samenhangt met andere concepten en constructen (Waege, 2001:153). Het construct wordt met andere woorden gevalideerd door zijn plaats in een theoretisch netwerk en relatie tot de andere concepten in het netwerk, ook wel 'nomologisch net' genoemd (Waege, 1997b:36; Vanderveen, 2006; Cronbach & Meehl, 1955; Hox, 1986).

We zijn het in die zin eens met de klassieke literatuur dat constructvalidering, meer dan inhoudsgeldigheid en criteriumgeldigheid, een realistisch en haalbaar antwoord kan bieden; het is evenwel een antwoord met beperkte reikwijdte en kan daarom geen volwaardig alternatief zijn (Waege, 2001). Immers, constructvalidering is limitatief in kracht omdat het "als validering door middel van een nomologisch netwerk enkel tot de validering van een theorie als causaal model of combinatie van causale modellen bijdraagt" (Waege, 1997b:39)¹¹³. Bevindt een 'theorie' zich boven het abstractieniveau van een causaal model - bijvoorbeeld 'sociale theorie' of 'maatschappijtheorie' -, dan kan de validiteit of correspondentie tussen empirie en theorie niet mathematisch worden vastgesteld, maar dient deze zich noodzakelijkerwijs te baseren op 'theoretische gronden'. Met andere woorden, "(d)e vraag of en hoe deze validiteit mogelijk naar theorie met een hoger abstractieniveau (dan een causaal model; *eigen toevoeging*) doorgetrokken kan worden, gebeurt op basis van logisch-theoretische criteria" (Waege, 1997b:39).

Wanneer bijgevolg in het voorgaande, alsook in wat volgt, wordt gesproken over 'validiteit', dan dient dit noodzakelijk te worden gelezen en begrepen tegen deze achtergrond. Echter, geenszins is hiermee het laatste woord gezegd; ook binnen een dergelijke limitatieve of afgezwakte invulling van constructvaliditeit, dient men zich met prudentie te begeven. Krachtige en relatief recente statistische tools, waar in het vervolg van deze publicatie beroep op wordt gedaan, zoals LISREL stellen onderzoekers op dit punt evenwel in staat reeds heel wat te realiseren (Waege,

¹¹³ Validiteit als het vraagstuk over de correspondentie tussen wat theoretisch bedoeld wordt, en empirisch gemeten is, houdt meteen ook de vraag in naar wat met 'theorie' wordt bedoeld. Waege (1997) hanteert hierbij een typologie van theorieën die zich bevinden op de "dimensie die naar de afstand tussen theoretische constructen enerzijds en empirische eenvoudige waarnemingen via survey anderzijds verwijst" (Waege, 1997:38).

1997a). De validiteit, althans binnen de hierboven aangegeven grenzen, van de gemeten theoretische constructies gespecificeerd in het meetmodel, kan worden onderzocht via confirmatorische factoranalyse (Billiet, 1993). Hierbij wordt in essentie nagegaan in welke mate een ‘theoretisch’ verwacht patroon van saliente en niet-saliente factorladingen empirisch houdbaar is, en dit zowel voor de volledige steekproef als voor verschillende subgroepen (Waege, Billiet & Pleysier, 2000)¹¹⁴. Een stap verder is het samenvoegen van meetmodellen in een theoretisch gespecificeerd causaal model; ditmaal toetst men de overeenkomst tussen de in het model, op theoretische basis gelegde specificaties en restricties, en de empirische realiteit, aan de hand van structurele vergelijkingsmodellen.

Bij een dergelijke reeds sterk relativiserende opvatting van validiteit, in de praktijk van het empirisch onderzoek ingebed in ‘krachtige en relatief recente statistische tools’, is het, tot slot, geenszins overbodig te waarschuwen voor het gevaar van wat men ‘blind empiricisme’ zou kunnen noemen (Pauwels & Pleysier, 2003; 2005b; Tacq, 1984). We zijn immers de overtuiging toegedaan dat, bijvoorbeeld LISREL, in essentie geconstrueerd voor confirmatorisch, theorietoetsend onderzoek, uitnodigt om *data-driven* te werken waardoor het gevaar op empiricisme nooit veraf is; niet zelden komen ‘confirmatorische’ modellen immers voornamelijk ‘exploratief’ tot stand (Pauwels & Pleysier, 2003). Gezien de realiteit van dit gevaar is het aangewezen, en dit verheffen we meteen als eigen streefdoel in wat nog volgt, elk afglijden naar een zeker empiricisme niet alleen expliciet ter discussie te stellen, maar ook ten allen tijde nauwlettend te bewaken.

3.3 EEN OVERZICHT VAN DE LITERATUUR: ETIOLOGIE

‘FEAR OF CRIME’ VERKLAREN: DAADWERKELIJK ‘*ERKLAREN*’?

Bij de aanvang van het eerste deel van dit literatuuroverzicht werd beweerd dat de aandacht voor de conceptualisering en meting van ‘angst voor criminaliteit’ doorheen deze onderzoekstraditie, vrijwel van meet af aan naar de achtergrond verschoof - *‘it took a back seat’* -, ten voordele van een eerder etiologisch getinte zoektocht (Williams e.a., 2000). Tot op de dag van vandaag, na vier decennia onderzoek binnen deze thematiek, is het geenszins overdreven te stellen dat “the main focus of

¹¹⁴ Hiermee komen we uiteraard dicht in de buurt van de eerder door Gabriel & Greve (2003) aangehaalde aandachtspunten bij het meten van ‘angst voor criminaliteit’ aan de hand van meerdere indicatoren. Conform ook bovenstaande argumentatie dient wederom gezegd dat een sluitend, mathematisch bewijs dat een subset van indicatoren daadwerkelijk een geldige representatie is van een welbepaald theoretisch concept, moeilijk te geven is (Billiet, 1993:87). Wel mogen we aannemen, aldus Billiet (1993), “dat, indien een subset van items eenzelfde concept meet, minstens een achterliggende gemeenschappelijke component identificeerbaar moet zijn. Als er geen gemeenschappelijke component achter zo’n subset van items zit, dan wordt heel waarschijnlijk méér dan een concept gemeten. Dit houdt in dat items die gemeenschappelijk ‘laden’ op een component, dit niet kunnen doen op een component die identificeerbaar is bij een andere subset van items. Items die dit wel doen kan men verdenken van contaminatie. Zo’n items meten immers tegelijk meerdere theoretische concepten” (Billiet, 1993:87).

research on fear of crime has been the search for the correlates of fear and the factors that might influence its degree” (Fattah, 1993:55). Wat ‘angst voor criminaliteit’ inhoudt en omvat, en of de ‘geijkte’ meetinstrumenten al dan niet op een betrouwbare en valide manier meten wat ze bedoelen te meten, was hierbij ondergeschikt aan de vraag *wie* nu precies ‘angst voor criminaliteit’ heeft en *welke specifieke groepen* - ‘blacks, women, elderly, the homeless’- met name hieronder lijden (Williams e.a., 2000).

Echter, anders dan wat het bovenstaande misschien doet vermoeden, stemt ook een *status quaestionis* van het etiologisch onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’ geenszins tot een globale tevredenheid; “(i)t should be said from the outset that attempts to explain the fear of crime have met with limited level of success” (Ditton & Farrall, 2000). Het vraagt nauwelijks een diepgaande analyse, laat staan een doorwrochte vertrouwdheid als onderzoeker met de thematiek, om tot die conclusie te komen. “Even a cursory survey of the criminological literature reveals a body of knowledge that lacks theoretical specification and sophistication” (Jackson, 2006:254). De redenen hiervoor zijn veelvuldig en kunnen, vanzelfsprekend, niet volledig worden losgezien van wat eerder aan bod kwam met betrekking tot de conceptualisering en meting van ‘angst voor criminaliteit’. We staan kort stil bij de, naar onze mening voornaamste en tegelijk relatief voor de hand liggende redenen voor dit, in verhouding tot de kwantiteit van het gepresterde onderzoek, kwalitatief matige eindoordeel.

Een eerste oorzaak vloeit expliciet en rechtstreeks voort uit de stand van zaken met betrekking tot de conceptualisering en meting van ‘angst voor criminaliteit’; de aan bod gekomen inconsequentie en discrepantie die heerst op het niveau van het afhankelijke concept en de meting ervan, zet zich logischerwijs door, en hypothekeert daarom tot op zekere hoogte ook elke zoektocht naar ‘onafhankelijke, verklarende variabelen’. “In short, it appears that different measures of fear, or purported fear, of crime yield inconsistent empirical relationships” (Ferraro & LaGrange, 1987:79; Skogan, 1993; Hale, 1996)¹¹⁵. Wederom refereert dit aan het eerder gevoerde pleidooi, niet zozeer voor uniformiteit, maar voor transparantie en consequentie bij het conceptualiseren en meten van ‘angst voor criminaliteit’; om diezelfde reden zijn de in het vorige deel gepresenteerde taxonomieën niet enkel hiervoor vruchtbaar, maar zijn ze als referentiekader eveneens behulpzaam en uiterst betekenisvol bij het naar waarde schatten van de geobserveerde verklaringen (Ferraro & LaGrange, 1987; Skogan, 1993)¹¹⁶. Allicht heeft het ontbreken van dit

¹¹⁵ Ferraro & LaGrange (1987) leggen ook kort, maar kernachtig, de ‘praktische’ implicaties hiervan bloot: “(t)heory development and testing are hindered. More directly, recommendations for social policy may be hampered and specific efforts to reduce fear of crime may be misguided” (Ferraro & LaGrange, 1987:80). Thompson e.a. (1992; zie ook Keane, 1992; Greve, 2004) komen op basis van empirisch onderzoek met drie verschillende ‘fear of crime’ metingen tot een parallelle conclusie: “Comparing the results, the parity and disparity of these measures are demonstrated. The results suggest that conflicting findings from previous research may be a consequence of the types of measures used in the analysis. (...) If we are to develop more adequate theoretical statements, it is imperative that researchers be more cognizant of this than they have been in the past” (Thompson e.a., 1992:373, 384).

¹¹⁶ Skogan (1993) vat dit treffend samen: “Dissecting these variations in how fear of crime is defined is important, because they make a great deal of difference in what researchers have found. Different

actieve inzicht doorheen de onderzoekstraditie, mee de voedingsbodem gevormd voor één van de meest centrale vraagstukken, nauw verbonden met het rationaliteitsdebat, in het verklarend onderzoek naar 'angst voor criminaliteit', de zogenoemde 'fear-victimisation paradox'¹¹⁷. Hier wordt zo dadelijk dieper op ingegaan.

Een tweede reeks oorzaken heeft zowel rechtstreeks als onrechtstreeks geleid tot een onderontwikkelde, en in verhouding tot de loutere omvang misschien zelfs ondermaatse, etiologie met betrekking tot 'angst voor criminaliteit'. De specifieke tijdsgeest van de ontstaansperiode van het 'fear of crime' onderzoek speelt uiteraard ook de zoektocht naar verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' parten. Het beleidsgericht karakter van het onderzoek, met name in de aanvangsjaren, gecombineerd met het in die periode quasi onvoorwaardelijke vertrouwen in de slachtofferenquête als instrument, heeft eveneens zijn stempel gedrukt op de ontwikkeling van het etiologische 'fear of crime' onderzoek. Opnieuw komt dan het atheoretisch, *ad hoc* karakter van de onderzoekstraditie naar boven: "(i)n general, much of the early fear of crime research is descriptive, atheoretical (...), and commonly relies on a posteriori constructions of personal characteristics" (Williams e.a., 2000:2; Jackson, 2004a). Meer nog, volgens Fattah (1993) wordt 'een meerderheid aan studies' uitgevoerd in de hoopvolle verwachting met de uitkomsten bij te dragen tot ons begrip van het fenomeen, en zo op uitsluitend inductieve wijze tot theorieontwikkeling te komen; met onder andere Fattah (1993) en Yin (1980) zijn we "highly critical of the fact that findings on fear of crime are usually presented as unrelated hypotheses with no conceptual framework allowing cohesive interpretation of the data" (Fattah, 1993:47).

Maar ook de filosofie van de victim survey zelf in deze beginfase, en het methodologisch conservatisme hieraan verbonden, hebben hun invloed; grootschalige slachtofferenquêtes, die de basis waren, en grotendeels nog steeds zijn, voor het overgrote aandeel van het 'angst voor criminaliteit' onderzoek, zijn 'van nature' niet bedoeld noch geschikt voor fundamenteel etiologisch, theorieoetsend onderzoek (Jackson, 2004a). De doelstelling van dergelijke surveys is zeker niet in de eerste plaats criminologisch relevante, theoriegestuurde vragen te beantwoorden, maar veeleer beleidsgerichte en -ondersteunende, kernachtige antwoorden te bieden op enkele criminaliteitsgerelateerde problemen¹¹⁸. Etiologisch onderzoek blijft

definitions of fear can lead to different substantive research conclusions" (Skogan, 1993:131). Nagenoeg een identieke conclusie bij LaGrange & Ferraro, die hiermee ook goed het hierboven door ons verwoorde pleidooi voor transparantie en consequentie verwoorden (1989): "(m) easures of perceived risk and measures of fear of crime, however, do not generate equivalent findings. Thus, measures of crime risk should not be used as measures of crime fear as is so often the case in previous research. This is not to suggest that one type of crime perception (i.e., fear) is more worthy of study than others. We merely emphasize the need for conceptual clarity in discussions of crime perceptions and operational precision in measuring them" (LaGrange & Ferraro, 1989: 713).

¹¹⁷ Afhankelijk van de auteur ook wel 'fear of crime paradox' of 'victimization-fear paradox' genoemd (Hale, 1996).

¹¹⁸ Het volstaat ter ondersteuning opnieuw de modules van de oorspronkelijke Belgische Veiligheidsmonitor (of Nederlandse Politiemonitor) in herinnering te brengen: hierin wordt de bevolking bevroegd over vijf grote thema's, zijnde 'slachtofferschap en aangiftegedrag', 'politieeel functioneren', 'onveiligheidsgevoelens', 'buurtproblemen' en 'preventie'. Ook met een beperkt aantal klassieke achtergrondkenmerken, is voldoende duidelijk dat de Veiligheidsmonitor niet in de eerste

daarom niet zelden beperkt tot de descriptieve samenhang tussen 'angst voor criminaliteit' en enkele klassieke achtergrondvariabelen - geslacht, leeftijd, ras, opleiding,... - of slachtofferschap (Fattah, 1993; Williams e.a., 2000). Dus, "while there are countless attempts to measure the levels of fear of crime and to establish its correlates and determinants, there is relatively little in terms of exploring its roots or explaining how and why these determinants do cause fear. (...) Needless to say that observing associations and correlations is not very helpful in explaining the nature and the cause of the relationship" (Fattah, 1993:47). Men kan hier, aldus nog Fattah, tegen inbrengen dat dit een noodzakelijke eerste stap is; niet zelden blijft het evenwel hierbij en is "research (...) not taken further to the next explanatory stage" (Fattah, 1993:47). Hiervoor ontbreekt dus, althans in de klassieke grootschalige, nationale en internationale slachtofferenquêtes, de noodzakelijke 'theoretische diepgang', maar ook de methodologische *tools* om het relatief beperkte interessante materiaal op een degelijke manier te bewerken (Greve, 2004)¹¹⁹.

Dit soort 'verklarend' onderzoek gebaseerd op de eenvoudige, dikwijls ook enkelvoudige, samenhang tussen 'angst voor criminaliteit' en bepaalde klassieke achtergrondkenmerken, heeft nefaste gevolgen; de zoektocht naar de werkelijke oorzaken van 'angst voor criminaliteit', wordt herleid tot de (schijn)constatering van 'wie' of 'welke groepen' zich 'onveilig voelen' of 'angstiger zijn', wat een fundamentele verarming, simplificering en, in sommige gevallen zelfs een ridiculisering van een oneindig veel complexere realiteit inhoudt (Fattah, 1993; Williams e.a., 2000)¹²⁰. Bijzonder illustratief hiervoor is de relatie tussen 'leeftijd' en 'angst voor criminaliteit', als deelfacet van diezelfde zogenaamde 'fear-victimisation paradox'; het centrale element hierbij, tevens aanleiding tot een zeer aanzienlijk aantal bijdragen in de 'fear of crime' literatuur, is de observatie dat 'ouderen' of 'senioren' opvallend meer 'angst voor criminaliteit' rapporteren. Alhoewel er, bij wijze

plaats de academische criminoloog dient, maar met name bruikbare, complementaire informatie wil leveren voor het bevorderen van een accuraat veiligheids- en politiebeleid (Ponsaers, Vervaeke, Goethals, 2001; Goethals, Ponsaers, Beyens e.a., 2002).

¹¹⁹ Het spreekt voor zich dat het van weinig historisch inzicht getuigt, noch erg fair is, de eerste decennia van de 'fear of crime' onderzoekstraditie te beoordelen met de nu geldende sociaal-wetenschappelijke maatstaven en *state of the art* methodologische kennis. Daarenboven, en dit volgt letterlijk uit wat zojuist is gezegd, beperkt de *format* van de slachtofferenquête bijna per definitie de mogelijkheden en potentie op het vlak van de analyse: alle complexe, multivariate statistische analyses ten spijt, "the use of such techniques can only control for what was available - a few simple demographic factors - but not others" (Fattah, 1993:51; Skogan, 1986). Eerder werd reeds betoogd dat het geenszins overdreven is te stellen dat de 'fear of crime' onderzoekstraditie niet bepaald toonaangevend is op methodologisch vlak, en dat ook 'nieuwe' technieken en toepassingen in de sociaal-wetenschappelijke methodologie slechts met mondjesmaat in deze discipline worden geïntroduceerd (zie o.a. Pleysier e.a., 2004a, Pauwels & Pleysier, 2005a; Pleysier e.a., 2003a). Dit is om meerdere redenen een spijtige zaak; immers, nieuwe technieken en hoogstaande methodologische toepassingen zorgen niet enkel voor de evidente technische vooruitgang, maar voeden ook dikwijls theoretische discussies en zijn zo potentiële katalysatoren voor daadwerkelijke inhoudelijke vernieuwing (Pleysier e.a., 2002a).

¹²⁰ In een eerdere publicatie vatten Fattah & Sacco (1989) niet alleen zeer accuraat de essentie hiervan, maar suggereren ze eveneens belangrijke repercussies voor de conceptualisering en meting van 'angst voor criminaliteit'. "Much fear of crime research as well as much fear of crime theory tends to encourage a view of such fear as an emotional or psychological property which some people have and others do not. We are thus encouraged to ask; who is fearful and who is not fearful? Such a viewpoint precludes a detailed consideration of the ephemeral, transitory and situational nature of fear" (Fattah & Sacco, 1989:211). Dit punt is van essentiële waarde in het volgende deel, waarin we op basis van de uitwegen die de literatuur biedt, tot een alternatieve conceptualisering en meting pogen te komen.

van boutade, allicht evenveel argumenten zijn die deze relatie verder nuanceren en contextualiseren, dan er bijdragen over dit thema verschenen zijn, onthouden we op dit moment dat "(...) while there have been some attempts to explain why the elderly as a group are more afraid than younger age groups (...) there has hardly been any serious attempt to explain the variations in the levels of fear among elderly of similar background living in similar residential settings. (...) A general problem of research on fear of crime (and on victimization) is that it treats the elderly as a homogeneous group, assumes that the effects of victimization as well as responses to victimization are uniform or quasi-uniform among elderly victims"" (Fattah, 1993:47; Fattah & Sacco, 1989; Young, 1988; McCoy, Wooldredge, Cullen e.a., 1996; Chadee & Ditton, 2003; Pleysier e.a., 2002b). We komen hierna in het literatuuroverzicht terug op zowel de specifieke relatie tussen 'leeftijd' en 'angst voor criminaliteit', als de bredere 'fear-victimisation paradox'.

Alvorens het literatuuroverzicht met betrekking tot het etiologisch onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' aan te vatten, zijn ook hier nog enkele korte voorbeschouwingen op zijn plaats. Eerst en vooral dit: onderzoek naar de achterliggende verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' heeft niet enkel af te rekenen met de specifieke problemen eigen aan verklarend onderzoek, het 'erft' ook de zwakheden waarmee de conceptualisering en meting van 'angst voor criminaliteit' worstelt. De nalatenschap van deze erfenis, zoveel is duidelijk uit het eerste deel van dit literatuuroverzicht, valt niet te onderschatten; met niet geringe moeite werd in de disparate, en soms heel inconsequente pogingen om 'angst voor criminaliteit' te definiëren, conceptualiseren en meten, een zekere structuur aangebracht, of althans gepoogd enkele kernlijnen en centrale debatten te verhelderen. Diezelfde doelstelling komt vanzelfsprekend ook in dit punt naar voor, met name uit de zo mogelijke nog grotere diversiteit aan, en besluiteloosheid in het 'verklarend' onderzoek, of wat daarvoor soms moet doorgaan, een bevattelijk aantal globale, samenvattende lijnen destilleren. Het is evident dat de heersende onduidelijkheid met betrekking tot wat hier het 'afhankelijke' concept is, rechtlijnige en robuuste conclusies met betrekking tot de invloed van een amalgaam aan 'onafhankelijke' concepten - ook niet zelden vrij van conceptuele en operationele problemen -, aanzienlijk compliceert (Thompson e.a., 1992; Ferraro & LaGrange, 1987)¹²¹. Met betrekking tot de 'afhankelijke' zijde van het etiologisch onderzoek, verwijzen we dan ook naar wat in het eerste deel van ons literatuuroverzicht reeds aan bod kwam, en meerbepaald naar de daar gepresenteerde taxonomieën; hier geldt echter, primair in functie van de leesbaarheid, dat, "(i)n what follows no attempt is made, in general, to distinguish how fear was measured in each individual study" (Hale, 1996:94).

Het aantal studies en artikels waarin verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' empirisch werden getoetst en gerapporteerd, of op eerder abstract-theoretische wijze

¹²¹ Hierbij herhalen we de opmerking dat wat aanzien wordt als 'afhankelijk' en 'onafhankelijk' concept, als explanans en explanandum, in het 'angst voor criminaliteit' onderzoek, net zoals ongetwijfeld in andere disciplines, tot op zekere hoogte - al dan niet terecht - arbitrair is (Williams e.a., 2000; van der Wurff e.a., 1989; Gabriel & Greve, 2003; Fattah, 1993). Dit hangt als vanzelfsprekend ook nauw samen met de bredere sociaal-wetenschappelijke, zelfs wijsgerige, discussie over 'causaliteit' (zie o.a. Tacq, 1984; Pauwels, 2002).

werden bediscussieerd, is, in omvang wel te verstaan, vrij indrukwekkend. Daarenboven, dit leert ons in essentie voorgaande paragraaf, mag de diversiteit aan mogelijke verklaringen enerzijds, maar ook de niet geringe inconsistentie zelfs wanneer het principiële éénzelfde verklaringen betreft, anderzijds, geenszins worden onderschat; een coherent en beknopt literatuuroverzicht op basis van dit 'ruwe' materiaal is geen sinecure. Meer nog, volgens Bruinsma e.a. (2004) is het überhaupt niet mogelijk om "zelfs maar bij benadering de oorzaken van onveiligheid in alle vormen en gedaanten binnen een *state of the art* te presenteren", en dit 'dient de lezer zich wel goed te realiseren' (2004:290). In ieder geval zijn we het eens met Jackson (2004a) dat "(i)t is sometimes tempting, but always dangerous, to construct history using simple, straight and causal lineages (...). The debate surrounding the fear of crime, operating within many arenas, is inevitably more nuanced and multi-faceted than the account offered here" (Jackson, 2004a:56)¹²².

HALE'S *REVIEW OF THE LITERATURE*

Niettemin wordt in volgende paragrafen en bladzijden een poging tot synthese ondernomen, al dient men zich ten volle rekenschap te geven van de beperkingen die deze onderneming inhoudt. Enerzijds is onze ambitie opnieuw beperkt, in die zin dat het geenszins een betrachting is om één of andere vorm van volledigheid in dit overzicht na te streven; zulks zou ronduit utopisch, en - in functie van de leesbaarheid - zelfs onwenselijk, zijn. Waar het om draait is een relatief beknopt, hanteerbaar en overzichtelijk beeld op te hangen van ongeveer veertig jaar etiologisch onderzoek naar 'angst voor criminaliteit'; hierbij worden details onvermijdelijk uitgevlakt en dienen de brede debatten en achterliggende, globale indrukken te overheersen. Anderzijds is ook de structuur die gehanteerd wordt - de kapstokken zeg maar - om het geheel bevattelijk te synthetiseren, tot op zekere hoogte steeds wat arbitrair en relatief; we zijn ons ten volle bewust dat wat volgt slechts één mogelijke classificatie is, waar alternatieve opdelingen uiteraard even valabel kunnen zijn (Pleysier e.a., 2002a; 2001a).

Hale's toonaangevende *Review of the Literature* (1996) dient als kapstok bij dit overzicht van de achtergronden en verklaringen voor het fenomeen 'fear of crime'; hierbij wordt de diversiteit aan etiologische studies, en de variabiliteit aan verklaringen, in deze onderzoekstraditie gevat binnen een beperkt aantal, brede thematische invalshoeken (1996:80-81; zie ook Ditton & Farrall, 2000). We lenen de structuur van Hale's vaak geciteerde overzicht, maar leggen hierbinnen onze eigen accenten en zullen ook niet nalaten, waar nodig, aanvullingen te doen of randbemerkingen te plaatsen. Overigens dateert het literatuuroverzicht van Hale uit 1996 en is met name in het laatste decennium een relatief groot aantal aan kritisch, zowel inhoudelijk als methodologisch vernieuwend onderzoek geproduceerd.

¹²² Net zoals Jackson's literatuuranalyse is ook dit overzicht "not a definitive account of events as they occurred. Rather, it is a product contingent on its time, its bases, and its purpose, a narrative and a thesis that looks back (...), to examine where we are now and how we have got here" (Jackson, 2004:56).

Ditton & Farrall (2000), als redacteurs van een ander belangwekkend en vaak geciteerd literatuuroverzicht, verwijzen eveneens naar Hale's 'classificatie' (1996): "Chris Hale in his gargantuan review of the fear of crime literature (Hale, 1996), suggest that there are four broad dimensions to the theoretical attempts to explain the fear of crime: vulnerability, victimization experiences, the environment and, lastly, psychological factors" (Ditton & Farrall, 2000:xx). De eerste twee benaderingen plaatst Hale zelf onder het 'vroeger werk', en vatten - zoals hierboven werd uitéengezet - de eerder enge zoektocht naar een beperkt aantal 'correlates of fear', kenmerkend voor die 'beginjaren', samen (Hale, 1996:80). Een *eerste* invalshoek zoekt de achtergrond voor 'fear of crime' in een verhoogde kwetsbaarheid, zowel fysiek, sociaal als economisch, bij bepaalde bevolkingsgroepen. Een *tweede*, hierbij nauw aansluitende, onderzoekspiste gaat de invloed van slachtofferschap, zowel direct als indirect, na. Het mag duidelijk zijn dat beide benaderingen inderdaad nauw aansluiten bij de beperkte opportuniteit die de klassieke crime en victim surveys te bieden hebben met betrekking tot etiologisch 'fear of crime' onderzoek. Een *derde* benadering beschrijft de invloed, opnieuw zowel direct als indirect, van de fysieke en sociale omgeving op 'angst voor criminaliteit'. En tenslotte een *vierde*, en meest recente onderzoekspiste omvat, aldus Hale (1996), onderzoek naar het belang van sociaal-psychologische factoren, 'grounded in a broader environmental and social picture', in het verklaren van 'fear of crime' (zie o.a. ook Ditton & Farrall, 2000; Jackson, 2004b; 2005).

De aandacht voor - een symbiose van - deze beide laatste invalshoeken is relatief recent exponentieel toegenomen, en draagt in zich ook de potentie om het toekomstig onderzoek naar verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' theoretisch te inspireren en fundamenteel te verrijken. Volgens Jackson (2004b), en dit vloeit logischerwijs voort uit Ferraro's (1995) werkdefinitie van het concept, is het duidelijk dat "(...) fear of crime should be located within the actor's definition of the situation, their subjective experience or interpretation placed in its social context" (Jackson, 2004b:949). Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze beide invalshoeken, mede gevoed vanuit eerder theoretische en beschouwende reflecties, ook hier alternatieve inzichten aanreiken voor vernieuwend en daadwerkelijk etiologisch onderzoek, en bijgevolg als basis dienen voor de uitwegen die in een volgend deel, en meer in het bijzonder in het empirisch luik aan bod komen¹²³.

¹²³ Zoals gezegd is elke classificatie of indeling in een literatuuroverzicht tot op zekere hoogte arbitrair. Zo differentieert Vanderveen (2006) tussen een aantal verklaringsmodellen: het *crime-causes-fear-model*, het *criminal-victimisation-causes-fear-model*, het *imaginable-victimisation-causes-fear-model*, het *disorder-causes-fear-model*, het *tight-social-structure-inhibits-fear-model*, en het *differential-socialisation-causes-different-fear-model* (Vanderveen, 2006:41). Goethals e.a. (1999) onderscheiden in het empirisch 'fear of crime' onderzoek naar de (1) 'objectieve criminaliteitsituatie of de persoonlijke beleving van slachtofferschap' van een reeks andere factoren, zijnde (2) 'demografische kenmerken' (sekse, leeftijd, socio-economische klasse en ras), (3) de 'persoonlijke kwetsbaarheid van de respondent of het gezin', (4) 'de reële of gepercipieerde kenmerken van de buurt (sociale cohesie, woonkwaliteit, overlast, verval,...)', en tenslotte (5) de 'invloed van de media' en 'indirecte victimisering' (Goethals e.a., 1999:96). Ook Fattah's (1993) indeling is op de keper beschouwd zeer gelijklopend: hij onderscheidt 'four major categories of variables', zijnde (1) 'personal characteristics of the respondents (sociodemographic, sociopsychological, lifestyle variables)', (2) 'characteristics of the physical environment (area of residence, type of dwelling, level of security, territoriality)', (3) 'characteristics of the social community (size, homogeneity, crime rate, community integration)', en tenslotte (4) 'respondent's personal experiences with crime' (Fattah, 1993:54-55). In een oudere publicatie ontwaart Winkel (1981) hoe het onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' van

De volgende paragrafen en pagina's worden besteed aan deze vier algemene en samenvattende lijnen, die de traditie van het onderzoek naar de verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' samenvatten. Rechtstreeks ressorterend onder elk van deze vier globale invalshoeken volgen vervolgens hetzij enkele onder de betreffende 'noemer' passende, empirische invullingen - dit zijn in wezen de concrete afhankelijke 'variabelen' -, hetzij wat meer theoretisch geïnspireerde discussies uit het verklarend onderzoek. Nogmaals, niet in deze subtitels en de concepten of constructen waarnaar ze verwijzen, noch in het citeren van en refereren aan singuliere onderzoeksbijdragen, wensen we enige vorm van volledigheid na te streven. Opnieuw wordt in wat volgt niet alleen gepoogd een, in de mate van het mogelijke, bevattelijk overzicht aan te bieden, maar tegelijk ook enkele eigen accenten te leggen, die ons in staat stellen uit het quasi onoverzichtelijk en zeer divers geheel aan studies en publicaties een relatief beperkt aantal centrale lijnen en voorname debatten te reconstrueren.

nagenoeg uitsluitend descriptief langzaam naar meer verklarend verandert. Winkel deelt deze verklaringsmodellen op in twee relatief rudimentaire benaderingen, met name 'criminaliteitsgecentreerde' en 'welzijnsgecentreerde' modellen (zie o.a. ook Pauwels & Pleysier, 2003; 2005; Vanderveen, 2006). Criminaliteitsgecentreerde verklaringen omvatten "(e)enzijdige berichtgeving over criminaliteit via de massamedia, het frequent voorkomen van gesprekken over criminaliteit, indirect slachtofferschap, kortom aspecten van criminaliteit" (Winkel, 1981:5); in welzijnsgecentreerde modellen, 'als exponent van een bredere trend om angstgevoelens voor criminaliteit te relativiseren en te 'reconceptualiseren'', krijgen aspecten van criminaliteit hoogstens een marginale positie, en zijn de verklarende variabelen van een 'principeel ander karakter': centraal staat een meer algemeen welbevinden of 'quality of life', als mix van 'objectieve omstandigheden' (welvaart, huisvestingsmogelijkheden, criminaliteitsvolume, culturele faciliteiten e.d.) en de 'subjectieve ervaringen' (waargenomen moreel verval en sociale instabiliteit e.d.) (Winkel, 1981:6; zie o.a. ook Garofalo & Laub, 1978; Garofalo, 1981; Taylor & Hale, 1986; Hale, 1988). Enigszins in overeenstemming hiermee is het literatuuroverzicht van Elchardus, De Groof & Smits (2004; 2005): zij onderscheiden twee grote paradigma's; een 'rationalistisch paradigma' waarbij "onveiligheidsgevoelens worden beschouwd als een individuele, rationele (en relatief correcte) inschatting van de kans op slachtofferschap en van de gevolgen ervan, meer bepaald als een weerspiegeling van: (1) het risico, of de vatbaarheid voor slachtofferschap, (2) de waarschijnlijke ernst van de gevolgen van slachtofferschap, (3) de mate waarin men hulpeloos staat tegenover die risico's" (Elchardus e.a., 2004:2). Deze elementen worden vaak samengebracht onder het koepelbegrip kwetsbaarheid. Het 'symbolisch paradigma' vervolgens, "beschouwt onveiligheidsgevoelens eveneens als een gevoel van bedreiging, kwetsbaarheid en hulpeloosheid ten opzichte van die bedreiging, maar het gaat er niet meteen vanuit dat die gevoelens per se door misdaad of het risico op slachtofferschap worden veroorzaakt" (Elchardus e.a., 2004:3). Eerder moet men een verklaring zoeken in een bredere, 'symbolisch bemiddelde interpretatie van de wereld'. Elders onderscheiden Elchardus e.a. (2003) acht factoren, waarvan in de onderzoekstraditie 'een daadwerkelijke invloed al empirisch werd vastgesteld' - ongeacht de wijze waarop de afhankelijke variabele werd gemeten -, namelijk (1) fysieke bronnen van kwetsbaarheid, (2) 'objectieve' mate van bedreiging: risico op slachtofferschap, ervaring met criminaliteit, (3) materiële condities van de omgeving, (4) sociale kenmerken van de omgeving, (5) persoonlijke sociale inbedding, betrokkenheid, sociale integratie, (6) massacommunicatie en massamedia, (7) sociaal-economische onzekerheid, en tenslotte (8) algemene culturele invloeden (Elchardus e.a., 2003:109). Een laatste classificatie in dit uiteraard eveneens arbitraire overzichtje - dat overigens enkel tot doel heeft de 'diversiteit naar vorm' en de 'uniformiteit naar achterliggende inhoud' te illustreren - is de overzichtsbijdrage van Bruinsma e.a. (2004). De 'onveiligheidsperceptie' of de mate waarin iemand zich onveilig voelt wordt in dit literatuuroverzicht beïnvloed door, en ingedeeld in, 'demografische kenmerken', 'feitelijk slachtofferschap of 'objectieve onveiligheid'', 'persoonlijkheidskenmerken', 'situationale, fysieke en sociale factoren', 'ontwikkelingen die de hele samenleving betreffen', en 'de rol van de media' (Bruinsma e.a., 2004:300-301).

3.3.1 Kwetsbaarheid

GESLACHT*LEEFTIJD: DE 'FEAR-VICTIMIZATION PARADOX'

In de ongeveer veertig jaar oude 'fear of crime' onderzoekstraditie bekleden de variabelen 'geslacht' en 'leeftijd' ongetwijfeld de status van meest beschreven en frequent onderzochte verklaringen voor 'fear of crime' (Ditton & Farrall, 2000). "Among the many descriptive analyses of sociodemographic correlates of fear, the most persistent findings are that women and older persons are highly afraid of crime" (LaGrange & Ferraro, 1989:697).

Het saillantste kenmerk is zonder meer geslacht: mannen voelen zich minder onveilig en rapporteren minder 'angst voor criminaliteit' dan vrouwen (Bruinsma e.a., 2004:300). Met name op dit punt lijkt de onderzoekstraditie het roerend eens: "(o)ver that period, gender has emerged as probably the biggest single demographic factor related positively to fear of crime" (Ditton & Farrall, 2000:xvi; Hale, 1996). Deze observatie indachtig, concentreert de literatuur en het onderzoek zich met name op de vraag waarom dit zo is, in de wetenschap dat uit criminaliteitsstatistieken en slachtofferenquêtes herhaaldelijk is gebleken dat vrouwen over het algemeen minder kans maken op victimisatie (Hale, 1996). Dit is in wezen een eerste specificatie van de hier reeds eerder ter sprake gebrachte 'fear-victimisation paradox', zoals in oorsprong in Fürstenberg's artikel (1971) geïntroduceerd - en dus ook om die reden een mijlpaal: "(m)any people who had little reason to be afraid of criminal attack worried a great deal about crime" (Fürstenberg, 1971:602)¹²⁴.

Leeftijd is een tweede in de literatuur prominent aanwezige factor aan de onafhankelijke zijde van het etiologisch onderzoek naar 'angst voor criminaliteit'. "The elderly's fear of crime and its impact upon their quality of life has generated a substantial research literature" (Hale, 1996:100; Pleysier e.a., 2002b). In deze onderzoekslijn wordt algemeen aangenomen dat naarmate men ouder wordt, men zich 'onveiligert voelt' of meer 'angst voor criminaliteit' rapporteert¹²⁵. Niet toevallig plaatsen we leeftijd hier samen met geslacht. Immers, voor 'leeftijd' geldt een vergelijkbare redenering met wat hierboven voor 'geslacht' geconstateerd werd; dit is meteen een tweede specificatie van de 'fear-victimisation paradox'. Alhoewel criminaliteitsstatistieken lijken aan te tonen dat senioren objectief en relatief gezien minder kans maken om slachtoffer van een misdrijf te worden, zijn met name deze

¹²⁴ Om die reden, aldus Fürstenberg (1971), komen de leden van de presidentiële commissie, als 'uitvoerders' van de eerste crime en victim surveys in de V.S., tot de conclusie dat klaarblijkelijk andere factoren dan het slachtofferschap verantwoordelijk zijn voor een 'exaggerated level of fear' (Fürstenberg, 1971:602). Daarmee is ook meteen de basis gelegd voor het in deel 2 reeds ter sprake gekomen rationaliteitsdebat.

¹²⁵ Meteen waarschuwen we voor de relativiteit van dit soort uitspraken daar er nauwelijks daadwerkelijk longitudinaal onderzoek naar de relatie leeftijd-'angst voor criminaliteit' werd gedaan (Bruinsma e.a., 2004). Crime en victim surveys, als hofleveranciers voor het empirisch onderzoek met name in de beginjaren, hebben meestal geen longitudinaal paneel-design, maar zijn 'recurrent cross-sectioneel' van aard. Uiteraard kan men op een geaggregeerd niveau, en mits prudentie, ook op basis van cross-sectioneel onderzoek uitspraken doen over evoluties en trends in de tijd; causale inferenties of intra-individuele ontwikkelingen zijn hier evenwel niet mogelijk (Taris, 2000).

leeftijdsgroepen klaarblijkelijk het meest vatbaar voor 'angst voor criminaliteit'. Meer nog, beide covariaten, 'geslacht' en 'leeftijd' interageren en versterken elkaar: ouderen, en dan voornamelijk bejaarde vrouwen, combineren een verminderde kans op slachtofferschap met een verhoogd gevoel van onveiligheid of 'angst voor criminaliteit', en dit in vergelijking met jongeren, en in het bijzonder jonge mannen. Wederom, net zoals dit het geval was voor vrouwen, werd ook 'angst voor criminaliteit' bij senioren door sommigen omschreven als 'irrationeel' (Hale, 1996).

Gezien de voorname aandacht die deze thematiek tijdens veertig jaar onderzoek genoot, gaan we hier kort dieper op in. Een eerste vraag die we ons stellen is of bovenstaande vaststelling inderdaad empirisch houdbaar is; of het met andere woorden klopt dat "women - or the elderly - are seen to have objectively a comparatively low rate of victimization and subjectively a high fear of crime", en dat "(y)oung men, in contrast, have a very high risk rate and a lower fear" (Young, 1988:171-172). Het spreekt voor zich dat hiertoe beide componenten van de paradox van naderbij dienen te worden bekeken: zowel de 'subjectieve onveiligheid' of de verhoogde 'angst voor criminaliteit', als de 'objectieve onveiligheid' of de schijnbaar lagere slachtofferkans van 'ouderen' en 'vrouwen', en met name 'oudere vrouwen'.

Met betrekking tot 'angst voor criminaliteit' en 'geslacht' bestaat in de onderzoeksliteratuur, zoals hierboven reeds gerapporteerd, relatief weinig twijfel (Ditton & Farrall, 2000). "Even though men may be constrained by their machismo from willingly admitting feelings of anxiety the gender differences in fear are sufficiently large across all age groups, social classes and countries and whatever type of measure is used to suggest that male bravado is not the only explanation" (Hale, 1996:96)¹²⁶. Wat betreft de invloed van 'leeftijd' liggen de kaarten iets minder duidelijk: volgens Fattah & Sacco (1989) bevestigt het gros ('*most studies*') van het empirisch onderzoek de these dat ouderen meer 'angst voor criminaliteit' rapporteren, volgens een aantal studies ('*several studies*') is het verband tussen 'leeftijd' en 'angst voor criminaliteit' verwaarloosbaar klein tot zelfs onbestaande, en tenslotte zijn er ook enkele studies ('*a few studies*') bekend waar het verband in omgekeerde richting gaat en ouderen dus minder angst voor criminaliteit schijnen te hebben dan de jongere leeftijdsgroepen (Fattah & Sacco, 1989:212; Pleysier e.a., 2002b)¹²⁷. Veel van die inconsistentie wordt echter opgehelderd in een voor deze

¹²⁶ Niettemin doet men er allicht goed aan ook deze verklaring niet te onderschatten: immers, "(...) women are socialized to be more fearful than men and thus to be more open about their fears. As such, they are more willing to express their fear than men, who are more likely to be socialized not to show signs of fear" (May, 2001:142; Alvi e.a., 2001; Vanderveen, 1999; 2002; Walklate, 1997). In een recente publicatie van Sutton & Farrall (2005) wordt dit ook grotendeels empirisch geconfirmeerd: deze onderzoekers geven aan dat de samenhang tussen 'geslacht' en 'angst voor criminaliteit', onafhankelijk van 'leeftijd', in belangrijke mate vorm krijgt door een tendens om sociaal wenselijk te antwoorden. "Statistical analyses suggest that this tendency is likely to be responsible for the observed inclination for males to report lower levels of crime-related anxieties. (...) The results raise concerns about apparent gender differences in fear of crime, and about the use of fear of crime measures more generally" (Sutton & Farrall, 2005:212). Het spreekt voor zich, daarvan is dit werk naar we hopen een goede getuige, dat we ons aansluiten bij wat in wezen een meer algemene bekommernis over de validiteit en betrouwbaarheid van 'fear of crime' meetinstrumenten is (zie o.a. Pauwels & Pleysier, 2005b; Pleysier e.a., 2004a; 2004c; 2003a; 2003c).

¹²⁷ Een alternatieve uitleg voor deze inconsequentie schuilt zo mogelijk in wat sociaal-wetenschappelijke onderzoekers 'gemakshalve' wel eens liever vergeten. Het verband tussen 'leeftijd' en 'angst voor criminaliteit' hoeft immers niet noodzakelijk lineair te zijn, maar zou wel eens een

thematiek uitzonderlijk genuanceerd artikel van Greve (1998; zie ook Greve, 2004; Ditton & Farrall, 2000); volgens Greve - en dit kwam reeds eerder kort aan bod - wordt een hogere 'fear of crime' bij oudere leeftijdsgroepen enkel systematisch geconstateerd wanneer gedragsmatige indicatoren van 'fear of crime' (in brede zin) gebruikt worden, maar zeker niet noodzakelijk bij cognitieve of affectieve indicatoren (Greve, 2004:180). Niettegenstaande "(t)he high level of fear among older adults has been so widely communicated that professionals, politicians, and the public commonly accept it as truth", moet men toegeven dat de samenhang belange niet zo sterk of consistent is als wel eens wordt geloofd (LaGrange & Ferraro, 1989:698; Fattah & Sacco, 1989). Senioren zijn met andere woorden geenszins per definitie 'prisoners of fear' (Greve, 2004:180; Conklin, 1976; Fattah, 1993; Skogan, 1993).

Een beknopte doch zinvolle synthese van de objectieve component van de 'fear-victimisation paradox', de 'kans of slachtofferschap' of het 'victimisatierisico', is zo mogelijk nog complexer: elke criminaliteitsanalist zal beamen dat het uitdrukken van 'een hoge kans op slachtofferschap' in één enkel kerncijfer een al even algemene als weinigzeggende onderneming is. Met name bij het vergelijken van verschillende groepen, *in casu* 'mannen' met 'vrouwen' of 'jongeren' met 'ouderen', is de samenstelling van een dergelijke index op zich reeds verantwoordelijk voor een grote variabiliteit: zo kan het opnemen of weglaten van enkele delicten, of delictgroepen uit wat men verstaat onder 'criminaliteit', deze 'objectieve' kans op slachtofferschap ernstig beïnvloeden (Pleysier e.a., 2002b; Van Kerckvoorde, 1995). Allicht belangrijker in het kader van de 'fear-victimisation paradox' is dat voor zowel 'vrouwen' als 'ouderen' geldt dat een aanzienlijk deel van de victimisering van beide groepen verborgen blijft, zowel voor officiële criminaliteitscijfers als victim surveys (Young, 1988; Smith e.a., 2001). In een vorig deel werd hierop, alsook op de 'verborgen' gevolgen die dit voor het 'fear of crime' onderzoek kan hebben, gewezen. Met betrekking tot geslacht wordt dan in de eerste plaatst gedacht aan 'domestic situations, sexual assault, threat and harassment', maar ook zogenaamde "(...) sub-legal harassment, that is being followed, stared at, and shouted at in the street..." (Hale, 1996: 98; Goodey, 1994:197; Lupton, 1999; Madriz, 1997); in dit opzicht, ook rekening houdend met de relatief ernstige impact die dergelijke feiten kunnen hebben op de verdere levensloop, is het niet zo vreemd te veronderstellen dat "(...) the women we were counting as not victims are really very much like the women we are counting as victims" (Alvi e.a., 2001:656; Smith & Torstensson, 1997). Hetzelfde kan minstens deels ook gezegd worden over vormen van 'verdoken slachtofferschap' bij ouderen of senioren; meer zelfs, in vergelijking met jongeren en jonge vrouwen kan men aannemen dat "(...) recall over long time periods as well as cultural precedents regarding the privacy of family matters and the nature of male/female relationships will mean that they are in fact less likely to report lifetime experiences of violence and harassment" (Pain, 1995:591; Brown Eve, 1985)¹²⁸. Daarnaast verengt het debat ook

curvilineair karakter kunnen vertonen; "zowel jongeren als ouderen voelen zich relatief onveilig", en het zijn met name de 'middencategorieën' die zich opvallend veiliger voelen of minder 'angst voor criminaliteit' rapporteren (Bruinsma e.a., 2004:300; Chadee & Ditton, 2003; Kury e.a., 2001; Smith e.a., 2001; LaGrange & Ferraro, 1989).

¹²⁸ Relatief recent is de wetenschappelijke en maatschappelijke aandacht voor (intrafamiliaal) geweld bij ouderen en ouderenmishandeling, aanzienlijk toegenomen; uit deze studies blijkt dat "(...) although

vanzelfsprekend door de 'kans op slachtofferschap' enkel te kwantificeren, en cruciale 'kwalitatieve' elementen over het hoofd te zien: Young (1988) constateert dat wanneer oudere leeftijdsgroepen slachtoffer worden van (gewelddadige) delicten, "(...) the attack was more likely to involve severe violence (...), they were more likely to be injured (as are women compared to men, incidentally) and more likely to lose time off work, and the attack was more likely to have a greater effect on their lives" (Young, 1988:170-171).

Ongetwijfeld valt hierover veel meer te zeggen; we verwijzen hiervoor verder naar de literatuur. Laat ons echter even gemakshalve aannemen dat de conclusie dat vrouwen en ouderen over het algemeen - bovenstaande bedenkingen indachtig - meer 'angst voor criminaliteit' rapporteren, het meest ondersteuning geniet, en dit terwijl voor beide groepen het objectieve victimisatierisico - al ontbreekt ook op dit punt unanimitieit - kleiner lijkt (Hale, 1996). Een tweede vraag die zich dan opdringt, gaat op zoek naar 'inhoudelijke' verklaringen voor deze schijnbare 'paradox'¹²⁹; centraal hierbij, zowel voor vrouwen als voor senioren, staat het begrip 'kwetsbaarheid'. 'Kwetsbaarheid' als concept bevat meerdere dimensies, maar concentreert zich grotendeels rond de (perceptie van) blootstelling aan 'gevaar' en

victimization experiences involving close personal acquaintances do not (as a rule) appear in official statistics, such crimes are both quantitatively and qualitatively important problems for the elderly" (Greve, 1998:297). In eigen land verwijzen we hiervoor onder andere naar het belangrijke werk van Opdebeeck, Vandenberck & Lammertyn (1999). Verder nog dit: zelfs indien we aannemen dat de 'kans op victimisatie' bij ouderen 'alles samengenomen' toch lager blijkt dan diezelfde kans bij jongere leeftijdsgroepen, dan nog moet dit in het juiste perspectief worden gezien. Immers, over een levensloop bekeken, "(t)he older a person is, the more likely s/he is an expert on criminality in terms of personal experience with criminal victimization" (Greve, 1998:281). Heel concreet constateert Greve (1998) dat bijvoorbeeld "(...) 80-year-olds report twice as many victimization incidents involving breaking and entering than 20-year-olds. A similar pattern of findings has been observed for other frightening crimes (...)", en doet de auteur, analoog aan wat eerder over 'geslacht' werd gezegd, besluiten dat "(t)he question whether a person belongs to the victim or to the non-victim-group depends partially on the scope of time regarded" (Greve, 1998:280).

¹²⁹ Spreken over een 'paradox' is evenwel zeer suggestief of pejoratief: het veronderstelt een inbreuk tegen een gevestigde logica of wetmatigheid, alsof de (objectieve) kans op slachtofferschap logisch consequent en recht evenredig samenhangt met het (subjectieve) onveiligheidsgevoel of 'angst voor criminaliteit' (Greve, 2004; Young, 1988). Een dergelijke samenhang tussen 'objectieve' en 'subjectieve onveiligheid', zoveel is onderhand duidelijk, is niet van deze wereld; integendeel, "if men define situations as real, they are real in their consequences" (Thomas & Thomas, 1928; geciteerd in Ferraro, 1995:11). Maar 'angst voor criminaliteit' - bij vrouwen en ouderen - het predikaat 'paradoxaal' of 'irrationeel' toemeten, is om nog een tweede reden niet meteen een gezonde wetenschappelijke praktijk; op het 'rationele van dit rationaliteitsdebat' werd reeds in een vorig deel ingegaan (Jackson, 2004; Lee, 2001a). In essentie komt het hier op neer: "(t)o describe fear as rational because it is 'wholly accounted for an antecedent level of objective risk' (...) begs the question: what are the criteria for proportionality (...)? To decide the basis of when a fear is 'wholly accounted for' involves moral and political choices", en behoort bijgevolg geenszins de wetenschap toe (Jackson, 2004:51). Tekenend hiervoor - zie eerder - is allicht bij uitstek het eenzijdig labelen van de angst van vrouwen en senioren als 'irrationeel', terwijl men zich terecht kan afvragen of niet 'jongere mannen' dit label meer verdienen (Alvi e.a., 2001). "Are their low fears of crime not merely a function of *machismo* culture, which actively encourages fearlessness with regards to violence - and, even where fear exists, inhibits them from admitting so to an interviewer? Is not their high death rate from motor car and motor bike accidents another instance of this irrationality? And lastly, would it not be more advisable to attempt to raise the fear of crime of young men rather than to lower that of other parts of the public?" (Young, 1988:172; Sutton & Farrall, 2005). Blijkbaar reserveert men de notie 'irrationeel' eerder voor vrouwen dan dit voor mannen het geval is; "(i)t would be the rare government official or criminologist who termed the common inner-city young man's lack of overt or voiced fear of crime in high-crime neighborhoods as irrational or paradoxical" (Alvi e.a., 2001:640-641; Goodey, 1994). Echter, "despite not actually being a paradox in the stricter sense, the pattern of results does seem to require explanation" (Greve, 2004:168). Wanneer we hierboven in wat volgt ingaan op enkele 'inhoudelijke' verklaringen, gaat het met andere woorden dus *strictu sensu* niet over een zoektocht naar het opheffen van deze 'paradox', maar naar een beter 'begrijpen' van de achter deze 'schijn discussie' liggende observaties.

de inschatting van de consequenties hiervan, een verlies van controle op de situatie, en een gebrekkige weerbaarheid om de directe en indirecte gevolgen het hoofd te bieden. Daarnaast onderscheidt de literatuur ook verschillende vormen van kwetsbaarheid; zo heeft men het over fysieke, sociale en economische kwetsbaarheid (Skogan & Maxfield, 1981; Sacco & Glackman, 1987; Killias, 1990; 2000; Hale, 1996; Bruinsma e.a., 2004).

'FEAR OF RAPE' ALS SCHADUW

Het is met andere woorden geenszins verwonderlijk dat onderzoekers bij vrouwen consequent een grotere 'angst voor criminaliteit' observeren; in hoofdzaak is dit immers toe te schrijven aan de hogere fysieke kwetsbaarheid van vrouwen - in vergelijking met mannen: "(...) women perceive themselves to be at greater risk (...) than do men, they are usually less able than men to defend themselves physically, and in each situation women are faced with the added possibility of being sexually assaulted" (LaGrange & Ferraro, 1989:707). Met name dit laatste verdient extra aandacht: 'angst voor criminaliteit' bij vrouwen is net zoals 'geweld tegen vrouwen' ingebed in, en kan niet los worden gezien van, een "patriarchal structure, which socially, economically, and psychologically, as well as physically, reinforces male dominance" (Tulloch & Jennett, 2001:54; Goodey, 1994; 1997)¹³⁰. 'Fear of crime' is met andere woorden steeds tot op zekere hoogte een fundamenteel en onvermijdelijk cultureel, gender bepaald concept: "women's anxiety is an insecurity stemming from a fear of men" (Stanko, 1997:484; Lupton, 1999; Vanderveen, 1999; 2002; Jackson, 2004a)¹³¹. Men spreekt bijgevolg niet geheel onterecht over 'female fear', en moet er derhalve ernstig rekening mee houden dat het concept 'fear of crime' - en dus ook de meetinstrumenten die het veronderstellen te meten - een fundamenteel verschillende connotatie hebben (Ferraro, 1996; Madriz, 1997; Hale, 1996).

"The most well-accepted explanation among criminologists for the differential fear by gender, (...) is the suggestion that women have an inordinate fear of sexual assault,

¹³⁰ 'Female vulnerability' heeft, aldus Tulloch & Jennett (2001), een heel eigen karakter. "The media has frequently been blamed for women's fear; sensationalized reports of attacks on women present a message of female vulnerability. 'A generalized fear of the lurking sex beast is instilled in women from their early years; it is death we fear, just as much as rape, and sadistic killers haunt our worse nightmares'" (Cameron & Fraser, 1996; geciteerd in Tulloch & Jennett, 2001:53). We herinneren de lezer er nogmaals aan dat deze representatie - '*stranger danger*' - geenszins noodzakelijk nauw bij de realiteit aansluit: "(...) these images teach women that there are 'dangerous' and 'safe' men. In reality, the latter - husbands, boyfriends, and acquaintances - are more likely to victimize women" (Madriz, 1997:354; zie o.a. ook Pain, 1993; Lupton, 1999; Tulloch, 2000; Furedi, 2002; Scott, 2003).

¹³¹ Eenzelfde conclusie vinden we bij Lee (1999; 2001a; 2004); Lee stelt dat "(...) research into the fear of crime would have to take gender into account, the *fearing subject* would be a *gendered fearing subject*" (Lee, 1999:233). Hiermee wordt niet alleen een niet te miskennen aandachtspunt voor toekomstig onderzoek naar voor geschoven, maar drukt de auteur zich impliciet ook uit over de onderzoekstraditie als dusdanig: "(t)he 'fear of crime', as an object for criminology, would be of much less importance were it not for the fact that, statistically, it serves to reinforce the notion that the social world can be, and somehow naturally is, divided along gender lines" (Lee, 2001a:142). Uiteraard stuurt dit inzicht in belangrijke mate hoe men kijkt naar 'female fear', of 'angst voor criminaliteit' bij vrouwen; echter, eerlijkheidshalve leest men hierin eveneens, impliciet althans, een zacht pleidooi om ook 'male fear' als 'eigenstandig' onderzoekstopic niet te verwaarlozen, al gaat dit opvallend in tegen het *mainstream* criminologisch onderzoek en interesse in mannen en adolescenten jongeren als daders en veroorzakers, veeleer dan als slachtoffers (Goodey, 1997:414; Walklate, 1997).

especially rape, and this fear pervades all aspects of their lives, causing them to express greater overall fear levels” (May, 2001:142; Yodanis, 2002). Onderzoekers spreken over de ‘schaduwhypothese’; vrouwen vertonen in diverse situaties en bij de idee aan zeer uiteenlopende potentiële bedreigingen of gevaar, meer ‘angst voor (elke vorm van) criminaliteit’ dan mannen, en dit omdat ook in die situaties voor vrouwen steeds een gevaar op seksueel geweld ‘loert’. “In other words, sexual assault may ‘shadow’ other types of victimization among women. Rape may operate like a ‘master offense’ among women, (...) heightening fear reactions for other offenses” (Ferraro, 1996:669; zie ook o.a. May, 2001)¹³². Om die redenen hebben vrouwen volgens Vanderveen (1999) een ander ‘angstcomplex’. Deze ‘sociale realiteit’ die vrouwen met zich meedragen, wordt onder andere door Smith e.a. (2001) in verband gebracht met een verhoogde ‘ecologische kwetsbaarheid’ bij vrouwen. Vrouwen percipiëren risico’s of risicovolle situaties over het algemeen anders dan mannen, met name omdat ze in dergelijke situaties hun ‘fear of rape’ verdisconteren. “To summarize in a nutshell: men ‘personalize’ risk and fear, based on their own status, while women ‘ecologize’ risk and fear” (Smith e.a., 2001:178). Deze ‘ecologische kwetsbaarheid’ kan allicht best worden gezien als een complexe mix van enerzijds een - in vergelijking met mannen - verhoogde fysieke kwetsbaarheid, en anderzijds een hogere sociale kwetsbaarheid: ‘women are socialized to be more fearful than men’ (May, 2001:142; Sutton & Farrall, 2005)¹³³. Het gevolg vertaalt zich niet alleen in hogere ‘angst voor criminaliteit’ scores voor vrouwen, maar ook in een verhoogde gevoeligheid en aandacht voor potentieel bedreigende situaties in de omgeving (Smith e.a., 2001:178 Smith & Torstensson, 1997)¹³⁴.

ZIJN SENIOREN ‘PRISONERS OF FEAR’?¹³⁵

We stonden hier reeds even bij stil: met betrekking tot leeftijd is de zaak iets minder duidelijk. Daar waar tijdens de eerste decennia van de onderzoekstraditie

¹³² Ferraro (1996) voegt hier aan toe dat, alhoewel ‘fear of rape’ bij vrouwen inderdaad zowel ‘angst voor andere vormen van criminaliteit’ als ‘angst voor criminaliteit’ in het algemeen, aanwakkert, dit effect niettemin sterker is wanneer het situaties of delicten betreft waarbij een zekere *face-to-face* confrontatie met de dader waarschijnlijk lijkt. Ook bij angst voor ‘nonpersonal offenses’ is dit het geval, alleen is het effect aanzienlijk kleiner dan dit bij ‘personal offenses’ is (Ferraro, 1996:686).

¹³³ In het verlengde hiervan komt ook een ‘methodologisch’ effect ter sprake: sociale wenselijkheid. “It is argued that ‘fear’ or feeling unsafe isn’t a characteristic which is socially desirable for males and this will lead to underreporting. (...) Subsequently, though the gender difference is expected to represent an actual difference, it might also be a difference on social desirability” (Vanderveen, 2002:338; Goodey, 1995).

¹³⁴ Met een knipoog naar Goffman (1972), dient men eigenlijk ook, voortgaand op deze ‘female fear’, te spreken over ‘gendered behaviour in public places’ (Gardner, 1990). Immers, “(...) women’s perceptions and experiences of neighborhood decay and disorder may be centered specifically on the potential danger posed by men’s behavior in such environments” (Alvi e.a., 2001:643). Vrouwen ontwikkelen een aangepaste levensstijl, alternatieve ‘routine activities’ en ‘risk en impression management’ (Tulloch & Jennett, 2001; Scott, 2003). Of in Stanko’s (1997) woorden: “We women *actively* manage ‘crime’ through our strategies for safekeeping, and these strategies and the discourses about them are overwhelmingly dominated by women’s acknowledgement of the potential for men’s violence” (Stanko, 1997:488). Niettemin, ook dit ziet men best als een zichzelf reproducerend discours van stereotypische patronen: “(t)his code of behavior teaches comportment deemed ‘respectable’ for women and conduct acceptable for men, legitimizing gender differences in the name of ‘keeping you safe’ and reinforcing the private=women/public=men dichotomy” (Madriz, 1997:354).

¹³⁵ In september 1976 verscheen een artikel in *Time Magazine* over onveiligheidsgevoelens bij senioren onder de titel: “The Elderly: Prisoners of Fear” (Fattah, 1993).

hoofdzakelijk een positieve relatie tussen leeftijd en 'angst voor criminaliteit' werd bevestigd, wordt met name door het 'pionierswerk' van LaGrange & Ferraro (1987) een tegenbeweging op gang gebracht (Ditton & Farrall, 2000; Chadee & Ditton, 2003). De samenhang tussen 'leeftijd' en 'angst voor criminaliteit' wordt gefragmenteerd, kritisch ontleed en daardoor op niet te onderschatten wijze genuanceerd; "a trend epitomized, perhaps, by Werner Greve's work" (Ditton & Farrall, 2000:xvii; Greve, 1998; 2004). Herhaaldelijk kwam de belangrijkste, centrale conclusie van LaGrange & Ferraro (1989) reeds aan bod: de mate waarin ouderen daadwerkelijk 'angst voor criminaliteit' ervaren in hun dagelijkse leven lijkt niet alleen aanzienlijk overschat door de bestaande meetproblemen; afhankelijk van hoe 'fear of crime' wordt ingevuld en geoperationaliseerd, komt men ook tot zeer verschillende uitkomsten. In relatie met 'leeftijd' is dit niet anders: "(m) easures of perceived risk and measures of fear of crime, (...) do not generate equivalent findings" (LaGrange & Ferraro, 1989:713; Hale, 1996). LaGrange & Ferraro (1989) maken in dat opzicht een onderscheid tussen enerzijds globale 'fear of crime' meetinstrumenten - zoals de klassieke standaard items -, en anderzijds specifieke instrumenten; de eerste in vergelijking tot de laatste overschatten gewoonlijk het angstniveau bij ouderen "(...) because of the foreboding scenario presented in the questions and their lack of relevance to the everyday life of most persons... especially to older persons" (LaGrange & Ferraro, 1989:715; Hale, 1996; Greve, 2004). Greve (1998; 2004) vertrekt vanuit diezelfde wetenschap, maar gaat tegelijkertijd fundamenteler in op de kern van de zaak: alhoewel de schijnbaar paradoxale observatie dat senioren meer 'angst voor criminaliteit' hebben in vergelijking met jongere leeftijdsgroepen, lange tijd gemeengoed was binnen de criminologie, kan deze op logische grond worden weerlegd, of althans ernstig genuanceerd. De hogere angst waarvan sprake bij ouderen wordt immers nagenoeg uitsluitend gereproduceerd wanneer eerder gedragsmatig georiënteerde indicatoren voor het brede concept 'fear of crime' gehanteerd worden, en niet, of niet systematisch, bij operationaliseringen van de cognitieve of affectieve component¹³⁶.

Greve (1998; 2004) concludeert dat senioren geenszins 'prisoners of fear' zijn, laat staan dat ze 'verlamd door angst' door het leven gaan; "they do not fear criminal victimization more often than younger people and they do not overestimate their risk of becoming a victim" (Greve, 1998:300). Wel is het onmiskenbaar zo, aldus Greve, dat ouderen over het algemeen 'voorzichtiger' zijn, en zowel meer 'voorzorgsmaatregelen' nemen als 'mijdingsgedrag' stellen; dat conatieve of gedragsmatige indicatoren dit echter oppikken en vertalen als 'fear of crime' brengt de reeds eerder opgeworpen vragen over de validiteit van het te meten concept, in

¹³⁶ Type indicatoren van de Veiligheidsmonitor (zie eerder): 'Gebeurt het (altijd, vaak, soms, zelden of nooit), dat u... bepaalde plekken in uw woongemeente mijdt omdat u ze niet veilig vindt?', '... 's avonds of 's nachts niet open doet voor onbekenden omdat u het niet veilig vindt?', '... waardevolle spullen wegbrengt uit huis naar een veiliger plaats?', en '... bij duisternis vermijdt om weg te gaan van huis?' (zie o.a. Ponsaers e.a., 2001). Ook vijf van de acht indicatoren van de APS survey neigen naar de gedragsmatige component van 'het onveiligheidsgevoel', met name: 'Het is vandaag de dag te onveilig om kinderen alleen op straat te laten', 'uit angst dat ik word overvallen sluit ik altijd onmiddellijk mijn wagen als ik instap', "'s avonds of 's nachts doe ik de deur niet open als er gebeld wordt', 'in deze tijd is een alarmsysteem geen overbodige luxe', en 'als ik op vakantie ga, durf ik mijn huis niet onbewaakt achter laten' (zie o.a. Elchardus e.a., 2003).

herinnering. Het stellen van deze of gene gedragingen is met name bij oudere leeftijdsgroepen geenszins noodzakelijkerwijs de expressie van een 'angst voor criminaliteit', maar dikwijls juist eerder van normatief te verwachten gedrag eigen aan oudere leeftijdcohorte; "(a)t the very least, one must consider the possibility that behaviours which reflect withdrawal from one's physical and social environment are symptomatic of an age-related change in lifestyle" (Greve, 1998:293; Mesch, 2000; Hennen & Knudten, 2001; Vanderveen, 2006)¹³⁷. Deze elementen - andere interessesferen, een gewijzigd leefpatroon en aangepaste 'routine activities',... - ondersteunen het pleidooi om de relatie tussen leeftijd en 'angst voor criminaliteit' vanuit een breder, gerontologisch en 'gerontopsychologisch' perspectief te kaderen (Greve, 1998; 2004; McKee & Milner, 2000).

Immers, niettegenstaande hiermee weliswaar opnieuw het paradoxale van de 'fear-victimization' paradox wordt ontkracht, blijft er een belangrijke vraag open: "why are older individuals more careful in their behaviour than their younger counterparts?" (Greve, 1998:296). Net zoals dit bij 'female fear' het geval was, moet ook hier het antwoord grotendeels worden gezocht in de verhoogde kwetsbaarheid van de betreffende bevolkingsgroep. Ouderen zijn gevoeliger voor risico's en gevaren allerhande, en dit omwille van een verhoogde reële en/of gepercipieerde kwetsbaarheid op diverse domeinen, die, samengenomen, een 'unique vulnerability of older persons' construeert (Fattah & Sacco, 1989; Warr, 1984; Brown Eve, 1985; Hale, 1996; Kury, Oberfell-Fuchs & Ferdinand, 2001). Deze gevoelens van kwetsbaarheid bij senioren, die risicovermijdend gedrag stimuleren en risicovol gedrag onderdrukken, zijn in essentie een reflectie van de fysieke, sociale en economische 'achterstelling' waarmee veel ouderen dagelijks mee geconfronteerd worden (Fattah & Sacco, 1989; Brown Eve, 1985). Fysieke kwetsbaarheid, "(...) perhaps the most salient facet of vulnerability", kwam reeds ter sprake bij 'female fear', en betreft de verminderde weerbaarheid bij een rechtstreekse fysieke confrontatie met een dader. Maar ook de nasleep, de fysieke gevolgen en de impact

¹³⁷ Eerder gaven ook Fattah & Sacco (1989) en Hindelang, Gottfredson & Garofalo (1978) reeds een belangrijke aanzet in deze richting; zij suggereren, en stellen daarmee meteen opnieuw het 'paradoxale van de fear-victimization paradox' in vraag, dat "(...) fear of victimization, like victimization itself, is rooted in distinctive patterns of activity that are characteristic of older population" (Fattah & Sacco, 1989:224-225). Deze *lifestyle* aspecten, waarvan hierboven de wortels verder worden ontgonnen, beïnvloeden, als interveniërende variabelen als het ware, beide zijden van de zogenaamde paradox, zijnde enerzijds de objectieve kans op slachtofferschap en anderzijds de subjectieve onveiligheid. Het spreekt voor zich dat hiermee wederom het beperkend karakter van de bivariate analyses van met name de beginperiode van de 'fear of crime' onderzoekstraditie wordt blootgelegd. Anderzijds hebben deze studies ook onmiskenbaar een exploratie naar interveniërende variabelen en achterliggende 'verklaringen' voor deze initieel geobserveerde (schijn)verbanden, gestimuleerd; een stimulans die niet enkel de complexiteit van deze etiologische zoektocht illustreert, maar evenzeer de relativiteit van causale uitspraken hierover (Lee, 2001a; McCoy e.a., 1996). Zo wijst bijvoorbeeld Fattah (1993) erop dat de 'lagere slachtofferkans' bij vrouwen en ouderen, die gepaard met hun vermeende hogere 'angst', aanleiding gaf tot de 'fear-victimization' paradox wel eens veeleer logisch consequent dan paradoxaal, laat staan irrationeel, zou kunnen zijn: immers, die lagere slachtofferkans kan men evengoed zien als, "(...) at least partially, an indirect result of their higher level of fear. It is argued that a natural response to a high level of fear is for fearful individuals to reduce their exposure to risk and their chances of being victimized by adopting specific avoidance and defensive behaviors (...). This is bound to reduce their victimization rates" (Fattah, 1993:60; Greve, 1998). In een latere publicatie trekt Greve (2004) deze redenering door, en komt tot een bij het 'rationaliteitsdebat' en de dubbele distinctie 'vrouw/irrationeel'-'man/rationeel' aansluitende, treffende vraag: immers, dat een functionele relatie tussen '*foresight*' en risico blijkbaar essentieel leeftijdsafhankelijk is, "(...) prompts the additional question of why younger people, though (statistically) at a very high risk, do not act with the necessary care" (Greve, 2004:175).

op de mobiliteit, die een dergelijke confrontatie teweeg brengt, kan in potentie aanzienlijk zwaarder doorwegen bij senioren dan dit bij jongeren het geval is: “even relatively minor injuries resulting from physical contact during a crime (e.g. robbery or assault) can have grave consequences for older individuals, especially since their weakened defence and adaptive capabilities hinder the natural process of healing and regeneration” (Greve, 1998:294; 2004; Tulloch, 2000). Sociale kwetsbaarheid sluit daar kort bij aan; met name bij senioren die fysiek kwetsbaar zijn en een verminderde mobiliteit ervaren, is de densiteit en kwaliteit van het sociale netwerk van onschatbaar belang als vangnet of buffer tegen ‘angst voor criminaliteit’¹³⁸. “Specifically, older persons who feel more socially integrated suffer less from fear; at the same time, however, perceived social support decreases with age” (Greve, 1998:297; Sundeen & Mathieu, 1976; Yin, 1980; Eve & Brown Eve, 1984; McCoy e.a., 1996; Kury e.a., 2001). En tenslotte ervaren ouderen ook niet zelden een grotere economische of financiële kwetsbaarheid in vergelijking met jongere leeftijdsgroepen: de diefstal van een handtas met daarin een aanzienlijke geldsom, kan voor senioren die rond dienen te komen met een beperkt pensioen, ervaren worden als een reële bedreiging voor de eigen bestaanszekerheid (Greve, 1998; Baldassare, 1986); immers, de inkomsten van oudere leeftijdsgroepen liggen over het algemeen lager, er wordt minder gebruik gemaakt van elektronische betaalsystemen, en, zojuist aangehaald, het aantal ‘vertrouwenspersonen’ en het sociale netwerk om een eventueel dergelijk financieel verlies op te vangen, is dunner (Greve, 2004). Het spreekt voor zich dat, voor zover dit nog niet duidelijk is, de relatie tussen ‘leeftijd’ en ‘angst voor criminaliteit’, naast deze ‘objectieve’ - fysieke, sociale en economische - kwetsbaarheid, minstens evenveel zoniet meer, wordt bepaald en mede vorm krijgt door de subjectieve evaluatie van dit alles; deze psychische component kan niet worden onderschat.

‘BLACK & POOR’: ‘THE SILENT MAJORITY’S LASHING BACK’

Alhoewel ‘ras’ of ‘etniciteit’, en ‘sociaal-economische status’, als covariaten voor ‘angst voor criminaliteit’, doorheen de onderzoekstraditie in vergelijking met ‘geslacht’ en ‘leeftijd’ substantieel minder aandacht krijgen, is het ‘fear of crime’ onderzoek manifest en onmiskenbaar doordrongen van deze thematiek. Het concept ‘ontstond’ in de V.S. immers, zo werd beschreven, uit - en bij ‘gratie’ van - een specifiek sociaal-politiek en maatschappelijk klimaat; “of rising levels of recorded crime; a new government focus on law and order; the commissioning of a series of victim surveys (...); racialised concerns about ‘black rioting’ and ‘black crime’; high-level debate about the extent of police powers; and right-wing White concern about the extension of rights to the poor and the Black” (Jackson, 2004a:39; zie ook o.a. Lee, 1999; 2001b; Stanko, 2000)¹³⁹.

¹³⁸ Op de invloed van sociale contacten en netwerken, zowel de omvang als de kwaliteit ervan, op ‘angst voor criminaliteit’, wordt verder nog uitgebreid bij stilgestaan.

¹³⁹ Lee voegt hieraan nog toe, en legt zo de link naar wat in deel 1 werd besproken en wat in essentie ook als actuele discussie niet misstaat, dat “(a)ll sites of power/knowledge and the discursive arrangement required to set in train a self-sustaining ‘fear of crime’ feedback loop, fell into place in the USA at this point in history, and ‘fear of crime’ emerged as a legitimate governmental and disciplinary object of calculation, inquiry and regulation” (Lee, 2001a: 480; 2004; 1999). Criminaliteit,

'Fear of crime' is met andere woorden letterlijk van bij het startschot van de onderzoekstraditie nauw verweven en inherent verbonden met de heersende raciale verhoudingen en etnische spanningen in het Noord-Amerika van de jaren '60 (Lee, 2001b). Furstenberg's artikel (1971) was niet enkel zo invloedrijk omdat het een van de eerste wetenschappelijke publicaties uit de onderzoekstraditie betrof, maar misschien vooral om zijn kritische en heldere analyse van de 'context en tijdsgeschiedenis' waaruit 'fear of crime' ontstond of kon ontstaan. Dat in de jaren '60 onder Amerikanen immers een rijzende golf van verontwaardiging, bezorgdheid en angst wordt geconstateerd, lijkt volgens Furstenberg (1971) niet enkel het gevolg van de stijgende criminaliteitscijfers, maar moet mede worden gezocht in de maatschappelijke veranderingen die burgers in die periode in sneltempo krijgen te verwerken. 'Fear of crime' is dan "(...) a reverberation from racial and economic conflict that has surfaced over the past ten years. Behind the concern about crime is resentment of social change and resistance to further alterations in the status quo" (Furstenberg, 1971:601; Brooks, 1974). Het is met andere woorden de sublimatie van een dieperliggende onvrede met de sociale verhoudingen, en het symptoom van de 'silent majority's lashing back': "fear of crime began life as the fear of blacks" (Ditton & Farrall, 2000:xv; Vanderveen, 2006)¹⁴⁰.

Doorheen de onderzoekstraditie is deze invulling van 'fear of crime' als 'fear of blacks' eigenlijk nooit helemaal verdwenen; integendeel, nieuwe constructies en distincties - sociaal-economische status en klasse sluiten immers nauw op de distinctie 'black/white' aan - enten zich hierop, en creëren een minder xenofob maar meer algemene 'fear for the underclass' of 'fear of the other' (zie o.a. Walklate, 1998b; Lupton, 1999; Goodey, 2002; Mosconi & Padovan, 2004; Vanderveen, 2006). Herhaaldelijk werd reeds betoogd dat 'angst voor criminaliteit', en al helemaal het meer algemene 'onveiligheidsgevoel', vatbaar zijn voor het kanaliseren van groeiende maatschappelijke en existentiële onzekerheden en 'middle class anxieties' (Jackson, 2004a; 2005b; Lupton & Tulloch, 1999; Hollway & Jefferson, 1997)¹⁴¹. Het gevolg of gevaar hiervan is dat dergelijke brede gevoelens van onzekerheid, destabilisatie en sociale competitie uitmondten in een discours van uitsluiting, marginalisering en criminalisering (zie o.a. Young, 1999; Garland, 2001; Bauman, 2002; Pleysier e.a. 2004d; 2002a); wanneer in deel 1 de 'context van het thema'

onveiligheid en angst zijn, aldus Lee (1999) in dit opzicht zowel een vruchtbare voedingsbodem als een blijvende meststof gebleken, voor het *Tatcherism* in het V.K., het *Reaganism* in the V.S., en meer in het algemeen voor *New Right* en neo-liberale, 'neo-conservative, political movements and their associated populist approaches to the governance of crime' (Lee, 1999:238; zie o.a. ook Hall e.a., 1978; Hall, 1991).

¹⁴⁰ Een analoog verhaal voltrekt zich ongeveer een decennium later in het Verenigd Koninkrijk af: "In the UK, towards the end of the 1970s, Hall *et al.* (1978) identified a 'moral panic' over young, black, male muggers. Mugging, they argued, had become a vivid metaphor for the perceived breakdown of order and cohesion, of declining stability and standards of living; moreover, this issue had become racial, a touchstone to tensions amongst the white population" (Jackson, 2005a:4; Hall e.a., 1978).

¹⁴¹ Lupton (1999) vat dit treffend samen en verbreedt daarmee Furstenberg's (1971) initiële observatie; zij ziet de figuur van de 'unpredictable stranger', het *Andere*, opkomen als zondeboek voor een amalgaam van "(...) generalised as well as more specific worries, fears and anxieties. These include concerns about the nature of modern life and modern society, the apparent breakdown of community feeling, the loss of a sense of certainty about life and social relations, growing incivility in people's interactions with each other and the effects of increasing unemployment, poverty and family breakdown and the anger and resentment these generate" (Lupton, 1999:14).

werd geschetst, is hier reeds op gealludeerd. Het gevoel van onveiligheid heeft veel te maken met een zekere maatschappelijke kwetsbaarheid, met een "(...) awareness of economic and political marginality and of decline" (Sparks, 1992:128). "These perceptions", aldus nog Sparks (1992), "may crystallize in imputations of dangerousness across groups (especially racial, but also age) boundaries, where the presence of incomers is experienced as an incursion upon previous familiarities and stability (...). To this extent fear seems to be accentuated by social divisions among the fearful" (Sparks, 1992:128).

In hoofdzaak Amerikaans onderzoek wijst uit dat 'etnische minderheden, armen en lager opgeleiden over het algemeen angstiger zijn dan hoger opgeleide, welstellende, blanken' (Hale, 1996:103; zie o.a. ook Ortega & Myles, 1987; Parker, 1988; Will & McGrath, 1995; Pantazis, 2000)¹⁴². Ook onderzoek in eigen land, alhoewel relatief beperkt in opzet, toont aan dat een belangrijk aantal Marokkaanse jongeren en Turkse migranten sterke 'angstgevoelens voor criminaliteit' ervaren, en dat met name 'het aantal Turkse migranten met een matige tot sterke angst voor verschillende delicttypes groter was dan het aantal Belgen met dezelfde angstgevoelens' (Hebberecht, 1994). Samenhang mag uiteraard niet worden verward met causaliteit; een mogelijke achterliggende verklaring hangt wederom nauw samen met het begrip kwetsbaarheid¹⁴³. Zo moet men zich bij de hogere 'angst voor criminaliteit' bij etnische minderheden, armen of lager opgeleiden, uiteraard rekenschap geven van enkele belangrijke - want voor dit onderwerp medebepalende contextuele factoren: "(...) ethnic minorities tend to live in the poorer inner city areas where incivilities are high, and in terms of their higher likelihood of victimisation from living in high crime areas" (Hale, 1996:103; Parker, 1988). Deze redenering geldt, aldus nog Hale (1996), eveneens voor huishoudens met een beperkt inkomen of een vervangingsinkomen, éénoudergezinnen, mensen met een lager opleidingsniveau,.... De invloed van dergelijke omgevingskenmerken wordt bovendien wederzijds versterkt, en zet in essentie een moeilijk te doorbreken vicieuze cirkel in beweging, door de sociale en economische achterstelling van zij die in dergelijke buurten resideren (Parker, 1988). Etnische minderheden en sociaal-economisch achtergestelde groepen wonen immers over het algemeen niet alleen in minder veilige buurten, ze zijn ook "(...) less able to protect themselves or their property or to avoid situations which might produce anxiety" (Hale, 1996). Het tekort aan sociaal en economisch kapitaal, aldus Hale (1996), maakt hen kwetsbaarder voor criminaliteit en onveiligheid; ze hebben minder 'middelen en mogelijkheden' om zich preventief te

¹⁴² Overigens dient daaraan toegevoegd dat een dergelijke vergelijking steeds enigszins onder druk komt te staan vanuit de observatie dat met name deze groepen - etnische minderheden, armen en lager opgeleiden - systematisch en significant ondervertegenwoordigd worden in survey onderzoek (zie o.a. Groves e.a., 2002; Voogt, 2004).

¹⁴³ Moeller (1989) constateert dat een hogere angst bij 'nonwhites' volledig verdwijnt in een multiple regressieanalyse; "(t)his finding suggests that the higher fear of nonwhites is probably a result of factors other than race" (Moeller, 1989:219). Bovendien, en dit zal de lezer overigens niet vreemd klinken, lijkt het gebrek aan eenduidigheid en consistentie in de conclusies ook hier deels veroorzaakt door de diversiteit aan meetinstrumenten voor de afhankelijke variabele, 'angst voor criminaliteit'. Walker (1994) vergeleek drie etnische groepen - zwart, Aziatisch en blank - met betrekking tot 'concern about crime', en gebruikte drie verschillende maten voor het meten van deze 'afhankelijke' variabele; zij kwam echter tot de conclusie dat "(...) the measures varied and showed that any one measure does not sensibly summarize differences between the groups" (Walker, 1994:366).

beschermen, maar ook om, desgevallend, slachtofferschap een plaats te geven en te verwerken¹⁴⁴. Deze situatie creëert een gevoel van machteloosheid en gebrek aan controle, en neemt zo in potentie een buffer tegen 'angst voor criminaliteit' weg; bovendien, en dit zet de vicieuze cirkel verder kracht bij, vindt men met name in dit bevolkingssegment - Will & McGrath (1995) spreken over de 'underclass' - traditioneel een hoog wantrouwen ten aanzien van de overheid en zijn instellingen terug. Pantazis (2000) raadt aan, in het verlengde van wat hierboven staat, om deze problematiek zo breed mogelijk te bekijken en de 'angst voor criminaliteit' bij deze groepen te kaderen in een unieke toestand en combinatie van algemene (sociale) deprivatie, onzekerheid, kwetsbaarheid of achterstelling¹⁴⁵. "Thus, 'fear of crime' and worry about a range of non-criminal incidents can be seen as a part of a long chain of insecurities that are experienced more acutely by people living in poverty" (Pantazis, 2000:433).

We gaan hier verder niet dieper op in, behalve, bij wijze van besluit, misschien nog dit: het onderzoek en de empirische resultaten, zo blijkt uit het bovenstaande, staan in schril contrast met het maatschappelijke discours rond deze thematiek. Immers, daar waar onderzoeksresultaten, hoe beperkt in opzet en omvang ook, er lijken op te wijzen dat etnische minderheden en allochtonen, in vergelijking met autochtonen, zowel in algemene zin kwetsbaarder zijn, als, meer in het bijzonder, zich 'onveiliger' voelen of meer 'angst voor criminaliteit' rapporteren, merkt men dat het maatschappelijke discours 'allochtonen' nagenoeg exclusief labelt als 'veroorzakers' van criminaliteit, overlast en 'angst voor criminaliteit'. Het debat polariseert; "(t)he 'unpredictable stranger', therefore, is positioned as Other to Self: an individual who does not share one's own approach to life, one's principles and sensibilities" (Lupton, 1999:13). En dit maakt alle *underclassers*, hoe divers en heterogeen in samenstelling, schuldig aan één centrale zonde: "(t)he sin of offending all the values the 'normal majority' holds sacred and cherishes" (Bauman, 2002:66). Dit sluit met andere woorden nagenoeg naadloos aan op Furstenberg's (1971) observaties: de angst, die 'wij' in confrontatie met 'zij' ervaren, ligt vervat in het onvertrouwd zijn met 'het andere'; het is 'angst voor het vreemde, het onbekende en het onzekere'. "Otherness is dangerous because it confounds order and control, it confronts people with difference" (Lupton, 1999:13; zie o.a ook Hier, 2003; Lippens, 2000; Elffers & de Jong, 2004)¹⁴⁶. Het debat, in wezen slechts een kleine stap, stigmatiseert, criminaliseert en sluit vervolgens ook uit: "(t)here are imaginary geographies which

¹⁴⁴ Hale (1996) merkt - terecht - op dat etnische minderheden bovendien niet zelden additioneel af te rekenen krijgen met een soms verregaande vorm van uitsluiting gebaseerd op racisme, ethnocentrisme of xenofobie, zowel op individueel als op institutioneel vlak; "(t)hreats of racist inspired victimisation and lack of confidence in the police and others in positions of authority will do nothing to alleviate the sense of vulnerability of non-whites" (Hale, 1996: 103).

¹⁴⁵ Dit, aldus Pantazis (2000), "(...) suggests that fear of crime among people living in poverty should not be seen in isolation from other insecurities such as job loss, debts and mortgage repossession which may be connected to local, national and international processes" (Pantazis, 2000:414)

¹⁴⁶ Lupton (1999) verduidelijkt dit verder, en verwijst hierbij onder andere naar Bauman (1991): "(t)he figure of the 'stranger', for example, is disquieting because it can nog yet be categorised as either friend or enemy and is therefore disorderly, blurring boundaries and division. 'Undecidables' such as strangers paralyse knowledge and action: 'They bring the outside into the inside, and poison the comfort of order with suspicion of chaos' (Bauman, 1991:56). The ambivalence created by stranger's liminal status, their monstrous status as neither-nor, creates uncertainty, which at best is discomfoting and at worst carries a sense of danger" (Lupton, 1999:13-14).

place imperfect minorities in marginalised locations: in a social *elsewhere*" (Ruggiero, 2000:1, geciteerd in Goodey, 2002:135; zie ook Young, 1999).

Het empirisch onderzoek biedt op zijn minst een emanciperende en alternatieve 'werkelijkheid': 'zij' die 'wij' om bovenstaande redenen zien als *impurities*, als te mijden en als gevaarlijk, zijn nu net diegene die in de eerste plaats en het meest lijden onder die zaken - criminaliteit en onveiligheid - waarvan 'wij' 'hen' beschuldigen; 'onze' op stereotypes gestoelde beeldvorming - in een vorig deel hadden we het reeds over *usual suspects* en *ideal victims* - lijkt dringend aan herziening toe (Hebberecht, 1994; Madriz, 1997; Lupton, 1999; Christie, 1986; Albrecht, 2002)¹⁴⁷. De verharding en polarisering van het maatschappelijke debat valt dan misschien niet meteen logisch te rijmen met de gepresenteerde absolute cijfers - 'minderheden hebben meer angst voor criminaliteit' -, enkele 'relatieve' cijfers geven allicht wat meer inzicht. Opnieuw Amerikaans onderzoek vraagt zich niet enkel af 'wie' nu precies de hoogste 'angst' rapporteert - *blank* of *zwart* -, maar onderzoekt eveneens "(...) the effect of the race of strangers encountered in public on the fear evoked by such encounters" (John & Heald-Moore, 1995:262). Naast de 'vertrouwde' conclusie - *'blacks are more fearful than whites'* - vinden de onderzoekers ook in zekere mate 'empirische ondersteuning' voor de raciale spanningen en etnisch-culturele 'polarisatie' - die Furstenberg (1971) reeds aanhaalde - eigen aan de Amerikaanse samenleving van de tweede helft van de twintigste eeuw: "(w)hites are more mistrustful of blacks than whites (...) and when blacks venture outside their familiar surroundings they are more mistrustful of whites than blacks" (John & Heald-Moore, 1995:278-279)¹⁴⁸. Dit is in essentie de empirische reproductie van wat hierboven beschreven wordt als angst voor *'the Other'* of *'Otherness'*: het andere, het onbekende en het onzekere vreemde (Lupton, 1999). Het geeft ook ondersteuning aan Merry's (1981) gekende 'subcultural diversity' these: volgens Merry wekken raciale, etnische en culturele verschillen tussen buurtbewoners vaak gevoelens van onbegrip, onbehagen, onveiligheid en angst op; "(...) this sense of danger is in part a result of cultural differences in moral standards, such as norms about how to act, what to wear, and how to achieve succes" (Lane & Meeker, 2000:507; 2003; Covington & Taylor, 1991). De kernidee is simpel en overtuigend, aldus van der Wurff (1990a): "het samenleven met vertrouwde, hulpverlenende en vriendelijke buurtbewoners zorgt voor een gevoel van veiligheid, terwijl het omringd zijn door onbekende, afwijzende en ongeïnteresseerde mensen gevoelens van onveiligheid aanwakkert" (van der Wurff, 1990a:84; Lane & Meeker, 2003; van Dijk, 2004)¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Spreken over *impurities* is binnen dit discours geenszins vreemd: "(t)hey are, in Douglas' (1966/1969) terms 'dirt', or 'matter out of place', or 'polluting'" (Lupton, 1999:14; Vanderveen, 2006:219).

¹⁴⁸ Bovendien liggen hier opnieuw de voorwaarden in verval die deze toestand reproduceren en bestendigen: "(a)ccordingly, our data suggest that when blacks and whites come together in many public settings their suspicions of each other are likely to impede meaningful social interaction. Consequently, the very means by which trust and understanding might be built is inhibited by an initial lack of trust, contributing to continued racial division" (John & Heald-Moore, 1995:279).

¹⁴⁹ Het mag duidelijk zijn dat de wortels van deze denkpijpe in belangrijke mate teruggaan op de sociale desorganisatietheorie, waar we in een volgend punt kort iets meer over zeggen (zie o.a. van Wilsem, 2003; Maas-de Waal & Wittebrood, 2002; Pauwels, 2002). Diversiteit en heterogeniteit kan dan overigens zeer breed geïnterpreteerd worden: Lawton & Yaffe (1980) stelden vast dat senioren in een sociale woonomgeving meer 'fear of crime' rapporteerden indien het 'age-heterogeneous settings'

“Mensen die afwijkend gedrag vertonen, of een afwijkend uiterlijk hebben, ‘contrasteren’ en kunnen aldus een wat ongemakkelijk of onveilig gevoel oproepen” (Vanderveen, 2001:42). ‘Criminaliteit’ of ‘angst voor criminaliteit’, aldus nog van der Wurff (1990a:85), ‘dient dan als legitimeringsbasis voor de angst voor het vreemde en het onbekende’; het is een projectie van de ‘bedreiging voor de eigen sociale positie en de status-quo, die uitgaat van de aanwezigheid en concurrentie van lagere sociale klassen en etnische groepen’ (Pleysier e.a., 2001b).

‘MULTIPLE JEOPARDY’

De ‘unieke kwetsbaarheid’ van verschillende subgroepen, met name vrouwen, senioren, maar ook etnische minderheden,..., als sociale categorieën, krijgt binnen dit literatuuroverzicht relatief veel ruimte toegemeten; dit is evenwel minder ingegeven door de overtuiging dat deze ‘verklarende’ factoren daadwerkelijk belangwekkende theoretische inzichten hebben gegenereerd, dan wel door de realiteit dat deze thematiek, en wederom met name de invloed van ‘geslacht’ en ‘leeftijd’, doorheen de ‘fear of crime’ literatuurgeschiedenis, een voorname plaats heeft ingenomen, alsook het pragmatisme dat hierin in de nabije toekomst allicht niet meteen veel verandering moet worden verwacht. De klassieke, beleidsondersteunende en -gefinancierde victim survey is en blijft immers in belangrijke mate hofleverancier voor gegevens en data over, en onderzoek naar onveiligheid en ‘angst voor criminaliteit’; deze nationale en internationale slachtofferenquêtes, weliswaar grootschalig in opzet, zijn traditioneel gericht op eenvoudige univariate en bivariate analyses waarbij ‘angst voor criminaliteit’ in verband wordt gebracht met een relatief beperkt aantal covariaten, zoals geslacht, leeftijd, opleiding, enz¹⁵⁰. Naast de gekende, andere problemen - gaande van verschillende steekproefkaders en eenhedenselectie, methodes van dataverzameling en *mode*-effecten, tot ‘onvergelijkbare’ meetinstrumenten en allerhande meetfouten - is ongetwijfeld dit hardnekkige volharden in eenvoudige uni- en bivariate analyses een centrale verklaring voor de ambigue en tegenstrijdige relaties die men constateert in het etiologische onderzoek van de eerste generatie (Chadee & Ditton, 2003). “The most extraordinary example of this is the frequent citation given to Clemente and Kleiman (1976), wherein a simple positive relationship between age and the fear of crime was reported, and the negligible citation given to Clemente and Kleiman (1977) wherein their multivariate analysis of the same data set demonstrated no relationship!” (Chadee & Ditton, 2003:419; zie o.a. ook Moeller, 1989).

betrof, in vergelijking met woonomgevingen die zeer leeftijdshomogeen (enkel ouderen) werden samengesteld.

¹⁵⁰ Bijzonder illustratief hiervoor is opnieuw de Veiligheidsmonitor; de ‘output’ van deze tweejaarlijkse, grootschalige, slachtofferenquête beperkt zich sedert het ontstaan in 1997 tot op heden nagenoeg uitsluitend tot een eenvoudige tabellenrapportage: frequentietabellen, kruistabellen en bivariate samenhangen met verschillende klassieke achtergrondvariabelen (leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en beroepsactiviteit) worden ter beschikking gesteld. Sedert kort kunnen wetenschappelijke onderzoeksequipes de data van de Veiligheidsmonitor aanvragen; echter, gezien de aard van de bevraging en de hiervoor gehanteerde vragenlijst, blijven de mogelijkheden voor daadwerkelijk ‘etiologisch’ onderzoek zeer beperkt.

Een (te) eenzijdige fixatie op de enkelvoudige samenhang tussen deze klassieke covariaten en 'angst voor criminaliteit' maakt niet alleen blind voor potentiële schijnverbanden en het bestaan van mogelijke interveniërende variabelen, er schuilt ook een risico in dat onderscheiden groepen - bijvoorbeeld mannen vs. vrouwen, ouderen vs. jongeren,... - als al te homogene constructen worden beschouwd. Een genuanceerd en realistisch standpunt zal het geheel aan mogelijke verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' uiteraard eerder zien als een amalgaam aan versterkende of elkaar opheffende factoren. Fattah & Sacco (1989) spreken in hun studie over de invloed van 'leeftijd' op 'angst voor criminaliteit', in navolging van Toseland (1982), over *multiple jeopardy*, een 'samenloop van omstandigheden' zeg maar: ouderen, en dan voornamelijk bejaarde vrouwen, die financieel minder bemiddeld zijn, die onlangs slachtoffer werden van één of ander misdrijf, die zich sociaal geïsoleerd weten en niet op een netwerk, als vangnet, kunnen terugvallen, die de toekomst somber inzien, die makkelijk bereikbaar zijn voor berichtgeving over lokale criminaliteit, die in grote steden met een hoge criminaliteitsgraad wonen,..., zullen zich naar alle waarschijnlijkheid ook meer zorgen maken om hun veiligheid (Fattah & Sacco, 1989:225; Pleysier e.a., 2002b; Chadee & Ditton, 2003; McCoy e.a., 1996)¹⁵¹. Baumer (1978) vat dit, in navolging van Skogan, samen als een *composition effect*, en Kury e.a. (2001) hebben het over een *plethora of allied factors*. Opnieuw is nog maar eens gezegd dat het segment 'senioren' - maar hetzelfde geldt voor 'vrouwen',... - lang niet zo homogeen is als wel eens wordt gedacht, maar dat het eerder gaat om een accumulatie van kenmerken die dikwijls samenhangen met een hogere leeftijd en waarvan de invloed van de som der delen op 'angst voor criminaliteit' groter is dan de delen afzonderlijk¹⁵².

IMPLICATIES VOOR TOEKOMSTIG ONDERZOEK

Dat de onderzoekstraditie, zoals het bovenstaande suggereert, meer oog lijkt te hebben voor de variatie *between* bepaalde groepen, ten koste van *within* verschillen, heeft als verdienste dat 'onbedoeld' een tweede belangrijke tekortkoming in deze onderzoekstraditie wordt aangehaald. Echter, deze redenering wordt in de literatuur op geen enkel moment in zijn fundamentele essentie verwoord, laat staan doorgetrokken tot de praktische implicaties hiervan voor het empirisch onderzoek.

¹⁵¹ Ortega & Miles (1987) spreken over *double jeopardy*, waarbij oudere leeftijd en het behoren tot een etnische minoriteit, wederzijds resulteren in een verhoogde kwetsbaarheid en 'fear of crime' versterken: bovendien wordt dit nog versterkt door een "(...) surprising lack of fear among the one group that is most likely to be victimized - young black males" (Ortega & Miles, 1987:149). De redenen die de auteurs hiervoor aanhalen werden reeds geopperd: "(...) the ethos of the streets also requires the projection of toughness, smartness, autonomy, and similar 'macho' qualities" (Ortega & Miles, 1987:150).

¹⁵² Zo constateren Chadee & Ditton (2003), met Greve (1998), niet alleen dat de relatie tussen 'leeftijd' en 'angst voor criminaliteit' substantieel van interpretatie wijzigt afhankelijk van welke ondergrens men hanteert voor de categorie 'oudere' (vanaf 60 of vanaf 65 jaar): "(a)n additional complication is that because of lengthening of life expectancies it seems no longer feasible to treat the 'old' as one 'group' (...), with it becoming commonplace within the specialist field of gerontological criminology to talk both of the 'old', and of the 'old-old'" (Chadee & Ditton, 2003:419). Ook Pain (1995) waarschuwt hiervoor in een sterk gelijklopend pleidooi: "(t)here is a need for some caution about the generalized nature of the findings reproduced here. In particular, grouping together 'elderly people', or even 'elderly women', can neither reflect nor account for the vast differences in terms of physical, psychological, and structural vulnerability which may exist between people over the age of 60" (Pain, 1995:594).

Ook en misschien vooral hierom krijgt de relatie tussen 'geslacht' en 'leeftijd', en 'angst voor criminaliteit', in wat voorafging, en in wat volgt hier en in het empirische luik, relatief veel aandacht.

Waarover gaat het? De zoektocht naar verklaringen voor de empirisch geconstateerde verschillen tussen bepaalde groepen (tussen 'mannen' en 'vrouwen', tussen 'jongeren' en 'ouderen',...), maakt zich dan misschien wel schuldig aan het negeren van de diversiteit en heterogeniteit 'binnen' de groepen, het bracht niettemin, althans in de laatste decennia, zeer relevante inzichten, en ook kritische bedenkingen, over de diversiteit in 'angst voor criminaliteit' tussen bepaalde groepen, aan het licht (zie o.a. Pain, 1995; Ferraro, 1996; Goodey, 1997; Greve, 1998; 2004; Sutton & Farrall, 2005). Laat ons even bij het - meest centrale - voorbeeld van de samenhang tussen 'geslacht' en 'angst voor criminaliteit' blijven; een belangrijke conclusie uit het literatuuroverzicht is, dat 'vrouwen' vanuit een unieke kwetsbaarheid 'angst voor criminaliteit' op een andere manier ervaren, discursief bejegenen, en hieraan gedragsmatig gevolg geven, in vergelijking met 'mannen' (zie o.a. Smith & Torstensson, 1997; Pain, 1995; Tulloch & Jennett, 2001; Greve, 1998; 2004)¹⁵³. 'Fear', maar ook 'risk' en 'danger', zijn onmiskenbaar gender bepaalde constructen, met alle gevolgen van dien voor het empirisch onderzoek binnen dit domein (Walklate, 1997; Stanko, 1997; Alvi e.a., 2001; Lee, 2001a). Bij de implicaties hiervan, uiteindelijk toch logisch volgend op de *status quaestionis*, wordt echter onvoldoende stilgestaan.

De onderzoekstraditie bulkt van het aantal publicaties waarbij een hoger angstniveau van deze in vergelijking met gene groep empirisch wordt geobserveerd, bediscussieerd en geduid; men kan en moet zich echter, gezien het bovenstaande, ernstig de vraag stellen of deze verschillen in 'angst voor criminaliteit' werkelijke verschillen betreffen, of slechts de reflectie zijn van een differentieel begrijpen van het centrale concept en het meetinstrument dat het veronderstelt te meten. Zo is met andere woorden de hogere geobserveerde 'angst voor criminaliteit' bij vrouwen, in vergelijking met mannen, geenszins per definitie een 'realiteit' - in de 'enge' zin van het woord -, maar in potentie een latent gevolg van wat we eerder omschreven als een *gendered conceptualisation* van 'fear of crime' (Walklate, 1997; Lee, 2001a; Alvi e.a., 2001; Sutton & Farrall, 2005). 'Angst voor criminaliteit' heeft een fundamenteel andere, zowel maatschappelijk als cultureel bepaalde, connotatie voor vrouwen; de beleving van, en het discours over risico, gevaar en angst is essentieel gender bepaald (Stanko, 1997)¹⁵⁴. "Door geen rekening te houden met een verschil in

¹⁵³ Illustratief hiervoor, met betrekking tot de samenhang 'geslacht'-'angst voor criminaliteit', is de conclusie van Smith & Torstensson (1997) die luidt dat "(...) women respond to similar environments differently than do men. Specifically, they see more risk in urban and public housing contexts, than do men. Women and men's risk perceptions influence their fear, and seem to mediate much of the environmental effects on fear. Women may not only be more sensitive to risk than men are, but they perceive some places as risky which men do not (or men 'deny' risk)" (Smith & Torstensson, 1997:628).

¹⁵⁴ We brengen even de 'schaduwthese' in herinnering: "fear of rape influences other victimization fears, and the degree of the effect is associated with personal contact and seriousness of the offense. (...) Rape can be seen as another outcome of any victimization, but it is especially germane to those offenses which involve face-to-face contact" (Ferraro, 1996:686).

connotatie, wordt de angst van mannen op een onjuiste manier vergeleken met de angst van vrouwen” (Vanderveen, 1999:7).

Deze redenering gaat in essentie uiteraard evenzeer op voor het ‘vergelijken van groepen’ *an sich*: meetinstrumenten dienen, wil men op een betrouwbare en valide wijze een theoretisch concept meten, in diverse subgroepen van een steekproef op identieke, equivalente wijze te functioneren; alvast met betrekking tot de vergelijking tussen ‘mannen’ en ‘vrouwen’, of ‘ouderen’ en ‘jongeren’, kan de vervulling van deze assumptie, op basis van het bovenstaande, ernstig in vraag worden gesteld. Maar ook etniciteit of ‘(cross-)culturele diversiteit’ geven in potentie vorm aan een discursieve betekenis of connotatie toegekend aan ‘angst voor criminaliteit’: “(i)t is also clear that deconstructive work on the meanings of the terms used, for the different ethnic groups, could be usefully undertaken” (Walker, 1994). De equivalentie of invariantie van de meetinstrumenten tussen verschillende subgroepen is bijgevolg geenszins vanzelfsprekend, maar dient te worden aangetoond (Welkenhuysen-Gybels, 1998). Dit niet doen maakt inhoudelijke vergelijkingen tussen groepen per definitie zinloos en onbetrouwbaar, en hypothekeert om die reden ook de validiteit van het onderzoek (Steenkamp & Baumgartner, 1998). Gegeven de omvang van het aantal studies waarin ‘groepsvergelijkingen’ (geslacht, leeftijd, etniciteit, sociaal-economische situatie,...) in deze onderzoekstraditie centraal staan, gegeven het wetenschappelijke, maar ook beleidsmatige belang dat hieraan wordt gehecht, is het des te verwonderlijk dat - behoudens enkele impliciete verwijzingen - geen eerdere pogingen werden ondernomen om deze thematiek, in het ‘fear of crime’ onderzoek te introduceren en meer in detail te bestuderen (Pleysier e.a., 2003c; 2004c; 2005; Pauwels & Pleysier, 2003; 2005a). Het spreekt om die reden voor zich dat deze assumptie van meetinvariantie, en het brede ‘toepassingsgebied’, in het vervolg van dit werk, en meer in het bijzonder in het empirisch luik, een voorname plaats krijgt toebedeeld.

3.3.2 Victimisatie

Om twee redenen wordt in dit overzicht net iets minder lang stilgestaan bij de invloed van slachtofferschap en de brede ervaring van victimisering op ‘angst voor criminaliteit’. Vooreerst is, ondanks het grote aantal studies waarin deze problematiek van ver of van dichtbij onder het vergrootglas werd genomen, het globale resultaat hiervan relatief mager en grotendeels onbeslist (Hale, 1996; Ditton & Farrall, 2000; Ditton, Chadee, Farrall e.a., 2004). Een voorname oorzaak hiervan is dat deze onderzoekspiste niet enkel lijdt onder de in dit werk reeds omstandig uiteengezette kwalen eigen aan het ‘angst voor criminaliteit’ onderzoek, maar additioneel kampt met de talloze moeilijkheden en valkuilen die het slachtofferonderzoek kenmerken (Fattah, 1993). Elders stelden we ons reeds de vraag of ‘slachtofferschap’ überhaupt een goede indicator kan zijn, laat staan dat het op een betrouwbare en valide wijze ingezet wordt als onafhankelijk en verklarend construct voor ‘angst voor criminaliteit’ (Pleysier e.a., 2003b). Dit mag naar onze mening niet worden geringgeschat; in essentie, maar hiermee trappen we allicht een

open deur in, schuilt hierachter - en dikwijls wordt dit iets te eenvoudig herleid tot de *dark number* problematiek - een tot op de dag van vandaag centraal en zeer complex vraagstuk binnen de criminologie als wetenschappelijke en beleidsondersteunende discipline¹⁵⁵. Een fractie van deze problematiek kwam reeds ter sprake wanneer hierboven het rationaliteitsdebat en de fear-victimisation paradox werd aangeraakt. Het is dan ook geenszins overdreven te beweren dat de problematiek rond victimisatie en het meten van slachtofferschap, in al zijn facetten, een eigenstandig doctoraatsonderzoek waard is (zie o.a. van Wilsem, 2003). Binnen het bestek van dit werk kan hierop uiteraard niet worden ingegaan, en wordt dan ook, met name voor een bredere, methodologische bespreking, verwezen naar de literatuur waarin deze problematiek omstandig wordt ontleed (zie o.a. Schneider, 1981; Bruinsma, Van de Bunt & Fiselier, 1990; Block, 1993; Van Kerckvoorde, 1995; Goethals e.a., 1999; 2002; Vanderveen, 2004; 2006).

Een tweede reden is eerder pragmatisch van aard, maar vloeit niettemin logisch voort uit bovenstaande eerste argument. De doelstellingen gesteld in dit werk in het algemeen, noch het daarbinnen concentreren op de twee centrale lacunes in de onderzoekstraditie in het bijzonder, vragen of verlangen een verdieping binnen deze thematiek. In wat volgt overlopen we, trouw aan Hale's indeling (1996), enkele tendensen en conclusies die zich binnen deze onderzoekspiste ontwikkeld hebben. Hierbij staan direct en indirect slachtofferschap en andere ervaringen of confrontaties met criminaliteit centraal; "(e)ncounters with crime may be either direct - the person may have been a crime victim, indirect or vicarious - in the sense that the person may know others either locally or elsewhere who have been a victim, or gained from local information networks and gossip. Additionally consideration is needed of how perceptions of crime are affected by media coverage and what impact this has on fear" (Hale, 1996:103-104). Achtereenvolgens wordt met andere woorden ingegaan op het direct, persoonlijk slachtofferschap, het indirect slachtofferschap en de invloed van de media op 'angst voor criminaliteit'. Dit laatste is geenszins vreemd: indirecte victimisatie of het slachtofferschap van *significant others* kan immers zeer breed worden ingevuld, en slaat in de onderzoekstraditie zowel op het slachtofferschap van iemand uit de onmiddellijke (familiale en vriendschappelijke) omgeving van de respondent, maar ook op de mogelijkheid tot 'identificatie met een slachtoffer, of met een angstopwekkende situatie', zoals bij de bakker ter ore gekomen of in de (lokale) media gerapporteerd (Vanderveen, 2001).

DIRECT SLACHTOFFSCHAP

Alhoewel een relatie tussen slachtofferschap en 'angst voor criminaliteit' allicht intuïtief wordt verwacht - slachtoffers vertonen meer angst -, is empirische

¹⁵⁵ Jock Young (1988) formuleert dit treffend - doch niet zonder enig cynisme - als volgt: "Criminologists work in a terrain fraught with difficulties. (...) we have, until recently, been bereft of decent statistics: the 'dark figure' of crime unknown to the police is variously estimated. To base criminological theory, or social policy for that matter, on the majority of official statistics is an exercise in 'guesstimates', and tealeaf gazing. Meanwhile, various groups with special pleadings regularly, and understandably, parade their 'statistics' to show that their section of the community needs resources or that their agency has had such and such a success rate" (Young, 1988:164).

bevestiging geenszins een certitude, integendeel (Skogan, 1986; zie o.a. ook: Skogan & Maxfield, 1981; Taylor, Taub & Peterson, 1986; Box, Hale & Andrews, 1988; Kury, 1993; Kury & Ferdinand, 1998; Kury, Oberfell-Fuchs, Woessner & Wuergler, 2002; Winkel, 1998; Goethals, 1995; Goethals e.a., 1999; Lasthuizen, van Eeuwijk & Huberts, 2004). “Despite the abundance of studies, no conclusive answers yet exist to many of the questions surrounding the relationship between victimization and fear” (Fattah, 1993: 57; Hale, 1996; Ditton & Farrall, 2000; Elchardus, De Groof & Smits, 2005). Bovendien biedt ook de theorie hier weinig hulp: ‘theoretisch is het mogelijk dat slachtoffers na hun ervaring meer angst, dezelfde mate van angst of minder angst hebben’ (Vanderveen, 1999:9; Winkel, 1998). Dergelijke onbeslistheid is ongetwijfeld in belangrijke mate terug te voeren op de complexiteit en het problematisch karakter van het empirische onderzoek binnen deze subdiscipline; allicht is het verregaand simplistisch om ‘slachtofferschap’ in één enkele variabele te vatten, en om de relatie met ‘angst voor criminaliteit’, tot een eenvoudige, rechtlijnige, bivariate samenhang te reduceren (Quann & Hung, 2002).

Alvorens enkele specifieke problemen, eigen aan het slachtofferonderzoek en rechtstreeks relevant bij het bepalen van de relatie met ‘angst voor criminaliteit’, beknopt te overlopen, is het noodzakelijk een eerder gesignaleerd, en meer algemeen methodologische beperking in herinnering te brengen. Terecht beargumenteren Ditton e.a. (2003; zie o.a. ook Taris, 2000) dat toekomstig onderzoek naar de relatie tussen slachtofferschap en ‘angst voor criminaliteit’ allicht meest gebaat is met een longitudinale benadering - de uitzondering; het is immers onwaarschijnlijk dat (herhaald) cross-sectioneel onderzoek - de regel - de bestaande problemen en valkuilen kan overkomen (Ditton e.a., 2003:50). De temporele ordening van feiten en gebeurtenissen - ‘*does fear precede or follow victimisation?*’ - en causaliteit in de enge zin van het woord, kan enkel via een degelijk longitudinaal design een volwaardig antwoord krijgen (Fattah, 1993)¹⁵⁶. Dat een pleidooi voor longitudinaal onderzoek bepaald geen stokpaardje van overrijverige methodologen is, maar daadwerkelijk voortkomt uit een kritische bezorgdheid over de betrouwbaarheid en validiteit van de onderzoeksresultaten, blijkt uit het onderzoek van Denkers & Winkel (1998). Uit hun longitudinaal onderzoek met vier verschillende golven blijkt dat slachtoffers van criminaliteit over het algemeen ‘ongelukkiger’ zijn dan zij die geen slachtoffer werden; dit is of zou althans de cross-sectionele conclusie zijn. Hun onderzoek bracht echter aan het licht dat dit niet noodzakelijk met het slachtofferschap te maken heeft, aangezien ‘slachtoffers’ voorafgaand aan hun slachtofferschap of confrontatie met criminaliteit ook reeds ‘ongelukkiger’ waren. Dit ontlokt Denkers & Winkel (1998) de bedenking dat daders mogelijks ‘ongelukkige’ mensen als potentiële en toekomstige slachtoffers (voor)selecteren; het illustreert in

¹⁵⁶ Ditton e.a. (2003) en Fattah (1993) komen in hun betoog voor panel data tegemoet aan Skogan (1981) die eerder reeds de noodzakelijkheid daarvan verdedigde. “Panel data is required. A survey measuring both victimization and behaviour adequately, conducted at two or more points in time, and involving the same sample of respondents, would allow for untangling the relation between the two” (Skogan, 1981:740; Agnew, 2002; Ditton e.a., 2003:50). Ook Brown Eve (1985) formuleerde een gelijkaardige bezorgdheid: “(l)ongitudinal research designs should be encouraged since it is only through longitudinal designs that questions about multiple victimization and the consequences of victimization can be determined” (Brown Eve, 1985:401; Ditton e.a., 2003:51).

ieder geval treffend de vraagtekens die bij deze onderzoekspiste kunnen geplaatst worden, en laat ook een ander licht schijnen op wat hieronder nog aan bod komt.

Victim surveys, als voornaamste bron bij het 'klassieke' onderzoek naar de relatie tussen slachtofferschap en 'angst voor criminaliteit', vertonen, naast hun gebruikelijke cross-sectionele design, nog meerdere zwakheden die de ambiguïteit van de onderzoeksresultaten met betrekking tot deze relatie illustreert. We zetten kort enkele puntjes op een rij (zie o.a. Fattah, 1993; Skogan, 1987; Hale, 1996). Ongetwijfeld een cruciaal punt schuilt in de operationalisering van 'slachtofferschap' als variabele: immers, "(o)perationalizing victimization for the purpose of victimization surveys and for establishing its relationship to fear are two different things" (Fattah, 1993:57; Kury & Ferdinand, 1998; Newhart Smith & Hill, 1991). Slachtofferenquêtes stellen zich tot doel beter zicht te krijgen op het slachtofferschap van een selectie delicten; de beslissing over deze selectie is niet ingegeven vanuit theoretische overwegingen over de samenhang met 'angst voor criminaliteit'. Relatief weinig onderzoekers bogen zich daadwerkelijk over de vraag in welke mate het slachtofferschap van diverse vormen van criminaliteit al dan niet op differentiële wijze bepalend is voor de 'angst voor criminaliteit', ervaren na het slachtofferschap. "There are very few studies which have looked at fear of specific types of crime and controlled for previous victimisation experiences of the specific offenses" (Hale, 1996:104; van Wilsem, 1997)¹⁵⁷. Dat hiermee de kern van de zaak wordt geraakt, blijkt uit verschillende studies waarin, meestal *ad hoc* - op basis van de beschikbaarheid in de slachtofferstudie in kwestie -, victimisatie-indices worden onderscheiden; hieruit blijkt dat, wanneer de invloed van vroegere slachtofferschapervaringen op 'angst voor criminaliteit' - aan de hand van één algemene, overkoepelende index dus - wordt onderzocht, dikwijls geen enkel verband wordt vastgesteld. Tot heel andere resultaten kan men echter komen wanneer gedifferentieerd wordt naar de slachtofferschapervaringen, en bijvoorbeeld victimisatie-indices onderscheiden worden voor enerzijds '*property crime*' en anderzijds '*personal crime*'. De eerste heeft dan klassiek weinig of geen effect op 'angst voor criminaliteit', de laatste wel. Ook dit blijft een zeer ruwe samenhang, en vraagt, bijvoorbeeld afhankelijk van het al dan niet geconfronteerd worden met een dader, de mate van geweld,... verdere differentiatie: "(v)ictimisation of violent crimes and of threatening types of property crimes, such as a housebreaking, have a significant influence on feelings of insecurity" (Lasthuizen e.a., 2004:214; Goethals, 1995:107; Mayhew, 1993).

Hier ontwaart men toch enigszins een paradox waarmee het empirisch onderzoek rond dit thema geconfronteerd wordt; alhoewel over het algemeen slachtoffers van

¹⁵⁷ Skogan (1987) stelt zich wat dit betreft een treffende vraag: "Whatever the effect of victimization, is it a general one? Are some kinds of victims more severely effected, and might claims of special status for particular classes of victims be justified by the special consequences of victimization for them?" (Skogan, 1987:140). Een gelijkaardige vraagstelling bij Hale (1996): "(h)ow then is relevant victimisation to be captured? Is being the victim of car theft relevant to feeling unsafe outside after dark?" (Hale, 1996:104). Deze specifieke vraagstelling is uiteraard enkel indicatief en illustratief voor de complexiteit van de problematiek, en kan quasi eindeloos worden aangevuld met analoge vragen waarbij afwisselend het delict waarvan men slachtoffer werd, of de gehanteerde 'fear of crime' indicator, een andere invulling krijgen.

ernstige geweldsdelicten, in tegenstelling tot slachtoffers van vermogensdelicten, meer ‘angst voor criminaliteit’ rapporteren, constateert men eveneens dat “(g)enerally, the more conventionally serious an incident is, the less frequently it occurs” (Skogan, 1987:139; Fattah & Sacco, 1989; Fattah, 1993; van Wilsem, 1997). Dit houdt in dat zelfs bij zeer aanzienlijke steekproeven, zoals nationale slachtofferenquêtes, het aantal slachtoffers van ernstige persoonsgebonden criminaliteit in absolute aantallen klein is; in de veronderstelling dat deze slachtoffers inderdaad het zwaarst zouden wegen op de ‘angst voor criminaliteit’, dan wordt duidelijk dat hun uiteindelijk gezamenlijk ‘gewicht’ miniem is¹⁵⁸. Bovendien is hier een aansluitende discussie van belang: veel slachtofferenquêtes hebben, vanuit hun doel als beleidsrelevante aanvulling op officiële criminaliteitsstatistieken, een relatief korte referentieperiode: de afgelopen 12 maanden, soms zelfs het laatste half jaar (zie o.a. Van Kerckvoorde, 1995). Alhoewel dit vanuit methodologische oogpunt - *forward* en *backward telescoping* - zeker een verdedigbare keuze is, is het twijfelachtig of dit het inzicht in de relatie tussen ‘slachtofferschap’ en ‘angst voor criminaliteit’ ten goede komt. De invloed van ernstige geweldsdelicten kan voor een slachtoffer immer zeer langdurig zijn; uit het onderzoek van van Wilsem (1997) is gebleken dat “slachtofferschap van een geweldsmisdrijf over een veel langere periode invloed kan uitoefenen op onveiligheidsgevoelens”. In dit opzicht is de keuze voor een geschikte referentieperiode, althans met betrekking tot dit vraagstuk, lang niet evident¹⁵⁹.

Dit sluit aan op een laatste punt dat we hier ter sprake brengen: in relatie tot ‘angst voor criminaliteit’ is ongetwijfeld niet zozeer het objectieve feit, het slachtofferschap, van doorslaggevend belang, maar veeleer de subjectieve betekenis die het slachtoffer eraan toekent. ‘*The meaning of a punch*’ is nu eenmaal niet objectief vast te stellen, en dit wel doen zou verregaand simplistisch zijn; “(v)iolence, like all forms of crime, is a social relationship. (...) Its impact, likewise, is predicated on the relationship within which it occurs” (Young, 1988:174; Kury & Ferdinand, 1998; Newhart Smith & Hill, 1991). Zeer algemeen kunnen we stellen dat de impact van een victimisering afhankelijk is van een groot aantal elementen die betrekking hebben op de dader, het slachtoffer, en de context, in de meest ruime betekenis. Zo

¹⁵⁸ Ter illustratie: in de federale Veiligheidsmonitor 2002, met een steekproef van 6000 eenheden, zijn 2,1% (N=153) van de respondenten slachtoffer van een ‘diefstal buitenshuis, in aanwezigheid van het slachtoffer’, en 1,1% (N=76) slachtoffer van een ‘diefstal vanaf de persoon met bedreiging en/of geweld’. Het spreekt voor zich dat dit probleem zich voor ‘herhaald slachtofferschap’ - ook meermaals in verband gebracht met ‘angst voor criminaliteit’ - ‘dubbel’ manifesteert (van Wilsem, 1997). Naast het probleem van de kleine aantallen, is hier een misschien nog groter probleem van belang: victim surveys, als aanvulling voor de *dark number* problematiek, kampen zelf met *dark figures*: non-respons en item non-respons (Young, 1988). “The non-response rates in all these surveys are considerable, and in most cases there is a fifth to one quarter of respondents whose victimization is unknown. It goes without saying that such a large unknown population could easily skew every finding that we victimologists present”.

¹⁵⁹ De afwegingen die men dient te maken, houden elkaar zelfs schijnbaar in evenwicht, waarmee nogmaals de complexiteit van deze onderzoekspiste, evenals het pleidooi voor een longitudinaal perspectief, in de verf wordt gezet: “(...) treating respondents who have been victimized ‘long ago’ as victims is problematic since their present fear (or its levels) might have nothing (or very little) to do with their ‘old’ victimization experience. On the other hand, limiting the definition ‘victim’ to those who have been victimized during the six months or one year preceding the study fails to capture the impact of ‘older’ victimizations might have had on the respondent’s attitudes, perceptions, and reactions vis à vis crime” (Fattah, 1993:57-58). Alvi e.a. (2001) illustreren dit treffend in een citaat van een vrouwelijke respondent uit hun onderzoek: “I have not felt safe outside at night by myself since I was 14 years old and I’m 40! That’s three decades, practically, of not feeling safe. Because that’s the first time I was raped - when I was 14” (Alvi e.a., 2001:656).

is het bijvoorbeeld niet ondenkbeeldig dat een victimisering zwaarder weegt op die slachtoffers die reeds vóór het slachtofferschap angstig en wantrouwig waren: dergelijke ervaring "(...) reinforces their perception of an 'unjust world' and emphasizes their personal vulnerability" (Skogan, 1987:142-143). Winkel & Steinmetz (1990) kwamen tot een relatief analoge conclusie in die zin dat hoge 'post-victimisatie' angst zich met name manifesteerde bij respondenten met reeds een 'high unique (pre-victimization) vulnerability' (Winkel, 1998:475)¹⁶⁰. Het spreekt voor zich dat ook actieve *coping skills*, neutralisatietechnieken, de beschikbaarheid van sociale steun,... voor slachtoffers belangrijke remediërende elementen zijn in het betekenis en plaats geven van de ervaren victimisatie (Hale, 1996; Box e.a., 1988; Bilsky e.a., 1993; Winkel, 1998; Kury & Ferdinand, 1998). De beschreven gevolgen van slachtofferschap, die ook op eerder indirecte wijze op 'angst voor criminaliteit' of het 'onveiligheidsgevoel' kunnen inwerken, zijn bijzonder talrijk; "(t)he list of potential psychological consequences of victimization is a long one, including depression, anxiety, paranoia, loss of control, shame, embarrassment, vulnerability, helplessness, humiliation, anger, shock, feelings of inequity, awareness of mortality, tension, and malaise, as well as fear" (Skogan, 1987:150)¹⁶¹. Van der Wurff & Stringer (1989) concluderen dan ook uiterst genuanceerd dat slachtofferschap geenszins noodzakelijkerwijs leidt tot een uitgesproken 'angst voor criminaliteit'; 'primaire' gevolgen volgend op een slachtofferschapervaring kunnen worden versterkt, maar evengoed afgezwakt, door een amalgaam aan 'secundaire' condities. In ieder geval lijkt het erop dat "(t)he transition into victimization need not be a caesura with one's former life" (van der Wurff & Stringer, 1989:480; Kury & Ferdinand, 1998:135).

Op basis van het voorgaande kunnen we besluiten: de relatie tussen victimisatie en 'angst voor criminaliteit' kan op geen enkel moment beschouwd worden als eenduidig en monocausaal (Vanderveen, 1999:9); meer zelfs, de balans van de hier aan bod gekomen argumenten en nuanceringen, zowel van methodologische als eerder inhoudelijke aard, nopen ons een eerder gestelde vraag - toen met betrekking op het verborgen slachtofferschap bij vrouwen - in algemene bewoording te hernemen, met name: "When does someone cease being a victim, and return to 'nonvictim' status?", en *vice versa* (Skogan, 1987:140; Fattah, 1993; Alvi e.a., 2001). De categorieën 'slachtoffer' en 'geen slachtoffer' zijn met andere woorden bijzonder

¹⁶⁰ In een recentere longitudinale studie bij een groep slachtoffers en een controlegroep beschrijft Winkel (1998) dit proces verder in detail: een vergelijking tussen beide groepen maakt duidelijk dat slachtoffers na een ervaren victimisatie weliswaar het subjectief risico op een (nieuw) slachtofferschap hoger inschatten, maar tegelijk ook de 'ingeschatte negatieve impact', geassocieerd met een victimisering, 'positiever' beoordelen. "These upward and downward tendencies tend to neutralize each other, or to cancel each other out, resulting in the non-emergence of enhanced fear of crime due to victimization" (Winkel, 1998: 481-482). Hiermee beweert Winkel overigens niet dat ook een hogere 'angst voor criminaliteit' niet het gevolg van een slachtofferschapervaring kan zijn. "In accordance with our theoretical ideas, enhanced fear is a likely response in that subgroup of victims which is susceptible to these types of responses. This susceptibility is determined by a set of personal traits, indicative of a deficit in adaptational coping" (Winkel, 1998:482). Niettemin, alhoewel hierover dus geen unaniteit bestaat, is Winkel in zijn besluit toch zeer formeel: "(t)hus, (statistically speaking) enhanced fear is an '*abnormal*' (but of course, very real) response to criminal victimization" (Winkel, 1998: 482).

¹⁶¹ Skogan (1987) heeft verder nog oog voor een reeks gevolgen van victimisatie die interpersoonlijke relaties beïnvloeden: "(...) extreme mistrust of others, social isolation, difficulty in interacting with family and friends, divorce, and an inability to function appropriately at work" (Skogan, 1987:150).

arbitraire constructen, en het is zeer de vraag of grootschalig surveyonderzoek naar de relatie tussen 'victimisatie' en 'angst voor criminaliteit' überhaupt in staat kan zijn hierin significante, veelzeggende terreinwinst te boeken.

INDIRECT SLACHTOFFERSCHAP

Bijna vanzelfsprekend is veel, zoniet alles, van wat onder direct slachtofferschap behandeld werd, ook hier van toepassing. Allicht op een cruciaal punt verschilt echter direct slachtofferschap met indirecte vormen van victimisatie: daar waar het eerste, met name voor ernstige persoonsdelicten, relatief zeldzaam is, is het indirect slachtofferschap eerder 'gewoon' of althans breder verspreid (Hale, 1996). "Most individuals know much more of victimization through their friends, relatives, and networks" (Mesch, 2000:49). Hieraan zit evenwel opnieuw een ernstige methodologische beperking waarmee met name de klassieke victim survey - als belangrijk(st)e bron voor 'fear of crime' onderzoek - geconfronteerd wordt: victim surveys peilen naar een selectie van slachtofferervaringen - binnen een welbepaalde referentieperiode -, die zich bovendien beperkt tot het persoonlijk slachtofferschap van de respondent, of hoogstens peilt naar het slachtofferschap van andere leden van het 'huishouden'¹⁶². "They do not probe for victimizations by neighbors, friends, acquaintances, or relatives who are not members of the respondent's household. Such vicarious victimization experiences might have played an important role in determining the respondent's level of fear and yet are missed by the survey" (Fattah, 1993:59).

Alhoewel ook over de invloed van het slachtofferschap van *significant others* op de eigen 'angst voor criminaliteit' geen eensgezindheid bestaat, zijn de beschreven effecten - voor zover empirisch bevestigd - dus sterk gelijklopend aan wat reeds is gezegd over persoonlijk slachtofferschap. Vanderveen (1999) onderscheidt twee vormen van indirecte victimisatie; vooreerst concluderen verschillende studies dat individuen die geconfronteerd worden met het slachtofferschap van intimi - partner, kinderen en dichte omgeving -, waarbij de persoon zelf emotioneel nauw betrokken is, het risico op een confrontatie met criminaliteit hoger inschatten en meer angst voor criminaliteit rapporteren (Vanderveen, 1999:10; Mesch, 2000:49-50). Anderzijds kan men zich bij de victimisatie van een 'onbekende of vage bekende' soms identificeren met het slachtoffer - men is bijvoorbeeld ook een alleenstaande jonge vrouw -, of met de context van het delict - men maakt bijvoorbeeld ook frequent gebruik van een ondergrondse parkeergarage -, kan dit leiden tot het gevoeliger zijn voor bepaalde 'risicovolle of gevaarlijke' plaatsen, en versterkt dit potentieel het

¹⁶² Zo stelt de Veiligheidsmonitor enkel een algemene vraag "Is iemand van uw naaste familieleden of vrienden tijdens de laatste 5 jaar het slachtoffer geweest van één of meerdere strafbare feiten?", en wordt verder enkel het slachtofferschap tijdens de laatste 12 maanden van een aantal delicten op persoonsniveau en op huishoudniveau bevestigd (delicten op persoonsniveau: 'bedreiging lichamelijk geweld', 'vluchtmisdrijf in verkeer', 'diefstal vanaf persoon zonder bedr./geweld', 'lichamelijk geweld', 'diefstal vanaf persoon met bedr./geweld', 'diefstal buitenshuis, slachtoffer afwezig', 'misdrijven tegen seksuele moraal', 'andere misdrijven'; delicten op huishoudniveau: 'vernielingen aan auto', 'vernielingen (excl. auto/inbraak)', 'poging tot inbraak (zonder diefstal)', 'diefstal uit auto', 'diefstal van fiets', 'inbraak in woning met diefstal', 'diefstal van auto', 'diefstal van bromfiets', 'vernielingen aan moter' en 'diefstal van moter').

eigen gevoel van de kwetsbaarheid: 'dit kan mij ook overkomen' (Vanderveen, 1999; Hale, 1996; Brunt, 1989)¹⁶³. Niettemin zijn veel van de nuances die hierboven bij de effecten van direct slachtofferschap werden ingebracht, allicht ook hier geldig. We gaan hier binnen het bestek van deze bijdrage niet fundamenteel op in.

Wat overeind blijft, en ook hier als gematigde conclusie past, is allicht dat 'angst voor criminaliteit' op een complexe manier het partiële, cumulatieve resultaat kan zijn van "(...) personal and vicarious victimization experiences occurring over a long period of time and not just the victimization that might have taken place during the year or three years preceding the survey" (Fattah, 1993:58). Gezien de achterliggende complexiteit van wat ogenschijnlijk een relatief eenvoudige bivariate samenhang is, en gezien de limitatieve mogelijkheden van de klassieke victim survey om hierin daadwerkelijk helderheid te scheppen, blijft prudentie en omzichtigheid geboden.

'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' EN DE MEDIA

Van het indirecte slachtofferschap, met name de variant waarbij men zich identificeert met een onbekend, 'abstract' slachtoffer, of met de context van die victimisatie, is het slechts een kleine stap naar de onderzoekspiste waarin de invloed van 'de media' op 'angst voor criminaliteit' centraal staat. Immers, in eerste aanleg maakt het niet zoveel uit waar en hoe men deze informatie verneemt, zolang de boodschap maar ontvangen wordt. Verschillende kanalen dienen zich aan; via het informele netwerk van vrienden en kennissen, of fragmenten variërend in detail opgevangen bij de bakker of de kapper, flarden van zogenaamde *urban myths* of broodje-aap verhalen, tot de verslaggeving in een lokale krant, de regionale pers, misschien zelfs het nationale nieuws of een sensatiegericht opsporingsprogramma. "Perceptions about crime and the fear of crime (...) are fuelled by myths and folklore rooted in what is locally known about crime" (Walklate, 1998a:410; zie o.a. ook Lee, 2001a; Matei, Ball-Rokeach & Qiu, 2003). Een ernstig slachtofferschap of een crimineel feit van betekenis doet in een lokale gemeenschap een schokgolf ontstaan die, via 'localised circuits of knowledge and gossip', verder uitdeint (Jackson, 2004a:50; zie o.a. ook Lupton, 1999:8; Girling, Loader & Sparks, 1998; Loader, Girling & Sparks, 1998; Sparks, 1992). Maar meer algemeen heeft ook 'de groei van het aantal toegankelijke informatiebronnen, de opkomst van de massamedia en toename van de popularisering van criminaliteit en misdaad in bijvoorbeeld reality tv-programma's' onmiskenbaar een invloed op hoe het individu criminaliteit en onveiligheid percipieert en allicht eveneens op zijn 'angst voor criminaliteit' (Vanderveen, 2001:41).

¹⁶³ Vanderveen (1999; 2001) merkt terecht op dat naast identificatie met het slachtoffer, mensen zich ook kunnen 'contrasteren' met het slachtoffer: identificatie kan leiden tot angst, contrasteren kan de eigen 'angst voor criminaliteit' onderdrukken. "Mensen kunnen zich echter ook *contrasteren* met het slachtoffer door te suggereren dat het iemands eigen schuld was (*blaming the victim*) of door tegen zichzelf te zeggen dat hun huis betere sloten heeft, dat zij meer voorzorgsmaatregelen nemen of nooit op dat tijdstip daar zouden hebben gelopen. Op die manier kunnen mensen afstand nemen van het slachtoffer, wat de invloed op hun eigen angst voor victimisatie doet verkleinen" (Vanderveen, 1999:11). Vanderveen (1999) brengt dit verder ook in verband met de angst voor victimisatie van partners of kinderen, wat we eerder als altruïstische angst beschreven (zie o.a. Warr, 1992; 2000).

Deze laatste observatie is niet onbelangrijk, en ontlokt Young (2004) een kritische reflectie over de moeilijkheden en mogelijkheden van het onderzoek naar de invloed van 'de media' binnen de 'angst voor criminaliteit' traditie; onderzoekers - niet per definitie communicatiewetenschappers overigens -, vergeten volgens Young (2004) vaak de complexiteit en de gigantische evolutie die de (massa)media, maar evenzeer, aan de andere zijde van het communicatiemodel, 'het publiek', de afgelopen twee tot drie decennia hebben doorgemaakt in onze laatmoderne maatschappij¹⁶⁴. Hierbij wordt dan vaak voorrang gegeven aan een simplistisch en 'mechanisch' determinisme waarbij elke vorm van reflexiviteit schijnbaar wordt genegeerd (Young, 2004:188; Hale, 1996). "After all, exposure to media violence can lead to a person becoming a campaigner against media violence just as it can encourage those whose seek justifications for their own violence" (Young, 2004:188)¹⁶⁵. Wat inderdaad volgens Ditton e.a. (2004) soms wordt verzwegen, of op zijn minst gemakshalve wel eens wordt vergeten, is dat "(...) it is not the objectively determined localness, randomness or sensationalism that is important, but rather the interpretation of media content as relevant to and by the consumer" (Ditton e.a., 2004:607)¹⁶⁶.

Ongetwijfeld liggen bovenstaande beperkingen minstens deels aan de basis van de contradicties en ambiguïteit waarvan de resultaten van het onderzoek binnen deze (sub)discipline getuigen (Young, 2004; Ditton e.a., 2004; Warr, 2000b; Hale, 1996). Ook hier geldt volgens Winkel & Vrij (1990) dat "(b)oth theoretically and empirically one encounters references to heightened fear in reaction to crime reports, to decreased fear, and to zero effects" (Winkel & Vrij, 1990:263). Niettegenstaande de weliswaar terechte kritiek enerzijds, en de matige balans die deze onderzoekspiste kan voorleggen anderzijds, lijkt het geenszins onredelijk te veronderstellen dat, "(g)iven that crime is a conspicuous feature of the media, given that the media is, for many people, their major source of vicarious information, (...) the media has some influence on perceptions of fear" (Hale, 1996:109). We halen in wat volgt kort de belangrijkste tendensen uit het onderzoek naar de invloed van 'de media' op 'angst voor criminaliteit', naar voren, echter steeds tegen de achtergrond van bovenstaande bedenkingen en nuances.

¹⁶⁴ Young verduidelijkt dit verder: "(t)he increased saturation of the media coupled with its multi-mediated nature directed to discrete audiences, increases the potency of its influence. Further, this is intensified by an audience whose daily narratives within their communities have been disembedded and to whom virtual, mediated realities have a considerably greater significance" (Young, 2004:196).

¹⁶⁵ Warr (2000) schets in detail de (methodologische) voorwaarden waaraan het onderzoek naar de invloed van 'de media' op 'angst voor criminaliteit' minimal dient te voldoen: "(i)n the end, the causal influence of media crime coverage cannot be established without simultaneous measurements of (1) media content, (2) public exposure to that content, and (3) the postexposure effects of media communications" (Warr, 2000b:468). Ook bij Ditton e.a. (2004) vinden we drie aandachtspunten, wil men 'complex patterns rather than simple main effects' achterhalen; met name dienen onderzoekers zorgvuldig (1) de karakteristieken van 'de boodschap', (2) de kenmerken en eigenschappen van 'het publiek', en (3) de verschillende afhankelijke - 'fear of crime' - meetinstrumenten af te wegen (Ditton e.a., 2004:599).

¹⁶⁶ "This approach is sometimes referred to as 'reception' research, wherein audiences constitute 'interpretive communities" (Ditton e.a., 2004:607). Lowry, Nio & Leitner (2003) vragen zich, in een Amerikaanse context, af "(w)hen it comes to public perceptions of crime, does the real world matter any more, or has network TV crime news become the American public's virtual crime reality? Verwijzend naar Orson Welles' beruchte 'War of the Worlds' radio-uitzending uit 1938, is het voor de auteurs overduidelijk dat "(...) people's perceptions of reality based upon mass media are sometimes more powerful than reality itself" (Lowry e.a., 2003:61).

Vooreerst, en dit is als het ware een verbijzondering van wat reeds gezegd werd over de positieve samenhang tussen 'indirecte victimisatie' en 'angst', suggereert onderzoek ook een invloed van mediaberichten op 'angst voor criminaliteit' met name wanneer er een identificeerbaar slachtoffer, of een herkenbare context is (Vanderveen, 1999; 2001; Vrij & Winkel, 1990; Winkel & Vrij, 1990). "Zo blijkt dat wanneer mediaberichten een persoonlijk portret van het slachtoffer bevatten, dit meer angst oproept dan wanneer mensen bijvoorbeeld kranten lezen die op een minder saillante manier nieuws brengen over criminaliteit (...)" (Vanderveen, 2001:41-42)¹⁶⁷. Vanderveen (1999) geeft hiervan een treffend voorbeeld: "een jonge vrouw leest in de krant dat een vrouw van ongeveer haar eigen leeftijd op gewelddadige wijze is aangerand door een inbreker die ze betrapte toen zij thuis kwam. De vrouw in het krantenbericht leeft in een buurt niet ver van haar vandaan en maakt gebruik van algemene beveiligingsmaatregelen. De vrouw die het krantenbericht leest kan zich vergelijken met de vrouw in het krantenbericht en kan zich met haar identificeren, wat evident tot angst kan leiden" (Vanderveen, 1999:11). In dit opzicht is het ook geenszins verwonderlijk dat met name lokale gebeurtenissen, en de weerklink ervan in zogenaamde '*localised circuits of knowledge and gossip*', effect ressorteren: "Crime-related rumours flow most easily between socially and spatially proximate individuals" (Sparks, 1992:129). Winkel & Vrij (1990; zie o.a. ook Chiricos, Padgett & Gertz, 2000) komen tot een analoge conclusie; ook hun resultaten leveren plausibiliteit aan de these dat de lokaliteit van het gebeuren, en de 'verslaggeving', de intensiteit van de angst reactie beïnvloedt. Winkel & Vrij (1990) spreken in deze over *stimulus similarity*, als een noodzakelijk voorwaarde opdat 'de media' en percepties van criminaliteit die aldus worden opgevangen, zouden leiden tot een hogere angst voor criminaliteit. "Stimulus similarity relates to the degree to which the reader identifies with the described victim, to the measure in which one's own neighborhood is seen to bear resemblance to the described locale, and to the extent to which the described form of crime is similar to the form of crime one fears" (Winkel & Vrij, 1990:264).

Maar er is nog een tweede vorm van identificatie die in de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie evenmin onbesproken blijft; men kan zich immers ook identificeren met het breder beeld van de maatschappij zoals het door 'de media' wordt uitgedragen. "De massamedia hebben niet alleen een directe invloed op de onveiligheidsbeleving, maar ook op de beeldvorming over bijvoorbeeld de politie, de omvang van de criminaliteit, criminaliseringsprocessen (...) en specifieke etnische groepen" (Vanderveen, 2001:42). Communicatiewetenschappers spreken dan over de *cultivation theory*; deze theorie "suggest that widespread fear of crime is fueled in

¹⁶⁷ Vanderveen (2001) waarschuwt ook hier voor al te causale interpretaties: "(h)oe dit proces van identificatie precies werkt, is nog onduidelijk. Zo is niet bekend of mensen die zich sowieso al onveilig voelen meer de neiging hebben zich te identificeren met slachtoffers" (Vanderveen, 2001:42; zie o.a. Gebotys e.a., 1988). Bovendien verwijzen we naar een eerdere voetnoot waarin duidelijk werd dat men zich niet noodzakelijk identificeert met een slachtoffer, maar hiermee evengoed kan contrasteren (Vanderveen, 1999). Met name "(...) newspaper coverage of serious crimes occurring in places other than where their respondents reside has been shown (...) to be 'reassuring', as it makes people 'feel safe by comparison' (Ditton e.a., 2004; zie o.a. Liska & Baccaglini, 1990).

part by heavy exposure to violent dramatic programming on prime-time television” (Romer, Jamieson & Aday, 2003:88)¹⁶⁸. Hiermee wordt geenszins beweerd dat blootstelling aan de media *an sich* enig effect, in ons geval angst, resorteert; het is de criminaliteits- en geweldsgeoriënteerde retoriek, heersend in de programmering van zowel actualiteit als fictie, in ‘de media’, die ‘het publiek’ als het ware socialiseert en cultiveert in een virtuele wereld alsof het de reële wereld betreft (zie o.a. Van den Bulck, 2004; 2000; Romer e.a., 2003; Lowry, Nio & Leitner, 2003; Gerbner & Gross, 1976). Gaat het over de invloed van de televisie dan concludeert men volgens dit patroon dat kijkers niet zeer selectief kijken; “(w)hoever watches a lot of television is assumed to watch a lot of everything” (Van den Bulck, 2004:242). Vervolgens wordt verondersteld dat “(...) heavy viewers of television and its violent content suffer from the ‘mean world’ syndrome, where people cannot be trusted, and where most people were just looking out for themselves” (Lowry e.a., 2003:65; Dowler, 2003)¹⁶⁹. Alhoewel de *cultivation theory* ondersteuning geniet, ontbreekt ook de kritiek niet; Heath & Petraitis (1987) betwisten niet dat televisie kijken inderdaad een pessimistisch en wantrouwig wereldbeeld kan cultiveren, alleen is dit volgens hen een beeld van een ‘mean world’ *out there*, ver van het eigen bed, verbonden met het leven in de achterwijken van de metropool¹⁷⁰. Dit bezorgt de kijker geen angst, integendeel; die voelt zich vanuit zijn eigen leefsituatie in vergelijking met dit gecreëerde beeld ‘gerustgesteld’, en juist veiliger, wat in de buurt komt van het eerdere geformuleerde ‘*feeling safe by comparison*’ proces (Liska & Baccaglini, 1990; Hale, 1996)¹⁷¹. Williams & Dickinson (1993) bevestigen dan weer de invloed

¹⁶⁸ Alhoewel het onderzoek van Van den Bulck (2004; 2000) inderdaad in de eerste plaats ondersteuning biedt aan de *cultivation approach*, beschrijft de onderzoeker twee alternatieve hypothesen, met name de *mood management* hypothese en de *withdrawal* hypothese. “The *mood management* hypothesis states that frightened people will watch more crime on television to learn how to cope with their fear. The *withdrawal hypothesis* states that people who are afraid of crime will be afraid to leave the house. This leads to heavier television viewing, thus creating a spurious relationship between fear of crime and watching crime on television” (Van den Bulck, 2004:239). Lowry e.a. (2003) voegen daar nog de *agenda setting theory* aan toe, niet zozeer als derde alternatief, maar veeleer als een nuancering van het bovenstaande: de *agenda setting theory* betoogt dat de media en de pers allicht niet of nauwelijks succesvol zijn in het bepalen van *wat* het publiek dient te denken, maar ze zijn bijzonder effectief en bedreven in het bepalen *waarover* het publiek denkt (Lowry e.a., 2003:65; Hale, 1996). Deze invalshoek brengt deel 1 in herinnering en is met name bijzonder bruikbaar omdat het resulteert in “(...) an explanation of why information about certain issues, and not other issues, is available to the public in a democracy; how public opinion is shaped; and why certain issues are addressed through policy actions while other issues are not” (Dearing & Rogers, 1996; geciteerd in Lowry e.a., 2003:65-66).

¹⁶⁹ En uiteraard is ‘heavy viewing’ op zijn beurt “(...) part and parcel of a complex syndrome which also includes lower education, lower mobility, lower aspirations, higher anxieties, and other class, age, and sex related characteristics” (Gerbner & Gross, 1976:191).

¹⁷⁰ Heath & Petraitis (1987) verduidelijken verder wat ze precies bedoelen met die ‘mean world’ *out there*: “‘Out there’ includes distant and non-immediate urban settings, but *excludes* the typical immediate neighbourhood. (...) ‘out there’ *does* include immediate neighborhoods if those neighborhoods look like the crime-ridden neighborhoods depicted on TV” (Heath & Petraitis, 1987:122). Het typevoorbeeld is dan het steegje in een achterbuurt van New York City: nagenoeg iedereen kan zich er een beeld van vormen, alhoewel weinigen er effectief geweest zijn (en gezien het heersende beeld, hier ook niet snel geneigd zijn te komen). Immers, “(a)lthough frequent TV viewers come to believe in the ‘mean’ world, most of them do not live in it. Rather, frequent viewers tend to see their own worlds as havens in the midst of the violence ‘out there’” (Heath & Petraitis, 1987:122).

¹⁷¹ Of de impact van misdaadverslaggeving in de media nu aanzienlijk of relatief is, ontslaat volgens Hale (1996) de media niet van een deontologisch verantwoordelijke houding. Indicatief voor het belang hiervan zijn de responsabiliserende *good practice* richtlijnen voor de media, zoals vervat in het Brits Home Office rapport van de *Working Group on the Fear of Crime* (Home Office, 1989; Hale, 1996): “We do not in any way advocate censorship. On the contrary, the public must be fully informed about crime. To this end, we believe that the media have a responsibility to provide the public with better and more comprehensive information about the nature and patterns of crime, so as to counterbalance the ‘shock, horror’ stories that sell so many newspapers” (Home Office, 1989:2).

van de media, meerbepaald de geschreven pers, op 'fear of crime', maar vinden niettemin aanzienlijke verschillen in deze effecten tussen het lezerspubliek van verschillende kranten; "(...) people who read newspapers which contain more salient crime reports show more FOC" (Williams & Dickinson, 1993:49).

Wanneer in deel 1 een 'context van het thema' aan bod kwam, werd reeds betoogd dat 'criminaliteit, onveiligheid en angst', en met name de reductie en eliminatie hiervan, zowel in de publieke opinie als op de politieke agenda, tot allesbepalende *issues* geworden zijn. In onze hedendaagse maatschappij kan hierin de media, en met name de televisie - als 'the established religion of the industrial order' -, niet buiten beschouwing blijven; immers, "TV appears to cultivate assumptions that fit its socially functional myths" (Gerbner & Gross, 1976:194). Glassner, auteur van *The Culture of Fear* (1999), is wat dit betreft formeel: "(t)elevisie news programs survive on scares. On local newscasts, where producers live by the dictum 'if it bleeds, it leads', drug, crime, and disaster stories make up most of the news portion of the broadcasts" (Glassner, 1999:xxi; Warr, 2000b)¹⁷². Hoger in dit deel is reeds gewezen op het bestaan en de reproductie van stereotypen met betrekking tot 'criminaliteit' en 'de crimineel'; ook dit lijkt in niet te onderschatten mate, zoniet toegewezen aan, dan toch ondersteund door de media en de nieuwsverslaggeving (Lowry e.a., 2003). In grote lijnen gaat het om een overrepresentatie van ernstige geweldsdelicten ten aanzien van eigendomsdelicten, en de creatie en instandhouding van de eerder beschreven beeldvorming van 'de crimineel' - *the usual suspects* -, en het 'slachtoffer' - *the ideal victim* (zie o.a. Christie, 1986; Madriz, 1997; Lupton, 1999; Reiner, Livingstone & Allen, 2000; Albrecht, 2002). "Anyone relying upon the news media (and almost everyone does; one survey found 96% of respondents cited the news media as their source) for information about crime and criminals runs the risk of drawing a distorted view of both" (Gebotys, Roberts & DasGupta, 1988:4; zie o.a. ook Gilliam & Iyengar, 2000; Romer e.a., 2003; Dowler, 2003). Dat realiteit en fictie in de media, en meer bepaald op televisie, soms een dunne lijn bewandelen, blijkt bij uitstek ook uit de opkomst en het succes van de *crime reality show* als programmagenre of format (Biltereyst, Van Bauwel & Meers, 2000)¹⁷³.

De studies die een exponentiële groei van de aandacht voor criminaliteit en geweld in 'de media' cijfermatig onderbouwen zijn talrijk; echter, belangrijker dan additioneel cijfermateriaal aan te dragen, zijn allicht enkele onder- en achterliggende, bredere, cultuurtheoretische beschouwingen. Young (2004) ziet achter het complexe

¹⁷² Glassner (1999) vervolgt met: "(e)vening newscasts on the major networks are somewhat less bloody, but between 1990 and 1998, when the nation's murder rate declined by 20 percent, the number of murder stories on network newscasts increased 600 percent (*not* counting stories about O.J. Simpson)" (Glassner, 1999:xxi; zie o.a. ook Lowry e.a., 2003). Altheide e.a. (2001) beschrijven op hun beurt dan weer een gelijkaardige evolutie, en de opkomst van een meer algemeen 'angstdiscours', in tien van de grootste kranten in de Verenigde Staten.

¹⁷³ Het eerder vermelde Home Office rapport maakt eveneens melding van een explosie van dergelijke 'crime scarers', en "(...) recommend that these types of crime appeal should carry a 'Health Warning', to convey clearly the unusual and exceptional nature of the crimes which are portrayed" (Home Office, 1989:4). Lee (2001a) ontwaart nog een andere evolutie, met name "(...) media's recent interest in conducting 'fear of crime' surveys and how some media organisations increasingly see themselves as the social scientists of the masses" (Lee, 2001a:100; ook dit is ons niet vreemd, zie bijvoorbeeld *Telefacts* (VTM) 'grote criminaliteitsenquête', 1 november 2004).

samengaan van kwalitatieve en kwantitatieve veranderingen, die zowel de massa media als het receptieve publiek hebben ondergaan in onze laatmoderne maatschappij, een *paradigm of violence* ontstaan; dergelijk paradigma wordt geconstrueerd doorheen “(...) narratives within which violence is seen as permissible and reprehensible and the manner in which heroes and villains are depicted” (Young, 2004:196). Maar, vervolgt Young (2004), zo’n paradigma is geen simplistisch construct waarbij het publiek op deterministische wijze wordt beïnvloed, “(...) it carries with it a vocabulary of motives which facilitates the emergence of violence (...)” (Young, 2004:196). Ook Altheide, Gray, Janisch e.a. (2001) spreken over een, mede door de media gedragen en ge(re)produceerd ‘angstdiscours’, “(...) which refers to the pervasive communication, symbolic awareness, and expectation that danger and risk are a central feature of the effective environment” (Altheide e.a., 2001:306). Hiermee gaan deze onderzoekers, impliciet althans, een stap verder dan Young (2004), en benaderen zo de toch wel deterministische, bijna *Orwelliaanse*, visie van Gerbner & Gross (1976). Volgens Gerbner & Gross (1976) is het evident dat achter dit discours doortastende ‘socioculturele’ krachten werkzaam zijn; “symbolic violence is a demonstration of power and an instrument of social control serving, on the whole, to reinforce and preserve the existing social order, even if at an ever increasing price in terms of pervasive fear and mistrust and of selective aggressiveness. That maintenance mechanism seems to work through cultivating a sense of danger (...)” (Gerbner & Gross, 1976:189; zie ook Lee, 2001a)¹⁷⁴.

Bij wijze van besluit nog Boomkens (1998), een cultuurfilosoof; ook hier ontwaren we, vanuit een analyse van de populaire cultuur een ‘angstdiscours’ in opkomst, maar dit is slechts de helft van het verhaal. Boomkens (1998) ziet de media, en met name de populaire cultuur - film, literatuur en popmuziek -, als een veruitwendiging van de ‘*angstmachine* van onze collectieve verbeelding’, waarin een vreemdsoortige mix van angst en fascinatie voor geweld centraal staat. Deze tendens tot ‘voortdurende vernietiging’ wordt gecounterd door de *geborgenheidsmachine*, een combinatie van praktijken die “(...) ter compensatie van de teloorgang van traditionele sociale en culturele verbanden zorg dragen voor de beveiliging en bewaking van ons alledaagse bestaan” (Boomkens, 1998:47). In dit opzicht schuilt in elk van ons een Dr. Jekyll & Mr. Hyde, en we zitten ‘*stuck in the middle*’ (Boomkens, 1998)¹⁷⁵. Beide tendensen, angstmachine en geborgenheidsmachine, maken deel uit

¹⁷⁴ Lee (2001a) integreert een gelijkaardige analyse van ‘de media’ in een globaler *governance-through-fear* model, en biedt zo een “sophisticated insight into the assemblage of discourse which constitute ‘fear of crime’” (Lee, 2001a:201). Dat Gerbner & Gross (1976), weliswaar met als vertrekpunt een analyse van ‘de media’, hier dicht bij in de buurt komen mag duidelijk zijn: “Our chief instrument of enculturation and social control, television may function as the established religion of the industrial order, relating to governance as the church did to the state in earlier times” (Gerbner & Gross, 1976:194).

¹⁷⁵ ‘*Stuck in the middle (with you)*’ geldt als verwijzing naar Tarantino’s *Reservoir Dogs* uit 1992; volgens Boomkens een film die bij uitstek geldt als bevestiging van “het algemene beeld van een cultuur die juist dankzij de hoge graad van geborgenheid en ervaringsloosheid die haar eigen is, een extreme fascinatie voor geweld tentoonspreidt. Het is een fascinatie die wordt vertaald in een behoefte aan kicks, aan extreme belevenissen die het gebrek aan reële confrontaties met geweld, aan reële ervaringen met geweld, moet compenseren” (Boomkens, 1998:105). Niet toevallig legt Boomkens (2004) in een latere publicatie de link naar de eerder besproken *Veiligheidsutopie* van Boutellier (2002; 2004); ook Boutellier, geïnspireerd onder andere door Bauman, beschrijft immers, zij het vanuit een bredere maatschappijtheoretische tijdsdiagnose, een op het eerste zicht paradoxaal verlangen naar het samengaan van vitale vrijheid en veilige condities. De ambivalentie van het leven

van een nieuwe publieke code, een nieuw organisatieprincipe voor onze (laat)moderne werkelijkheid, door Boomkens - in navolging van Davis (1999) - samengevat als de 'ecologie van de angst'.

SAMENVATTENDE BEMERKINGEN

Onderzoek naar de invloed van de massamedia op 'angst voor criminaliteit' spreekt letterlijk tot de verbeelding. De omvang van de literatuur in dit domein leert ons evenwel meer over de complexiteit en ambiguïteit van dit soort onderzoek, dan dat een duidelijk zicht wordt geboden op de onderzochte 'werkelijkheid'. Begrijp dit niet verkeerd; ongetwijfeld heeft de toenemende - als we daar even mogen vanuit gaan - blootstelling aan en confrontatie met criminaliteit en geweld, in allerhande media, zeker 'een effect'. Echter, abstractie makend van de loerende verleiding om samenhang hier al te snel met causaliteit te verwarren, en zo bij een overdreven deterministische conclusie uit te komen, lijkt het erop dat de invloed van de massamedia nu eenmaal "(...) by no means the major or most important source of knowledge about danger and crime" (Lupton, 1999:8). Uit de brede waaier aan mogelijke 'ervaringen' en confrontaties met criminaliteit en geweld, hebben met name ervaringen die een zekere 'nabijheid' vertegenwoordigen, een invloed op ons 'gevoel van onveiligheid' of 'angst voor criminaliteit'. "Knowing someone, especially someone locally, who has been victimised, or learning of victimisations in the neighbourhood, either from gossip or local media reporting seems to have a much more immediate impact than either being a victim or hearing about crime in some distant location" (Hale, 1996:112).

Volgens Sparks (1992) zijn 'de media' en misschien nog meer die informele *networks of rumour and gossip*, een belangrijke bron van informatie die mensen in staat stellen noties van 'veilige' en 'onveilige' plaatsen te ontwikkelen (Sparks, 1992). Dit is niet onbelangrijk; deze informatie wordt vertaald in zogenaamde *mental maps*, en zo ontwikkelt men "(...) strategies for the management of danger" (Sparks, 1992:129; zie o.a. Pleysier e.a., 2004b). "As part of the strategy of dealing with the risk and uncertainty of crime, each person develops a 'mental map' of places, defining some as likely to be 'safe' and others as 'risky'" (Lupton, 1999:13). Deze *mental maps* refereren niet noodzakelijk in de eerste plaats aan welomschreven en gedefinieerde geografische locaties, maar bevatten bepaalde algemene ideeën of assumpties over risicovolle plaatsen of situaties, die vervolgens kunnen worden bovengehaald om de verwerking van een nieuwe, andere of 'unieke' situatie te kaderen. Hier komen we in het volgende puntje nog op terug. Wat we voorlopig echter uit het bovenstaande onthouden, iets waar de literatuur misschien al te snel aan voorbij gaat, is dat verworven informatie over criminaliteit, hetzij via directe of indirecte victimisatie, hetzij via de sociale omgeving of de (lokale) media, niet per definitie negatief hoeft te zijn. Immers, "(s)ome 'healthy anxiety' leading to awareness and caution probably is a

in een moderniteit in het teken van 'riskante vrijheid', resulteert in het (onhaalbare) streven naar een optimale samenhang tussen vitaliteit en veiligheid (Boutellier, 2002:53; zie o.a. ook van Dijk, 2004).

good thing” (Skogan, 1987:152; zie o.a. ook Garofalo, 1981)¹⁷⁶. Ook Fattah (1993) komt tot een gelijkaardige conclusie: “(t)here has hardly been any talk about fear as a healthy emotion, as a necessary mechanism of survival, of self-preservation, of avoiding risk and minimizing danger” (Fattah, 1993:62).

Anderzijds is het natuurlijk ook zo, zonder hierbij te hervallen in het rationaliteitsdebat, dat dergelijke *mental maps* in potentie kunnen leiden tot een overschatting van het gevaar; hierbij denken we aan beelden die al te zeer gebaseerd zijn op de scheefgetrokken representaties van criminaliteit en de crimineel zoals gecommuniceerd in bepaalde populaire media of de eerder vernoemde *urban myths*. Sparks spreekt in dit geval over *fantastic rumour* (1992:129). Ook hieruit blijkt opnieuw de noodzaak aan een genuanceerde behandeling van de thematiek. ‘Fear’ is niet per definitie functioneel, maar evenmin dysfunctioneel, niet rationeel maar evenmin irrationeel; deze discussie in een gepolariseerd debat voeren kan alleen maar het zicht op de complexiteit van de thematiek verhullen. Immers, “(w)hat remains important is the assumption that fear of crime operates at a number of different levels of meaning and consciousness, emerging from and constantly reactive to direct personal experiences, knowledge about others’ experiences and mediated sources of information, and also fitting into broader narratives concerning anxieties about ‘the way society is today’ (Lupton & Tulloch, 1999:521).

3.3.3 De fysieke en sociale omgeving

Wanneer in bovenstaande samenvattende bemerkingen over *mental maps* werd gesproken, dan is dit niet geheel toevallig. Deze *mental maps*, zo zagen we, worden geconstrueerd onder meer op basis van directe, eigen ervaringen met criminaliteit of slachtofferschap, maar ook door indirecte ervaringen, overgeleverd via sociale of lokale netwerken of, meer in het algemeen, de media. Dergelijke ‘mentale kaarten’ zijn misschien nog best te begrijpen als bepaalde met een situatie of context verbonden verwachtingspatronen; in een concrete situatie zal de aanwezigheid van wat ‘daar en dan’ niet verwacht wordt, of de afwezigheid van wat normaal en vanzelfsprekend lijkt, de aandacht van het individu lokken. Hierboven werd met andere woorden ingegaan op enkele elementen - de directe en indirecte ervaringen met criminaliteit - die mee vorm geven aan onze mentale kaarten, als veralgemeend verwachtingspatroon toepasbaar op individuele plaatsen of situaties; over het individuele of contextspecifieke karakter van een bepaalde plaats of situatie, de primaire stimulus van een potentieel angstgevoel zeg maar, is voorlopig echter nog

¹⁷⁶ Eenvoudig gezegd komt het er op neer dat een volledige ‘afwezigheid van angst’ dysfunctioneel is daar het individu in deze toestand niet wordt aangemoedigd om redelijke voorzorgsmaatregelen te nemen; daarentegen is “(...) a small amount of fear (...) functional because it is sufficient to produce reasonable caution. However, increases in the intensity of fear quickly become dysfunctional again because responses, both behavioral and attitudinal, go beyond what is necessary to prevent victimization and produce effects such as unnecessary avoidance of potentially rewarding social interactions and unwarranted distrust of others” (Garofalo, 1981:856). Skogan spreekt hier over een soort ‘leerproces’ waarbij volgende regels gelden: “To be most adaptive, individuals should combine ... socially acquired experiences with their own personal experiences to produce an overall judgment of risk” (Tyler, 1984:29, geciteerd in Skogan, 1987:152).

weinig of niets gezegd. Volgens Hale (1996) volgt dit derde punt in het literatuuroverzicht overigens logisch consequent op de tweede, zojuist behandelde globale onderzoekslijn: Immers, “(t)he evidence that fear of crime was not straightforwardly related to direct experiences of crime prompted researchers to explore the notion that where respondents lived, together with the physical and social environment in which they found themselves, might mediate how they responded to these experiences” (Hale, 1996:113). In dit punt gaat bijgevolg de aandacht uit naar de ‘rechtstreekse’ invloed van de fysieke en sociale omgeving, en van de elementen, aanwijzingen of hints die in dit kader een angstopwekkend of juist -reducerend karakter hebben.

De opzet en knowhow van het onderzoek naar de invloed van zowel de fysieke als sociale omgeving, en de interactie tussen beiden, is de criminologie uiteraard niet vreemd, maar sluit nauw aan bij enkele ‘klassieke’ theoretische benaderingen die nagenoeg even oud zijn als de criminologische discipline zelf. Aanwijzingen of hints, bepaalde omgevingsfactoren die opportuniteit creëren en bijgevolg rechtstreeks of onrechtstreeks criminaliteit faciliteren, zijn centrale elementen uit de sociaal-ecologische criminologie van de *Chicago School* en de sociale desorganisatietheorie (zie o.a. Park & Burgess, 1921; Shaw & McKay, 1942)¹⁷⁷. Maar ook vanuit de ‘herontdekking’ van de *environmental criminology* in de jaren zeventig en tachtig, en het *Broken Windows* paradigma van Wilson & Kelling (1982; 1989), die in essentie vanuit bepaalde fysieke en sociale buurtkenmerken en zogenaamde *incivilities*, hetzij rechtstreeks, hetzij onrechtstreeks, criminaliteit verklaren, is snel een parallel naar het ‘angst voor criminaliteit’ onderzoek getrokken. Alhoewel het uiteraard in het bestek van dit werk niet de bedoeling kan zijn deze mijlpalen gedetailleerd aandacht te geven - daarvoor bestaan algemene inleidingen in de criminologie -, kan echter niet worden ontkend dat wat volgt hieraan in belangrijke mate debet is; omwille van de leesbaarheid worden onder een eerste punt zeer beknopt de kernideeën van deze stromingen geresumeerd. Daarna volgt wat ons hoofdzakelijk interesseert, respectievelijk de invloed van de fysieke, gebouwde omgeving, en de sociale context - al zijn beide natuurlijk niet eenvoudig van elkaar te onderscheiden - op ‘angst voor criminaliteit’.

Ten slotte nog een laatste punt alvorens over te gaan tot dit deel van het literatuuroverzicht; oorzaken van ‘angst voor criminaliteit’, net zoals oorzaken van criminaliteit zelf, kunnen betrekking hebben op verschillende aggregatieniveaus. Klassiek worden binnen de omgevingsgerichte criminologie drie verklaringsniveaus onderscheiden, met name macro-, meso- en microverklaringen (zie o.a. Bruinsma, 2004; Bruinsma e.a., 2004). Op macroniveau denken we dan aan oorzaken zoals bijvoorbeeld de mate van individualisering, verstedelijking, het verschil tussen arm en

¹⁷⁷ Uiteraard mag men ook van deze stromingen de wortels niet vergeten; in belangrijke mate gaan die terug op de sociologie van Durkheim (1858-1917). In *De la division du travail social* (1893) beschreef Durkheim een veranderende economische realiteit waarin specialisatie en differentiatie centraal kwamen te staan; deze evolutie plaatst de sociale cohesie en het ‘collectief bewustzijn’ onder aanzienlijke druk en kan onder bepaalde omstandigheden leiden tot een situatie van anomie: het vertrouwde waarde en normensysteem is niet langer het geldende, wat leidt tot desorganisatie, onzekerheid, criminaliteit (want iets is ‘criminaliteit’ omdat het in strijd is met het gedeelde normatieve patroon), en onveiligheid (Thompson, 2002; Bruinsma, 2004).

rijk, de fysieke opbouw van de stad, of de bevolkingssamenstelling. Verklaringen op mesoniveau slaan bijvoorbeeld op eigenschappen van de buurt of de wijk als kleinere fysieke en sociale entiteit; de vragen die gesteld worden betreffen dan de gelijkenissen en verschillen tussen de buurten, en waarom deze of gene (soort) buurt veiliger dan wel onveiliger is. “Voorts kunnen verklaringen zijn gericht op de vraag waarom bepaalde mensen vaker en/of ernstiger onveiligheid veroorzaken dan anderen of waarom bepaalde personen een grotere kans hebben daarvan slachtoffer te worden”, waarbij men zich dan hoofdzakelijk concentreert op allerhande interpersoonlijke verschillen (Bruinsma e.a., 2004:290-291). Hetzelfde geldt uiteraard ook voor de verklaringen van ‘angst voor criminaliteit’; echter, het beantwoorden van onderzoeksvragen met variabelen op verschillende meetniveaus is een delicate zaak (zie o.a. Pleysier & Bogaerts, 2002). Immers, de maatschappelijke werkelijkheid is een hiërarchisch systeem dat wordt beïnvloed door zowel individuele eigenschappen op het laagste niveau als door karakteristieken op een hoger niveau; ‘individuen wonen in bepaalde buurten, die buurten zijn onderdelen van gemeenten, enz.’ (Pauwels, 2001). Het is van groot belang het effect van deze en andere hiërarchische structuren en contexten juist in te schatten, iets wat in het verleden binnen onder andere de ‘fear of crime’ onderzoekstraditie eerder de uitzondering dan de regel was¹⁷⁸. Elders werd reeds de meerwaarde, maar ook de noodzaak, van *multilevel modelling*, als perspectief voor de analyse van dergelijke complexe structuren, geïllustreerd (Pleysier & Bogaerts, 2002; zie o.a. ook van Wilsem, 2003; Pauwels, 2001; Wittebrood, 2001; 2002; Hajnal, Pickery & Billiet, 2000; Rovers, 1997).

DE GRONDLEGGERS

Aandacht voor de fysieke en sociale omgeving is binnen de criminologie niet nieuw, maar gaat terug naar de Amerikaanse stadssociologie en sociaal-ecologische criminologie van het begin van de vorige eeuw. Onder druk van industriële en demografische evoluties veranderde het stedelijk landschap explosief, en ontwikkelden relatief kleine, stedelijke nederzettingen zich op concentrische wijze in een mum van tijd tot regionale metropolen. Ongetwijfeld was Chicago destijds een van de snelst groeiende steden; “(d)e bevolkingsomvang was er tussen 1860 en 1910 elke tien jaar verdubbeld. Rond 1910 woonden er 2 miljoen mensen” (Bernasco, Luyckx & Elffers, 2004:326). Het is dan ook niet vreemd dat deze spectaculaire stedelijke ontwikkelingen en de hiermee gepaarde problemen al snel het voorwerp van onderzoek werden voor stadsociologen, geografen en criminologen, met als episch centrum - niet vreemd gezien het bovenstaande - Chicago. Met name Park & Burgess (1921) en Burgess (1925) waren de exponenten

¹⁷⁸ Overigens is het opvallend - of juist niet - dat ook deze wetenschap teruggaat op de sociologie van Durkheim; observeren op het laagste niveau en ‘doen alsof’ verschillen tussen de eenheden op het hogere niveau toevallig zijn, is immers, Durkheim’s *Le suicide* (1897) indachtig, zondigen tegen een sociaal-wetenschappelijke wetmatigheid: “Observations within a group that are close in time and/or space are expected to be more similar than observations in different groups” (Hox & Kreft, 1994:285). In essentie vervat het logisch doordenken van dit *Durkheimiaanse* axioma ook de reden waarom aggregatie en desaggregatie, als ‘klassieke’ technieken om variabelen op verschillende niveaus toch in de analyse samen te brengen, verregaand ontoereikend en zelfs ronduit - in het geval van desaggregatie - incorrect zijn (Pleysier & Bogaerts, 2002; Bernasco e.a., 2004; Pauwels, 2001).

van deze *Chicago School*; Park en Burgess onderzochten de sociale en ruimtelijke transformaties, en ontwikkelden, aan de hand van ideeën afkomstig uit de biologische ecologie, een concentrisch 'evolutiemodel' waarbij het gebruik van de stedelijke ruimte de resultante is van een *Darwiniaanse* territoriale strijd tussen bevolkingsgroepen om de steeds schaarser wordende ruimte (Pauwels, 2001; Bernasco e.a., 2004).

Deze ideeën liggen op hun beurt aan de basis van een zeer invloedrijke reeks studies naar het effect van de fysieke en sociale structuur in een (groot)stedelijke context op de spreiding van (jeugd)criminaliteit. Shaw & McKay (1942), de *founding fathers* van deze onderzoekspiste, onderzochten systematisch de ruimtelijke spreiding van jeugddelinquentie over en doorheen de verschillende (concentrische) zones van Chicago en later ook Philadelphia, Boston, Cincinnati, Cleveland en Richmond (Pauwels, 2001:21). Zo ontwikkelden Shaw & McKay (1942) de sociale desorganisatietheorie, hiermee verwijzend naar het centrale element in deze theorie, met name het veronderstelde gebrek aan betrokkenheid van buurtbewoners bij hun directe omgeving (Bernasco e.a., 2004; Rovers, 1997; van Wilsem, 2003). "Hun belangrijkste bevinding, die tot de dag van vandaag stand houdt, is dat misdrijven vooral gepleegd worden in wijken en buurten die gekenmerkt worden door relatieve armoede en door gebrek aan sociale samenhang, en dat zij vooral gepleegd worden door degenen die in dergelijke wijken woonachtig zijn" (Bruinsma e.a., 2004:286). Immers, de hoge mate aan mobiliteit, heterogeniteit en (etnische) diversiteit van de bevolkingssamenstelling, met name in de Noord-Amerikaanse steden van die periode, hypothekeert de vorming van stabiele gemeenschapsbanden, "(...) waardoor de gemeenschap het vermogen tot zelfregulering door sociale controle mist, en er sociaal onwenselijke verschijnselen ontstaan, waaronder criminaliteit, prostitutie, alcohol- en druggebruik, echtscheiding en geweld" (Bernasco e.a., 2004:327; de Hart, 2002). Alhoewel deze 'klassieke' sociaal-ecologische stroming niet vrij van kritiek is, en in de naoorlogse criminologie eerst weer lange tijd 'verdween' om in de jaren tachtig terug aan aandacht te winnen en nieuwe impulsen te ontvangen, is het onmiskenbaar zo dat het sociale desorganisatie denken het verklaren van criminaliteit, maar ook 'fear of crime', fundamenteel heeft beïnvloed en dit nog steeds doet (zie o.a. Pauwels, 2001; Bottoms & Wiles, 1995). Gezien de respectabele geschiedenis van de *Chicago School* en de sociale desorganisatietheorie, is het geenszins verwonderlijk deze denkbeelden opnieuw te zien opduiken in de aanzienlijk jongere 'fear of crime' onderzoekstraditie; "indeed the social disorganization theory of Shaw & McKay (1942), whilst presented as a means of explaining crime and delinquency, appears equally apposite to an explanation of fear" (Hale, 1996:117). Voor een bredere behandeling van de *Chicago School* in het algemeen, of de sociale desorganisatietheorie in het bijzonder, verwijzen we in de eerste plaats naar de hier vermelde literatuur.

De herontdekking en revitalisatie van de 'klassieke' sociaal-ecologische benadering, laat zich niet alleen aflezen aan de 'rechtstreekse' erfgenamen (zie o.a. Sampson, 1988; 1991; Bursik, 1988; Sampson & Groves, 1989; Bursik & Grasmick, 1993; Sampson & Raudenbush, 1999) maar ook aan bijvoorbeeld Wilson & Kelling's (1982;

1989) *Broken Windows* paradigma, als invloedrijke, niet in het minst als beleidsbruikbare, 'afgeleide' van de sociale desorganisatietheorie. Dit paradigma moet men zien als een metafoor: "(i)t argues that just as a broken window left untended is a sign that nobody cares and leads to more damage, so disorder left untended also signifies that nobody cares and leads to fear of crime, more serious crime and urban flight and decay" (Kelling, 2001:120; zie o.a. ook Ponsaers, 2003; Pauwels & Pleysier, 2003; 2005). *Broken Windows* handelt met andere woorden in essentie over de invloed van (percepties van) de fysieke en sociale omgeving op criminaliteit, onveiligheid en sociale controle, en de vicieuze, neerwaartse spiraal die hieruit kan ontstaan. Immers, "(...) if a window in a building is broken *and is left unrepaired*, all the rest of the windows will soon be broken" (Wilson & Kelling, 1989:371). Deze kenmerken van de fysieke en sociale omgeving, ook wel *incivilities* genoemd, ergeren ons, wekken de indruk dat orde en sociale controle, zowel formeel als informeel, verdwenen zijn en wakkeren het interpersoonlijk wantrouwen en het onveiligheidsgevoel aan (zie o.a. Breeuwsma, 2001). Doorheen de onderzoeksliteratuur werden deze fysieke en sociale kenmerken van de omgeving met tal van namen bedacht, resulterend in een waaier aan nauw verwante termen; Hale (1996) verzamelde onder andere "environmental clues', 'perceived neighbourhood problems', 'incivilities', 'signs of crime', 'disorder', 'early signs of danger', 'cues to danger', or 'broken windows'" (Hale, 1996:115; zie o.a. ook van der Wurff, 1990b; Robinson, Lawton, Taylor & Perkins, 2003). Allicht is echter *incivilities* - in het Nederlands letterlijk te vertalen als 'onwelvoeglijkheden' of 'onwellevendheden', of iets minder letterlijk als 'tekens van verval' of 'overlast' - de meest gebruikte en breedst verspreide term binnen de onderzoeksliteratuur¹⁷⁹.

De *Broken Windows* theorie suggereert dat criminaliteit en onveiligheid best bij de wortels wordt uitgerooid, en die wortels liggen in de sociaal achtergestelde buurten met hun 'overlast' en vage, moeilijk definieerbare 'leefbaarheidproblemen'; voor de gevaren of uitwassen van een praktische vertaling hiervan, werd reeds eerder hier en elders gewaarschuwd (zie o.a. Pleysier e.a., 2002a; Pauwels & Pleysier, 2003; 2005; Ponsaers, 2000; 2003). Hoewel de grondidee allicht logisch beargumenteerbaar is, zet dit model *de facto* immers ongewild de poort open naar een cultuur van intolerantie - letterlijk: *zero tolerance* - en een op uitsluiting gerichte samenleving

¹⁷⁹ Klassiek onderscheidt men dan fysieke en sociale incivilities (Hale, 1996; Lewis & Maxfield, 1980; Skogan, 1986). "Physical incivility is taken as visual signs of neighbourhood decline - typical offences such as vandals, littering and graffiti (...). Social incivility is 'behaviour usually involving strangers and considered threatening' (...), such as fighting, drunkenness or loitering" (Phillips & Smith, 2003:86; 2004; zie o.a. ook Ross & Mirowsky, 1999). Skogan's onderscheid in *Disorder and Decline* (1990) tussen *social* en *physical disorder* vertoont gelijkenissen maar loopt niettemin niet perfect parallel: "Social disorder is a matter of behavior: you can see it happen (public drinking, or prostitution), experience it (catcalling or sexual harassment), or notice direct evidence of it (graffiti, or vandalism). Physical disorder involves visual signs of negligence and unchecked decay: abandoned or ill-kept buildings, broken streetlights, trash-filled lots, and alleys strewn with garbage and alive with rats. By and large, physical disorder refers to ongoing conditions, while social disorder appears as a series of more-or-less episodic events" (Skogan, 1990:4). Allicht gaat het in de meeste gevallen om 'tekens van verval' met zowel een fysieke als een sociale dimensie; "(h)et is misschien wel mogelijk om de verschillende typen in te delen op een sociaal-fysieke dimensie, maar in elk geval lijkt het niet mogelijk om een puur fysieke of een puur sociale betekenis te verlenen aan het begrip 'tekens van verval'" (van der Wurff, 1990:83). Ross & Mirowsky (1999) geven in de appendix van hun artikel een interessant overzicht van de indicatoren en items die in een 12-tal andere studies voorkomen voor het meten 'disorder', 'incivility', of 'neighborhood problems'.

(Young, 1999; Lippens, 2000; Hope, 2001; Crawford, 2002)¹⁸⁰. “The implication is more than a little clear: broken windows style policing assisted greatly in dispersing ‘disorderly’ urbanites whose presence conflicted with the desired ends to gentrification. This dispersing of disorder reinforced moral boundaries and made urban space more palatable to well-heeled gentrifiers” (Herbert, 2001:458; Matthews, 1992).

DEFENSIBLE SPACE: DE FYSIEKE, GEBOUWDE OMGEVING

De ‘vroeg’ sociaal-ecologische stroming van de *Chicago School* en de sociale desorganisatie denkers, herleeft in de jaren zeventig en tachtig, niet in het minst onder impuls van het wetenschappelijk onderzoek naar de architecturale en planologische invloeden op criminaliteit (Ponsaers, 2003). Ongetwijfeld zijn Jacobs (1961) en Newman (1973; Newman & Franck, 1982) op dit vlak mijlpalen; niet alleen krijgt hiermee de geografische spreiding van criminaliteit een nieuwe impuls, anders ook dan de sociale desorganisatietheorie staan Jacobs (1961) en Newman (1982) minder stil bij de woonplaats van de daders, maar verschuift de klemtoon naar de fysieke kenmerken en gelegenheidsfactoren van de pleegplaats (zie o.a. Pauwels, 2001; de Hart, 2002; Bernasco e.a., 2004). Jacobs trekt in *The death and life of great American cities* (1961) hard van leer tegen het sociaal *Utopia* en streng formalisme van Le Corbusier en zijn ‘discipelen’¹⁸¹. Le Corbusier pleit voor een verticale ‘tuinstad’, zeer dichtbevolkt maar met een uiterst lage bebouwingsdichtheid; hoogbouw zorgt ervoor dat slechts 5 procent van de oppervlakte wordt bebouwd, zodat de overige 95 procent kan worden ingevuld als ‘groene zone’, vrij voor sport en

¹⁸⁰ Het mag duidelijk zijn dat het *Broken Windows* paradigma een belangrijke achterliggende logica en legitimerend kader biedt voor *zero tolerance policing*; “(i)t enables aggressive patrolling and frequent arrests: the whole point is to identify potential miscreants and to remove their polluting tendencies from otherwise innocuous communities” (Herbert, 2001:454; Crawford, 2002). Allicht vraagt het weinig verbeelding om deze logica, in meer of mindere mate, in praktijkvoorbeelden te ontwaren; we denken hierbij aan de nultolerantie in Lokeren, het recente straatverbod in Antwerpen, de overlasttaks in Mechelen, het preventief fouilleren in Rotterdam,... (zie o.a. Lippens, 2000; Goossens & Pleyzier, 2005). Maar allicht een van de “(...) most visible and impassioned defenses of broken windows policing tactics” vindt men terug bij de New York City Police onder commissaris Bratton, tijdens het burgemeesterschap van Rudolph Giuliani (Herbert, 2001:454; Matthews, 1992); “(i)n practice, for Bratton’s officers, broken windows policing meant not so much cracking down on misdemeanor offenses for their own sake but using them as a means to garner more felony arrest” (Herbert, 2001:454). De *Broken Windows* kernidee sluit ook nauw aan bij de subculture waarden en normen van de politie zelf: “namely cities are plagued by disorderly people who must be cleansed from the street” (Herbert, 2001:454). En, “(f)or the cops, this was a bonanza. Every arrest was like opening a box of Cracker Jack. What kind of toy am I going to get? Got a gun? Got a knife? Got a warrant? Do we have a murderer here? Each cop wanted to be the one who came up with the big collar. It was exhilarating for the cops and demoralizing for the crooks” (Bratton, 1998:154, geciteerd in Herbert, 2001:454). Maar ook hier wegen de kosten zwaar door: immers, nultolerantie bevat inherent het gevaar dat criminaliteit en ‘overlast’ in toenemende mate “(...) come to dominate concerns about ‘quality of life’, urban renewal, inequalities and social policies more generally, such that social problems are increasingly redefined in terms of their criminogenic potential. (...) ‘zero tolerance’ serves to act as an emblem of a new form of authority. In so doing, it produces new ‘folk devils’ and ‘deviant others’ who, surprisingly, are not the contemporary mass murderers or rapist but are the victims of globalization: the economically marginalized, socially excluded and alienated” (Crawford, 2002:32). Niet dat dit steeds de eerste bezorgdheid van beleidsverantwoordelijken ‘hoeft’ te zijn: burgemeester Giuliani laat tijdens een informele meeting met enkele krantenredacteuren optekenen dat “(...) the shrinkage of the poor population in such areas was ‘not an unspoken part of our strategy. That [was] our strategy” (Body-Gendrot, 2000:59, geciteerd in Herbert, 2001:458).

¹⁸¹ Jacobs (1961) introduceert Le Corbusier als “(t)he man with the most dramatic idea of how to get all this anti-city planning right into the citadels of iniquity themselves was the European architect Le Corbusier” (Jacobs, 1961:21).

spel (Jacobs, 1961). De utopie werd reeds doorprikt nog voor de laatste bouwstenen van de sociale hoogbouwwijken gelegd waren: “Sluikstorten, een scherpe stank in de hoekjes, ontwortelde parkjes, een geblokkeerde lift, geschreeuw van jongeren in de duisternis,... vergeten armoede geconcentreerd onder één dak” (Vande Walle, 1998a:14)¹⁸². *Cité Radieuse* - Le Corbusier's droomstad - als blauwdruk voor veel naoorlogse Amerikaanse stedenbouwkundige projecten, ontnemt volgens Jacobs juist door het gebrek aan vitalisme en multifunctionaliteit de van nature beschermende functie van de stad; immers, “(n)iet de politie is de belangrijkste barricade voor veiligheid, maar wel de vrijwillige en spontane sociale controle” (Vande Walle, 1998a:14; 1998b). Leefbare en veilige wijken worden volgens Jacobs (1961) in de eerste plaats gecreëerd door de ‘eyes on the street’; de publieke ruimte moet plaats bieden aan een diversiteit aan functies en zo zijn ingericht dat bewoners en alledaagse passanten de ruimte daadwerkelijk benutten en deze daarbij “(...) toeëigenen op een wijze, die het voor hen met mindere intenties een te risicovol gebied zou maken” (Blokland, 2004:150; Boomkens, 2004; Hunter & Baumer, 1982).

Newman (1973), die Jacobs overigens expliciet erkentelijk is, trekt deze denkbeelden in *Defensible Space* verder door. Criminaliteit en onveiligheid ontstaat dan in hoofdzaak door het actieve gebrek aan *defensible space* - letterlijk: ‘verdedigbare’ ruimte - in de fysieke, gebouwde omgeving. “*Defensible space* is a model for residential environments which inhibits crime by creating the physical expression of a social fabric that defends itself. All the different elements which combine to make a defensible space have a common goal - an environment in which latent territoriality and sense of community in the inhabitants can be translated into responsibility for ensuring a safe, productive, and well-maintained living space” (Newman, 1973:3)¹⁸³. De *defensible space* theorie poneert met andere woorden dat een ‘verdedigbare’ planning van de gebouwde ruimte van met name residentiële woonomgevingen een belangrijke buffer kan zijn, zowel tegen het uitlokken en aantrekken van criminele

¹⁸² Een symbolisch einde van dit modernistische *Utopia*, waarbij - Le Corbusier's mensbeeld indachtig - een ‘maximale individuele vrijheid’ werd nagestreefd, is Pruitt-Igoe, een hoogbouwwijk in Saint-Louis (Newman, 1973). De wijk, gebouwd in 1953, bestond uit 33 identieke torenblokken, elf etages hoog. Alhoewel de ontwerper (Yamashi) van de wijk na de bouw alom werd geprezen voor ‘zijn revolutionaire, modernistische stijl’, gingen de woonblokken al kort na de ingebruikname ten onder aan criminaliteit en sociale onrust, en werd reeds in 1972, nauwelijks twintig jaar na de bouw, een eerste gedeelte van de wijk ‘explosief’ met de grond gelijk gemaakt (Vande Walle, 1998a). Maar ook bij ons vinden we aanhangers van Le Corbusier's modernistische project terug; zo heeft Renaat Braem (1910-2001, architect van o.a. het Sint-Maartensdal in Leuven, de Modelwijk op de Brusselse Heysel, en een woonblok op het Kiel in Antwerpen, als Vlaamse versies van Le Corbusier's *Cité Radieuse*) het in een boekje met de veelzeggende titel *Het lelijkste land ter wereld*, over een duidelijke noodzaak aan *totale planning*. “Hieruit volgt dat wij, ons principe van maximale vrijheid van beweging volgend, de woon- en arbeidsgebieden *lineair* moeten ontwikkelen langs verkeerskanalen van maximale capaciteit en veiligheid (...). Vanuit een standpunt van urgentie, rationele aanwending van industriële bouwmethodes en wéér maximum vrijheid, schijnt mij dat de toekomstige woonwijken hoofdzakelijk in hoogbouw moeten opgevat worden (...). De studies van Le Corbusier, Gropius en vele anderen tonen aan dat de hoogbouw, mits met visie en verbeelding opgevat en los van de idee van grond- en woonspekulatie, meer ware vrijheid aan de bewoners kan schenken dan de traditioneel opgevatte en gegroepeerde eengezinswoning” (Braem, 1968:57-60). De realiteit in deze woonwijken staat echter dikwijls in schril contrast met het optimistische mens- en wereldbeeld van de architect.

¹⁸³ Newman (1973) geeft zijn *Defensible space* concept verder als volgt vorm: “Defensible space is a surrogate term for the range of mechanisms - real and symbolic barriers, strongly defined areas of influence, and improved opportunities for surveillance - that combine to bring an environment under the control of its residents. A *defensible space* is a living residential environment which can be employed by inhabitants for the enhancement of their lives, while providing security for their families, neighbors, and friends” (Newman, 1973:3).

feiten en daders, als tegen een gevoel van onveiligheid bij de bewoners (Newman & Franck, 1982; zie o.a. ook Taylor, Gottfredson & Brower, 1984). Ook Newman richt zijn pijlen meerdere malen op de (sociale) hoogbouwprojecten à la Corbusier; hoogbouw is per definitie immers een ruimtelijke structuur die het voor bewoners moeilijk maakt om toezicht te houden op de omgeving en om die woonomgeving als hun eigen 'territorium' te beschouwen (Bernasco e.a., 2004). Hoe groter en hoger de omvang van het bouwproject, hoe hoger het 'fear of crime' niveau bij de bewoners, aldus Newman & Franck (1982; Ditton & Farrall, 2000).

Naast de voor de hand liggende gelijkenissen - de aandacht voor de architectonische eigenheid van de omgeving, en het belang van 'natuurlijk' toezicht -, is er evenwel een zeer meldenswaardig verschil tussen de benaderingen van Jacobs (1961) en Newman (1973). Daar waar Jacobs uitgaat van de vitaliteit en diversiteit van het (groot)stedelijke leven, en daarbij zowel bewoners als 'vreemden' beschouwt als cruciale actoren in een actief en natuurlijk controlemechanisme, is het pleidooi van Newman eerder gericht op het uitsluiten van 'vreemden' - als bron van criminaliteit en onveiligheid - door 'bekende bewoners'. "Jacobs ziet vreemden als een bron van veiligheid terwijl Newman hen als een bron van onveiligheid beschouwt" (Goeminne, Enhus & Ponsaers, 2003:17). Alhoewel op het eerste zicht allicht onverenigbaar, bevatten beide standpunten ongetwijfeld een kern van realisme; tezelfdertijd ontbreekt het echter zowel Jacobs als Newman op sommige punten voldoende realiteitszin om tot een daadwerkelijk genuanceerde visie te komen. We staan hier kort bij stil, al was het maar omwille van de hoogst relevante theoretische positioneringen - met overigens implicaties die de theorie verregaand overschrijden.

Jacobs (1961) vertrekt in haar observaties van een grootstedelijke realiteit die nauwelijks te ontkennen valt: het stedelijke leven staat in het teken van dynamisme, vernieuwing, multiculturaliteit en vitaliteit, maar ook van diversiteit, verscheidenheid, anonimiteit en isolatie (Pleysier e.a., 2001b; zie o.a. ook Mommaas, 1993; Zukin, 1995; Laermans, 1999; Boudry, Cabus, Corijn e.a., 2003). Verstedelijking en moderniteit worden in de klassieke stadssociologie als wezenlijk problematisch beschouwd, 'als stonden zij haaks op de menselijke natuur'. "De stad had iets pathologisch. Sodom en Gommorha hadden er hun thuishaven. (...) In de stad wordt de mens onderworpen aan een onevenwichtig teveel aan psychische stimuli en aan een teveel aan buitenproportionele complexiteit" (Raes, 1997:66; Raes, 1995). Stedelingen worden in de grootstad van oudsher, en in een geglobaliseerde omgeving in toenemende mate, geconfronteerd met 'mensen die in allerlei opzichten anders zijn dan zichzelf'; de stad kenmerkt zich bij uitstek door 'de aanwezigheid van veel, voor elkaar onbekende mensen' en vluchtige, transitoire en fragmentaire contacten (Burgers, 2001:25; Bottoms & Wiles, 1995; Blokland & Soenen, 2004). Merry's subculturele diversiteit these indachtig, worden met name raciale en culturele verschillen, en de kenmerkende 'onpersoonlijke ontmoetingen en de anonieme verleidingen die in de grote stad overal op de loer liggen' geassocieerd met

onveiligheid en 'angst voor criminaliteit' (Raes, 1997:63; Merry, 1981; Mosconi & Padovan, 2004; van Dijk, 2004; Lane & Meeker, 2000; Foster, 1995; Brunt, 1989)¹⁸⁴.

In dat opzicht is Jacobs' (1961) positieve benadering eerder een uitdaging dan een evidentie; immers, "(...) urban living calls for a rather special and quite sophisticated type of skill, a whole family of skills" (Bauman, 2000:95). Stedelingen ontwikkelen een habitus die het mogelijk maakt op een geruststellende en 'vertrouwde' manier om te gaan met de onbekende en 'onvertrouwde' andere, en zo onaangename confrontaties te vermijden. Grootstedelijke openbaarheid is in essentie het forum van 'door en door menselijke, maar niettemin radicaal onpersoonlijke' interacties en verbondenheid tussen mensen. "De stad is de ruimte waar vreemdelingen elkaar kunnen ontmoeten en als vreemdelingen met elkaar solidair kunnen zijn" (Raes, 1997:69). Deze observaties sluiten nauw aan bij Goffman's toonaangevende *Microstudies of the public order*, waarin ontmoetingen tussen onbekenden in de publieke ruimte geordend verlopen volgens heel eigen - aan de moderniteit en stedelijke realiteit aangepaste - conventies (Goffman, 1966; 1972; Raes, 1997; Laermans, 1999; Jackson, 2004b; 2008). Deze conventies zijn er op gericht om vreemden niet met argwaan, wantrouwen of vijandigheid tegemoet treden, maar juist om de omgang met vreemden tot een routine te maken; "(l)angdurig verblijf in een stad maakt mensen *street wise*" (Burgers, 2001:26; Emmelkamp, 2004:189; Blokland & Soenen, 2004). Zo'n conventie bij uitstek is wat Goffman de *civil inattention* regel noemt: "(d)ie houdt in dat men een andere straatgebruiker met een korte oogopslag te kennen geeft dat men hem of haar heeft gezien, en vervolgens de blik afwendt: staren is verboden" (Laermans, 1999:218-219; Goffman, 1966; zie o.a. ook Phillips & Smith, 2003; 2004; Mosconi & Padovan, 2004). Het is een "(...) way of trusting strangers while maintaining private identities" (Zukin, 1995:31); of nog, een "(...) ability to interact with strangers without holding their strangeness against them" (Bauman, 2000:104)¹⁸⁵. Het is tegelijk een kunde en een kunst; beheerst men deze kunst onvoldoende, dan krijgt men, naast andere ongemakken, te maken met criminaliteit en onveiligheid (Burgers, 2001). Dit is niet mis te verstaan: veiligheid wordt zo immers niet langer gezocht in het opheffen van de anonimiteit maar integendeel in het cultiveren ervan als een eigensoortige zijns- en handelingsmodus (Raes, 1997:71)¹⁸⁶. Dit betoog, in essentie ook de kern van Jacobs' visie, is echter

¹⁸⁴ Taylor & Hale (1986; Garofalo & Laub, 1978) spreken in dit opzicht over *general urban unease*, als een vaag en onbestemd angstgevoel eigen aan het leven onder de snel veranderende condities waar men binnen een grootstedelijke context mee wordt geconfronteerd.

¹⁸⁵ Goffman (1966) zelf drukt het als volgt uit: "In performing this courtesy the eyes of the looker may pass over the eyes of the other, but no 'recognition' is typically allowed. (...) In any case, we have here what is perhaps the slightest of interpersonal rituals, yet one that constantly regulates the social intercourse of persons in our society" (Goffman, 1966:84). "Deze regel van beschaafde onaandachtigheid verklaart allicht mede de ingeburgerde karakterisering van het urbane publieke leven: de stad is 'koud', 'onherbergzaam', 'onvriendelijk'... Tegelijkertijd is deze norm ontegenzeggelijk een *sine qua non* voor een geordend, relatief ongestoord verkeer tussen onbekenden" (Laermans, 1999:219).

¹⁸⁶ Raes (1997; 1995) trekt dit standpunt verder door, en actualiseert het tegelijk: "De heersende mythe vandaag luidt dat alle kwalen van de maatschappij kunnen worden begrepen als onpersoonlijkheid, verzakelijking, proceduralisering. Zij werken onveiligheidsgevoelens in de hand. (...) De oplossing wordt dan gezocht in het opheffen van die onpersoonlijkheid en anonimiteit. Maar dat is een dood spoor; juist het *gebrek* aan een onpersoonlijke moraliteit maakt de stedelijke ruimte tot een sociale woestijn. Juist het ontberen van een anonieme tekentaal maakt de openbare ruimte vreemd" (Raes, 1997:72). Ook bij Blokland & Soenen (2004) komt dit terug: "(...) anonimiteit op

tegelijk uiterst fragiel en kwetsbaar: niet alleen kan men *civil inattention* - niet geheel onterecht allicht - verwarren met een verregaande apathie en onverschilligheid¹⁸⁷, bovendien kan men zich de vraag te stellen of deze literatuur niet eenzijdig en "(...) overwhelmingly looked at the reproduction of polite and cooperative relations in public" (Phillips & Smith, 2003:86), en daarbij vergat dat, alhoewel het hier gaat om een fundamenteel dunnere of lichtere vorm van vertrouwen, ook deze eerder procedurele conventies in essentie terugvallen op verwachtingspatronen die, willen ze bruikbaar blijven, dienen ingelost te worden¹⁸⁸. Echter, "(i)ncivility and conflict tend to be relegated to footnote status in this tradition" (Phillips & Smith, 2003:86; zie o.a. ook Ross, Mirowsky & Pribesh, 2001).

Een illustratie van Newman's ideeën (1973) - in vergelijking met Jacobs in meerdere opzichten een veel 'makkelijker' oplossing - vinden we terug in zogenaamde 'woonerven'; "(e)en ideaaltypisch woonerf is een plein dat vanuit elk daaraan gelegen woonhuis kan worden overzien, dat slechts één ingang heeft en daarom niet als doorgangsroute kan fungeren, en dat zodanig is ingericht dat het primair geschikt is als ontmoetingsplaats voor de (...) bewoners van de omringende woningen" (Bernasco e.a., 2004:330). In dat opzicht is het woonerf een quasi 'semi-publieke territoriale eenheid', gericht op de exclusie van 'niet tot het territorium behorende' elementen. Newman pleit overigens letterlijk, wederom vanuit veiligheidsoverwegingen, voor een sociale segregatie van de woonwijken: "(e)en omgeving waar mensen samenleven met dezelfde culturele achtergrond, dezelfde leeftijd en eenzelfde leefpatroon bevordert het sociale interactieproces tussen de bewoners waaruit op hun beurt een belangengemeenschap groeit" (Vande Walle, 1998:15; Skogan, 1990). Het hoeft nauwelijks een betoog dat dit gedachtegoed –al dan niet bewust- de deur ook wijd openzet voor hardere vormen van uitsluiting die men terug kan vinden in de reeds besproken *gated communities*, of in de uitwassen van al te pro-actieve buurtwachten (zie o.a. Girling e.a., 1998; Loader e.a., 1998; Skogan, 1990; van der Wurff, 1990b). Deze vormen van segmentaire differentiatie staan natuurlijk haaks op de door Jacobs (1961) verdedigde stedelijke openbaarheid, waarbij het openbaar karakter nu net inhoudt dat zo'n ruimte in principe voor iedereen toegankelijk is, 'voor armen of kleurlingen evengoed als voor rijken of

zichzelf is geen oorzaak van onveiligheid, en kan juist de context zijn voor goede vormen van 'lichte gemeenschap'" (Blokland & Soenen, 2004: 181).

¹⁸⁷ Brunt (1989) spreekt eveneens over nieuwe stedelijke omgangsvormen, al is de etiquette die hij zich hierbij voorstelt bepaald pessimistischer, en geenszins wat Jacobs (1961) in gedachten had: "*Wilt ge nog langer meegaan dan vandaag, dan zult ge vreemdelingen niet aanspreken; ge zult niet opkijken van geschreeuw of brekend glas; ge zult geen vanden ter verantwoording roepen; ge zult niet toegeven dat ge getuige waart van misdadig gedrag; ge zult slachtoffers van aanranding of roof geen helpende hand bieden*" (Brunt, 1989:16). Dergelijke geboden zijn de grondslag van een ver doorgedreven *by-stander apathy*: wat er ook op straat gebeurt, al is het vlak voor je neus, bemoei je er niet mee anders raak je zelf in de problemen.

¹⁸⁸ Dat dergelijke conventie een precaire aangelegenheid is, bewijst bijvoorbeeld de maatschappelijke gevoeligheid voor het fenomeen 'hanggedrag' (zie o.a. Pleysier & Deklerck, 2006). Rondhangende jongeren stellen het onderscheid publiek-privaat letterlijk ter discussie door zich te gedragen alsof de straathoek waar ze samentroepen 'hun thuis is, hun woonst, hun eigenste plek' (Laermans, 2001). Deze privatisering of annexatie van de publieke ruimte miskent haar functionaliteit: net "daarom doen rondhangende jongens zo vreemd aan. Ze gebruiken de publieke ruimte op een ongewone manier: ze zijn niet onderweg" (Laermans, 2001:28; Blokland & Soenen, 2004).

blanken' (Laermans, 1999:217)¹⁸⁹. Bovendien is een dergelijke segregatie, met de *gated community* als voorlopig extreme veruitwendiging, eigenlijk de verbijzondering bij uitstek van wat Castells (1997) een 'defensieve identiteit' noemt; "(...) an identity of retrenchment of the known against the unpredictability of the unknown and uncontrollable" (Castells, 1997:61). Deze defensieve identiteit leidt niet alleen tot het cocoonen van bewoners in woonerven of *gated communities*, maar ook tot de creatie van een voor de 'reiziger' beschermende, vertrouwde omgeving; Giddens noemt dit *globalized communities*: 'small bubbles of security in an insecure world' (Bottoms & Wiles, 1995:20; Giddens, 1990:141). "If we want to reduce the risk and worry of going to a strange city then we instruct Avis to provide a car at the airport, book in to the Holiday Inn and eat at the Pizza Hut or, if nothing else looks familiar, at McDonalds" (Bottoms & Wiles, 1995:35; Sheptycki, 1997). Dit zijn universeel identieke *tourist bubbles* die de niet met de omgeving vertrouwde reiziger, een 'vertrouwde' en 'voorspelbare' context, en dus een stukje zekerheid en veiligheid, aanreiken. Bauman (2003) noemt de achterliggende reflex *mixophobia*, als zijnde "(...) the drive towards island of similarity and sameness amidst the sea of variety and difference" (Bauman, 2003:380; Phillips & Smith, 2004:380). Zo bekeken hanteren Jacobs en Newman een fundamenteel verschillende manier van kijken naar en omgaan met de moderne, grootstedelijke realiteit: "(i)f one way of dealing with the material inequalities of city life has been to aestheticize diversity, another way has been to aestheticize fear" (Zukin, 1995:2).

Echter, voor zover we het bovenstaande als een punt van kritiek op Newman's werk mogen beschouwen, het is allicht niet de voornaamste kritiek. Newman's oorspronkelijke *defensible space* benadering (1973) is met name vaak het voorwerp van commentaar geweest omwille van zijn al te 'eenzijdig architectonisch determinisme' (de Hart, 2002; Taylor e.a., 1984). Het staat nagenoeg buiten twijfel dat Newman (1973) met de relatie tussen de fysieke omgeving en criminaliteit of 'angst voor criminaliteit', een belangrijk thema onder de aandacht heeft gebracht. Daar gaat het evenwel niet om; Bottoms (1974) legt reeds in een boekbespreking kort na de publicatie van *Defensible space* de vinger op de kern van de kritiek: "I am quite prepared to believe, in a general sense, that such a relationship exists, provided that it is not construed in crude environmental-determinist terms" (Bottoms, 1974:206)¹⁹⁰. Hierbij worden stedenbouwkundige projecten of bepaalde fysieke details ervan, in een gebrek aan kritische visie, te eenvoudig en causaal in verband gebracht met het ontlokken van criminaliteit of het opwekken van een zekere 'angst voor criminaliteit' (Vande Walle, 1998; Pauwels, 2001). Echter, uit internationale evaluatiestudies naar de effecten van dergelijke architectonische en technische

¹⁸⁹ Daarenboven heeft de artificiële creatie van dergelijke 'veilige zones' in binnensteden een paradoxale uitkomst. "Want al wie uit shopping centers of - om een ander notoir voorbeeld te geven - *tourist districts* wordt geweerd, houdt zich noodgedwongen op in de 'gewone', enkel door de publieke ordediensten bewaakte openbare ruimte. Die gaat zo nog 'vreemder' of 'gevaarlijker' lijken, zeker in contrast met de bewaakte zones of 'defensible spaces'" (Laermans, 1999:220).

¹⁹⁰ Eerlijkheidshalve dient gezegd dat Newman in latere publicaties deze kritiek wel degelijk ter harte neemt, en 'sociale' elementen in hun interactie met de fysieke omgeving een belangrijkere plaats toekent. Zo wordt ook vanuit deze invalshoek voor het optreden van verval in woonwijken "(...) niet meer alleen naar het ontwerp van de omgeving gekeken, maar ook naar sociale kenmerken, zoals de leefstijl van bewoners, het alcohol- en druggebruik, de aanwezigheid van psychische problemen, en de kwaliteit van het beheer" (de Hart, 2002:22).

ingrepen blijkt dat deze over het algemeen weinig soelaas bieden wanneer dit niet wordt gekaderd in een breder preventief project (Bruinsma e.a., 2004; zie o.a. ook Nair, Ditton & Phillips, 1993; Ditton, 2000; Ditton e.a., 2000). Het heeft met andere woorden slechts zin, wil men niet in deze terechte kritiek vervallen, de invloed van de fysieke omgeving met zijn architecturale karakteristieken te bespreken, "(...) within the context of the social actors living in or otherwise using that particular space" (Bottoms & Wiles, 1995:9; Green, Gilbertson & Grimsley, 2002; van der Wurff, 1990b).

VERKLIKKERS IN DE OMGEVING: DE CAMPUS ALS CASUS¹⁹¹

"Smells, sounds, sights, touches, pressures - in various combinations, depending on the species - provide a running reading of the situations, a constant monitoring of what surrounds. (...) on the street after dark there are places close by the individual which are just outside his field of vision yet near enough to expose him rather severely to what might be lurking there" (Goffman, 1972:282, 342-345). De gelegenheid of situatie maakt niet enkel de dief, of bij uitbreiding de misdadiger, maar wordt ook door de passant, soms volledig onbewust, soms zeer bewust, geëvalueerd op de potentiële aanwezigheid van een dreiging of gevaar. Alhoewel die evaluatie, in essentie een 'eenvoudig' proces van informatieverwerking (Warr, 1987; van der Wurff, 1990a; 1990b; Vervaeke & Pleysier, 2001; Peeters e.a., 2000), en de uitkomst ervan, in eerste instantie afhangt van de modaliteiten van de situatie zelf, vertrekt ze niettemin vanuit een reeks cognitieve basisassumpties of categorieën, en *mental maps* die men kan bovenhalen om de verwerking van een specifieke, unieke situatie te kaderen, en de complexiteit ervan vatbaar te maken.

Over die 'mentale kaarten' hadden we het reeds; men ziet ze best als een op ervaring en verworven kennis gebaseerd verwachtingspatronen die, in confrontatie met de reële situatie waarvoor men staat, al dan niet bepaalde aanwijzingen of hints - *cues* of *triggers* - aanreiken die de waakzaamheid verhogen en resulteren in een evaluatie van de situatie als 'potentieel gevaarlijk', als een '*fear spot*' (Fisher & Nasar, 1995; Bannister, 1993). Vergelijkbaar met de eerder besproken verschillende verklaringsniveaus voor criminaliteit of 'angst voor criminaliteit' (zie o.a. Bruinsma, 2004; Bruinsma e.a., 2004), onderscheiden Fisher & Nasar (1995), afhankelijk van hun reikwijdte, macro-, meso- en microniveau *fear spots*. *Macrolevel fear spots* verwijzen naar de algemene perceptie van onveiligheid in verschillende landen of steden; *mesolevel fear spots* hebben betrekking op delen van een stad of bepaalde buurten; en *microlevel fear spots*, tenslotte, omvatten specifieke en relatief duidelijke, al dan niet letterlijk, afgebakende fysieke ruimten, die over het algemeen als 'gevaarlijk' gepercipieerd worden.

In wat volgt concentreren we ons in eerste instantie op het microniveau, op de analyse van relatief kleine, welbepaalde en duidelijk omschreven geografische entiteiten met een eigen specifieke fysieke structuur en sociale patronen. We doen

¹⁹¹ Deze paragrafen zijn in belangrijke mate geïnspireerd op Pleysier e.a. (2004b).

dit aan de hand van een korte zijstap op basis van eerder onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' op een universitaire campus (Pleysier e.a., 2004b). Niet omdat de specificiteit of uniciteit van deze setting hier een afzonderlijke behandeling vraagt, maar omdat uit de 'unieke' verhouding tot criminaliteit en onveiligheid die een universitaire campus kenmerkt, een zekere theoretische algemeenheid te abstraheren valt. Dit zijn immers elementen of factoren die, ontdaan van hun specificiteit, onvermijdelijk ook opduiken bij de analyse van andere (microlevel) settings - een stadspark, een drukke winkelbuurt, een afgelegen industriezone, een sociale woonwijk, een hoogbouwproject,... Wat hier met andere woorden ter sprake komt als zijnde *microlevel* karakteristieken van een campus, zijn ook de elementen die, ontdaan van hun specificiteit, het kader vormen voor een analyse van *microlevel* settings *tout court*.

Universiteitscampussen verhouden zich op een eigen wijze tot criminaliteit en onveiligheid, en dit hoofdzakelijk om twee redenen die hier achtereenvolgens verder worden uitgediept. Een eerste verklaring hiervoor hangt samen met de specifieke kenmerken van zij die de campus frequenteren - bewoners en passanten -, in hoofdzaak studenten. Maar, ten tweede, ook de karakteristieken met betrekking tot de campus als dusdanig, de kenmerkende fysieke, architecturale structuur en sociale patronen eigen aan de omgeving, maken de campus tot een bijzondere context voor de analyse van criminaliteit en onveiligheid. Wederom wordt duidelijk dat pas een zinvol inzicht in de veiligheidssituatie - met een objectieve en subjectieve component - van een bepaalde setting gerealiseerd wordt, wanneer men daadwerkelijk aandacht heeft voor zowel de fysieke structuur als de sociale patronen, en de interactie tussen beiden.

Fisher & Wilkes (2003; zie o.a. ook Fisher, Sloan, Cullen e.a., 1998) stellen dat studenten een hoger risico lopen op slachtofferschap, zowel van persoonsdelicten als eigendomsdelicten en dit omwille van de demografische kenmerken en de met de levensstijl verbonden 'routine activiteiten' van deze leeftijdsgroep¹⁹². Wat de demografische kenmerken betreft, tonen slachtofferenquêtes en *self-report* studies aan dat jongere leeftijdscategorieën, en vooral jongere alleenstaanden, systematisch oververtegenwoordigd zijn, zowel als slachtoffers als als daders. Jongere mannen zijn als slachtoffers (en daders) oververtegenwoordigd wanneer het gaat om geweldsdelicten in het algemeen (Fisher & Wilkes, 2003; Fisher e.a., 1998). Jonge vrouwen zijn als slachtoffers op hun beurt oververtegenwoordigd als het gaat om een heel specifiek delicttype, met name seksuele delicten. Naast deze demografische kenmerken is echter ook het inzicht in de specifieke, leeftijdsgebonden levensstijl van deze groep van cruciaal, en misschien zelfs groter belang; hier bieden routine activiteiten theorieën een verklaring voor het hoger risico op slachtofferschap (en daderschap) in studentenpopulaties. Vooreerst zijn potentiële slachtoffers en potentiële daders op een universiteitscampus fysiek nabij, wat de kans op daadwerkelijk slachtofferschap logischerwijs verhoogt. Maar ook, en misschien

¹⁹² Voor een meer algemene uiteenzetting over *routine activity theory* en andere gelegenheidstheorieën verwijzen we o.a. naar Bernasco e.a. (2004), van Wilsum (2003), Pauwels (2002), en Rovers (1997).

vooral, vormen kleine, waardevolle bezittingen van studenten een bijzondere aantrekkingskracht voor potentiële, en dus nabije daders, die hier, in combinatie met de hoge mate aan bewegingsvrijheid en relatief beperkte sociale controle die campushuisvesting dikwijls kenmerkt, een geschikte opportuniteit zien. Ten tweede plaatsen activiteiten eigen aan het studentenleven de student potentieel ook in situaties met een verhoogd risico op slachtofferschap. Onderzoek bevestigt dat deelname aan sociale activiteiten, 's avonds en 's nachts, al dan niet gecombineerd met alcohol- en drugsgebruik de kans op eigendomsdelicten, maar ook op geweldsdelicten doet toenemen (Fisher & Wilkes, 2003; Fisher e.a., 1998). Bovendien zijn ook dit situaties waarbij de fysieke afstand tussen potentiële slachtoffers en daders gering is. Een derde routine activiteit verklaring voor het hoger risico op slachtofferschap onder universiteitsstudenten wijten onderzoekers aan het feit dat studenten minder attent of waakzaam zouden zijn, vooral met betrekking tot hun bezittingen. Tenslotte zijn studenten - het individu en zijn of haar bezittingen - om een mix van de bovenstaande redenen 'aantrekkelijke' doelen.

Individen, in deze casus hoofdzakelijk studenten als bewoners of passanten, handelen en interageren steeds tegen een bepaalde achtergrond en in een context die mee betekenis geeft aan die interactie. Het karakteristieke uitzicht en de kenmerkende fysieke structuur van een universitaire campus geeft mee vorm aan hoe criminaliteit en onveiligheid zich op de campus verhouden. Brantingham & Brantingham (1994) waren met hun studie op de campus van de Simon Fraser University één van de eerste onderzoekers die criminaliteit en vooral 'angst voor criminaliteit' relateerden aan de specifieke setting en architecturale kenmerken van een campus, en de sociale patronen die deze context opwekt. Campussen zijn over het algemeen relatief uitgestrekte, open 'groene' ruimten; tussen de beplanting, soms bebossing, verbindt een hoeveelheid aan kleine wegen, paden, doorgangen en tunnels, de verschillende als paviljoenen over de totale oppervlakte uitgespreide gebouwen, al dan niet gegroepeerd op basis van de hun toegewezen functies; centrale en administratieve diensten, leslokalen, woonblokken, ontspanningsfaciliteiten,... Meestal is een campus ook een openbare of publieke ruimte, in de betekenis van niet fysiek begrensd; hoewel zij die de campus frequenteren in hoofdzaak studenten en universitair personeel zijn, is de ruimte *de facto* ook toegankelijk voor *outsiders*, die niet noodzakelijk opvallen of als dusdanig identificeerbaar zijn. De combinatie van deze omgevingsgerelateerde karakteristieken met de hierboven reeds beschreven eigenschappen van de bewoners en gebruikers van de campus, maken duidelijk waarom 'de campus' een verhoogde opportuniteit voor criminaliteit biedt, en in potentie ook 'angst voor criminaliteit' faciliteert.

Waarom een specifieke plaats gepercipieerd wordt als een mogelijke *fear spot*, hangt dikwijls samen met de aanwezigheid van bepaalde aanwijzingen of hints in de omgeving; duisternis en gebrekkige verlichting, weinig zichtbaarheid of ruimtelijk overzicht van waar men zich bevindt en waarheen men zich beweegt, 'blinde' hoeken of nissen waar potentiële daders zich kunnen ophouden (cf. Goffman's *lurk lines*), het ontbreken van sociale controle, geen of nauwelijks vluchtwegen,... zijn

omstandigheden die ‘angst voor criminaliteit’ kunnen ontlokken. Deze ‘angstopwekkende’ omgevingskenmerken kunnen daarenboven ook accumulatief worden versterkt door de aanwezigheid van wat we eerder *incivilities* noemden: een voetgangerstunnel, onderdoorgang of gaanderij met een indringende urinegeur, lege blikjes bier, graffiti op de wanden, defecte verlichting door vandalisme,... Het zijn plaatsen of situaties die een *mental map* activeren; we voelen ons ongemakkelijk, onzeker of zelfs angstig, en gebieden onszelf ‘waakzaam’ te zijn. In wezen behoren meerdere van deze elementen nu net tot het design en de basisstructuur van veel universitaire campussen (Fisher & Nasar, 1995; Fisher & Wilkes, 2003). “Normal nighttime activities that involve walking alone from the library, offices, or labs to parking lots, transit stops, or dormitories or nearby apartments across typical campuses can often, therefore, be frightening experiences, even when nothing happens” (Brantingham & Brantingham, 1994:162). In zekere zin sluit dit laatste nauw aan bij Jacobs’ (1961) conclusie dat niet de drukke stad, met zijn vitaliteit en diversiteit, een onveilig gevoel nalaat; integendeel, “(m)ost locations that are perceived as unsafe are quiet and deserted and are poorly lit” (Vrij & Winkel, 1991:213-214).

Hiermee is nogmaals betoogd wat in dit werk reeds herhaaldelijk aan de orde was: ‘angst voor criminaliteit’ hoeft zeker niet noodzakelijk of logisch-rationeel overeen te stemmen met een daadwerkelijke dreiging. *Fear spots* vallen met andere woorden niet per definitie samen met *crime spots*. Vanuit die wetenschap delen Brantingham & Brantingham (1994) ‘de campus’ op volgens de criminaliteitsgraad (hoog/laag) enerzijds, en de heersende ‘angst voor criminaliteit’ (hoog/laag) anderzijds. Het is met andere woorden niet uitgesloten dat een campus met een gering criminaliteitsprobleem (*low crime campus*) terzelfder tijd een aanzienlijke mate van ‘angst voor criminaliteit’ genereert (*high fear campus*), en *vice versa*. Een geïsoleerd ingeplante en afgezonderde campus, waarbij gebouwen ver van elkaar verwijderd zijn, en verbonden worden met tussen het groen kronkelende paden, kan een lage criminaliteitsgraad hebben, maar bij de bewoner, die bij duisternis en alleen de campus dient te doorkruisen, niettemin een aanzienlijk gevoel van kwetsbaarheid en angst opwekken. Volgens een gelijkaardige redenering kan ook op een campus waar iedereen zich relatief veilig voelt en zelden of nooit angst ervaart (*low fear campus*) het risico op criminaliteit en het reële slachtofferschap toch aanzienlijk zijn (*high crime campus*). Een campus nabij een stedelijk centrum, met, zowel overdag als ’s nachts, veel activiteit en een hoge densiteit aan studenten en outsiders, kan de angst voor criminaliteit’ drukken, maar terzelfdertijd opportuniteit creëren voor zowel eigendomsdelicten als persoonsdelicten¹⁹³.

¹⁹³ Binnen de beperkte ruimte van deze bijdrage wordt op de specifieke casus van ‘de campus’ niet verder ingegaan; voor meer achtergrond en inzichten, alsook een illustratie aan de hand van een ‘beperkt’ empirisch onderzoek op de campus Arenberg (Heverlee) van de K.U.Leuven, verwijzen we naar Pleysier e.a. (2004b). Wat we hiermee hebben willen aantonen, is dat de analyse van (on)veiligheid in een specifieke, relatief kleinschalige ruimte, oog moet hebben voor detail; “Dealing with the causes of feelings of insecurity requires a differentiated approach which is tailor-made for the local situation” (Lasthuizen e.a., 2004:218).

Bij wijze van besluit is het aangewezen even abstractie te maken van onze concrete casus, 'de campus', en een aantal bredere, algemeen geldende bedenkingen te formuleren met betrekking tot het onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' in een specifieke en concrete - *microlevel* - context: "fear spots at the microlevel do exist, and their physical characteristics include lack of prospect, much concealment for potential offenders to hide and wait for a potential victim, and lack of escape due to closed-in pathways or dead ends" (Fisher & Nasar, 1995:232). Vaak worden *fear spots* ook geassocieerd met allerlei vormen van 'onwellevendheden' of 'onwelvoeglijkheden': sociale en fysieke *incivilities* zoals vernield straatmeubilair, defecte verlichting, rommel en zwerfvuil, leegstand en 'gebroken ramen', of 'overlast' door rondhangende jongeren, zwervers of straatprostituees,...., wijzen individuen op het ontbreken van sociale orde en controle, op de potentiële aanwezigheid van gevaar of dreiging, en op hun mogelijke kwetsbare positie in die situatie en op die plaats (zie o.a. Skogan, 1990; zie o.a. ook Wilcox, Quisenberry & Jones, 2003). Het individu screent - continu, bewust of onbewust - voorafgaand aan en tijdens het betreden van een bepaalde plaats de omgeving; *cues* of 'verklikkers' in die omgeving kunnen dan, indien ze worden opgemerkt, de passief opgeslagen 'mentale kaart', passend bij deze of gene situatie of plaats, activeren, en mee de evaluatie van het individu en zijn/haar situatie als zijnde hetzij veilig, hetzij onveilig, sturen (Bannister, 1993).

Hierbij is echter enige nuance noodzakelijk; vooreerst reageert niet iedereen op dezelfde manier op deze 'verklikkers' die uit de omgeving op het individu afkomen. Persoonskenmerken spelen hierbij een belangrijke modificerende rol (van der Wurff, 1990b; Breeuwsma, 2001). Zo zijn bijvoorbeeld mensen die 'van nature' angstiger of onzekerder zijn, ook waakzamer en sneller gealarmeerd door bepaalde *cues*. Maar ook de inschatting van zichzelf als een 'attractief doelwit', als kwetsbaar of juist als heel weerbaar indien zich daadwerkelijk een confrontatie zou voordoen, geeft mee vorm aan hoe angstig men zich in een bepaalde concrete situatie zal voelen. "Indien mensen bang zijn, worden ze gevoeliger voor 'angstsignalen' en gaan ze zich terugtrekken op veilig terrein" (van der Wurff, 1990b:89). Dat individuen vervolgens op een verschillende manier omgaan met de confrontatie van wat objectief gezien dezelfde situatie is, heeft naast 'zuivere' persoonskenmerken ook te maken met de zogenaamde *mental maps* die men passief bewaart. Deze 'mentale kaarten', opgebouwd hetzij op basis van eigen of indirecte ervaringen, hetzij op basis van een als 'risicovol' of 'onveilig' gemediatiseerd of gesocialiseerd beeld van een bepaalde situatie of plaats, worden geactiveerd wanneer de actuele en concrete situatie of plaats voldoende *cues* bevat die, bewust of onbewust, tot herkenning leiden (zie o.a. van der Wurff, 1990b). Dit alles maakt nogmaals duidelijk dat de omgeving gepercipieerd kan worden als zijnde 'risicovol' en potentieel 'bedreigend' of 'gevaarlijk', hoe klein dit 'risico' in absolute of 'objectieve' termen ook is.

MESO- EN MACROVERKLARINGEN: NOOD AAN EEN *MULTILEVEL* PERSPECTIEF?

Tot nu toe zijn hoofdzakelijk microlevel verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' aan bod gekomen. Ook wanneer hierboven elementen passeerden die strikt genomen

behoren tot wat Bruinsma e.a. (2004) het mesoniveau noemen - eigenschappen van de buurt of de wijk als kleinere fysieke en sociale entiteit -, blijven dit in de realiteit van het 'fear of crime' onderzoek dikwijls verklaringen op het individuele niveau; "(...) even competing explanations to major ecological constructs in the classical tradition such as size and density (...) have relied on individual-level demographic characteristics" (Sampson, 1991:43; zie o.a. ook Sampson & Raudenbush, 1999).

Dit is evenwel, om een aantal redenen, niet geheel onlogisch. Een traditie die op niet te onderschatten wijze is opgebouwd rond de centrale positie van crime en victim surveys, kanaliseert nagenoeg alle empirisch onderzoek "(...) to an individual level of analysis and to a focus on causally proximate (i.e., individual) factors" (Sampson, 1991:44; zie o.a. ook O'Mahony & Quinn, 1999; Vowell & Howell, 1998). Ongetwijfeld hebben echter ook enkele eerder 'technische' argumenten het onderzoek in het verleden beperkt tot het individuele niveau. Een onderzoeker die, vanuit een genuanceerde kijk op de maatschappelijke realiteit, daadwerkelijk interesse heeft in een contextueel perspectief met een onderzoeksdesign bestaande uit meerdere niveaus, wordt immers al snel geconfronteerd met het veeleisende karakter van dergelijk design (zie o.a. Kanan & Pruitt, 2002). Vanzelfsprekend wordt het steekproefkader op zich reeds complexer gezien men eenheden op meerdere niveaus - individuen, straten, buurten, wijken,... - dient te selecteren. Vervolgens zal ook de dataverzameling zich op die verschillende niveaus richten en dus gedifferentieerde, en ook gewoon meer, inspanningen vragen. Het is echter niet louter een kwestie van inspanningen: vaak is nauwelijks, theoretisch relevante, empirische informatie beschikbaar boven het individuele niveau, waar de interesse naar uitgaat (Sampson, 1991; 1988; Bursik, 1988; van Wilsem, 2003). Zo kiezen criminologen in hun onderzoek naar de invloeden van contextuele kenmerken vaak liever voor de onmiddellijke woonomgeving of 'de buurt' - wat dat ook moge zijn - dan voor 'de gemeente' of 'de stad' (zie o.a. Pauwels, 2002; Maas-de Waal & Wittebrood, 2002; Duyvendak, 2004): alhoewel de buurt een centrale taak vervult in de (des)integratie en cohesie van omwonenden, en om die reden een cruciale geografische en sociale entiteit is, zijn inhoudelijk relevante indicatoren op het niveau van de buurt evenwel dun gezaaid. Niet zelden wordt de keuze van het aggregatieniveau dan ook ingegeven en gedetermineerd door het al dan niet beschikbaar zijn van (relevante) data (Pauwels, 2002; Sampson & Groves, 1989). Gesteld dat deze 'randvoorwaarden' vervuld zijn, en dat met andere woorden vanuit een degelijk steekproefkader op twee niveaus - bijvoorbeeld 'individuen' in 'buurten' - kwaliteitsvolle data, wederom op beide niveaus, werd verzameld, dan rest nog een volgende hindernis: de analyse. We verwezen eerder naar multilevel modellen als enige mogelijke en correcte techniek voor het behandelen van hiërarchisch gestructureerde data; het is echter ook een complexe techniek en slechts relatief recent beschikken onderzoekers over 'gebruiksvriendelijke' en geavanceerde software om deze onderneming efficiënt en grondig aan te pakken (Pleysier & Bogaerts, 2002)¹⁹⁴.

¹⁹⁴ We volgen Hajnal e.a. (2000) in hun vaststelling dat de groeiende populariteit van multilevel technieken - al is dit binnen 'fear of crime' onderzoek tot op de dag van vandaag nog steeds zeer relatief - samenhangt met de relatief recente ontwikkelingen, en verbeteringen, op het vlak van de

Het bovenstaande bevat allicht, alles samengenomen, de voornaamste redenen waarom onderzoek zich lange tijd heeft tevreden gesteld met aggregatie en desaggregatie als halfslachtige en - in het geval van desaggregatie - ronduit incorrecte alternatieven (Pleysier & Bogaerts, 2002; Pauwels, 2002; Pickery & Loosveldt, 1997). Aggregeren is het gebruiken van variabelen, gemeten op het lager niveau, in een analyse op een hoger niveau. Een klassiek voorbeeld is het betrekken van de gemiddelde 'tevredenheid met de eigen straat of buurt',... op basis van de individuele antwoorden van respondenten uit die straat of buurt, in een analyse met als eenheden straten of buurten; dit zijn uiteraard bezwaarlijk variabelen van een hoger niveau. Alhoewel dergelijke geaggregeerde analyse statistisch gezien weliswaar correct is, voldoet ze uiteraard nauwelijks en wel om volgende redenen: vooreerst gaat een groot deel van de informatie, met name de spreiding op het laagste niveau, gewoon verloren. Maar ook, en dit hangt hiermee samen, de performantie van de statistische toetsen is substantieel gedaald omdat het aantal observaties uiteraard (veel) kleiner is; en tenslotte loert steeds het gevaar om bij de inhoudelijke interpretatie van dit soort analyses te vervallen in zogenaamde ecologische fouten¹⁹⁵. Desaggregatie is het omgekeerde geval; elke lagere orde observatie krijgt de waarde van een kenmerk op het hogere niveau. De analyse blijft met andere woorden op het individuele niveau, maar hier worden ook variabelen van het hogere niveau geïntegreerd: zo worden bijvoorbeeld in 'contextueel' onderzoek naar de achtergronden van 'angst voor criminaliteit' op het individuele niveau ook kenmerken ingebracht die voor alle inwoners van éénzelfde buurt identiek zijn (bijvoorbeeld bevolkingsdichtheid, criminaliteitscijfers, de proportie werklozen of vreemdelingen,...). Dergelijke analyse voldoet wederom niet, ditmaal met name omdat ze statistisch gezien eenvoudigweg onaanvaardbaar is¹⁹⁶. Hoewel hier binnen het bestek van deze publicatie niet ten volle kan worden op ingegaan, mag het duidelijk zijn dat alleen multilevel modellen, waarbij de variantie en de meetfouten op alle niveaus afzonderlijk worden gespecificeerd, de gelaagde structuur van dergelijke gegevens, zowel inhoudelijk als statistisch correct integreren. Enkel op deze manier houdt men rekening met de mogelijkheid dat individuen binnen 'buurten', 'steden', 'landen',..., gelijk zijn dan tussen 'buurten',...: "everything is related to everything else, but near things are more related than distant things" (Tobler, 1970:236, geciteerd in Bernasco e.a., 2004:341; Wittebrood, 2002).

software die hiervoor kan worden aangewend (Pleysier & Bogaerts, 2002). Naast MLwiN vermelden zij ook HLM, VARCL en GENMOD als alternatieven. Bovendien is het sinds kort ook mogelijk om binnen structurele equatiemodellen te werken met hiërarchisch gestructureerde data.

¹⁹⁵ De ecologische fout of *ecological fallacy* houdt in dat de empirisch geconstateerde samenhang op een hoger niveau zonder meer wordt toeschreven en vertaald in conclusies over eenheden op een lager niveau (Pickery & Loosveldt, 1997; Pauwels, 2002).

¹⁹⁶ Durkheim's klassieke wetmatigheid indachtig, weten we dat eenheden van éénzelfde subpopulatie meer gelijkend zijn dan eenheden van verschillende subpopulaties, wat maakt dat de assumptie van onafhankelijkheid van observaties - een assumptie die voor nagenoeg alle statistische tests geldt - niet langer gerespecteerd is. Hierop toch statistische analyses doen, leidt onvermijdelijk tot te kleine standaardfouten, en dus tot significante effecten waar er in principe geen zijn - type II fouten (Pickery & Loosveldt, 1997; Ross e.a., 2001).

MESO- EN MACROVERKLARINGEN: SOCIALE DESORGANISATIE 'REVISITED'

Eerder onder dit punt werd het belang benadrukt van het 'klassieke' sociale desorganisatiedenken, als een onderliggende en funderende 'theorie', ook voor de 'fear of crime' onderzoekstraditie; alvast onderzoeksmatig is de sociaal-ecologische stroming van de tweede generatie - de herleving situeert zich met name begin de jaren tachtig - voor het 'angst voor criminaliteit' onderzoek allicht nog invloedrijker geweest. Deze tweede generatie kwam er niet toevallig; de toegenomen maatschappelijke en politieke aandacht voor criminaliteit en onveiligheid, zowel objectief als subjectief, in met name achtergestelde buurten, gecombineerd met de hierboven aangehaalde methodologische vernieuwing die stapsgewijs werd ingezet, waren hierbij doorslaggevend (Pauwels, 2002). In dit opzicht is de nieuwe generatie sociaal-ecologische studies ook meer dan het louter updaten van Shaw & McKay's (1942) kernideeën. Het empirisch onderzoek naar de effecten van de buurt of de fysieke en sociale omgeving, op criminaliteit, en allicht nog meer op 'angst voor criminaliteit', heeft in het verleden immers twee cruciale elementen verwaarloosd, die onder invloed van bovenstaande katalysatoren op de onderzoeksagenda komen te staan: de macrosociologische karakteristieken en de structuur van de omgeving enerzijds, en de effecten op en interactie met het individuele gedrag anderzijds (Sampson, 1991; 1988; Bursik & Grasmick, 1993; Taylor, 1997). "Group- and individual-level dynamics, however, are actually complementary components of a comprehensive theory of crime" (Bursik, 1988:523)¹⁹⁷. De concepten die in het empirisch onderzoek binnen deze stroming prominent aan bod komen, zijn op het eerste zicht qua inhoud niet noodzakelijk bijster origineel: veel van deze concepten doken reeds eerder op in het onderzoek naar 'angst voor criminaliteit', zij het dan op individueel (micro) niveau. Hieronder vallen onder meer, zonder volledigheid na te streven, 'community social cohesion', 'sense of community', 'social control', 'strenght of local friendship networks', 'local attachment', 'neighbourhood socio-economic status', 'neighbourhood residential mobility', 'local racial and ethnic heterogeneity', 'community family disruption', 'level of urbanisation',... (Hale, 1996:117). Wat in hoofdzaak vernieuwend is, schuilt in de voorzichtige pogingen om, binnen de hierboven uitgetekende grenzen en beperkingen, macro-, meso- en microlevel verklaringen voor criminaliteit en onveiligheid op een zowel inhoudelijk als methodologisch aanvaardbare wijze te integreren (Bursik, 1988; Sampson, 1991; Wikström, 1995; Wilcox Rountree & Land, 1996; Wilcox e.a., 2003). Het overbruggen van macro- en microlevel verklaringen in geïntegreerde modellen, lost immers een klassiek en fundamenteel probleem van de sociaal-ecologische criminologie op, en is om die reden, net zoals dit binnen andere sociaal-wetenschappelijke disciplines het geval was, onmiskenbaar baanbrekend.

Niettemin valt ook op inhoudelijk vlak één en ander op; zo leggen de erfgenamen van de sociale desorganisatietheorie, allicht meer nog dan de grondleggers zelf, de

¹⁹⁷ Taylor e.a. (1984) verdedigen eveneens een gebalanceerde benadering en kaderen dit binnen wat zij 'territorial functioning' noemen. "Territorial functioning refers to a system of person-place or group-place bonds concerned with issues of control, social legibility of setting, and quality of setting" (Taylor e.a., 1984:308).

klemtoon op de 'sociale' omgevingscomponent, en sluiten hiermee aan bij het klassieke sociologische 'integratiedenken' in navolging van Tönnies en Durkheim (zie o.a. Bursik, 1988). Sociale en fysieke *incivilities* zijn ook in dit opzicht een veeg teken aan de wand; ze wekken niet alleen angst op omdat ze wijzen op een verontrustend tekort aan bezorgdheid voor de publieke ruimte en openbare orde in de buurt, maar evenzeer duiden ze op een manifest gebrek aan wil of bekwaamheid bij de 'verantwoordelijken' om deze problemen daadwerkelijk het hoofd te bieden (Taylor & Hale, 1986). "In general terms, social disorganisation refers to the inability of a community structure to realize the common values of its residents and maintain effective social controls" (Sampson & Groves, 1989:777; Taylor, 1996)¹⁹⁸. Centraal staat met andere woorden - al varieert de exacte terminologie wel eens van studie tot studie - het belang van een zekere mate aan sociale integratie, sociale cohesie en sociale controle; dit zijn immers de handvaten die het verder afglijden van de buurt, zowel fysiek als sociaal, moeten voorkomen, en zo een buffer vormen ten aanzien van criminaliteit, en 'angst voor criminaliteit' (zie o.a. de Hart, 2002; Kanan & Pruitt, 2002; Markowitz, Bellair, Liska & Liu, 2001; Skogan, 1990).

Sociale integratie verwijst volgens Wikström & Dolmén (2001) naar de mate waarin de buurt gemeenschappelijke waarden heeft en deelt, en de mensen van de buurt zich verbonden weten in positieve netwerken. En, aldus Wikström & Dolmén, "(a)n alternative label is that of social cohesion" (2001:124). Hoewel van sociale cohesie - of van sociale integratie,... - vele definities in omloop zijn, keert evenwel steeds een gemene deler terug: "(o)p de een of andere wijze verwijzen de gehanteerde definities doorgaans naar de coherentie van een sociaal of politiek systeem, de binding die mensen daarmee hebben en hun onderlinge betrokkenheid of solidariteit" (de Hart, 2002:9)¹⁹⁹. Bij sociale integratie of cohesie, vervult ook sociale controle een cruciale rol: sociale controle is de capaciteit van een sociale eenheid "(...) to regulate itself according to desired principles - to realize collective, as opposed to forced, goals" (Sampson & Raudenbush, 1999:610; zie o.a. ook LaGrange, 1995; Hale e.a., 1994; Bursik, 1988). Adams & Serpe (2000) drukken het als volgt uit: "(s)ocial integration also indirectly protects people from fear by improving their sense of control over the environment, which in turns positively affects subjective well-being" (Adams & Serpe, 2000:606). Het draait met andere woorden steeds om de aanwezigheid van

¹⁹⁸ Jackson (2004) verduidelijkt dit verder: "Residents read into the presence of incivility (or, perhaps one should say, read into the *interpretation* of the presence of incivility) that people and authorities have lost control over the community and are no longer in the position to preserve order (...). In this way, incivilities may symbolize the erosion of commonly accepted standards and values (...) and norms concerning public behaviour (Skogan, 1990:4), as well as a loss of social control in a neighbourhood" (Jackson, 2004:948). Ook Adams & Serpe (2000) leggen dit accent, en beklemtonen gelijktijdig het belang van deze benadering voor het 'fear of crime' onderzoek: "Much of the most promising research on fear of crime is based on social disorganization theory, which stresses the relationships among demographic characteristics, social integration, and fear of crime. In particular, the theory suggests that people who feel attached to their neighbors also perceive the neighborhood as safe. (...) Social integration, or its lack, is a critical *antecedent* to feelings of fear and vulnerability" (Adams & Serpe, 2000:606, 608-609).

¹⁹⁹ De Hart (2002) maakt gewag van enkele met 'sociale cohesie' verwante begrippen; deze worden niet zelden als synoniemen voor 'sociale cohesie' gebruikt, of vertonen in meer of mindere mate een overlap met de indicatoren die doorgaans voor 'sociale cohesie' worden gehanteerd. "Te denken valt aan begrippen als sociale integratie, solidariteit, gemeenschap en sociaal kapitaal. Ze duiken in analyses over sociale cohesie vaak in combinatie op, wat nogal eens tot conceptuele onduidelijkheid leidt" (de Hart, 2002:15; zie o.a. ook Vanderveen, 2006). Dit laatste klinkt binnen dit werk bijzonder bekend in de oren.

stimulerende en toezichhoudende netwerken, op verschillende niveaus²⁰⁰; bovendien herinnert sociale controle niet enkel aan de voor de hand liggende link met de sociale desorganisatietheorie (Shaw & McKay, 1942), maar slaat het eveneens de brug met Wilson & Kelling's (1982) *Broken Windows*, Newman's (1973) *Defensible Space* en Jacobs' (1961) 'eyes on the streets' concept.

Het onderscheiden en opsplitsen van de concepten sociale cohesie en informele sociale controle is, zo blijkt ook uit het bovenstaande, niet steeds zinvol geweest, en werd om die reden ook in vraag gesteld (Wikström & Dolmén, 2001). Dit brengt ons bij een volgende, voor deze traditie centraal concept: immers, sociale integratie en sociale controle werden overtuigend, aldus Wikström & Dolmén (2001), geïntegreerd in het concept *collective efficacy*. Sampson & Raudenbush (1999) definiëren "collective efficacy" as the linkage of cohesion and mutual trust with shared expectations for intervening in support of neighborhood social control" (Sampson & Raudenbush, 1999:612-613; zie o.a. ook Ross e.a., 2001; Markowitz e.a., 2001). Deze elementen zijn in wezen constitutieve indicatoren, bepalend voor de stabiliteit van de buurt waarin men woont; ze vormen hierbij een belangrijke sociale component naast de eerder structureel-economische factoren die de buurtstabiliteit beïnvloeden²⁰¹. Het accumulatieve effect van dergelijke (de)stabiliserende processen mag volgens deze auteurs niet worden geringschat: "(...) neighborhood instability and population change may reduce individual satisfaction with the community, both for long-term residents and newcomers" (Sampson, 1991:45; zie o.a. ook Taylor, 1996). Hoger opgeleide en beter verdienende gezinnen worden in toenemende mate aangetrokken - *pulled* - door residentiële buurten met een hogere socio-economische uitstraling, en afgestoten - *pushed* - door de teloorgang en de toenemende (perceptie van) onveiligheid in de eigen buurt, wat de stabiliteit van de buurt verder ondermijnd (Skogan, 1986). Sociale integratie en tevredenheid met de buurt waarin men leeft, dragen bij tot een algemene perceptie van de buurt als zijnde goed om wonen en veilig, en dempt 'angst voor criminaliteit' (zie o.a. Adams & Serpe, 2000; de Hart, 2002)²⁰². O'Mahony & Quinn (2001) bevestigen dit in eigen empirisch onderzoek: hun resultaten geven ondersteuning aan eerder onderzoek waarin gesuggereerd

²⁰⁰ Bursik & Grasmick (1993) onderscheiden sociale controle op drie verschillende niveaus: *private* sociale controle onder familie en dichte vrienden; *parochiale* controle, onder bekenden en minder bekenden in de eigen woonomgeving of buurt; en *publieke* sociale controle, waarbij buurten worden verbonden met de bredere omgeving (Bursik & Grasmick, 1993; Taylor, 1997). Het spreekt voor zich dat in de analyse van buurteffecten voornamelijk parochiale sociale controle voorop staat: meer specifiek houdt dit in "(...) dat bewoners op informele wijze een oogje in het zeil houden, passanten en jongeren aanspreken op niet-acceptabel gedrag en ingrijpen bij verdachte activiteiten" (de Hart, 2002:22).

²⁰¹ Stabiliteit slaat hier uiteraard niet op onveranderlijkheid; buurten zijn immers steeds 'in verandering'. "Even places that on the surface appear tranquil, families move in and out, the building stock ages, and economic forces continually affect the price and demand for housing. However, if about the same number of people move into a neighborhood as move out, and if they resemble each other, the area can be counted as stable" (Skogan, 1986:205-206; 1990:12; zie o.a. ook Sampson, 1991; Sampson & Raudenbush, 1999). Skogan noemt vier, volgens hem, sleutelfactoren, bepalend voor de stabiliteit van de buurt, met name *disinvestment*, *demolition* en *construction*, *demagoguery*, en *deindustriatilisatie* (Skogan, 1986:206-207; zie o.a. ook Bursik, 1988).

²⁰² Naast dit eerder directe effect van sociale integratie op 'angst voor criminaliteit', constateren Adams & Serpe (2000) ook een minder rechtstreekse invloed: "Social integration also indirectly protects people from fear by improving their sense of control over the environment, which in turns positively affects subjective well-being" (Adams & Serpe, 2000:606). Hiermee zitten we evenwel dichter in de buurt bij het zo dadelijk te behandelen, vierde en laatste punt van dit literatuuroverzicht.

wordt dat "(...) fear of crime may form part of a bundle of concerns experienced by members of certain communities regarding the quality of life and incivilities in their area" (O'Mahony & Quinn, 1999:245; Robinson e.a., 2003). Hierbij zijn, aldus Hale e.a. (2000), allicht niet de objectieve en fysieke condities van de buurt, althans niet rechtstreeks, noch criminaliteit en onveiligheid als dusdanig, van doorslaggevend belang, maar wel wat hierboven als *collective efficacy* werd benoemd: "(f)ear of crime is more than a response to threatened or actual victimization; it is 'a judgement that the government and the social structure will not be able to provide the collective good of safety'" (Hale e.a., 2000:212; Jackson, 2004b)²⁰³.

In dit werk is reeds herhaaldelijk gewezen op de relativiteit van causale uitspraken, en ook binnen deze onderzoekspiste is minimaal enige nuance op zijn plaats. Sampson & Raudenbush (1999) suggereren dat het effect van *collective efficacy* op criminaliteit - en evenzeer 'angst voor criminaliteit' - ook net andersom zou kunnen lopen als wat binnen deze traditie traditioneel wordt aangenomen. "It may be that neighborhood social trust and residents' sense of control are simultaneously undermined by crime" (Sampson & Raudenbush, 1999:630)²⁰⁴. Allicht is het echter accurater te spreken over reciproque verbanden, of in navolging van Skogan (1986; 1990), over *neighborhood feedback loops*: sociale desorganisatie, het fysiek en sociaal afglijden van de buurt, creëert een context waarin criminaliteit en onveiligheidsgevoelens goed gedijen (zie o.a. ook Markowitz e.a., 2001; Ross e.a., 2001; Geis & Ross, 1998). Dit afglijden zet een vicieuze, neerwaartse spiraal in beweging; de sociale cohesie en integrerende functie van de buurt neemt verder af naarmate beter bemiddelde bewoners de buurt inruilen voor een aangename wijk (Skogan, 1986; 1990; zie o.a. ook Bursik, 1988). Zij die noodgedwongen achterblijven - vaak ouderen en alleenstaanden - voelen zich geïsoleerd, machteloos en wantrouwig, en gaan zich, geconfronteerd met een instroom aan heterogene nieuwelingen, verder fysiek en psychisch terugtrekken uit de publieke ruimte. "They find themselves surrounded by unfamiliar people whom they did not choose to live with. Loneliness and lack of community attachment are significant sources of fear

²⁰³ Ook Hale's literatuuroverzicht (1996) neemt dit op als een voorname conclusie van deze onderzoekspiste: "(...) the work on fear of crime and neighbourhood change suggests that fear is aggravated by the anxieties produced when community resources are insufficient to cope with the uncertainties associated with urban decline" (Hale, 1996:117). Echter, "(p)articularly, if fear of crime is considered as a measure of individuals' unease with their local environment and community, we would suggest that social disorganization may be expected to have an impact upon it independent of its effect upon actual crime levels" (Hale e.a., 1994:212).

²⁰⁴ We wijzen erop dat in bepaalde gevallen ook een positieve relatie mogelijk is tussen enerzijds sociale controle en cohesie, en criminaliteit en 'angst voor criminaliteit' anderzijds; Warner & Wilcox Rountree (1997) benadrukken dat dit niet hoeft te wijzen op de ineffectiviteit van sociale netwerken in het voorkomen van criminaliteit - in hun geval inbraak -, maar integendeel kan duiden op een andere dan de verwachte causaliteit: "we view the positive relationship between local social ties and burglary as reflecting the effect of burglary on personal networks, rather than the effect of personal networks on burglary" (Warner & Wilcox Rountree, 1997:532). Een inbraakgolf - of de angst ervoor - kan met andere woorden mobiliserend werken, en een vorm van sociale cohesie en controle doen ontstaan die er voorheen niet was; buurtinformatie netwerken (zogenaamde BIN's), andere *Neighbourhood Watch* programma's, maar ook de eerder besproken woonerven of *gated communities* kunnen hiervan een voorbeeld zijn. "Thus a common enemy - external or internal to the group - may unite the group against the deviant, thereby contributing to group integration or solidarity. So deviant behavior may lead to increased frequency and intensity of interaction among members of the group or community" (Hartnagel, 1979:177). Lokale netwerken en banden variëren met andere woorden naar inhoud en kwaliteit naargelang de context waarbinnen deze ontstaan, en "(...) have differing effects in different types of neighborhoods" (Warner & Wilcox Rountree, 1997:520).

among the urban elderly” (Skogan, 1986:208). ‘Angst’ ondermijnt op zijn beurt echter de capaciteit en het vermogen van de gemeenschap om deze problemen het hoofd te bieden, juist omdat “(i)t stimulates physical and psychological withdrawal from the community, a weakening of informal social control mechanisms, a decline in the organizational life and mobilization capacity of the neighborhood, deterioration of local business conditions, and further disorder and crime. These problems feed on themselves, spiraling neighborhoods deeper into decline” (Skogan, 1986:222; 1990:13; zie o.a. ook Garofalo, 1981).

Rest ons nog een andere, laatste nuance. We betoogden hoger reeds dat het onderzoek naar de effecten van de fysieke kwaliteit en sociale cohesie van de buurt voornamelijk naar subjectieve percepties bij individuen peilde; hiervoor zijn enkele logische redenen te geven (zie o.a. ook Vowell & Howell, 1998). Niettemin laat deze onderzoekspiste zien dat buurteffecten - of algemener: meso- en macroverklaringen - een impact kunnen hebben op het individu naast en boven individuele effecten op het microniveau (Wikström, 1995; Sampson & Raudenbush, 1999). De Hart & Roes (2002) stellen vast dat sterke sociale cohesie tussen buurtgenoten zowel de kans om slachtoffer te worden van uiteenlopende vormen van criminaliteit, als het onveiligheidsgevoel, beduidend onderdrukt, ongeacht de individuele kenmerken van personen (de Hart & Roes, 2002:323; zie ook Maas-de Waal & Wittebrood, 2002). Anderzijds leert men uit menig *multilevel* onderzoek dat hogere orde effecten doorgaans relatief weinig verklaren, en dat die verklaarde variantie, te wijten aan bijvoorbeeld buurtkenmerken, accumulatief daalt naarmate meer kenmerken op het lagere niveau worden toegevoegd. Dit is op zich niet zo onlogisch; de link tussen objectieve kenmerken van de buurt, en de subjectieve perceptie ervan, is immers allesbehalve éénduidig (Taylor & Hale, 1986). Met name wanneer het afhankelijke, te verklaren concept zich op individueel niveau bevindt, zoals ‘angst voor criminaliteit’, mag men dit niet uit het oog verliezen; hier in het bijzonder loert het klassieke gevaar van de ecologische fout (Vowell & Howell, 1998). Immers, “(t)o describe a neighborhood, a person must be aware of it and perceive it” (Ross & Mirowsky, 1999:414; Geis & Ross, 1998:234; zie o.a. ook Pauwels & Pleysier, 2005; 2003). De perceptie van incivilities overstijgt het eenvoudig vaststellen van de aanwezigheid ervan, en draagt in zich steeds inherent een evaluatie of oordeel (Jang & Johnson, 2001). Het komt erop neer dat twee bewoners van eenzelfde buurt geenszins noodzakelijk deze buurt, en zijn fysieke en sociale eigenschappen, op een identieke wijze percipiëren en evalueren; hun perceptie stemt met andere woorden niet noodzakelijk overeen met de ‘objectieve’ realiteit, iets wat vanuit het eerder behandelde proces van informatieverwerking geenszins mag verwonderen (Austin, Furr & Spine, 2002)²⁰⁵. Vowell & Howell (1998) concluderen hieruit dat onderzoek

²⁰⁵ Zo stellen Ross & Mirowsky (1999; zie o.a. ook Jang & Johnson, 2001) vast dat de correlaties tussen de beoordeling van *disorder* in de buurt door respondenten - *perceptual measures* -, en door onafhankelijke beoordelaars - *observational measures* - weliswaar positief zijn, maar niet noodzakelijk erg sterk. Ross & Mirowsky rapporteren, op basis van ander onderzoek, correlaties gaande van nauwelijks .20 tot .76 (Ross & Mirowsky, 1999:414). Ook Jang & Johnson (2001) vinden relatief matige correlaties tussen *perceptual* en *observational measures of disorder*, tussen .30 en .62. Uiteraard betreft het hier tweemaal een perceptie: “Because both researcher and resident assessments are reports of what they observe, however, it is not the case that the first is more objective” (Ross & Mirowsky, 1999:414; zie o.a. ook Austin e.a., 2002; Robinson e.a., 2003).

waarin men verkiest zich te concentreren op de perceptie, boven de 'objectieve realiteit', in potentie "(...) provides a more complete understanding of the micro-level processes underlying macro-level studies" (Vowell & Howell, 1998:368)²⁰⁶.

3.3.4 Sociaal-psychologische factoren

Afhankelijk van het onderzoek - en bijgevolg van de daarbij gebezigde concepten en operationaliseringen - kan 'angst voor criminaliteit' een zeer directe, emotionele reactie op een concrete situatie of gebeurtenis zijn, en soms ook een soort sublimatie of veruitwendiging van een eerder vaag en ambigu gevoel van onzekerheid over het eigen leven en de wereld waarin geleefd wordt. Dit gezegd zijnde, is het dan ook enigszins vreemd, aldus Hale (1996), dat in vergelijking met de output in andere disciplines, "(...) there has been relatively little work from social psychologists on the specific issue of fear of crime" (Hale, 1996:120). Geheel verwonderlijk hoeft dit evenwel niet te zijn; het gros van het onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' rust grotendeels op de klassieke, (inter)nationale crime en victim surveys waarin, naast slachtofferschap en enkele klassieke achtergrondvariabelen *de facto* nauwelijks of geen ruimte is voor theoretisch relevante, sociaal-psychologische concepten. De onderzoekstraditie, met in haar kielzog ook kleinschalige studies, ging de ingeslagen weg verder, en concentreerde zich lange tijd inderdaad op klassieke, socio-demografische verklaringen; zodoende, "(...) researchers have largely ignored social psychological and psychological factors that may be important in explaining the fear of crime" (Farrall e.a., 2000:400).

Dit is echter niet het hele verhaal. Deze vierde onderzoekspiste naar de sociaal-psychologische achtergronden en verklaringen voor 'angst voor criminaliteit', is in zekere zin ook een 'restcategorie', waarbij in de voorgaande drie grote onderzoekspistes ongetwijfeld reeds sporadisch en fragmentair elementen resorteerden, die strikt genomen ook hier aan bod kunnen komen. Van recentere datum zijn de - vooralsnog eveneens sporadische - pogingen om sociologische en sociaal-psychologische concepten in een globaal en theoretisch ondersteund verklaringsmodel te integreren (zie o.a. Ditton & Farrall, 2000; Farrall e.a., 2000; Jackson, 2004b). Ditton & Farrall (2000), in hun literatuuroverzicht eveneens vertrekkend van Hale's vier grote dimensies, laten er dan ook weinig twijfel over bestaan waarom in hun werk met name deze piste een bijzondere aandacht geniet: "partly because the development of a reasonably robust social psychological model

Aangezien echter percepties van éénzelfde 'realiteit' variëren, is evengoed aangetoond dat 'perceptie' en 'realiteit' niet geheel overlappen. Sampson & Raudenbush (1999) waarschuwen ook hier voor de relativiteit van causale uitspraken, en het potentieel gevaar van microlevel analyses. Hoge correlaties tussen *disorder* en 'angst voor criminaliteit' krijgen soms verkeerdelijk een causale interpretatie - *disorder* leidt tot 'angst voor criminaliteit': echter, de perceptie *van disorder* kan evengoed voortkomen uit 'angst voor criminaliteit' (Garofalo & Laub, 1978; Wilcox Rountree & Land, 1996; Robinson e.a., 2003; Jackson, 2004). "Residents fearful of crime report more disorder than do residents who experience less fear, even though both sets of observers are reporting on the *same* neighborhood (...). In this scenario, the fear (or vulnerability) of residents might be said to induce perceptions of disorder" (Sampson & Raudenbush, 1999:606; Skogan, 1990).

²⁰⁶ Immers, "(i)n short, the effect of macro-level processes can emerge at the individual level in the behavior of humans" (Vowell & Howell, 1998:368).

of the fear of crime is one of the most recent developments in this field, and partly because it suggests a new avenue for others to pursue” (Ditton & Farrall, 2000:xx). Om dezelfde reden krijgt ook in het vervolg van dit werk, deze relatief recent ingeslagen weg, een voorname plaats, in het bijzonder wanneer in een volgend deel de ‘uitwegen’ voor het etiologisch onderzoek aan bod komen, en in het empirisch luik ook eigen etiologisch onderzoek wordt aangesneden.

SOCIOLOGIE VAN EMOTIES

‘Angst voor criminaliteit’ beter begrijpen kan alleen wanneer men zich tenvolle bewust is van, èn de sociale, èn de psychologische inslag van zowel het centrale concept als de achterliggende verklaringen, en misschien nog meer van de complexe interactie tussen beiden. Impliciet is dit allicht reeds duidelijk uit veel van wat hierboven en tot nu toe reeds aan bod kwam. We sluiten ons in dit opzicht ook volledig aan bij onder andere het pleidooi van Ditton & Farrall (2000) en Jackson (2004a; 2004b; 2005) voor een verdere integratie van de relevante inzichten uit zowel sociologie als psychologie, als een noodzakelijke en unieke uitweg voor de ‘fear of crime’ onderzoekstraditie die reeds geruime tijd ter plaatse trappelt. Interdisciplinariteit, niet omdat het ‘goed staat’, maar omdat het onderwerp zelf dit verlangt en eist.

In surveyonderzoek uitdrukking geven aan een zekere ‘angst voor criminaliteit’ kan de vertaling van een ervaren en zeer concrete emotie zijn, maar eveens de articulatie van ‘meer algemene, bredere sociaal-culturele attitudes en waarden’ (Jackson, 2004b). Criminaliteit en onveiligheid fungeren dan als bliksemafleider, als metafoor voor de sociale problemen van een lokale gemeenschap of de bredere maatschappij (Jackson, 2004b:963); of nog: “(...) we have increasingly come to use the language of crime and concern to express daily encounters with anti-social behaviour and the deterioration of social control; with perceived diversity and conflict in the norms and values of individuals and groups; and with a myriad of other related social changes. Our attitudes articulate the importance we place on cohesion and consensus, on civility and predictability of interaction, on the presence or absence of security and safety for ourselves and significant others, and on changing margins of tolerance for certain behaviours. And these are, one can be sure, *social psychological features* that are at the heart of everyday life” (Jackson, 2004a:58-59; *eigen cursivering*).

Jackson’s (2005) pleidooi om het ‘fear of crime’ debat in de toekomst in toenemende mate te laten inspireren door wat hij een *psychology of social order* noemt, klinkt geenszins bevreemdend. Enerzijds past het in een bredere tendens die ook binnen het criminologisch onderzoek in het algemeen kan worden geobserveerd; de Haan & Loader (2002) moedigen de theoretische criminologie aan om de ‘plaats van emoties in het sociale leven’ - Norbert Elias indachtig²⁰⁷ - een meer fundamentele status toe

²⁰⁷ Elias’ hoofdwerk, *Het civilisatieproces*, is bij uitstek voorloper en pleitbezorger van deze tendens; centraal hierin staat dat “(...) ieder onderzoek dat alleen het bewustzijn van mensen, hun ‘ratio’ of hun ‘ideeën’ bekijkt en niet tegelijkertijd ook de driftstructuur, de richting en gedaante van de menselijke

te kennen. Theoretische criminologie lijkt in de afgelopen decennia de voeling met de alledaagse realiteit, met de wereld *out there*, langzaam verloren geraakt. Wil men deze kloof in de toekomst dichten, dan kan men, aldus de Haan & Loader (2002), niet langer om het belang van emoties en affectieve dimensies in criminologische theorieën heen; “something that requires a more active engagement with - and in - the sociology of emotions” (de Haan & Loader, 2002; zie o.a. ook Barbalet, 1998; Tudor, 2003). De Haan & Loader (2002) merken, zoals hierboven reeds aangegeven, deze beweging ook op in het ‘fear of crime’ onderzoek: “(s)everal authors have also - relatedly - begun to probe more searchingly that hitherto rather unquestioned category *fear of crime*, and endeavoured to make more adequate sense of citizens’ often *impassioned demands for order*” (de Haan & Loader, 2002:247; zie o.a. ook Hollway & Jefferson, 1997; Jefferson & Hollway, 2000).

Anderzijds zal het ook de aandachtige lezer van bovenstaand literatuuroverzicht niet zijn ontgaan dat sociaal-psychologische factoren in de verklaring van ‘angst voor criminaliteit’ geenszins tot het exclusief domein van deze vierde en laatste onderzoekspiste behoren. In die zin is wat hier ter sprake komt, en dus grotendeels ook wat Jackson (2005a) vat onder de noemer *psychology of social order*, de logische integratie van verschillende, reeds in de eerste drie verklaringsgroepen aan bod gekomen elementen. Het bouwt verder op de subjectieve interpretatie en affectieve beleving van de fysieke en sociale omgeving en context; factoren die een bijzonder risicobewustzijn kunnen opwekken of een gevoel van kwetsbaarheid teweeg brengen (Jackson, 2004b). Het betreft het geheel aan reeds besproken ervaringen en percepties uit de onmiddellijke leefwereld, maar “(i)t also brings to the fore the rich range of social-psychological content and process at the heart of how people make sense of their social world” (Jackson, 2004b:947; Tudor, 2003). Ook van Dijk vertrekt vanuit de invalshoek dat ‘gevoelens van onveiligheid en onzekerheid een uitdrukking zijn van de wijze waarop individuen de samenleving, en hun plaats daarin, ervaren’ (van Dijk, 2004:408; zie o.a. ook Bruinsma, 2004).

ERVARING EN EXPRESSIE

Fattah & Sacco (1989; zie o.a. ook Pleysier e.a., 2002b) spraken in dit opzicht eerder reeds toepasselijk over *experiential* en *perceptual* variabelen, als twee van de vier - in hun literatuuroverzicht voorkomende - brede verklaringsgroepen voor ‘angst voor criminaliteit’²⁰⁸. *Experiential* variabelen refereren aan significante ‘ontmoetingen, ervaringen en relaties die de bezorgdheid of ‘angst voor criminaliteit’ versterken of juist afzwakken; “(e)veryday experiences of anxiety about the risk of victimization make up one aspect of fear of crime - the ‘experience’ component” (Jackson, 2004b). Het gaat om confrontaties met, en blootstelling aan criminaliteit, eerder reeds gevat

affecten en hartstochten, schiet van meet af aan zijn doel voorbij. Zulk onderzoek mist veel dat onontbeerlijk is om mensen te begrijpen” (Elias, 1994:486; geciteerd in de Vries, 2005:6).

²⁰⁸ De twee andere, brede etiologische categorieën in Fattah & Sacco’s (1989) overzicht zijn enerzijds sociaal-demografische of ‘sociale status’ (‘geslacht’, ‘leeftijd’, ‘behoren tot een minderheid’,...) variabelen en anderzijds ‘contextuele variabelen’. Onder die laatste noemer vallen dan de ‘graad van urbanisatie’, de ‘kenmerken en condities van de buurt’ en de ‘aard van de behuizing en de bewoners’ (Fattah & Sacco, 1989).

onder de brede noemer 'victimisatie', maar ook en misschien vooral om het belang van sociale integratie en netwerken waarop men al dan niet kan terugvallen.

De *perceptuele* variabelen waarover Fattah & Sacco (1989) het hebben, vertegenwoordigen daarentegen een eerder expressieve component van 'angst voor criminaliteit'. Immers, het 'fear of crime' discours beweegt zich niet in een soort psychologisch vacuüm; hoe mensen denken en praten over criminaliteit en onveiligheid hangt samen met hun houdingen en attitudes ten aanzien van tal van andere thema's. Om die reden is het volgens Fattah & Sacco dan ook imperatief "(...) to conceptualize fear of crime in a way that takes account of the larger attitude matrix of which it is a part" (Fattah & Sacco, 1989:223). Die bredere, achterliggende attitudematrix bevat volgens Fattah & Sacco drie elementen; vooreerst - dit kreeg in ons overzicht reeds een plaats - het geloof in en de perceptie van de eigen fysieke weerbaarheid of het gebrek eraan - kwetsbaarheid -, maar ook hoe meer algemeen gedacht wordt over criminaliteit en recht, politie(k) en justitie; en tenslotte sommen Fattah & Sacco (1989) een hoeveelheid indicatoren op die 'angst voor criminaliteit' in belangrijke mate mee vorm geven vanuit een meer algemeen gevoel van ontevredenheid met en onbehagen over de persoonlijke en sociale condities waarin men leeft. Dit laatste punt geeft, aldus Fattah & Sacco (1989) uitdrukking aan een achterliggende en sluimerende psychologische malaise, in empirisch onderzoek geoperationaliseerd aan de hand van een variëteit aan variabelen of constructen zoals - vrij vertaald - 'anomie en aliënatie, weerszin voor sociale veranderingen, pessimisme over de toekomst, het gevoel niet langer controle te hebben over de eigen levensloop, het gebrek aan interpersoonlijk wantrouwen, en ontevredenheid met het buurtleven' (Fattah & Sacco, 1989:223; zie o.a. ook Pleysier e.a., 2002b). Ook bij Hale (1996) vinden we een resumé van verscheidene in empirisch onderzoek aan bod gekomen sociaal-psychologische variabelen; het gaat dan bijvoorbeeld om de concepten 'vervreemding, anomie, onbehagen ten aanzien van sociale verandering, een pessimistische toekomstvisie, de perceptie van oncontroleerbaarheid, interpersoonlijk wantrouwen, ontevredenheid met de leefomgeving, enz.' (Hale, 1996:120; zie o.a. ook Pleysier e.a., 2002a; 2001a)²⁰⁹.

Jackson (2004b) zit ook wat dit betreft op dezelfde lijn als Fattah & Sacco (1989) en onderscheidt tegen de achtergrond van deze perceptuele variabelen een tweede 'fear of crime' aspect: naast de besproken 'ervaringscomponent', wordt hier een eerder expressief aspect van 'angst voor criminaliteit' - *expressive fear* - gevat. Overigens kwam ook dit aspect reeds ter sprake: het draait om de idee dat "(...) responses to crime surveys distil a whole host of broader quality-of-life concerns regarding social relations and conditions" (Jackson, 2004b:947; zie o.a. ook Hollway

²⁰⁹ Vermeldenswaardig is hier zeker nog Hale's (1996) bemerking omtrent de ambiguïteit van (al te) causale uitspraken. "It is arguable that these psychological attributes are consequences of fear rather than causally prior or, alternatively, that fear of crime measures were in fact themselves measures of a psychological malaise and sense of unease with urban living" (Hale, 1996:120). Ook Fattah & Sacco (1989) waarschuwen op een parallelle toon: "(w)hile causal arguments are popular (e.g. anomia causes fear) other writers suggest that many of these measures reflect the effects rather than the determinants of fear. Still others maintain that traditional fear of crime measures are themselves indicators of diffuse anxieties about the quality of urban life" (Fattah & Sacco, 1989:223). Het is in dit werk overigens niet de eerste maal dat causaliteit op een nuancerende noot onthaald wordt.

& Jefferson, 1997; Taylor & Jamieson, 1998; Tudor, 2003; Vanderveen, 2006). Beide elementen - *ervaring* en *expressie* - zijn ook Hale (1996) niet ontgaan in het overeenkomstige laatste punt van zijn literatuuroverzicht: "(f)or some researchers fear of crime is an emotional response to signals of danger in the environment while to others it is a manifestation of a general uneasiness about the world" (Hale, 1996:120). Jackson (2004b) ziet overigens in het onderscheid tussen en de aandacht voor deze beide aspecten van 'angst voor criminaliteit' een belangrijk aandachtspunt voor toekomstig (survey) onderzoek: "(o)ne way forward is to treat fear as an expression of related concerns, funnelled through this concept of crime (expressive fear), as much as summed expressions of threat and vulnerability (experienced fear)" (Jackson, 2004b:962-963)²¹⁰. Het mag duidelijk zijn dat dit onderscheid in belangrijke mate terugvoert naar de 'conceptuele en operationele' bekommernissen die in het eerste deel van dit literatuuroverzicht ter sprake kwamen; gezien - en hierbij sluiten we ons dus ten volle aan bij Jackson (2004b; zie o.a. ook Vanderveen, 2006) - het belang hiervan voor het toekomstig 'fear of crime' onderzoek, wordt deze thematiek, met het oog op het empirisch luik, in het volgend deel terug opgenomen.

NAAR EEN GEÏNTEGREERD VERKLARINGSMODEL...

Ondanks beide bovenstaande opsommingen lijkt de onderzoeksliteratuur op dit punt echter vooralsnog coherentie en integratie te ontberen. Er zijn dan ook relatief weinig studies die zowel sociologische als sociaal-psychologische verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' weten te integreren in een substantieel en theoretisch gestuurd, etiologisch model. Met name hierin onderscheidt deze vierde onderzoekspiste zich allicht best van de individuele en fragmentaire elementen die verspreid over de drie voorgaande pistes - impliciet dan wel expliciet - reeds aan bod kwamen. De literatuuroverzichten van zowel Hale (1996) als Ditton & Farrall (2000) vermelden in essentie slechts... één enkele studie met een volwaardig sociaal-psychologisch verklaringsmodel, zijnde van der Wurff, Van Staalduinen & Stringer (1988; 1989). Meer zelfs, Farrall e.a. (2000) hernemen het werk van van der Wurff e.a. (1989), en spreken daarbij van een replicatie van "(...) what is currently just about the only social psychological model of the fear of crime" (2000:399).

Het sociaal-psychologisch model van van der Wurff e.a. (1989) is een "carefully reasoned assessment of the processes by which fear may become realized in people's everyday lives" (Ditton & Farrall, 2000:xx). De auteurs vonden dat de verklaringskracht van hun sociaal-psychologisch model voor 'angst voor criminaliteit' superieur is ten aanzien van de klassieke socio-demografische verklaringen; bovendien kan een combinatie van beide modellen - socio-demografische en sociaal

²¹⁰ Dit heeft belangrijke implicaties waarop reeds eerder werd gealludeerd, en dit zowel voor het toekomstig 'fear of crime' onderzoek als voor de interpretatie en waardering van veel bestaand onderzoek. 'Fear of crime' fungeert dan als een soort 'spons', "(...) absorbing all sorts of anxieties about related issues of deteriorating moral fabric, from family to community to society" (Jackson, 2006:261). Jackson (2004b; 2006) verduidelijkt dit verder: "Attitudes toward crime express a range of complex and subtle lay understandings of the social world-broader social values and attitudes about the nature and make-up of society and community, the value placed on crime in its symbol of deterioration, and all the implications that flow from both its prevalence and its impact" (Jackson, 2004b:963; 2006:261).

psychologische factoren - tot één derde van de variantie van de afhankelijke 'fear of crime' variabele verklaren (van der Wurff e.a., 1989; Hale, 1996; Farrall e.a., 2000)²¹¹. Het model van van der Wurff en zijn collega's geniet ook ondersteuning in het replicatieonderzoek van Farrall e.a. (2000) in Schotland. Alhoewel de replicatie van Farrall e.a. (2000) ook belangrijke nuances in de opzet en het onderzoek van van der Wurff e.a. (1989) aanbrengt, blijft over beide studies heen een hoofdzakelijk eenstemmig eindoordeel hangen: het formuleren en specificeren van een sociaal-psychologisch model voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit' in de onmiddellijke omgeving biedt, aldus de auteurs, een dieper inzicht in zowel de aard en achtergrond van deze emoties, als in hun samenhang met de klassieke (socio-demografische) kenmerken. "Feeling unsafe in a situation is not merely a global evaluation of that situation. It is possible to identify specific factors that have to do with respondents' views of themselves and of their physical and social surroundings" (van der Wurff e.a., 1989:159). Toekomstig onderzoek en onderzoekers doen er goed aan deze ingeslagen weg verder te exploreren, en met name een doorgedreven integratie van sociaal-psychologische factoren in zowel bredere als theoretisch meer omvattende 'verklaringsmodellen, na te streven (Hale, 1996).

Alhoewel we ons grotendeels kunnen terugvinden in het zojuist verwoorde pleidooi, delen we niet het 'pessimisme' dat men hieromtrent aantreft bij Hale (1996), Ditton & Farrall (2000), en met name Farrall e.a. (2000). Weliswaar is deze vierde onderzoekspiste, met zijn sociaal-psychologische en sociologische verklaringen voor 'angst voor criminaliteit', jong en relatief recent; bovendien is het ontegensprekelijk zo dat, meer algemeen, ook het empirisch toetsen van complexe etiologische modellen tot voor kort met relatief veel - dikwijls onoverkomelijke - praktische en methodologische problemen af te rekenen had. Zoals elders reeds betoogd, vinden recente, geavanceerde statistische technieken en toepassingen vanuit het sociaal-wetenschappelijk onderzoek slechts met mondjesmaat hun weg naar het criminologisch onderzoek, en in het bijzonder naar de 'fear of crime'

²¹¹ Het model van van der Wurff e.a. (1989) is in essentie beperkt tot slechts vier centrale, social-psychologische constructen (telkens gemeten door twee indicatoren) die de nadruk leggen op de percepties van het individu in zijn dagelijkse omgeving; de factoren zijn (1) *attractivity* - "the extent to which people see themselves as or their possessions as an attractive target or victim for criminal activities" -, (2) *evil intent* - "the extent to which a person attributes criminal intentions to another individual or to a particular group" -, (3) *power factor* - "the degree of self assurance and feeling of control that a person has with respect to possible threat or assault by another" -, en tenslotte (4) *criminalizable space* - "this has to do with the situation in which a crime may take place. The emphasis here is on 'characteristics of place and time and of the presence of others'" (Hale, 1996:120-121; van der Wurff e.a., 1989:144-145). De socio-demografische factoren die worden toegevoegd zijn klassiek, en bestaan uit geslacht, leeftijd, opleiding, inkomen en gezinssamenstelling. Verder werd ook rekening gehouden met de omvang van het netwerk van kennissen in de buurt en de participatie in activiteiten buitenshuis. Alhoewel men allicht terecht kan inbrengen dat het model van van der Wurff e.a. (1989) met zowel socio-demografische als waarschijnlijk ook sociaal-psychologische variabelen kan worden uitgebreid, merken Ditton & Farrall (2000) op dat het model niettemin opvallend veel elementen die reeds in de literatuur ter sprake kwamen, weten te integreren: "(...) vulnerability, stranger danger, concerns about unsupervised youths and the location of potential assaults are all to be found in their discussion of their model" (2000:xx; Hale, 1996). Echter, meer dan bij een klassiek socio-demografisch verklaringmodel confronteren sociaal-psychologische verklaringen ons wederom met het ambigue karakter van causaliteit (van der Wurff e.a., 1989; Hale, 1996; Farrall e.a., 2000). "In constructing the social psychological model, the explanatory variables were linked as closely as possible to the fear variable, risking circularity: Feelings of unsafety could already be intimately embedded in the variables postulated for the social psychological model. (...) With the demographic model, the direction of these relations can only be one way" (van der Wurff, 1989:158; zie o.a. ook Jackson, 2005b).

onderzoekstraditie. Niettemin getuigt het onmiskenbaar van een onderschatting van formaat wanneer men deze vierde onderzoekspiste *de facto* zou beperken tot één enkele studie, met name die van van der Wurff e.a. (1989); ook wanneer men de verlopen jaren sinds dit statement werd opgetekend in het replicatieonderzoek van Farrall e.a. (2000), niet in rekening brengt, blijft het een op zijn minst wat overtrokken conclusie. Let wel, hiermee wensen we niets af te doen aan de waarde dat het werk van van der Wurff e.a. (1989) ontegensprekelijk bezit, integendeel²¹²; waar het echter om gaat is dat de onderzoeksliteratuur misschien niet talloze, noch talrijke, maar niettemin een uitgesproken aantal voorbeelden telt van empirisch onderzoek, waarbij sociaal-psychologische en sociologische elementen in meer of mindere mate worden geïntegreerd tot een 'etiologisch model' voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit'. Uiteraard kan men discussiëren over de complexiteit van deze modellen, over wat nu precies onder de noemer 'sociaal-psychologische verklaringen' valt en wat niet, alsook over de mate waarin deze empirische oefeningen daadwerkelijk theoretisch ondersteund worden dan wel methodologisch gezond zijn; het bestaan van deze pogingen überhaupt miskennen, ligt echter heel wat moeilijker en is intellectueel niet helemaal correct.

Om te beginnen had Hale (1996) het reeds - zie hierboven - over auteurs die poogden sociaal-psychologische factoren te integreren in bredere, verklarende modellen; hij noemde, en we herhalen even: "(...) alienation and anomie, unease over the rate of social change, pessimism about the future, perceived lack of control over life circumstances, and (...) a lack of interpersonal trust and dissatisfaction with neighbourhood life" (Hale, 1996:120; zie ook Fattah & Sacco, 1989). Allicht één van de eerste verklarende modellen, al is van een empirische toets niet meteen sprake, is het brede 'quality of life' model van Garofalo & Laub (1978); zij zien de 'echte' angst voor criminaliteit als een veruitwendiging van een veel vager onbehagen en onwelzijn met de bredere context van het bestaan, waarbij 'fear of crime' nauw verweven is met andere, sociaal-psychologische concepten die ze vatten onder de noemer *concern for community*, met name "(...) the feeling that one's social situation is unstable, anxiety about strangers, the belief that one's moral beliefs are being offended, and so forth" (Garofalo & Laub, 1978:250). Hale (1988) voorziet in een empirische test van Garofalo & Laub's 'quality of life' model, en treft een opvallende samenhang aan tussen 'angst voor criminaliteit', en de mate van participatie in en verbondenheid met de sociale omgeving en gemeenschap (zie o.a. ook Henig & Maxfield, 1978; Riger, LeBailly & Gordon, 1981). In de literatuur wordt ook het onderzoek van Taylor & Hale (1986) frequent geciteerd; Taylor & Hale onderzochten

²¹² Niet alleen omwille van het sociaal-psychologisch verklaringsmodel, of omdat dit binnen deze onderzoekstraditie ongetwijfeld een van de eerste toepassingen van structurele equatie modellen moet zijn, oogst en verdient het werk van van der Wurff e.a. (1989; zie ook van der Wurff, 1992) bijval en waardering; ook met betrekking tot de operationalisering van het afhankelijke concept is dit een naar ons aanvoelen belangwekkende publicatie. "Van der Wurff *et al.* chose to assess fear of crime by presenting respondents with descriptions of six situations, followed in turn with the same nine questions intended to establish possible feelings of unsafety" (Hale, 1996:121). Ook Farrall e.a. (2000) stippen in hun replicatie de waarde van het meetinstrument aan: "(t)he measure of the fear of crime employed by van der Wurff *et al.* relies upon vignettes which outline six situations. Vignettes (...) have the benefit of providing the measurement of complex phenomena in social contexts" (Farrall e.a., 2000:403). Deze keuze inspireerde ook ons empirisch onderzoek (zie deel 4 en 5) tijdens de conceptualisering en operationalisering van 'angst voor criminaliteit'.

drie verschillende, causale modellen voor de verklaring van 'fear of crime' op hun empirische houdbaarheid. Hun conclusies liggen in lijn met wat eerder door Garofalo & Laub (1978) werd besloten: 'fear of crime' is in belangrijke mate verbonden met een breder en vager gevoel van *urban unease*, en dit ongeacht de buurt waarin men woont (Taylor & Hale, 1986). Het mag duidelijk zijn dat ook veel van de studies in het spoor van de sociale desorganisatietheorie, nauw aanleunen bij wat we hier een breed sociaal-psychologisch model noemen.

In dit verhaal verdient allicht ook Yin's onderzoek naar 'fear of crime' bij senioren (1980), een vermelding; vanuit het gebrek aan een omvattend conceptueel kader, construeert Yin een voor 'fear of crime' verklarend model via drie grote bouwblokken. Naast een klassiek blok met demografische kenmerken van het individu en residentiële eigenschappen van de woning en buurt, voegt Yin (1980) sociale en psychologische determinanten toe. Onder de eerste vat hij onder meer de uitgebreidheid van het sociaal netwerk en de betrokkenheid op de buurt en zijn bewoners; bij de psychologische determinanten zit dan bijvoorbeeld het ingeschatte vermogen - fysiek, emotioneel en financieel - om van een slachtofferschap te herstellen. In feite effent Yin op deze manier het pad om in het etiologisch onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' te streven naar een integratie van klassieke psychologische concepten, zoals *locus of control* en *active mastery*, met een eerder breed-sociologische traditie, bij Yin geïnspireerd door Garofalo & Laub's (1978) *disrupted sense of community* (Yin, 1980:501; zie o.a. ook Sacco & Glackman, 1987; van der Wurff, 1992; Vitelli & Endler, 1993; Houts & Kassab, 1997; Gibbs, Puzanchera, Hanrahan & Giever, 1998). Een empirische toets van enkele van Yin's (1980) sociaal-psychologische determinanten, vinden we bij Silverman & Kennedy (1984), in een voor deze onderzoekstraditie, en voor die tijd - en in veel opzichten nog steeds - relatief geavanceerd methodologische artikel. Ook bij Silverman & Kennedy staat een integratieve benadering voorop: "(m)ore recently, researchers have begun to investigate some of the other elements identified by Yin²¹³. (...) Of the variables specified by Yin, the ones that have been least investigated are those that involve the psychological component in fear of crime. (...) The psychological components are alluded to but rarely investigated" (Silverman & Kennedy, 1984:2). Silverman & Kennedy (1984) onderzochten meer in het bijzonder, en naast enkele klassieke variabelen, de invloed van de mate waarin men in het algemeen tevreden is over het eigen leven en eenzaamheid, op 'fear of crime'. Alhoewel de resultaten relatief ambivalent en niet overal conform de verwachtingen waren, blijft het in dit overzicht ongetwijfeld een vermeldenswaardig artikel.

Het onderzoek van Eve & Brown (1984) vertoont veel parallellen; onder een relatief grote groep senioren wordt ook hier, zij het methodologisch wat bescheidener, gezocht naar het effect van de mate van tevredenheid met de eigen (financiële) situatie, de perceptie van machteloosheid, eenzaamheid en sociale isolatie, op 'fear of crime'. De auteurs lezen in de resultaten van het onderzoek

²¹³ Hiermee doelen Silverman & Kennedy op "(s)ocial support systems, social diversity and social isolation and their respective relationships with fear have been investigated" (1984:2).

bovendien een partiële bevestiging voor de hypothese dat 'fear of crime' dikwijls de veruitwendiging is van een eerder symbolische angst die ontstaat uit de diffuse onzekerheid over de toekomst in een snel veranderende maatschappij, waartegen bij uitstek ouderen minder goed gewapend zouden zijn (zie o.a. ook Krannich, Greider & Little, 1985; Krannich, Berry & Greider, 1989; Bannister, 1993; Taylor & Jamieson, 1998). In de onderzoekstraditie zijn tal van studies gepubliceerd die op deze 'integratieve gedachte', soms expliciet, dikwijls impliciet, verder bouwen²¹⁴. In ieder geval, zoveel is duidelijk, liggen deze studies en de daarbij gebruikte verklarende concepten - tevredenheid, machteloosheid, sociale cohesie, eenzaamheid,... - in een lijn van onderzoek waarbij een eerder sociaal-psychologische, individugerichte benadering samenvalt met de ideeën en het gedachtegoed van het sociale desorganisatie paradigma; eerder hadden we het reeds over de 'tweede generatie' sociale desorganisatie denkers. Volgens Adams & Serpe (2000), die gelijkaardige concepten benutten, komen we meer te weten over de oorzaken en gevolgen van 'angst voor criminaliteit' "(...) by combining the social disorganization literature's discussion of social integration with the social stress model of psychological distress" (Adams & Serpe, 2000:606; zie o.a. ook Lawton, Nahemow, Yaffe & Feldman, 1976). Integratie en vertrouwen in een hecht sociaal netwerk verhoogt niet alleen de algemene kwaliteit van en tevredenheid met het leven, het geeft individuen ook het gevoel controle te hebben op hun omgeving en wat zich daarin afspeelt; het is dit proces, in een notedop, dat ook een buffer kan zijn tegen angstgevoelens zoals 'angst voor criminaliteit'.

... AAN EEN BREED-MAATSCHAPPELIJKE KAPSTOK

Net zomin als het individu betekenis geeft aan feiten en situaties in een psychologisch vacuüm, doet het dat sociologisch gesproken in het ijle; de individueel ervaren onveiligheidsgevoelens of 'angst voor criminaliteit' zijn tot op zekere hoogte steeds mede uitdrukking van de wijze waarop individuen de onmiddellijke omgeving én de bredere samenleving, en hun plaats daarin, ervaren en betekenis geven (van Dijk, 2004; Jackson, 2004b; Fattah & Sacco, 1989). Wil men met andere woorden het fenomeen 'angst voor criminaliteit' daadwerkelijk doorgronden, dan kan eigenlijk een fundamentele en kritische tijdsdiagnose van de samenleving waarin we leven niet ontbreken. Alhoewel in essentie de kern van deze gedachte reeds subtiel te ontdekken valt in Furstenberg's pionierswerk (1971) - "concern about crime is at least in part an expression of resentment of changing social conditions" -, is van enige kruisbestuiving tussen de theoretische, (macro)sociologische literatuur met onze laat-moderne maatschappij als onderwerp, en de 'fear of crime' onderzoekstraditie pas het laatste decennium sprake (zie o.a. Pleysier e.a. 2004d; 2001a; 2001b).

'Angst voor criminaliteit' of 'gevoelens van onveiligheid' roepen spontaan bepaalde beelden voor ogen, aldus Huyse (1996). "De bejaarde dame wier handtas wordt

²¹⁴ We verwijzen onder meer naar Lawton & Yaffe (1980), Toseland (1982), Baldassare (1986), Sacco & Glackman (1987), Fattah & Sacco (1989), Covington & Taylor (1991), Sacco (1993), Wilcox Rountree & Land (1996), Williams Reid, Timmons Roberts & Monro Hilliard (1998), Geis & Ross (1998), Adams & Serpe (2000), Ross e.a. (2001), Jackson (2002), McCrea, Shyy, Western & Stimson (2005).

gestolen, de juwelier die voor de derde keer dieven op bezoek krijgt, de flatbewoner die zijn hifi-installatie ziet verdwijnen” (Huyse, 1996:70). Maar Huyse vraagt zich af of het hierom gaat; is dit de kern van het druk besproken onveiligheidsgevoel? Huyse beantwoordt die laatste vraag ontkennend: “(e)r is een angst in opkomst die veel dieper gaat en waaraan ook weinigen ontsnappen. De oorzaak ligt in ontwikkelingen die alle te maken hebben met de metamorfose die de samenleving momenteel ondergaat” (Huyse, 1996:70; zie o.a. ook Walgrave, 1998). Los van enig anekdotisch gehalte, legt het bovenstaande wel de vinger op de pols. De (laat)moderne samenleving waarin we leven wordt door sociologen en filosofen steeds nadrukkelijker een januskop toegedicht; naast een belangrijke en niet te ontkennen emancipatoire evolutie, komt simultaan ook steeds nadrukkelijker de keerzijde van deze medaille op de voorgrond (zie o.a. Boutellier, 2002; 2004; Hajer, 2005). In deel 1 van deze publicatie werden reeds vluchtig de kernbegrippen uit dit debat getoucheerd: ‘moderniteit, risicomaatschappij, functionele differentiatie, individualisering, detraditionalisering, globalisering,...’. Sta ons toe hier iets dieper op in te gaan, zonder ons evenwel al te ver te verwijderen van de vertrouwde nabijheid van de ‘fear of crime’ onderzoeksliteratuur.

Onze (laat)moderne maatschappij kenmerkt zich door een ver doorgedreven functionele differentiatie (Laermans, 1997; 1999; Luhmann, 1993). Hiermee wordt verwezen naar de kristallisatie van autonome, niet hiërarchische subsystemen rondom de voornaamste functies; zo specialiseert de politiek zich in het nemen van algemeen bindende beslissingen, de economie in het voldoen van materiële behoeften, de wetenschap in de productie van nieuwe kennis, en het onderwijs in de opvoeding van kinderen en jongeren. Maar “(...) meer algemeen geldt dat in een functioneel gedifferentieerde maatschappij geen enkel subsysteem, en *a fortiori* ook niet de overheid, over de benodigde capaciteiten beschikt om de gehele samenleving in welbepaalde banen te leiden. De moderne maatschappij bezit geen centrum, geen cockpit van waaruit men op dwingende wijze over de omgeving kan beschikken” (Laermans, 1996:160).

Traditionele en systeemoverkoepelende normen en waarden verdwijnen met andere woorden ten voordele van een (sub)systeeminterne en exclusieve rationaliteit, waarbij het ene subsysteem niet bij voorbaat belangrijker wordt geacht dan het andere. Het individu wordt niet langer van bovenaf gezegd hoe zich te bewegen doorheen de verschillende subsystemen. De defragmentatie van zingeving en het verdwijnen van ‘algemeen geldende’ waarden en normen, maakt dat het individu bij belangrijke en minder belangrijke beslissingen in het leven op zichzelf wordt teruggeworpen. We zijn als individuen ‘onthecht’, aan het zweven, en voor vaste grond onder de voeten moeten we zelf zorgen (Munters, 1998). Met name hierin ontwaart men de januskop: “(i)t is both a glorious and a frightening time” (Giddens & Hutton, 2000:213). Wat Giddens & Hutton hiermee bedoelen, wordt treffend verwoord door Hajer (2005): “(m)oderniteit is opwindend en vol beloften, maar ze is vanwege die constante onrust ook bedreigend. (...) Moderniteit trekt ons mee in een maalstroom van voortdurende desintegratie en vernieuwing, van strijd en tegenstrijdigheid, van ambiguïteit en stress. (...) De moderniteit smijt ons heen en

weer tussen opwinding en onzekerheid. Ze ondergraaft zekerheden, maar opent ook weer nieuwe perspectieven” (Hajer, 2005:36).

Het is nu juist de bewustwording van deze maatschappelijke onzekerheid, of beter, het besef dat onze maatschappij het modernistische project bij uitstek - zijnde *the production of order*²¹⁵ - dreigt te verliezen, wat de Duitse socioloog Ulrich Beck (1992) doet besluiten dat onze maatschappij aangekomen is in een fase van ‘reflexieve modernisering’. Deze reflexiviteit duidt dan op de evolutie van een hoogindustriële en technologische, moderne maatschappij naar een samenleving die zich bewust is van het contraproductieve karakter van een continue ontwikkeling van industrie, wetenschap en kennis. Daar waar in de moderne industriële samenleving de verdeling van de productie - van de *goods* - de bovenhand houdt op de reductie en verdeling van risico’s - de *bad*s -, merken we in onze laatmoderne maatschappij echter het tegengestelde. De logica van de welvaartsproductie werd afgelost door een logica van risicovermijding en risicomanagement. (...) Niet de verdeling van de productie, maar de spreiding van risico’s is de centrale opgave van de huidige maatschappij” (Boutellier, 2002:39). Beck noemt een dergelijke samenleving een *risk society* (Beck, 1992; zie o.a. ook Ungar, 2001; O’Malley, 1998; Hollway & Jefferson, 1997)²¹⁶. Binnen de contouren van de risicomaatschappij zien we de zekerheden en patronen van weleer één voor één wegvallen: de economie kampt met herstructurering, reconversie, flexibilisering, deeltijds werk,...; de politiek met lokale, regionale, provinciale, nationale en supranationale beleidsniveau’s; het modale huisje-boompje-beestje-gezin maakt plaats voor bom-moeders, lat-relaties, homo-huwelijken... (Raes, 1994). Zelfs het voldoen van een basisbehoefte zoals ‘eten’ lijkt hier niet aan te ontsnappen; “(e)ating has become a risky business” in tijden van BSE koeien en dioxine kippen (Caplan, 2000:187). Of volgens Beck, “(t)he system of coordinates in which life and thinking are fastened in industrial modernity - the axes of gender, family and occupation, the belief in science and progress - begins to shake, and a new twilight of opportunities and hazards comes into existence” (Beck, 1992:15).

Deze risicomaatschappij en het daaraan inherent verbonden groeiend bewustzijn van een niet aflatende en onvermijdelijke confrontatie met allerhande risico’s en onzekerheden, weegt zwaar op de samenleving. In navolging van Giddens (1990), spreken sociologen en criminologen over ‘ontologische onzekerheid’ om aan te geven wanneer onrust de maatschappelijke verhoudingen kan verstoren (zie o.a. Hajer, 2005; van der Vijver & Terpstra, 2004; Crawford, 2002; Young, 2001; Bottoms

²¹⁵ Hiervoor verwijzen we naar Zygmunt Bauman (1991): “(a)mong the multitude of impossible tasks that modernity set itself and that made modernity into what it is, the task of order (more precisely and most importantly, of order as task) stands out as the least possible among the impossible and the least disposable among the indispensable” (Bauman, 1991:4; Hier, 2003).

²¹⁶ Het weze duidelijk dat de *risk society* wel degelijk een industriële samenleving is; “(a)nd that is because it is mainly industry, in conjunction with science, that is involved in the creation of the risk society’s risks” (Beck, 1992:3). Volgens diezelfde redenering ziet Beck de reflexieve modernisering niet voorbijgaan aan de moderniteit - dus niet ‘postmodern’ - maar er ten volle deel van uitmaken. “We are witnessing not the end but the beginning of modernity - that is, of a modernity beyond its classical industrial design. (...) Reflexive modernization means not less but more modernity, a modernity radicalized against the paths and categories of the classical industrial setting” (Beck, 1992:10,14).

& Wiles, 1995; Bannister, 1993). *Ontological security*, om Giddens zelf aan het woord te laten, "(...) refers to the confidence that most humans beings have in the continuity of their self-identity and in the constancy of the surrounding social and material environments of action" (Giddens, 1990:92; Hier, 2003). De erosie waaraan deze ontologische zekerheid in een laatmoderne maatschappij onderhevig is, treft in potentie zowel de samenleving in zijn geheel als de individuen die een dergelijke samenleving bewonen. Het duidt op een opkomende onrust die de maatschappelijke verhoudingen ernstig kan vestoren; immers, "het uitsluiten van risico's lijkt samen te vallen met een idee van veiligheid, men is niet meer bereid (on)nodige risico's te lopen, of het nu op het gebied is van voedsel, dienstverlening of technologie" (Vanderveen, 2001:45; 2006; zie o.a. ook Slovic, 2000)²¹⁷. Tijden van hoge welvaart gaan gepaard met grote breekbaarheid; er ontstaat een verlangen naar bescherming en handhaving van die welvaart (Huysmans & Steenbekkers, 2002; Boutellier, 2002). Eerder werd reeds betoogd hoe onze verzorgingsstaat een veiligheidsstaat is geworden, waarin risico's, onzekerheden en bedreigingen worden geminimaliseerd, en nog liefst beheerd en voorkomen (Vanderveen, 2001; Boutellier & Van Stokkom, 1995). 'Veiligheid' is het *Leitmotiv* geworden van een maatschappij die intolerant is tegenover elke vorm van risico en onzekerheid (Pleysier e.a., 2004d)²¹⁸. De behoefte om alle risico te bannen, wat Vanderveen treffend *riskism* noemt, mondt uit in passiviteit en conservatisme; "(b)eslissen wordt riskant wanneer de mogelijkheid wordt ingecalculleerd dat de beslissing in de toekomst wel eens betreurd zou kunnen worden" (Blom & Nijhuis, 1996:281; Vanderveen, 2001; 2006; Crawford, 2002; 2004). Er is in de literatuur reeds meerdere malen gewezen op de nefaste gevolgen van een dergelijke maatschappelijke constellatie op het economische bestel (zie o.a. Fukuyama, 1995; Herman, 1998). Bovendien kan het, zoals we in deel 1 reeds

²¹⁷ In dat opzicht is het belangrijk te zien dat risico's niet kunnen worden beperkt tot een wiskundige berekening - van de kans op 'het voorvallen', en de gevolgen van het voorval -, maar inherent steeds ook een zeker 'waardeoordeel' bevatten. "As factual mathematical calculations, risks are both directly and indirectly related to cultural definitions and standards of a tolerable or intolerable life, the question is always how we want to live, which is expressed by the notion of a mathematicised morality" (Vanderveen, 2006:162). Opnieuw raken we daarmee, via het risico-concept, aan het rationaliteitsdebat; immers, "risk does not exist 'out there', independent of our minds and cultures, waiting to be measured. Instead, human beings have invented the concept risk to help them understand and cope with the dangers and uncertainties of life. Although these dangers are real, there is no such thing as 'real risk' or 'objective risk'" (Slovic, 1998:74; geciteerd in Vanderveen, 2006:165).

²¹⁸ Boutellier (2005) drukt dit, op gelijkaardige wijze, als volgt uit: "Veiligheid dient zich steeds meer aan als een *Gesamtleistung* van een bange samenleving. Het streven naar veiligheid neemt het karakter aan van een samenlevingsproject" (Boutellier, 2005:14). Hiermee legt Boutellier impliciet een link naar *Solidariteit en slachtofferschap* (Boutellier, 1993) waarin hij criminaliteit, onveiligheid en met name 'slachtofferschap' als laatste bindmiddel ziet in een laatmoderne - Boutellier spreekt over *postmoderne* - maatschappij: "'Are you suffering?', is de enige substantiële vraag die binnen een postmoderne moraliteit algemene zeggingskracht heeft" (Boutellier, 1993:202). Opvallend is ook de parallel met Luhmann's risicosociologie (1993); Luhmann stelt vast dat in onze laatmoderne maatschappij voortdurend en in toenemende mate niet-beslissers worden getroffen door riskante beslissingen van (een beperkte groep) anderen. Precies omdat de niet-beslissers geen deel hebben in het proces, en bijgevolg ook geen controle uitoefenen over het al of niet aangaan van grote of kleine risico's, kunnen zij zich 'getroffen' voelen; zij worden buiten hun wil om blootgesteld aan gevaren. Luhmann spreekt in dit opzicht over een opkomend '*Universellwerden des Betroffenseins*', een universalisering van het getroffen-zijn' (Luhmann, 1993; Blom & Nijhuis, 1996). Het kan de samenleving uiteindelijk ook leiden naar een onevenwichtige, zelfs neurotische obsessie met risico's, een heus risicosyndroom. Bauman (2001) lijkt evenwel een enigszins andere mening toegedaan: "The kind of uncertainty, of dark premonitions and fears of the future that haunt men and women in the fluid, perpetually changing social environment in which the rules of the game change in the middle of the game without warning or legible pattern, does not unite the sufferers: it splits them and sets them apart" (Bauman, 2001:48).

betoogden, leiden tot een intolerante samenleving waarin alles wat en iedereen die potentieel een bedreiging vormt voor 'de veiligheid', gestigmatiseerd en gecriminaliseerd wordt (Hier, 2003; Vanderveen, 2001; Boutellier, 2002; Slama, 1993).

Ook het individu staat in onze laatmoderne samenleving voor nieuwe en nooit geziene uitdagingen; van hem wordt gevraagd het eigen leven vorm te geven en op een snelle en geruisloze manier het ene subsysteem voor het andere te kunnen ruilen. Laermans spreekt wat dit betreft over 'spiritueel zelfbeheer': het leven van het moderne individu is een eindloze beslissingsketen in een 'tirannie der mogelijkheden' (Laermans, 1999). Het individu wordt met aandrang verzocht zijn eigen levensloop uit te tekenen, 'gedwongen te kiezen' als het ware; "(t)he self becomes a reflexive project" (Giddens, 1991:32; Beck, 2000; Crawford, 2002; Boomkens, 2004)²¹⁹. Volgens Boutellier (2002) betaalt de postmoderne mens de toegenomen vrijheid - *vitaliteit* - die hij in onze huidige samenleving verwierf, cash in *identitiële onzekerheid*. Ook voor het individu wordt het beslissen met andere woorden moeilijk: "(...) because we have no means of being sure where risk and safety lie, nothing can be trusted and anxiety, therefore, potentially finds a location in any area of daily life" (Hollway & Jefferson, 1997:261). Het is dit vage en onbestemde gevoel van onzekerheid en angst - een existentiële angst - voortkomend uit de metamorfose waaraan onze samenleving onderhevig is, waar onder meer Huyse het zojuist over had²²⁰; met name Bauman heeft beargumenteerd hoe deze ambigue en ongrijpbare gevoelens van angst en onzekerheid, in een samenleving gesteld op controle en de reductie van risico's allerhande, worden gekanaliseerd en veruitwendigd in een verhoogde aandacht tot zelfs preoccupatie met criminaliteit en onveiligheid (Crawford, 2002; 2004; Boutellier, 2002). Bauman zelf drukt dit proces als volgt uit: "(u)ncertainty about the future and painfully felt insecurity of livelihood and social standing generate great anxiety that more often than not cannot be faced point-blank and confronted directly since its roots are stuck in the areas far beyond the sufferers' reach. Short of the rational solution to the trouble, anxiety generated in ever larger quantities by existential insecurity and fears of an uncertain future seeks more tangible, close-to-hand estuaries - and so it tends to converge on the 'issues of

²¹⁹ Overigens betreft het een per definitie oneindig project: "Our life struggles dissolve, on the contrary, in that *unbearable lightness of being*... We never know for sure when to laugh and when to cry. And there is hardly a moment in life to say without dark premonitions: 'I have arrived'" (Bauman, 1997:87).

²²⁰ Giddens inspireert zich bij het gebruik van de term *existential anxiety* op Kierkegaard's notie van *Angst*; ergens wordt existentiële angst door Kierkegaard gekarakteriseerd als de 'duizeling van de vrijheid', waarbij de mens balanceert tussen aantrekking en afstoting van de verontrustende 'mogelijkheid te kunnen' (Gardiner, 1988). Of zoals Giddens het zegt: "(...) anxiety derives from the capacity - and, indeed, necessity - for the individual to think ahead, to anticipate future possibilities counterfactually in relation to present action" (Giddens, 1991:47). Zeer toepasselijk en in een voor zijn tijd verbazend actueel aandoend artikel met als titel *The Social Psychology of Fear*, herinterpreteert Riezler (1944) op gelijkaardige wijze Kierkegaard's *Angst*. Existentiële angst bij Kierkegaard is een angst voor '*das Nichts*', wat volgens Riezler niet de resultante van een psychologische kijk, maar "(...) a philosophical device peculiar to a situation in which a man who has lost both his god and his world is thrown back on himself and faces *das Nichts*. (...) Now it might be possible to specify the *nihil* in Kierkegaard's concept of anxiety. (...) In anxiety we do not fear nothingness. We fear something; we do not know it and feel unable to know what it is. This nothing is still something, though it is deprived of any definite character. It fits no scheme; it is beyond our reach. It deprives us of our trust in any order. It is not absolute nothingness but absolute 'otherness'" (Riezler, 1944:491-492).

safety' (of the body, property, home, neighbourhood" (Bauman, 2002:54)²²¹. De identitiële onzekerheid en het onbehagen van de laatmoderne mens uit zich volgens Boutellier (2002) niet in een Freudiaanse verdringing of sublimatie, maar vertaalt zich in onveiligheidsgevoelens en 'angst voor criminaliteit'²²².

Het is in essentie ook dit proces dat, zij het al dan niet met een fundamentele aandacht voor de theoretische onderbouw, recent ook in de criminologische en, meer specifiek, 'fear of crime' literatuur opduikt als verklaring voor de toegenomen (aandacht voor) objectieve en subjectieve onveiligheid. Onder meer door Young (2001) wordt beschreven hoe de structuur van de samenleving aan zekerheid inboedt, hoe grenzen vervagen en identiteit en sociale categorieën niet langer gegeven zijn; we zijn, in het plastisch taalgebruik van Bauman (2000), het tijdperk van de 'vloeibare moderniteit' binnengetreden, aldus Young (2001). "And this terrain has become a more risky place both in terms of crime and disorder and in terms of demonisation and scapegoating" (Young, 2001:48; zie o.a. ook Crawford, 2002).

In dit laatste zit de link met 'fear of crime' zelf vervat; immers, omgeven door desintegratie en onzekerheid, en gestuwd door een verlangen naar zekerheid en orde, kan 'angst voor criminaliteit' ook gezien worden als een veruitwendiging van een veel vager onbehagen met de bredere context van het bestaan (Boomkens, 2004). Garofalo & Laub constateerden in 1978 reeds dat het ten gronde gaat om iets dat klaarblijkelijk veel diffuser is "(...) than the perceived threat of some specific danger in the immediate environment" (Garofalo & Laub, 1978:245). Maar ook voor Hale (1996) is het bij het slot van zijn literatuuroverzicht duidelijk dat "(...) much of what is currently deemed to be fear of crime is actually tapping a broader sense of unease" (Hale, 1996:132). De maatschappelijke en socio-culturele transformaties die op alle facetten van het leven fundamenteel ingrijpen, eroderen en ondermijnen de traditionele 'ontologische zekerheid' van het individu (Bannister, 1993). Met name het verdwijnen van een *sense of place* en van voorspelbare routines maken angstig; 'angst voor criminaliteit' is dan, volgens Bannister, "a 'displaced' anxiety, in which general worries pertaining to a range of urban events are transferred to specific fears about crime" (Bannister, 1993:72; Walklate, 1998a; 1998b). Hollway & Jefferson (1997) komen in hun vaak geciteerde artikel *The risk society in an age of anxiety*:

²²¹ In deel 2 werd reeds vermeld hoe Bauman (1999; 2002) dit terminologisch treffend samenvat met de Duitse term *Unsicherheit*. Deze ene term stelt ons, aldus Bauman, in staat een complex proces samen te vatten waarvoor het Engels tenminste drie begrippen nodig heeft: *security*, *certainty* en *safety* (Bauman, 1999:17). We hernemen hier kort de essentie van Bauman's terminologie aan de hand van van Dijk (2004): "*Security* (bestendigheid) heeft betrekking op de waardevastheid en bestendigheid van onze verworvenheden, materieel of anderszins. *Certainty* (zekerheid) verwijst naar het vermogen zin en onzin van elkaar te onderscheiden en duidt op de competentie gefundeerde keuzes te kunnen maken en de consequenties daarvan te kunnen beoordelen. *Safety* (integriteit) verwijst naar veiligheid in de meer enge zin van het woord: gegeven gedrag in overeenstemming met de regels wordt het voortbestaan van lichaam en leefomgeving niet bedreigd door onvermijdbare gevaren" (van Dijk, 2004:405; zie o.a. ook Crawford, 2002; 2004; de Hert, 2002).

²²² Overigens legt Boutellier (2002), waar hij het heeft over een 'psychologische kanteling', nog een tweede interessante link naar Freud, opnieuw in navolging van Bauman (1997; 2000b); waar Freud in *Het onbehagen in de cultuur*, de oorsprong van het menselijke onbehagen legt in de confrontatie van de menselijke lust en innerlijke driften met een disciplinerende cultuur buiten de mens, observeert Boutellier - in navolging van Bauman - in onze huidige tijd het tegenovergestelde. Het is juist de cultuur zelf die een ongekende vrijheid en vitaliteit promoot; het individu verlangt simultaan echter naar meer zekerheid, bescherming en veiligheid. "Freuds realiteits- en lustprincipe hebben met andere woorden stuivertje gewisseld" (Boutellier, 2002:42).

situating fear of crime tot een sterk gelijklopende conclusie: "Fear of crime (...) is an unconscious displacement of other fears which are far more intractable and do not display the modern characteristics of knowability and decisionability (or actionability) which add up to the belief in ones capacity to control the external world" (Hollway & Jefferson, 1997:263; zie o.a. ook Crawford, 2002; Bottoms & Wiles, 1995). Ook dit werk is in grote mate debet aan enkele canonieke macro-sociologen wiens namen ondertussen genoegzaam gevallen zijn: Bauman, Beck, Giddens, Luhmann.

Crawford (2002) verduidelijkt bovenstaande kerngedachte, en bedient zich hierbij van Bauman's eerder, onder de noemer *Sicherheit*, besproken driedeling *certainty*, *security* en *safety*: "(t)he anxieties produced by the endemic insecurity and uncertainty of late modernity tend to be conflated and compressed into a distinct and overwhelming concern about personal safety" (Crawford, 2002:30; van Dijk, 2004). We leven in een samenleving die op zoek is naar 'kapstokken' om de brede onzekerheden en angsten van het bestaan aan 'op te hangen'; in deel 1 hadden we het, wederom met Bauman (1999), al even over dergelijke *peg-style* of *coat-hanger communities*. Welnu, 'angst voor criminaliteit' is zo'n kapstok. "A great many worries and existential anxieties are ensconced within the fear of crime, a sign of a wider problem of social integration which social institutions seem unable to deal with effectively" (Mosconi & Padovan, 2004:137-138).

Misschien nog dit. Eerder werd reeds gewaarschuwd voor een al te pessimistische en deterministische tijdsdiagnose; dit is, aldus Hajer (2005), een 'intellectuele benadering', maar het betekent allerm minst dat mensen uitroepen: "'Ach ja, dat is nou eenmaal de moderniteit!'" (Hajer, 2005:36). Alhoewel, nog volgens Hajer (2005), de desintegratie ingebakken zit in het systeem, kunnen we op sommige momenten beter omgaan met de onzekerheid die hieraan verbonden is dan op andere. Bovendien lijkt het er ook op dat het ene individu beter dan het andere is toegerust om die ontologische onzekerheid, en het reflexieve project waarvoor hij gesteld wordt, adequaat het hoofd te bieden. Bauman noemt het *fitness* - "the capacity to move swiftly where the action is and be ready to take in experiences as they come" (Bauman, 1997:89). In een samenleving die voor burgers onzekerder, minder coherent, 'vloeibaarder' is geworden, kan men maar beter een 'goede zwemmer' zijn; "(t)o good swimmers, liquidity of the world is an asset" (Bauman, 2002:62; 2000; Boutellier, 2005). En allicht neemt de moderniteit zelf ook niet de vlucht die ze hierboven wordt toegedacht. Sociologen hebben immers de neiging zich in hun tijdsdiagnoses nogal eenzijdig te focussen op *global cities*, op de grootstad - 'want 'moderniteit' is stedelijkheid, en grootstedelijkheid is 'grote moderniteit', vooroplopen in het proces van modernisering' -, en veel minder op het 'doodgewone normale' (Laermans, 2002:11). Steden als Londen of Parijs vormen in wezen 'een gigantisch sociaal en cultureel laboratorium dat de lasten en de baten van de moderniteit sterk uitvergroot'. "Wat ons te wachten staat, gebeurt altijd eerst in de grote stad" (Laermans, 2002:11). Alhoewel die eenzijdigheid begrijpelijk is, leert het ons echter, aldus Laermans (2002), nauwelijks iets over wat 'veelbesproken processen als individualisering of globalisering nu juist betekenen in pakweg Eeklo of Tienen', in die kleine en middelgrote steden die in verstedelijkt Vlaanderen in de meerderheid zijn.

De condities van onze laatmoderne samenleving of risicomaatschappij zijn in realiteit ongetwijfeld minder eenduidig en algemeen dan door Beck, Giddens, Bauman en anderen uiteengezet. “In de eerste plaats zijn zij van een te recente datum om totaal te zijn. Moderne en zelfs premoderne condities zijn nog steeds zichtbaar (...)” (Boutellier, 2002:42). Laermans heeft het over een ‘verdunde’ moderniteit die beetje bij beetje binnensijpelt (Laermans, 2002). Ook Bauman ontkent dit niet. Het vertrouwde en niet vertrouwde, het eigene en het vreemde, het is allemaal gemixed, aldus Bauman: ‘alles is co-present’ (Munters, 1998:96). In de tweede plaats vergeet men in dit discours wel eens gemakshalve de positieve kant van de medaille; de gewonnen vrijheden en het emancipatoir karakter van deze metamorfose. En bovendien zijn de risico’s van vandaag, de onzekerheden en het onbehagen vaak minder uitgesproken en minder omvattend dan men wel eens laat uitschijnen (Boutellier, 2002).

‘ANGST VOOR CRIMINALITEIT’ VERKLAAR JE ZO...

Alhoewel deze inzichten zich in hoofdzaak beperken tot theoretische bijdragen, vindt men, dikwijls tussen de regels weliswaar, ook empirische vertalingen van de hier geschetste band tussen de ‘onzekerheid eigen aan onze laatmoderne maatschappelijke condities’, en ‘angst voor criminaliteit’. Een breedmaatschappelijke omkadering van de onveiligheidsproblematiek, zoals in deze vierde piste wordt voorgestaan, kan in principe een dubbel doel dienen. Vooreerst duidt het intuïtief op een longitudinaal effect: er wordt immers een kader geschetst waarbinnen de groeiende belangstelling, bewustwording en bezorgdheid voor de objectieve en subjectieve (on)veiligheid als maatschappelijk thema een plaats krijgt en begrijpbaar wordt. Dit is in essentie de teneur van veel van bovenstaande, theoretische bijdragen. Onze eerste interesse, ook in dit werk, is evenwel cross-sectioneel van aard; de invloed van de beschreven maatschappelijke tendensen laat zich immers niet alleen over de tijd voelen, maar differentieert ook van individu tot individu. Met Bauman zagen we zojuist dat lang niet iedereen in staat is om op een vlotte en adequate manier om te gaan met de toegenomen onzekerheid en veranderende eisen die de maatschappij aan het individu stelt.

Het is in dit opzicht dat men het pleidooi van Jackson (2006; 2004b) moet lezen om bij empirisch onderzoek naar ‘fear of crime’ in de toekomst meer oog en aandacht te hebben voor de plaats van het individu in de samenleving, en de wijze waarop die samenleving - zowel de onmiddellijke omgeving als de bredere, sociale wereld - door het individu gewaardeerd wordt en betekenis krijgt. Naast het klassieke repertoire aan achtergrondkenmerken heeft het toekomstig etiologisch onderzoek in deze traditie nood aan “(...) more generalized attitudes towards social cohesion and social change in their community or society” (Jackson, 2006:262). Bruinsma (2004) legt gelijkaardige accenten; ook bij hem gelden verminderde integratie en cohesie, een sterkere individualisering, een grotere segregatie en fragmentatie, sociaal-economische ongelijkheid,... onmiskenbaar als fundamentele oorzaken van sociale onveiligheid (Bruinsma, 2004:202; van Dijk, 2004; Vanderveen, 2001). Hiermee suggereert Bruinsma (2004) dat empirisch onderzoek naar ‘fear of crime’ zich best

bedient van zowel sociologische als sociaal-psychologische elementen, en zich hierbij rekenschap geeft van de effecten van macro- en meso veranderingen op het micro-niveau. "Mensen reageren op maatschappelijke veranderingen en processen en passen hun gedrag daarop aan. Dat was vroeger zo, is nu zo en zal ook in de toekomst zo blijven" (Bruinsma, 2004:209).

Ongetwijfeld wordt hiermee geraakt aan een - ook voor ons - centraal aandachtspunt voor het empirisch 'fear of crime' onderzoek in de toekomst. Het literatuuroverzicht noopt ook niet meteen tot een overdreven pessimisme; immers, een aanzienlijk aantal concepten die in de onderzoekstraditie de revue passeerden, passen binnen de context van deze (breed)maatschappelijke ontwikkelingen. Alhoewel de terminologie niet steeds op elkaar is afgestemd, en belangrijker, de theoretische onderbouw en integratie in veel empirische bijdragen grotendeels ontbreekt, herkent men in de gehanteerde concepten individuele 'representaties of attitudes ten aanzien van de bredere samenleving' (macro) en 'representaties van systemen of instituties' (meso), die in verband worden gebracht met het afhankelijke concept 'fear of crime'. Zonder volledigheid na te striven gaat het dan onder meer over 'social control', 'urban unease', 'social integration', 'neighborhood cohesion', 'neighborhood involvement', 'neighborhood mobilization capacity', 'community attachment', 'community affect', 'feelings/concern for the community', 'sense of community', 'confidence in police/justice system', 'social support network', 'loneliness', 'contact with friends', 'local friendship ties', 'social interaction', 'interpersonal trust', 'primary social group integration',...²²³. In essentie zit in elk van deze concepten, hetzij impliciet, hetzij expliciet, de vraag naar 'integratie en coördinatie' van (delen van) de samenleving vevat, en daarmee een uitdrukking van de wijze waarop individuen de samenleving en hun plaats daarin ervaren (Bruinsma, 2004; van Dijk, 2004; Jackson, 2006).

Alhoewel het etiologisch 'fear of crime' onderzoek dus onmiskenbaar sociologische en sociaal-psychologische verklaringen en zelfs verklaringsmodellen kent, blijft echter de conclusie dat het veelal zowel aan theoretische onderbouw als integratief denken ontbreekt; hier schuilt echter onmiskenbaar een verder te exploreren piste (Jackson, 2006; 2005a; 2005b; 2004b). Aansluitend formuleren Hollway & Jefferson (1997) een dubbele kritiek op het bestaande etiologische 'fear of crime' onderzoek; eerst en vooral beargumenteerden de auteurs "(...) the need to render the debate more social by resituating it within larger debates about the nature of late-modern societies"; en ten tweede benadrukken Hollway & Jefferson "(...) the importance of a more complex psychic dimension to 'fearful' subject than has been provided so far" (1997:265; zie o.a. ook de Haan & Loader, 2002; Tudor, 2003). Maar, net zoals dit bij het concept en de operationalisering van 'fear of crime' in het eerste deel van ons

²²³ Zie o.a. McCrea e.a. (2005), Jackson (2004b; 2002), Robinson e.a. (2003), Scheider, Rowell & Bezdikian (2003), Kanan & Pruitt (2002), Austin e.a. (2002), Green e.a. (2002), Wikström & Dolmén (2001), Markowitz e.a. (2001), Farrall, Bannister, Ditton & Gilchrist (2000), Adams & Serpe (2000), McKee & Milner (2000), Wilson-Doenges (2000), Gibbs e.a. (1998), Williams Reid e.a. (1998), Borooh & Carcach (1997), Taylor (1997), Wilcox Rountree & Land (1996), Carcach, Frampton, Thomas & Cranich (1995), Hale e.a. (1994), Bennett (1994), Bursik & Grasmick (1993), Sacco (1993), Covington & Taylor (1991), Krannich e.a. (1989), Taylor & Hale (1986), Greenberg (1986), Silverman & Kennedy (1984), Eve & Brown Eve (1984), Hunter & Baumer (1982), Hartnagel (1979),...

literatuuroverzicht was, blijft ook hier realisme geboden. Etiologisch onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’ is en blijft een complexe aangelegenheid; het betreft, zoals Jackson (2004b) treffend uitdrukt, “(...) a nebulous and culturally resonant category - a slippery class of events that we try to make sense of, to account for. We delve into its causes, its nature, its effects and implications and its control. (...) Spanning a multitude of meanings and associating a number of fundamental social issues when employed in everyday discussion, public perceptions are complex and nuanced, situationally specific and symbolically loaded - and they should be treated as such” (Jackson, 2004b:962; Vanderveen, 2006; Tudor, 2003).

3.4 EPILOOG: EINDIGEN BIJ EEN NIEUW BEGIN?

Bruinsma e.a. (2004) besluiten hun *state of the art* overzicht met de conclusie dat vier decennia onderzoek en wetenschappelijke bedrijvigheid met ‘sociale onveiligheid’ als onderwerp, getekend is door een gebrekkige conceptualisering en operationalisering, door een eenzijdige nadruk op grootschalige crime en victim surveys, en door een opvallend tekort aan interdisciplinariteit; alles samengenomen, kan men volgens de auteurs besluiten dat de onderzoekstraditie “(...) betrekkelijk weinig inzicht heeft opgeleverd in de processen die ten grondslag liggen aan onveiligheidsbeleving” (Bruinsma e.a., 2004:302). Dit is in essentie, zij het met andere woorden, wat reeds bij aanvang van dit deel naar voor werd geschoven. Echter, al is de globale conclusie en de *status quaestionis* van een halve eeuw onderzoek naar het thema ‘fear of crime’ onbevredigend en misschien zelfs bedroevend, toch hoeft dit, naar onze mening althans, niet leiden tot pessimisme over de hele lijn.

Vanderveen (2006) vergelijkt de onderzoeksgeschiedenis naar het fenomeen ‘fear of crime’ met de Indiase anekdote van de zes blinde mannen en een olifant; elk van de zes mannen betast een deel van de olifant - de poten, de staart, de slurf,... - en komen zo tot zes uiteenlopende versies van wat een olifant is. Elke man is overtuigd dat het totaalbeeld, de olifant, is zoals het deel dat hij observeerde; “(t)he story illustrates how different people can have distinctly different perceptions of the same thing, how limited knowledge of reality can be, or even how truth or reality can be many things” (Vanderveen, 2006:1). De analogie waar deze metafoor naar verwijst is bij het afronden van dit deel ongetwijfeld duidelijk; het onderzoek naar ‘fear of crime’ levert ons, na een halve eeuw onderzoekstraditie, niet bepaald een helder, scherp afgelijnd, laat staan compleet beeld van het voorwerp van onderzoek, ‘fear of crime’. Meer nog, gezien de veelheid aan connotaties en de ambiguïteit die rond het centrale concept hangt, stelden verschillende auteurs in het verleden de bruikbaarheid van de notie ‘fear of crime’ in vraag, en werd zelfs geopperd om de term te laten voor wat hij is, en op zoek te gaan naar nieuwe, ‘makkelijker te definiëren en meten’ concepten (zie o.a. Garofalo, 1981; Ferraro & LaGrange, 1987;

Fattah, 1993; Ditton e.a, 1999; Williams e.a., 2000; Jackson, 2002; Vanderveen, 2006). Meteen is in enkele zinnen de eerste centrale lacune in de 'fear of crime' onderzoekstraditie, onderwerp van het eerste deel van dit literatuuroverzicht, herhaald.

Nog steeds geldt dat een aanzienlijk aandeel van de onderzoeksliteratuur 'inconsistent en onvolledig is'; "men specificceert niet wat men onderzoeken wil; men hanteert meetinstrumenten zonder verdere rechtvaardiging of evaluatie van de theoretische betekenis; en de voorgestelde verklaringen zijn onvolledig en onbevredigend" (van der Wurff, 1992:27). Met dit laatste puntje is ook de tweede grote lacune van de 'fear of crime' onderzoekstraditie - en tweede deel van ons overzicht - in herinnering gebracht; het spreekt voor zich dat wanneer de conceptualisering en de operationalisering van het centrale concept zich hult in ambiguïteit en onduidelijkheid, en het voorwerp van hardnekkige theoretische en methodologische debatten blijft, ook de basis voor gedegen etiologisch onderzoek wankel is. Conflicterende resultaten uit empirisch onderzoek zijn niet zelden het logische gevolg van het gebruik van uitéénlopende of weinig doordachte, en weinig betrouwbare en valide meetinstrumenten (Thompson e.a., 1992; Wilcox Rountree & Land, 1996; Williams e.a., 2000).

Laat ons nogmaals teruggrijpen naar de fabel van de blinde mannen en de olifant (Vanderveen, 2006). Alhoewel het samenleggen van de versies van de zes blinde mannen in de anekdote weinig leerde over wat een olifant nu precies is, hoeft dit niet persé te betekenen dat de individuele observatieoefeningen *an sich* waardeloos zouden zijn. Net zomin impliceert de conclusie dat de 'fear of crime' onderzoekstraditie zich na een halve eeuw onderzoek in een '*state of flux*' bevindt (Jackson, 2004; Vanderveen, 2006), dat er individueel geen progressieve en uiterst waardevolle bijdragen te vinden zijn. Jackson (2005b) stelt terecht dat met name in het laatste decennium het 'fear of crime' onderzoek "(...) is beginning to unpick one or two fascinating aspects of this phenomenon" (Jackson, 2005b:311). Het zou inderdaad van hetzij kortzichtigheid, hetzij overtrokken pessimisme getuigen om die enkele bijdragen die in potentie het bestaande *status quo* in de onderzoekstraditie kunnen destabiliseren, te negeren.

Zowel aangaande de conceptualisering en meting van het centrale concept 'fear of crime', als met betrekking tot het empirisch onderzoek naar de oorzaken ervan, worden in de bestaande onderzoekstraditie exemplarisch frisse ideeën en alternatieve denkpijpen gelanceerd, die in potentie de spreekwoordelijke nieuwe wind blazen in een overwegend conservatieve onderzoeksdiscipline. In dit opzicht moet men eigenlijk ook niet zozeer in deze enkele paragrafen, maar in het literatuuroverzicht zelf ons besluit van dit deel lezen. Vreemd hoeft dit niet noodzakelijk te zijn, en al evenmin zal dit de lezer bevreedend overkomen: zoals bij de aanzet van het literatuuroverzicht gezegd, ligt de inhoud dan misschien grotendeels vast, de accenten en klemtonen die het krijgt, geven het geheel een eigen richting. Het volgende deel leest dan ook als de logische opvolging van wat hier reeds 'tussen de regels' te lezen viel; op basis van de kennis in dit deel verworven en

de daarbinnen aangebrachte accenten, wordt gericht gezocht naar uitwegen voor de beide centrale lacunes. Hiervoor hanteren we dezelfde indeling als in dit deel; in eerste instantie gaat de aandacht uit naar het concept en de operationalisering van waar het hier uiteindelijk om draait, zijnde 'angst voor criminaliteit'. In tweede instantie, en wederom vanuit de fundamenteën die dit deel vormen, wordt het verklarend onderzoek naar het fenomeen 'fear of crime' aangepakt. Ook het empirisch luik dat daarop volgt, hanteert deze tweedeling en illustreert cruciale aspecten van zowel conceptualisering en operationalisering, als van het etiologisch onderzoek, telkens aan de hand van secundaire analyses en eigen empirisch materiaal.

Hierbij staat centraal dat, in overeenstemming met wat eerder reeds is gezegd, 'fear of crime', als concept én als onderzoekstraditie, niet als gegeven wordt beschouwd, maar het debat, in navolging van een nieuwe generatie onderzoek, door conceptuele helderheid, theoretische uitklaring en *state of the art* methodologie, nieuw leven wordt ingeblazen. Vooreerst betekent dit fundamenteel aandacht voor de conceptuele en meettechnische kenmerken - de *betrouwbaarheid* en *validiteit* zeg maar - van het afhankelijke construct in deze traditie. Dit, in combinatie met een zoektocht naar breedmaatschappelijke, multidisciplinair georiënteerde en integratieve verklaringsmodellen, stimuleert vervolgens onmiskenbaar ook het etiologisch onderzoek. Niettemin blijft ook dan nuchterheid en realisme geboden en hoeven we niet al te veel illusies te koesteren. Immers, in tegenstelling tot de anekdote over de 'zes blinde mannen en de olifant', gaat het in ons verhaal niet om het 'betasten van een olifant'. Alhoewel ook de anekdote, afhankelijk van bron en overlevering, op verschillende plaatsen en tijdstippen, in uitéénlopende versies, opduikt, en er niet één enkele representatie van bestaat, is het voorwerp van ons 'tasten' - 'fear of crime' - verregaand complex en vaag, en nagenoeg letterlijk 'ongrijpbaar' of 'ontastbaar'. "To put it simply: there is not one 'fear of crime'" (Vanderveen, 2006:314-315), en ook dit boek heeft niet, en kan niet de ambitie hebben het laatste woord over dit complexe fenomeen neer te schrijven (zie o.a. ook Gabriël & Greve, 2003; Jackson, 2002).

BIJLAGEN

TABEL 3. Opinie ten aanzien van criminaliteit (Bron: van Dijk, 1978:8)

Opinie t.a.v. criminaliteit	'Fear of crime'	<p><i>Cognitieve component</i> (perceptie van –ontwikkeling van- victimizatie-risico in de eigen buurt)</p> <p><i>Normatieve component</i> (negatieve opinie t.a.v. persoonlijke veiligheid)</p> <p><i>Emotionele component</i> (gevoelens van angst en vrees)</p> <p><i>Gedragscomponent</i> (misdadontwijkend gedrag/aanschaf van veiligheidsmaterialen)</p>
	Bezorgdheid over toenemende misdaad	<p><i>Cognitieve component</i> (perceptie van –ontwikkeling van- de misdaad in land of provincie)</p> <p><i>Normatieve component</i> (omschrijving van de misdaad als alarmerend/misdaad als gespreksonderwerp)</p> <p><i>Gedragscomponent</i> (bijval voor 'law and order' bewegingen)</p>

Deel 4

Uitwegen

Zoveel is zeker: het onderzoek naar het fenomeen 'fear of crime', ondertussen een halve eeuw oud, is zoals de processie van Echternach; een proces van vallen en opstaan, waarvan de huidige stand van zaken - getuige het vorige deel - zich niet meteen laat samenvatten als een onverdeeld succesverhaal. Het 'fear of crime' onderzoek mist heldere concepten en adequate - betrouwbare en geldige meetinstrumenten; het ontbreekt ook aan theoretisch en (breed)maatschappelijk onderbouwde, multidisciplinair georiënteerde verklaringsmodellen. De onderzoekstraditie - en de uitzonderingen bevestigen de regel - is in meerdere opzichten bijzonder conservatief van aard. Niet alleen kent ze haar ontstaan in een periode waarin zowel beleidsmatig als wetenschappelijk een onrealistisch geloof in de crime en victim surveys hoogtij viert, en wordt haar verdere bestaan en ontwikkeling hierdoor in belangrijke mate getekend; ook *state of the art* methodologische toepassingen, genoegzaam bekend vanuit andere disciplines, vinden slechts met mondjesmaat ingang in het 'fear of crime' onderzoek.

In veel opzichten is de 'fear of crime' onderzoekstraditie er, ondanks de kwantiteit aan wetenschappelijke literatuur, niet geslaagd in een substantiële kennisaccumulatie (Vanderveen, 2006). De reden hiervoor moet men, aldus Vanderveen (2006), meer specifiek zoeken in het gebrek aan onderbouw en afstemming tussen het theoretisch concept enerzijds, en de operationele vertaling in de vorm van een empirisch meetinstrument, anderzijds. Deze observatie ligt in essentie ook aan de grondslag van het reeds eerder besproken defaitisme dat bij sommige auteurs werd opgemerkt. Het gaat dan om een eerder pragmatisch georiënteerde keuze voor vermeende makkelijker te definiëren en te meten concepten (zie o.a. Williams e.a., 2000; Jackson, 2002; 2005b), tot een bijna abolitionistische houding ten aanzien van de 'fear of crime' onderzoekstraditie: Fattah (1993) vraagt zich zonder meer af of, gezien het brede scala aan problemen waarmee het 'fear of crime' onderzoek zich geconfronteerd ziet, "(...) such research is still worth doing" (Fattah, 1993:61; zie o.a. ook Ferraro & LaGrange, 1987).

Vanderveen (2006) stelt twee strategieën voor, als uitweg uit de impasse die deze onderzoekstraditie kenmerkt: *continue* en *start all over*. Een eerste strategie vertrekt van de huidige stand van zaken in het 'fear of crime' onderzoek, en *continueert* de gebezigde concepten en gehanteerde meetinstrumenten; meer specifiek bouwt men verder "(...) upon the measurement instruments that have been used so far and

attempts to improve these present instruments” (Vanderveen, 2006:225). Een tweede strategie breekt radicaal met het verleden, en *starts all over from scratch* (Vanderveen, 2006:225); hierbij gaat het, aldus Vanderveen (2006), om los van de erfenis van de onderzoekstraditie, op zoek te gaan naar alternatieve, conceptueel en theoretisch ingebedde, meetinstrumenten, die voldoen aan de huidige methodologische eisen van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Beide strategieën hebben voor- en nadelen, enkele kwamen reeds eerder ter sprake²²⁴.

De benadering van het ‘fear of crime’ onderzoek in deze bijdrage en het achterliggende project, en de zoektocht naar uitwegen voor de twee, in het vorig deel omstandig geïllustreerde centrale lacunes, vertoont onmiskenbaar parallellen met Vanderveen’s (2006) dubbele strategie. Eerder werd reeds betoogd dat een rabiaat *tabula rasa* - zondermeer van nul herbeginnen in Vanderveen’s (2006) terminologie - het kind met het badwater weggooit. Vooreerst zijn we niet overtuigd dat het huidige, kwantitatief georiënteerde ‘fear of crime’ onderzoek reeds aan zijn grenzen zit, integendeel; we zijn het, zoals reeds bleek, met Jackson (2005b) eens dat “(...) through the development of quantitative method we *can* produce more sophisticated analysis of the fear of crime” (Jackson, 2005b:298). Het ‘fear of crime’ onderzoek heeft geen nood aan het afbouwen maar juist aan het opdrijven van de investering in theoretisch onderbouwde en transparante conceptualiseringen, betrouwbare en valide meetinstrumenten, en *state of the art* methodologische toepassingen. De uitzonderingen op de regel bevestigen immers dat het ‘fear of crime’ onderzoek in potentie op elk van deze punten nog een aanzienlijke groeimarge heeft.

Maar er zijn, ten tweede, ook pragmatische argumenten tegen een *tabula rasa*. De klassieke crime en victim survey is een realiteit; deze grootschalige en -ondanks de genoegzaam bekende gebreken- onmiskenbaar waardevolle instrumenten bieden politieke verantwoordelijken en hun diensten, kerngetallen en cijferreeksen waarmee het beleid, al dan niet terecht, wordt geëvalueerd en bijgestuurd. Zo is in eigen land de Veiligheidsmonitor een belangrijk instrument in de ontwikkeling en evaluatie van het veiligheids- en politiebeleid van de overheid, in die zin dat het gebaseerd is op de behoeften, noden en opinies van de burger, en bijgevolg een noodzakelijke en cruciale aanvulling biedt bij de geregistreerde - en eveneens in gebreke blijvende - criminaliteitscijfers (Ponsaers e.a., 2001; Vervaeke e.a., 2006; Pleysier e.a., 2006). Maar ook voor wetenschappers en criminaliteitsanalisten allerhande blijven deze surveys een unieke bron aan data voor analyses met betrekking tot criminaliteit en onveiligheid.

²²⁴ Vanderveen (2006) vermeldt als voordelen van een strategie waarbij men het bestaande onderzoek en meetinstrumenten continueert, onder meer de vergelijkbaarheid over de tijd, de bekendheid en vertrouwdheid van het bestaande bij het beleid, de politiek, het bredere publiek, en de media... Naar alle waarschijnlijkheid is het voortbouwen op en verbeteren van het bestaande instrumentarium, zeker op korte termijn, gewoon veel goedkoper dan het ontwikkelen, promoten en implementeren van nieuwe meetinstrumenten. Ook de nadelen klinken bekend: het ‘fear of crime’ onderzoek en de daarbinnen meest gefrekwenteerde instrumenten zijn nauw verbonden met de klassieke crime en victim surveys. Methodologisch en meettechnische bekommernissen staan in deze beleidsgeoriënteerde instrumenten vaak onderaan de prioriteitenlijst, en ook de mogelijkheden voor het etiologisch onderzoek naar ‘fear of crime’ worden in deze surveys aanzienlijk beknot. De voor- en nadelen van deze eerste strategie vormen logischerwijs de respectievelijke na- en voordelen van de tweede strategie - *start all over* (Vanderveen, 2006:226-229).

Waar ‘fear of crime’ onderzoek mee gebaat is, is de combinatie van enerzijds een doorgedreven zoektocht naar nieuw en beter, en anderzijds het blijvend bijstellen en *fine-tunen* van de bestaande, klassieke instrumenten. Dit is ook de essentie van het pleidooi van Vanderveen (2006). Beide strategieën hoeven zich ook niet noodzakelijk volledig los van elkaar te ontwikkelen. Nieuwe analysetechnieken en methodologische oefeningen winnen ongetwijfeld aan kracht en uitstraling wanneer ze gebruik maken van de omvangrijke data van bestaande crime en victim surveys; en net zoals de *haute couture* geregeld draagbare confectie inspireert, kunnen ook *state of the art* methodologische inzichten, en misschien zelfs nieuwe meetinstrumenten, de klassieke slachtofferschapenquête op lange termijn beïnvloeden en stapsgewijs naar een hoger niveau tillen (zie o.a. Jackson, 2005b; 2004b).

Een uitweg uit de twee centrale lacunes uit de ‘fear of crime’ onderzoekstraditie ligt evenwel niet uitsluitend in het *upgraden* van de methodologische kennis en toepassingen binnen dit domein, maar ook in het verbreden van het inhoudelijk gezichtsveld; het is immers geen schande, maar integendeel een noodzakelijkheid, om over de muren van de eigen discipline te kijken en te leren en lenen van de burens. Vanderveen (2006) ziet dergelijke interdisciplinaire integratie als een cruciaal aandachtspunt voor het toekomst onderzoek; “(...) academic thievery should be made a regular practice by keeping our eyes on sister disciplines to see what ideas would be useful to take for ourselves” (Vanderveen, 2006:319). Met name het domein van de sociale psychologie, en onderzoek naar de perceptie van risico’s, en houdingen ten aanzien van sociale cohesie en maatschappelijk vertrouwen, lenen zich hiertoe. Onderzoek naar ‘fear of crime’ is een domein bij uitstek waar “(...) social scientist from many disciplinary camps can develop and share concepts, bridge levels of analysis, and contribute to an important social and political debate of our day” (Jackson, 2006:261).

Dit deel heeft als doel een brug te slaan tussen het literatuuroverzicht in het vorige deel, en het empirisch luik in het volgende deel. Geïnspireerd op de twee centrale lacunes uit de onderzoeksliteratuur, wordt wederom, en dit zal ook in het volgende deel het geval zijn, gewerkt volgens twee sporen. In eerste instantie wordt de draad met betrekking tot het concept ‘fear of crime’ en de operationalisering ervan, terug opgenomen; we vertrekken, bij wijze van spreken, daar waar het literatuuroverzicht in het vorige deel ophoudt. In een tweede deel exploreren we nieuwe uitwegen in het verklarend onderzoek naar ‘fear of crime’; ook hier wordt verder gebouwd op de fundamentele accenten die in het literatuuroverzicht werden gelegd. Deze tweedeling wordt doorgetrokken in het laatste deel, het empirisch luik; ook dan concentreren we ons in eerste instantie op het concept ‘fear of crime’, en de meting ervan, om in tweede instantie nieuwe wegen in het etiologisch onderzoek te exploreren. Het bovenstaande indachtig, gaan we hierbij telkens uit van zowel het huidige arsenaal aan klassieke instrumenten en dito data, als van eigen empirisch onderzoek voortbouwend op de conclusies uit voorgaande delen; op die manier

tasten we enerzijds de grenzen en mogelijkheden van het bestaande af, en wordt anderzijds ook het 'experiment' voldoende ruimte gegeven.

4.1 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' HERBEKEKEN

FERARRO'S DEFINITIE

'Angst voor criminaliteit' is een "(...) emotional response of dread or anxiety to crime or symbols that a person associates with crime" (Ferraro, 1995:4; zie ook o.a. Lee, 2001a; Jackson, 2002); tot deze werkdefinitie kwamen we in voorgaand literatuuroverzicht. Het is een werkdefinitie die onmiskenbaar reeds enkele duidelijke keuzes impliceert: zo wordt er geopteerd voor een enge invulling van het concept, waarbij 'angst voor criminaliteit' een emotioneel affectieve connotatie krijgt en zich zo conceptueel onderscheidt van enerzijds een eerder cognitieve en anderzijds een eerder conatieve invulling (zie o.a. Ferraro & LaGrange, 1987; Hale, 1996). We brengen Ferraro & LaGrange's (1987; zie ook Ferraro, 1995) tabellen, gereproduceerd in ons literatuuroverzicht, in herinnering voor een visuele illustratie van deze invulling van het concept 'fear of crime'.

Het object van de angst dringt vervolgens een volgende keuze op: 'angst voor criminaliteit' is per definitie op één of andere manier met criminaliteit verbonden. Ferraro (1995) heeft het over 'criminaliteit' of 'symbolen die individuen associëren met criminaliteit', waardoor een bepaalde context of situatie door het individu minimaal als potentieel bedreigend wordt geëvalueerd. "Indeed, a fear reaction is described as a reaction that can only occur with the recognition of a situation to be dangerous" (Jackson, 2002:101; zie o.a. ook Vanderveen, 2006). Het 'object' van de angst, zoals hierboven duidelijk wordt, varieert op de in het literatuuroverzicht reeds aangehaalde, rudimentaire dimensie specificiteit-abstractie (Goethals, 1999; van der Wurff, 1990a). In het ene uiterste van deze dimensie is het object van de angst zeer concreet, situationeel en in zekere zin 'acuut' van aard; aan de andere kant van deze dimensie spreken we over een vage, ambigue en sluimerende aanleiding die minder situationeel maar veeleer 'chronisch' van aard is (Garofalo & Laub, 1978:245; van der Wurff, 1992).

Alhoewel de parallel niet perfect is, loopt deze dimensie toch relatief evenwijdig met enkele andere in de literatuur vaak gebezigde tweedelingen. Immers, "(f)or some researchers fear of crime is an emotional response to signals of danger in the environment while to others it is a manifestation of a general uneasiness about the world" (Hale, 1996:120). Om te beginnen gaat dit terug op Furstenberg's (1971) klassieke onderscheid tussen 'fear of victimization' en 'concern about crime', waarbij het eerste een concrete angst om persoonlijk slachtoffer van criminaliteit te worden, voorstelt, en het tweede een eerder algemene verontrusting met betrekking tot het

criminaliteitsprobleem in de maatschappij, vertegenwoordigt. Een verontrusting die, aldus Furstenberg, zeker ten dele de expressie is van een 'resentment of changing social conditions' (1971:606). Ook het onderscheid tussen 'concrete' en 'formless fear', of 'specific' en 'global fear', is niet ver weg (zie o.a. Keane, 1992; Thompson e.a., 1992; Fattah, 1993; Hale, 1996; Ditton e.a., 2003). Wederom gaat het om een eerder specifieke, concrete dimensie die samenhangt met de angst om slachtoffer van een specifiek misdrijf te worden enerzijds, en een breder gevoel van kwetsbaarheid of onveiligheid anderzijds. Keane (1992) reserveert dan voor het eerste het label 'concrete fear', voor het tweede 'formless fear'; Fattah (1993) heeft het over 'fear of concrete forms of victimization' enerzijds, en 'fear of global crime' anderzijds. Maar het vraagt ook relatief weinig verbeelding om hierin Jackson's (2004b) tweedeling tussen 'experienced' en 'expressive fear' te ontwaren; de 'ervaringscomponent', zoals hij dat dan noemt, verwijst naar 'everyday experiences of anxiety about the risk of victimization', en de 'expressieve' component naar "attitudes regarding the cultural meaning of crime, social change and relations, and conditions conducive to crime" (Jackson, 2004b:946).

DE 'TEMPORELE DIMENSIE': TOESTANDSANGST EN ANGST ALS DISPOSITIE

De angst bij 'angst voor criminaliteit' is met andere woorden steeds in meer of mindere mate toe te schrijven aan de gewaarwording van een latente, criminogene bedreiging. Strikt genomen is het object van die angst niet zozeer de in specificiteit of abstractie variërende dreiging, maar de anticipatie ervan. "The object of fear, then, is a prospect, the prospect of harm or injury" (Barbalet, 1998:155). 'Angst voor criminaliteit' is met andere woorden een *prospect-based emotion* waarbij 'angst' de onaangename anticipatie van een ongewenst voorval is²²⁵. Het is niet zozeer een reactie op een onaangenaam voorval, maar op het vooruitzicht van een dergelijke gebeurtenis. 'Angst voor criminaliteit', en dit is een belangrijk element, is temporeel bepaald: "(t)he prospective aspect of fear means that its generic object might best be specified in temporal terms" (Barbalet, 1998:155; Gabriel & Greve, 2003).

Het is met name bij de uitbouw van deze gedachtegang dat de verworven kennis en inzichten van de (sociale) psychologie als buurdiscipline bijzonder hulpvaardig zijn (Bilsky, 1993; Gabriel & Greve, 2003; Vanderveen, 2006). Onderzoek naar en theorievorming over 'angst voor criminaliteit' heeft zich in het verleden in aanzienlijke mate geconcentreerd op eigenschappen van individuen, en individuele verschillen, als verklaringen voor de aan- of afwezigheid van 'angst'; 'fear of crime' als een

²²⁵ Eerder werd reeds gezegd dat deze redenering de distinctie tussen 'geanticipeerde' en 'beleefde' angst in geringe mate weet op te heffen: 'angst' is tot op zekere hoogte altijd 'anticipated'. Hiermee wordt ook deels ondersteuning geboden aan de courante praktijk binnen de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie om geanticipeerde angst op te vatten als een indicator voor reële angst (van der Wurff, 1992; zie o.a. ook Garofalo, 1981; Skogan, 1981). Overigens, en ook dit kwam eerder al ter sprake, herkent Barbalet (1998) hierin ook het - niet absolute - onderscheid tussen 'anxiety' en 'fear'. "As fear is an emotional apprehension of a negative prospect it is anticipatory and in that sense future orientated. But it is necessary to qualify and more carefully state what is the temporal plane of fear. Anxiety is certainly a negative apprehension of the future, but fear, it will be argued, is an anticipation of a present threat or danger. This is to say that fear is an emotional apprehension of the present as a temporal plane or site. Indeed, fear is implicated in the very constitution of an experienced present, that of a particular negative type" (Barbalet, 1998:156).

persoonlijkheidstrek. De onderzoekstraditie cultiveert op die manier “(...) a view of such fear as an emotional or psychological property which some people have and others do not” (Fattah & Sacco, 1989:211); denk bijvoorbeeld aan de relatief grote hoeveelheid literatuur waarbij ‘angst voor criminaliteit’ verbonden wordt met geslacht en leeftijd. De vraag die met andere woorden lijkt te primeren is: “who is fearful and who is not fearful?”, hierbij indachtig dat “(s)uch a viewpoint precludes a detailed consideration of the ephemeral, transitory and situational nature of fear” (Fattah & Sacco, 1989:211; Hale, 1996:84)²²⁶.

Alhoewel de suggestie van Fattah & Sacco, reeds geformuleerd in 1989, weinig aan onduidelijkheid overlaat, wordt hier pas echt fundamenteel op ingegaan in een invloedrijke bijdrage van Gabriel & Greve (2003) in het *British Journal of Criminology*. Ook Gabriel & Greve (2003) en Greve (2004) constateren in de traditionele ‘fear of crime’ literatuur een nadruk op individuele eigenschappen en karakteristieken boven contextuele en situationele kenmerken. Onderzoek concentreert zich “(...) on personal traits with respect to fear of crime rather than on situational states” (Gabriel & Greve, 2003:601). Het is evenwel cruciaal, aldus Gabriel & Greve (2003), om deze persoonlijke trek conceptueel te onderscheiden van “(...) the actual fear as a momentary affective state that varies within a person according to the situation at hand” (Gabriel & Greve, 2003:601; Greve, 2004). De auteurs verwijzen hiermee naar het binnen de psychologie klassieke onderscheid tussen ‘toestandsangst’, *state anxiety*, en ‘angst als dispositie’, *trait anxiety* (Spielberger, 1966)²²⁷. Toestandsangst is bijvoorbeeld het gevoel van angst om slachtoffer van criminaliteit te worden dat mij als individu overvalt wanneer ik bij duisternis in een slecht verlicht park of parkeerterrein voetstappen achter mij hoor naderen. “Here, fear of crime is a transitory state that will generally pass quickly” (Gabriel & Greve, 2003)²²⁸. Angst als dispositie of als trek daarentegen, verwijst eerder naar een algemene aanleg of geneigdheid van het individu om zich angstig te voelen in specifieke situaties, ongeacht de specificiteit van die situatie²²⁹. Het is bijgevolg een relatief stabiele eigenschap van het individu, maar kan wel variëren tussen individuen. ‘Angst voor

²²⁶ Fattah & Sacco (1989) zetten hun standpunt kracht bij aan de hand van een verhelderende parallel: “(t)his shortcoming becomes apparent if we compare the fear of crime with some other negative emotion such as unhappiness. While there do exist people who are chronically unhappy, most of us are unhappy at some times and happy at others, our moods varying with the social and life circumstances in which we find ourselves. Fear of crime in some of its manifestations may also be more like a mood and less like a stable predisposition, but there is little research that is informed by such an observation” (Fattah & Sacco, 1989:211).

²²⁷ Behoudens enkele klassieke spreekwoordelijke uitzonderingen, wordt in de ‘angst voor criminaliteit’ onderzoekstraditie niet gerefereerd naar, laat staan daadwerkelijk gebruikt gemaakt van de psychologische concepten ‘toestandsangst’ en ‘angstdispositie’. Onder de spreekwoordelijke uitzonderingen, al varieert ook hier de directheid van de referentie, vallen dan ondermeer Winkel (1981), Fattah & Sacco (1989), Bilsky (1993), Bilsky e.a. (1993), Vitelli & Endler (1993), Gabriel & Greve (2003), Pleysier e.a. (2003a), Pleysier e.a. (2004b), Vanderveen (2006)).

²²⁸ Willen we nauwer aansluiten bij Spielberger’s (1966) verwoording, dan klinkt dit ongeveer als volgt: “Toestandsangst (state anxiety) is een voorbijgaande, momentane, emotionele conditie van het individu, die gekenmerkt wordt door subjectieve, bewust ervaren gevoelens van spanning of gespannenheid, alsook door een verhoogde activiteit van het autonome zenuwstelsel. Toestandsangst varieert in intensiteit en fluctueert in de tijd” (van der Ploeg, 2000:5).

²²⁹ “Angstdispositie (trait anxiety) verwijst naar relatief stabiele individuele verschillen in angstgeneigdheid, dat wil zeggen naar verschillen tussen mensen in hun tendentie om op als bedreigend ervaren situaties te reageren met verhoging in de intensiteit van de toestandsangst” (van der Ploeg, 2000:6).

criminaliteit' kan zowel situationeel en contextueel (*state*), als dispositioneel (*trait*) zijn (Vanderveen, 2006; Bilsky, 1993).

Ook de relatie tussen beide concepten, 'toestandsangst' en 'angst als dispositie', is in het 'fear of crime' debat conceptueel gezien niet onbelangrijk. Individuen met een hoge angstdispositie ervaren in specifieke situaties, in vergelijking met individuen met een lage(re) angstdispositie, een verhoogd (toestands)angstniveau (Winkel, 1981). "As (dispositional) fear of crime increases, so does, *ceteris paribus*, the probability that certain situations will evoke fear of crime (as a state). In a given (sufficiently high) number of situations, an individual with a higher dispositional fear of crime will experience the state 'fear of crime' more frequently" (Gabriel & Greve, 2003:602). De dispositionele angst is daarentegen per definitie relatief stabiel, maar daarom niet geheel onveranderlijk. Langdurige of frequente blootstelling aan *fear of crime episodes* kan een effect ressorteren in het angstdispositief van een individu, afhankelijk van verschillende intrapersoonlijke eigenschappen en condities. Gabriel & Greve (2003) denken bij dit laatste onder andere aan de klassieke mechanismen van *coping* bij 'angst voor criminaliteit' ervaringen - zowel coping met betrekking tot de angstbeleving *an sich*, als het *a posteriori* omgaan met de doorgemaakte 'angstepisode' -, en *self-efficacy*, de verwachting controle uit te kunnen oefenen op gebeurtenissen in de toekomst²³⁰. De verhouding en interactie tussen toestandsangst enerzijds en angst als dispositie anderzijds, wordt treffend geïllustreerd door figuur 1 in de bijlage bij dit deel.

Gabriel & Greve (2003) pleiten voor het herdefiniëren en verfijnen van het 'angst voor criminaliteit' onderzoek en de daarin gebezigde concepten via de integratie van ten minste twee cruciale elementen in het bestaande debat. Een eerste punt kwam eerder in het literatuuroverzicht reeds aan bod, en is in dat opzicht niet zo nieuw; 'fear of crime' in brede zin is een multidimensioneel concept, en bevat een cognitieve, een affectieve en een gedragsmatige component waarmee rekening dient te worden gehouden. "The phenomenologically salient aspect - the (conscious) experience of feeling fearful - is a conglomerate of these facets, reflecting mainly the affective facet" (Gabriel & Greve, 2003:602). Niettemin wordt deze affectieve angstcomponent noodzakelijkerwijs vergezeld door een cognitieve evaluatie van de situatie als 'gevaarlijk' of 'bedreigend'. "Being afraid implies that the situation at hand

²³⁰ Gabriel & Greve (2003) voegen daar nog aan toe dat omgekeerd ook "(...) fear-of-crime episodes (states) may themselves influence individual conditions. Perceived self-efficacy, for example, is (partly) determined by experiences in which a person learns about his or her own efficacy and that of others" (Gabriel & Greve, 2003:602). Ontdaan van deze toepassing op het 'angst voor criminaliteit' thema, klinken de voornaamste uitgangspunten van de 'trait/state' angsttheorie overigens als volgt: "(1) in situaties die als bedreigend worden ervaren zal toestandsangst ontstaan. Hoge niveaus van toestandangst worden door sensorische en cognitieve feedback als onplezierig ervaren. (2) De intensiteit van de toestandsangst reactie zal zich proportioneel verhouden tot de hoeveelheid dreiging die de situatie voor het individu impliceert. (3) De duur van de toestandsangst reactie zal afhangen van de mate waarin het individu die situatie als bedreigend blijft ervaren. (4) Individuen met een hoog niveau van angstdispositie zullen situaties of gebeurtenissen, die falen of een bedreiging van de eigenwaarde impliceren, als meer bedreigend ervaren dan personen met een laag niveau van angstdispositie. (5) Verhogingen van de toestandsangst zullen rechtstreeks in het gedrag worden uitgedrukt en kunnen dienen om coping en afweermechanismen, die in het verleden effectief bleken, te activeren. (6) Individuen die zich vaak in stressvolle situaties bevinden zullen daardoor specifieke coping of afweermechanismen gaan ontwikkelen en hanteren, teneinde de toestandsangst te reduceren" (van der Ploeg, 2000:6).

is perceived as dangerous, regardless of how vague this perception may be. It is logically impossible to be afraid but not to judge the situation as threatening” (Gabriel & Greve, 2003:602). Dezelfde redenering geldt voor de gedragsmatige component, al is de link, zo zeiden we reeds, conceptueel veel minder duidelijk²³¹.

Een tweede cruciale verfijning voor het toekomstige ‘angst voor criminaliteit’ onderzoek, ligt vervat in wat Gabriel & Greve (2003) de ‘temporele dimensie’ noemen. Het is deze dimensie die wordt uitgedrukt door het onderscheid tussen angst als dispositie, en angst als toestand. Toestandsangst is angst *hic et nunc*; het is, zoals gezegd, een transitoire ervaring opgeroepen door de aanwezigheid van bepaalde stimuli, en dus per definitie situationeel bepaald en tijdsgebonden. Angst als dispositie is daarentegen, als relatief stabiele trek of geneigdheid van het individu, steeds latent of ‘sluimerend’ aanwezig. Alhoewel de terminologie van Gabriel & Greve (2003) relatief nieuw aandoet, klinkt het niet geheel onvertrouwd. De parallel is allicht niet volstrekt sluitend, maar de overeenkomsten met oudere tweedelingen kunnen niet zomaar genegeerd worden. Zo doet het denken aan de eerder besproken distinctie tussen ‘formless’ en ‘concrete fear’, waarbij ‘formless fear’ een eerder vaag en algemeen, non-specifiek gevoel van angst of bezorgdheid is, terwijl ‘concrete fear’ een acute angst betreft als resultante van een concrete en situationele bedreiging, of althans de perceptie als dusdanig (Keane, 1992; Fattah, 1993)²³². Mosconi & Padovan (2004) laten een gelijkaardige gedachtegang aansluiten op de theorie van de risicosamenleving, die ook eerder al aan bod kwam. Ze onderscheiden eveneens twee ‘angsttypes’. Enerzijds is er de klassieke “fear linked to personal corporal and biological integrity, physical safety. (...) This type of fear is typical of individuals who feel their personal space is under threat, is being invaded” (Mosconi & Padovan, 2004:147-148). Het is de concrete angst die u overvalt in bepaalde bedreigende of als gevaarlijk gepercipieerde situaties. Anderzijds bestaat er, en met name dit is eigen aan het leven in onze risicosamenleving, ook een eerder vaag en ambigue, *ontological type of fear*; “this type of fear is linked to the personality, to the proof of our authenticity, the certainties of the script that we must follow (...)” (Mosconi & Padovan, 2004:147)²³³. Ook in beide componenten die

²³¹ Gabriel & Greve (2003) verduidelijken dit verder: “The conceptual link to the behavioural aspect of fear of crime is less clear than the link between the affective and cognitive facets, however. Imagine a situation in which you are afraid, but nobody notices. You might be paralysed with fear of able to control yourself perfectly as a result of years of practice. In either case, even a good observer who knows you well would not be able to tell whether or not you are afraid simply by watching you. This illustrates the difficulty in determining the conceptual status of the behavioural component of fear” (Gabriel & Greve, 2003:602-603; Greve, 2004; zie ook Fattah, 1993; Greve, 2004; Warr, 2000b).

²³² Keane (1992) verduidelijkt dit verder empirisch, en knoopt daarbij meteen impliciet aan bij het debat rond de ‘fear-victimisation paradox’. Studies, aldus Keane (1992), waarbij de afhankelijke variabele een operationalisering van het concept ‘formless fear’ was, hebben aangetoond dat zij die het meest angst op deze dimensie rapporteren, in hoofdzaak ouderen, vrouwen, ongehuwd en stedelingen zijn, en een lagere sociaal-economische status bezitten. Deze algemene, non-specifieke angst kan voortkomen uit de perceptie van een zekere mate van fysieke of sociale kwetsbaarheid die met name deze groepen treft. Individuen daarentegen waarbij ‘concrete fear’ hoog scoort, zijn vooral jongeren, en met name jonge vrouwen, die vanuit hun ‘dagelijkse, routine activiteiten’ in een stedelijke omgeving ook meer geconfronteerd worden met situaties die een zeker gevaar of bedreiging in zich dragen, of dit althans zo percipiëren.

²³³ Bemerkt dat Mosconi & Padovan (2004) hiermee expliciet voortbouwen op de reeds in deel drie aangehaalde sociologen van de (laat)modernisering, met name en in het bijzonder, Giddens, Beck, Bauman en Luhmann. Zo is volgens Mosconi & Padovan (2004) deze ‘ontologische angst’ gelinkt met “(...) the problem of the certainties of social position, of trust in the other, of steady employment and

Jackson (2004b) onderscheidt - *experience* en *expression* -, kan men tot op zekere hoogte Gabriel & Greve's (2003) 'temporele dimensie' ontwaren; de 'experience' of 'ervaringscomponent' krijgt vorm door interpretaties van de omgeving, en gaat zo terug op een eerder situatie- of gelegenheidsgeoriënteerde (toestands)angst, terwijl de 'expressieve' component uitdrukking geeft aan veel vagere, achterliggende en "(...) broader concerns that share social meaning with crime" (Jackson, 2004b:947).

Naar ons aanvoelen refereren bovenstaande tweedelingen of dimensies, elk op hun eigen onvolkomen maar niettemin onmiskenbaar wijze, aan het eerder in dit werk gemaakte onderscheid tussen een 'enge' en een 'brede' invulling van het concept 'fear of crime'. De enge invulling concentreert zich op de affectief-emotionele angstreactie van het individu in een situatie die bedreigend is, of als bedreigend gepercipieerd wordt. Het is deze invulling die teruggaat op Ferraro's definitie waarbij, bij wijze van herhaling, 'fear of crime' wordt opgevat als "an emotional response of dread or anxiety to crime or symbols that a person associates with crime" (Ferraro, 1995:4). Een brede invulling van 'angst voor criminaliteit' - die dus eerder aansluit bij noties 'formless fear', 'ontological fear', 'expressive fear',... - beslaat veeleer een vaag conglomeraat van 'meningen, opinies en attitudes over, en reacties op criminaliteit'. In essentie gaat een dergelijke duale opvatting van het concept 'fear of crime' in zekere mate ook terug op Furstenberg's initiële onderscheid tussen 'fear' en 'concern'. 'Concern about crime' sluit dan aan bij de brede invulling en geeft uitdrukking aan wat Furstenberg omschrijft als "(...) resentment of social change and resistance of further alterations in the status quo" (Furstenberg, 1971:601). Men kan met andere woorden terecht concluderen dat de door Gabriel & Greve (2003) in het 'fear of crime' onderzoek geïntroduceerde 'temporele dimensie' logisch voortvloeit uit wat de onderzoekstraditie deels reeds latent impliceerde. In de volgende paragrafen gaan we dieper in op de verdere betekenis en onmiskenbare waarde van het bovenstaande met het oog op de operationalisering en meting van het concept 'angst voor criminaliteit'.

GABRIEL & GREVE'S TAXONOMIE

In navolging van Ferraro & LaGrange's (1987) en Ferraro's (1995) classificatie, stelden ook Gabriel & Greve (2003) een taxonomie op met betrekking tot het operationaliseren en meten van 'angst voor criminaliteit'. Hierbij bleven ze grotendeels trouw aan de structuur gehanteerd door voorvermelde auteurs, maar verloren ze ook de eigen geformuleerde aandachtspunten voor het toekomstig 'fear of crime' onderzoek niet uit het oog. We verwijzen naar tabel 2 in bijlage bij dit deel; de classificatie van Ferraro & LaGrange (1987) kwam eerder in het literatuuroverzicht, deel 3, aan bod.

of believing in one's ability to do one's job. Ontological security underlies the attitude of most people who 'trust' in the fact that neither their lives nor their identity will change, nor will the social and material environment in which they live alter. Such security is closely linked to the routines and customs, to the 'natural course of life', and is based on habits and closeness of relationships" (Mosconi & Padovan, 2004: 147). Tudor (2003) zit op éénzelfde lijn; hij spreekt niet over 'ontologische angst', maar heeft het, in navolging van Furedi (2002), over een "(...) 'free-floating anxiety' embodied in the culture of fear" (Tudor, 2003:254).

Gabriel & Greve's (2003) eerste aandachtspunt, de multidimensionele structuur van het brede 'fear of crime' concept - bestaande uit een cognitieve, affectieve en gedragsmatige deelcomponent -, vertaalt zich in een eerste as waarop de taxonomie zich ent; dit was bij Ferraro & LaGrange (1987) niet anders. Men kan zich met andere woorden, conform deze componenten, reeds drie onderscheiden vraagtypes voorstellen: (1) cognitief: 'How often do you *think* ... is about to happen?'; (2) affectief: 'How often do you *feel* afraid of ...?'; en (3) gedragsmatig: 'How often do you *behave* 'fearfully', for example ...?' (Gabriel & Greve, 2003:607). Bemerkt hoe Gabriel & Greve (2003) in deze vraagstelling bewust peilen naar de frequentie of incidentie van bepaalde gebeurtenissen, en niet naar de intensiteit van de ervaren angst in een bepaalde toestand, zoals dit bij de klassieke 'fear of crime' vragen grotendeels het geval is.

Daarmee vestigen de onderzoekers ook de aandacht op hun tweede cruciale aandachtspunt, met name het 'temporele perspectief', uitgedrukt in het onderscheid tussen angst als toestand en als trek. Beide punten komen hier overigens samen: immers, de multidimensionele structuur van het concept 'fear of crime' gaat volgens Gabriel & Greve (2003) enkel op voor toestandsangst en niet voor de angstdispositie. Figuur 1 indachtig, concluderen Gabriel & Greve dat, aangezien "(...) dispositional fear of crime is defined as 'experiencing the state of being afraid comparatively easily', it follows that frequent occurrence of all aspects described as being necessary for situational fear of crime is constitutive for dispositional fear of crime" (Gabriel & Greve, 2003:605). Angst als dispositie kan met andere woorden worden geoperationaliseerd door bovenstaande vragen die peilen naar "(...) the frequency with which the situational fear of crime is experienced" (Gabriel & Greve, 2003:607)²³⁴.

Gabriel & Greve (2003) benadrukken dat hun indeling geenszins zegt hoe 'fear of crime' moet worden gemeten; immers, "(...) there is no single way to assess fear of crime" (Gabriel & Greve, 2003:610). De taxonomie biedt een kader en laat keuzes toe; het is een basis voor het inhoudelijke debat en het empirisch afwegen van de voor- en nadelen van verschillende meetinstrumenten. Bij de keuze voor deze of gene operationalisering staan in essentie twee begeleidende voorwaarden voorop. Een eerste voorwaarde stelt dat 'alle noodzakelijke, theoretische aspecten' op één of andere manier empirisch dienen vertegenwoordigd te zijn; dit duidt echter eerder op het belang van transparantie en consequentie, dan op een eis tot exhaustiviteit. De taxonomie is als het ware een leidraad om het conceptuele denken op een transparante en logisch-consequente manier met de operationalisering te verbinden. Pas indien men de angst als dispositie wil vatten, of spreekt over 'fear of crime' in

²³⁴ Ook Farrall & Gadd (2004) drukken in een relatief recent artikel hun voorkeur uit voor frequentie boven intensiteit vragen, om een andere reden evenwel; volgens de onderzoekers overschatten klassieke vragen het 'fear of crime' probleem en bieden vragen naar de incidentie van 'fear of crime' ervaringen hiervoor een alternatief. Jackson (2004b) constateert iets gelijkaardig: "(...) it seems likely that the 'prevalence' of the fear of crime is somewhat of a function of the particular type of question posed. The actual frequency of emotional responses to crime may be less than commonly assumed. (...) Frequency measures perhaps capture this most effectively" (Jackson, 2004b:963; Farrall & Gadd, 2004).

brede zin, is de empirische vertegenwoordiging van elk van de drie constitutieve componenten noodzakelijk vereist²³⁵. Een tweede voorwaarde bestaat uit de verwachting dat methodologische valkuilen en meettechnische bezwaren mee in rekening worden gebracht bij de keuze voor een bepaald instrument. Zo wordt uit cognitieve interviews duidelijk dat het beantwoorden van globale ‘fear of crime’ vragen - zoals in kolom 4 en rij 3 van tabel 2 - een bijzondere mentale inspanning van de respondent vergt. “To provide an answer, the respondent has to think about all relevant aspects of the global construct. This not only requires cognitive effort, but also time” (Gabriel & Greve, 2003:609). Maar ook vraagverwoordingseffecten, sociale wenselijkheid, volgzzaamheid,... zijn bedreigend voor de validiteit en betrouwbaarheid van een meetinstrument, en verdienen om die reden voorname aandacht. Bovendien, voegen Gabriel & Greve (2003) daar nog aan toe, “such effects may be confounded with other respondent characteristics; that is, it might be more threatening for the members of one subsample to report on a specific question than for the members of another subsample (e.g. age cohorts, ethnic groups, occupational groups)” (Gabriel & Greve, 2003:609; Greve, 1998; 2004). Het spreekt voor zich dat we beide bovenstaande voorwaarden meenemen in wat volgt.

Voorlopig is nog niets gezegd over de tweede dimensie in de taxonomie van Gabriel & Greve (2003). Ook hier gaat het in essentie over een klassieke, vaak terugkerende afweging bij de operationalisering; ‘fear of crime’ refereert aan ‘criminaliteit’, maar die referentie kan variëren van zeer specifieke vormen van criminaliteit tot criminaliteit als algemeen maatschappelijk gegeven. In de literatuur werd gesproken over ‘concrete’ of ‘specific fear’ enerzijds, en ‘global’, ‘general’ of ‘non-specific fear’ anderzijds (zie o.a. Ditton e.a., 2003; Williams e.a., 2000; Ferraro, 1995; Thompson e.a., 1992; Keane, 1992; Ferraro & LaGrange, 1987). Gabriel & Greve (2003) splitsen het continuüm in drie delen, uitgedrukt door de rijen in de tabel: de operationalisering kan zich met name richten op een specifiek delict (bijvoorbeeld verkrachting, inbraak,...), een groep van delicten (bijvoorbeeld eigendomsdelicten, gewelddelicten,...), of tenslotte, criminaliteit in het algemeen. In wat volgt gaan we iets dieper in op het object van de angst in het ‘fear of crime’ onderzoek.

HET OBJECT VAN DE ANGST

Alhoewel ook deze dimensie van Gabriel & Greve’s (2003) taxonomie een ruim continuüm beslaat, is het achterliggend, gemeenschappelijk element duidelijk. “The common factor is that these threats result from behaviour commonly considered to be criminal. Therefore, fear of crime represents a unique mixture: it is *homogeneous* by normative evaluation (crime!), but *heterogeneous* in terms of individual relevance, explanation and consequences” (Gabriel & Greve, 2003:606). Eenzelfde teneur drijft

²³⁵ Dit brengt een reeds eerder aangehaald, niet onbelangrijk punt in herinnering; immers, aangezien de frequentie van het ervaren van de verschillende facetten van toestandsangst constitutief is voor de angstdispositie, zijn correlaties tussen de cognitieve, affectieve en gedragsmatige component “(...) no indication of a causal relationship between these variables. Rather, they demonstrate that the logical connection between these components has been successfully (validly) reproduced on an empirical level. Thus, none of the components - including perceived risk - can be used as a serious explanation of any other component or of the basic concept” (Gabriel & Greve, 2003:610-611; Greve, 1998:287).

boven in de door ons gehanteerde werkdefinitie waar 'angst voor criminaliteit' refereert aan 'criminaliteit of symbolen die individuen associëren met criminaliteit', waardoor een bepaalde situatie of context door het individu minimaal als potentieel bedreigend wordt geëvalueerd' (Ferraro, 1995; Vanderveen, 2006; Jackson, 2002). Hierbij herhalen we dat 'afhankelijk van individuele kenmerken, ervaring en motivatie, dezelfde stimuli niet door iedereen worden opgemerkt, niet noodzakelijk voor iedereen even saillant zijn, en evenmin door iedereen per definitie als bedreigend worden geïnterpreteerd' (Bruinsma e.a., 2004:300; van der Wurff, 1990). In essentie wordt hier opnieuw geëxpliciteerd wat eerder is gezegd over de relatie tussen toestandsangst en angst als trek.

'Angst voor criminaliteit', als toestandsangst, is logischerwijs afhankelijk van de situationele context waaruit de ervaring ontstaat (Killias & Clerici, 2000; Fisher & Nasar, 1995; Hale e.a., 1994). Hierbij denken we terug aan het informatie- of signaalverwerkingsproces; de sociale of fysieke omgeving reikt immers informatie en omgevingsstimuli aan, die door het individu al dan niet worden gepercipieerd als een 'signaal' voor gevaar (Winkel, 1985; van der Wurff, 1990; Pleysier e.a., 2004b). Hierbij valt het echter op, en dit is niet onbelangrijk, dat 'fear of crime' onderzoek niet zelden de neiging heeft om het onderwerp of stimulus van de angst, te compartimenteren en te isoleren, "(...) to assume that it differs in some fundamental way from other ordinary fears, such as fear of traffic accidents, fear of falling, or fear of disease" (Warr, 2000b:454). Volgens Warr, en hierin volgen we hem, is er geen bewijs dat 'angst voor criminaliteit' essentieel en fundamenteel zou verschillen van andere angsten, op de stimulus na (Warr, 2000b). Wederom is het verbazend vast te stellen dat bij het meten van 'angst voor criminaliteit' in de onderzoeksliteratuur zelden inspiratie wordt opgedaan bij de binnen de sociale psychologie bestaande knowhow en instrumentarium voor het meten van angst (Pleysier e.a., 2004b; Vitelli & Endler, 1993). Toekomstig onderzoek naar het operationaliseren en meten van 'angst voor criminaliteit' doet er goed aan deze nauwelijks ontgonnen piste verder te exploreren; onze alternatieven, die verder nog worden besproken, doen, samen met enkele andere spreekwoordelijke uitzonderingen, hiertoe een poging.

Onderzoek naar 'angst voor criminaliteit', en dit onthouden we voorlopig, concentreerde zich in het verleden overwegend op angst als een 'eigenschap' van het individu - angst als dispositie, zeg maar. Niettemin verdient ook de 'angst als toestand', als "(...) momentary affective state that varies within a person according to the situation at hand", meer aandacht (Gabriel & Greve, 2003:601; Greve, 2004). Het tekort aan onderzoek naar de situationele, transitoire angst in deze onderzoekstraditie, maakt dat ons inzicht in de microgenese van 'angst voor criminaliteit' relatief beperkt is. Dit is, aldus Greve (2004), om meerdere redenen jammer; onderzoek naar de microgenese van 'angst voor criminaliteit' verbreedt niet alleen de empirisch kennis over het onderwerp, maar is eveneens behulpzaam bij het verhelderen van de theoretische inzichten. Immers, nog volgens Greve, "the aspects of person and (perceived) situation, which form the explanans of the microgenetic explanation, constitute the explanandum of the ontogenetic

perspective” (Greve, 2004:172)²³⁶. In grote lijnen doet dit ook denken aan het pleidooi van Warr & Stafford (1983) en Warr (2000) voor meer aandacht voor de zogenaamde *proximate causes* van ‘angst voor criminaliteit’.

ANGST VOOR CRIMINALITEIT HERBEKEKEN: EEN *ROUND-UP*

In de bovenstaande paragrafen, zo kan men lezen, werd duidelijk positie gekozen. Het is dan ook de betrachting van dit werk pistes aan te bieden die het toekomstig ‘fear of crime’ onderzoek nieuwe impulsen aanreiken, waarmee het zich verder kan ontwikkelen. We recapituleren, alvorens eenzelfde weg te bewandelen voor het etiologisch onderzoek, wat dit inhoudt voor de conceptualisering en meting van ‘angst voor criminaliteit’.

Het mag duidelijk zijn dat de door ons gehanteerde werkdefinitie, die voortkomt uit het literatuuroverzicht in het voorgaande deel, en tevens de aanzet was van dit deel, impliciet maar niettemin onmiskenbaar richting geeft aan het debat. Niettegenstaande de diversiteit en variëteit aan invullingen van en meningen over het brede concept ‘angst voor criminaliteit’, zijn we het met Vanderveen (2006) eens dat over de essentie van het concept, bij een meerderheid van onderzoekers globaal gezien toch een zekere overeenstemming bestaat. Het gaat er met name om dat ‘angst voor criminaliteit’ steeds op één of andere wijze de emotionele veruitwendiging is van een individueel ervaren gevoel van dreiging of gevaar om slachtoffer te worden van criminaliteit of crimineel geweld (Vanderveen, 2006:222). In wezen is dit opnieuw een parafrasering van onze aan Ferraro (1995) ontleende werkdefinitie, die door Vanderveen wordt gevat als een “(...) emotional response of dread or anxiety to crime or symbols that a person associates with crime, for which a recognition of a situation as at least potentially dangerous, real or imagined, is necessary” (Vanderveen, 2006:222; Ferraro, 1995).

Consequent met deze werkdefinitie werd geopteerd voor een enge invulling van ‘angst voor criminaliteit’ die zich concentreert op de emotionele, affectieve component, en zo de cognitieve en gedragsmatige component verwijst naar een ‘brede’ invulling van het centrale concept. Uit ons literatuuroverzicht bleek reeds dat veel studies in het empirisch luik met name tussen de affectieve en cognitieve component nauwelijks of geen onderscheid maken, iets wat wederom teruggaat op de geschetste ontstaansgeschiedenis van het ‘fear of crime’ onderzoek. Volgens Ferraro (1995) is er “(...) a rampant confounding of fear and perceived risk in research on the subject, especially among researchers using the National Crime Survey item(s)” (Ferraro, 1995:23-24)²³⁷. Eigenlijk is het enigszins ironisch vast te

²³⁶ Eerder vinden we dit ook bij Ferraro (1995) terug: “Indeed, one contribution of the present research is to consider both macro and micro levels of analysis in explaining the distribution and etiology of fear of crime. Macrostructural features of the environment and social life shape interpretive and behavioural processes” (Ferraro, 1995:15-16).

²³⁷ Immers, maar dit kwam onder andere woorden eerder al ter sprake, “fear is a fundamentally different psychological experience than perceived risk. While risk entails a cognitive judgment, fear is far more emotive in character” (Ferraro, 1995:24). Ook Greve (1998) plaatst de affectieve component centraal, al dient men dit goed te begrijpen: “Though the affective component obviously touches upon the core of the concept, both cognitive and conative components also are essential aspects of fear of

stellen dat, niettegenstaande de conceptuele bewolking die de onderzoekstraditie grotendeels overschaduwde, zowel op basis van de literatuurstudie, als in het intuïtief taalgebruik, het concept 'angst voor criminaliteit' eerder aansluiting vindt bij een affectieve, emotionele invulling. "In everyday language and understanding, the subjective ('affective') experience of fear predominates" (Greve, 2004:170). Ook Oppelaar & Wittebrood (2006) zijn wat dat betreft bijzonder duidelijk, en concentreren zich in hun literatuuroverzicht en studie op gevoelens met een sterk affectieve component omdat deze uiteindelijk 'dichtst in de buurt komen van datgene wat we willen verklaren, namelijk angst voor criminaliteit' (Oppelaar & Wittebrood, 2006:30).

Ferraro's definitie bakent echter verder af: 'angst voor criminaliteit' concentreert zich op de emotionele, affectieve reactie van het individu op situaties of symbolen die in hoofde van het individu verbonden worden met criminaliteit, en geïnterpreteerd worden als een potentiële bedreiging (Ferraro, 1995; Warr, 2000b). Hiermee bouwt Ferraro in essentie gewoon verder op een eerdere versie van deze definitie waarbij 'fear of crime' omschreven werd als "(...) a negative emotional reaction to crime or symbols associated with crime" (Ferraro & LaGrange, 1987:72). Centraal hierbij staat dan dat het begrip draait om "(...) de emotie 'angst', en dat die angst opgevat moet worden als een onderdeel van een reactie op omgevingsstimuli" (van der Wurff, 1992:30).

Het zijn bovenstaande kernelementen uit onze werkdefinitie van het concept 'angst voor criminaliteit' die een operationalisering van het concept bijna noodzakelijkerwijs doen uitkomen bij toestandsangst. Het confronteert ons evenzeer met het beperkte gezichtsveld van een groot deel van de bestaande 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie. Enigszins cynisch, maar allicht niet geheel onterecht, zegt Warr (2000) daarover het volgende: "(w)ere it not such a serious matter, the disarray among criminologists over the meaning of fear might be amusing. Whatever confusion criminologists may suffer, however, the concept of fear is routinely and profitably used in psychology and the life sciences, with considerably less dispute as to its meaning" (Warr, 2000b:454; Gabriel & Greve, 2003; Greve, 2004). In tegenstelling tot wat de onderzoekstraditie doet uitschijnen, zo werd hierboven al aangehaald, is 'angst voor criminaliteit' immers niet fundamenteel anders dan misschien meer 'alledaagse' angsten (Pleysier e.a., 2003a; 2004b). Als 'angst voor criminaliteit' al verschilt van pakweg 'angst voor vliegen', 'angst voor ziekte', 'angst voor water' of 'angst voor duisternis', dan schuilt dit verschil in het object of stimulus in kwestie (Warr, 2000b).

Bovendien, en dit nuanceert het bovenstaande verder, is het niet het object *an sich* dat aanleiding geeft of kan geven tot angst, maar de verwachting of anticipatie van een potentiële dreiging en de daarmee gepaarde mogelijke negatieve afloop. "This is implicit in the idea that fear is the emotional response to danger, for the concept of

crime. To put it roughly, one might say that while affect is the hot heart of the emotion, cognition is the cold condition of it, whereas behaviour is the visible aspect and expression" (Greve, 1998:286-287). Bij wijze van samenvatting onthouden we, met Vanderveen (2006), dat alhoewel het onderscheid conceptueel gezien waardevol is, het niet evident is beide in de praktijk strikt gescheiden te houden.

danger refers not to an event or agent, but to a liability or prospect of injury. The object of fear, then, is a prospect, the prospect of harm or injury” (Barbalet, 1998:155). Ook bij Winkel (1981; 1998) en van der Wurff (1992) komt uitdrukkelijk naar voor dat angst gaat over de ‘onzekere verwachting van de aanwezigheid van een negatieve afloop’, in situaties waarbij, zo voegt van der Wurff nog toe, ‘het individu onvoldoende beheersing kan uitoefenen, terwijl er wel de indruk bestaat dat de situatie veranderbaar is’ (van der Wurff, 1992:30). In dat opzicht gaat het met andere woorden bijna per definitie om ‘anticipatorische’ angst voor hypothetische situaties; “(d)eze vorm van angst voor criminaliteit moet onderscheiden worden van de gevoelens van spanning op het moment dat het individu aan een bedreigende situatie het hoofd moet bieden” (Kuttischreuter & Wiegman, 1988:224). Dit volgt ook logisch uit de gedachtegang van Barbalet: “As fear is an emotional apprehension of a negative prospect it is anticipatory and in that sense future orientated” (Barbalet, 1998:156).

Wanneer we in het empirisch luik, als laatste deel van deze publicatie, ondermeer nieuwe en alternatieve instrumenten voor het meten van ‘angst voor criminaliteit’ exploreren, spreekt het voor zich dat dergelijke instrumenten nauw dienen aan te sluiten bij bovenstaande conceptuele overwegingen. Farrall e.a. (1997) suggereren een aantal methodologische aandachtspunten voor toekomstig ‘fear of crime’ onderzoek, waarbij, met betrekking tot de operationalisering van het centrale concept, en aansluitend bij de hierboven uiteengezette gedachtegang, met name één punt opvalt: “(q)uestions should be developed which describe a fictitious everyday event (not necessarily crime-related) and which subsequently ask the respondent to express their feelings and actions if they were to be in that situation” (Farrall e.a., 1997:675). Deze werkwijze, aldus de onderzoekers, helpt ‘angst voor criminaliteit’ te concretiseren en contextualiseren in het dagelijkse leven van het individu, en bewees reeds eerder zijn bruikbaarheid; ondersteund door een ‘facet design’ benadering, werd voor het meten van ‘angst voor criminaliteit’ met vignetten of situatieschetsen gewerkt in onder andere het doctoraatsonderzoek van van der Wurff (1992; van der Wurff e.a., 1988; 1989; zie o.a. ook Farrall e.a., 2000; Bilsky e.a., 1993; Bilsky, 2003; Vanderveen, 2006). In het onderzoek van van der Wurff (1992) worden zes situaties geschetst waarvan wordt aangenomen dat deze een ‘redelijke dwarsdoorsnede vormen van de situaties die relevant zijn voor de beleving van onveiligheid’²³⁸. Alhoewel de methodologie zeker deels aansluit bij onze eigen invulling, neigen we althans wat dit laatste betreft eerder naar het realisme van Warr (1990), die eveneens vignetten of situatieschetsen gebruikt, maar hierbij duidelijk stelt dat “no claim is made that they are a representative sample of all possible situations (an obviously infinite universe) (Warr, 1990:897)”. De beschrijvingen of vignetten in kwestie weerspiegelen niettemin een zekere variëteit aan mogelijke situaties, wat op zich beter is dan zich te beperken tot slechts één enkele context. Fisher & Nasar

²³⁸ De zes situatieschetsen die van der Wurff (1992) gebruikt - ‘de bel’, ‘de auto’, ‘naar een feestje’, ‘de bushalte’, ‘de telefoon’ en ‘het café’ - worden meer in detail besproken in deel 5. Ook in het doctoraatsonderzoek van Vanderveen (2006) vinden we gelijklopende situatiebeschrijvingen, toegepast op onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’ in de metro, terug.

(1995) gaan nog een stap verder, en concretiseren en operationaliseren potentieel angstwekkende situaties en plaatsen (zogenaamde *fear spots*) aan de hand van foto's en kaartjes. Hierbij vertalen ze op empirische wijze de eerder door Warr (2000) geponeerde stelling dat "(...) there is almost certainly no way to fully capture the variety and subtlety of (...) effects without the use of photographic reproductions of scenes or, better yet, actual field measurements" (Warr, 1990:905; Fisher & Nasar, 1995:222). Het werken met foto's of plattegronden van zeer concrete plaatsen die een grote bekendheid genieten bij nagenoeg alle respondenten, biedt onmiskenbaar het voordeel dat 'angst voor criminaliteit' wordt onderzocht en in beeld gebracht in "a real setting in which (...) respondents had firsthand experience with the site" (Fisher & Nasar, 1995:222). Deze toepassing is evenwel uniek in zijn beperktheid, in die zin dat de methodologie om voor de hand liggende redenen niet kan worden uitgebreid naar een breder, algemeen bevolkingsonderzoek, waar het aanbieden van dergelijke concrete 'stimuli' al snel zijn betekenis verliest. In het empirisch luik exploreren we beide alternatieven - situatieschetsen en fotografische stimuli - voor het meten van 'angst voor criminaliteit'.

Na het aanbieden van een situatiebeschrijving - of een fotografische of cartografische representatie van een bepaalde plek -, wordt de respondenten vervolgens één of meerdere vragen voorgelegd. Zo werd in het onderzoek van Fisher & Nasar (1995) aan de hand van een Likert-schaal gevraagd hoe veilig of onveilig respondenten zich op die plaats zouden voelen, zowel overdag als 's nachts. Bij van der Wurff (1992) worden na elk van de zes aangeboden situaties acht relatief onafhankelijke vragen voorgelegd die het gevoel en de 'angst voor criminaliteit' van de respondent in de betreffende situaties meer in detail poogt in beeld te brengen (van der Wurff, 1992:61-62).

Ook hier suggereren we op basis van ons literatuuroverzicht een alternatief. Vanuit de in het bovenstaande opgebouwde redenering, en gelet op de daar gemaakte keuzes - 'situatiebeschrijvingen als uitgangspunt' en 'angst als centrale component' - pleiten wij om bij het operationaliseren van 'angst voor criminaliteit' beroep te doen op de kennis en knowhow uit de (sociale) psychologie, meerbepaald met betrekking tot het meten van 'toestandsangst'. Alhoewel deze idee reeds eerder werd geopperd (zie o.a. Vanderveen, 2006; Jackson, 2004b), vinden we nagenoeg enkel bij Vitelli & Endler (1993) terug wat in essentie eigenlijk een niet onlogische keuze lijkt: "as a measure of situation-specific fear of crime, the autonomic-emotional subscale of the EMAS-state measure (...) was used in the appraisal of state anxiety in the specific risk situations of the (...) study" (1993:81). Ze voegen er aan toe dat "the instructions to the S requested that the S list/describe two specific situations in the past few months in which he/she felt apprehensive concerning possible victimization. Ss were also requested to rate the level of perceived fear in those situations using the EMAS-S autonomic arousal scale" (Vitelli & Endler, 1993:81)²³⁹.

²³⁹ EMAS staat voor *Endler Multidimensional Anxiety Scale*, en EMAS-S is de 'state anxiety' variant hiervan.

In ons empirisch luik hierna wordt zowel bij het aanbieden van situatieomschrijvingen, als bij het voorleggen van foto's van een welbepaalde plaats, op een gelijkaardige manier gewerkt. Hiervoor doen we beroep op de *Zelf-Beoordelingsvragenlijst* (ZBV), een Nederlandstalige bewerking van de *Spielberger State-Trait Anxiety Inventory* (van der Ploeg, 2000). De concrete uitwerking van deze alternatieve operationalisering gebeurt verder in het empirisch luik als laatste deel van deze publicatie.

We hebben evenwel niet enkel oog voor de ontwikkeling van alternatieve instrumenten, maar pogen de verworven inzichten, zowel inhoudelijk als methodologisch van aard, ook te benutten binnen de *mainstream* onderzoekstraditie en het bestaande instrumentarium. Hierbij is het de betrachting om de onderzoekstraditie, alsook de daarbinnen gehanteerde dominante methodologie, niet als gegeven te beschouwen, maar vanuit meer conceptuele helderheid en een *state of the art* methodologie, in het zog van een nieuwe generatie onderzoek, nieuw leven in te blazen. In grote lijnen komt dit neer op fundamenteel meer aandacht voor de conceptuele en meettechnische kenmerken - de betrouwbaarheid en validiteit - van de bestaande instrumenten voor het meten van 'angst voor criminaliteit'. Gabriel & Greve's (2003) aangehaalde pleidooi voor meer aandacht voor methodologische valkuilen en meettechnische bezwaren bij het gebruik van instrumenten en vragenbatterijen, ligt in dezelfde lijn.

Willen we het nut en de meerwaarde van grootschalige surveyprojecten zoals de Veiligheidsmonitor of de International Crime Victim Survey, vrijwaren en maximaliseren, dan is het van cruciaal belang om te investeren in methodologische expertise en doorgedreven onderzoek naar de kwaliteit van de studies in kwestie. In de traditie van dergelijke grootschalige criminaliteit- en slachtofferschapbevestigingen staan vergelijkingen tussen (groepen van) individuen, en vergelijkingen over tijd en in de ruimte centraal. Een in verhouding bijzonder groot deel van de onderzoeksliteratuur becijfert en verklaart de verschillen in 'angst voor criminaliteit' tussen mannen en vrouwen, tussen jongeren en ouderen,... In nagenoeg elk van deze studies neemt men deze verschillen voor werkelijk, en gaat men voorbij aan de mogelijkheid dat een concept en zijn meetinstrument een verschillende betekenis heeft of anders geconoteerd wordt, in verschillende groepen (Pleysier e.a., 2005; 2004c; 2003c; Pauwels & Pleysier, 2005). Het spreekt voor zich dat elke inhoudelijke vergelijking op dat moment niet langer steek houdt (zie o.a. ook Vanderveen, 2006). Hetzelfde geldt in essentie ook voor vergelijkingen in de tijd en ruimte. Wanneer men in de Veiligheidsmonitor Vlamingen en Walen wil vergelijken met betrekking tot hun scores op de vragen naar subjectieve onveiligheid, dan is dit enkel geldig onder de veronderstelling dat de aangeboden vragen identiek begrepen worden in het Nederlandse en in het Franse landsgedeelte. Ditton e.a. (2003) onderzochten in longitudinaal onderzoek de stabiliteit van 'fear of crime' instrumenten in de tijd, en kwamen tot de conclusie dat de gehanteerde meetinstrumenten leiden tot, hetzij een 'onstabiele meting van een stabiel fenomeen', hetzij een 'stabiele meting van een onstabiel fenomeen', hetzij 'een onstabiele meting van een onstabiel fenomeen'. Echter, "(w)hat they definitely cannot be is a stable measure of a stable

phenomenon” (Ditton e.a., 2003:68). De relevantie van dit soort onderzoek - en we concretiseren dit in het empirische luik -, in een tijd waar het belang van grootschalige, longitudinale cross-culturele of cross-nationale studies steeds toeneemt, beperkt zich niet tot methodologische *Spielerei*, maar is een noodzakelijke voorwaarde voor betrouwbare en geldige, inhoudelijke gevolgtrekkingen, en uiteindelijk ook een beter *Verstehen* van het onderzochte fenomeen.

4.2 ‘ANGST VOOR CRIMINALITEIT’: NIEUWE VERKLARINGEN

BEYOND FERRARO

In navolging van het onderzoek naar de conceptualisering en operationalisering van ‘angst voor criminaliteit’, is ook het etiologisch onderzoek naar de verklaringen voor ‘angst voor criminaliteit’, ondermaats ontwikkeld (Ditton & Farrall, 2000; Jackson, 2006). De grootschalige crime en victim surveys die werden opgericht in de ontstaansperiode van de onderzoekstraditie, en die het meten van ‘fear of crime’ in de daaropvolgende decennia in een keurslijf dwongen, bepalen ook mee het uitzicht van het etiologisch onderzoek. Dat onderzoek, in hoofdzaak georiënteerd op beleidsaanbevelingen, bleef lange tijd verstoken van enige inhoudelijke diepgang en theoretisch geïnspireerde verklaringsmodellen; een aanzienlijk aandeel ervan gaat niet verder dan het beschrijven van louter descriptieve samenhangen tussen ‘angst voor criminaliteit’ en het klassieke rijtje achtergrondvariabelen (Jackson, 2004b).

In het overzicht van het etiologische ‘fear of crime’ onderzoek, in deel 3, oriënteerden we ons op Hale’s *Review of the Literature* (1996), waarin vier grote onderzoekspistes worden onderscheiden. De eerste twee pistes zijn letterlijk een erfenis van het geschetste verleden, waarin men zich noodgedwongen concentreert op het *de facto* beperkte aanbod aan mogelijke verklaringen en verklarende variabelen aanwezig in de klassieke slachtofferenquête. Slachtofferschap en socio-demografische achtergrondkenmerken zoals sekse, leeftijd, SES,... staan centraal bij deze ‘verklaringsmodellen’. De derde en vierde piste in Hale’s (1996) literatuuroverzicht zijn in essentie gegroeid uit onvrede met de beperkte diepgang van de tot dan gevoerde analyses en studies; om die reden komt de invloed van de fysieke en sociale omgeving, en hoe het individu zich daarbinnen, en in de bredere sociale context, verhoudt, in toenemende mate in beeld. Het is met name de symbiose van deze beide onderzoekspistes die we in het voorgaande deel als toekomst voor het etiologisch ‘fear of crime’ onderzoek proclameerden; deze richting met zorg uitdiepen kan de onderzoekstraditie inhoudelijk inspireren en fundamenteel verrijken (Ditton & Farrall, 2000; Hale, 1996).

Deze keuze is ook consequent omdat ze logisch samenhangt met en voortvloeit uit Ferraro’s (1995) werkdefinitie van ‘angst voor criminaliteit’; volgens Jackson (2004b)

impliceert dit immers logischerwijs dat “(...) fear of crime should be located within the actor’s definition of the situation, their subjective experience or interpretation placed in its social context” (Jackson, 2004b:949)²⁴⁰. Meteen is dit ook een verwijzing naar het pleidooi van Vanderveen (2006; zie o.a. ook Ditton & Farrall, 2000; Bruinsma, 2004), om het ‘angst voor criminaliteit’ onderzoek meer interdisciplinair te oriënteren, en met name inzichten uit de sociologie en (sociale) psychologie in het onderzoek te integreren; “(...) a comprehensive account of the fear of crime needs to bridge these two levels of analysis” (Jackson, 2008:2; 2006; 2004b). Toekomstig onderzoek naar de oorzaken van ‘angst voor criminaliteit’ doet er met andere woorden goed aan meer oog te hebben voor de plaats van het individu in zijn omgeving en de bredere samenleving, en de wijze waarop die omgeving en samenleving door het individu gewaardeerd wordt en betekenis krijgt.

Net zoals Ferraro (1995) komt hier ook van der Wurff (1992) terug in beeld; wederom, zoals dit bij Ferraro ook was, is zijn onderzoek immers niet enkel een inspiratie voor de conceptualisering en operationalisering van ‘angst voor criminaliteit’, maar biedt het tevens handvaten en inzichten voor het toekomstig verklarend onderzoek. Van der Wurff (1992; van der Wurff e.a., 1988; 1989) mag dan wel niet de enige zijn, het is ongetwijfeld één van de eerste onderzoekers die een degelijk sociaal-psychologisch verklaringsmodel aan een empirische test onderwerpt. Hierbij staat niet alleen de individuele perceptie en subjectieve evaluatie van de onmiddellijke omgeving centraal, maar wordt, Goffman’s *Relations in Public* (1972) indachtig, eveneens rekening gehouden met “(...) respondent’s views of themselves and of their physical and social surroundings” (van der Wurff e.a., 1989:159).

Jackson (2008; 2006; 2005a; 2005b; 2004b; 2002) heeft onmiskenbaar de verdienste de sociaal-psychologische verklaringsmodellen in het ‘fear of crime’ onderzoek verder open te trekken, en hierbij theoretische inzichten en macrosociologische observaties te integreren in empirisch onderzoek. Alhoewel dit, en in het literatuuroverzicht kwam dit al naar voor, in essentie reeds vervat zit in Furstenberg’s (1971) pioniersartikel²⁴¹, bleven dergelijke breedmaatschappelijke observaties tot voor kort beperkt tot theoretische, overigens soms zeer waardevolle bijdragen. Ook Jackson (2004b) laat zich hier inspireren door Goffman (1972), en komt daarmee in de buurt van de ‘klassieke’ ecologische criminologen en de sociale desorganisatietheorie; immers, die *incivilities* in de buurt die de perceptie van het individu kunnen sturen, kunnen ook in bredere zin alarmerend werken. “They convey a sense that a neighbourhood lacks particular features of cohesion, control and normative pressures” (Jackson, 2004b:950; zie o.a. ook Phillips & Smith, 2004). In kwalitatief georiënteerde studies kwam reeds tot uiting dat (angst voor) criminaliteit als een ‘spons’ fungeert; het heeft een grote symbolische waarde, en is bij uitstek

²⁴⁰ Hollway & Jefferson (1997) zien hierin een uitbreiding van Ferraro’s (1995) ‘essentially parochial ‘macro’ concerns’, naar een ‘angst voor criminaliteit’ begrip dat rekening houdt met “(...) a changing, historical, socio-political formation in which questions of order and control are central, and in which, therefore ‘crime’ and ‘fear of crime’ are always politically constructed” (Hollway & Jefferson, 1997:257).

²⁴¹ Ter herinnering: “concern about crime is at least in part an expression of resentment of changing social conditions” (Furstenberg, 1971:606).

geschikt voor het absorberen of ventileren van andere, minder 'grijpbare' onzekerheden met betrekking tot "(...) one's neighbourhood, its social make-up and status, its place in the world, and the sense that problems from outside were creeping in" (Jackson, 2004b:950; zie o.a. Bannister, 1993; Hollway & Jefferson, 1997; Walklate, 1998b; Adams & Serpe, 2000; Tudor, 2003; Mosconi & Padovan, 2004).

In het literatuuroverzicht in deel 3 werd dan ook niet toevallig een tijdsdiagnose van onze hedendaagse samenleving geschetst; in het verlengde van het bovenstaande mag men 'fear of crime' immers minstens deels zien als een sublimatie van de existentiële onzekerheden eigen aan het leven in onze laatmoderne, vloeibare maatschappij (zie o.a. Pleysier e.a., 2001a; 2001b; 2002a). Uit de cases die Hollway & Jefferson (1997) analyseerden, kwam voor hen een manifeste conclusie bovendien: 'angst voor criminaliteit', en meer bepaald 'angst voor inbraak', is "(...) an unconscious displacement of other fears which are far more intractable and do not display the modern characteristics of knowability and decisionability (or actionability) which add up to the belief in ones capacity to control the external world" (Hollway & Jefferson, 1997:263; de Haan & Loader, 2002). 'Angst voor criminaliteit' is in zekere zin de concrete manifestatie van een onderhuids verlangen naar controle, 'orde' en zekerheid van het laatmoderne individu²⁴². In dat opzicht heeft het individu misschien wel minder 'angst voor criminaliteit' dan op basis van slachtofferenquêtes genoegzaam wordt gedacht, maar ziet hij in de vraagstelling van het onderzoek de kans om uitdrukking te geven aan een breed en ambigu gevoel van onrust en onzekerheid (Jackson, 2004b; Mosconi & Padovan, 2004; Bauman, 2002). Niettegenstaande deze macrosociologische observaties *an sich* misschien relatief nieuw zijn, de achterliggende analyse - in essentie zeer Durkheimiaans - is dit geenszins. Immers, 'in tijden van snelle veranderingen verliest de collectieve orde haar regulerende kracht; er ontstaat een situatie van ontregeling en onthechting - Durkheim heeft het over anomie - waarin de traditionele zekerheden aan kracht verliezen en individuele vrijheid de bovenhand haalt op collectieve waarden en normen'. "In die perioden van ontregeling (meestal gepaard met verhoogde sociale en geografische mobiliteit) stijgt de onveiligheid" (Bruinsma, 2004:197; Bruinsma e.a., 2004). Wederom lijken, net zoals dit bij de sociale desorganisatietheorie en de ecologische criminologen het geval was, sociale integratie, orde en controle cruciale en centrale begrippen. "Fear of crime may thus be as much about judgements of actual criminal threat as it is about judgements of a range of things seen as threatening to social order" (Jackson, 2008:11).

²⁴² Hollway & Jefferson (1997) beargumenteren in één enkele paragraaf waarom het 'angst voor criminaliteit' begrip bijzonder goed aansluit bij de moderne zoektocht naar orde en zingeving in een laatmoderne en vloeibare samenleving. De in deel 3 iets omstandiger uitgezette tijdsdiagnose indachtig, is hun redenering ongetwijfeld voldoende duidelijk: "(...) fear of crime is a peculiarly apt discourse within the modernist quest for order since the risk it signifies, unlike other late modern risks, are *knowable*, *decisionable* (*actionable*), and potentially *controllable*. In an age of uncertainty, discourses that appear to promise a resolution to ambivalence by producing identifiable victims and blameable villains are likely to figure prominently in the State's ceaseless attempts to impose social order. Thus the figure of the 'criminal' becomes a convenient folk devil and the fear of crime discourse a satisfying location for anxieties generated more widely" (Hollway & Jefferson, 1997:265).

Theoretisch zinvolle verklaring modellen voor 'angst voor criminaliteit' doen er met andere woorden goed aan zowel sociaal-psychologische als sociologische elementen op te nemen en in een omvattend model te integreren. Beide invalshoeken vullen elkaar noodzakelijk aan. "De mate waarin iemand zich onveilig voelt wordt beïnvloed door kenmerken van de persoon, door de situatie en door factoren die de samenleving als geheel betreffen" (Bruinsma e.a., 2004:300; Bruinsma, 2004; Oppelaar & Wittebrood, 2006). Etiologisch onderzoek met een zekere ambitie houdt er rekening mee dat de mogelijke verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' zich zowel op micro-, meso-, als macroniveau bevinden, en streeft naar een gezonde en theoretisch relevante 'mix' van deze potentiële verklarende factoren. Hollway & Jefferson (1997) ontwaren hier twee centrale krachtlijnen - ze kwamen al even aan bod aan het einde van deel 3 - voor het toekomstige 'fear of crime' onderzoek. Enerzijds is er, in vergelijking met het verleden, nood aan een meer complexe, sociaal-psychologische benadering van het 'angstige individu'; anderzijds heeft het 'angst voor criminaliteit' debat en onderzoek recht op een fundamenteel sociologische dimensie, "(...) by resituating it within larger debates about the nature of late-modern societies" (Hollway & Jefferson, 1997:265; de Haan & Loader, 2002; Tudor, 2003). Een evenwichtige toepassing van beide krachtlijnen in een kwantitatief empirisch onderzoek is vooralsnog relatief zeldzaam, en bovendien niet evident maar niettemin cruciaal: immers, "(w)e do not fear X simply because our culture tells us to; we fear it because a concatenation of factors, cultural and non-cultural, physical, psychological and social, lead us to do so" (Tudor, 2003:251).

Niettegenstaande de hier geformuleerde ideeën niet geheel vreemd zijn aan het criminologisch denken, blijft de toepassing ervan grotendeels beperkt tot theoretische bijdragen en kwalitatief, etnografisch onderzoek. Kwantitatief empirisch onderzoek waarbij verklaringen worden gezocht in de individuele evaluatie van de fysieke en sociale omgeving, waarbij rekening wordt gehouden met percepties van "(a) social cohesion, trust and informal social control, (b) incivilities or 'broken windows', and (c) the values, norms and morals of the people who make up the community" (Jackson, 2008:11) komt al heel wat minder frequent voor. Jackson (2002; 2004b) is hierop een uitzondering, en zelf maakt hij melding van nog welgeteld één studie - al zijn er weliswaar nog enkele - waarbij 'angst voor criminaliteit' empirisch in verband wordt gebracht met een 'wide range of related social issues': in een analyse op basis van de 1995 British Social Attitudes survey, hebben Dowds & Ahrendt (1995) aangetoond dat "(...) feeling unsafe walking alone after dark was associated with a strikingly variable set of social and political attitudes" (Jackson, 2004b:950).

Net zoals bij de conceptualisering en operationalisering van het afhankelijke concept 'angst voor criminaliteit', heeft ook het etiologisch onderzoek binnen deze traditie niet de kwaliteit geboden die op basis van de omvang aan publicaties en bijdragen misschien kon worden verwacht. Maar ook hier is pessimisme niet op zijn plaats; niet alleen is er op theoretisch vlak bijzonder waardevol werk voorhanden waarin een sterk inhoudelijk kader voor het onderzoek naar de verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' wordt geboden, ook bij het kwantificerend empirisch onderzoek zelf vallen, met name het laatste decennium, enkele fascinerende bijdragen te ontdekken

(Jackson, 2005b). Wederom is de opkomst en emancipatie van nieuwe analysetechnieken binnen het criminologisch onderzoek, zoals structurele vergelijkingsmodellen, hier niet vreemd aan. Deze 'nieuwe en fascinerende' bijdragen concentreren zich in hoofdzaak op het vertalen en integreren van de ideeën uit de ecologische criminologie en sociale desorganisatietheorie, in een omvattend sociaal-psychologisch verklaringsmodel. Hierbij oriënteren ze zich op de effecten van (percepties van) de fysieke en sociale omgeving op 'angst voor criminaliteit'; "(...) fear is aggravated by the anxieties produced when community resources are insufficient to cope with the uncertainties associated with urban decline" (Hale, 1996:117). Adams & Serpe (2000) zijn op dit punt overigens vrij duidelijk: "Much of the most promising research on fear of crime is based on social disorganization theory, which stresses the relationships among demographic characteristics, social integration, and fear of crime" (Adams & Serpe, 2000:606). Maar toekomstig etiologisch onderzoek moet misschien nog iets ambitieuzer durven zijn; 'angst voor criminaliteit' is ook de veruitwendiging van een vaag en ambigu gevoel van onzekerheid en onbehagen, van een 'broader sense of unease' eigen aan het leven in onze hedendaagse maatschappij (Hale, 1996; Jackson, 2004a; 2008). Zowel de maatschappelijke aandacht voor als de individuele expressie van een gevoel van 'angst voor criminaliteit' symboliseert deels "(...) the breakdown of moral and social cohesion and consensus, and decreasing predictability and familiarity of interaction, of transgressions of commonly shared values and morals, and of a whole host of low-level behaviours violate these 'normal appearances' of Goffman (1971)" (Jackson, 2004a:58). We dienen er met andere woorden als onderzoekers rekening mee te houden dat 'angst voor criminaliteit', zoals gemeten in een survey, zeer uiteenlopende verklaringsgronden kent. "Data from crime surveys may reflect everyday experience of fear, and the possession of a vivid image of the risk event. But data may also reflect a more generalized and expressive attitude towards social cohesion and moral consensus" (Jackson, 2006; Hollway & Jefferson, 1997; Bannister, 1993).

SOCIALE COHESIE ALS BUFFER TEGEN 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'

Niettegenstaande degelijke sociaal-psychologische verklaringsmodellen schaars zijn, vindt men in de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie toch een aanzienlijk aantal concepten die passen binnen, of aansluiting vinden bij de idee dat 'angst voor criminaliteit' deels ook 'a wider problem of social integration' symboliseert (Jackson, 2005b; Mosconi & Padovan, 2004). Hierbij wordt 'angst voor criminaliteit' hetzij verklaard door, hetzij in verband gebracht met onder andere 'social control', 'urban unease', 'social integration', 'neighborhood cohesion', 'neighborhood involvement', 'neighborhood mobilization capacity', 'community attachment', 'community affect', 'feelings/concern for the community', 'sense of community', 'confidence in police/justice system', 'social support network', 'loneliness', 'contact with friends', 'local friendship ties', 'social interaction', 'interpersonal trust', 'primary social group

integration',...²⁴³. In essentie zit achter elk van deze concepten wederom impliciet of expliciet de vraag naar de integratie van het individu en de coördinatie van (delen van) de samenleving vervat.

Deze vraag is niet nieuw. Het bredere 'integratie en coördinatieprobleem' van onze samenleving wordt impliciet ook in de ecologische criminologie, de sociale desorganisatie theorie en het *Broken Windows* paradigma ter sprake gebracht; ook daar heeft men het in min of meerdere mate over 'sociale cohesie', 'sociale integratie' of 'sociaal kapitaal', en de invloed op criminaliteit en 'angst voor criminaliteit' (de Hart, 2002). Volgens Bruinsma (2004) betreft een van de belangrijkste, diep in de samenleving verankerde oorzaak van de 'variaties in onveiligheid', "(...) de wisselingen in de mate waarin een maatschappij intern samenhang vertoont, intern aan elkaar verbonden is" (Bruinsma, 2004:198). Deze traditie gaat in essentie terug op het sociologische denken van Durkheim, maar evenzeer van de Tocqueville en zijn analyse van de vroeg 19de eeuwse Amerikaanse democratie. Het is echter met name door Putnam's *Making Democracy Work* (1993), en het nog latere *Bowling Alone* (2000), dat dit denken anderhalve eeuw later, en geconcentreerd rond de notie 'sociaal kapitaal', opnieuw grote populariteit binnen het sociaal wetenschappelijk onderzoek lijkt te genieten (Hooghe, 1999).

In *Bowling Alone* expliciteert Putnam (2000) waar het hier om te doen is. "In high-social-capital areas public spaces are cleaner, people are friendlier, and the streets are safer" (2000:307)²⁴⁴. De Hart (2002) legt, vertrekkende vanuit Putnam's observaties, de link met de criminologische onderzoekstraditie ontstaan vanuit de *Chicago School* en het baanbrekende werk van Shaw & McKay (1942). Hierbij komt het er met andere woorden op neer dat sociale cohesie, sociaal kapitaal en sociale controle, het verder degraderen van de buurt, zowel fysiek als sociaal, tegengaan, en zo criminaliteit en 'angst voor criminaliteit' bufferen (zie o.a. de Hart, 2002; Kanan & Pruitt, 2002; Markowitz e.a., 2001; Wikström & Dolmén, 2001; Adams & Serpe, 2000;

²⁴³ Zie o.a. McCrea e.a. (2005), Jackson (2004b; 2002), Robinson e.a. (2003), Scheider, Rowell & Bezdikian (2003), Kanan & Pruitt (2002), Austin e.a. (2002), Green e.a. (2002), Wikström & Dolmén (2001), Markowitz e.a. (2001), Farrall, Bannister, Ditton & Gilchrist (2000), Adams & Serpe (2000), McKee & Milner (2000), Wilson-Doenges (2000), Gibbs e.a. (1998), Williams Reid e.a. (1998), Borooh & Carcach (1997), Taylor (1997), Wilcox Rountree & Land (1996), Carcach e.a. (1995), Hale e.a. (1994), Bennett (1994), Bursik & Grasmick (1993), Sacco (1993), Covington & Taylor (1991), Krannich e.a. (1989), Taylor & Hale (1986), Greenberg (1986), Silverman & Kennedy (1984), Eve & Brown Eve (1984), Hunter & Baumer (1982), Hartnagel (1979),...

²⁴⁴ Putnam's (2000) invulling van sociaal kapitaal verwijst naar de bereidheid tot samenwerking, de aanwezigheid van vertrouwen in medeburgers, het hanteren van normen van wederkerigheid en het bestaan van ondersteunende netwerken binnen een samenleving. Overigens is bij Putnam sociaal kapitaal een eigenschap van een collectiviteit, en wordt het in principe gemeten op een hoger aggregatieniveau (landen, regio's, gemeenschappen). Een iets oudere invulling ziet sociaal kapitaal daarentegen als een eigenschap van individuen (Coleman, 1988; Bourdieu, 1992). Sociaal kapitaal is in deze visie een 'hulpbron' waartoe individuen toegang hebben, en wat, bij mobilisatie, het individu uiteenlopende kansen en voordelen kan opleveren. Sociaal kapitaal kan dus gezien worden als eigenschap van de collectiviteit, maar niets belet onderzoekers om vanuit methodologisch oogpunt sociaal kapitaal ook te meten op individueel niveau, bijvoorbeeld door middel van een bevolkingsonderzoek (Stolle, 1999; Stone & Hughes, 2002; de Hart, 2002). We wijzen erop dat dit werk geenszins de bedoeling heeft de conceptuele onduidelijkheid en het heersende debat rond de notie 'sociaal kapitaal' op te nemen; dit is ongetwijfeld voer voor een eigenstandig doctoraatsonderzoek. 'Sociaal kapitaal, sociale cohesie, sociale integratie,...' worden in dit werk als aanverwante begrippen beschouwd, en in dat opzicht tot op zekere hoogte ook door elkaar gebruikt (zie o.a. ook de Hart, 2002).

Skogan, 1990). Analyses hebben duidelijk gemaakt dat de mate van verval waaraan buurten ten prooi vallen (veel misdaad, verloedering van de openbare ruimte en leegstand) een direct effect heeft op de mate van vertrouwen waarin bewoners anderen tegemoet treden en zo, direct of indirect, ook op hun gevoel van (on)veiligheid. Dat effect blijkt bovendien nog te worden versterkt door gevoelens van machteloosheid bij de bewoners (de Hart, 2002; Ross e.a., 2001). "Social integration, or its lack, is a critical *antecedent* to feelings of fear and vulnerability" (Adams & Serpe, 2000:608-609). De criminologische literatuur rond de effecten van sociale en fysieke *incivilities*, en de *Broken Windows* theorie, vinden hierbij aansluiting, en ook het onderzoeksdomein waarin sociale - informele en formele - banden een buffer vormen tegen criminaliteit en deviant gedrag, kan men hierin terugvinden (zie o.a. Hirshi, 1969; Sampson & Laub, 1990; Bursik & Grasmick, 1993; Pauwels & Pleysier, 2003; Pauwels, 2002; 2007).

De thematiek vindt niet alleen aansluiting bij enkele klassieke criminologische stromingen, maar herkent men ook in enkele actuele beleidsopties in het domein van de lokale veiligheidszorg; BIN's of Buurtinformatienetwerken, de *Buitengewone Buurt* en andere KBS initiatieven, de 'kom uit uw kot' projecten van de Verenigde Verenigingen,... het zijn stuk voor stuk initiatieven gericht op burgerparticipatie die men kan zien als "(...) an important element in the promotion of social cohesion, viewed as a precondition for the effective prevention of crime" (van der Vijver & Terpstra, 2004:9). Ook sociologisch onderzoek uit eigen land bevestigt het belang van buurtbetrokkenheid, burgerparticipatie en maatschappelijk engagement, en de positieve invloed op het veiligheidsgevoel. Elchardus e.a. (2001) constateerden een effect van lidmaatschap en participatie in het 'middenveld' op onder andere 'gevoelens van onveiligheid': "Mensen die al tijdens hun jeugd in het middenveld participeerden (...) voelen zich minder politiek machteloos, hebben meer respect voor de democratische rechten en de rechtstaat, willen meer gebruik maken van hun stemrecht, hebben meer vertrouwen in de instellingen, voelen zich veiliger, blikken met meer vertrouwen naar de toekomst, hebben minder traditionele opvattingen over de rol van mannen en vrouwen en zijn in grotere mate voorstander van gelijkheid. Zij lopen een kleiner risico sociaal geïsoleerd te zijn. Zij zijn meer betrokken bij het leven van hun buurt en participeren actiever in het culturele leven" (Elchardus e.a., 2001:110-111). Ook Van Gyes, Billiet & De Witte (1999) zien in lidmaatschap en participatie in het maatschappelijk middenveld, net zoals in het zich thuis voelen in de buurt waar men woont, een sociaal-integratieve functie die maatschappelijke desoriëntatie en onveiligheidsgevoelens tegen gaat.

Volgens Putnam (2000), en hier put hij uit Jacobs' *The Death and Life of Great American Cities* (1961), zorgt een hogere informele interactie tussen burens ervoor dat in die buurten of steden "streets are safer, children are better taken care of, and people are happier with their surroundings" (Putnam, 2000:308; zie o.a. ook Elchardus e.a., 2001). Sociaal kapitaal of sociale cohesie responsabiliseert buurtbewoners en stimuleert zo een zekere verantwoordelijkheid en respect voor de buurt of woonomgeving; in het 'angst voor criminaliteit' onderzoek spreekt men over buurttevredenheid en -bezorgdheid als een belangrijke inhiberende factor voor 'fear

of crime' (zie o.a. Conklin, 1976; Garofalo & Laub, 1978; Lawton & Yaffe, 1980; Toseland, 1982; Taylor & Hale, 1986; Covington & Taylor, 1991; Gibbs e.a., 1998; Goethals e.a., 1999; Robinson e.a., 2003). Sociale integratie en tevredenheid met de buurt waarin men leeft, dragen bij tot een algemene perceptie van de buurt als zijnde 'goed om wonen' en 'veilig', en dempt 'angst voor criminaliteit' (zie o.a. Adams & Serpe, 2000; de Hart, 2002; O'Mahony & Quinn, 1999; Robinson e.a., 2003). Zoals reeds vermeld, is ook de literatuur die de invloed van sociale en fysieke *incivilities* op 'fear of crime' beschrijft hier nauw mee verwant (Pauwels & Pleysier, 2003). Volgens Putnam (2000) moedigt sociaal kapitaal ook de creatie van een 'self-help system of enforcing social order' aan, iets wat wij zouden vertalen als (informele) sociale controle (zie o.a. Stolle, 1999). Ook dit concept wordt regelmatig in verband gebracht met 'angst voor criminaliteit' (zie o.a. Newman & Franck, 1982; Skogan, 1986; Taylor & Gottfredson, 1986; LaGrange, 1995; Wikström & Dolmén, 2001; Vowell & Howell, 1998).

Putnam (2000) betoogt, en vele studies hebben dit volgens hem aangetoond, dat "(...) social connectedness is one of the most powerful determinants of our well-being. (...) Countless studies document the link between society and psyche: people who have close friends and confidants, friendly neighbors, and supportive co-workers are less likely to experience sadness, loneliness, low self-esteem, and problems with eating and sleeping" (Putnam, 2000:326, 332). Ook langs deze weg kan sociale cohesie worden gezien als een buffer tegen 'angst voor criminaliteit'; verschillende studies brengen een verminderde 'angst voor criminaliteit' in verband met een gevoel van algemeen welbevinden en tevredenheid met de eigen situatie (zie o.a. Lawton & Yaffe, 1980; Toseland, 1982; Silverman & Kennedy, 1984; Baldassare, 1986; Fattah & Sacco, 1989; Gibbs e.a., 1998; Adams & Serpe, 2000). Tevredenheid over de eigen (sociale) situatie en een gevoel van welbehagen versterken op hun beurt opnieuw het geloof in de eigen mogelijkheden, of concreter, het gevoel controle te hebben over de eigen situatie; ook dit 'gevoel van controle' werd reeds in verband gebracht met het 'angst voor criminaliteit' onderzoek. Adams & Serpe (2000) drukken het als volgt uit: "(s)ocial integration also indirectly protects people from fear by improving their sense of control over the environment, which in turns positively affects subjective well-being" (Adams & Serpe, 2000:606). De concepten die in deze studies worden benut, verschillen weliswaar van studie tot studie, doch zijn allen relatief nauw verwant. Het gaat ondermeer om 'gevoelens van hulpeloosheid', 'a sense of personal achievement', 'machteloosheid', 'locus of control', 'self efficacy', 'confiance en soi', 'sense of control', 'mastery',... (zie o.a. Adams & Serpe, 2000; Gibbs e.a., 1998; LaGrange, 1995; Kuttschreuter & Wiegman, 1988; Sacco & Glackman, 1987; Eve & Brown Eve, 1984; Garofalo & Laub, 1978; Cozijn & van Dijk, 1976).

SOCIAAL KAPITAAL OP ZIJN RETOUR

Overigens legt Putnam (2000) hierbij zelf een expliciete link met de eerder beschreven tijdsdiagnose van onze laatmoderne maatschappij; "Psychologist Martin Seligman argues that more of us are feeling down because modern society

encourages a belief in personal control and autonomy more than a commitment to duty and common enterprise. (...) Where once we could fall back on social capital - families, churches, friends - these no longer are strong enough to cushion our fall" (Putnam, 2000:335). Het sociaal kapitaal of de sociale cohesie als 'cement van onze samenleving', is in onze (laat)moderne samenleving aan een fundamentele erosie onderhevig. Putnam (2000) geeft verklaringen, doch mist hierbij naar ons aanvoelen de onderliggende oorzaken. Immers, de redenen die hij aanhaalt zijn eerder gevolg dan oorzaak: het toenemende succes van de televisie waardoor eenvoudigweg geen tijd meer over blijft voor interpersoonlijke contacten, de toegenomen tijdsdruk vooral in tweeverdienersgezinnen, de anonimiteit van het wonen in steriele buitenwijken, en de generationele verschillen tussen het engagement van zij geboren voor of rond WOII en de nakomende generaties. Wil men evenwel de fundamentele en onderliggende oorzaken achterhalen, dan dient een verklaring te worden gezocht in de bredere, maatschappelijke transformaties in onze laatmoderne maatschappij, en de hiermee verbonden culturele mentaliteitswijziging. In ons literatuuroverzicht in deel 3 kwam reeds naar voor hoe een dergelijke maatschappij zich kenmerkt door een doorgedreven functionele differentiatie, wat sociale cohesie en onderlinge contacten in toenemende mate heeft geïnstrumentaliseerd. Het wegvallen van traditie en dwingende uniformiteit op het domein van religie, moraal en cultuur, doet vrijheid en onzekerheid hand in hand toenemen; het destabiliseert echter ook de traditionele fundamenten van het maatschappelijk en interpersoonlijk vertrouwen, wat wantrouwen en intolerantie aanscherpt.

De moderniteit smijt ons heen en weer tussen opwinding en onzekerheid; ze opent nieuwe perspectieven maar ondermijnt ook zekerheden (Hajer, 2005). Het is als dansen op de vulkaan: het ondergraven van zekerheden opent perspectieven en de verwarrende en bedwelmende complexiteit van indrukken en sensaties maakt het leven van de moderne mens ongemakkelijk (Pleysier & Wydooghe, 2006). In een dergelijke 'vloeibare' samenleving dient het individu zijn eigen levensloop uit te tekenen. Het 'zelf' is het begin en het einde; het is een reflexief project, een aaneenschakeling van 'gedwongen keuzes', als ware het moderne leven een perpetuum mobile (Giddens, 1991; Beck, 2000; Crawford, 2004; Boomkens, 2004; Boutellier, 2006). Het vormen van een identiteit en aangaan van sociale contacten onder condities van quasi ongelimiteerde (keuze)vrijheid - de 'tirannie der mogelijkheden' - is niet evident; meer nog, het is zenuwslopend, juist omdat men als individu voortdurend geplaagd wordt door een vage sociale angst en 'ontologische onzekerheid' (Pattyn & Van Liedekerke, 2001; Munters, 1998; Pleysier e.a., 2000). Bannister (1993) verbindt dit concept met de mate waarin individuen controle hebben en houden over hun eigen leven en sociale omgeving, en ziet de combinatie van beiden veruitwendigd in een concrete 'angst voor criminaliteit'. "People derive a sense of security through being able to exercise control during their daily lives. When we are unable to do this, anxiety and, in extreme instances, fear is realized. Through embedding the concept of the fear of crime into the wider concept of ontological security, it has been possible to discern the process through which our fears are realized through reading the situational environment" (Bannister, 1993:83).

Twenge (2000) stelt zich in dat opzicht de vraag of we niet moeten spreken van een 'age of anxiety'; de toename van 'environmental dangers' enerzijds, en het afbrokkelen van 'social connectedness' anderzijds, blijken in niet onbelangrijke mate een verklaring te bieden voor een 'rise in anxiety'. Ook Elchardus e.a. (2001) expliciteren de link tussen de macrosociologische ontwikkelingen eigen aan onze tijd en de integratie van en verbondenheid tussen individuen in een dergelijke samenleving; "Bezorgdheid over de 'sociale cohesie' of het 'sociaal kapitaal' zijn eigenlijk uitingen van de zorg rond de *great disruption*, symptomen van het gevoel dat de hedendaagse samenleving de bekwaamheid tot samen handelen, tot opname of integratie van haar leden, verliest" (2001:80)²⁴⁵. Het is enigszins ironisch vast te stellen dat Furstenberg in het pioniersartikel van de 'fear of crime' onderzoekstraditie uit 1971 eigenlijk nagenoeg hetzelfde zegt; de 'wave of anxiety' die we volgens hem ervaren, is "(...) largely an irrational reaction to the rapid social change that has taken place during the past decade. (...) Behind the concern about crime is resentment of social change and resistance to further alterations in the status quo" (Fürstenberg, 1971:601). Het zijn deze maatschappelijke ontwikkelingen, die eerder in dit werk reeds breder werden beschreven, die de sociaal cohesie tussen individuen fundamenteel transformeren, het onbehagen en wantrouwen kunnen aanscherpen, en zowel het individu als de samenleving zelf potentieel gevoeliger maken voor onveiligheid, criminaliteit en 'angst voor criminaliteit'. "Taken all together these socio-cultural transformations can be summed up as resulting in a society in which feelings of insecurity and the search for fixed identities and safe communities have become permanent and defining characteristics" (Boomkens, 2004:19)

Echter, bij bovenstaande stellingen is tot slot nog enige prudentie en reserve op zijn plaats; studies over de teloorgang van het gemeenschapsleven en de maatschappelijke cohesie hebben in het verleden meermaals aanleiding gegeven tot een hevige polemiek, die zich polariseert tussen zij die vooral oog hebben voor het eroderen van traditie, waarden en normen enerzijds, en anderzijds, auteurs die voornamelijk de waarde, de kansen en mogelijkheden van de beschreven maatschappelijke transformaties benadrukken (Hooghe, 2001). Het is onze doelstelling om zowel het onmiskenbare emancipatoire karakter, alsook de negatieve uitwassen van een (vooralsnog) onaangepast leven in deze snel veranderende maatschappij, een plaats te geven. Gezien echter ons verhaal uiteindelijk een beter inzicht in het concept 'angst voor criminaliteit' nastreeft, zal allicht onbedoeld het gewicht iets meer komen te liggen bij wat dan de minder gunstige gevolgen van deze ontwikkelingen zijn. Dit mag evenwel niet worden verward met een communitaristische invulling van het maatschappelijk integratiedebat of, meer in het bijzonder van het sociale cohesie of sociaal kapitaal concept. Het communitarisme benadrukt de noodzaak van een brede overeenstemming over zekere sociale waarden en deugden; de essentie van dit communitarisme gaat terug op de

²⁴⁵ Nog volgens Elchardus & Smits (2002) is de impact van dergelijke ontwikkelingen met name voelbaar bij zij die reeds maatschappelijk kwetsbaar zijn. "De sociaal zwakkeren van de kennismaatschappij - de laaggeschoolden - voelen zich onbehaaglijk, zien de toekomst somber in en voelen zich onveilig". Zij bezitten niet of in mindere mate wat Bauman 'fitness' noemt; in een vloeibare samenleving hebben nu eenmaal de 'goede zwemmer' de beste overlevingskansen (Bauman, 2002; 2000; Boutellier, 2005).

bezorgdheid reeds merkbaar bij de klassieke sociologie van Tönnies en Durkheim, maar ook bij de latere stadsetnografieën genre *Chicago School*, met betrekking tot de vraag naar maatschappelijke orde en integratie bij het wegvallen van oude en gekende samenlevingsmodellen (Hooghe, 2001). Tönnies (1887) beschreef in dit kader hoe de ideaaltypische samenleving, de *Gemeinschaft*, evolueerde naar een *Gesellschaft* waarin de mens uit zijn natuurlijke verband werd losgemaakt (Scheepers & Janssen, 2001)²⁴⁶. Vooral het moderne stedelijke leven werd aanzien als pathologisch, als ‘stond het haaks op de menselijke natuur’; de stad als hoogmis van de isolatie, anonimiteit, demoralisering en anomie, de ‘thuishaven van Sodom en Gommora’ (Raes, 1995; 2001; Walgrave, 1995). In dat opzicht, en dit is meteen ook de voornaamste kritiek ten aanzien van een dergelijke invulling, lijkt het communitarisme de impact van de beschreven macrosociologische en maatschappelijke evoluties enigszins te verdonkeremanen. Dit is op zijn minst ook een nuancering bij het sociale desorganisatiedenken en de eerder vermelde buurtprojecten; Ponsaers (2003) spreekt over een nostalgische kijk op de buurt die durft te leiden tot een soort van ‘buurtfetisjisme’ of zelfs ‘buurtfundamentalisme’. “Het beeld van de buurt als sociaal antidotum tegen anonimisering dook op, als het ware de versterker bij uitstek van sociale cohesie” (Ponsaers, 2003:22). Ponsaers (2003) pleit dan ook voor een soort van stedelijkheid die aansluiting vindt bij een ‘globale mondialiseringstendens’ en bijgevolg de onderliggende macrosociologische evoluties niet miskent maar juist erkent (zie o.a. ook Laermans, 1999; Loecx, 1999; Brunt, 1989).

Daar waar het klassieke, communitaristisch debat over sociale cohesie al snel vervalt in de veronderstelling dat cohesie slechts mogelijk is wanneer de samenleving zich kenmerkt door een grote mate van waardenconsensus en overéénstemming met betrekking tot de vigerende interactienormen (Hooghe, 1999), hoeft integratie of sociale cohesie niet per definitie te verwijzen naar een consensus over de manier waarop een samenleving moet worden ingericht²⁴⁷. Sociale interactie tussen individuen, en de onderliggende en hiervoor noodzakelijke vertrouwensbasis, kan immers in tegenstelling tot een substantiële invulling, ook procedureel worden ingevuld (Hooghe, 1999; Pattyn & Van Liedekerke, 2001; de Hart, 2002). “Er is, met andere woorden, niet noodzakelijk behoefte aan een vorm van thick trust, een vorm van vertrouwen die gebaseerd is op kennis van het karakter en de waardenoriëntaties van andere personen” (Hooghe, 1999:243). In een functioneel gedifferentieerde, laatmoderne maatschappij lijkt een dergelijke basis voor sociale interactie überhaupt niet meer haalbaar. Er is nood aan lichte gemeenschapsvorming; thin trust moet die rol overnemen (Blokland & Soenen,

²⁴⁶ In Durkheim’s terminologie, meer bepaald in *De la division du travail social* (1893), wordt dit een evolutie van een samenleving gebaseerd op een ‘solidarité mécanique’ naar een ‘solidarité organique’; een toekomstige samenleving op deze basis zou volgens Durkheim echter snel desintegreren, en onvermijdelijk leiden tot een groeiende anomie of ‘normloosheid’ (Laermans, 1999). Voor de volledigheid dient evenwel gezegd dat Durkheim korte tijd later, in *L’individualisme et les intellectuels* (1898), opvallend optimistischer staat ten aanzien van de moderne maatschappij (Laermans, 1999).

²⁴⁷ Meteen dient echter gezegd dat een aantal auteurs het sociaal kapitaal concept echter wel in een streng communitaristisch kader interpreterden. Ook Robert Putnam werd hiervan meermaals ‘beschuldigd’ (Hooghe, 1999).

2004). "Thin trust is niet meer gebaseerd op kennis over het waardepatroon van de ander, maar vloeit voort uit de verwachting dat ook andere burgers zich aan de spelregels zullen houden, en op hun beurt anderen met respect en op basis van gelijkwaardigheid en wederkerigheid zullen behandelen" (Hooghe, 1999:243)²⁴⁸.

KRACHTLIJNEN VOOR EEN ALTERNATIEF VERKLARINGSMODEL

De krachtlijnen voor een alternatief verklaringsmodel voor 'angst voor criminaliteit' zijn, op basis van het bovenstaande, tweërlei. Vooreerst ligt een dergelijk model op theoretisch inhoudelijk vlak in essentie in het verlengde van wat de literatuur te bieden heeft; het hier gepresenteerde empirische onderzoek bouwt in zekere zin verder op een klassieke criminologische onderzoekstraditie - de ecologische criminologie en de sociale desorganisatietheorie - maar heeft ook de ambitie om een empirische vertaling van enkele relatief recente, breedmaatschappelijke en macrosociologische bespiegelingen op te nemen. Net zoals dit met betrekking tot de conceptualisering en operationalisering van 'angst voor criminaliteit' het geval is, begint ook het etiologisch onderzoek binnen deze onderzoekstraditie, zij het eveneens met mondjesmaat, relevante en fascinerende aspecten van het fenomeen te onthullen (Jackson, 2005b; Vanderveen, 2006).

'Angst voor criminaliteit', aldus Jackson (2004b), "should be located within the actor's definition of the situation, their subjective experience or interpretation placed in its social context" (Jackson, 2004b:949; zie o.a. ook Phillips & Smith, 2004). 'Angst voor criminaliteit' is met andere woorden een functie van de manier waarop het individu de sociale en fysieke omgeving percipieert en ervaart; buurtproblemen en zogenaamde *incivilities* treden daarbij vaak op als symbolen van de tanende sociale kwaliteit, cohesie en integratieve kracht van de buurt en de gezondheid van de bredere gemeenschap. Dit is, naast een eerste blok met enkele klassieke socio-demografische kenmerken, een tweede cluster verklaringen in het te toetsen verklaringsmodel: de onmiddellijke omgeving met zijn fysieke en sociale kwaliteiten, zoals gepercipieerd door het individu. Jackson (2005b) onderscheidt hierbij twee componenten, met name "the extent to which the neighbourhood has a friendly, supportive and trusting community; and the level of informal social control" (Jackson, 2005b:302).

²⁴⁸ Jacobs zag in haar *The Death and Life of Great American Cities* (1961) al het belang van dergelijke vorm van *thin trust*: "The trust of a city street is formed over time from many, many little public sidewalk contacts. It grows out of people stopping by at the bar for a beer, getting advice from the grocer and giving advice to the newsstand man, comparing opinions with other customers at the bakery and nodding hello to the two boys drinking pop on the stoop, eying the girls while waiting to be called for dinner, admonishing the children, hearing about a job from the hardware man and borrowing a dollar from the druggist, admiring the new babies and sympathizing over the way a coat faded. (...) Most of it is ostensibly utterly trivial but the sum is not trivial at all. The sum of such casual, public contact at a local level - most of it fortuitous, most of it associated with errands, all of it metered by the person concerned and not thrust upon him by anyone - is a feeling for the public identity of people, a web of public respect and trust, and a resource in time of personal or neighborhood need" (1961:56). Naar onze mening zijn hier ook opvallende parallellen te trekken met Raes' *onpersoonlijke moraliteit en anonieme tekentaal* (1995), Laermans' *publieke anonimiteit* (2001), Goffman's *rules by convention* en *small talk* (1963), en zelfs Bauman's *fitness* (1997), wat eerder reeds ter sprake kwam. In het verlengde hiervan tonen Blokland & Soenen (2004), in een bijzonder mooie etnografische studie naar sociale interactiepatronen op de tram in Antwerpen, het belang van vlottende sociale relaties in een anonieme context aan als buffer tegen een gevoel van onveiligheid.

Een derde verklaringscluster gaat grotendeels voorbij aan wat we kennen uit de eerste en latere generatie studies binnen het sociale desorganisatieparadigma: 'angst voor criminaliteit' is immers niet alleen een product van hoe de onmiddellijke, nabije omgeving wordt ervaren en beleefd, maar evenzeer een veruitwendiging van hoe men zich verhoudt tot de bredere context en de maatschappij in het geheel. 'Angst voor criminaliteit' krijgt in het licht van de besproken tijdsdiagnose en de macro-sociologische veranderingen in onze laatmoderne maatschappij een bijzondere betekenis; het is binnen dit perspectief de individuele sublimatie van een maatschappelijke onrust en ontologische onzekerheid eigen aan het leven in onze vloeibare samenleving (Hollway & Jefferson, 1997; Bauman, 2002; Bruinsma, 2004). In ons in het volgende deel te testen alternatieve verklaringmodel nemen we anomie, het gevoel van controle te hebben over het eigen leven, de algemene tevredenheid met betrekking tot enkele kernaspecten van het leven, en de mate waarmee men in het leven kan terugvallen op significante anderen, op als tweede blok verklaringen.

Een vierde cluster tenslotte, als ware het rond het individu opgebouwd concentrische verklaringsgordels, sluit hier nauw bij aan: daar waar de verklaringen uit een tweede blok peilen naar hoe men het 'zelf' of zichzelf als individu positioneert in de samenleving, gaat het hier veeleer over hoe men als individu oordeelt over het maatschappelijke project in het algemeen. Het gaat hier over algemene ideeën, principes en levensvisies over de verhouding samenleving-individu, die handelingsoriëntaties of waarden en normen worden genoemd (Waage, 1997b; Agneessens e.a., 2003). Hiermee sluiten we, samen met Jackson (2005b; 2004b), in essentie terug aan bij Furstenberg's (1971) werk: 'angst voor criminaliteit' draait ook om hoe we als maatschappij omgaan met 'de gemeenschap' en hier als individu tegenover staan. Jackson (2004b) gaf reeds aan dat de angst om bij duisternis alleen op pad te gaan verbonden is met 'a strikingly variable set of social and political attitudes'. Ondermeer, aldus Jackson (2004b), jongeren die een eerder libertair waardepatroon vertonen, voelen zich over het algemeen onveiliger; ook mannen uit de middelste leeftijdsgroepen die autoritaire denkbeelden aanhangen lijken zich onveiliger te voelen (Jackson, 2004b:950). Elders beschrijft Jackson (2008) hoe dergelijke attitudes over het maatschappelijke bestel ook kunnen samenhangen met de eerder besproken verklaringclusters; immers, "(t)ransgression of the shared moral values of society challenges the authority and appropriatedness of a moral and social structure, harming social cohesion, moral consensus and informal social controls" (Jackson, 2008:11). In ons verklaringmodel opteren we voor vier eerder klassieke oriëntaties ten aanzien van sociale integratie: communitarisme, solidarisme, expressief individualisme, en utilitair individualisme²⁴⁹. Deze oriëntaties geven ons een beeld van de mate waarin men zich als individu eerder oriënteert op de collectiviteit - communitarisme en solidarisme - of eerder op 'het zelf' -

²⁴⁹ Communitarisme refereert naar het volgen van gebruiken, waarden, normen en tradities. Solidarisme heeft daarentegen betrekking op het streven naar gelijkheid en het zich inzetten voor de minderbedeelden. Expressief individualisme verwijst naar het benadrukken van individuele autonomie wanneer het gaat om esthetische en niet-materiële middelen. Utilitair individualisme verwijst eerder naar het handelen uit eigenbelang (Agneessens e.a., 2003; Smits & Elchardus, 1998; Waage, 1997).

expressivisme en utilitarisme. Dit onderscheid gaat overigens terug op een eerder sociaal-psychologische benadering waarbij individualisme en collectivisme tegenover elkaar gezet worden (Triandis, 1995; Waage, 1997b).

Een tweede krachtlijn voor een alternatief etiologisch onderzoek is naar ons aanvoelen deels methodologisch, deels inhoudelijk van aard. 'Angst voor criminaliteit' verklaren en daadwerkelijk inzichtelijk maken, zo beargumenteerden we juist, noodzaakt een breed-maatschappelijke kijk en bijgevolg ook een macro-sociologisch kader. Echter, ook de manier waarop 'angst voor criminaliteit' wordt ingevuld en geoperationaliseerd is hier van cruciaal belang: 'angst voor criminaliteit', als meetinstrument en afhankelijke variabele, dreigt immers als 'spons' te fungeren, waarbij het de neiging heeft om veeleer dan een causaal gevolg, een veruitwendiging te zijn van de vage en ambigue onzekerheden eigen aan het leven in onze vloeibare samenleving (Jackson, 2006; 2004a; 2005b; Hollway & Jefferson, 1997). 'Angst voor criminaliteit' meetinstrumenten riskeren met andere woorden te resulteren in een overschatting van het 'angst voor criminaliteit' probleem: immers, "(...) people may have come to use the language of 'fear' and 'crime' to express other concerns: qualitative studies have shown how the issue of crime speaks to a range of complex and subtle lay understandings of the moral trajectory of society and community, of anomie, social integration and organization" (Jackson, 2006:256; zie o.a. ook Farrall & Gadd, 2004a; 2004b). Dit risico is logischerwijs nadrukkelijker aanwezig naarmate het gebezigde meetinstrument hiertoe ook meer ruimte laat, minder situationeel en contextueel bepaald is, of gebruik maakt van zogenaamde *intensity measures* of vage *quantifiers* - 'altijd, vaak, soms, zelden of nooit' - als antwoordcategorieën²⁵⁰. Het zijn met name, aldus Jackson (2005b; Farrall & Gadd, 2004a; 2004b), de klassieke 'fear of crime' operationalisering en uit de traditionele crime en victim surveys die leiden tot een potentiële overschatting van de 'angst voor criminaliteit'.

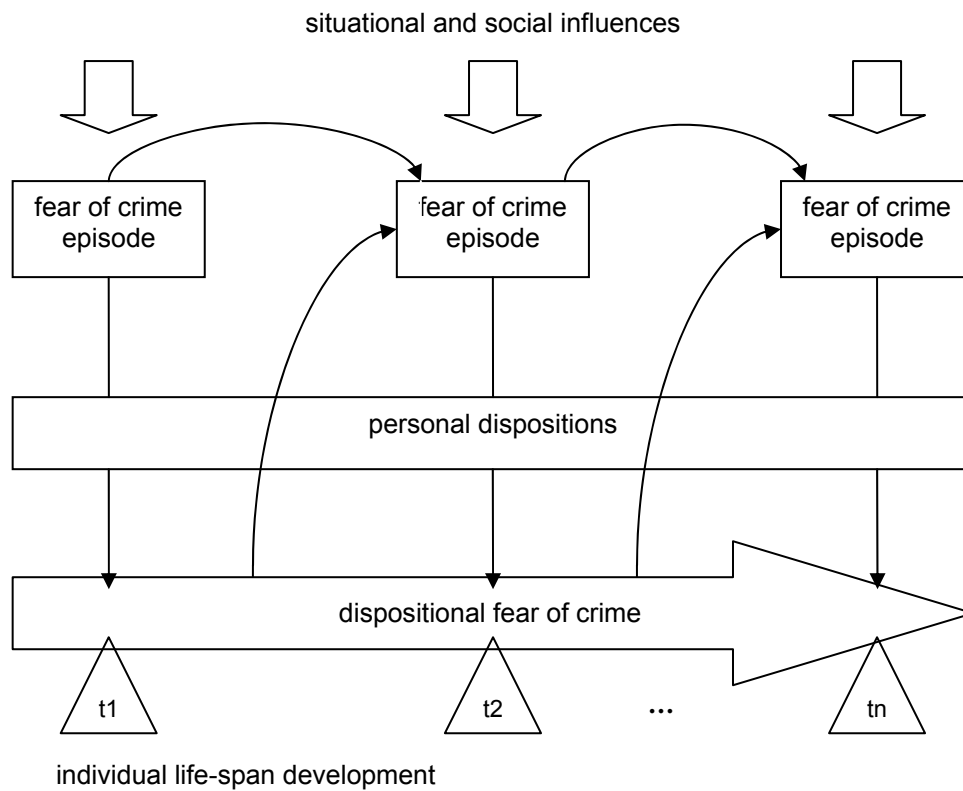
Echter, niet alleen bestaat het risico dat men zo de 'angst voor criminaliteit', of althans wat daarvoor moet doorgaan, overschat, men dreigt in etiologisch onderzoek ook de verklarende kracht van het model of bepaalde onafhankelijke concepten artificieel op te blazen doordat het explanandum reeds deels vervat is in het explanans. Het uittekenen van een sociaal-psychologisch verklaringsmodel dient met prudentie te gebeuren; het zo dicht mogelijk laten aansluiten van de verklarende variabelen of concepten op het afhankelijke, te verklaren 'angst voor criminaliteit' construct is, alhoewel op het eerste zicht misschien vanzelfsprekend, niet zonder gevaar. Van der Wurff e.a. (1988; 1989) spreken, in navolging van wat we eerder met Tacq (1984) als 'contaminatie' benoemden, over het gevaar voor 'circulariteit': "de onveiligheidsgevoelens zouden al besloten kunnen liggen in de variabelen die we in het psychologisch model postuleren" (van der Wurff e.a., 1988:241). Bij het bepalen van oorzakelijke verbanden dient men immers een zekere uitwendigheid of conceptuele distantie tussen 'oorzaak' en 'gevolg' te bewaken; dit wordt evenwel

²⁵⁰ Over die zogenaamde 'intensity measures' lezen we bovendien bij Jackson (2005b) dat dergelijke instrumenten: "(...) have encouraged the idea that fear is a stable attribute rather than something that varies across time, location and situations" (Jackson, 2005b:299; zie o.a. ook Farrall & Gadd, 2004a; 2004b).

moeilijk wanneer de operationalisering van het afhankelijke concept nu net de attitudes en houdingen die als onafhankelijke verklaringen in het model worden geïntegreerd, 'absorbeert als een spons'. Eén en ander komt erop neer dat de verklaarde variantie (*in casu* de R^2) van ons sociaal-psychologisch model met een 'klassieke' en bijgevolg bredere 'angst voor criminaliteit' meting als afhankelijk construct wel eens 'kunstmatig' hoog zou kunnen liggen; een afhankelijk construct waarbij 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst wordt geoperationaliseerd, is daarentegen per definitie eerder situationeel en contextueel bepaald, en wordt met andere woorden verondersteld slechts in mindere mate last te hebben van dergelijke contaminatie of 'circulariteit'. De 'prijs' die hiervoor, conform deze redenering, betaald wordt, is een minder prominente maar, zo nemen we aan, eerlijkere indruk van de verklarende kracht van het etiologische model.

BIJLAGEN

FIGUUR 1: De verhouding en interactie tussen 'toestandsangst' en 'angst als dispositie' (Bron: Gabriel & Greve, 2004:603).

TABEL 2. 'Taxonomy of fear of crime measurements' (Bron: Gabriel & Greve, 2003:608)

	Facets			Global
	(1) Affective	(2) Cognitive	(3) Behaviour	(4)
(A) Offence-specific	A-1: How often are you afraid ^a of becoming a <i>victim of physical assault</i> ^b	A-2: How likely do you think it is that you will become a <i>victim of physical assault</i> (during the next twelve months)? ^c	A-3: Do you carry anything to defend yourself? (against physical assault) ^d	A-4: Do you fear becoming a victim of physical assault?
(B) 'Offence bundle'	B-1: How often are you afraid of becoming a victim of crime outside <i>your apartment</i> ? ^e	B-2: How likely do you think it is that you will become a victim of crime <i>outside</i> (during the next twelve months)? ^f	B-3: Do you avoid public transport when out at night? (outside) ^g	B-4: Do you fear becoming a victim of crime outside your apartment?
(C) Non-specific	C-1: How often are you afraid of becoming a victim of <i>crime</i> ? ^h	C-2: How likely do you think it is that you will become a victim of <i>crime</i> during the next twelve months?	C-3: Is there anything you do to protect yourself from crime? (or: What do you do to...) ⁱ	C-4: Do you fear becoming a victim of crime? ^j

^a The formulations 'How afraid are you...' and 'How often are you afraid...' are conceptually not identical (the latter covers a mixture of affective and cognitive aspects), but empirically closely linked.

^b Ditton *et al.* (1999); Ferraro (1996); Thompson *et al.* (1992).

^c Baumer (1985); Denkers and Winkel (1998); Ditton *et al.* (1999); Ferraro (1996); Keane (1992); Sacco and Glackman (1987); Tyler and Rasinski (1984); Vitelli and Endler (1993); Winkel (1998).

^d Ferraro (1996).

^e Kury *et al.* (1998); Taylor and Hale (1986); Van der Wurff and Stringer (1988); Warr (1990).

^f Norris and Kaniasty (1992); Tyler and Rasinski (1984);

^g Ferraro (1996); Gomme (1988); Keane (1992); Kury *et al.* (1998); Liska *et al.* (1988); Silverman and Kennedy (1985); Tyler and Rasinsky (1984).

^h Winkel (1998) (applying a Semantic Differential rating scale).

ⁱ Krahn and Kennedy (1985); Norris and Kaniasty (1994).

^j Gomme (1988).

Deel 5

‘Angst voor criminaliteit’ onderzocht

5.1 PROLOOG: SECUNDAIRE ANALYSES EN EIGEN EMPIRISCH ONDERZOEK

Alvorens het empirisch onderzoek aan te vatten, en teneinde de leesbaarheid van dit deel te verhogen, wordt in deze proloog een beknopt overzicht gegeven van de in dit deel gebruikte data. Dit deel is verder opgebouwd trouw aan onze eerder uitgezette tweedeling. In een eerste luik wordt de operationalisering en meting van het centrale concept ‘angst voor criminaliteit’ van naderbij bekeken; hierbij wordt uitdrukkelijk ingegaan op potentiële, validiteitbedreigende meetfouten die de kwaliteit van een instrument kunnen aantasten. Een tweede luik exploreert alternatieven voor het etiologisch onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’, geïnspireerd op de fundamentele accenten zoals gelegd in het literatuuroverzicht in deel 3, en de ‘uitwegen’ in deel 4.

Telkens gaat het daarbij zowel om bestaande databestanden die de basis vormen voor secundaire analyses, als data uit eigen empirisch onderzoek. In een eerste reeks studies, de secundaire analyses, is het vertrekpunt (een selectie uit) het aanwezige arsenaal aan instrumenten; hier continueren we met andere woorden de bestaande onderzoekstraditie en stellen ons als doel om vanuit de verworven inhoudelijke inzichten, en mits een scherpe en kritische methodologische bril, deze instrumenten en het gebruik ervan, naar een hoger niveau te tillen. Hiertoe wordt in wat volgt gebruik gemaakt van de gegevensbestanden van de Veiligheidsmonitor, de APS-survey, en het ISPO-PIOP verkiezingsonderzoek²⁵¹. In een tweede reeks analyses, op basis van het eigen empirisch onderzoek, staat het experiment voorop: hier is het uitgangspunt niet de huidige stand van zaken, maar worden de eigen accenten en keuzes die in voorgaande hoofdstukken werden uitgewerkt, los van de erfenis van de onderzoekstraditie, vertaald in nieuwe, alternatieve meetinstrumenten, volgens de huidige methodologische eisen van het sociaal-wetenschappelijk

²⁵¹ Bij deze danken wij respectievelijk de dienst Beleidsgegevens (DSB/B) van de Directie van de Nationale Gegevensbank van de Federale Politie, de Administratie Planning en Statistiek (APS) van de Vlaamse Gemeenschap, en het Interuniversitair Steunpunt Politieke-Opinieonderzoek (ISPO), verbonden aan het Departement Sociologie van de Katholieke Universiteit Leuven, voor het ter beschikking stellen van de gegevensbestanden. Het spreekt voor zich dat noch de oorspronkelijke onderzoekers die de data verzamelden, noch de respectievelijke diensten of instituten, verantwoordelijkheid dragen voor de analyses en interpretaties zoals in dit werk gepresenteerd.

onderzoek. Naast wat we aan bestaande studies hebben benut, geven we hieronder ook kort een overzicht van het eigen empirisch veldwerk.

DE VEILIGHEIDSMONITOR

De Veiligheidsmonitor is al eerder in dit werk aan bod gekomen. Het gaat om een grootschalig, federaal bevolkingsonderzoek, uitgevoerd door de dienst Beleidsgegevens (DSB/B) van de Directie van de Nationale Gegevensbank, Directie van de Operationele Ondersteuning van de Federale Politie, in opdracht van de Minister van Binnenlandse Zaken. De Veiligheidsmonitor, gestoeld op de Nederlandse politiemonitor, peilt aan de hand van een telefonische bevraging (CATI - *Computer Assisted Telephone Interview*) naar de ervaringen van de Belgen met betrekking tot criminaliteit, onveiligheid en het functioneren van de politie (zie o.a. Van den Bogaerde & Van Den Steen, 2005). De Veiligheidsmonitor bevat een afzonderlijke module 'onveiligheidsgevoel', met een algemene vraag naar het onveiligheidsgevoel, vijf items die peilen naar mijdingsgedrag, een vraag naar het bezit van een 'verdedigingsmiddel', en (sedert 2004) vier items die de subjectieve risico-inschatting op slachtofferschap van vier misdrijven meet. Het is een belangrijk instrument in de ontwikkeling en evaluatie van het veiligheids- en politiebeleid van de overheid, in die zin dat het gebaseerd is op de behoeften, noden en opinies van de burger, en bijgevolg een noodzakelijke en cruciale aanvulling biedt op de officiële statistieken (Ponsaers e.a., 2001).

De Veiligheidsmonitor als project wordt uigezet op twee onderscheiden beleidsniveaus; enerzijds is er de federale monitor, die wordt afgenomen op het niveau van het land, met inbegrip van de verschillende, daaronder vallende deelentiteiten; anderzijds is er het lokale niveau, waarbij gemeenten of politiezones het voorwerp van een lokale Veiligheidsmonitor uitmaken. In dit werk werd enkel de federale monitor gebruikt. De federale monitor, die wordt afgenomen op het niveau van het land, levert resultaten op het federaal, gewestelijk of provinciaal niveau, of op dat van het type gemeente. Sedert 2006 zijn ook vergelijkingen op het niveau van het gerechtelijk arrondissement mogelijk. Naast deze mogelijkheid om ruimtelijk te vergelijken, richt de Veiligheidsmonitor - alhoewel een cross-sectionele survey en geen panelonderzoek - zich ook op vergelijkingen in de tijd. In 2006 werd de Veiligheidsmonitor voor de zesde maal georganiseerd, na eerdere afnamen in 1997, 1998, 2000, 2002 en 2004. Tijdens de herhaalde metingen van de Veiligheidsmonitor werd gewaakt over een belangrijke basisvoorwaarde, zijnde de vergelijkbaarheid en continuïteit van het instrument en de methodologie (steekproeftrekking, steekproefkader, methode van dataverzameling, veldwerk,...). Slechts zeer beperkt, en telkens na ernstig afwegen, veelal ondersteund door wetenschappelijk onderzoek, werd de vragenlijst hier en daar gewijzigd (zie o.a. Billiet e.a., 1998; Vanderhallen e.a., 2000; Ponsaers e.a., 2001; Molenberghs e.a., 2005; Pleysier e.a., 2006; Vervaeke e.a., 2006).

In de secundaire analyses die verder ter sprake komen, werd gebruik gemaakt van de gegevensbestanden van de federale Veiligheidsmonitor 1998 (in wat volgt

VM1998), 2000 (VM2000) en 2002 (VM2002). De betreffende steekproeven zijn respectievelijk N=7347, N=6391 en N=6000.

DE APS-SURVEY

De APS (Administratie Planning en Statistiek van de Vlaamse Gemeenschap; tegenwoordig Studiedienst Vlaamse Regering (SVR)) organiseert jaarlijks, in opdracht van de Vlaamse Regering, een eigen surveyonderzoek bij Nederlandstalige Belgen in het Vlaamse Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, met betrekking tot 'sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen'. Hierbij peilt men middels face-to-face interviews bij de respondenten niet in de eerste plaats naar fenomenen van criminaliteit en onveiligheid, maar naar bredere waarden, houdingen en gedragingen rond maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. Sedert de eerste survey in 1996 bevaart de APS via een aselechte steekproef jaarlijks (van april tot juni) 1500 respondenten face-to-face; de vragenlijst bestaat uit drie delen; een jaarlijks terugkerende module met achtergrondvragen en vragen rond sociale relaties, een vragenbatterij die om de 2 à 3 jaar wordt herhaald, en een jaarlijks wisselende module met vragen over een actuele en beleidsrelevante thematiek. In de variabele module zit ondermeer een vragenbatterij met 8 items die peilen naar 'angst voor criminaliteit' of 'het onveiligheidsgevoel'. Data en resultaten uit de APS-survey worden jaarlijks overgenomen in de *Vlaamse Regionale Indicatoren (VRIND)*, en bieden de basis voor de tweejaarlijkse, verdiepende analyses in '*Vlaanderen gepeild!*'.

Voor de secundaire analyses die hier gepresenteerd worden, zijn drie golven van de APS-survey benut: 1999 (in wat volgt APS1999), 2000 (APS2000) en 2002 (APS2002). De betreffende steekproeven zijn respectievelijk N=1376 (APS1999), N=1345 (APS2000) en N=1477 (APS2002).

ISPO-PIOP VERKIEZINGSONDERZOEK

Het ISPO-PIOP verkiezingsonderzoek wordt ondersteund door de Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele aangelegenheden (DWTC, nu Diensten van het Federaal Wetenschapsbeleid). Het Vlaamse gedeelte van de survey wordt verzorgd door het Interuniversitair Steunpunt Politieke-Opinieonderzoek (ISPO) van het Departement Sociologie van de Katholieke Universiteit Leuven; het Franstalige gedeelte gebeurt onder verantwoordelijkheid van het Point d'appui Interuniversitaire sur l'Opinion Publique et la Politique (PIOP), Département des Sciences Politiques et Sociales van de Université Catholique de Louvain-La-Neuve.

In onze secundaire analyses wordt gebruik gemaakt van het ISPO-PIOP verkiezingsonderzoek, naar aanleiding van de federale verkiezingen van 13 juni 1999, in wat volgt ISPO1999 (ISPO/PIOP, 2002). Eerder werd reeds een gelijkaardig onderzoek uitgevoerd na de federale verkiezingen van 24 november 1991 en van 21 mei 1995; relatief recent werden ook de resultaten van het onderzoek na de federale verkiezingen van 18 mei 2003 gepubliceerd (Swyngedouw, Goeminne & Billiet,

2007). Het verkiezingsonderzoek peilt telkens naar brede attitudes en houdingen ten aanzien van politieke en maatschappelijke kwesties. ISPO1999 bevat ook een itemset met vier vragen over 'het onveiligheidsgevoel'. In tegenstelling tot de Veiligheidsmonitor en de APS-survey beroept het verkiezingsonderzoek zich op een panel waardoor het longitudinaal karakter daadwerkelijk bewaakt wordt. Het ISPO verkiezingsonderzoek wordt face-to-face afgenomen, en hiervoor maakt men gebruik van een getraind interviewernetwerk. De steekproef in ISPO1999 betrof N=4239; indien we enkel gebruik maken van het Vlaamse gedeelte dan is N=2312.

CAMPUSONDERZOEK

Het campusonderzoek is een beperkt eigen empirisch onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' bij kotstudenten op de campus Arenberg (Heverlee), uitgevoerd door de Afdeling Strafrecht, Strafvordering en Criminologie van de Katholieke Universiteit Leuven, tijdens het academiejaar 2002-2003 (Pleysier e.a., 2003a; 2004b). Het onderzoek bestond uit twee delen; een eerste kwalitatieve bevraging door middel van semi-gestructureerde interviews bij een kleine groep studenten (N=18), en daaropvolgend een tweede kwantitatief onderzoek aan de hand van een schriftelijke vragenlijst bij een grotere groep studenten (N=123). Het veldwerk werd, onder begeleiding, uitgevoerd door licentiestudenten Criminologische Wetenschappen, in het kader van het opleidingsonderdeel 'Onderzoeksmethoden'.

Voor het kwalitatieve luik werden studenten gecontacteerd uit één woonblok van de residentie Arenberg; in totaal werden 18 kwalitatieve interviews (10 vrouwelijke, 8 mannelijke studenten) gerealiseerd. De doelstelling van dit eerste luik bestond uit het opstellen van een inventaris van die plaatsen op de campus die studenten zelf als *fear spots* identificeren (zie o.a. Fisher & Nasar, 1995). Op een kaartje van de campus werd hen gevraagd die plaatsen aan te duiden waar ze zich wel eens onveilig voelen, onder welke omstandigheden ze zich daar onveilig voelen, en of ze in hun eigen woorden ook kunnen verklaren waarom ze zich op die plaats(en) onveilig voelen. Voor de kwantitatieve survey werden schriftelijke vragenlijsten ad random gedistribueerd bij zes van de elf resterende woonblokken van de residentie. Alhoewel inspanningen werden gedaan om de nonrespons te beperken is het resultaat hiervan vrij gematigd; 298 vragenlijsten werden verspreid, waarvan 123 terug werden bezorgd, wat resulteert in een responsgraad van 41,3%²⁵².

Niettegenstaande op die manier een aanzienlijk aandeel van het totaal aantal kotstudenten van de campus Arenberg in het onderzoek participeert, moet men op basis van de relatief lage responsgraad (41,3%) en de in absolute waarden eerder beperkte, effectieve steekproef (N=123) toch realistisch zijn met betrekking tot de

²⁵² De enquête werd enkele dagen voordien via e-mail bij de residenten (woonblokverantwoordelijken) en studenten aangekondigd; een week na het verspreiden werden de respondenten die de enquête reeds terugbezorgden via e-mail bedankt, en de anderen verzocht alsnog in het onderzoek te participeren. Met Studentenvoorzieningen K.U.Leuven werd bovendien afgesproken dat ingevulde vragenlijsten eenvoudig in de postbus van de resident van hun woonblok gedeponeerd konden worden. Zo werd getracht de 'kosten' in het beslissingsproces van de potentiële respondenten om al dan niet deel te nemen, binnen de mate van het mogelijke, te drukken.

representativiteit van dit onderzoek naar de bredere populatie, zijnde alle studentenbewoners van de campus Arenberg. Voor het kwantitatieve deel werden op basis van de *fear spots* inventaris uit het eerste luik, drie plaatsen geselecteerd, met als criteria de frequentie waarmee de plaats werd aangeduid als *fear spot* en de verwachting dat deze plaatsen bij nagenoeg alle studenten daadwerkelijk bekend zijn. Naast een verder inhoudelijk objectief, waar we hier niet dieper op ingaan, bestond de doelstelling van dit campusonderzoek in hoofdzaak uit een eerste en kleinschalige empirische exploratie van de ideeën met betrekking tot de operationalisering van het concept 'angst voor criminaliteit', zoals in voorgaand deel uitééngezét.

ONDERZOEK BUURTTREVREDENHEID

Het onderzoek Buurttrevredenheid is een eigen grootschalig, kwantitatief onderzoek bij twee contrasterende woongebieden in het arrondissement Leuven, met name de 'sociale' hoogbouwwijk Sint-Maartensdal in Leuven, en de residentiële gemeente Linden (Pleysier e.a., 2004e). Gezien de doelstellingen van dit onderzoek niet liggen in het produceren van veralgemeenbare uitspraken over het 'angst voor criminaliteit' niveau van de bevolking, maar in de exploratie van nieuwe meetinstrumenten voor het meten van 'angst voor criminaliteit', en de ontwikkeling van alternatieve verklaringen, is representativiteit, voor zover dit überhaupt bereikbaar is, binnen dit onderzoek geen noodzakelijke voorwaarde. We opteren wat dat betreft eerder voor een goed onderbouwde toetsing van de gebruikte concepten en verklaringsmodellen; hiervoor lijkt een selectie op theoretische of inhoudelijke basis meer aangewezen, waarbij twee verschillende, contrasterende buurten, centraal staan. We merken op dat de opzet van dit onderzoek op dit punt sterke gelijkenissen vertoont met het doctoraatsonderzoek van Jackson (2002; 2004b) en van der Wurff (1992).

Bij de keuze van de twee contrasterende buurten beperkten we ons, om pragmatische redenen, tot het arrondissement Leuven; daarbinnen werd vervolgens in eerste instantie gekeken naar de vroegere SIF-indicatoren om het contrast tussen de te kiezen 'buurten' te maximaliseren²⁵³. Op basis hiervan kan men steden zoals Leuven, Diest en Tienen aan de ene zijde van een continuüm situeren (meest achterstelling), en gemeenten als Lubbeek of Huldenberg aan de andere zijde (minst achterstelling). In tweede instantie, en gezien het belang dat hieraan ook werd gehecht in ons literatuuroverzicht, wordt bij het kiezen van de twee 'buurten' ook rekening gehouden met de architectonische en gebouwde omgeving, en het uitzicht van de buurt. Vanuit deze argumentatie werd enerzijds gekozen voor het Sint-Maartensdal, een relatief grote, sociale woonwijk met hoogbouw, en de omliggende

²⁵³ De SIF-indicatoren zijn de meetpunten van het Sociaal Impulsfonds die, op basis van uiteenlopende (tien) criteria, kansarmoede en maatschappelijke achterstelling in Vlaanderen in beeld te brengen. Deze indicatoren bevatten informatie over de 'aanwezigheid van migranten', 'het aantal bestaansminimumtrekkers', 'het aantal kinderen bij alleenstaande ouders', 'het aantal jongeren in de Bijzondere Jeugdbijstand', 'het aantal WIGW's', 'het aantal uitkeringsgerechtigde, volledig werklozen', 'het aantal kinderen geboren in een kansarm gezin', 'het aantal woningen zonder klein comfort', en 'het aantal sociale huurappartementen'.

buurt, in de stad Leuven, en anderzijds voor Linden als een grotendeels residentiële 'buurt', in de gemeente Lubbeek.

De dataverzameling zelf - eind 2003, begin 2004 -, gebeurde aan de hand van een postenquête, waarbij, binnen de grenzen van het haalbare, de *Total Design Method* van Dillman (1981; 1999) zo goed mogelijk werd gevolgd. Potentiële respondenten ontvingen in eerste instantie een introductiebrief waarin het onderzoek werd aangekondigd; vervolgens werd een week later, samen met een begeleidende brief en een retouromslag, de vragenlijst opgestuurd. Nog eens een tiental dagen later werd aan iedereen een brief gestuurd waarbij zij die reeds hebben geantwoord, werden bedankt, en zij die dit nog niet deden, werden aangemoedigd om dit alsnog te doen. De lay-out van de vragenlijst was helder en overzichtelijk, en de instructies duidelijk; de totale lengte van de vragenlijst, en daarmee ook de duur nodig voor het invullen, bleef binnen aanvaardbare grenzen. Onder alle ingevulde en teruggestuurde vragenlijsten werden, zoals aangekondigd, drie boekenbonnen verdeeld. Wederom is, vanuit de rationele keuzetheorie en de ruiltheorie, gepoogd om de baten van het deelnemen in hoofde van de potentiële respondent te verhogen en zo de respons te maximaliseren (Stoop, 2006; Groves & Couper, 1998). Immers, misschien meer nog dan in ander onderzoek dient men bij onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' rekening te houden met de realiteit dat de nonrespons allicht nooit helemaal toevallig is maar samenhangt met de centrale concepten uit het onderzoek (Pleysier e.a., 2004b). Zo is het niet ondenkbeeldig dat wantrouwige, angstige en geïsoleerde individuen allicht minder snel bereid zullen zijn om te participeren in wetenschappelijk onderzoek (Young, 1988). Overigens blijkt het nonrespons probleem een potentieel argument pro de postenquête: "(...) fear of victimization appears to be a primary cause of nonrespons in urban surveys using personal interviewers. That is, surveys using personal interviewers tend to undersample fearful individuals, a finding that is borne out by the fact that 18 percent of our respondents reported that they have refused to answer their doors due to fear of victimization" (Warr & Stafford, 1983; zie ook Fisher, 1981). Ook in de Veiligheidsmonitor 2004 vinden we terug dat iets meer dan 26% van de respondenten aangeeft 'altijd' of 'vaak' niet open te doen voor onbekenden.

Vanuit de bekommernis over voldoende statistische power voor de analyses te beschikken, werd het aantal effectief te realiseren enquêtes op minimaal 400 per buurt gebracht. Aangezien de respons bij postenquêtes, ondanks het zo trouw mogelijk nastreven van Dillman's methode (Dillman, 1981), relatief laag kan zijn, en bovendien in de twee contrasterende buurten ook een differentiële respons mag worden verwacht - hoogbouwwijken en stedelijke gebieden hebben een lagere respons -, werd het aantal te versturen vragenlijsten in het Sint-Maartensdal en in Linden op respectievelijk 2200 en 1800 voorzien (Pleysier e.a., 2004e). Gezien dit grote aantal, drong er zich binnen de geselecteerde buurten, geen verdere selectie op: voor het Sint-Maartensdal werden alle huishoudens in de sociale woonwijk aangeschreven, en werden vervolgens alle huishoudens in de omliggende straten toegevoegd tot het bovenstaande aantal bereikt werd. Alles samen werden 2135 vragenlijsten verdeeld. Linden telt als residentiële deelgemeente in totaal 'slechts'

1758 huishoudens; ook hier werd iedereen aangeschreven²⁵⁴. Aangezien we voor het onderzoek, een beperking die overigens voor veel surveyonderzoek in het algemeen geldt, niet konden beschikken over naamregisters of kiezerslijsten, werden de huishoudens als 'bewoners van buurt x' aangeschreven, en werd vervolgens binnen elk huishouden gevraagd om de enquête te laten invullen door die persoon in het huishouden die het eerst jarig zal zijn en die 15 jaar of ouder is.

Van de in totaal 3893 verdeelde vragenlijsten werden er 1473 ingevuld teruggestuurd; dit is een globale responsgraad van 37,8%. Dit resultaat verschilt evenwel, zoals geanticipeerd, aanzienlijk tussen beide contrasterende buurten. In het Sint-Maartensdal werden 614 bruikbaar enquêtes teruggestuurd op 2135 verzonden vragenlijsten; dit resulteert in een responscijfer van 25,8%. Dit cijfer is, net als het gehanteerde design, vergelijkbaar met Jackson's (2002) doctoraatsonderzoek, die in twee buurten in West London een responsgraad van 26,6% (33,2% en 20%) bekwam. Het resultaat in Linden is opvallend beter; alhoewel we ook hier nog niet in de buurt van Dillman's (1981) optimistische en, mits het volgen van zijn *Total Design Method*, vooropgestelde 60 à 70 procent komen, stuurden toch 859 van de 1758 aangeschreven huishoudens een ingevulde vragenlijst terug. Dit brengt de responsgraad voor Linden op 48,9%²⁵⁵. Gezien binnen de geselecteerde buurten alle huishoudens werden aangeschreven en er zich dus *de facto* geen steekproeftrekking opdrong, kan men bij bovenstaande, en op het eerste zicht misschien niet zo bijzondere responscijfers volgende nuance formuleren. In dit onderzoek is de mening van bijna 1 op 2 van alle huishoudens in Linden, en 1 op 4 van alle huishoudens in het Sint-Maartensdal vertegenwoordigd. Van elke twee woningen (huishoudens) in Linden, werd door minstens één bewoner een vragenlijst ingevuld; in het Sint-Maartensdal hebben we om de vier huishoudens één ingevulde vragenlijst.

Rest ons bij de beschrijving van dit onderzoek nog een laatste, aansluitende bedenking. 'Fear of crime' onderzoek, in belangrijke mate geïnspireerd en gevoed vanuit de onderzoekstradities van de stadssociologie en de ecologische criminologie, richt zich veelal op een grootstedelijke context. Minstens twee redenen hiervoor kunnen echter, naast een aantal pragmatische bezwaren, ook dienst doen als argument om juist de grootstad als vertrekpunt voor het onderzoek te verlaten.

²⁵⁴ Het spreekt voor zich, en dit kwam reeds ter sprake in het literatuuroverzicht, dat de notie 'buurt', ook in ons empirisch onderzoek, noodgedwongen een bijzonder relatieve notie is. Bovendien verschilt de invulling van het begrip aanzienlijk tussen de twee contrastgebieden zoals hier gekozen: in het geval van het Sint-Maartensdal gaat het om een, in oppervlakte relatief beperkte ruimte met een grote dichtheid en diversiteit aan inwoners. Alhoewel het begrip 'buurt' hier geografisch gezien allicht wel zinvol is, maakt het stedelijke karakter, de diversiteit van de bewoners, en het onderscheid tussen de sociale woonwijk - weliswaar centraal en dominant aanwezig - en de omliggende straten, het minder tot een 'buurt'. Linden mag dan misschien wel homogener en minder divers zijn zowel qua bebouwing als qua bewoners, de grootte van de vooropgestelde steekproef maakt dat we ons geografisch niet tot een 'buurt' konden beperken maar de volledige deelgemeente werd opgenomen. Allicht doet dit niets of weinig af aan de verschillen tussen beide contrasterende 'buurten', maar geeft het wel aan dat er binnen beide 'buurten' ook aanzienlijke *within-group* verschillen zijn.

²⁵⁵ We benadrukken nogmaals dat het nastreven van een representatieve steekproef - wat dat ook moge zijn - niet meteen het hoogste doel van deze studie was. In dat opzicht dient men de gevolgen van een relatief lage responsgraad niet meteen te overschatten. We zijn het hier eens Jackson (2004b): "One worries particularly about the representativeness of a sample when one estimates more basic population attributes, such as means or proportions; relationships between constructs, as well as the measurement models in these structural equation models, are arguably less susceptible to low response rates" (Jackson, 2004b: 961).

Het eerste argument voor een keuze voor een grootstedelijke context hangt samen met de grootstad als habitat; als plek waar nu eenmaal de meeste mensen verblijven en waar veel mensen op een kleine ruimte wonen. Het is daarom voor de socioloog of criminoloog het onderzoeksgebied bij uitstek. Grootsteden hebben hun eigen, unieke, en voor zowel beleidsmakers als onderzoekers uitdagende problemen. Hierbij verliest men al eens uit het oog dat we over het sociale en individuele leven van mensen in de kleine steden, en die zijn bij ons vooralsnog in de meerderheid, relatief weinig weten. In de wetenschap dat Vlaanderen, met Antwerpen en Gent, slechts twee, en België, met daarbij Luik, Charleroi en Brussel, hooguit vijf grootsteden telt, zijn we geneigd Laermans' (2002) observatie ook naar ons onderzoeksdomein door te trekken: "onderzoek en beleid zouden in Vlaanderen ten zeerste zijn gediend met een reeks van minimonografieën over de grote, de middelgrote en vooral een aantal kleinere steden" (Laermans, 2002:3). Een grote meerderheid aan inwoners in Vlaanderen bewoont immers de middelgrote centrumsteden, en kleine steden en gemeenten.

Een tweede, klassieke argument verkiest de grootstad omwille van zijn grote diversiteit, anonimiteit en culturele variëteit; de grootstad is het speerpunt of laboratorium van maatschappelijke verandering. "Moderniteit is stedelijkheid, en grootstedelijkheid is 'grote moderniteit', vooroplopen in het proces van modernisering" (Laermans, 2002:11). Maar evenzo is dit een argument contra het grootstedelijk onderzoek: het stadssociologische onderzoek weet nagenoeg niets te zeggen over de middelgrote stad, over de kleine provinciale stad, de gemeente, laat staan het platteland - voor zover zulks nog bestaat. Maar ook binnen het criminologisch onderzoek, dat vanuit het sociaal desorganisatieperspectief en de *Chicago School* toch traditioneel een grootstedelijk georiënteerd onderzoeksdomein is, begint dit besef te groeien: Immers, "theories of crime and deviance 'show a decidedly urban frame of mind... In the decades since the 1950s, virtually all theory development and testing has concerned urban-based social dynamics and causal models. Thus, we feel an examination of rural areas in the context of the social disorganization perspective is not only warranted but necessary for future theoretical viability" (Vowell & Howell, 1998).

5.2 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' METEN

5.2.1 Oude en nieuwe meetproblemen: een overzicht

Een belangrijk deel van de validiteit van surveyonderzoek, en bijgevolg ook van de algemene kwaliteit van de survey, hangt samen met de *accuraatheid* van het onderzoek²⁵⁶. Accuraatheid wordt gedefinieerd als de mate van overeenstemming tussen de geobserveerde, gemeten waarde, en de niet gekende werkelijke populatie

²⁵⁶ Deze en volgende paragrafen zijn in belangrijke mate gebaseerd op Pleysier e.a. (2006).

waarde (APS, 2003; Loosveldt e.a., 2004; Billiet, 1990). De accuraatheid van een onderzoek wordt vastgesteld door het gebrek eraan op te sporen - de zogenaamde *bias*; traditioneel maakt men onderscheid tussen steekproeffouten en 'andere', niet-steekproeffouten. Onder deze andere fouten vallen hoofdzakelijk - en we overlopen ze hierna kort - dekkingsfouten, nonrespons fouten en meetfouten. Verder kunnen ook procesfouten en modelassumptie-fouten hieronder geplaatst worden (APS, 2003).

Een vaak geciteerde classificatie is die van Groves (1989; zie o.a. ook Braun, 2005; Stoop, 2005), waar een onderscheid wordt gemaakt tussen vier vormen van *survey error*, zijnde *sampling error*, *coverage error*, *nonresponse error* en *measurement error*. Het spreekt voor zich dat deze indeling parallel loopt aan de zojuist besproken steekproeffouten en niet-steekproeffouten, met name de dekkingsfouten, nonrespons fouten en meetfouten. Eenvoudig samengevat: "(s)ampling error results from using a sample instead of surveying the entire population. A coverage error results from the failure to give all the units of the population on which information should be gathered a nonzero chance to be included in the sampling frame. Nonresponse error results from the fact that not all the units of the gross sample actually participate in the survey. Finally, different processes related to the instrument, the interviewer, the respondent, and the data collection mode contribute to measurement error" (Braun, 2003:137-138).

In wat volgt bespreken we achtereenvolgens beknopt hoe steekproeffouten en niet-steekproeffouten potentieel een bedreiging kunnen vormen voor de kwaliteit van de klassieke slachtofferenquêtes zoals de Veiligheidsmonitor. In een volgend punt wordt met name dieper ingegaan op meetfouten, die van cruciaal belang zijn in surveyonderzoek in het algemeen, en, alhoewel tot op heden onderschat, in het 'fear of crime' onderzoek in het bijzonder.

STEEKPROEFFOUTEN EN NIET-STEEKPROEFFOUTEN

Over steekproeffouten zijn we relatief kort; uitspraken, zoals in de Veiligheidsmonitor, over de Belg, de Vlaming,... zijn gebaseerd op een bevraging bij slechts een fractie van die populatie. "Door statistieken te berekenen of te rapporteren voor een steekproef in plaats van voor de gehele populatie, treedt er een fout op, die *steekproeffout* wordt genoemd" (APS, 2003:14). De steekproeffout wordt bepaald en onder controle gehouden door voldoende aandacht te besteden aan het steekproefkader, het steekproefontwerp, en de implementatie ervan (APS, 2001; 2003; Loosveldt e.a., 2004). Het steekproefkader geeft weer wie - administratief - deel uitmaakt van de te onderzoeken doelpopulatie, en bijgevolg kans heeft of moet hebben om in de steekproef opgenomen te worden.

Zo beoogt de (federale) Veiligheidsmonitor in eerste aanleg representativiteit voor 'de inwoners van België van 15 jaar of ouder die het Nederlands of het Frans voldoende machtig zijn'. Meteen wordt duidelijk dat de doelpopulatie niet 'de Belgische bevolking' in zijn geheel is; het onderzoek specificeert vanuit pragmatische

overwegingen een doelpopulatie, en sluit daarom op basis van leeftijd, taal,... bepaalde deelpopulaties en subgroepen uit. Verder worden de steekproefomvang en procedure om de steekproef te trekken uit het steekproefkader, beschreven in het steekproefontwerp. Het steekproefontwerp voor de federale Veiligheidsmonitor bestaat uit een gestratificeerde toevalssteekproef; in eerste instantie wordt een selectie van huishoudens getrokken, proportioneel over de gewesten, provincies en gemeentetypen, om in tweede instantie binnen het gecontacteerde gezin één individu van 15 jaar en ouder te selecteren.

Onder de niet-steekproeffouten worden dekkingsfouten, nonrespons fouten, meetfouten, procesfouten en modelassumptiefouten begrepen (APS, 2003). Dekkingsfouten zijn, hierboven werd er al even op gealludeerd, het gevolg van een divergentie tussen de beoogde populatie en het effectief gebruikte steekproefkader. Nonrespons is te wijten aan het ontbreken van waarden op alle of bepaalde variabelen. Meetfouten treden op wanneer voor een variabele een andere dan de eigenlijke, 'werkelijke' waarde wordt geregistreerd; dit kan gebeuren om uiteenlopende redenen die evenwel steeds te maken hebben met de wijze van dataverzameling, het meetinstrument, de respondent, of, indien van toepassing, de interviewer. Ook procesfouten sluiten daar nauw bij aan, en zijn fouten die optreden tijdens het proces van de data-entry en -cleaning: ingeven, coderen, cleanen, mergen van data zijn processen die vatbaar zijn voor het maken van fouten. Tenslotte treden ook fouten op veroorzaakt door het niet voldoen aan bepaalde assumpties - lineariteit, normaliteit, homoscedasticiteit,... - die verbonden zijn met de gekozen statistische technieken; dit noemen we modelassumptiefouten (APS, 2003).

We beperken ons in wat volgt tot een summier overzicht van de betekenis en gevolgen van de eerste drie van deze fouten, zijnde dekkingsfouten, nonrespons fouten en meetfouten, in het kader van de klassieke slachtofferstudie zoals de Veiligheidsmonitor.

DEKKINGSFOUTEN

Dekkingsfouten hangen, zoals reeds gezegd, nauw samen met het gehanteerde steekproefkader. De aard en omvang van mogelijke dekkingsfouten kunnen worden verduidelijkt door een gedetailleerde vergelijking van de vooropgestelde doelpopulatie en het gehanteerde steekproefkader. Zo staat tegenover de doelpopulatie van de Veiligheidsmonitor - 'alle inwoners van België van 15 jaar of ouder die het Nederlands of het Frans voldoende machtig zijn' -, een steekproefkader dat hier bestaat uit 'alle huishoudens die op een bepaalde datum zijn opgenomen in het Belgacom telefoonbestand'. Vervolgens wordt binnen de geselecteerde en telefonisch gecontacteerde huishoudens het individu gekozen dat 15 jaar of ouder, en eerstjarig is. De zoektocht naar potentieel bedreigende dekkingsfouten is in essentie een vraag naar de mate waarin het gehanteerde steekproefkader de onderzoeker in staat stelt daadwerkelijk uitspraken over de vooropgestelde doelpopulatie te doen; toegepast op de Veiligheidsmonitor moeten we ons met andere woorden afvragen of een telefonische enquête op basis van het

Belgacombestand kan leiden tot correcte uitspraken over de mening van de doelpopulatie met betrekking tot de thema's die in de Veiligheidsmonitor aan bod komen²⁵⁷.

Het afgelopen decennium is het aantal mensen dat (enkel) via een mobiele telefoon bereikbaar is, drastisch toegenomen. Het spreekt echter voor zich dat de toevalligheid van de steekproef van een survey zoals de Veiligheidsmonitor - en daarmee per definitie ook elke inhoudelijke gevolgtrekking - ernstig onder druk komt te staan wanneer een relatief groot aandeel van de potentiële doelpopulatie - zij zonder vaste telefoonlijn - *de facto* geen kans zou hebben om tot de uiteindelijke steekproef te behoren. Manchin (2004) van Gallup Europe wees eerder op dit probleem van onderdekking door telefonische surveys in Italië en het Verenigd Koninkrijk. In een nota van de Administratie Planning en Statistiek van de Vlaamse Gemeenschap is ook voor Vlaanderen op bijzonder verhelderende en tegelijk ontvullende wijze aangetoond wat dergelijke onderdekking in realiteit kan betekenen voor telefonische surveys (Pickery & Carton, 2005). Volgens Pickery & Carton (2005) is slechts 1% van alle potentiële respondenten niet bereikbaar via de telefoon, niet via een vaste lijn, noch via een gsm. In theorie hebben telefonische surveys zoals de Veiligheidsmonitor met andere woorden een zeer groot bereik en uitstekende dekkingsgraad; in de praktijk echter werken telefonische enquêtes in Vlaanderen en België nagenoeg uitsluitend via vaste telefoonlijnen. Vanuit de observatie dat het al dan niet bezitten van een vaste telefoonlijn sterk samenhangt met een reeks achtergrondkenmerken, zoals leeftijd, huishoudtype,... zijn Pickery & Carton (2005) vrij helder in hun conclusies; "(d)e analyse toont duidelijk aan dat het al dan niet hebben van een vaste telefoon niet toevallig is. Een 'standaard' telefonische survey impliceert dus noodzakelijkerwijze verschillende kansen om bepaalde respondentengroepen te bereiken" (Pickery & Carton, 2005:13). Willen telefonische surveys zoals de Veiligheidsmonitor representatief zijn, dan dringt zich een gemengd design op waarbij zowel enquêtes via de vaste lijn als enquêtes via de mobiele telefoon worden afgenomen²⁵⁸. Dit laatste is in Vlaanderen of België evenwel niet voorhanden en ook niet voorzien voor de onmiddellijke toekomst.

NONRESPONS FOUTEN

Nonrespons problemen zijn in veel opzichten vergelijkbaar met dekkingsfouten; daar waar deze laatste de uitdrukking zijn van de afstand tussen de doelpopulatie en het steekproefkader, slaan nonrespons fouten op het verschil tussen de vooropgestelde steekproef en de gerealiseerde steekproef. Meestal onderscheidt men twee soorten

²⁵⁷ We wijzen er overigens op dat representativiteit een uiterst arbitraire notie is, en bijgevolg beter vermeden wordt tenzij men duidelijk specificceert wat ermee bedoeld wordt. Meer zelfs, Schnell "calls it an immeasurable, unscientific concept" (1997; geciteerd in Stoop, 2005: 39).

²⁵⁸ Een uitweg is niet meteen in zicht; gezien het grootschalig karakter van de Veiligheidsmonitor dient zich bovendien ook geen haalbaar en betaalbaar alternatief voor een telefonische bevraging aan. Bovendien wijzen Pickery & Carton (2005) terecht op de complexiteit van een gemengd design met zowel vaste telefoonlijnen als gsm nummers. Dergelijk design is zeer complex omdat de logische steekproefeenheid op dat moment verschilt: voor vaste telefoonlijnen is de steekproefeenheid het huishouden, voor gsm nummers het individu. Bovendien moet men ook 'ontdubbelen': huishoudens met een vaste telefoon kunnen ook in het bezit zijn van één of meerdere mobiele toestellen.

nonrespons: enerzijds *unit nonrespons*, en anderzijds *item nonrespons* (Couper & De Leeuw). We beperken ons hier in hoofdzaak tot unit nonrespons.

“De nonrespons fout is het gevolg van het feit dat de eenheden van de steekproef waarbij een nonrespons (weigering, niet te contacteren,...) wordt gerealiseerd verschillend zouden hebben geantwoord dan diegene die hebben meegewerkt aan het survey interview” (Loosveldt & Carton, 2001:12). Met andere woorden, nonrespons *an sich* - het niet deelnemen van een deel van de steekproef aan het onderzoek - hoeft niet perse problematisch te zijn; net zoals bij dekkingsfouten, is nonrespons vooral ‘vervelend als de respons onder verschillende groepen in de samenleving uiteenloopt’ (Stoop, 2005). Immers, indien de ‘uitval’ niet toevallig is, bieden noch prestratificatie - meer vervangingen voorzien voor ondervertegenwoordigde groepen -, noch poststratificeren of wegen een uitkomst. Dergelijke aanpassingen geven zelfs vaak een valse indruk van meer correct te zijn, en houden zo de schijn van representativiteit op (Billiet, 2003).

Een kritisch onderzoeker stelt zich met andere woorden de vraag of de respondenten in het onderzoek afwijken van zij die niet deelnamen, en dit met name op kenmerken die relevant zijn voor het onderzoek (Loosveldt e.a., 2004; Billiet, 2003)²⁵⁹. Het is immers niet ondenkbaar dat bij onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’ de nonrespons onder bewoners van grote steden groot is, bijvoorbeeld “(...) omdat interviewers niet graag ’s avonds gaan enquêteren in grootstedelijke achterstandsbuurtten, omdat studenten in grotere steden vaker op stap gaan en daardoor moeilijker te bereiken zijn, of omdat veel oudere alleenstaande vrouwen in grote steden er niet over peinen om een vreemde interviewer binnen te laten” (Stoop, 2005:291). Het spreekt voor zich dat dergelijke nonrespons grote gevolgen kan hebben voor de gerapporteerde gevoelens van onveiligheid en ‘angst voor criminaliteit’. Eerder gaven we reeds aan dat, alhoewel de kwaliteit van face-to-face surveys over het algemeen als superieur mag worden beschouwd, deze argumenten, met name bij onderzoek naar ‘angst voor criminaliteit’ en onveiligheid, in het voordeel lijken te spreken van postenquêtes of telefonische interviews.

Bij longitudinaal of herhaald cross-sectioneel onderzoek, zoals de Veiligheidsmonitor, stelt zich nog een bijkomend probleem. Doorgaans wordt impliciet verondersteld dat de nonrespons identiek is tussen de in het onderzoek aanwezige geografische niveau’s, of tussen verschillende afnamegolven. Ook dit getuigt van een zekere

²⁵⁹ Over het algemeen onderscheidt men drie soorten nonrespons: MCAR, MAR en NMAR (zie o.a. Molenberghs, 2004; Stoop, 2005). In het eerste - en beste - geval is de uitval door de nonrespons volledig toevallig: ‘missing completely at random’ (MCAR). Deze nonrespons leidt niet tot *bias*, maar tast enkel de accuraatheid van de steekproef aan omwille van de kleinere gerealiseerde steekproefomvang. Een tweede vorm is MAR - de uitval van steekprofeenheden is ‘missing at random’. In dit geval hebben specifieke, definieerbare groepen (op basis van bijvoorbeeld socio-demografische of economische kenmerken) een hogere of lagere kans om deel te nemen aan het onderzoek; onder deze conditie (MAR) is er evenwel geen (sterke) relatie tussen de kans tot deelname enerzijds en de centrale variabelen in het onderzoek anderzijds, en kan prestratificatie (*oversampling*) of poststratificatie (wegen) een oplossing bieden. MAR geldt bijvoorbeeld wanneer “(...) women responded less often than men, but there were no differences between responding and nonresponding women” (Stoop, 2005:34). Een laatste vorm van nonrespons komt niet alleen vaak voor, maar is bovendien de meest problematische vorm van nonrespons. Bij NMAR is de nonrespons ‘not missing at random’, en bijgevolg gerelateerd met de centrale kenmerken van de studie.

naïviteit en confronteert ons wederom met het belang van een kritische grondhouding of basisfilosofie. Immers, zelfs indien de nonrespons tussen subgroepen of over de tijd identiek is, bestaat er kans op een nonrespons fout, indien de compositie van de respondenten en niet-respondenten van elkaar verschilt tussen subgroepen of over de tijd. Gezien de nonrespons van, bijvoorbeeld, de Veiligheidsmonitor aanzienlijk fluctueert zowel over de tijd als tussen regio's en subgroepen, kan dit in het licht van het bovenstaande, terecht vragen doen rijzen bij de toevalligheid van de nonrespons.

Ook nonrespons, en de gevolgen ervan, mag met andere woorden niet worden geringschat. Naast streven naar een 'aanvaardbare' algemene responsgraad, zijn grootschalige crime- en victim surveys zoals de Veiligheidsmonitor het absoluut aan zichzelf verplicht aandacht en zorg - en dus ook middelen - te besteden aan de analyse, evaluatie en verbetering van de kwaliteit van de survey (Pleysier e.a., 2006). Hiertoe behoort ook een gedegen nonrespons onderzoek; het is immers van het grootste belang de nonrespons problematiek niet als een geïsoleerd en marginaal onderwerp - en bijgevolg voer voor overijverige methodologen -, maar als onderdeel van de totale surveykwaliteit te beschouwen (Stoop, 2005; Loosveldt e.a., 2004).

MEETFOUTEN

Naast de steekproeffouten, dekkingfouten en nonrespons fouten, vormt uiteraard ook de dataverzameling zelf, de registratie van antwoorden zeg maar, een potentiële bron van fouten. Meetfouten, of *measurement error*, vinden hun oorsprong hoofdzakelijk in de methode van dataverzameling, het gebruikte meetinstrument of de respondent (Billiet, 1997; zie o.a. ook Braun, 2003). Eerder onderscheidde we, op basis van deze indeling, vier types: meetfouten ten gevolge van de methode of mode van dataverzameling, ten gevolge van (slecht getrainde) interviewers, ten gevolge van desinteresse, oneerlijkheid, verwarring of verstrooidheid bij de respondent, of ten gevolge van inadequate meetinstrumenten of schalen (Pauwels & Pleysier, 2005b; Pleysier e.a., 2002a).

Over meetfouten veroorzaakt door mode-effecten is impliciet al één en ander gezegd; in deel één van dit werk werd, ter illustratie, de antwoordverdeling van de algemene vraag naar het onveiligheidsgevoel - *'Gebeurt het wel eens dat u zich onveilig voelt? Is dat altijd, vaak, soms, zelden of nooit?'* - voor twee vergelijkbare gemeenten in de Veiligheidsmonitor 1998 naast elkaar gezet. De Veiligheidsmonitor 1998 is, methodologisch gezien, bijzonder relevant omdat naast de klassieke, telefonische monitor, ook een postenquête als alternatief voor de lokale opstap werd aangeboden. De relatief aanzienlijke antwoordverschillen die, bij het vergelijken van de telefonische en schriftelijke bevraging, systematisch terugkomen, zowel bij deze als bij andere vragen, zijn ongetwijfeld niet tot enkel inhoudelijke verschillen te herleiden (Billiet e.a., 1998; Pleysier e.a., 2002a; 2003b). Met betrekking tot het aangehaalde voorbeeld, werd geïllustreerd dat met name het *recency effect* bij telefonische surveys kan resulteren in antwoordverschuivingen van 20 procent en

meer in de laatste antwoordcategorie. Maar bovenal geldt opnieuw een vertrouwde conclusie: mode-effecten herinneren de onderzoeker er aan dat 'werkelijke' antwoorden nooit een 'objectieve realiteit' representeren, maar hoogstens een verwijzing of indicator kunnen zijn. Op een meer pragmatisch niveau, legt dit wederom de kwetsbaarheid van 'één-item instrumenten', iets waar we het eerder al uitgebreid over hadden, bloot.

Ook inadequaat interviewgedrag kan een niet te onderschatten bron van vertekening zijn bij het meten van houdingen, opinies en attitudes; ook dit werd elders vastgesteld voor de Veiligheidsmonitor (Billiet e.a., 1998; Pleysier, 2005; Pleysier e.a., 2006). Intervieweffecten of inadequaat interviewgedrag duidt op de bewuste of onbewuste beïnvloeding van de interviewer op het antwoordproces, waardoor de kwaliteit - de betrouwbaarheid en validiteit - van de geregistreerde antwoorden wordt aangetast (Loosveldt & Carton, 2001). Het optreden van interviewvariantie is een empirische vertaling of concrete indicatie van dergelijke intervieweffecten. "Interviewvariantie betekent dat een proportie van de variabiliteit in de geregistreerde antwoorden op een vraag kan 'verklaard' worden door de interviewer" (Loosveldt & Carton, 2001:27; Loosveldt e.a., 2004). Eenvoudig gezegd komt het erop neer dat men achterhaalt in welke mate verschillen tussen respondenten toe te schrijven zijn aan de interviewers (APS, 2003). Tijdens luistersessies werd in het verleden reeds vastgesteld dat interviewers bij het afnemen van de Veiligheidsmonitor niet altijd even nauwgezet omspringen met de door de opdrachtgever uitgezette richtlijnen (Billiet e.a., 1998). Ook bleek dat een aantal interviewers die worden ingezet voor zowel de Nederlandstalige als Franstalige enquêtes, niet steeds beide landstalen daadwerkelijk foutloos beheersen. Dergelijke observaties zijn uiteraard belangrijke indicatoren voor potentiële interviewvariantie, en werden door de opdrachtgever ook opgenomen als aandachtspunten bij interviewertrainingen tijdens volgende afnamerondes.

Onderzoek op basis van de Veiligheidsmonitor 2004 legt evenwel nog een andere potentiële oorzaak van interviewvariantie bloot (Pleysier, 2006). Voor het veldwerk van de Nederlandstalige interviews (N=21454) werden door het marktonderzoeksbureau in totaal 237 interviewers ingeschakeld; 22 interviewers hiervan realiseerden elk meer dan 300 enquêtes, in totaal goed voor bijna de helft van alle Nederlandstalige interviews. Hiervan haalden 8 interviewers meer dan 500 interviews, met een maximum van 823 gerealiseerde interviews door één enkele interviewer. Theoretisch gezien is het, met het oog op de kwaliteit van de verzamelde gegevens, beter om met veel interviewers te werken die elk een beperkt aantal interviews afnemen, in plaats van met weinig interviewers die veel enquêtes realiseren (Loosveldt & Carton, 2001; Groves, 1989). Alhoewel de Veiligheidsmonitor uiteraard een bijzonder grootschalig surveyproject betreft, met een noodzakelijk lange veldwerkperiode (bijna vijf maanden), lijkt ons het uitvoeren van meer dan 500 interviews toch bijzonder veel. Zulks hoeft niet per definitie problematisch te zijn, maar kan wel worden gezien als een uitnodiging om potentiële intervieweffecten en -variantie verder in kaart te brengen. Wetende dat respondenten die eenzelfde interviewer 'delen' dikwijls meer gelijkend zijn dan respondenten die niet tot dezelfde

interviewer behoren, kan de vaststelling slechts 10 procent van de interviewers maar liefst 50 procent van de interviews afwerkt, toch een zekere argwaan wekken (Philippens & Loosveldt, 2004). Deze thematiek verder uitdiepen kan bij uitstek via een multilevel benadering. "Interviewer variance can best be analysed with multilevel analysis, whereby the answers given by respondents are viewed as the first level and the interviewers as the second level. With the application of multilevel analysis, characteristics of both the respondent and the interviewer can be taken into account" (Loosveldt e.a., 2004:75). Op die manier kan men de interviewervariantie evalueren onder controle van belangrijke kenmerken van de respondent.

Niet enkel de interviewer maar ook de geïnterviewde respondent kan door inadequaat antwoordgedrag aan de oorsprong van ernstige meetfouten liggen. Loosveldt & Carton (2001) wijzen erop dat de opdracht van de respondent niet te onderschatten valt; hij of zij dient over voldoende cognitieve en communicatieve vaardigheden te beschikken, en moet daarenboven gemotiveerd zijn om deze rol op een betrouwbare wijze te vervullen. "Het optimaal verloop van het cognitief proces is een voorwaarde voor volledige, nauwkeurige en betrouwbare antwoorden. Of anders uitgedrukt, een gebrekkige motivatie en onvoldoende capaciteit moeten normaliter resulteren in meetfouten waarvoor de respondent verantwoordelijk is" (Loosveldt & Carton, 2001:28). Onderzoek naar de invloed van inadequaat antwoordgedrag in surveys concentreert zich niet zelden op antwoordstijlen. Een antwoordstijl kan men omschrijven als "the disposition of a respondent to respond systematically to questions in another way than he would if the questions were offered in another form" (Billiet & McClendon, 2000:610; Pleysier e.a., 2003a). Antwoordstijlen zijn systematische tendensen in het antwoordgedrag van respondenten, en tasten om die reden de geldigheid van de antwoordscores aan (Pauwels & Pleysier, 2005b).

Zo vormt 'sociale wenselijkheid' in criminologische zelfrapportage studies een ernstig geldigheidsprobleem aangezien het leidt tot een vertekening van wat de centrale doelstelling van dit soort onderzoek is: een inschatting bekomen van gesteld delinquent gedrag (Van Kerckvoorde, 1995). Sociale wenselijkheid kunnen we omschrijven als de tendens van een respondent om attitudes en gedragingen die bedreigend of, volgens de geldende normen en waarden, onwenselijk zijn, niet of in mindere mate aan de onderzoeker te bekennen. Maar ook de klassieke slachtofferenquête, en onderzoek naar 'angst voor criminaliteit', kampt met 'sociaal wenselijk' antwoordgedrag. Uit het literatuurdeel onthouden we dat de voor 'waar' genomen en veelvuldig voorkomende vaststelling dat vrouwen meer 'angst voor criminaliteit' rapporteren, wel eens minstens deels zou kunnen verklaard worden door sociale wenselijkheid. "It is argued that 'fear' or feeling unsafe isn't a characteristic which is socially desirable for males and this will lead to underreporting" (Vanderveen, 2002:338; Goodey, 1995); of omgekeerd, vanuit het perspectief van de vrouw: "(...) women are socialized to be more fearful than men" (May, 2001:142). Sociale wenselijkheid kan, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het systematisch kiezen voor de 'weet niet/geen mening' categorieën, het gevolg zijn van een respondent die zich bijzonder bewust is van zijn of haar taak, en juist uit een soort bezorgdheid hierover, sociaal wenselijke antwoorden geeft.

'Volgzaamheid' is in dat opzicht een tweede, gelijkaardige vorm van systematisch, inadequaat antwoordgedrag van de respondent. Volgzaamheid of *acquiescence* komt met name voor bij het gebruik van klassieke Likert items, en is de tendens om met de aangeboden uitspraken akkoord te gaan, ongeacht de inhoud van de vraag. In de praktijk betekent dit dat bepaalde respondenten de neiging vertonen systematisch, dus los van de richting - positief of negatief - waarin de uitspraak geformuleerd wordt, akkoord te gaan. Mirowsky & Ross (1991) toonden aan hoe de aanwezigheid van volgzaamheid bij het gebruik van ongebalanceerde itemsets kan leiden tot een systematische over- of onderschatting van de relatie tussen het concept, gemeten door de ongebalanceerde schaal, en de andere constructen. Bovendien toont de literatuur aan dat de geneigdheid tot volgzaam antwoordgedrag zich niet willekeurig spreidt over de populatie, maar naar alle waarschijnlijkheid samenhangt met klassieke socio-demografische achtergrondkenmerken, cognitieve vaardigheden en persoonlijkheidskenmerken van de respondent (Pleysier e.a., 2003a; Pauwels & Pleysier, 2005b; Billiet & McClendon, 2000). De aanwezigheid van deze stijfactor zou er met andere woorden voor kunnen zorgen dat mogelijke correlaties tussen achtergrondkenmerken en attitudevariabelen zoals 'angst voor criminaliteit' eigenlijk artefacten zijn op rekening van een grotere geneigdheid volgzaamheid bij bepaalde subgroepen. Naast het gevaar van één-item instrumenten, waar ondertussen reeds genoegzaam op is gewezen, kunnen dus ook ongebalanceerde itemsets in vraag worden gesteld; immers, het gebruik van gebalanceerde items - afwisselend evenveel positief als negatief geformuleerde uitspraken - zorgt ervoor dat de potentiële aanwezigheid van volgzaamheid op de positief verwoorde uitspraken wordt gecounterd door volgzaamheid op de negatief geformuleerde uitspraken, waardoor wordt aangenomen dat deze meetfout zichzelf opheft²⁶⁰. Dergelijk algemeen pleidooi voor het gebruik van gebalanceerde itemsets in surveyonderzoek, geldt meer in het bijzonder ook, en misschien wel des te meer, voor klassieke slachtofferenquêtes. De Veiligheidsmonitor bevat ondermeer in de modules 'buurtproblemen' en 'politiefunctioneren' vaak lange itemsets, met identieke antwoordcategorieën en soms sterk gelijkende vragen of uitspraken; niet alleen verhoogt dit het risico op een relatief groot percentage 'weet niet' en 'geen mening' respondenten, het scheidt, in combinatie met het ongebalanceerd karakter van deze itemsets, ook een context waarbinnen de neiging tot volgzaamheid beter gedijdt.

Naast meetfouten veroorzaakt door mode-effecten, inadequaat interviewgedrag en antwoordgedrag van de kant van de respondenten, kunnen uiteraard ook de meetinstrumenten of schalen zelf deficiënt zijn. Nagenoeg elk klassiek methodologiehandboek bevat wel een hoofdstuk of deel met richtlijnen voor de constructie van meetinstrumenten en het vermijden van vraagverwoordingseffecten (zie o.a. Billiet, 1990; Billiet & Waeye, 2003). Ook hier, in het derde deel, werd uitgebreid stilgestaan bij de kritieken die beargumenteerden waarom het geen goed

²⁶⁰ Het gebruik van gebalanceerde itemschalen biedt overigens nog een ander belangrijk voordeel: nieuwe statistische technieken zoals structurele vergelijkingsmodellen - waarover verder nog meer -, kunnen volgzaamheid of *acquiescence* als een latent concept onderscheiden van het inhoudelijk construct dat men bedoelt te meten.

idee is om een relatief complex construct zoals 'angst voor criminaliteit' aan de hand van één enkel item te meten. Om uiteenlopende redenen ligt de 'fear of crime' onderzoekstraditie meerdere stappen achterop bij een *state of the art* sociaal-wetenschappelijke methodologie; een achterstand die, niettegenstaande de aanzienlijke kritiek binnen de traditie, tot op de dag van vandaag niet echt ingehaald is. Evenwel, het volharden in deze terechte kritiek heeft het afgelopen decennium geresulteerd in een toenemende tendens naar het gebruik van schalen en schaaltechnieken bij het meten van 'angst voor criminaliteit'. Niettegenstaande het gebruik van schalen voor het meten van complexe, latente concepten ongetwijfeld superieur is aan de klassieke één-item instrumenten, biedt deze methodologische vooruitgang ons ook zicht op een reeks 'nieuwe' meetproblemen die tot voorheen verborgen bleven (zie o.a. Pleysier e.a., 2005; 2004c; 2003c; Pauwels & Pleysier, 2005; 2003).

Centraal bij schaaltechnieken staat factoranalyse en de assumptie dat een reeks geobserveerde, manifeste items of indicatoren een onderliggende factor of latent construct vertegenwoordigen. Indien dit zo is, neemt men aan dat dit latente construct verantwoordelijk is voor de variantie die door de geobserveerde indicatoren gedeeld wordt, en dat na extractie van deze gedeelde variantie, of intercorrelaties, er geen systematische variantie tussen deze indicatoren rest (Depickere, 2002). Meetfouten, toevallig of systematisch, kunnen de werkelijke samenhang tussen de onderliggende indicatoren verstoren; meer in het bijzonder, en daar hebben we het hier over, is opvallend hoe in de 'angst voor criminaliteit' traditie onderzoek naar de mate waarin meetinstrumenten in diverse subpopulaties al dan niet op identieke wijze werken, ontbreekt. Nochtans zijn inhoudelijke vergelijkingen tussen (sub)groepen in de steekproef pas zinvol, en überhaupt mogelijk, indien de relevante concepten, en de empirische indicatoren waarmee ze gemeten worden, binnen deze groepen op identieke wijze begrepen worden. Deze noodzakelijke voorwaarde wordt in de methodologische literatuur benoemd als de assumptie van meetinvariantie of *measurement invariance*; indien niet aan deze voorwaarde is voldaan zijn vergelijkingen tussen groepen per definitie onbetrouwbaar, en wordt, om diezelfde reden, ook de validiteit van het meetinstrument en het onderzoek zelf, bedreigd.

In een onderzoekstraditie, en we verwijzen opnieuw naar het literatuurdeel, waar vergelijkingen in de tijd en ruimte centraal staan, en waar, zonder overdrijven, het gros van de literatuur zich concentreert op het determineren van verschillen in 'angst voor criminaliteit' tussen mannen en vrouwen, tussen jongeren en ouderen..., is het des te opvallender dat geen eerdere pogingen werden ondernomen om deze potentiële bron van meetfouten meer in detail te bestuderen. Bovendien is het onze overtuiging, en mag men aannemen dat in een tijdsperiode waarin grootschalig longitudinaal of herhaald cross-sectioneel, cross-cultureel en internationaal vergelijkend onderzoek in snel tempo aan belang lijken te winnen, de hier besproken methodologische inzichten onmiskenbaar een prominente rol in het toekomstig criminologisch onderzoek en, meer specifiek, de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie, zullen innemen. Om die reden wordt in wat volgt meer in detail ingegaan, zowel theoretisch als technisch, op de assumptie van invariantie of

equivalentie van meetinstrumenten voor het meten van 'angst voor criminaliteit' in grootschalige surveyprojecten zoals de Veiligheidsmonitor, de APS survey en het ISPO-PIOP verkiezingsonderzoek.

5.2.2 De assumptie van meetinvariantie

Welkenhuysen-Gybels (2003) laat weinig aan onduidelijkheid over wat betreft het belang van dit thema; hij beargumenteert dat "(...) perhaps one of the greatest challenges in conducting an international survey is the invariance of the measurement instrument (i.e. the survey questionnaire) across all subpopulations (e.g. countries, languages or cultural groups) under study" (Welkenhuysen-Gybels, 2003:1; zie o.a. ook Billiet, 2002). Meetinvariantie is een noodzakelijke voorwaarde om inhoudelijke uitspraken en vergelijkingen tussen relevante subpopulaties, met betrekking tot de centrale concepten in het onderzoek, op een valide basis te stellen. Meer in het bijzonder houdt dit in dat "(t)he general question of invariance of measurement is one of whether or not, under different conditions of observing and studying phenomena, measurement yield measures of the same attributes" (Horn & McArdle, 1992:117; Vandenberg & Lance, 2000). Ook hier kan men wederom de basisfilosofie van de kritische onderzoeker ontwaren: indien deze assumptie niet houdbaar is, of - het gebruikelijke geval - niet onderzocht werd, ontbreekt per definitie een betrouwbare basis voor inhoudelijke gevolgtrekkingen en zinvolle vergelijkingen tussen groepen. Alhoewel Horn & McArdle (1992) nauwelijks duidelijker kunnen zijn over de gevolgen van het ontbreken van meetinvariantie, wordt deze assumptie veelal niet getest; enkele exemplarische studies niet te nagesproken, vormt criminologisch onderzoek in het algemeen, noch 'fear of crime' onderzoek in het bijzonder, hierop een uitzondering (Pleysier e.a., 2005; 2004c; 2003c; Pauwels & Pleysier, 2005; 2003).

In een poging om de assumptie van meetinvariantie van concepten verder te ontleden en verduidelijken, onderscheiden Steenkamp & Baumgartner (1998:78-90) zes verschillende niveaus van meetinvariantie. De eerste drie geciteerde niveaus vindt men eveneens terug bij Billiet e.a. (2002) en Van De Vijver & Leung (1997:8-9), en staan in een hiërarchische relatie tot elkaar; elke volgende vorm van invariantie is complexer dan de voorgaande. Het zijn met name deze drie eerste niveaus die hier van belang zijn. (1) *Configural invariance* of 'zwakke factoriële invariantie' is gebaseerd op Thurstone's primaire factortheorie en impliceert in elke subgroep een identiek patroon van saliente en niet-saliënte factorladingen op de indicatoren van een latent construct. Eenvoudig gezegd houdt dit in dat het meetinstrument hetzelfde latente concept meet, maar is het geen garantie dat verschillende groepen ook identiek antwoorden op elk van de constitutieve indicatoren van het concept (Steenkamp & Baumgartner, 1998; Vandenberg & Lance, 2000). Aangezien dit een relatief lage eis is inzake meetinvariantie, spreekt men ook van 'zwakke factoriële invariantie'. (2) *Metric invariance* gaat een stap verder, en eist dat tussen groepen dezelfde schaalintervallen of metrische waarden - factorscores zeg maar - op de

indicatoren van het instrument worden gevonden; om die reden is het een strengere test en spreekt men van 'sterke factoriële invariantie'. (3) *Scalar invariance*, of 'full score comparability', is het hoogste niveau van invariantie en vereist dat groepsverschillen in de gemiddelden van de geobserveerde indicatoren veroorzaakt worden door groepsverschillen in de gemiddelden van het achterliggende construct. Verder onderscheiden Steenkamp & Baumgartner (1998) nog drie bijkomende vormen van invariantie, met name (4) *factor covariance invariance* waarbij de covariantie tussen latente constructen identiek is voor alle subgroepen die het voorwerp van het onderzoek uitmaken; (5) *factor variance invariance*, wat verwijst naar de gelijkheid inzake de variantie in de latente constructen; en tenslotte is er nog (6) *error variance invariance* waarbij de error termen identiek zijn.

Vanuit een pragmatische ooghoek bekeken, veronderstelt de assumptie van meetinvariantie een affirmatief antwoord op twee centrale vragen: (1) 'does the instrument measure the same 'thing' (concept, attitude, trait, proficiency, ability) across all subpopulations under study?', en (2) 'does the instrument measure this 'thing' in a sufficiently similar manner across all subpopulations?' (Welkenhuysen-Gybels, 2003:1). Binnen de hier gestelde doelstellingen, en wanneer in wat volgt de meetinvariantie van 'angst voor criminaliteit' schalen in enkele klassieke grootschalige surveys van naderbij wordt bekeken, is metrische invariantie een noodzakelijke en voldoende conditie voor het testen van de assumptie van meetinvariantie. Metrische invariantie garandeert equivalentie van de factorladingen, tussen groepen of over de tijd, op de items van een schaal (Pleysier e.a., 2005; 2004c; 2003c).

Of deze assumptie vervuld wordt, en, met andere woorden, inhoudelijke vergelijkingen tussen groepen gepermitteerd zijn, hangt in essentie af van de aan- of afwezigheid van zogenaamde *item bias* en, bij uitbreiding, *construct bias* (Van de Vijver & Leung, 1997; Billiet e.a., 2002). Item bias heeft te maken met incidentele verschillen in de geschiktheid van de individuele items of indicatoren van een schaal, veroorzaakt door inadequate frasering, verwoordingen of vertalingen van een item. De aanwezigheid van item bias, ook wel *differential item functioning* (DIF) genoemd, hypothekeert bijgevolg de assumptie van meetinvariantie. Construct bias manifesteert zich wanneer een latent construct niet voor alle groepen identiek is, of wanneer het latente construct door een te beperkt aantal manifeste indicatoren gemeten wordt; dit laatste benoemden we eerder als onderspecificatie, iets waar de 'fear of crime' onderzoekstraditie, gezien de houvast aan één-item instrumenten, niet vreemd aan is²⁶¹.

Voor het testen van de assumptie van meetinvariantie of equivalentie van het gebruikte 'angst voor criminaliteit' meetinstrument, gebruiken we twee methoden: een klassieke factor correspondentie analyse - *factor correspondence analysis* -

²⁶¹ Overigens mag het duidelijk zijn dat construct bias en item bias per definitie ook nauw met elkaar verwant zijn. We zouden immers kunnen stellen dat item bias op één item van een schaal, een voldoende voorwaarde is om ook te spreken van construct bias op die schaal; van zodra één item *biased* is, volgt noodzakelijk ook dat de schaal waar dit item deel van uitmaakt, onderhevig is aan construct bias.

enerzijds, en confirmatorische factor analyse via structurele vergelijkingsmodellen - *structural equation modeling* - anderzijds. De eerste techniek is een eenvoudige exploratorische factoranalyse op de 'angst voor criminaliteit' schaal, opgesplitst voor die groepen waarbij men equivalentie wenst vast te stellen; deze techniek kan hoogstens indicatief zijn, en wordt hier ook enkel op een exploratieve, verkennende wijze ingezet²⁶². De tweede benadering, een confirmatorische factoranalyse via structurele vergelijkingsmodellen, biedt een aantal belangrijke voordelen in vergelijking met een klassieke exploratieve factoranalyse. Vooreerst maken structurele vergelijkingsmodellen het mogelijk om bepaalde hypothesen, omgezet in modelspecificaties (factorstructuur, relaties,...), te toetsen aan de realiteit van de correlatie en covariantiematrices, en zo de fit tussen model en data te bepalen. Verder laten structurele vergelijkingsmodellen ook toe om door middel van veelvuldige groepsvergelijkingen - *multiple group comparison* - de factoranalytische structuur van een meetinstrument voor verschillende groepen met elkaar te vergelijken. Het is met name in de combinatie van beide punten dat het nut van deze techniek voor het testen van de assumptie van meetinvariantie tot uitdrukking komt; immers, de assumptie blijft overeind wanneer de factorstructuur van het 'angst voor criminaliteit' instrument voor de groepen die men wenst te vergelijken, 'identiek' is, en bijgevolg als model ook beter past dan een alternatief model waarbij de factorstructuur tussen de groepen mag variëren. Meer in het bijzonder houdt dit in dat men de factorladingen voor de indicatoren van het instrument fixeert tussen de verschillende groepen waarvoor men (metrische) invariantie wenst vast te stellen, en men, onder de assumptie van meetinvariantie, veronderstelt dat het terug vrijlaten van gefixeerde factorscores niet resulteert in een beter model. Naast een initiële exploratie van de equivalentie van meetinstrumenten via de factor correspondentie analyse, kan men dus aan de hand van deze tweede techniek de assumptie van meetinvariantie ook daadwerkelijk statistisch toetsen.

In wat volgt gaan we dieper in op enkele specifieke vormen van meetinvariantie die, weliswaar niet uitsluitend maar desalniettemin toch opvallend verbonden zijn met het 'fear of crime' onderzoek. Vooreerst verbaast het inderdaad dat, ondanks het schijnbaar toenemend gewicht van internationaal vergelijkend slachtofferonderzoek - zoals de ICVS, de Eurobarometer, de European Crime and Safety Survey -, de problematiek rond meetinvariantie in de criminologische literatuur nagenoeg volstrekt afwezig is. Een vertaling van de algemene assumptie van meetinvariantie, zoals hierboven beschreven, naar het specifieke geval van cross-culturele meetinvariantie, houdt in dat vergelijkingen tussen verschillende landen, culturen of taalgroepen, enkel inhoudelijk zinvol kan zijn indien de relevante concepten ook op een identieke wijze begrepen worden in de verschillende landen, culturen of taalgroepen.

²⁶² In wat volgt beperken we ons, wat deze eerste techniek betreft, dan ook tot een initiële analyse van de factorstructuur van de itemsets die bij het meten van 'angst voor criminaliteit' gebruikt worden. Strikt genomen kan men deze techniek ook uitbreiden door het berekenen van zogenaamde correspondentie scores of indices; Welkenhuysen-Gybels (1998) waarschuwt evenwel voor arbitrair hoge correspondentie scores en bijgevolg voor het beperkte nut van dergelijke scores. Hij geeft verder aan dat factor correspondentie analyse in potentie problematisch kan zijn, omwille van het arbitrair karakter van de rotaties bij factoroplossingen. Alhoewel *target rotatie* of *procrustes rotatie* hiervoor een oplossing zou kunnen bieden, is dit voor onze toepassing - binnen elke groep in principe slechts 1 factor, namelijk 'angst voor criminaliteit' - niet meteen een probleem.

Een tweede toepassing van de meetinvariantie assumptie, is een bijzondere toepassing: het vergelijken van 'angst voor criminaliteit' niveaus over de tijd, teneinde een dalende of stijgende tendens vast te stellen, is evenzeer gebonden aan de assumptie van meetinvariantie. Variaties in het 'angst voor criminaliteit' niveau over de tijd zijn immers niet noodzakelijk een weerspiegeling van een werkelijke tendens, maar kunnen ook het gevolg zijn van een gewijzigde gevoeligheid of veranderde connotatie ten aanzien van een bepaald concept, of de constitutieve indicatoren die verondersteld worden het concept te meten. Gezien de hierboven vermelde, grootschalige surveyprojecten zich, naast een cross-culturele of internationale vergelijking, ook richten op longitudinale conclusies, weliswaar meestal via een cross-sectioneel design, is het van het grootste belang dat ook aan deze bijzondere vorm van meetinvariantie - we zullen spreken over 'temporele invariantie' - wordt voldaan. Tenslotte richten we ons op de meetinvariantie tussen verschillende groepen in de meest letterlijke zin van het woord: een substantieel deel van de 'fear of crime' onderzoeksliteratuur concentreert zich op het vergelijken van 'angst voor criminaliteit' niveaus tussen verschillende subgroepen op basis van enkele klassieke achtergrondkenmerken. Zo werd in het literatuuroverzicht in deel drie relatief veel plaats besteed aan de verschillen tussen, en verklaringen voor, het 'angst voor criminaliteit' niveau bij mannen en vrouwen; die aandacht is nagenoeg rechtevenredig met de hoeveelheid literatuur rond deze thematiek. Hetzelfde geldt in belangrijke mate ook voor de onderzoekslijn rond de relatie tussen 'angst voor criminaliteit' en leeftijd. Wederom geldt ook hier dat inhoudelijke uitspraken - *'hebben vrouwen en ouderen nu werkelijk meer 'angst voor criminaliteit'?'* - in principe pas zinvol zijn, en überhaupt waarde hebben, wanneer de meetinstrumenten die worden gebruikt voldoende equivalentie vertonen tussen de verschillende groepen die het voorwerp van de vergelijking uitmaken. Op die mogelijkheid werd in de 'fear of crime' literatuur sporadisch en weliswaar op impliciete wijze gewezen, bijvoorbeeld met betrekking tot het verschil tussen mannen en vrouwen, maar niettemin werd de assumptie van meetinvariantie, net zoals dit bij cross-culturele of temporele invariantie evenmin het geval is, nooit daadwerkelijk onderzocht (zie o.a. Porter, 2007).

CROSS-CULTUREEL ONDERZOEK²⁶³

Het belang van meetinvariantie in het kader van internationaal vergelijkend of cross-cultureel onderzoek, zoals bijvoorbeeld de ICVS of de European Crime and Safety Survey, laat weinig aan de verbeelding over: het niet voldoen aan, of niet nagaan van deze voorwaarde houdt immers in dat inhoudelijke vergelijkingen tussen verschillende landen, culturen of taalgroepen, wat bijvoorbeeld 'angst voor criminaliteit' betreft, per definitie zinloos, en in potentie ook ongeldig zijn. Meteen verdwijnt ook een belangrijke, zometer de belangrijkste meerwaarde van dergelijk internationaal vergelijkend onderzoek.

²⁶³ Deze paragrafen zijn in belangrijke mate gebaseerd op Pleysier e.a. (2004c) en Pauwels & Pleysier (2003; 2005). Voor een bredere beschrijving en meer informatie verwijzen we naar de desbetreffende bijdragen.

Federaal onderzoek in ons land biedt bij uitstek de gelegenheid om de assumpties met betrekking tot cross-culturele invariantie, en de potentiële draagwijdte ervan, op 'experimentele' wijze te verkennen en te illustreren. De meertaligheid van federale surveys stelt ons in staat om vergelijkingen te maken tussen beide gemeenschappen en taalgroepen, en de betrouwbaarheid en validiteit van de gehanteerde instrumenten te toetsen. Hoewel we er ons van bewust zijn dat de notie cultuur uiteraard niet beperkt kan worden tot verschillen in taal, en we dus in de praktijk een afgeroomde vorm van cross-culturele invariantie zullen toetsen, doet dit op zich niets af aan de waarde van de illustratie en het belang van de thematiek²⁶⁴. Meer in het bijzonder stellen we ons de vraag in welke mate de indicatoren van de binnen bestaand, federaal onderzoek, gehanteerde 'angst voor criminaliteit' schalen, differentieel werken binnen de twee grootste taalgroepen van ons land. Een meetinstrument wordt immers verondersteld in elke subgroep hetzelfde te meten - en dus vrij van *item* en *construct bias* te zijn -, wil men de resultaten op een zinvolle manier inhoudelijk interpreteren. Vergelijkingen tussen Vlamingen en Walen met betrekking tot hun 'angst voor criminaliteit' kunnen met andere woorden enkel relevant zijn, indien de betreffende instrumenten en indicatoren bij elk van de groepen op identieke wijze begrepen worden.

In wat volgt illustreren en testen we de cross-culturele invariantie van de 'angst voor criminaliteit' schaal in het ISPO-PIOP verkiezingsonderzoek en de Veiligheidsmonitor (Pleysier e.a., 2004c; Pauwels & Pleysier, 2003; 2005). We wijzen erop dat het meetinstrument gebruikt om 'angst voor criminaliteit' te meten, in beide surveys een gegeven is, en dus vast staat; onze secundaire analyses op dit bronmateriaal zijn met andere woorden eerder een erkenning van het belang en de reikwijdte van dit soort onderzoek, dan dat het een waardeoordeel of appreciatie met betrekking tot de conceptualisering en operationalisering van 'angst voor criminaliteit' inhoudt. In dit opzicht herhalen we, en dit kan niet voldoende benadrukt worden, dat "(...) the so-called fear of crime is - to an unknown degree - a function of the types of questions that are asked, and the way they are posed" (Ditton e.a., 2000:154-155).

²⁶⁴ Eveneens dient gezegd, maar ook hierdoor wordt onze illustratie niet meteen gedevalueerd, dat ook binnen één enkele taalgroep (culturele) diversiteit mogelijk kan zijn. Het exploreren van en zoeken naar verschillen tussen groepen - *between group variation* - heeft dikwijls een blinde vlek: het ziet niet zelden belangrijke interne verschillen binnen elk van de groepen - *within group variation* - over het hoofd.

TABEL 1: ‘Angst voor criminaliteit’ (FOC) indicatoren in ISPO1999
(Bron: Pleysier e.a., 2004c:249)

Indicator	Originele vraagverwoording
‘buiten’	Ik voel me onveilig in mijn buurt.
‘beperkt’	Ik voel me geremd in mijn bewegingsvrijheid door de idee dat mij wel eens iets zou kunnen overkomen.
‘beroofd’	Ik heb angst om op straat beroofd te worden.
‘thuis’	In mijn woning voel ik mij veilig.

[nooit/bijna nooit/zelden/af en toe/regelmatig/vaak/altijd]

De ‘angst voor criminaliteit’ schaal, gebruikt in ISPO1999, bestaat uit een set van vier ordinale indicatoren van het Likert type, telkens met een 7-punten antwoordschaal gaande van 1, ‘nooit’, tot 7, ‘altijd’ (ISPO/PIOP, 2002)²⁶⁵. We verwijzen naar tabel 1 voor een woordelijke weergave van de betrokken indicatoren in het Nederlands. Item non-respons op deze variabelen resulteerde in een effectieve steekproef van N=3605 voor de hier gepresenteerde analyses. Bij het toepassen en testen van de assumptie van cross-culturele invariantie, wordt, zoals eerder gemeld, in twee stappen gewerkt: na een eerste exploratieve factoranalyse op de itemset in kwestie, afzonderlijk voor beide taalgroepen, wordt de cross-culturele equivalentie van het meetinstrument, in tweede instantie, van naderbij bekeken via confirmatorische factoranalyses. Hierbij wordt gebruik gemaakt van structurele vergelijkingsmodellen via LISREL, waarbij de veelvuldige groepsvergelijking, hier met name tussen de Nederlandstalige en Franstalige respondentengroepen, bijzonder nuttig is. Aangezien de indicatoren in hoofdzaak ordinaal van aard zijn, wordt gebruik gemaakt van *Weighted Least Squares* (WLS) schattingen, gebaseerd op polychorische correlaties en een schatting van de asymptotische covariantie matrix²⁶⁶. Wat de evaluatie van de modellen betreft, en bijgevolg het al dan niet invariant zijn van het instrument, kunnen verschillende, doch sterk met elkaar verbonden criteria worden gebruikt.

²⁶⁵ Vermeldenswaard, want niet onbelangrijk hier, is dat de dataverzameling met betrekking tot deze indicatoren varieerde tussen beide taalgroepen; voor de Vlaamse respondenten (N=2312) was de ‘angst voor criminaliteit’ schaal een integraal deel van een drop-off vragenlijst die na het face-to-face interview door de interviewer werd achtergelaten. De Waalse respondenten (N=1927) beantwoordden de ‘angst voor criminaliteit’ vragen echter hetzij rechtstreeks in het face-to-face interview (N=1053), hetzij via de drop-off vragenlijst (N=874). Alhoewel de vragen en antwoordschalen, op de taal na uiteraard, verder identiek waren voor beide groepen, dienen we er rekening mee te houden dat de variabele context (wijze van dataverzameling, de plaats van de vragen in de vragenlijst,...) mee aan de oorzaak kan liggen van artificiële (en dus geen inhoudelijke) verschillen. Alhoewel het in dit verhaal niet meteen onze voornaamste focus is, schuilt hier toch een potentiële vorm van *method bias*.

²⁶⁶ Hoewel WLS schattingen aangewezen zijn bij ordinale variabelen en *Maximum Likelihood* (ML) schattingen bij normaal verdeelde variabelen, is de keuze tussen beide procedures niet zo eenvoudig. Jöreskog & Sörbom (1989) stellen immers dat “(...) if the sample size is not sufficiently large to produce an accurate estimate of the asymptotic covariance matrix, it is probably better to use ML or GLS” (1989:223). Wat een *sufficiently large sample* is, blijft uiteraard onduidelijk. Bij een eerdere toepassing van deze technieken voor het detecteren van meetinvariantie, werden, op een steekproef van vergelijkbare omvang, de modellen zowel via WLS als ML geschat (Pleysier e.a., 2003c). Dit toonde aan dat beide schattingen tot sterk gelijkaardige resultaten leiden, en dat bovenal de inhoudelijke conclusies niet verschilden afhankelijk van de gevolgde procedure. Om die reden wordt bij het presenteren van de modellen in het vervolg deze analyses gebruik gemaakt van WLS schattingen (gestandaardiseerde oplossingen).

Alhoewel we voor de fit van de modellen op zich de voorkeur geven aan de *Root Mean Square Error of Approximation* (RMSEA) boven de klassieke χ^2 , is deze laatste maat bijzonder geschikt als relatieve waarde om hiërarchisch geneste modellen onderling te vergelijken²⁶⁷. Gezien de doelstellingen hier, zijn we echter vooral in dit laatste, een relatieve fitmaat, geïnteresseerd: een verschuiving in de RMSEA waarde kan hierbij indicatief zijn, maar een significantietest op de relatieve χ^2 waarde (ΔX^2 met Δdf) van twee geneste modellen is uiteraard veel informatiever (Billiet e.a., 2002). Strikt genomen hoeft men in principe ook niet noodzakelijk verschillende modellen te testen, maar kan worden teruggevallen op de zogenaamde *Modification Indices* (MI's) die LISREL bij modellen aangeeft. Vertrekkende van een factormodel met voor elk van de indicatoren gefixeerde ladingen tussen de beide taalgroepen - de assumptie van meetinvariantie -, geven MI's rechtstreeks aan in welke mate het terug vrijlaten van een factorlading - het toelaten van variantie - zou resulteren in een significante verbetering van de χ^2 waarde. "Hence, a construct is not equivalent if the modification indices indicate that the equality constraints on the factor loadings of the substantive construct have to be relaxed" (Billiet e.a., 2002:61).

Op basis van een vergelijking tussen de gesommeerde 'angst voor criminaliteit' scores van de vier items, voor Vlaamse en Waalse respondenten, zou men kunnen besluiten dat Vlamingen over het algemeen wat meer 'angst voor criminaliteit' ervaren dan de Walen; de gemiddelde score van de Vlamingen op de gesommeerde 'angst voor criminaliteit' schaal is significant hoger ($t=3.03$, $df=3603$; $p<.01$). Deze inhoudelijke conclusie, zoveel mag ondertussen duidelijk zijn, is echter enkel houdbaar onder de assumptie dat het gehanteerde meetinstrument invariant is, en 'angst voor criminaliteit' als latent concept, zowel in Vlaanderen als in Wallonië, op identieke wijze begrepen wordt. Een exploratieve factoranalyse (zowel Kaiser's - of Eigenwaarde - en scree-plot criterium) toont aan dat de vier indicatoren in beide taalgroepen inderdaad één achterliggend construct vertegenwoordigen. De factorladingen op elk van de vier indicatoren, worden voor beide taalgroepen weergegeven in tabel 2.

²⁶⁷ Grote steekproeven resulteren immers onvermijdelijk in hoge χ^2 waarden die kunnen leiden tot een onterechte en onkritische negatieve evaluatie van de fit van een model. Net omdat de RMSEA het minst beïnvloed wordt door de steekproefgrootte, wordt deze een maat van *close fit* genoemd (Mueller, 1996; Jöreskog & Sörbom, 1996). RMSEA waarden $<.05$ duiden op een goed fittend model (Billiet & McClendon, 2000).

TABEL 2: Factor ladingen van de ‘angst voor criminaliteit’ indicatoren voor de Vlaamse en Waalse respondenten (Bron: Pleysier e.a., 2004c:251)

Indicator	Vlaamse respondenten	Waalse respondenten
‘buiten’	.81	.67
‘beperkt’	.91	.88
‘beroofd’	.85	.77
‘thuis’	-.48	-.50

Afgezien van de relatief lage ladingen van het item ‘thuis’ in beide taalgroepen²⁶⁸, wordt, met het oog op een cross-culturele vergelijking van het factormodel, de aandacht met name getrokken op het aanzienlijke verschil, en dus matige factor correspondentie, in de ladingen tussen de Vlaamse en Waalse respondenten met betrekking tot het eerste item, ‘buiten’. In de Vlaamse groep treffen we bij dit item een lading van .81 aan, in tegenstelling tot slechts .67 bij de Waalse respondenten. Gezien we deze factor correspondentie analyse beschouwen als een initiële verkenning van de potentiële bedreigingen voor de assumptie van cross-culturele equivalentie, en niet meer dan dat, gaan we hier niet over tot het berekenen van correspondentie indices tussen de beide groepen (zie o.a. van de Vijver & Leung, 1997; Welkenhuysen-Gybels, 1998). Het spreekt echter voor zich dat we deze observaties meenemen naar, en verder analyseren via onze tweede techniek.

De factor correspondentie analyse en de resultaten in tabel 2 beperken zich uiteindelijk tot een zeer visuele vergelijking, wat uiteraard slechts een ruwe inschatting van de cross-culturele equivalentie van het instrument kan zijn. Voor een daadwerkelijke toets van de cross-culturele equivalentie van het meetinstrument, vertrouwen we op de confirmatorische factoranalyse binnen een structureel vergelijkingsmodel. Figuur 1 hieronder is een voorstelling van het ‘angst voor criminaliteit’ meetmodel voor de Nederlandstalige groep. Vanuit de veronderstelling dat de indicatoren en het achterliggende construct cross-cultureel equivalent zijn, werden alle factorladingen in dit model tussen beide taalgroepen gefixeerd. Om deze reden ziet dit model er voor de Franstalige groep overigens identiek uit, en volstaat uiteraard slechts één figuur²⁶⁹. Indien voor het instrument cross-culturele equivalentie

²⁶⁸ Waarvoor op zich een logische, daarom niet sluitende, verklaring kan worden gegeven; uit tabel 1 leren we dat de drie eerste indicatoren in de schaal negatief verwoord zijn, en het laatste item (‘thuis’) positief (een hogere score duidt hier op het ‘veiliger voelen’). De negatieve factorlading op dit item werd bijgevolg verwacht, en wordt bevestigd; het is evenwel ook mogelijk dat de omkering van de richting bij de formulering van dit laatste item de respondenten op één of andere manier heeft verward, wat meteen ook de lagere factorlading kan verklaren. Bij het analyseren van de interne consistentie van de ‘angst voor criminaliteit’ schaal kwam dit item reeds naar boven. De Cronbach’s alpha waarde, als maat voor de interne consistentie van een schaal, mag voor de vier items in de schaal dan wel voldoende hoog zijn (.75), het verwijderen van het item ‘thuis’ zou de interne consistentie van de schaal - met slechts drie resterende items - doen stijgen tot .82.

²⁶⁹ Voor alle duidelijkheid; in een meervoudige groepsvergelijking worden de parameters voor beide taalgroepen in één en dezelfde procedure geschat, wat bijgevolg ook resulteert in slechts één model -

geldt, mag verondersteld worden dat het fixeren van de factorladingen tussen beide taalgroepen zal resulteren in een factormodel vrij van significante MI's tussen het latente construct en de 'angst voor criminaliteit' indicatoren. Een significante MI duidt immers op het onterecht fixeren van een factorlading, of, met andere woorden, op cross-culturele bias bij één van de items uit de 'angst voor criminaliteit' schaal. Indien dit het geval is, en één of meerdere indicatoren bijgevolg, tussen de twee taalgroepen, verschillend laden op het achterliggend construct, dan is dit logischerwijs een schending van de assumptie van cross-culturele invariantie van het meetinstrument.

FIGUUR 1: 'Angst voor criminaliteit' model met gefixeerde factorladingen
(Bron: Pleysier e.a., 2004c:252)

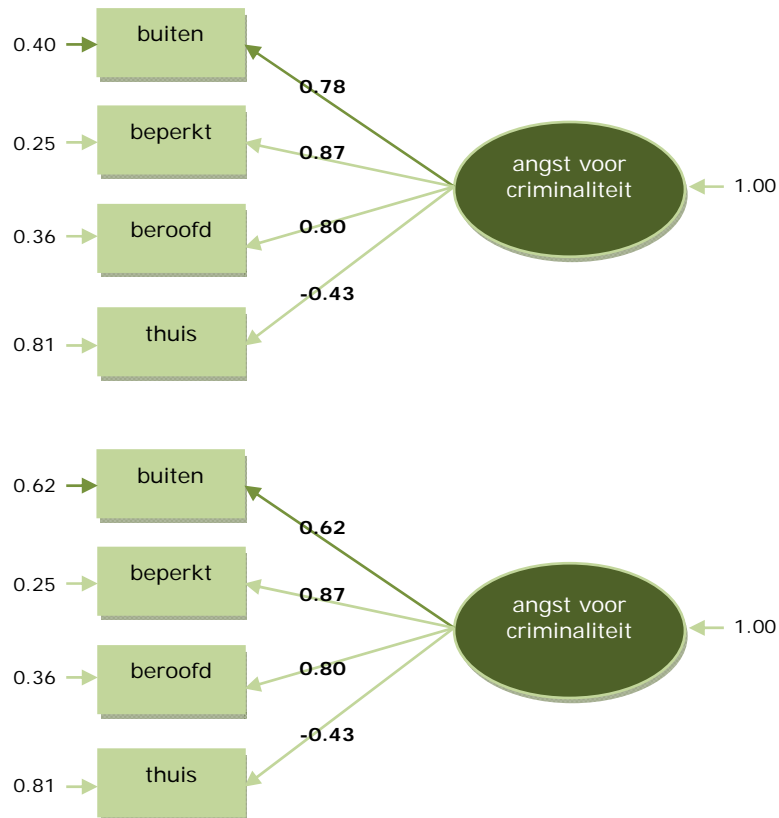
Chi-Square=60.92, df=8, P-value=0.00000, RMSEA=0.061

Het model met gefixeerde factorladingen, in figuur 1, valt volgens de eerder uitgezette criteria strikt genomen net niet onder een goede fit (RMSEA<.05). Op basis van de factor correspondentie analyse kan evenwel verondersteld worden dat het fixeren van de factorladingen van met name het item 'buiten', gezien de relatief grote variatie in ladingen op dat item tussen de beide taalgroepen, een aanzienlijke hypotheek legt op een goede fit van het model. Deze hypothese wordt bevestigd bij een inspectie van de MI's in het model; echter, naast de dus min of meer te verwachten en significante MI's voor het item 'buiten', zijn blijkbaar ook de items 'beperkt' en 'beroofd' vatbaar voor 'cross-culturele' bias. Aangezien echter stapsgewijs wordt verder gewerkt, laten we in een eerste stap de factorladingen op 'buiten' - grootste MI's - terug vrij tussen de twee taalgroepen, om vervolgens het model en de andere factorladingen opnieuw te evalueren. Deze *step-by-step* procedure wordt in principe herhaald tot het model geen significante MI's meer suggereert. Een model met vrijgelaten factorladingen voor 'buiten', en gefixeerde ladingen voor alle andere items, is te zien in figuur 2; aangezien hier de

weliswaar met afzonderlijke pad diagrammen voor de groepen - als uitkomst. Ook de fit indices (zoals de Chi², RMSEA,...) zijn identiek in beide groepen.

factorladingen op het item 'buiten' variëren voor de Vlaamse en Waalse groep, worden twee meetmodellen afgebeeld.

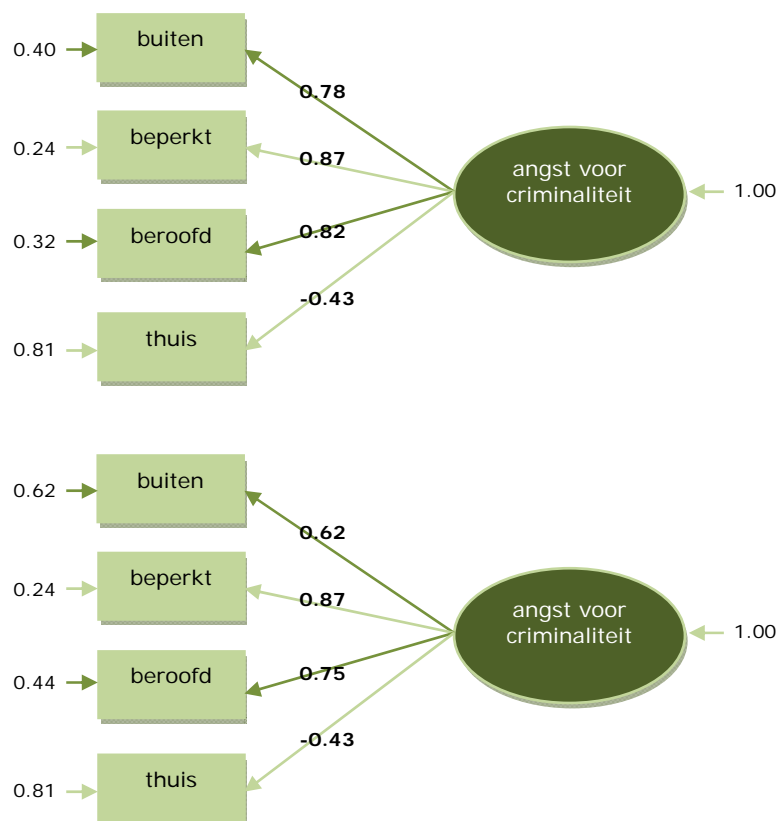
FIGUUR 2: 'Angst voor criminaliteit' model met vrije factorladingen voor 'buiten', voor de Vlamingen (links) en Walen (rechts) (Bron: Pleysier e.a., 2004c:253)

Chi-Square=32.97, df=7, P-value=0.00003, RMSEA=0.045

Alhoewel dit model significant beter fit in vergelijking met het model met gefixeerde factorladingen voor alle indicatoren in figuur 1, en de fit van het model ook aanvaardbaar is volgens de uitgezette criteria (RMSEA<.05), worden nog steeds significante MI's aangegeven voor de ladingen van 'beperkt' en 'beroofd'. Aangezien de door de MI's gesuggereerde Chi² daling het grootst is bij het vrijlaten van de lading voor 'beroofd', wordt in een volgende stap een model geschat met vrijgelaten ladingen voor 'buiten' en 'beroofd', en gefixeerde ladingen voor de twee andere indicatoren. Dit model, met opnieuw een meetmodel voor beide taalgroepen afzonderlijk, wordt voorgesteld in figuur 3.

FIGUUR 3: 'Angst voor criminaliteit' model met vrije factorladingen voor 'buiten' en 'beroofd', voor de Vlamingen (links) en Walen (rechts) (Bron: Pleysier e.a., 2004c:254)

Chi-Square=21.99, df=6, P-value=0.00121, RMSEA=0.038

Wederom geeft zowel een test van de relatieve χ^2 waarde, tussen bovenstaand en voorgaand model, als de RMSEA waarde aan dat het model met vrijgelaten ladingen voor 'buiten' en 'beroofd', in figuur 3, beter scoort in vergelijking met het voorgaande model. Misschien nog belangrijker is dat dit model met twee vrijgelaten en twee gefixeerde factorladingen, ook niet meer kan verbeteren door het verder vrijlaten van ladingen. De MI's duiden enkel op een potentiële verbetering van het model middels het vrijlaten van enkele error covarianties; echter, daar het model in figuur 3, gezien de RMSEA waarde, nauw aansluit bij de data, en bovendien ook geen contextuele redenen voorhanden zijn om error covarianties vrij te laten, kan dit model binnen onze doelstellingen als finaal model worden beschouwd.

Alvorens uit deze analyses enkele conclusies en bedenkingen te destilleren, testen we de assumptie van cross-culturele invariantie een tweede keer, ditmaal op basis van de Veiligheidsmonitor (VM1998), en dit binnen een substantieel, theoretisch model voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit' (Pauwels & Pleysier, 2003;

2005). De 'angst voor criminaliteit' schaal gebruikt in de Veiligheidsmonitor bestaat, net zoals dit bij het ISPO onderzoek is, uit een set van vier Likert type items met telkens een 5-punten antwoordschaal ('altijd', 'vaak', 'soms', 'zelden' of 'nooit').

TABEL 3: 'Angst voor criminaliteit' (FOC) indicatoren in de VM1998 (Bron: Pauwels & Pleysier, 2003:243; 2005:148)

Indicator	Originele vraagverwoording
'onveilig'	Gebeurt het wel eens dat u zich onveilig voelt?
'mijden'	Gebeurt het wel eens dat u bepaalde plekken in uw woongemeente mijdt omdat u ze niet veilig vindt?
'onbekend'	Gebeurt het wel eens dat u 's avonds of 's nachts niet open doet voor onbekenden omdat u het niet veilig vindt?
'thuis'	Gebeurt het wel eens dat u bij duisternis vermijdt om weg te gaan van huis?

[altijd/vaak/soms/zelden/nooit]

Voor de vier indicatoren die in de Veiligheidsmonitor vorm geven aan het afhankelijke construct 'angst voor criminaliteit', verwijzen we naar tabel 3²⁷⁰. Ook hier resulteerde item non-respons en het gebruik van een 'weet niet' filter, voor een aanzienlijke reductie van het aantal bruikbare steekproefeenheden voor deze analyses; de effectieve steekproef, hoewel nog steeds relatief groot, loopt terug tot N=2917, waarvan 1495 Nederlandstalige en 1422 Franstalige respondenten²⁷¹.

Aan de onafhankelijke zijde van het verklaringsmodel worden drie verklarende concepten opgenomen; het gaat met name om percepties over 'verloedering in de buurt', percepties over 'dreiging in de buurt' en percepties over 'formele sociale controle', meer bepaald de 'aanwezigheid van de politie in de buurt'. Deze onafhankelijke concepten worden respectievelijk gemeten aan de hand van twee, vier en vijf Likert type indicatoren²⁷².

²⁷⁰ Strikt genomen komt in de Veiligheidsmonitor nog een vijfde indicator in aanmerking voor de samengestelde 'angst voor criminaliteit' schaal. Dit item werd uit onze analyses geweerd om twee redenen: vooreerst lag de lading van de betrokken indicator in het factormodel onder de door ons gehanteerde ondergrens (zijnde <.40), en, ten tweede werd dit item in eerder onderzoek reeds als problematisch aangeduid omwille van de inadequate en niet-equivalente Nederlands-Franse vertaling van het item (Billiet e.a., 1998).

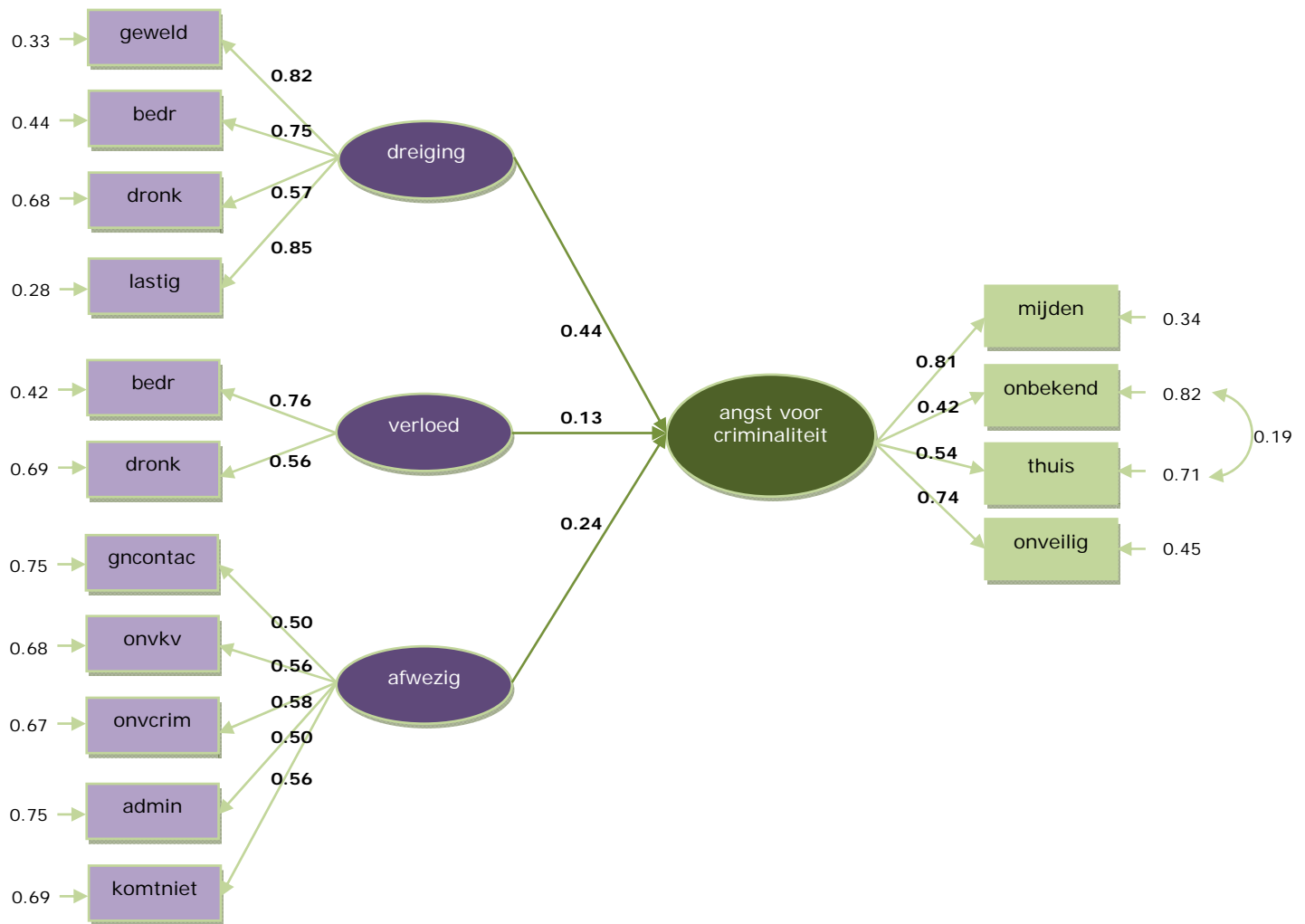
²⁷¹ Imputatietechnieken om aan item non-respons tegemoet te komen, zoals toegepast door Welkenhuysen-Gybels (1998) bij een cross-culturele vergelijking van een verkorte autoritarismeschaal, lijken ons hier minder aangewezen. Nog los van een discussie ten gronde over de betrouwbaarheid van het imputeren van item non-respons, worden de constructen in de hier gepresenteerde toepassingen gemeten met een beperkt aantal indicatoren. Alleen daarom al neigt het imputeren van ontbrekende waarden op basis van de scores op de vorige indicatoren niet zeer betrouwbaar te zijn. Meer fundamenteel, kan men zich de vraag stellen of imputatie, een techniek die uiteindelijk uitgaat van de veronderstelling dat item non-respons toevallig is, wel strookt met de eerder en reeds herhaald uitgezette grondhouding van de kritische onderzoeker. Binnen het bestek van deze publicatie wordt op deze thematiek evenwel niet verder ingegaan.

²⁷² Voor een verdere omschrijving van de indicatoren gebruikt voor het meten van deze drie verklarende concepten, alsook voor een inhoudelijke duiding bij het verklaringsmodel, verwijzen we

We concentreren ons binnen de doelstelling van deze illustratie op de potentiële invloed van cross-culturele invariantie binnen een substantieel theoretisch verklaringsmodel, veelmeer dan op de inhoudelijke interpretatie en betekenis van het model. Hierbij laten we de exploratieve factoranalyse gemakshalve achterwege, om meteen de cross-culturele equivalentie van de gebruikte meetinstrumenten, voor beide taalgroepen, via een confirmatorische factoranalyse te onderzoeken. De hieronder gepresenteerde resultaten volgen chronologisch de sequens die bij de analyse van het model ook door de onderzoekers gevolgd werd (Pauwels & Pleysier, 2003; 2005). Meer in het bijzonder wordt in eerste instantie het volledige model gepresenteerd, voor beide taalgroepen samen. De concepten uit dit model worden in een volgende stap, via de meervoudige groepsvergelijking, gescreend op, voor de assumptie van cross-culturele invariantie, potentieel bedreigende indicatoren; dit gebeurt, voor alle duidelijkheid, afzonderlijk voor het afhankelijke concept, 'angst voor criminaliteit', en voor de onafhankelijke concepten 'verloedering', 'dreiging' en 'afwezigheid van de politie'.

naar het tweede luik van dit deel waar het etiologisch 'angst voor criminaliteit' onderzoek verder aan bod komt.

FIGUUR 4: Het basismodel voor de volledige steekproef (Bron: Pauwels & Pleysier, 2003:245; Pauwels & Pleysier, 2005:151)

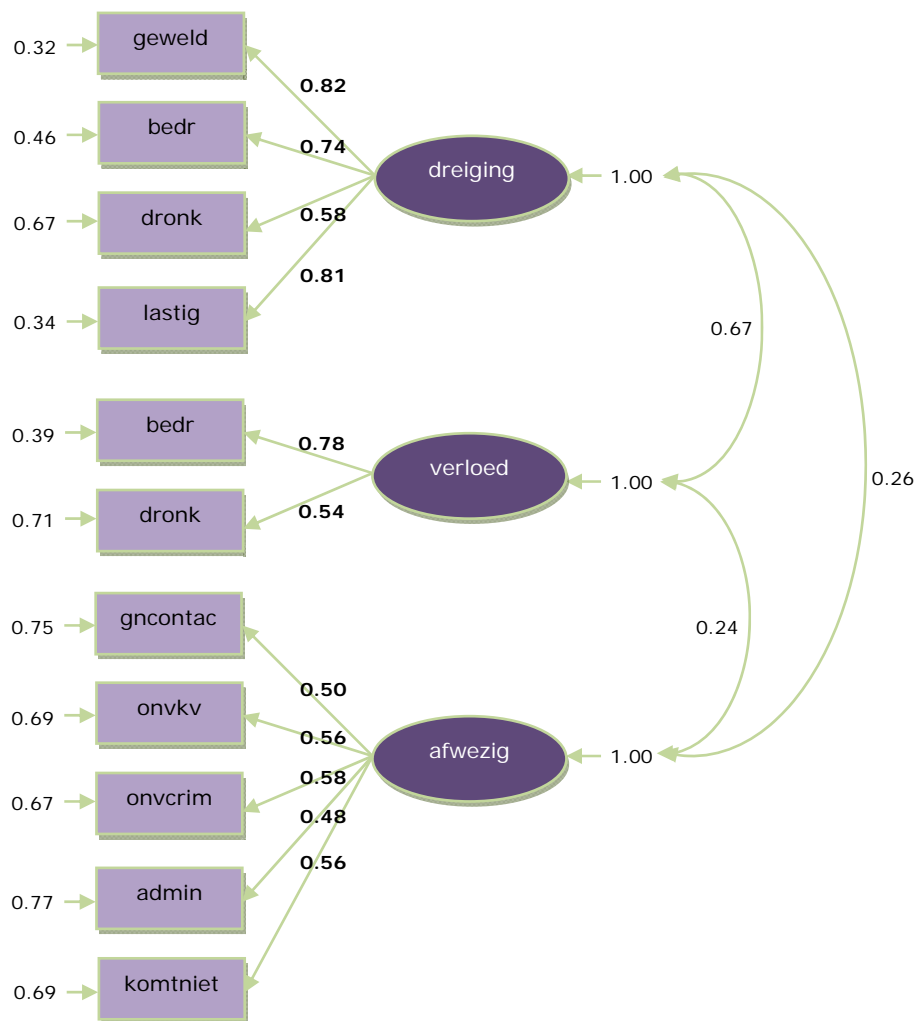
Chi-Square=252.53, df=83, P-value=0.00000, RMSEA=0.026

Het model in figuur 4 is het basismodel voor beide taalgroepen samen, zonder zekerheid over de potentiële aanwezigheid van cross-culturele bias in de gebruikte meetinstrumenten. De figuur maakt duidelijk dat enerzijds het theoretisch model in zijn geheel voldoende aansluiting vindt bij de data (RMSEA<.05), en dat anderzijds ook elk van de latente concepten op een aanvaardbare manier gemeten wordt door de individuele indicatoren²⁷³. Het basismodel bevat geen enkele factorlading kleiner

²⁷³ In de voorbereidende analyses werd duidelijk dat, indien men ervan uitgaat - wat men gebruikelijk doet - dat er geen covarianties tussen de errortermen zijn, het model onvoldoende fit. De RMSEA waarde lag in dat geval immers boven het gehanteerde criterium van .05; MI's suggereerden het vrijlaten van de error covariantie tussen 'onbekend' en 'thuis', twee indicatoren van het 'angst voor criminaliteit' construct. Een inhoudelijke inspectie van deze vragen laat zien dat beide letterlijk betrekking hebben op het zich 's avonds of 's nachts onveilig voelen in de eigen woning ervan, terwijl de twee andere vragen naar onze mening iets algemener zijn (zie tabel 3). Om die reden lijkt het vrijlaten van de error covariantie tussen deze twee items gelegitimeerd; dit doen resulteert ook in een

dan .40, en, wat misschien nog belangrijker is, de kruisladingen zijn in verhouding tot de lading op het latent concept waartoe het behoort, nooit groter dan één derde, wat een aanvaardbaar factormodel suggereert (Waege, 1997b). In een tweede figuur (figuur 5) is het meetmodel voor de Nederlandstalige groep opgenomen. Wederom werden, vanuit de veronderstelling dat de latente concepten in dit model vrij zijn van cross-culturele bias, alle parameters tussen beide taalgroepen gefixeerd.

FIGUUR 5: Meetmodel voor de onafhankelijke concepten met gefixeerde factorladingen (Bron: Pauwels & Pleysier, 2003:246; Pauwels & Pleysier, 2005:152)

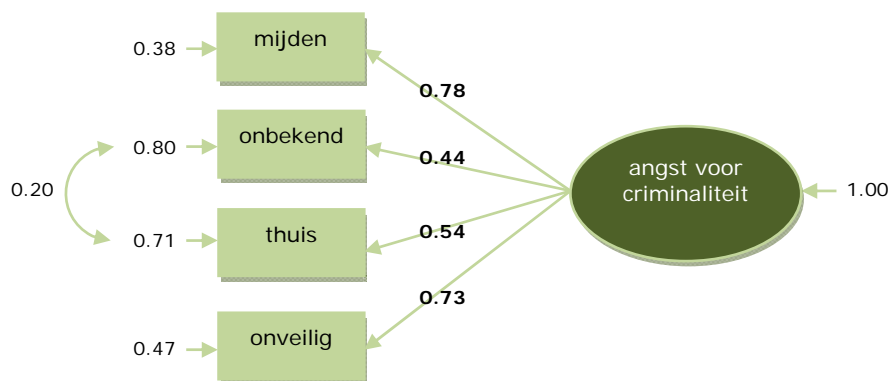

Chi-Square=205.26, df=107, P-value=0.00000, RMSEA=0.025

model met een aanvaardbare fit. We houden er echter aan dit slechts te doen mits het formuleren van een belangrijke, bijhorende nuance; LISREL nodigt uit om *data driven* te werken waardoor het gevaar op empiricisme nooit veraf is. Niet zelden komen 'confirmatorische' modellen immers voornamelijk 'exploratief' tot stand. We zijn ons ervan bewust dat ook deze illustratie zich hier strikt genomen aan bezondigt, in die zin dat gebruik werd gemaakt van modificatie indices als hulpmiddel, waarna slechts in tweede instantie werd gezocht naar het bestaan van een inhoudelijke motivatie voor het vrijlaten van de betrokken error covariantie (Pauwels & Pleysier, 2003; 2005).

Het meetmodel met de onafhankelijke concepten vertoont in zijn geheel een goede fit (RMSEA<.05), en ook bij inspectie van de MI's blijkt dat het fixeren van de factorladingen, onder de assumptie dat de meetinstrumenten cross-cultureel equivalent zijn, geen onlogische keuze is. Aangezien, gelet op deze MI's, het vrijlaten van gefixeerde factorscores tussen beide taalgroepen in geen enkel geval in een beter model kan resulteren, kan worden besloten dat de indicatoren voor het meten van de onafhankelijke concepten in dit model cross-cultureel equivalent zijn. Deze procedure wordt herhaald voor het opsporen van potentiële cross-culturele bias langs de afhankelijke zijde van het model. In tegenstelling tot de 'angst voor criminaliteit' meting in het ISPO1999 onderzoek uit de vorige illustratie, lijkt het concept uit de Veiligheidsmonitor minder gevoelig voor cross-culturele bias tussen beide taalgroepen. Figuur 6 toont het model met gefixeerde factorladingen voor het afhankelijke concept 'angst voor criminaliteit' in de Veiligheidsmonitor; ook hier bevatten de MI's niet de suggestie om een gefixeerde factorlading terug vrij te laten, hetgeen de assumptie van cross-culturele invariantie empirisch ondersteunt.

FIGUUR 6: Meetmodel voor 'angst voor criminaliteit' met gefixeerde factorladingen (Bron: Pauwels & Pleysier, 2003:247; Pauwels & Pleysier, 2005:152)

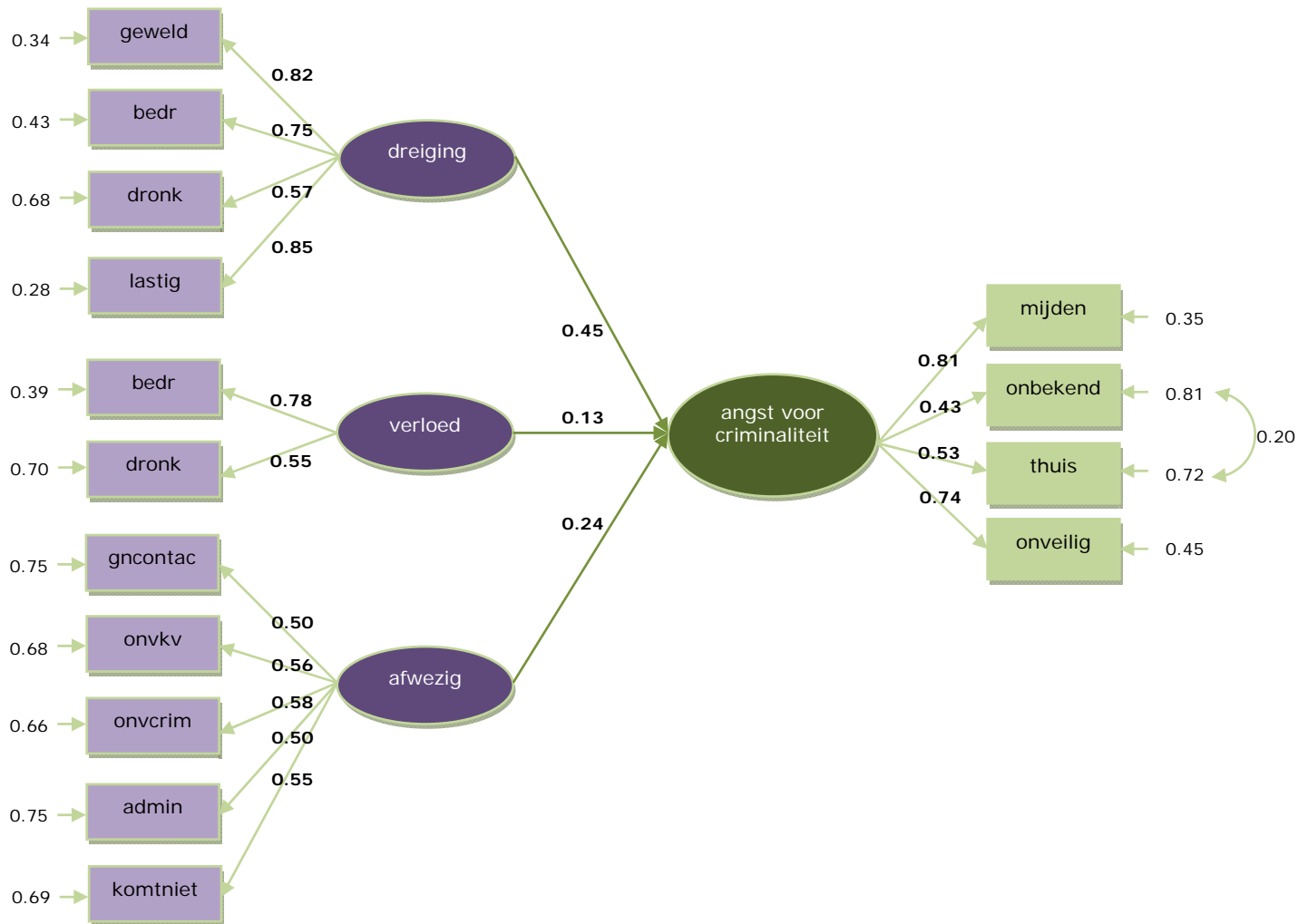

Chi-Square=20.08, df=11, P-value=0.04420, RMSEA=0.024

Beide voorgaande stappen bevestigen de cross-culturele betrouwbaarheid van zowel de onafhankelijke concepten als het afhankelijk concept in ons verklaringsmodel. Dit leidt retrospectief ook tot het besluit dat het oorspronkelijke basismodel, zoals getoond in figuur 4, cross-cultureel invariant is. Echter, en dit is cruciaal, een dergelijke conclusie kan noodzakelijk pas geldig zijn bij het doorlopen van bovenstaande sequens; dit voor waarheid aannemen zonder enige toets, degradeert elke inhoudelijke gevolgtrekking uit het onderzoek in principe tot los zand. In het eindmodel, in figuur 7, worden onafhankelijke en afhankelijke zijde terug samengevoegd, en fixeren we ook de effectrelaties tussen de latente concepten. Hiermee gaan we na of percepties van 'verloedering', 'dreiging' en 'afwezigheid van

de politie in de buurt', een differentiële invloed hebben op 'angst voor criminaliteit' voor de Nederlandstalige en de Franstalige groep.

FIGUUR 7: Een cross-cultureel betrouwbaar eindmodel voor de Vlaamse respondenten (Bron: Pauwels & Pleyzier, 2003:248; Pauwels & Pleyzier, 2005:153)

Chi-Square=408.66, df=203, P-value=0.00000, RMSEA=0.026

Alhoewel deze laatste stap in hoofdzaak een inhoudelijk doel dient, kan ze toch pas gebeuren wanneer er zekerheid bestaat over de cross-culturele equivalentie van de concepten die men hiervoor gebruikt. Het vergelijken van relaties tussen latente concepten voor, in ons geval, twee taalgroepen, is immers pas zinvol wanneer die concepten gezuiverd zijn van potentiële cross-culturele bias. Figuur 4, en de bijhorende (niet gerapporteerde) MI's geven aan dat ook de effectrelaties tussen de latente concepten niet significant variëren tussen de Vlaamse en Waalse

respondenten. Percepties van 'verloedering', 'dreiging' en 'afwezigheid van de politie in de buurt' hebben met andere woorden in de Nederlandstalige en de Franstalige taalgroep een quasi-identieke impact op de 'angst voor criminaliteit' die men ervaart.

Wat kunnen we tenslotte uit beide bovenstaande illustraties concluderen? Het analyseren en toetsen van de assumptie van meetinvariantie, i.c. cross-culturele invariantie, is één ding; het beantwoorden van de vraag wat te doen in het geval de assumptie niet langer houdbaar blijkt te zijn, is iets heel anders. Het mag duidelijk zijn dat op basis van de eerste illustratie het latente 'angst voor criminaliteit' construct, zoals gemeten in ISPO1999, niet volledig equivalent is, en bijgevolg verschilt in betekenis of connotatie tussen Vlaamse en Waalse respondenten. Het 'angst voor criminaliteit' construct uit de VM1998 lijkt daarentegen robuuster, en is cross-cultureel invariant.

Een meervoudige groepsvergelijking binnen LISREL is bijzonder hulpvol in het opsporen en detecteren van variatie in de factorladingen tussen verschillende groepen, maar assisteert uiteraard op geen enkele manier bij de vraag hoe om te gaan met inbreuken tegen de assumptie. Strikt genomen dient een indicator die op basis van bovenstaande analyses cross-culturele bias vertoont, en daardoor verantwoordelijk is voor de constructie van inhoudelijk verschillende en dus niet langer te vergelijken latente constructen, uit het factormodel verwijderd worden. Het spreekt echter voor zich dat het weglaten van een gewraakte indicator uit een itemset met een tiental items, minder problematisch is dan bij een meetinstrument bestaande uit slechts vier indicatoren, zoals in onze illustraties. Gezien éénduidige criteria of heldere richtlijnen hierover ontbreken, is het aan de onderzoeker zelf om, afhankelijk van de situatie, een geïnformeerde beslissing te nemen, enerzijds gebaseerd op het factormodel van het instrument in kwestie, de equivalentie van de factorladingen tussen de groepen, en de aanwezigheid van significante MI's, en anderzijds, hierbij ook ruimte te laten voor eerder contextuele en theoretische overwegingen. Aangezien in onze illustratie op basis van ISPO1999 'slechts' twee van de vier indicatoren cross-cultureel invariant zijn, zou men kunnen besluiten dat de 'angst voor criminaliteit' meting in kwestie niet geheel equivalent is, noch volstrekt verschilt tussen beide taalgroepen. Het spreekt voor zich - iets wat we in een andere toepassing ook illustreren - dat een verdere zoektocht naar mogelijke inhoudelijke of contextuele verklaringen voor de niet-invariante items, bijzonder interessant kan zijn.

LONGITUDINAAL ONDERZOEK²⁷⁴

De hierboven besproken en naar cross-culturele invariantie geanalyseerde surveys, hebben naast een ruimtelijk vergelijkend objectief, ook de intentie om door de tijd vergelijkingen te maken en tendensen te detecteren. Het toenemend belang van grootschalige en ook internationaal vergelijkende slachtofferstudies, zet deze intentie nog meer in de verf.

²⁷⁴ Deze paragrafen zijn in belangrijke mate gebaseerd op Pleysier e.a. (2005). Voor een bredere beschrijving en meer informatie verwijzen we naar de desbetreffende bijdragen.

In het bovenstaande toonden we aan dat cross-culturele vergelijkingen in 'angst voor criminaliteit' niveaus pas zinvol zijn wanneer de instrumenten in kwestie in voldoende mate cross-cultureel equivalent zijn; diezelfde logica, en dit is het voorwerp van deze paragrafen, geldt evenzeer voor het vergelijken van het 'angst voor criminaliteit' niveau doorheen de tijd. Het op een betrouwbare wijze vaststellen van een werkelijke toe- of afname van de 'angst voor criminaliteit' in een bevolkingsgroep, is immers evenzeer afhankelijk van de stabiliteit, doorheen de tijd deze keer, van het meetinstrument in kwestie. Gezien de schijnbaar exponentieel groeiende aandacht voor het veiligheidsthema in de media en publieke opinie in de afgelopen jaren, is het geenszins ondenkbeeldig dat de centrale concepten in het debat gaandeweg een andere betekenis of connotatie hebben gekregen. In de tijd variërende 'angst voor criminaliteit' scores zijn met andere woorden niet noodzakelijk een reflectie van werkelijke tendensen, maar weerspiegelen mogelijks een andere of veranderde betekenis van het concept in kwestie of van één of meerdere van zijn constitutieve indicatoren. In wat volgt vertalen we vooreerst de essentie van de assumptie van meetinvariantie naar deze specifieke toepassing; in tweede instantie illustreren we hoe meetinvariantie in twee grootschalige, herhaald cross-sectionele surveys in ons land, wordt geanalyseerd.

De algemene assumptie van meetinvariantie werd in het bovenstaande reeds afdoende uit de doeken gedaan; in een eerder technische benadering van de thematiek, stelt Welkenhuysen-Gybels dat "measurement invariance, unbiasedness and absence of DIF can be defined as the independence of the item score I_j and the violator variable V , conditional on the latent trait W " (Welkenhuysen-Gybels, 2003:6; Pleysier e.a., 2005:276). Indien nu de categorieën van de violator variabele geen subgroepen onderscheiden (zoals culturen, taalgroepen,...), maar verschillende tijdpunten zijn, zoals bij longitudinaal of herhaald cross-sectioneel onderzoek, worden de scores van de indicatoren geëvalueerd met betrekking tot potentiële bias of DIF doorheen de tijd. Hiernaar wordt gerefereerd als *item parameter drift*, zijnde "(...) one of the forms of differential item functioning (DIF) that can affect objective tests" (Bock e.a., 1988:275). In het verlengde van deze redenering, suggereren we ook om het begrip temporele invariantie te reserveren voor de hier aangehaalde, specifieke vorm van meetinvariantie, waarbij de indicatoren van een meetinstrument worden getest op hun potentiële item parameter drift of instabiliteit doorheen de tijd.

Deze instabiliteit kan worden veroorzaakt door 'educational, technological, or cultural change during the useful life of the scale' (Bock e.a., 1988). Alhoewel onderwijskundige of technologische vooruitgang een misschien wat vergezochte verklaring is voor item parameter drift bij 'angst voor criminaliteit' instrumenten, is de suggestie dat sociaal-culturele veranderingen in onze hedendaagse maatschappij aan de oorzaak zouden kunnen liggen, heel wat minder vreemd. Eerder, en op verschillende plaatsen in dit werk, werd reeds betoogd dat thema's zoals 'criminaliteit, veiligheid en onveiligheidsgevoelens' in het laatste decennium, zowel in eigen land als in de meeste andere westerse landen, onmiskenbaar meer aandacht genieten in de publieke opinie, de media en het politieke debat (zie o.a. Crawford,

2002). Wanneer we in het vervolg de assumptie van temporele invariantie van 'angst voor criminaliteit' instrumenten in twee grootschalige studies wensen te illustreren, dan dient dit steeds te gebeuren tegen deze achtergrond; de instabiliteit van bepaalde indicatoren kan een potentieel gevolg zijn van de veranderde context en connotatie in een snel evoluerend veiligheidsdiscours.

We baseren ons voor deze illustratie op de federale Veiligheidsmonitor en de APS-survey van de Administratie Planning en Statistiek van de Vlaamse Gemeenschap. Alhoewel beide studies strikt genomen geen longitudinaal maar een herhaald cross-sectioneel design hebben, stellen ze zich als doel betrouwbare vergelijkingen doorheen de tijd mogelijk te maken. Bij de Veiligheidsmonitor maken we gebruik van drie opeenvolgende afnamegolven, met name VM1998 (N=6535), VM2000 (N=6090) en VM2002 (N=5777)²⁷⁵. De steekproeven van de APS-survey, een face-to-face bevraging in het Vlaamse landsgedeelte, zijn kleiner; ook hier namen we drie afnamen, zijnde APS1999 (N=1186), APS2000 (N=1163) en APS2002 (N=1325)²⁷⁶. Het spreekt voor zich dat ook hier weer de illustratie primeert. Ons land heeft immers een relatief korte geschiedenis in grootschalig surveyonderzoek in het algemeen, en slachtofferschaponderzoek in het bijzonder; de hier gepresenteerde technieken kunnen hun waarde in de toekomst optimaal bewijzen wanneer de tijdsintervallen waarover sprake tientallen jaren beslaan, en sociaal-culturele verschuivingen in het begrip en de connotatie van bepaalde concepten en hun indicatoren daadwerkelijk een reëel risico vormen. Voor beide reeksen wordt in eerste instantie opnieuw de factorstructuur van de items, doorheen de tijd, geëxploreerd; vervolgens gaan we in tweede orde de assumptie van temporele invariantie na aan de hand van een confirmatorische factoranalyse via de meervoudige groepsvergelijking binnen LISREL, waarbij de groepen deze keer verschillende afnamegolven zijn.

De vier indicatoren die in de Veiligheidsmonitor gebruikt worden voor het meten van 'angst voor criminaliteit' kwamen eerder reeds aan bod. De factorstructuur van deze vier items voor elk van de drie afnamegolven, 1998, 2000 en 2002, is af te lezen in tabel 4²⁷⁷. De tabel laat duidelijk zien dat voor de indicatoren 'onveilig' en 'mijden', de factorladingen dalen in de periode 1998-2000, en voor 'onbekend' en 'thuis', de factorladingen toenemen. Men zou met andere woorden kunnen concluderen dat de eerste twee items, in het bepalen van het latente construct, aan belang verliezen, terwijl het gewicht van de laatste twee stijgt. Temporele invariantie slaat bijgevolg op de vraag of het 'angst voor criminaliteit' construct in 2000 dezelfde invulling en betekenis heeft in vergelijking met 1998. Het tweede tijdsinterval, tussen 2000 en 2002, laat dan weer opvallend stabiele factorladingen zien.

²⁷⁵ De vermelde steekproefomvang beslaan effectieve aantallen, reeds gereduceerd door item non-respons. De totale steekproefomvang bedroeg respectievelijk N=7347 (VM1998), N=6391 (VM2000) en N=6000 (VM2002).

²⁷⁶ Ook hier gaat het wederom om effectieve aantallen rekening houdend met item nonrespons; de originele steekproeven bedroegen respectievelijk N=1376 (APS1999), N=1345 (APS2000) en N=1477 (APS2002).

²⁷⁷ Conform de analyse van de cross-culturele equivalentie van de 'angst voor criminaliteit' schaal in de Veiligheidsmonitor (Pauwels & Pleysier, 2003; 2005), werd ook hier de error covariantie tussen 'thuis' en 'onbekend' vrijgelaten, vanuit de argumentatie dat beide items zich expliciet enten op de specifieke distinctie thuis/veilig en buitenshuis/onveilig.

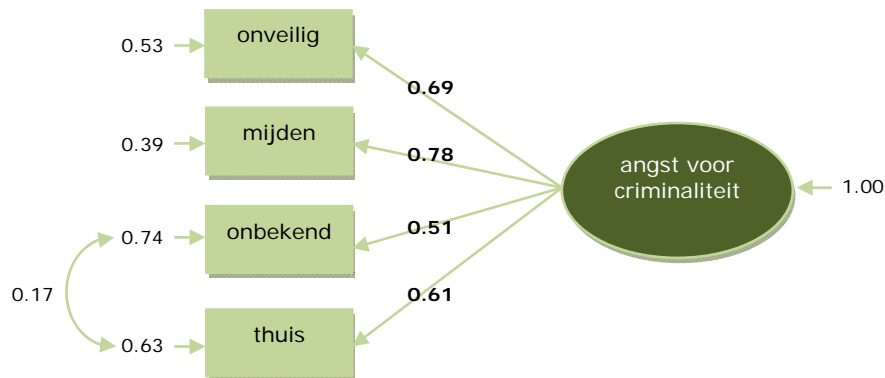
**TABEL 4: Factor ladingen van de 'angst voor criminaliteit' indicatoren in de Veiligheidsmonitor (1998, 2000 en 2002)
(Bron: Pleysier e.a., 2005:280)**

Indicator	1998	2000	2002	
'onveilig'	0.71	0.66	0.67	↘ (↘ ≅)
'mijden'	0.80	0.76	0.76	↘ (↘ ≅)
'onbekend'	0.43	0.58	0.58	↗ (↗ ≅)
'thuis'	0.53	0.67	0.67	↗ (↗ ≅)
CHI ² (df):	1.99 (1)	0.13 (1)	4.22 (1)	
RMSEA:	0.012	0.000	0.024	

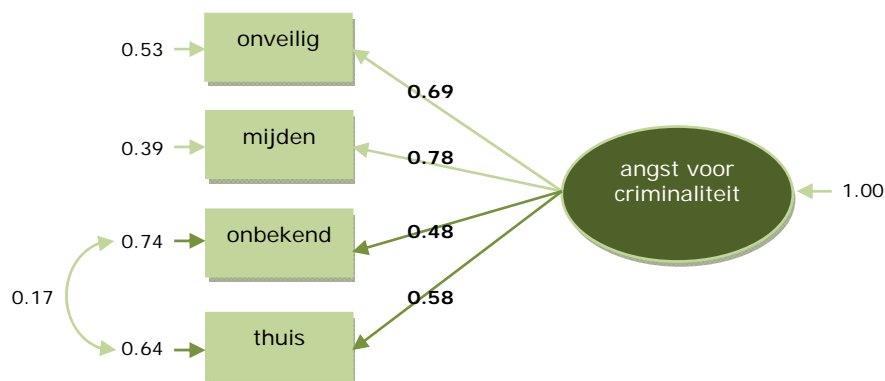
Om de stabiliteit van de factorladingen doorheen de tijd, en dus de temporele invariantie van het instrument op een formele wijze te evalueren, wordt wederom gebruik gemaakt van de meervoudige groepsvergelijking binnen LISREL; elke afnamegolf vormt dan een 'groep'. Alhoewel het technisch mogelijk is om de drie groepen - 1998, 2000 en 2002 - in een enkele analyse te vergelijken, lijkt een stapsgewijze procedure informatiever. In drie onderscheiden stappen wordt dan de temporele equivalentie van het meetinstrument getoetst: in een eerste stap bekijken we de invariantie van de factorladingen voor de periode 1998-2000, in een tweede stap wordt het interval 2000-2002 getest, en tenslotte, in een derde stap evalueren we de temporele invariantie van het instrument voor de periode 1998-2002. Op basis van de factor correspondentie analyse in tabel 4, bestaat het vermoeden dat met name het interval 1998-2000 vatbaar zou kunnen zijn voor inbreuken ten aanzien van de assumptie van temporele invariantie. Verder valt in tabel 4 eveneens op dat de indicatoren met stijgende factorscores, 'onbekend' en 'thuis', feller toenemen dan de indicatoren met dalende scores, 'onveilig' en 'mijden', afnemen; dit zou er op kunnen wijzen de eerste twee indicatoren gevoeliger zijn voor item parameter drift dan de laatste twee indicatoren.

De redenering bij de confirmatorische factoranalyse voor het testen van temporele invariantie loopt parallel aan wat aan bod kwam bij de toets van cross-culturele invariantie. De meervoudige groepsvergelijking stelt ons in staat de factorladingen van de indicatoren te fixeren tussen twee verschillende afnamen; in de veronderstelling dat de assumptie van temporele invariantie van het instrument geldt, mag men verwachten dat het model met gefixeerde factorladingen een goede fit vertoont en vrij is van significante MI's tussen het latente concept en de indicatoren. Dergelijke significante MI's, indien ze voorkomen, suggereren dat het fixeren van één of meerdere factorladingen niet meteen een goed idee is; immers, één of meerdere factorladingen vertoont in dat geval item parameter drift, wat logischerwijs een inbreuk inhoudt tegen de assumptie van temporele invariantie.

FIGUUR 8: Vergelijking 1998-2000: 'Angst voor criminaliteit' model met gefixeerde factorscores (links) en vrije factorscores voor 'onbekend' en 'thuis' (rechts²⁷⁸) (Bron: Pleysier e.a, 2005:281)

Chi-Square=80.67, df=11, P-value=0.00000, RMSEA=0.032

Chi-Square=57.15, df=9, P-value=0.00000, RMSEA=0.029

In een eerste stap wordt het tijdsinterval 1998-2000 van naderbij bekeken; figuur 8 vat de resultaten samen. Het meetmodel links in de figuur is het 'angst voor criminaliteit' construct met volledig gefixeerde factorladingen²⁷⁹; alhoewel het model voldoende op de data lijkt te passen volgens het RMSEA criterium dat eerder werd gehanteerd (<.05), geven MI's niettemin aan dat het terug vrijlaten van de gefixeerde ladingen voor de indicatoren 'onbekend' en 'thuis' de model fit significant zou

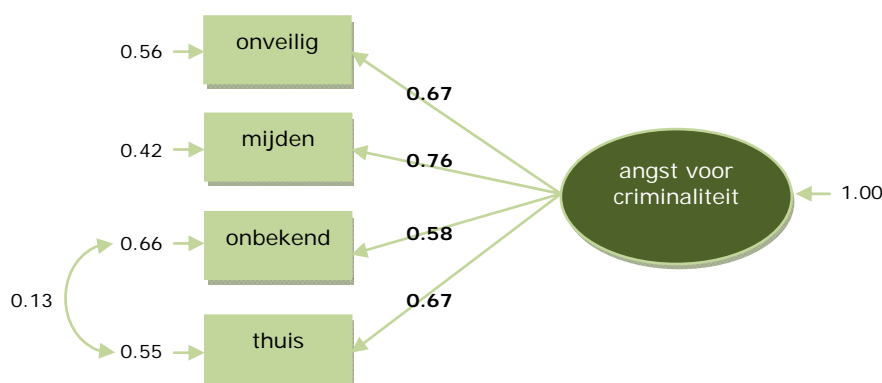
²⁷⁸ Om plaats te sparen beperkt het model met vrije factorladingen voor 'onbekend' en 'thuis' in de figuur zich tot het meetmodel uit de afname van 1998; de factorladingen van deze twee indicatoren in de afname van 2000 zijn 0.53 ('onbekend') en 0.62 ('thuis').

²⁷⁹ Merk op dat in figuur 8 de eerste parameter voor elke afnamegolf werd gefixeerd op 1; dit doende plaatst de latente 'angst voor criminaliteit' variabele voor elke groep op dezelfde schaal (Welkenhuysen-Gybels, 1998; Jöreskog, 2002). In essentie is dit ook een eerste stap naar het hoogste niveau van meetinvariantie, met name *scalar invariance* of *full score comparability*. Een laatste stap zou dan het fixeren van de intercepten in de vergelijkingen, tussen de verschillende afnamen, zijn.

verbeteren. De factor correspondentie analyse in tabel 4 gaf reeds aan dat de factorladingen voor deze items aanzienlijk hoger waren in 2000 in vergelijking met 1998; de significante MI's in ons model geven aan dat het fixeren van deze ladingen over de tijd een te hoge kost impliceert. Achtereenvolgens wordt eerst de gefixeerde lading van 'onbekend' (hoogste MI) terug vrijgelaten; ook in dit model blijven MI's wijzen op het vrijlaten van de factorlading voor 'thuis', wat vervolgens ook wordt gedaan. Dit resulteert in een model - het model rechts in figuur 8 - met vrije factorladingen voor 'onbekend' en 'thuis', en gefixeerde ladingen voor 'onveilig' en 'mijden'. Het vrijlaten van deze oorspronkelijk gefixeerde factorladingen levert een model op dat aanzienlijk beter fit dan het model met gefixeerde ladingen voor de vier indicatoren: aangezien de χ^2 drop ($\Delta X^2=23.53$; $\Delta df=2$; $p<.05$) tussen beide modellen significant is, kan alvast besloten worden dat tussen 1998 en 2000 twee indicatoren - 'onbekend' en 'thuis' - voor het meten van 'angst voor criminaliteit', item parameter drift vertonen, of in dergelijke mate onstabiel zijn dat de assumptie van temporele invariantie onder druk komt te staan.

Figuur 9 vat de tweede stap samen waarbij de 'angst voor criminaliteit' indicatoren en factorladingen tussen 2000 en 2002 met elkaar vergeleken worden. Het afgebeelde model is een bevestiging van wat reeds uit tabel 4 bleek: de factorladingen verschillen tussen 2000 en 2002 nauwelijks, wat bij fixeren ervan, een model zonder MI's oplevert. De meting van 'angst voor criminaliteit' in de Veiligheidsmonitor is met andere woorden temporeel invariant tussen 2000 en 2002.

FIGUUR 9: Vergelijking 2000-2002: 'Angst voor criminaliteit' model met gefixeerde factorscores (Bron: Pleysier e.a, 2005:283)

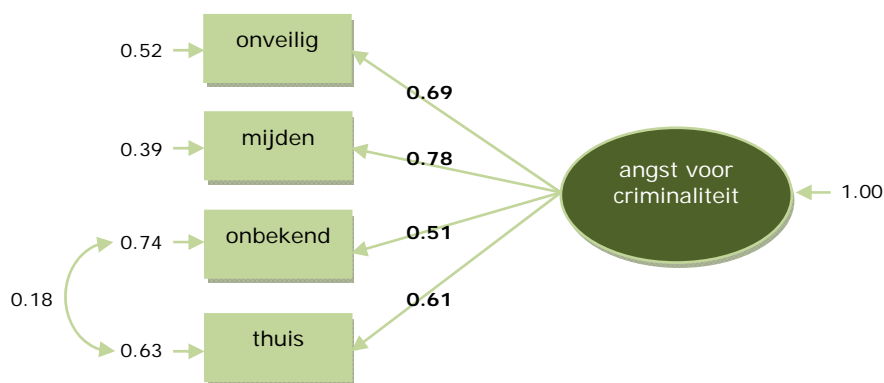

Chi-Square=4.60, df=11, P-value=0.94895, RMSEA=0.000

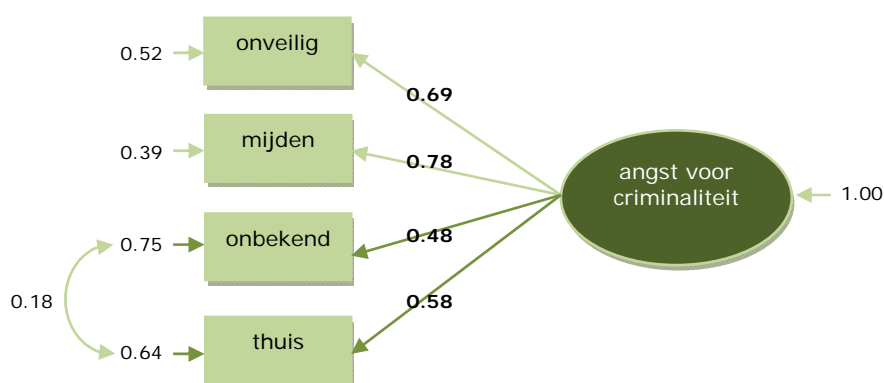
In een laatste stap wordt de eerste (1998) met de laatste (2002) van de drie opgenomen afnamegolven vergeleken. De modellen in figuur 10 geven, niet geheel verrassend, aan dat wederom MI's worden gesuggereerd voor de indicatoren 'onbekend' en 'thuis'. Gelijklopend aan de eerste stap, de vergelijking tussen 1998 en 2000, is het herberekende model met vrijgelaten factorladingen - rechts in de figuur -

voor deze twee items, vrij van MI's en fit het significant beter dan het model met vier gefixeerde factorladingen ($\Delta X^2=23.42$; $\Delta df=2$; $p<.05$).

FIGUUR 10: Vergelijking 1998-2002: 'Angst voor criminaliteit' model met gefixeerde factorscores (links) en vrije factorscores voor 'onbekend' en 'thuis' (rechts²⁸⁰) (Bron: Pleysier e.a, 2005:283)

Chi-Square=80.57, df=11, P-value=0.00000, RMSEA=0.032

Chi-Square=57.15, df=9, P-value=0.00000, RMSEA=0.029

Met betrekking tot deze eerste illustratie kan met andere woorden worden geconcludeerd dat het instrument voor het meten van 'angst voor criminaliteit' in de Veiligheidsmonitor vatbaar lijkt voor item parameter drift, en dit bij twee van de vier indicatoren, en bij een vergelijking tussen de afname van 1998 en de twee daaropvolgende afnamen. De meting van 'angst voor criminaliteit' is met andere woorden niet geheel temporeel invariant, wat inhoudelijke uitspraken over een evolutie of trend van het 'angst voor criminaliteit' niveau bij de bevolking

²⁸⁰ Om plaats te sparen beperkt het model met vrije factorladingen voor 'onbekend' en 'thuis' in de figuur zich tot het meetmodel uit de afname van 1998; de factorladingen van deze twee indicatoren in de afname van 2002 zijn 0.53 ('onbekend') en 0.63 ('thuis').

hypothekeert. Alvorens iets dieper in te gaan op de eerder contextuele betekenis en interpretatie van een dergelijke vaststelling, wordt ook de 'angst voor criminaliteit' schaal uit de APS-survey aan een gelijkaardige analyse onderworpen.

De APS-survey meet 'angst voor criminaliteit' aan de hand van acht Likert type items, met antwoordcategorieën gaande van 1 ('helemaal eens') tot 5 ('helemaal oneens'). Voor een beschrijving van de verwoording van deze items verwijzen we naar tabel 5.

**TABEL 5: 'Angst voor criminaliteit' (FOC) indicatoren in de APS-survey
(Bron: Pleysier e.a., 2005:278)**

Indicator	Originele vraagverwoording
'kinderen'	Het is vandaag de dag te onveilig om kinderen alleen op straat te laten.
'auto'	Uit angst dat ik word overvallen sluit ik altijd onmiddellijk mijn wagen als ik instap.
'avond'	's Avonds moet je op straat extra voorzichtig zijn
'onveilig'	De laatste 10 jaar zijn de straten onveiliger geworden.
'politie'	De politie en rijkswacht zijn niet meer in staat om ons nog te beschermen tegen criminelen.
'deurbel'	's Avonds en 's nachts doe ik de deur niet open als er gebeld wordt.
'alarm'	In deze tijd is een alarmsysteem geen overbodige luxe.
'op reis'	Als ik op vakantie ga, durf ik mijn huis niet onbewaakt achter laten.

[helemaal eens/eerder eens/eens noch oneens/eerder oneens/helemaal oneens]

In tabel 6 wordt het resultaat van de factor correspondentie analyse, als een eerste verkenning van de assumptie van temporele invariantie, getoond²⁸¹. Wederom kan men fluctuaties in de factorladingen voor de afnamegolven van 1999, 2000 en 2002 vaststellen; een duidelijk patroon treedt evenwel maar op bij twee items, met name 'auto' en 'alarm'. De factorladingen van deze items nemen tussen 1999, 2000 en 2002, consequent toe in gewicht; het ene item ('auto') al wat meer dan het andere ('alarm'). Beide items lijken met andere woorden doorheen de tijd aan belang te winnen in de constructie van het 'angst voor criminaliteit' construct. Alle andere items hebben een veel minder duidelijk patroon. Op basis van tabel 6 kan echter worden

²⁸¹ In tegenstelling tot het 'angst voor criminaliteit' model uit de Veiligheidsmonitor, worden in dit model geen error covarianties vrijgelaten; immers, afgezien van het verbeteren van de modelfit, wat niet meteen een legitieme reden is, zijn er naar ons aanvoelen geen contextuele argumenten om dit te doen. In een studie van Elchardus e.a. (2003), gebaseerd op diezelfde APS itemset, worden niet minder dan 13 error covarianties vrij geschat. Aangezien de onderzoekers deze keuze, niet impliciet noch expliciet, motiveren, biedt dit weinig houvast en behouden we onze voorkeur voor een model vrij van error covarianties. Hiervoor betalen we echter een prijs: de RMSEA waarden in de analyses geven aan dat het meetmodel onvoldoende fit ($RMSEA > .05$). We zijn evenwel bevoorrecht, aangezien binnen de doelstellingen van onze illustraties, de fit van de modellen van ondergeschikt belang is; wat telt is niet de absolute maar de relatieve fit, of daling in de χ^2 waarde, van de geneste modellen (Billiet e.a., 2002). Niettemin stellen we vast dat een goed fittend model voor deze 'angst voor criminaliteit' schaal pas bereikt wordt na het vrijlaten van error covarianties, wat mogelijks het motief was van Elchardus e.a. (2003).

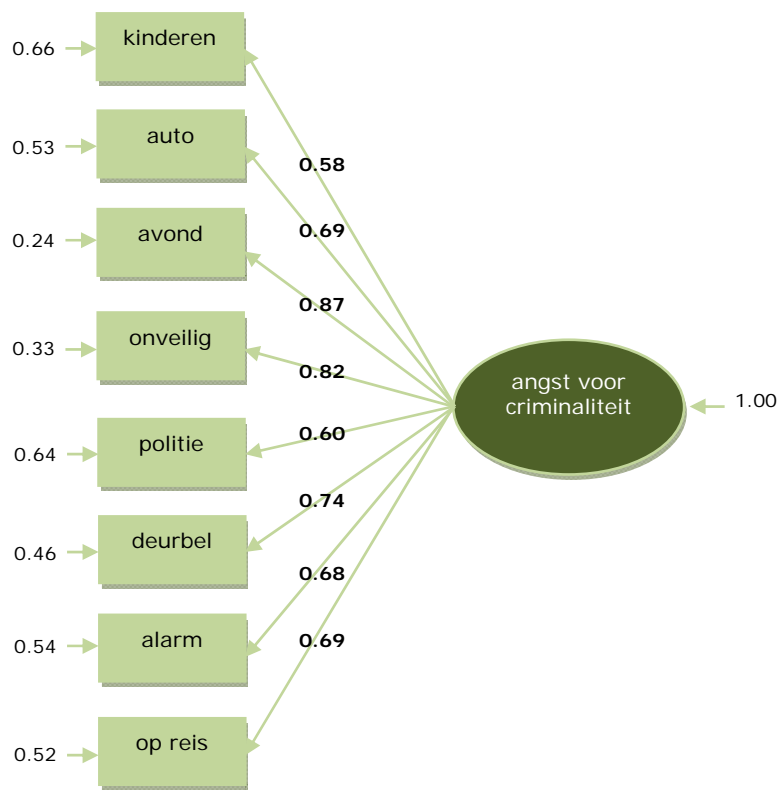
verwacht dat bij een meer fundamentele analyse met name de twee items met een uitgesproken patroon, 'auto' en 'alarm', vatbaar zullen zijn voor item parameter drift, en dus een bedreiging kunnen vormen voor de temporele invariantie van de schaal.

TABEL 6: Factor ladingen van de 'angst voor criminaliteit' indicatoren in de APS-survey (1999, 2000 en 2002)
(Bron: Pleysier e.a., 2005:280)

Indicator	1999	2000	2002	
'kinderen'	0.58	0.57	0.60	≅ (≅ ↗)
'auto'	0.63	0.73	0.76	↗ (↗ ↗)
'avond'	0.85	0.88	0.85	≅ (↗ ↘)
'onveilig'	0.82	0.82	0.82	≅ (≅ ≅)
'politie'	0.61	0.59	0.69	↗ (≅ ↗)
'deurbel'	0.70	0.77	0.75	↗ (↗ ≅)
'alarm'	0.66	0.70	0.73	↗ (↗ ↗)
'op reis'	0.70	0.65	0.70	≅ (↘ ↗)
CHI ² (df): RMSEA:	157.33 (20) 0.076	118.90 (20) 0.065	151.20 (20) 0.070	

We werken bij de toets van de temporele invariantie assumptie wederom stapsgewijs: eerst wordt het interval 1999-2000 bekeken, daarna 2000-2002, en tenslotte 1999-2002. Het resultaat van de eerste stap, de vergelijking van 1999 met 2000, kan worden afgelezen in figuur 11. De figuur bevat slechts één model met gefixeerde factorladingen voor de acht items in de schaal; de factorladingen in het model zijn met andere woorden tussen 1999 en 2000 voldoende stabiel, en er zijn dan ook geen MI's die het vrijlaten van ladingen suggereren. Het latente 'angst voor criminaliteit' construct is bijgevolg temporeel invariant voor het interval 1999-2000.

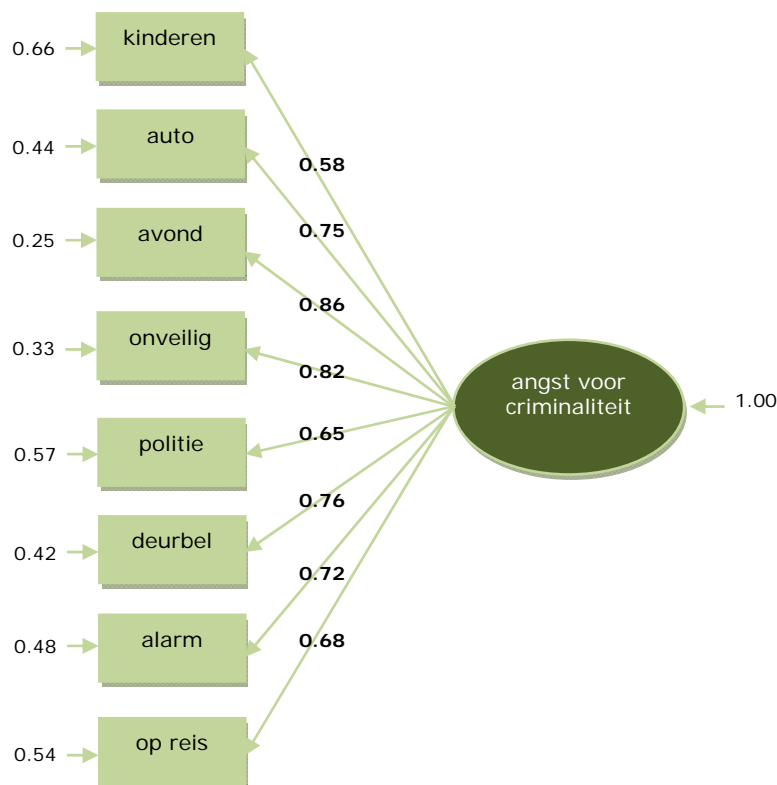
FIGUUR 11: Vergelijking 1999-2000: 'Angst voor criminaliteit' model met gefixeerde factorscores (Bron: Pleysier e.a, 2005:285)

Chi-Square=300.44, df=56, P-value=0.00000, RMSEA=0.061

Een tweede stap, waarbij de stabiliteit van het instrument voor het interval 2000-2002 wordt getest, leidt tot een gelijkaardige conclusie. Het model in figuur 12 is wederom een model met acht gefixeerde factorladingen; geen van de acht ladingen verschilt significant of vertoont item parameter drift tussen de afname van 2000 en van 2002. Ook hier kan met andere woorden besloten worden dat het concept temporeel invariant is tussen 2000 en 2002.

FIGUUR 12: Vergelijking 2000-2002: 'Angst voor criminaliteit' model met gefixeerde factorscores (Bron: Pleysier e.a, 2005:286)

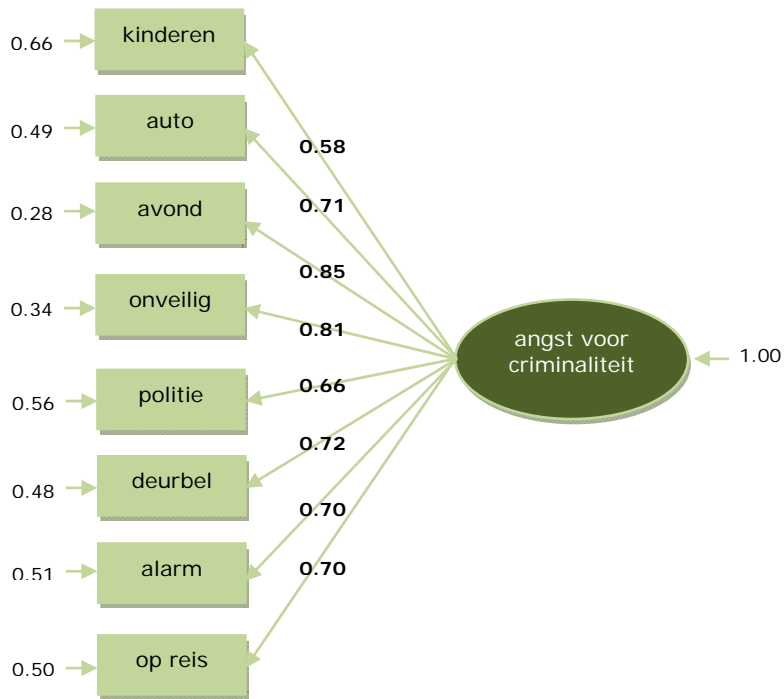
Chi-Square=288.40, df=56, P-value=0.00000, RMSEA=0.058

In een laatste stap wordt de eerste en de laatste afname in het tijdsinterval 1999-2002 geanalyseerd; de resultaten van deze analyse worden weergegeven in figuur 13. Het spreekt voor zich dat, gezien niet het interval 1999-2000, noch 2000-2002, gevoelig was voor item parameter drift, enkel factorladingen met een uitgesproken stijgende of dalende tendens in staat lijken te zijn om de temporele invariantie van het instrument voor het globale interval 1999-2002 te bedreigen. Op basis van de factor correspondentie analyse in tabel 6, weten we dat 'auto' en 'alarm' in potentie dergelijke items zijn.

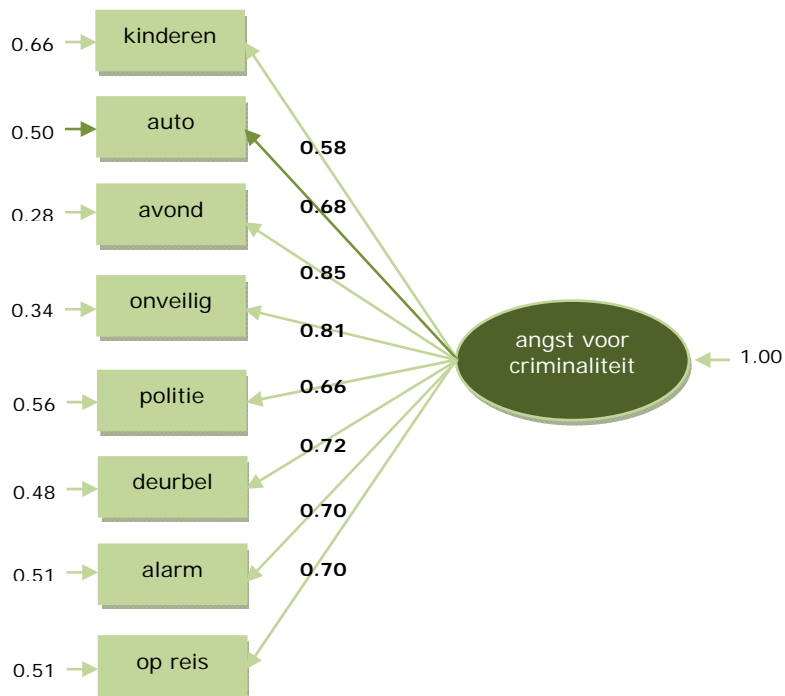
Deze hypothese blijkt niet geheel ten onrechte; het model met gefixeerde factorladingen voor alle indicatoren (het model links in figuur 13), suggereert een significante verbetering in de modelfit indien de factorlading van het item 'auto' terug wordt vrijgelaten. Het model rechts in figuur 13 is het aangepaste model waarbij de factorlading voor 'auto' wordt toegestaan te variëren tussen 1999 en 2002; dit resulteert in een beter fittend model ($\Delta X^2=7.61$; $\Delta df=1$; $p<.05$) waarbij niet langer significante verbeteringen worden gesuggereerd door het verder vrijlaten van de factorladingen van het latente concept. We kunnen bijgevolg concluderen dat tussen 1999 en 2002, één van de acht constitutieve indicatoren voor de 'angst voor

criminaliteit' schaal in de APS-survey item parameter drift vertoont, en dus de temporele invariantie assumptie bedreigt.

FIGUUR 13: Vergelijking 1999-2002: 'Angst voor criminaliteit' model met gefixeerde factorscores (links) en vrije factorscores voor 'auto' (rechts²⁸²) (Bron: Pleysier e.a, 2005:287)

Chi-Square=337.45. df=56. P-value=0.00000. RMSEA=0.063

Chi-Square=329.84. df=55. P-value=0.00000. RMSEA=0.063

²⁸² Om plaats te sparen beperkt het model met een vrije factorlading voor 'auto' in de figuur zich tot het meetmodel uit de afname van 1999; de factorlading van deze indicator in de afname van 2002 is 0.73.

Wederom, net zoals dit voor cross-culturele invariantie was, ligt de uitdaging niet zozeer in het toetsen van de assumptie of detecteren van item parameter drift, maar allicht eerder in het bepalen van de praktische implicaties en gevolgen van deze analyses. Op een technisch niveau is het, op basis van bovenstaande analyses, duidelijk dat de latente 'angst voor criminaliteit' constructen in beide surveys in meer of mindere mate te kampen hebben met item parameter drift, en dus niet geheel temporeel invariant zijn. In het geval van de Veiligheidsmonitor, alhoewel enkel in relatie tot de 1998 afname, zijn twee van de vier indicatoren gevoelig voor item parameter drift. Wat de APS-survey betreft, valt op dat twee van de acht items doorheen de tijd aan belang lijken te winnen bij het bepalen van het latente construct; bij één van deze items wordt over de drie afnamegolven ook daadwerkelijk item parameter drift vastgesteld.

Eerder wezen we er reeds op dat een daadwerkelijke contextuele interpretatie pas echt relevant wordt wanneer de metingen enkele tientallen jaren overspannen; dit lijkt des te meer het geval bij onderzoek naar onveiligheid en 'angst voor criminaliteit' waarbij de publieke opinie en het omvattende discours in de laatste decennia ingrijpende en doordringende veranderingen heeft ondergaan. Alhoewel dit hier niet meteen onze doelstelling was, werden we in wat in essentie een methodologische oefening is, niettemin getroffen door een nauw bij de resultaten aansluitende en parallelle, contextuele interpretatie of duiding ervan. In de APS-survey werd vastgesteld dat er bij het 'auto' item (*'Uit angst dat ik word overvallen sluit ik altijd onmiddellijk mijn wagen als ik instap'*) over de periode 1999-2002 item parameter drift optreedt. Gewone frequentietabellen laten zien dat de proportie respondenten dat het eens is met bovenstaande uitspraak steeg van 26,6% in 1999, over 35,1% in 2000, tot 39,6% in 2002. Parallel aan deze surveyresultaten, blijkt uit politiestatistieken dat, sinds 'carjacking' - waar het item duidelijk naar refereert - als afzonderlijk fenomeen gekwalificeerd wordt, de geregistreerde cijfers ervan stijgen (*De Standaard*, 21/05/2002). Echter, in 2002 merkt men voor het eerst een daling in het aantal (geregistreerde) carjackings. Toevallig, of juist niet, geniet de thematiek in dezelfde periode ook in de pers en media exponentiële aandacht; een exploratieve screening van alle Vlaamse kranten duidt op een aanzienlijke stijging van het aantal artikels (*hits* in titel en tekst) met betrekking tot carjacking: 30 (1997), 217 (1998), 507 (1999), 715 (2000), 862 (2001), 718 (2002), en 585 (2003). Ook in deze reeks lijkt 2002 een keerpunt; 2002 is tevens het jaar waarin door het Vast Secretariaat voor het Preventiebeleid (Algemene Directie Veiligheid- en Preventiebeleid) van de Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken een preventiecampagne werd gestart met als doel de bevolking te sensibiliseren voor carjacking. Het lijkt er met andere woorden op dat, ook zonder een diepgaande contextuele analyse, de verhoogde aandacht voor het thema niet enkel de publieke opinie informeerde en het preventief gedrag van burgers stuurde, maar misschien ook de betekenis en connotatie van het betreffende item in de APS 'angst voor criminaliteit' itemschaal veranderde.

Net zoals dat bij cross-culturele variantie het geval was, impliceert item parameter drift bij één of meerdere items van een schaal een inbreuk op de assumptie van temporele invariantie. Strikt genomen houdt dit in dat, wil men op een valide en zinvolle wijze uitspraken doen over het 'angst voor criminaliteit' niveau doorheen de tijd, dit item uit de schaal dient te worden verwijderd. Het spreekt evenwel voor zich dat het verwijderen van één item uit een schaal van 8 indicatoren (APS-survey) minder zwaar doorweegt dan twee items uit een itemset met vier items. Bovendien loopt men bij het verwijderen van één of meerdere items al snel het risico op onderspecificatie of -representatie van het theoretische concept dat men bedoelt te meten, en ook dat is uiteraard niet de bedoeling. In dat opzicht suggereren Billiet e.a. (2002) op basis van een cross-culturele evaluatie van een ethnocentrisme schaal, drie alternatieve oplossingen. Toegepast op temporele invariantie, bestaat een eerste optie uit het uitsluiten van minstens één van de afnamegolven van de survey uit de analyse. Deze afname wordt weggelaten omdat één of meerdere indicatoren van het gemeten construct, en daarmee dus ook het construct zelf, niet equivalent blijkt te zijn met dit construct zoals gemeten in de overige afnamegolven in de analyse. Een tweede optie is het accepteren van wat Billiet e.a. (2002) 'partiële factoriële invariantie' noemen; dit pragmatische alternatief is werkbaar wanneer het vrijlaten van één of meerdere gefixeerde factorladingen de uitkomst van de analyse niet meteen substantieel beïnvloedt (Welkenhuysen-Gybels, Billiet & Cambré, 2003; Billiet e.a., 2002). Onder deze optie zou een gematigde conclusie kunnen luiden dat 'angst voor criminaliteit' in de door ons uitgevoerde analyses niet factorieel equivalent noch zeer variant is doorheen de tijd. Volgens Jöreskog (2002) zijn vergelijkingen tussen groepen of over de tijd bij partiële invariantie weliswaar niet onmogelijk, maar niettemin toch *very tricky*. Een derde en laatste optie sluit aan bij een strenge interpretatie van de assumptie van temporele invariantie, en stelt dat, bij significante inbreuken, het concept in kwestie doorheen de tijd daadwerkelijk een substantieel andere inhoud of connotatie heeft opgepikt, en vergelijkingen met andere woorden inhoudelijk zinloos zijn geworden. Het spreekt voor zich, en hiertoe werd in het bovenstaande reeds een aanzet gegeven, dat met name in dit geval een contextuele analyse naar de oorzaak of redenen waarom bepaalde indicatoren een andere betekenis hebben gekregen, zeer relevante inzichten kan produceren.

Opnieuw - zoals ook bij cross-cultureel onderzoek - durven we met grote zekerheid stellen dat door het toenemend belang van grootschalige, internationale en longitudinaal georiënteerde crime en victim surveys, ook het testen van de assumptie van temporele invariantie en het potentiële gevaar van item parameter drift in de toekomst ongetwijfeld aan belang zal winnen. Immers, hier geen aandacht aan besteden, zet per definitie elke trendanalyse als voorname doelstelling van dit soort surveys op de helling. Echter, "(u)p to date, IPD (item parameter drift; *eigen toevoeging*) has not received much attention empirically and only a few studies have conducted IPD analyses in the educational and psychological measurement literature" (Wu e.a., 2006); hetzelfde geldt zonder twijfel ook voor de 'fear of crime' onderzoekstraditie. We zijn er evenwel van overtuigd dat de technieken die hier werden geïllustreerd het 'angst voor criminaliteit' onderzoek overstijgen, en in de

toekomst ook hun ingang zullen vinden in het criminologisch onderzoek in het algemeen.

ANDERE RELEVANTE VIOLATORS²⁸³

Alhoewel de aandacht voor cross-culturele en temporele invariantie in het toekomstig 'fear of crime' onderzoek ongetwijfeld, en zeer terecht, aan belang zal winnen, is het evenwel niet onbelangrijk om tot slot ook kort even stil te staan bij enkele andere, potentiële *violators* van de assumptie van meetinvariantie, die de traditie van het 'angst voor criminaliteit' onderzoek enigszins in een ander perspectief plaatsen. Uit het literatuuroverzicht in deel 3 van dit werk onthouden we dat een aanzienlijk aandeel van de 'fear of crime' literatuur zich heeft geconcentreerd en vastgebeten in de verschillen in 'angst voor criminaliteit' tussen enerzijds mannen en vrouwen, en anderzijds jongeren en ouderen. Het gaf aanleiding tot een haast onoverzichtelijk geheel aan empirische studies en theoretische reflecties over de achtergrond en rationaliteit van het angstgevoel in kwestie. Dergelijke inhoudelijke uitspraken - over het angstniveau van mannen en vrouwen, of jongeren en ouderen - zijn echter wederom pas zinvol wanneer de meetinstrumenten die worden gebruikt, voldoende equivalentie vertonen tussen de subgroepen die het voorwerp van de vergelijking uitmaken. Behoudens enkele verwijzingen naar het belang van deze vorm van equivalentie in recente publicaties (Vanderveen, 2006; Jackson, 2005b; Warr, 2000b; Farrall e.a., 2000), werd hier binnen de 'fear of crime' onderzoekstraditie tot op heden geen aandacht aan besteed.

Vanderveen (2006) benadrukt in haar doctoraatsonderzoek het belang van een *gendered* 'fear of crime' begrip, gezien zowel het concept als de operationalisering van 'angst voor criminaliteit' doorgaans verwijst naar een (gewelddadige) confrontatie met criminaliteit in de publieke sfeer. Immers, "(t)his confrontation, as well as the possible consequences, are highly gendered in the sense that interpretations of victimisation is different for women and men; victimisation, and consequently the fear of victimisation, seems to have a different meaning or connotation for women than for men" (Vanderveen, 2006:144). Het komt erop neer, aldus Vanderveen (2006), dat het meten van complexe concepten zoals 'angst voor criminaliteit' vaak verstoord en zelfs gehypothetiseerd wordt door onbedoelde meeteffecten en stijfactoren. Alhoewel Vanderveen zich op dit punt in haar conclusies en suggesties voor verder onderzoek beperkt tot sociale wenselijkheid als mogelijke verklaring, legt ze niettemin de vinger op de wonde: "(w)hen differences between groups do not reflect actual differences on the construct, this calls for attention and for research that investigates which items are more susceptible to social desirability than others" (Vanderveen, 2006:320). Met enige zin voor overdrijving kunnen we stellen dat vrouwen over het algemeen makkelijker toegeven aan hun angsten en emoties, ook in onderzoek; mannen zijn daarentegen gesocialiseerd in een cultuur waar zoiets niet staat: immers, *boys don't cry* (Goodey, 1997). Maar naast sociale wenselijkheid wordt in de literatuur ook vaak

²⁸³ Deze paragrafen zijn in belangrijke mate gebaseerd op Pleysier e.a. (2003c). Voor een bredere beschrijving en meer informatie verwijzen we naar de desbetreffende bijdragen.

impliciet verwezen naar een zuiver inhoudelijke argumentatie waarom 'angst voor criminaliteit' items of schalen voor vrouwen een andere connotatie kunnen hebben; in deel 3 werd dit benoemd als de 'fear of rape' schaduw. Vrouwen vertonen meer angst in bepaalde situaties en potentiële bedreigingen omdat die situaties inherent ook een gevaar op seksueel geweld bevatten²⁸⁴. "Fear of rape casts a shadow over a wide variety of circumstances and interactions that might appear innocuous to men" (Macmillan, Nierobisz & Welsh, 2000:308; May, 2001). Het is dan ook niet zo verwonderlijk dat de klassieke 'angst voor criminaliteit' meetinstrumenten, waarbij gevraagd wordt naar hoe veilig men zich voelt bij duisternis, alleen in de buurt, hogere angstniveaus bij vrouwen ontdekken (Farrall e.a., 2000). Vrouwen hebben in dat opzicht, aldus Vanderveen (1999), een ander 'angstcomplex'.

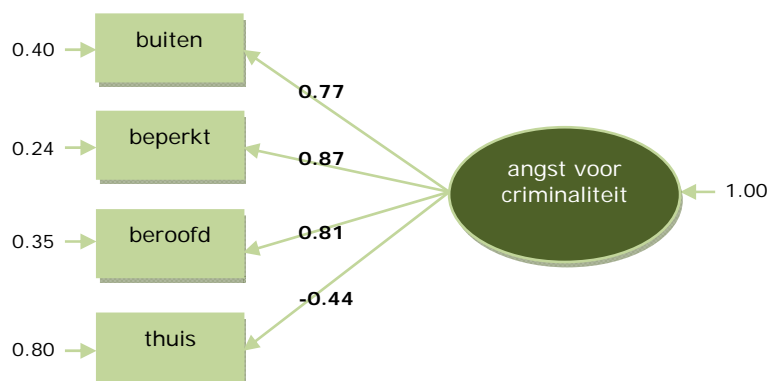
In zekere mate geldt dezelfde complexe verwevenheid tussen 'stijl en inhoud' voor de relatie tussen 'leeftijd' en 'angst voor criminaliteit'. Vooreerst is het algemeen geweten dat het optreden van stijlfactoren en vraagverwoordingseffecten niet toevallig verdeeld is in de populatie, maar meer voorkomt bij oudere en lager opgeleide respondenten. Alhoewel het toenemend gebruik van itemsets voor het meten van 'angst voor criminaliteit' een logische en voor de hand liggende evolutie is, vergt dit soort vraagstelling vaak ook meer van respondenten; zo is het niet ondenkbaar dat inhoudelijke verschillen tussen jongeren en ouderen deels zijn te herleiden tot dergelijke meeteffecten. Er zijn, ten tweede, ook inhoudelijke argumenten die aandringen op een test van de equivalentie van de 'angst voor criminaliteit' meetinstrumenten in functie van de leeftijd. Uit het onderzoek van Greve (1998; 2004) weten we dat ook dit in belangrijke mate samenhangt met het meetinstrument dat wordt gebruikt. Zo stelt hij dat het klassieke 'fear of crime' item - '*How safe do you feel or would you feel being out alone in your neighbourhood at night?*' - of verwante meetinstrumenten, gevoelig zijn voor een schijnverband met leeftijd. Het 'standaard item' heeft, aldus Greve, "(...) a behavioural bias ('at night - outside - alone'), and hence overestimates fear of crime among older people" (Greve, 2004:174). Volgens Greve (1998; 2004) voelen ouderen zich niet noodzakelijk angstiger, maar mijden ze omwille van een andere levensstijl en activiteitenpatroon wel meer bepaalde plaatsen en situaties in vergelijking met jongeren; het geobserveerde hogere angstgevoel is dan met andere woorden een artefact van een inadequaate meetinstrument. Ouderen zijn, aldus Greve (2004), geen 'prisoners of fear'. Ze nemen, omwille van hun leeftijd en grotere fysieke kwetsbaarheid, meer voorzorgen en zijn voorzichtiger dan jongeren. "In other words, the increase in precautionary behaviour - falsely interpreted as an increase in fear owing to a one-sided operationalization in criminological research - is entirely plausible from the gerontological perspective" (Greve, 2004:180-181).

²⁸⁴ Williams e.a. (2000) gebruikt om die reden verschillende meetinstrumenten voor mannen en vrouwen; "the rape item necessitated separate scales (the rape item was dropped for males, resulting in a 9-item scale with a 10/9ths multiplier to maintain the 100 point scale maximum). (...) In summing the items, a researcher must only remember that the rape item necessitates the temporary creation of separate male and female scales that are then recombined after an adjustment" (Williams e.a., 2000:14-15). Alhoewel de scores op die manier weliswaar eenzelfde range hebben, en ook de interne consistentie van beide schalen (mannen en vrouwen) vergelijkbaar bleek, is de differentiële samenstelling van de schaal in functie van het geslacht per definitie een inbreuk tegen de equivalentie of meetinvariantie van de schaal.

In wat rest onder dit punt concentreren we ons op de equivalentie van een 'angst voor criminaliteit' meting voor 'geslacht' en 'leeftijd'; hiervoor wordt het Vlaamse gedeelte van het ISPO1999 verkiezingsonderzoek (N=1951) benut. De 'angst voor criminaliteit' schaal in dit onderzoek bestaat uit vier ordinale items met telkens een 7-punten antwoordschaal. De vraagverwoording van deze items werd eerder al, bij cross-culturele invariantie, gepresenteerd. 'Geslacht' is een eenvoudige dichotome variabele, en 'leeftijd' de originele, metrische variabele, uitgedrukt in jaren. Beide variabelen, 'geslacht' en 'leeftijd', worden achtereenvolgens in het 'angst voor criminaliteit' factormodel ingebracht als potentiële *violator* van de meetinvariantie van het factormodel.

De test voor 'geslacht' loopt parallel aan wat we hierboven reeds lieten zien met betrekking tot cross-culturele en temporele invariantie; er wordt een factormodel voor mannen en vrouwen geschat, waarbij de factorladingen op dezelfde items tussen beide groepen worden gefixeerd. Indien het fixeren van de ladingen voor één of meerdere indicatoren zou resulteren in een minder goede modelfit, dan zijn deze indicatoren gevoelig voor DIF, en kan 'geslacht' bijgevolg als een *violator* van de assumptie van meetinvariantie van het 'angst voor criminaliteit' instrument worden beschouwd. Figuur 14 toont het 'angst voor criminaliteit' model met gefixeerde factorladingen voor mannen en vrouwen; dit model fit afdoende volgens de eerder uitgezette criteria (RMSEA<.05) en kan niet fundamenteel verbeterd worden. In het ISPO1999 onderzoek is het 'angst voor criminaliteit' instrument bijgevolg invariant voor 'geslacht'.

FIGUUR 14: 'Angst voor criminaliteit' model met gefixeerde factorladingen voor 'geslacht' (Bron: Pleysier e.a., 2003c:83)

Chi-Square=13.38 df=8, P-value=0.09943, RMSEA=0.028

De detectie van DIF bij 'leeftijd', een metrische variabele, vraagt een alternatieve methode. Oort (1992) spreekt over *restricted factor analysis* als een techniek voor de detectie van item bias geschikt bij metrische en ordinale variabelen. Deze techniek

heeft als voordeel dat, aangezien het dichotomiseren of categoriseren van scores niet noodzakelijk is, alle aanwezige informatie optimaal wordt benut²⁸⁵. De toepassing van de techniek is relatief eenvoudig: de potentiële *violateur*, in casu 'leeftijd', wordt in het model gebracht en enkel de (inhoudelijke) relatie tussen 'leeftijd' en het latente concept 'angst voor criminaliteit' wordt vrij geschat. Indien 'leeftijd' bovenop de samenhang met het latente concept ook nog één of meerdere van de individuele 'angst voor criminaliteit' indicatoren zou beïnvloeden, dan is dit een indicatie voor het differentieel functioneren van dit item of deze items voor 'leeftijd'. Wederom kan men hiervoor de MI's raadplegen: deze suggereren de mate waarmee de fit van het model zou verbeteren indien een effectparameter van 'leeftijd' op één van de 'angst voor criminaliteit' indicatoren vrij kan worden geschat. In principe volstaat met andere woorden een inspectie van de MI's en de bijhorende EPC waarden (*Expected Parameter Change*); deze waarden geven een indicatie van de orde van grootte van de parameter indien deze vrij zou worden geschat. Opnieuw kan men een stapsgewijze procedure hanteren: indien de grootste MI significant is, dan impliceert dit dat de corresponderende 'angst voor criminaliteit' indicator differentieel functioneert voor 'leeftijd' en bijgevolg best uit het 'angst voor criminaliteit' factormodel wordt weggelaten. Oort (1992) voegt hieraan echter toe dat "(...) it is recommended to remove an item with a significant MI only when it is associated with a substantively large EPC, be it positive or negative" (Oort, 1992:156)²⁸⁶.

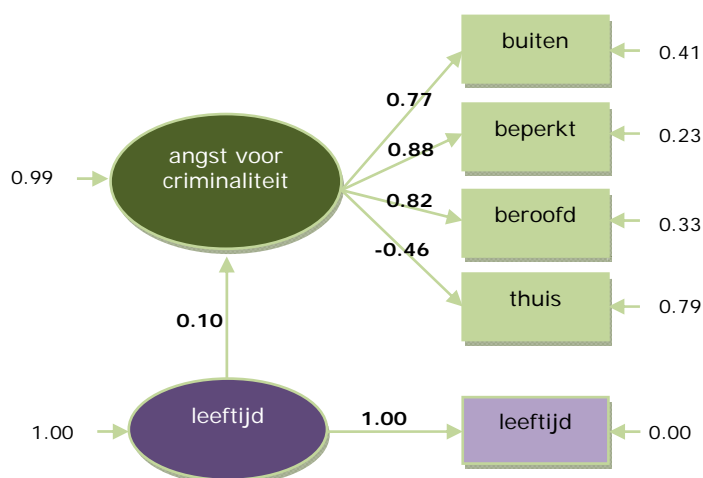
²⁸⁵ Indien echter een non-lineaire relatie tussen de *violateur* en de indicator in kwestie wordt verondersteld, is een *restricted factor analysis* niet meteen een geschikte techniek. *Restricted factor analysis* beperkt zich tot lineaire relaties en dus uniforme bias (Oort, 1992).

²⁸⁶ Bovendien suggereert Oort (1992) om als vuistregel een alternatieve *Adjusted Critical value* (AC) voor het bepalen van de significantie van de MI's te hanteren. Deze AC wordt als volgt berekend:

$$AC = [CHI^2 / (C + df - 1)] * C$$

De Chi² in de formule verwijst hier naar de Chi² statistiek van het model, de C verwijst naar de kritische waarde voor het gekozen significantieniveau in een Chi²-verdeling met 1 vrijheidsgraad, en *df* staat voor het aantal vrijheidsgraden in het model. De bekomen AC waarde bepaalt dan, als alternatief voor de statistische significantie van de MI's, wanneer een indicator differentieel functioneert en bijgevolg een bedreiging vormt voor de meetinvariantie van het factormodel (dit is zo wanneer MI > AC). Deze alternatieve berekening houdt rekening met de aanwezigheid van modelspecificatie fouten en de gevoeligheid van de Chi² berekening voor grote steekproeven (Billiet & Welkenhuysen-Gybels, 2001).

FIGUUR 15: 'Angst voor criminaliteit' model met 'leeftijd' als potentiële *violator*
(Bron: Pleysier e.a., 2003c:85)

Chi-Square=40.76, df=5, P-value=0.00000, RMSEA=0.061

Figuur 15 toont het 'angst voor criminaliteit' model met 'leeftijd' als potentiële *violator*. Het valt op dat het model onvoldoende fit volgens het criterium $RMSEA < .05$, wat suggereert dat een inspectie van de MI's waardevol zou kunnen zijn. Onderstaande tabel 7 geeft een overzicht van de MI's voor de effectparameters van 'leeftijd' op de individuele 'angst voor criminaliteit' indicatoren; alhoewel de MI's voor het effect van 'leeftijd' op de items 'buiten' en 'thuis' strikt genomen significant zijn, laten de EPC waarden zien dat het in beide gevallen om een relatief beperkte invloed gaat. Wanneer we Oort's (1992) eerder uitgezette, en minder strenge vuistregel hanteren, blijkt inderdaad dat bij beide items geen sprake is van echte item bias of DIF. De AC waarde die bij deze tabel en een significantieniveau van 5 procent hoort, is 19.97; aangezien geen van de gerapporteerde MI's deze waarde overschrijdt, is de conclusie van Oort's (1992) vuistregel dat geen van de 'angst voor criminaliteit' indicatoren differentieel functioneert voor 'leeftijd', en 'leeftijd' met andere woorden strikt genomen ook geen *violator* is.

TABEL 7: Modification Indices (MI's) en Expected Parameter Change (EPC's) voor 'leeftijd' op de 'angst voor criminaliteit' indicatoren
(Bron: Pleysier e.a., 2003c:85)

Indicator	MI	EPC
'buiten'	17.25	-0.07
'beperkt'	0.04	0.00
'beroofd'	5.60	0.04
'thuis'	13.33	-0.08

Wanneer we echter, bij wijze van methodologische vingeroefening, Oort's vuistregel even naast ons neerleggen en uitgaan van de originele LISREL output, dan zouden twee individuele indicatoren - 'buiten' en 'thuis' - differentieel functioneren voor 'leeftijd'. We herinneren er aan dat de 'angst voor criminaliteit' schaal in ISPO1999 bestaat uit vier items, waarvan de eerste drie negatief ('buiten', 'beperkt' en 'berooft') en het laatste item ('thuis') positief werden geformuleerd. Figuur 15 laat zien dat 'leeftijd' een positief effect heeft op het latente concept 'angst voor criminaliteit'; ouderen lijken met andere woorden meer 'angst voor criminaliteit' te rapporteren. De EPC waarden in tabel 2 geven aan dat 'leeftijd', bovenop het effect op het latente concept 'angst voor criminaliteit', een negatief effect heeft op de items 'buiten' en 'thuis'. Bij het item 'buiten' impliceert dit dat oudere respondenten neigen naar een lagere score op dit item, en zich met andere woorden - in vergelijking met jongeren met eenzelfde score op het latente 'angst voor criminaliteit' concept - 'veiliger voelen in de buurt'. Wat het item 'thuis' betreft, geldt het tegenovergestelde: de negatieve EPC waarde geeft aan dat ouderen, wederom in verhouding tot jongeren met eenzelfde score op het latente concept, zich 'thuis onveiliger voelen'. Dit kan in zekere zin een bevestiging zijn van de hypothese dat oudere respondenten het soms moeilijker hebben met een complexere vraagstelling en vragenlijstconstructie. Het item 'buiten' is de eerste van een reeks vragen met een 7-punten antwoordschaal, die volgen op enkele meer voor de hand liggende, eenvoudigere vragen. Het is niet ondenkbeeldig dat met name oudere respondenten meer last hebben met deze nieuwe vraagstijl. Het item 'thuis' maakt weliswaar gebruik van dezelfde antwoordschaal, maar is het eerste positief verwoorde item na drie negatief geformuleerde vragen. Methodologische studies hebben in het verleden meermaals aangetoond dat met name oudere (en lager opgeleide) respondenten zich minder vlot aanpassen aan een dergelijke omkering van de vraagverwoording of verandering van het routine antwoordpatroon. Nogmaals, bovenstaande methodologische vingeroefening is louter tentatief een deels hypothetisch omdat, enerzijds, onder Oort's (1992) vuistregel er eigenlijk geen sprake is van DIF of item bias, en anderzijds, omdat zelfs indien men deze vuistregel negeert, het uiteindelijk gaat om relatief kleine en tot op zekere hoogte verwaarloosbare effecten.

DE VERWEVENHEID VAN STIJL EN INHOUD

De literatuur en het empirisch onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' staat bol van de vergelijkingen tussen mannen en vrouwen, tussen jongeren en ouderen, tussen diverse bevolkingsgroepen en tussen verschillende jaargangen van eenzelfde survey,... In de pagina's en de illustraties die hier voorafgaan werd het belang van de equivalentie van de meetinstrumenten in kwestie omstandig benadrukt; immers, indien niet is voldaan aan deze assumptie, zijn dergelijke inhoudelijke uitspraken over verschillen tussen groepen, op zijn zachtst gezegd, gefundeerd op los zand. Men moet zich als onderzoeker met andere woorden de vraag stellen of het concept 'angst voor criminaliteit', en de operationalisering ervan, identiek is voor mannen en voor vrouwen; of het concept en de meting dezelfde betekenis heeft in 2008 als het had in 2000; of Vlamingen hetzelfde verstaan onder de Nederlandse 'angst voor

criminaliteit' items in de Veiligheidsmonitor, als de Walen onder de Franse versie ervan;... Meet men in deze gevallen niet hetzelfde maar iets anders, dan is men in wezen appels met peren aan het vergelijken, en houdt elke zinvolle vergelijking tussen de groepen in kwestie op.

In de 'fear of crime' onderzoekstraditie, of de criminologische literatuur in het algemeen, is op deze thematiek tot op heden niet of nauwelijks ingegaan. Op zich is dit niet onlogisch: het empirisch onderzoek naar 'angst voor criminaliteit', en dit werd in voorgaande hoofdstukken genoegzaam geïllustreerd, is pas het laatste decennium de kinderschoenen aan het ontgroeien. Dit is een proces van de lange adem, en gaat gepaard met de nodige groeipijnen; dit zal in de nabije toekomst niet anders zijn. Niettemin kan men in de afgelopen jaren wel een toenemende tendens naar het gebruik van schaaltechnieken, in plaats van de klassieke één-item instrumenten, voor het meten van 'angst voor criminaliteit' ontwaren. Bovendien groeit de onderzoekstraditie ook wat betreft het gebruik van meer geavanceerde analysetechnieken en *state of the art* methodologische toepassingen, gestaag naar volwassenheid. Deze argumentatie, gecombineerd met het feit dat enerzijds, grootschalig surveyonderzoek in dit domein steeds een bijzondere beleidsrelevantie heeft gekend, en anderzijds, internationaal en cross-cultureel onderzoek in de toekomst alleen maar aan belang zal winnen, overtuigt ons ten stelligste van de relevantie en impact van de hier gepresenteerde technieken in het toekomstig 'angst voor criminaliteit' onderzoek en empirisch criminologisch onderzoek in het algemeen. Het is dan ook onze hoop dat dit werk mee kan bijdragen aan de verdere emancipatie van deze reeds ingezette (inhaal)beweging.

We benadrukken tot slot dat een investering in deze thematiek niet mag worden gezien als een tijdverdrijf voor overrijverige methodologen; het is immers hier, en we menen dit afdoende geïllustreerd te hebben, dat stijl en inhoud, betrouwbaarheid en validiteit, en empirie en theorie dooreen lopen en in elkaar opgaan. Het gaat ons niet om methodologisch haarsplitsen, maar om een gezonde alertheid voor meetfouten en validiteit- en betrouwbaarheidsgerelateerde bedreigingen; dit is geenszins 'acrobatiek op de vierkante centimeter', maar draagt, zoals reeds gezegd en hier ook geïllustreerd, essentieel en fundamenteel bij tot een daadwerkelijk beter *Verstehen* van de problematiek ten gronde (Pauwels & Pleysier, 2005b).

5.2.3 'Angst voor criminaliteit' anders gemeten

Empirisch en *state of the art* kwantificerend onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' lijkt, in navolging van enkele andere onderzoeksdomeinen, stapvoets de achterstand in te halen. Er werd in het bovenstaande een omstandige uiteenzetting gegeven van oude en nieuwe, betrouwbaarheids- en validiteitsbedreigende problemen waarmee de onderzoekstraditie werd, wordt en in de toekomst in toenemende mate zal worden geconfronteerd. We hebben ons daarbij beperkt tot secundaire analyses van grootschalige surveys in ons land, en sloten ons zo aan bij Vanderveen's (2006) eerste strategie om bestaand 'angst voor criminaliteit' onderzoek te *continueren* en

de daarbij gebezigde operationalisering, vanuit nieuwe zowel theoretische als methodologische inzichten, te verfijnen en het gebruik ervan naar een hoger niveau te tillen. Dit is geen inferieure strategie; crime en victim surveys zijn een realiteit en zullen dat in de toekomst ongetwijfeld ook blijven. Bovendien hebben deze surveys vanuit hun historiek en beleidsmatige inbedding niet meteen - of toch niet prioritair - oog voor de methodologische en meettechnische bekommernissen die hierboven ter sprake kwamen. Deze strategie kan hiertoe bijdragen en verder sensibiliseren.

In wat volgt slaan we echter een andere richting - Vanderveen's (2006) tweede strategie - in. Deze tweede strategie wil terug *van nul starten*. Dit heeft bijgevolg als voordeel dat men los staat van de erfenis van de onderzoekstraditie, en ruimte kan geven aan het experiment; hier kan met andere woorden op zoek worden gegaan naar alternatieve, nieuwe operationalisering en meetinstrumenten die maximaal voortvloeien uit een theoretisch gefundeerde en gedegen conceptualisering. Net zoals we dit in het voorgaande deden voor de eerste strategie, bouwen we in wat volgt ook logisch verder op de suggesties die in het literatuuroverzicht in deel 3 reeds vervat zitten en vervolgens door ons verder werden geaccentueerd in deel 4.

Het vertrekpunt van onze conceptualisering is steeds Ferraro's (1995) definitie van 'angst voor criminaliteit' geweest; in deel 4 paraphraseerden we dit als de 'emotionele veruitwendiging van een individueel ervaren gevoel van dreiging of gevaar om slachtoffer te worden van criminaliteit of crimineel geweld' (Vanderveen, 2006; Ferraro, 1995). Twee elementen staan hierbij centraal: vooreerst impliceert een consequent doortrekken van deze definitie een enge conceptualisering waarbij de nadruk ligt op een emotionele, affectieve invulling van 'angst voor criminaliteit'. Ook een tweede element vloeit logisch voort uit onze werkdefinitie: 'angst voor criminaliteit' is per definitie situationeel en temporeel bepaald. Het is de anticipatorische angst voor situaties waarin het individu een hypothetische, criminaliteitsgerelateerde dreiging ontwaart. Het zijn beide elementen samen die ons in vorige delen herhaald deden verwonderen over de nagenoeg volstreekte afwezigheid van inzichten uit de sociale psychologie in de 'angst voor criminaliteit' literatuur; het is pas met het invloedrijke - theoretische - artikel van Gabriel & Greve (2003) dat de distinctie 'toestandsangst'/'angst als dispositie' daadwerkelijk ingang vindt in de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie.

Het concept 'angst voor criminaliteit', als een emotionele en affectieve reactie op een situationeel en tijdsgebonden ervaring van een potentiële, criminaliteitsgerelateerde dreiging, brengt ons voor het operationaliseren bij het concept 'toestandsangst' als een alternatieve en bijzonder relevante uitweg. Op die manier gaan we ook in op de suggestie van Farrall e.a. (1997) dat toekomstig 'angst voor criminaliteit' onderzoek vragen dient te ontwikkelen die fictieve, alledaagse situaties beschrijven en polsen naar hoe respondenten zich zouden voelen en zouden handelen onder die specifieke omstandigheden. Het gebruik maken van vignetten of situatieschetsen voor het meten van 'angst voor criminaliteit' helpt inderdaad om de vragen te concretiseren en te contextualiseren in het alledaagse leven van de respondent (van der Wurff, 1992; Farrall e.a., 2000; Bilsky e.a., 2003; Vanderveen, 2006). Uiteraard gaat bij het

contextualiseren steeds wat van de algemeenheid van het concept verloren; operationaliseren houdt per definitie en onvermijdbaar in dat men bij het waarneembaar maken van theoretische begrippen 'surplus-betekenis' verliest (Hox, 1986). Het werken met een zekere variëteit aan situaties kan hieraan tegemoet komen; bovendien vraagt een dergelijke operationalisering, in vergelijking met globale en algemene 'angst voor criminaliteit' metingen, minder cognitieve inspanning van de respondent, en is ze in dat opzicht ook minder gevoelig voor het soort meetfouten die eerder in dit deel al aan bod kwamen (Gabriel & Greve, 2003).

Deze 'experimentele' lijn, de *start all over* strategie van Vanderveen (2006) zeg maar, wordt in dit werk in twee studies empirisch vertaald. In een beperkt empirisch onderzoek exploreren we het gebruik van een alternatief meetinstrument voor 'angst voor criminaliteit' bij studenten op de campus Arenberg (K.U.Leuven); aan de hand van foto's peilen we naar het angstgevoel van studenten op drie verschillende plaatsen. Een tweede onderzoek is grootschaliger in opzet, en poogt de 'angst voor criminaliteit' bij de bewoners van twee contrasterende buurten in het arrondissement Leuven, in beeld te brengen en te verklaren. Ook hier ligt de doelstelling met name vervat in de exploratie van een nieuw meetinstrument en de ontwikkeling van alternatieve verklaringen voor 'angst voor criminaliteit'. Meer uitleg over de onderzoeksopzet van beide studies - het 'campusonderzoek' en het onderzoek 'buurttevredenheid' - werd reeds in de proloog van dit deel gegeven.

'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' OP DE CAMPUS²⁸⁷

Universitaire campussen vormen omwille van hun kenmerkende fysieke structuur, maatschappelijke functies en bewoners, een bijzondere context voor de analyse van 'angst voor criminaliteit'. In het literatuuroverzicht in deel 3 gingen we in een afzonderlijk puntje al in op de kenmerken of *triggers* in de fysieke omgeving die 'angst voor criminaliteit' op de campus kunnen ontlokken. Wederom valt op, uit de literatuur met betrekking tot 'angst voor criminaliteit' op de campus, dat 'angst voor criminaliteit' geenszins noodzakelijk correspondeert met een objectief risico of concrete criminaliteitsdreiging. *Fear spots* en *crime (hot) spots* vallen met andere woorden niet per definitie samen. De campus-typologie van Brantingham & Brantingham (1994) is op deze observatie gebaseerd; zo zijn er campussen met een gering criminaliteitsprobleem (*low crime campus*) waar terzelfder tijd een aanzienlijke mate van 'angst voor criminaliteit' leeft (*high fear campus*). Volgens een gelijkaardige redenering kan ook op een campus waar iedereen zich relatief veilig voelt en zelden of nooit angst ervaart (*low fear campus*) het risico op criminaliteit en het reële slachtofferschap aanzienlijk zijn (*high crime campus*).

De campus Arenberg van de K.U.Leuven is een relatief grote (+/- 2 km²), 'groene' campus op het grondgebied Heverlee, op korte afstand van Leuven. De campus kan ruwweg in vier functionele delen worden opgedeeld (Pleysier e.a., 2004b); op

²⁸⁷ Deze paragrafen zijn in belangrijke mate gebaseerd op Pleysier e.a. (2003a; 2004b). Voor een bredere beschrijving en meer informatie verwijzen we naar de desbetreffende bijdragen.

Arenberg I en III vindt men in hoofdzaak leslokalen, auditoria en facultaire gebouwen terug. Arenberg II huisvest de centrale diensten van de universiteit met ook de computerklassen en campusbibliotheek; de woon- en ontspanningsfuncties (voornamelijk sportfaciliteiten) en het studentenrestaurant bevinden zich op Arenberg IV. Verplaatsingen op de campus gebeuren door studenten in de eerste plaats met de fiets, of te voet, via de karakteristieke kleine campuswegen, vrij van alle andere verkeer. Op de campus wonen ongeveer 1110 studenten, verdeeld over drie universitaire en twee private residenties. Het empirisch onderzoek dat hieronder wordt besproken beperkt zich tot de bewoners van de grootste universitaire residentie, de studentenwijk Arenberg (660 studenten, verdeeld over 12 woonblokken), centraal gelegen in het woongedeelte van de campus.

Het onderzoek bestaat uit twee delen waarbij we met name ingaan op het tweede deel. Een eerste kwalitatieve bevraging (N=18) bij een kleine groep studenten had als doel een inventaris op te stellen van die plaatsen op de campus die studenten zelf als een *fear spot* identificeren; op een kaartje van de campus werd hen gevraagd die plaatsen aan te duiden waar ze zich wel eens onveilig voelen. Met het oog op de tweede, kwantitatieve fase, werden zo drie plaatsen geselecteerd; als criteria voor deze selectie gold de frequentie waarmee de bewuste plaats als *fear spot* werd geïdentificeerd, en de verwachting dat de plaats een voldoende bekendheid onder studenten genoot. De kwantitatieve bevraging, aan de hand van een schriftelijk in te vullen vragenlijst bij N=123 studenten, concentreerde zich vervolgens op het meten van 'angst voor criminaliteit' bij studenten op deze drie plaatsen.

Het meetinstrument dat in dit onderzoek wordt gebruikt, vloeit logisch voort uit de hierboven reeds omstandig beargumenteerde keuzes; Ferraro's (1995) werkdefinitie en het accent zowel op de affectieve component als een zeer situationele en temporele invulling van 'angst voor criminaliteit', brengen ons bij de knowhow met betrekking tot het meten van 'toestandsangst' binnen de psychologie. De respondenten in het kwantitatief luik van het onderzoek werden gevraagd zich voor te stellen hoe ze zich zouden voelen 's avonds en alleen op de drie geselecteerde plaatsen op hun campus, geconcretiseerd met drie duidelijke foto's van de plaats in kwestie²⁸⁸. Het werken met foto's trekt de onderliggende filosofie van deze alternatieve operationalisering verder door; het contextualiseert de bevraging op een concrete wijze en brengt 'angst voor criminaliteit' letterlijk in beeld in "a real setting in which (...) respondents had firsthand experience with the site" (Fisher & Nasar, 1995:222). Ook Fisher & Nasar (1995) integreren in hun meetinstrumenten foto's vanuit de overtuiging dat "(...) there is almost certainly no way to fully capture the variety and subtlety of (...) effects without the use of photographic reproductions of scenes or better yet actual field measurements" (Warr, 1990:905; Fisher & Nasar, 1995:222).

²⁸⁸ De precieze instructie voorafgaand aan de aangeboden foto's (zie bijlage bij dit deel), luidt als volgt: "Nu volgen nog enkele vragen over veiligheid. Hieronder vindt u drie foto's van plaatsen hier in de omgeving, telkens met een aantal uitspraken. Lees iedere uitspraak door en zet dan een kringetje om het cijfer rechts van die uitspraak om daarmee aan te geven hoe u zich zou voelen indien u op de plaats van de foto, 's avonds, alleen bent" (Pleysier e.a., 2004b).

Elk van de drie foto's wordt gevolgd door een vragenbatterij; hiervoor maken we gebruik van een verkorte versie van de toestandsangst schaal uit de *Zelf-Beoordelingsvragenlijst* (ZBV), een Nederlandse variant van de *Spielberger State-Trait Anxiety Inventory* (van der Ploeg, 2000)²⁸⁹. In deel 4 citeerden we reeds uit de handleiding van de ZBV om de voornaamste uitgangspunten van de 'trait'/state angsttheorie te verduidelijken. In de handleiding lezen we verder dat met betrekking tot de toestandsangst vragen, de instructies, afhankelijk van het belang en het doel van het onderzoek, kunnen worden aangepast om het niveau van toestandsangst te bepalen voor een specifieke situatie of een bepaald tijdsinterval. De voorbeelden die hierbij gegeven worden situeren zich eerder binnen het psychologische domein - 'tijdens de groepstherapiezitting', 'in een situatie waarin u bang bent om te vallen', 'bij het doen van die taak'; 'vandaag', 'het afgelopen uur' - maar hierin een vertaling zien naar ons toepassingsgebied, 'afhankelijk van het belang en het doel van het onderzoek', vraagt naar onze mening weinig verbeelding. Verder wordt gezegd, en dit is niet onbelangrijk, dat bij herhaalde metingen (bijvoorbeeld verschillende situaties) ook verkorte versies van de toestandsangst schaal kunnen worden aangeboden. "Ook met vier of vijf toestandsangst vragen kan een valide indicatie worden verkregen van dat niveau van angst" (van der Ploeg, 2000:9)²⁹⁰.

In ons campusonderzoek wordt een verkorte schaal, bestaande uit zes items, gebruikt en aangeboden na elk van de drie foto's. Voor de selectie van deze items houden we ons, conform de handleiding, aan de voorgestelde items voor een verkorte itemschaal: 'ik voel me kalm' (item 1), 'ik ben gespannen' (item 3), 'ik voel me aangenaam' (item 10), 'ik voel me nerveus' (item 12), 'ik ben ontspannen' (item 15), en 'ik maak me zorgen' (item 17). Aangezien de originele antwoordcategorieën ('geheel niet, een beetje, tamelijk veel, zeer veel') naar onze mening niet perfect aansluiten bij de aangeboden items, wordt een alternatieve, maar gelijkende antwoordschaal gebruikt ('helemaal niet, een beetje, enigszins, nogal, heel erg'). Tenslotte is bij de keuze voor bovenstaande zes items er ook voor gezorgd dat de schaal gebalanceerd bleef, wat naast de gekende voordelen van een gebalanceerde schaal (zie o.a. Billiet, 1993; Billiet & Waage, 2001), ons in staat stelt te controleren voor volgzzaamheidsbias. Voor een exploratieve illustratie van het meten en modelleren van volgzzaamheid op basis van dit onderzoek en het hier gebruikte 'angst voor criminaliteit' meetinstrument verwijzen we naar Pleysier e.a. (2003a).

²⁸⁹ We herhalen dat tot op heden, en bij ons weten, in de 'angst voor criminaliteit' onderzoekstraditie enkel door Vitelli & Endler (1993) daadwerkelijk gebruik werd gemaakt van toestandsangst metingen. Zij benutten van de 'state anxiety' variant van de *Endler Multidimensional Anxiety Scales* (EMAS-S): "As a measure of situation-specific fear of crime, the autonomic-emotional subscale of the EMAS-state measure (EMAS-S; Endler et al, 1991) was used in the appraisal of state anxiety in the specific risk situations of the second study" (Vitelli & Endler, 1993:81).

²⁹⁰ Dit wordt nog verder aangevuld: "De onderzoeker zal op basis van de beschikbare gegevens in de handleiding een keuze moeten maken. De voorkeur gaat daarbij uit naar het maken van een keuze uit de items: 1, 3, 5, 10, 12, 15, 16, 17, en 20. Wel dient er voor te worden gezorgd dat een redelijk evenwicht ontstaat in positief en negatief geformuleerde items" (van der Ploeg, 2000:9). Met betrekking tot die herhaalde metingen wordt nog gezegd dat deze ook kunnen "plaatsvinden met dezelfde (ongewijzigde) en met verschillende (gewijzigde) instructies (bijvoorbeeld: 'Hoe voelde u zich vòòr de taak?', 'Hoe voelt u zich bij deel x van de taak?', 'Hoe voelt u zich op dit moment?'). Steeds zal in de instructies de precieze periode of situatie, die met het antwoord te maken heeft, moeten worden genoemd" (van der Ploeg, 2000:9).

De drie, op basis van het kwalitatieve onderzoek geselecteerde *fear spots* zijn de 'tunnel onder de ringweg' (zie foto 1 in bijlage), het 'eerste deel van de Kapeldreef' (zie foto 2 in bijlage), en het 'steegje achter het GB supermarkt' (zie foto 3 in bijlage). In het kwantitatieve luik wordt de mate van 'angst voor criminaliteit' bij studenten op deze drie plaatsen bepaald; hiertoe werden de zes items van de verkorte toestandsangst schaal gesommeerd tot één totaalscore - 'toestandsangst' - per fear spot (min. score=6, max. score=30)²⁹¹. Respondenten die aangaven de plaats op de foto niet te herkennen, werden uit de analyse weggelaten; voor foto 1 waren dit 10 respondenten, voor foto 2 slechts 1 respondent, en voor foto 3 22 respondenten, wat een bevestiging is van het feit dat de geselecteerde plaatsen gekend zijn bij de grote meerderheid van de studenten²⁹².

Tabel 8 hieronder geeft de gemiddelden van de gesommeerde toestandsangst schalen, voor de drie foto's of *fear spots*, opgesplitst naar geslacht. Uit de tabel leiden we twee zaken af. Vooreerst vinden we, afhankelijk van de plaats, een differentieel angstniveau terug: foto 1 (de tunnel) genereert blijkbaar gemiddeld meer angst dan foto 3 (het steegje achter de GB), en foto 3 genereert op zijn beurt meer angst dan foto 2 (Kapeldreef) dit doet. Deze volgorde blijft overigens ook intact wanneer we opsplitsen voor geslacht. Een tweede conclusie uit de tabel is dat in onze steekproef, ongeacht de situatie of de plaats, vrouwelijke studenten zich blijkbaar gemiddeld angstiger voelen dan hun mannelijke collega's.

TABEL 8: Gemiddeld toestandsangst niveau voor de drie geselecteerde *fear spots* (*n* tussen haakjes) (Bron: Pleysier e.a., 2004b:50)

	gemiddelde mannen	gemiddelde vrouwen	gemiddelde totaal
Foto 1	12.97 (67)	18.60 (47)	15.29 (114)
Foto 2	9.68 (74)	17.39 (46)	12.63 (120)
Foto 3	12.02 (60)	18.13 (39)	14.42 (99)

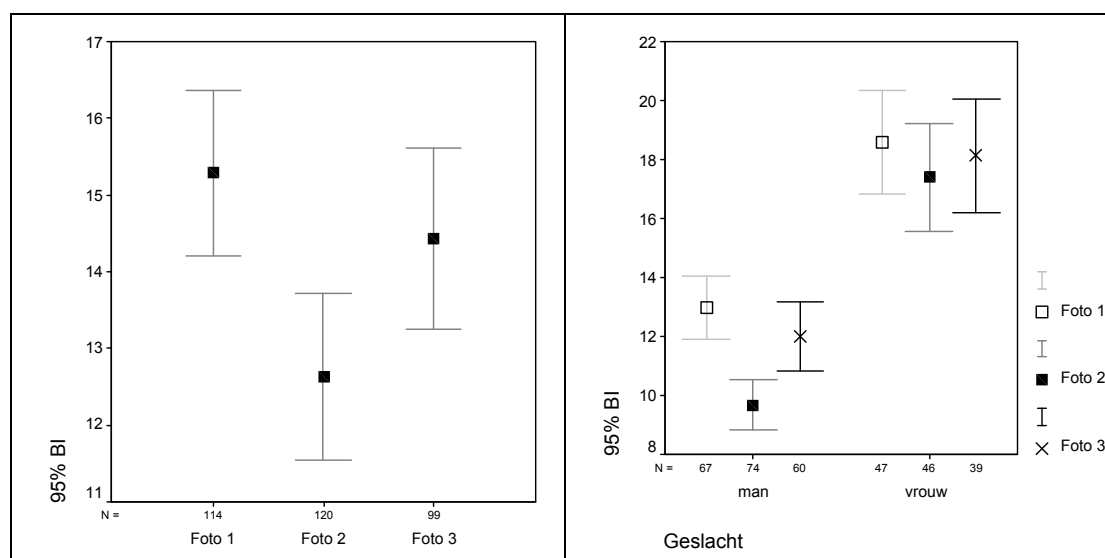
Alvorens we wat dieper ingaan op de waarde en betekenis van deze observaties, wordt de statistische houdbaarheid, en veralgemeenbaarheid, ervan kort onderzocht. In figuur 16 worden de gemiddelde angstniveau's opnieuw, ditmaal visueel,

²⁹¹ Aan deze sommatie ging voor elke aangeboden *fear spot* of situatie een factoranalyse vooraf, die in de drie gevallen aangaf (zowel Eigenwaarde als scree-plot criterium) dat achter de zes toestandsangst-items inderdaad telkens één achterliggend concept lag.

²⁹² Voor de volledigheid geven we nog mee dat ook werd gevraagd of de studenten op deze plaatsen ooit daadwerkelijk bedreigd of lastig gevallen werden; in de tunnel (foto 1) was dat voor niemand het geval, in de Kapeldreef (foto 2) zeggen drie studenten dat ze ooit bedreigd of lastig gevallen werden, en voor het steegje achter de GB supermarkt (foto 3) was dit voor één student ooit het geval. Deze vier studenten waren vrouwen.

voorgesteld, met rond het gemiddelde telkens het 95% betrouwbaarheidsinterval²⁹³. De figuur links illustreert visueel dat de gemiddelde angst die studenten ervaren op plaats 1, de tunnel, hoger is dan op plaats 3, het steegje aan de achterzijde van de GB. Aangezien echter de betrouwbaarheidsintervallen rond deze gemiddelden elkaar overlappen, moeten we besluiten dat studenten op plaats 1 blijkbaar niet (significant) meer 'angst voor criminaliteit' hebben dan op plaats 3. Hetzelfde kan gezegd worden voor een vergelijking tussen plaats 3 (het steegje) en plaats 2 (de Kapeldreef); studenten in onze steekproef lijken zich angstiger te voelen op plaats 3, maar dit verschil is, gezien het overlappen van de betrouwbaarheidsintervallen, wederom niet significant. Uiteindelijk is het enkel de gemiddeld hogere 'angst voor criminaliteit' die ervaren wordt op plaats 1 (de tunnel) in vergelijking tot plaats 2 (de Kapeldreef), die statistisch overeind blijft; hier overlappen de betrouwbaarheidsintervallen niet.

FIGUUR 16: Gemiddeld toestandsangst niveau voor de drie *fear spots* (links), en opgesplitst naar geslacht (rechts) (Bron: Pleysier e.a., 2004b:51)

Wanneer deze figuur wordt opgesplitst naar geslacht (rechts), dan blijkt opnieuw dat de vrouwelijke studenten zich in vergelijking tot hun mannelijke collega's ogenschijnlijk angstiger voelen op elk van de drie *fear spots*. Deze verschillen in het gemiddelde angstniveau voor mannen en vrouwen zijn bovendien duidelijk significant, ondanks de bredere betrouwbaarheidsintervallen rond de 'vrouwelijke'

²⁹³ Het spreekt voor zich dat het gebruik van betrouwbaarheidsintervallen of statistische tests, wanneer bij de representativiteit van de steekproef en het *ad random* karakter van de non respons vragen rijzen (zie eerder), niet zonder problemen is. Anderzijds gaat het er ons hier ook niet om absolute cijfers of gemiddelden te veralgemenen naar een populatie toe, maar om een relatieve vergelijking tussen de 'angst voor criminaliteit' scores in drie verschillende situaties of plaatsen. Hierbij gaan we er enigszins van uit dat deze relatieve verhoudingen niet zozeer beïnvloed worden door steekproeffluctuaties of problemen met de representativiteit, al is deze aanname niet waterdicht en blijft enige bescheidenheid bij de interpretatie aangewezen.

gemiddelden - te wijten aan de kleinere absolute aantallen. De figuur maakt eveneens zichtbaar dat, alhoewel de gemiddelde toestandsangst voor de vrouwen op deze drie plaatsen wel de eerder gemelde, algemene rangorde respecteert (plaats 2 < plaats 3 < plaats 1), de betrouwbaarheidsintervallen elkaar steeds overlappen. Voor de mannelijke studenten vinden we dit keer een significant verschil tussen plaats 1 en 2, en plaats 2 en 3, in de richting die overeenkomt met de eerdere, algemene resultaten. Mannelijke studenten rapporteren (significant) minder 'angst voor criminaliteit' op plaats 2, de Kapeldreef, in vergelijking zowel met plaats 1, de tunnel, als met plaats 3, het steegje. De resultaten van een variantie analyse lopen overigens parallel met bovenstaande bevindingen; de globale *F*-toets geeft aan dat de gemiddelde angstscores voor de drie plaatsen significant van elkaar verschillen. In tweede orde werden paarsgewijze vergelijkingen op de gemiddelden uitgevoerd²⁹⁴; ook hier constateren we dat de studenten zich gemiddeld significant angstiger voelen op de plaats van foto 1, de tunnel, dan op plaats 2, de Kapeldreef ($t(110)=5.734$; $p<0.017$). De gemiddelde toestandsangst die ervaren wordt op plaats 1 en 3, het steegje, verschilt niet op significante wijze ($t(94)=0.992$; $p=0.324$), maar tussen plaats 2 en 3 dan weer wel ($t(96)=4.311$; $p<0.017$). Uit deze analyse blijkt met andere woorden dat studenten toch significant meer 'angst voor criminaliteit' schijnen te ervaren in het steegje achter het warenhuis, dan op de Kapeldreef, wat op basis van figuur 16 enkel voor de mannen het geval leek te zijn. Tot slot bevestigt een ANCOVA (covariantie analyse) ook wat figuur 16 reeds duidelijk maakt; 'geslacht' heeft op de gemiddelde toestandsangst scores een significant effect, en dit in de verwachte richting: vrouwelijke studenten hebben globaal genomen op de drie plaatsen meer 'angst voor criminaliteit' dan hun mannelijke collega's.

Op inhoudelijk vlak volgen de resultaten van ons empirisch onderzoek op de campus Arenberg grotendeels de conclusies van Fisher & Nasar (1995); "fear spots at the microlevel do exist, and their physical characteristics include lack of prospect, much concealment for potential offenders to hide and wait for a potential victim, and lack of escape due to closed-in pathways or dead ends" (Fisher & Nasar, 1995:232). In het literatuuroverzicht in deel 3 kwam dit reeds ter sprake; het individu screent, bewust of onbewust, voorafgaand aan en tijdens het betreden van een bepaalde plaats de omgeving, en evalueert, mede op basis van deze screening of zijn situatie een potentiële dreiging inhoudt. Omgevingsgerelateerde aanwijzingen en zogenaamde *incivilities* in de omgeving scheppen onzekerheid en sturen hierdoor mee de evaluatie van de situatie waarin men zich bevindt; blinde hoeken en donkere nissen, matige verlichting, kronkelende paadjes en beplanting,... stuk voor stuk karakteristieke kenmerken van een campus, verminderen het overzicht - en de controle - dat men van een bepaalde omgeving heeft, en kunnen op die manier de perceptie opwekken dat een potentiële bedreiging op die plaats groter is, en zo angstinducerend werken. Deze cognitieve evaluatie van de omgeving als bedreigend

²⁹⁴ Om de kans op type I fouten door herhaald testen kleiner dan 0.05 te houden, en kanskapitalisatie tegen te gaan, werd in navolging van Fisher & Nasar (1995) gecorrigeerd via de *Bonferroni inequality* methode. Dit houdt in dat het *alpha* niveau bij de paarsgewijze testen gedeeld wordt door het aantal paren. In ons geval, met drie gemiddelden en dus drie te testen paren, wordt als significantieniveau voor deze vergelijkingen $0.05/3=0.017$ gehanteerd. Overigens werd ook steeds de non-parametrische variant berekend, en kwamen we zonder uitzonderingen tot identieke conclusies.

of gevaarlijk, hangt op een logische - doch niet noodzakelijke - manier samen met de angstervaring op die plaats; "(i)t is logically impossible to be afraid but not to judge the situation as threatening" (Gabriel & Greve, 2003:602). Uiteraard is hierbij steeds enige nuance noodzakelijk; vooreerst reageert niet iedereen op dezelfde manier op bepaalde 'objectieve' kenmerken of *cues* in de omgeving. Zo is het niet ondenkbeeldig dat bijvoorbeeld individuen die 'van nature' angstiger - 'angst als dispositie' - of onzekerder zijn, ook waakzamer en sneller gealarmeerd zullen zijn door bepaalde *cues*; zij 'lezen' of screenen de omgeving anders dan iemand met een hogere angstdrempel of lagere angstdispositie. Ook dit slaat opnieuw op de eerder besproken relatie tussen toestandsangst en 'angst als dispositie': "(a)s (dispositional) fear of crime increases, so does, *ceteris paribus*, the probability that certain situations will evoke fear of crime (as a state)" (Gabriel & Greve, 2003:602).

Maar ook op methodologisch vlak valt één en ander te concluderen uit dit onderzoek, al is de aanzet inhoudelijk: in overeenstemming met de literatuur constateren we ook in ons onderzoek dat vrouwen, meer bepaald vrouwelijke studenten, op de drie bevraagde plaatsen op de campus, in vergelijking met de mannelijke studenten, opvallend meer 'angst voor criminaliteit' rapporteren. We zijn ons er echter ten volle van bewust dat de setting van het onderzoek, de selectie van de drie *fear spots*, met de bijhorende foto's, en bijgevolg ook het meetinstrument voor het meten van 'angst voor criminaliteit', voor vrouwen en mannen differentiële connotaties en gevoelens oproept. Immers, we kunnen niet uitsluiten dat de centrale stelling uit het onderzoek van Fisher & Sloan (2003) ook in ons onderzoek een belangrijke rol speelt: "College women's fear of rape is an inseparable companion of fear of other offenses while on campus during the day and at night. We (...) found that women's fear of rape shadows their fear of other offenses, principally those involving face-to-face contact between victims and offenders" (Fisher & Sloan, 2003:651; zie ook Ferraro, 1996; Madriz, 1997). Incidenten kunnen dit gegeven bovendien aanzienlijk versterken; of het nu gaat om een met de realiteit strokende weergave van bepaalde feiten, of om zogenaamde *urban myths*, de perceptie en het imago van een bepaalde plaats kan aanzienlijke schade oplopen²⁹⁵. Zo heeft de campus Arenberg in het verleden enkele aanrandingen of pogingen tot aanranding gekend; onder meer naar aanleiding van deze feiten is besloten om op verschillende plaatsen op de campus SOS-palen te plaatsen (ondermeer in de Kapeldreef, zie foto 2 in bijlage)²⁹⁶. Deze specifieke

²⁹⁵ Immers, "(...) a good deal of research suggests that *hearing* about events (via the mass media or interpersonal communication) and *knowing* victims play stronger roles in raising public perceptions of risk" (Jackson, 2008; zie o.a. ook Skogan & Maxfield, 1981; Covington & Taylor, 1991; LaGrange, Ferraro & Supancic, 1992; Ferraro, 1995; Chirico e.a., 1997).

²⁹⁶ Alhoewel deze (preventieve) maatregel, althans in intentie, een criminaliteitsreducerende ingreep betreft, kan dit met betrekking tot 'angst voor criminaliteit' juist contraproductief werken: immers, "by creating the image of a crime-ridden environment, public anxiety may be increased" (Mawby & Simmonds, 2004:81). Ook Gabriel & Greve (2003) illustreren dit op treffende wijze met een praktisch voorbeeld: ze stellen vast dat ondergrondse parkeergarages in toenemende mate parkeerplaatsen voor vrouwen reserveren nabij de in- en uitgangen van de garage. Alhoewel men kan aannemen dat een bordje *Reserved for Women Drivers* in staat is om vrouwen die zich ongemakkelijk voelen bij het ondergronds parkeren, enigszins gerust te stellen, is het, aldus Gabriel & Greve (2003) "(...) also conceivable that reading such a sign might worry women (or men) who had not previously perceived any risk, but who are now reminded that car parks are 'dangerous places'" (Gabriel & Greve, 2003:605). Ze voegen er nog aan toe, en ook dit is hier relevant, dat "(...) the same cue may either *trigger* or *allay* fear - depending on the individual's affective-cognitive state before exposure to the cue" (Gabriel & Greve, 2003:605).

context maakt met andere woorden dat het concept 'angst voor criminaliteit', maar ook de meting ervan, voor vrouwelijke studenten een andere betekenis of connotatie heeft dan voor mannen. Dit klinkt bekend; het impliceert immers dat geslacht een *violator* zou kunnen zijn voor de assumptie van meetinvariantie bij de 'angst voor criminaliteit' meting. De steekproef in dit onderzoek (N=123) is echter onvoldoende groot om op een betrouwbare manier structurele vergelijkingmodellen te schatten en bijgevolg een toets van de meetinvariantie, zoals eerder in dit deel reeds beschreven, uit te voeren. Het voorbeeld illustreert evenwel wederom, wat ook de uitkomst van een dergelijke formele test zou zijn, hoe stijl en inhoud nauw verweven kunnen zijn, en ogenschijnlijke meetfouten ook relevante inhoudelijke en theoretische inzichten kunnen produceren.

Rest ons nog een eindconclusie bij dit campusonderzoek en onze eerste exploratie van een alternatief instrument voor het meten van 'angst voor criminaliteit'. Criminaliteit en onveiligheid op universitaire campussen zijn niet meteen pregnante, prioritair maatschappelijke problemen; ook bij ons is dit niet het geval, en in dit (kleinschalige) onderzoek zijn ook geen argumenten te vinden die hier wel voor pleiten. Het accent van dit onderzoek ligt elders: het specifiek kleinschalige karakter - in positieve betekenis - van dit soort onderzoek, gericht op het identificeren van geografisch duidelijk aanwijsbare, en gekende *fear spots*, levert voor het veiligheidsbeleid van een lokaliteit, in casu een campus, onmiskenbaar relevante en bruikbare informatie aan. Het meten van 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst en het werken met foto's van zeer concrete plaatsen die een grote bekendheid genieten, heeft als voordeel dat 'angst voor criminaliteit' in beeld wordt gebracht in een setting waarmee de respondenten *firsthand experience* hebben (Fisher & Nasar, 1995; Warr, 2000b). Op een dergelijk detaillistische manier werken, levert niet alleen wetenschappelijk gezien waardevolle inzichten op, het kan een beleid ook bruikbare handvaten bieden; immers, "(d)ealing with the causes of feelings of insecurity requires a differentiated approach which is tailor-made for the local situation" (Lasthuizen e.a., 2004:218). Echter, de sterkte van dit soort onderzoek is meteen ook zijn zwakte; de contextuele inbedding van het onderzoek en de aangeboden stimuli - de foto's - voor het meten van 'angst voor criminaliteit', zijn onbruikbaar bij een breder, algemeen bevolkingsonderzoek. Ons tweede empirisch onderzoek, waarover in het onderstaande wordt gerapporteerd, is grootschaliger qua opzet en biedt hiervoor dan ook een alternatief. Farrall e.a. (1997) suggereren in hun 'methodologische suggesties voor toekomstig onderzoek' dat het meten van 'angst voor criminaliteit' baat heeft bij het aanbieden van fictieve, alledaagse situatieschetsen waarin respondenten zich kunnen verplaatsen en inleven. "This would help contextualize people's feelings about crime in their everyday lives" (Farrall e.a., 1997:675). Een belangrijke inspiratiebron hierbij, ook voor Farrall e.a. (1997; 2000), is het onderzoek van van der Wurff (1992; zie ook van der Wurff e.a., 1988; 1989) waarin situatieschetsen of vignetten worden gebruikt die, aldus van der Wurff, een 'redelijke dwarsdoorsnede vormen van de situaties die relevant zijn voor de onveiligheidsbeleving'. In wat volgt werken we dit verder uit.

5.3 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT' VERKLAREN

5.3.1 Verklaringen in de Veiligheidsmonitor

Eerder in dit deel werd bij het illustreren van de assumptie van cross-culturele invariantie gebruik gemaakt van een substantieel model voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit'; op basis van de Veiligheidsmonitor (VM1998) werd onderzocht of het afhankelijke concept, 'angst voor criminaliteit', en drie onafhankelijke concepten al dan niet differentieel functioneerden tussen Vlaamse en Waalse respondenten (Pauwels & Pleysier, 2003; 2005). Alhoewel de primaire doelstelling in hoofdzaak methodologisch van aard was, levert de implementatie van dergelijke 'oefeningen' in een substantieel verklaringsmodel ook een inhoudelijke meerwaarde op.

Het gehanteerde verklaringsmodel ligt immers in het verlengde van de in dit werk naar voor geschoven alternatieven voor het etiologische 'angst voor criminaliteit' onderzoek van de toekomst. Het is geïnspireerd en ent zich op de sociale desorganisatietheorie en - een gemodereerde versie van - Wilson en Kelling's *Broken Windows* paradigma. Hierbij, maar dit is genoegzaam bekend, leiden fysieke en sociale *incivilities* in de onmiddellijke omgeving tot ergernis, en de perceptie dat orde en sociale controle, zowel formeel als informeel, verdwenen zijn. Een dergelijke perceptie riskeert het gevaar een vicieuze cirkel in beweging te zetten: individuen wantrouwen hun sociale omgeving, voelen zich angstig en trekken zich terug uit de publieke ruimte; die loopt leeg en ontvolkt verder, wat wederom het wantrouwen, onbehagen en angst aanscherpt,... (Markowitz e.a., 2001; Adams & Serpe, 2000; Taylor, 1996). Onze analyse onderscheidt zich echter ook in fundamenteel opzicht van het sociale desorganisatieperspectief; studies binnen deze traditie oriënteren zich immers in hoofdzaak op de mate waarin structurele buurtkenmerken zoals mobiliteit, achterstelling, heterogeniteit,... een invloed uitoefenen op informele controleprocessen, gemeten op een geaggregeerd niveau (de buurt), en zo op indirecte wijze inzicht bieden in de ongelijke verdeling van criminaliteit en 'angst voor criminaliteit' (Maas-de Waal & Wittebrood, 2002; Pauwels, 2002). Op die manier worden zowel binnen de sociale desorganisatietheorie als het *Broken Windows* paradigma buurtproblemen en verloedering op indirecte wijze in verband gebracht met 'angst voor criminaliteit'; onze invalshoek verschilt hiervan omdat we ons concentreren op individuele percepties en dus 'subjectieve' evaluaties van de buurt die *de facto* uiteraard niet kunnen worden gelijkgesteld met 'objectieve' indicatoren²⁹⁷.

²⁹⁷ Overigens waarschuwen we eerder reeds voor het potentieel gevaar van een al te letterlijke interpretatie van het *Broken Windows* model; "(w)hat appears at first sight is a relatively altruistic strategy to prevent neighbourhood decline, turns out, on closer inspection, to be the cleaning up of one area at the expense of other less well-endowed ones. It provides a clear rationale for writing of poorer areas as 'unreclaimable', while identifying vagrants, drunks and disenfranchised youth as the instigators rather than the victims of neighbourhood decline and economic change. (...) It is, no doubt, attractive to those who want to write off deprived inner-city areas and who think that marginal

Het spreekt voor zich dat we in ons verklarend model wat betreft de keuze van de concepten en de operationalisering ervan, afhankelijk zijn van wat de Veiligheidsmonitor op dat vlak te bieden heeft. Dit geldt voor het afhankelijke concept, 'angst voor criminaliteit', maar uiteraard evenzeer voor de benutte onafhankelijke en verklarende concepten. Over de operationalisering van het concept 'angst voor criminaliteit' binnen klassieke crime en victim surveys zoals de Veiligheidsmonitor is binnen dit werk ondertussen voldoende gezegd. Evenmin bevat de doorsnee slachtofferenquête een rijk aanbod aan concepten om theoretisch en inhoudelijk relevante verklaringsmodellen op te bouwen. Dergelijke surveys zijn vooreerst ontstaan in een tijdsperiode waar conceptuele bekommernissen en gedegen operationalisering bij de ontwikkeling van het instrument niet bovenaan de agenda stonden. Het beleidsgeoriënteerde karakter en het bewaren en bewaken van de tijdsreeksen die men wenst op te stellen, maakt dat hier tot op heden relatief weinig aan veranderd is. Verder zijn slachtofferenquêtes er uiteraard in de eerste plaats op gericht om een, ten aanzien van de criminaliteitsstatistieken aanvullend beeld te krijgen van het slachtofferschap, en de daarmee samenhangende *dark number* problematiek, van verschillende vormen van criminaliteit. Er is in dit soort onderzoek eenvoudigweg onvoldoende ruimte om vernieuwende voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit' verklarende concepten, op te nemen. De constructie van een theoretisch verklaringsmodel is bij dergelijke secundaire analyses met andere woorden, zowel langs afhankelijke als onafhankelijke zijde, gebonden aan wat het instrument in kwestie te bieden heeft.

Ondanks bovenstaande bedenkingen kan men in de Veiligheidsmonitor voor alle concepten in het model, zowel langs afhankelijke als onafhankelijke zijde, aan de hand van verschillende indicatoren latente constructen samenstellen. Aan afhankelijke zijde wordt 'angst voor criminaliteit' in de Veiligheidsmonitor gemeten middels 4 indicatoren; de onafhankelijke concepten in ons model peilen naar gepercipieerde buurtproblemen en dreiging in de buurt, en de perceptie van de aanwezigheid van formele sociale controle in de buurt. Uit de module 'buurtproblemen' werden de dimensies 'verloedering' en 'dreiging' opgenomen; 'verloedering' wordt geoperationaliseerd aan de hand van twee items die peilen naar de frequentie van het voorkomen van 'rommel op straat' en 'hondenpoep op straat'. 'Dreiging' is een op basis van vier items samengesteld concept waarin gepeild wordt naar het voorkomen van 'geweld', 'bedreiging', 'dronken mensen op straat', en 'vrouwen en mannen worden lastig gevallen op straat'. Tenslotte wordt de aan- of afwezigheid van formele sociale controle in de buurt geoperationaliseerd aan de hand van vijf items uit de module 'politiefunctie'eren'; 'in deze buurt hebben de politiediensten geen contact met de bewoners', 'de politiediensten kennen de veiligheidsproblemen in deze gemeente onvoldoende', 'de politiediensten pakken de criminaliteit in deze gemeenten onvoldoende aan', 'de politiediensten komen hier

populations do not deserve the same safeguards as the rest of the population (...)” (Matthews, 1992:43; Herbert, 2001).

niet', en 'de politiediensten besteden teveel tijd aan allerlei administratieve taken' (Pauwels & Pleysier, 2003; 2005)²⁹⁸.

In figuur 7, eerder in dit deel reeds opgenomen, is het structurele equatiemodel voor het toetsen van dit conceptueel model opgenomen. Het model is, zowel met betrekking tot het afhankelijke concept als de drie onafhankelijke concepten, volstrekt cross-cultureel invariant tussen Vlaamse en Waalse respondenten; ook de effectparameters die de invloed van de drie onafhankelijke concepten - 'verloedering', 'dreiging' en 'afwezigheid van de politie' - op 'angst voor criminaliteit' schatten, verschillen niet significant tussen beide taalgroepen. Hun bijdrage in de verklaring van 'angst voor criminaliteit' is aanzienlijk; naar analogie met een klassieke regressieanalyse, kunnen we stellen dat 'percepties van dreiging', 'verloedering' en 'afwezigheid van de politie in de buurt', in staat zijn om 43 procent ($R^2=.43$) van de verklaarde variantie in het afhankelijke concept 'angst voor criminaliteit' te verklaren. Hierbij blijkt evenwel de 'perceptie van dreiging in de buurt' het meest doorslaggevend; daarna volgen de 'perceptie van een afwezige politie', en 'percepties van verloedering in de buurt'.

We benadrukken evenwel nogmaals dat het hier gaat om 'percepties van', wat niet noodzakelijk overeenstemt met een objectieve realiteit. Een objectieve realiteit dient uiteraard steeds gepercipieerd te worden wil het een effect ressorteren op de individuele 'angst voor criminaliteit'. In dat opzicht is het peilen naar de perceptie bij burgers ten aanzien van hun fysieke en sociale omgeving ook meer dan een alternatief voor een contextuele analyse waarbij de effecten van buurtkenmerken via een multilevel design kunnen worden gemeten (Vowell & Howell, 1999). Uit het rationaliteitsdebat onthouden we dat emotionele reacties zoals 'angst voor criminaliteit' niet zijn terug te brengen tot objectieve en rationele afwegingen van bepaalde kansen. "There is no sense, therefore, in trying to determine whether they are proportionate or disproportionate to the real dangers and the objective risks of victimization" (Fattah, 1993:45). Immers, ongeacht enige overeenstemming met een objectieve realiteit *out there*, geldt ook hier dat "if men define situations as real, they are real in their consequences" (Thomas & Thomas, 1928; geciteerd in Ferraro, 1995:11).

5.3.2 'Angst voor criminaliteit' breder bekeken

Het etiologisch onderzoek naar de oorzaken van 'angst voor criminaliteit' waarbij beroep wordt gedaan op de klassieke, grootschalige crime en victim surveys zit gedrongen in het strakke keurslijf eigen aan dergelijke bevestigingen. Wanneer hierboven, op basis van wat de Veiligheidsmonitor te bieden heeft, wordt gezocht naar een theoretische relevant, sociaal-psychologisch verklaringsmodel, dan wordt

²⁹⁸ De items die worden gebruikt voor het meten van 'verloedering' en 'dreiging' kunnen worden beantwoord met 'vaak', 'soms', 'bijna nooit of nooit'. De items voor de 'afwezigheid van de politie' worden gevolgd met de 5-punten antwoordschaal ('helemaal eens', 'eerder eens', 'noch eens, noch oneens', 'eerder oneens', en 'helemaal oneens').

men al snel geconfronteerd met de keerzijde en beperkingen van het instrument. Vernieuwend etiologisch onderzoek, als een theoretisch onderbouwde zoektocht naar een beter inzicht in de achtergronden van 'angst voor criminaliteit', kan en mag zich niet beperken tot het aanwezige arsenaal aan grootschalige slachtofferenquêtes zoals de Veiligheidsmonitor. Het heeft nood aan empirisch onderzoek waarbij nieuwe en alternatieve operationaliseringën voor 'angst voor criminaliteit' worden gecombineerd met theoretisch onderbouwde verklaringsmodellen. De in deel 4 beschreven 'krachtlijnen voor een alternatief verklaringsmodel' zijn slechts realiseerbaar wanneer men de traditionele en vertrouwde surveys links laat liggen, en investeert in eigen, daartoe ontworpen empirisch onderzoek.

Het onderzoek 'Buurttevredenheid' (N=1473) is een dergelijk onderzoek²⁹⁹. Het stelt ons enerzijds in staat om met het ontwikkelde instrument voor het meten van 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst, zoals het hierboven in het 'campusonderzoek' reeds werd gepresenteerd, op een bredere schaal te experimenteren; anderzijds geeft een eigen onderzoek ons ook *carte blanche* wat betreft de constructie van een theoretisch onderbouwd sociaal-psychologisch model, en het opnemen van relevante concepten, voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit'. Overigens bevindt een dergelijke alternatieve empirisch studie zich uiteraard niet in een vacuüm, maar verhoudt het zich wel degelijk tot de bestaande, klassieke instrumenten voor het meten, analyseren en verklaren van 'angst voor criminaliteit'. Met Vanderveen (2006) drukten we immer eerder reeds de hoop uit dat nieuwe instrumenten en *state of the art* methodologische inzichten, ontwikkeld in dergelijke alternatieve studies, ook met mondjesmaat hun weg en toepassing kunnen vinden binnen de klassieke en gekende crime en victim surveys.

OPERATIONALISERING VAN 'ANGST VOOR CRIMINALITEIT'

In ons onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' bij bewoners van de universiteitscampus Arenberg, is bewust voorbij gegaan aan de klassieke, uit crime en victim surveys gekende operationaliseringën van het afhankelijke concept 'angst voor criminaliteit', en werd geëxperimenteerd met een alternatief meetinstrument. Dit instrument kwam niet uit de lucht gevallen, maar is het logische resultaat van fundamenteel conceptueel en consequent denken, waarbij Ferraro's (1995) definitie het vertrekpunt was. Het instrument is opgebouwd rond twee essentiële punten; vooreerst, en dit zeiden we reeds, is het vreemd vast te stellen dat deze onderzoekstraditie zich in het verleden voor het operationaliseren van haar centrale concept 'angst voor criminaliteit', niet of nauwelijks heeft laten inspireren op de kennis en knowhow met betrekking tot het meten van 'toestandsangst' binnen de psychologie. Voor de bevraging van 'angst voor criminaliteit' op de campus werd een verkorte versie van de ZBV toestandsangst schaal aangeboden. Een tweede punt is hier impliciet mee verbonden; het meten van 'angst voor criminaliteit' gebeurt best door het instrument te concretiseren en te contextualiseren aan de hand van -

²⁹⁹ Voor een omstandige beschrijving van het onderzoek 'Buurttevredenheid', de onderzoeksopzet en dataverzameling, verwijzen we naar de proloog aan het begin van dit deel.

beschrijvingen van - alledaagse of herkenbare situaties of gebeurtenissen (Farrall e.a., 1997; 2000; van der Wurff e.a., 1988; 1989; Bilsky, 2003; Vanderveen, 2006). In het campusonderzoek betoogden we dat zulks nauwelijks beter kan dan door het aanbieden van foto's van voor respondenten herkenbare plaatsen als stimuli (Fisher & Nasar, 19995; Warr, 1990).

Het gebruik en de meerwaarde van foto's als stimuli bij het meten van 'angst voor criminaliteit' is echter beperkt tot kleinschalig en contextueel onderzoek, en verliest uiteraard zijn nut in een breder bevolkingsonderzoek waar het refereren aan een concrete en voor respondenten herkenbare plaats onmogelijk is. In grootschalig onderzoek is het werken met vignetten als stimuli bij de operationalisering van 'angst voor criminaliteit' een alternatief; het zijn fictieve situatieschetsen die niet meteen plaatsgebonden zijn maar vanuit een zekere herkenbaarheid niettemin respondenten helpen bij het contextualiseren van hun gevoel in een dergelijke situatie (Farrall e.a., 1997). "Vignettes (...) have the benefit of providing the measurement of complex phenomena in social contexts" (Farral e.a., 2000:403; van der Wurff, 1992; Vanderveen, 2006).

In het onderzoek van van der Wurff (1992; 1988) worden zes situaties geschetst waarvan wordt aangenomen dat deze een 'redelijke dwarsdoorsnede vormen van de situaties die relevant zijn voor de beleving van onveiligheid'; de situaties werden ook zo gekozen dat iedereen ze in principe wel eens 'zou kunnen meegemaakt hebben', of er zich in elk geval in kan verplaatsen (van der Wurff, 1988). Het zijn in die zin ook alledaagse situaties omdat nergens manifest en expliciet concrete dreigingen of vormen van criminaliteit worden vermeld. De situaties bevatten allemaal een zekere ambiguïteit en variëren in suggestiviteit, waarbij het telkens van het perspectief van de respondent afhangt, of er al dan niet een concrete dreiging of reëel gevaar in gezien wordt (van der Wurff, 1988:236).

TABEL 9: Zes situatieschetsen voor het meten van 'angst voor criminaliteit' bij van der Wurff (van der Wurff, 1992:61-62; van der Wurff e.a., 1988:236)³⁰⁰

Situatie 1. De Bel

Op een avond bent u alleen thuis. Het is al laat, als er bij u aan de deur gebeld wordt, terwijl u niemand verwacht.

Situatie 2. De auto

's Avonds gaat u de vuilnisbak buiten zetten. Iets verderop in de straat ziet u twee mannen rond een geparkeerde auto lopen. Als ze zien dat u naar ze kijkt, komen ze uw kant opgelopen.

Situatie 3. Naar een feestje

U bent uitgenodigd voor een feestje in een buurt die u nauwelijks kent. U gaat er in het begin van de avond met de bus naar toe. U stapt uit en moet dan nog een eindje lopen. U merkt ineens, dat u de weg kwijt bent. Een groepje jongemannen volgt u en begint vervelende opmerkingen tegen u te maken.

Situatie 4. De bushalte

U staat 's middags bij de dichtstbijzijnde bushalte, wanneer er een groepje jongens van zo'n jaar of 15-16 aankomt. Ze beginnen tegen de haltepaal te schoppen en gaan het wachthuisje bekladden.

Situatie 5. De telefoon

U gaat een avondje uit. Alles is klaar, en u staat op het punt om de deur uit te gaan, als de telefoon gaat. U neemt op, en zegt uw naam, maar aan de andere kant van de lijn hoort u slechts een onregelmatige ademhaling. U vraagt: "Wie is daar?"; men hangt op.

Situatie 6. Het café

U bent onderweg in een stad waar u nog nooit geweest bent. U moet even naar huis opbellen om te zeggen dat u wat later thuis zult zijn. Omdat u geen telefoon ziet, gaat u een café binnen om daar te bellen. Het blijkt dat het het stamcafé van een motorclub is.

Volgens van der Wurff (1992) kunnen ogenschijnlijk onschuldige situaties toch de betekenis van 'typisch angstwekkend' krijgen, en met name dit is hier van belang. Van der Wurff (1992) ziet een typisch angstwekkende situatie als een situatie "waarin iets vreemds en potentieel bedreigends gebeurt of waarin (gewantrouwe) onbekenden aanwezig zijn in een verder vertrouwde omgeving" (van der Wurff, 1992:109-110). Eerder werd betoogd, en dit sluit hierbij aan, dat 'angst voor criminaliteit' prospectief of anticipatorisch is, en dus draait om een perceptie, inschatting of verwachting van wat 'zou kunnen gebeuren' (Barbalet, 1998; Kuttschreuter & Wiegman, 1988). Op basis daarvan, en met het oog op onze eigen operationalisering, voegen we aan van der Wurff's (1992) invulling nog twee nuances toe: vooreerst is het niet zo dat er daadwerkelijk iets dient te 'gebeuren' om een bepaalde situatie als angstwekkend te bestempelen; vaak kan de perceptie van wat potentieel zou kunnen gebeuren reeds een angstwekkend potentieel hebben. Bovendien is dit, en dit is onze tweede nuance, misschien des te meer het geval

³⁰⁰ Naast deze aangeboden situaties peilde van der Wurff (1992) in een open vraag ook naar wat voor de respondenten situaties zijn waarin ze zich 'onveilig' voelen. Op deze manier werd onderzocht of de situaties die mensen uit zichzelf noemen, wel voldoende lijken op de zes concrete voorbeeldsituaties die in de vragenlijst gebruikt werden om 'angst voor criminaliteit' te meten (van der Wurff, 1992:108).

wanneer het juist niet om de eigen vertrouwde omgeving gaat, maar om een onbekende, onvertrouwde omgeving waarbij men zich niet meteen een gecontextualiseerd beeld kan vormen van de 'normale gang van zaken'.

De door van der Wurff (1992) gebruikte stimulus situaties worden in het eigen empirisch onderzoek deels overgenomen, en deels vanuit enkele pragmatisch georiënteerde bedenkingen aangepast. Situatie 1 ('de bel') wordt eveneens gebruikt, al sluiten we niet uit dat de situatie in de twee contrasterende wijken, waarvan één wijk in belangrijke mate bestaat uit hoogbouw, een verschillende impact heeft. Situatie 2 ('de auto') is eveneens bruikbaar, al geldt hierbij, misschien in mindere mate, ook de bovenstaande bemerking. Situatie 3 ('naar een feestje') is in essentie eveneens bruikbaar, al is naar ons aanvoelen een vereenvoudiging mogelijk zonder afbreuk te doen aan de situatie. Gezien 'het openbaar vervoer gebruiken' en 'naar een feestje gaan' niet meteen essentieel is voor de situatieschets, werden deze beide elementen weggelaten. Ook situatie 4 ('de bushalte') gaat uit van van der Wurff's (1992) eerder aangehaalde observatie; 'typisch angstwekkende situaties' gaan dikwijls gepaard met de aanwezigheid van (gewantrouwde) onbekenden, al dan niet in groep, waarvan men het gedrag niet goed kan inschatten. Situatie 5 ('de telefoon') en 6 ('het café') hebben een vrij specifiek karakter, en met name de laatste situatie kan om die reden bij (sommige) respondenten aanleiding geven tot het ervaren van deze situatie als (zeer) onrealistisch. We vervangen beide situaties door een situatie die nieuw is en zich concentreert op het beangstigende karakter van een confrontatie met een inbraak of het aantreffen van de eigen woning na een inbraak. Tabel 10 toont de situatiebeschrijvingen die in ons empirisch onderzoek werden opgenomen:

TABEL 10: Vijf situatieschetsen voor het meten van 'angst voor criminaliteit'

Situatie 1

Op een avond bent u alleen thuis. Het is al laat, als er bij u aan de deur gebeld wordt, terwijl u niemand verwacht.

Situatie 2

U staat overdag bij de dichtstbijzijnde bushalte, wanneer er een groepje jongens van zo'n jaar of 15-16 aankomt. Ze bewerken met messen de bank en beginnen het bushokje te bekladden.

Situatie 3

U gaat op bezoek bij vrienden in een buurt die u nauwelijks kent. Op zoek naar de juiste straat merkt u dat een groepje jongeren u volgt en vervelende opmerkingen begint te maken.

Situatie 4

U komt 's avonds thuis. Bijna thuis ziet u iets verder in de straat twee mannen rond een geparkeerde auto. Als ze zien dat u naar ze kijkt, komen ze uw kant opgelopen.

Situatie 5

U komt laat thuis. Bij uw thuiskomst staat de voordeur op een kier en merkt u aan de wanorde al snel dat er is ingebroken.

Van der Wurff (1992) biedt na elk van de zes stimuli situaties een reeks van acht vragen aan waarbij ondermeer gepeild wordt naar de mate waarin men zich onveilig zou voelen in de geschetste situatie, hoe groot men de kans acht op een vervelende afloop, in welk opzicht en hoe vervelend dit zou kunnen zijn, of men zich veiliger zou voelen in gezelschap, of men een dergelijke situatie al heeft meegemaakt, en of men zich toen effectief onveilig heeft gevoeld (van der Wurff, 1992:61-62). Deze vragen vertonen niet meteen een coherente structuur of samenhang, en zijn evenmin gericht op de constructie van een schaal. Het studentenonderzoek van Vanderveen (2006) naar 'angst voor criminaliteit' in de metro leunt in dat opzicht dichter aan bij de werkwijze die wij voorstaan: na het aanbieden van acht situatiebeschrijvingen worden door Vanderveen (2006) drie items aangeboden die aan de hand van eenzelfde antwoordschaal peilen naar de mate waarmee de studenten zich in de beschreven situatie bedreigd, veilig en rustig voelen.

De vijf in onze studie opgenomen situaties worden, net zoals dit in het campusonderzoek het geval was, gevolgd door de verkorte ZBV toestandsangst schaal met zes items: *'ik voel me kalm'*, *'ik ben gespannen'*, *'ik voel me aangenaam'*, *'ik voel me nerveus'*, *'ik ben ontspannen'*, en *'ik maak me zorgen'*, telkens met een vijf-punten antwoordschaal (*'helemaal niet, een beetje, enigszins, nogal, heel erg'*)³⁰¹. Het stelt ons in staat 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst in vijf verschillende situaties op een gedegen en consequente manier te meten.

In navolging van het campusonderzoek - als pretest voor deze studie - waar dezelfde toestandsangst schaal werd gebruikt na het aanbieden van foto's als stimuli, blijkt dat ook het aanbieden van situatieschetsen resulteert in een solide en intern consistente schaal voor het meten van toestandsangst. Voor elk van de vijf situatiebeschrijvingen en vervolgens aangeboden toestandsangst schaal komt bij een factoranalyse telkens één achterliggend concept als beste oplossing naar voor. De verklaarde variantie die het achterliggende concept 'toestandangst' uit de items weet te onttrekken, varieert voor de vijf situaties tussen 47.4% (situatie 5) en 67.3% (situatie 4); de Cronbach's alpha, als maat voor de interne consistentie van een schaal, varieert voor de vijf toestandsangst metingen van .776 (situatie 5) tot .902 (situatie 4)³⁰².

³⁰¹ Aan de zes toestandsangst items werden telkens nog drie bijkomende items toegevoegd, met name *'ik voel me veilig'*, *'ik erger me'* en *'ik ben kwaad'*; het eerste item vindt aansluiting bij een klassieke vraag naar de mate waarin men zich veilig of onveilig voelt in een bepaalde situatie (Vanderveen, 2006), en de twee volgende vragen zijn geïnspireerd op het onderzoek van Ditton e.a. (1999) die constateerden dat 'boos' zijn over een potentiële criminele dreiging of slachtofferschap vele malen meer gerapporteerd werd dan de klassieke 'angst' ervoor. In dat opzicht geven ze ook aan dat "(...) further research concentrating on the nature and meaning of victimisation-anger is strongly recommended" (Ditton e.a., 1999:98). Deze drie items werden op zo'n manier toegevoegd dat het gebalanceerde karakter van de itemset intact bleef. Tenslotte werd voor elk van de vijf situaties, aan de hand van dezelfde antwoordschaal, ook nog gevraagd in welke mate de respondent de beschreven situatieschets al dan niet herkenbaar vond.

³⁰² Een analyse van de betrouwbaarheid van deze schalen geeft aan dat slechts in één geval het weglaten van een bepaalde indicator de interne consistentie van de schalen kan verhogen; indien item 3 (*'ik voel me aangenaam'*) bij de toestandsangst meting van de tweede situatieschets zou worden weggelaten, dan stijgt de Cronbach's alpha waarde van .7796 (met zes items) naar .7918 (met vijf items). De minimale stijging duidt echter meteen op de beperkte relevantie van deze observatie. Eerder reeds duidden we op de relativiteit van de Cronbach's alpha maat die sterk afhankelijk is van

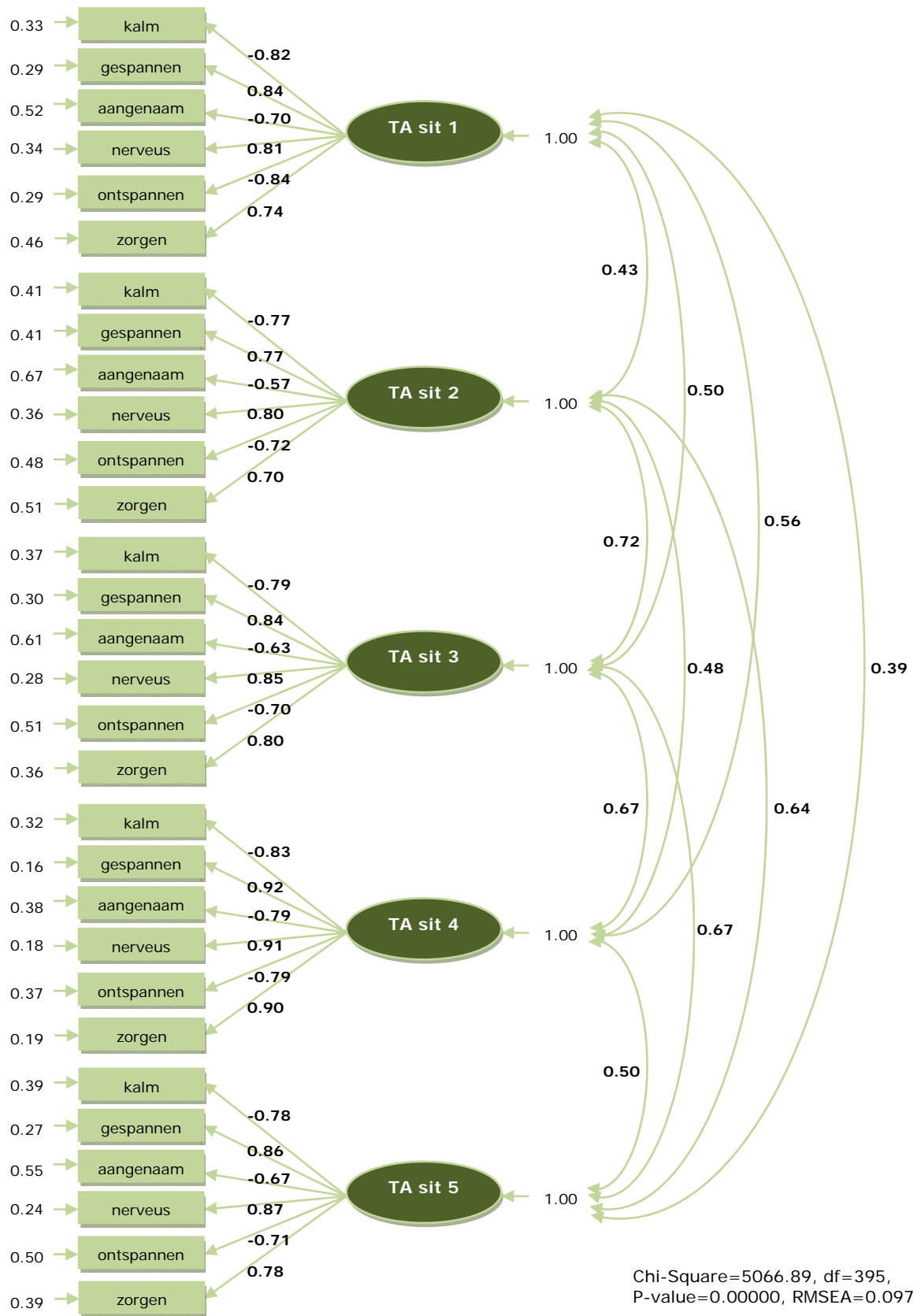
Een confirmatorische factoranalyse van de vijf 'angst voor criminaliteit' metingen als toestandsangst in LISREL bevestigt bovenstaande resultaten³⁰³. Figuur 17 geeft het structureel meetmodel weer waarbij de vijf latente constructen - vijf maal toestandsangst in vijf verschillende situaties -, met telkens zes indicatoren, worden opgenomen, en vrij met elkaar kunnen correleren. De correlaties tussen de toestandsangst in deze vijf situaties variëren tussen .39 (situatie 1 en situatie 5) en .72 (situatie 2 en situatie 3)³⁰⁴. De situaties hangen samen, maar niet dermate dat er geen onderlinge verschillen zouden zijn; 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst, is wel degelijk afhankelijk van en wordt bepaald door de toestand of situatie in kwestie (zie o.a. ook Killias & Clerici, 2000; Fisher & Nasar, 1995; Hale e.a., 1994; van der Wurff, 1992). De correlaties geven aan dat achter de situaties weliswaar een zekere gemeenschappelijkheid schuilt ('angst'), maar de situaties op zich niettemin ook voldoende differentiëren; het is 'angst voor criminaliteit' als *toestandsangst*. Van der Wurff (1992) kwam aan de hand van zes situaties tot gelijkaardige resultaten; de situatiebeschrijvingen zijn immers ook "(...) juist zó gekozen met de hoop (en verwachting) dat ze een breed scala zouden bestrijken van de onveiligheidsbeleving van de respondenten in concrete situaties" (van der Wurff, 1992:117).

het aantal items in de analyse. Alles samen nemen we aan dat de interne consistentie van de vijf toestandsangst schalen, met telkens zes indicatoren, meer dan afdoende is. Ook de factorladingen zelf stemmen tot tevredenheid; alhoewel ook lagere ladingen relevante informatie kunnen bevatten, hebben slechts 2 indicatoren een factorlading lager dan .40. Het gaat wederom om item 3 (*'ik voel me aangenaam'*) bij de tweede situatieschets (-.326) alsook hetzelfde item bij situatie 5 (-.341). Alle andere factorladingen liggen aanzienlijk hoger.

³⁰³ Ook bij de hier gepresenteerde structurele vergelijkingsmodellen wordt gewerkt op basis van polychorische correlaties en een schatting van de asymptotische covariantie matrix; aangezien echter de steekproeven waarop de analyses zijn gebaseerd vaak, ook door item non-respons, kleiner zijn dan bij de eerder gepresenteerde analyses, kiezen we voor robuustere Maximum Likelihood schattingen. Het model in figuur 17 lijkt overigens volgens eerder uitgezette criteria onvoldoende te fitten; de RMSEA waarde ligt met .097 hoger dan de .05 die we als bovengrens van een goede modelfit beschouwen. Dit is echter niet meteen problematisch gezien het hier om een meetmodel gaat met een groot aantal (5x6) indicatoren waarbij error covarianties een goede fit vaak verstoren. Het gebalanceerd karakter van de itemsets laat ons evenwel toe te controleren voor stijlfactoren zoals volgzzaamheid (zie o.a. Pleysier e.a., 2003a; Pauwels & Pleysier, 2005b); indien we dit in bovenstaand model doen, verbetert de modelfit aanzienlijk (RMSEA=.045).

³⁰⁴ Merk op dat zowel de CFA factorscores als de correlaties tussen de latente concepten in LISREL iets hoger liggen dan respectievelijk de SPSS *principal axis factoring* oplossingen en de Pearsons correlatiecoëfficiënten op basis van de somscores op de toestandsangst indicatoren (zie tabel 11). Overigens maakt het op zich weinig verschil of gewerkt wordt met somscores van de items of met de factorscores. "De samenhang tussen beide methodes van scoresbepaling is doorgaans bijzonder hoog wat de keuze vanuit ons praktisch oogpunt een enigszins arbitrair karakter verleent" (Waege, 1997:290).

FIGUUR 17: Meetmodel voor 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst in de vijf verschillende situaties

Alhoewel de situaties niet zonder meer onderling uitwisselbaar en dus tot op zekere hoogte uniek zijn, hebben ze ook een gemeenschappelijke basis. Van der Wurff (1992; van der Wurff e.a., 1988) spreekt over een 'onveiligheidsgevoel' of 'angst voor misdaad' als een latente trek of onderliggende dimensie die doorheen elk van de zes door hem aangeboden situaties op een contextafhankelijke manier wordt aangeboord³⁰⁵. In tegenstelling tot van der Wurff (1992) wordt in ons onderzoek per situatie een zes items tellende toestandsangst schaal aangeboden; een tweede orde factoranalyse op de vijf gesommeerde toestandsangst metingen leidt echter ook in ons onderzoek tot een oplossing met één achterliggende factor. Deze achterliggende factor onttrekt 56% van de gedeelde variantie uit de vijf gesommeerde toestandangst schalen; de Cronbach's alpha bedraagt .79 en de vijf factorladingen variëren tussen .54 en .84. In bijlage figuur 1 wordt ter illustratie ook de uitkomst van een confirmatorische, tweede orde factoranalyse op het meetmodel aangeboden. Er dringt zich een interessante vraag op naar de betekenis van deze tweede orde factor in onze analyses; het komt er in essentie op neer dat dit concept de gedeelde (co)variantie uit de toestandangst schalen onttrekt en de unieke variantie verwaarloost. Het unieke is het contextspecifieke in de situatiebeschrijving, en hangt dus rechtstreeks samen met de *toestandsangst*; de gedeelde variantie is ontdaan van dit unieke en vertoont met andere woorden gelijkenissen met wat Gabriel & Greve (2004) omschreven - en in vorig deel werd uitgewerkt - als *dispositional* 'fear of crime'. 'Angst als dispositie' is een algemene onderliggende, latente aanleg of geneigdheid om zich angstig te voelen.

Hierin herkennen we overigens van der Wurff's (1992) observatie dat het meten van 'angst voor criminaliteit' aan de hand van stimulus situaties steeds in zekere mate peilt naar een mix van twee zaken: "een soort optelsom van de gevoeligheden die aangesproken worden door de genoemde situatie-elementen maar ook een voorstelling van de situatie als geheel met een inschatting van het emotieproces in die situatie. Dit laatste is een soort simulatie (of herinnering) van hoe de situatie emotioneel beleefd zal worden" (van der Wurff, 1992:201). Men kan hierin opnieuw een verband zien met Jackson's (2004b) eerder in dit werk besproken distinctie tussen 'experienced fear' en 'expressive fear'. Van der Wurff (1992) voegt daar de relatief logische bedenking aan toe dat naarmate de situatie voor een respondent makkelijker voor te stellen is, het antwoord ook meer gebaseerd zal zijn op de toestand of situatie in kwestie, en bijgevolg ook dichter zal aansluiten bij de actuele angstervaring of feitelijke ervaring waarin angst ontbrak. Mits de situaties goed gekozen zijn, aldus van der Wurff, "zijn ze de beste manier om onveiligheidsgevoelens (buiten feitelijke situaties om) te meten" (1992:202)³⁰⁶. Het

³⁰⁵ Killias & Clerici (2000) opteren voor een andere piste; alhoewel het door hun gebruikte meetinstrument niet volstrekt vergelijkbaar is met dit van van der Wurff (1992) of de hier gepresenteerde operationalisering, menen ze dat "(g)iven the highly variable size of the correlations, it seems preferable to analyse the several dimensions of fear and worries separately, rather than to combine them in a single index" (Killias & Clerici, 2000: 443).

³⁰⁶ Overigens voegt van der Wurff (1992) daar terecht en zeer realistisch aan toe dat de methode uiteraard nooit perfect is. "Veel sterker dan in feitelijke situaties vormt men zich eerst een beeld van de situatie en stelt men dus een situatiemodel op *alvorens* over te gaan tot affectieve evaluatie. Dit

komt er volgens ons op neer dat naarmate het meetinstrument daadwerkelijk peilt naar 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst, er minder ruimte wordt gelaten voor een breder, expressiever 'angst voor criminaliteit' begrip. Een dergelijk instrument oriënteert zich logischerwijs op de concrete en situationele angstervaring en absorbeert slechts in mindere mate ook "(...) a more generalized and expressive attitude toward social cohesion and moral consensus" (Jackson, 2006; 2004b).

Naast deze alternatieve meting van 'angst voor criminaliteit', is in het onderzoek ook aandacht en plaats voor enkele meer klassieke operationaliseringen van het afhankelijke concept. Alhoewel hier het ontginnen van nieuwe pistes, zowel voor het operationaliseren van het afhankelijke concept 'angst voor criminaliteit' als voor het etiologische onderzoek, onmiskenbaar centraal staat, is het zowel interessant als nuttig om verschillende nieuwe en klassieke instrumenten voor het meten van 'angst voor criminaliteit' en aanverwante concepten met elkaar in verband te brengen. Campbell & Fiske (1959) spraken in dat verband over een *MultiTrait-MultiMethod* (MTMM) matrix als indicatie van met name de convergente validiteit van de concepten en hun metingen (zie ook Hox, 1986; Waege, 1997b; Waege e.a., 2000)³⁰⁷. Ook van der Wurff (1992) onderzocht of de somscore van de vraag naar hoe veilig men zich voelde in elk van de zes situaties een te verwachten correlatiepatroon vertoonde met een reeks andere indices. De vragenbatterij rond 'angst voor criminaliteit' werd ingeleid door de uit de Veiligheidsmonitor klassieke en algemene vraag naar hoe veilig of onveilig men zich voelt (*'Gebeurt het dat u zich onveilig voelt? Is dit...? 'altijd, vaak, soms, zelden, of nooit'*). Ook de vragen naar mijdingsgedrag werden uit de Veiligheidsmonitor overgenomen. Dit zijn met andere woorden dezelfde vragen die eerder in dit deel al werden vermeld (zie tabel 3) naar aanleiding van onze secundaire analyses op de data van de Veiligheidsmonitor³⁰⁸. Daarna volgden de vijf situatieschetsen, met telkens 10 bijhorende items, als alternatieve operationalisering van 'angst voor criminaliteit'. Nog uit de Veiligheidsmonitor werden de vragen naar de risicoperceptie van de respondent met betrekking tot vier delicten (*'inbraak met diefstal', 'lichamelijk geweld of dreiging met geweld', 'diefstal zonder geweld of dreiging met geweld' en 'misdrijf in het verkeer'*) overgenomen. Dezelfde misdrijven werden vervolgens nogmaals hernomen, waarbij gevraagd werd naar de mate waarin de respondent angst heeft om het slachtoffer van desbetreffende misdrijven te worden.

zorgt ervoor dat de reactie op grond van het voorstellen van de situatie niet dezelfde hoeft te zijn als de reactie op de feitelijke situatie" (van der Wurff, 1992:202).

³⁰⁷ "Convergente validiteit houdt in dat een waargenomen variabele die een operationalisering van een bepaald theoretisch begrip is een sterk verband moet vertonen met variabelen die een andere operationalisering van hetzelfde theoretische begrip zijn" (Hox, 1986:25).

³⁰⁸ De respondenten worden gevraagd naar de mate waarin ze *'bepaalde plekken in de woongemeente mijden omdat ze het niet veilig vinden', 's avonds of 's nachts niet opendoen voor onbekenden omdat ze het niet veilig vinden', 'bij duisternis vermijden om weg te gaan van huis', en 'waardevolle spullen wegbrengen uit huis naar een veiliger plaats'*. Deze laatste variabele werd in de secundaire analyses van de Veiligheidsmonitor weggelaten omdat de vraag in aanzienlijke verschillen tussen de Nederlandstalige en de Franstalige respondenten resulteerde. Aangezien dit (ver)taalprobleem zich hier niet stelt, wordt het hier wel mee opgenomen. Samen met de algemene vraag naar hoe veilig of onveilig de respondent zich voelt, vormen deze indicatoren het concept 'angst voor criminaliteit' zoals gemeten in de Veiligheidsmonitor; omdat het op die manier aansluit bij de eerder klassieke operationaliseringen van 'angst voor criminaliteit', en contrasteert met onze toestandsangst schalen als metingen van 'angst voor criminaliteit', beschouwen we de items in de Veiligheidsmonitor als indicatoren van een achterliggend en eerder 'algemeen onveiligheidsgevoel' ('algonv').

We kunnen met andere woorden stellen dat, naast vijf toestandsangst schalen met betrekking tot de vijf verschillende situaties, er in de bevraging nog drie latente constructen worden gemeten die nauw samenhangen of verwant zijn met het centrale concept 'angst voor criminaliteit'. Zoals gezegd nemen we de algemene vraag en de mijdingsvragen uit de Veiligheidsmonitor samen, als een operationalisering van een eerder 'algemeen onveiligheidsgevoel' of brede 'angst voor criminaliteit' invulling; dit concept wordt gevat in de latente variabele 'algonv'³⁰⁹. De vragen naar de risico- en angstinschatting voor het slachtofferschap van vier delicten geven vorm aan twee latente variabelen, respectievelijk 'risico' en 'angst'³¹⁰. In tabel 11 wordt de correlatiematrix tussen de somscores van de vijf 'angst voor criminaliteit' metingen als toestandsangst ('sit1' tot 'sit5'), en 'algonv', 'risico' en 'angst' als eerder klassieke operationalisering van het afhankelijke concept, opgenomen. 'Totsit' is het latente construct op basis van de tweede orde factoranalyse op de vijf toestandangst metingen; het is met andere woorden een sommatie van de gesommeerde toestandsangst schalen voor de vijf situaties³¹¹.

TABEL 11: Pearson correlatiematrix voor de vijf gesommeerde toestandsangst schalen en aanverwante concepten*

	<i>sit1</i>	<i>sit2</i>	<i>sit3</i>	<i>sit4</i>	<i>sit5</i>	totsit	algonv	risico	angst
<i>sit1</i>	1								
<i>sit2</i>	,339	1							
<i>sit3</i>	,408	,590	1						
<i>sit4</i>	,487	,396	,579	1					
<i>sit5</i>	,275	,472	,530	,390	1				
totsit	,716	,723	,821	,797	,660	1			
algonv	,540	,197	,307	,409	,199	,481	1		
risico	,191	,146	,148	,209	,088	,226	,338	1	
angst	,355	,234	,264	,316	,223	,385	,484	,572	1

* Alle correlaties zijn significant op het 0.01 niveau

³⁰⁹ De factoranalyse (Eigenwaarde en scree-plot criterium) wijst op één achterliggende factor die 54% van de gedeelde variantie uit de indicatoren extraheert; de factorladingen zijn voldoende hoog (tussen .452 en .768), en de Cronbach's alpha bedraagt .761.

³¹⁰ Ook hier wijzen Eigenwaarde en scree-plot criterium in beide gevallen op één achterliggende factor; het latente construct 'risico' verklaart 61% van de covariantie tussen de indicatoren, en de Cronbach's alpha bedraagt .781. De factorladingen variëren van .506 tot .859. 'Angst' onttrekt als achterliggende factor 71% van de door indicatoren gedeelde variantie en heeft een Cronbach's alpha van .861. De factorladingen liggen tussen .606 en .905.

³¹¹ Overigens is voor elk van deze concepten nagegaan of de factorstructuur invariant of equivalent is voor de twee contrasterende buurten uit onze steekproef; enkel bij het concept 'algonv' bleek één item differentieel te functioneren tussen de twee buurten. Aangezien dit enkel bij WLS schattingen (en niet via ML) naar boven kwam, en bovendien het verschil in factorladingen bij het vrijlaten van dit item relatief gering was (.77 vs. .85), werd dit concept als 'voldoende' equivalent beschouwd.

De correlatiematrix in tabel 11 weerspiegelt over het algemeen de verwachtingen. In grote lijnen zijn alle correlaties significant, variabel in sterkte, en allen in de te verwachten richting. Hierboven hadden we het reeds over de onderlinge samenhang tussen de vijf 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst metingen. In tabel 11 blijkt uit de correlaties met en tussen de overige concepten wederom wat in dit werk reeds herhaaldelijk ter sprake kwam: de verschillende operationalisering en die in de literatuur op één of andere manier 'angst voor criminaliteit' worden verondersteld te meten, zijn geenszins identiek. Zo kan de risicoperceptie voor vier delicten ('risico') absoluut niet gelijk worden gesteld aan de angst om slachtoffer van diezelfde vier delicten ('angst') te worden; de correlatie tussen 'risico' en 'angst' is aanzienlijk, maar verre van perfect. Risicoperceptie verschilt fundamenteel van de angst die men ervaart met betrekking tot deze risico's. De correlaties tussen deze beide latente variabelen en het construct op basis van de klassieke vragen over het onveiligheidsgevoel uit de Veiligheidsmonitor ('algonv') zijn evenmin opvallend hoog te noemen. Vanderveen (2006) besluit uit een gelijkaardige analyse dat "(...) the operationalisations and/or indicators that have been used to measure the umbrella-concept 'fear of crime' are not comparable, since they measure different things" (Vanderveen, 2006:260).

DE VERKLARENDE CONCEPTEN

Het alternatief etiologisch model dat we aan de hand van het onderzoek 'Buurttevredenheid' wensen te toetsen, werd, in grote lijnen althans, in deel 4 reeds geschetst. Het is een sociaal-psychologisch model voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit', en telt vier 'concentrische' opgebouwde verklaringsgordels of clusters die elk enkele onafhankelijke concepten of variabelen groeperen. Behoudens de socio-demografische achtergrondkenmerken, een eerste cluster, worden alle andere concepten gemeten als latente variabelen. Voor de operationalisering van deze concepten doen we in hoofdzaak beroep op schaalconstructies die hun waarde reeds bewezen hebben in grootschalig, al dan niet longitudinaal surveyonderzoek. Het gaat, wat Vlaanderen betreft ondermeer over de Veiligheidsmonitor, de APS survey, het ISPO verkiezingsonderzoek, het 'middenveldonderzoek' (Elchardus e.a., 2001), en het doctoraatsonderzoek van Waeye (1997b); verder lieten we ons ook inspireren door de Nederlandse GSB Grotestedenmonitor (zie o.a. de Hart, 2002).

Een eerste verklaringscluster betreft, zoals gezegd, enkele klassieke achtergrondvariabelen. In het model gaan we spaarzaam te werk en integreren enkel de meest voor de hand liggende kenmerken: 'leeftijd' en 'geslacht' (dummy met 1='vrouw') behoren daar alvast toe. Verder werd ook 'slachtofferschap' (dummy met 1='slachtoffer') opgenomen: men is 'slachtoffer' indien men zelf, of iemand van het gezin - secundair slachtofferschap - in de afgelopen 12 maanden het slachtoffer is geworden van één van vier delicten, met name 'een inbraak waarbij iets gestolen werd', 'lichamelijk geweld of dreiging met lichamelijk geweld', 'een diefstal zonder

geweld of dreiging met geweld' en 'een misdrijf in het verkeer'³¹². In de steekproef zitten respondenten uit twee contrasterende buurten; in het verklarend model werd ook nog de buurt waar men woont, 'plaats' (dummy met 1='Sint-Maartensdal'), en het aantal jaar dat men in de buurt woont als controlevariabelen opgenomen.

Een tweede verklaringscluster ligt in de lijn van het hierboven gepresenteerde etiologische onderzoek op basis van de Veiligheidsmonitor (Pauwels & Pleysier, 2003; 2005). Ook binnen de 'fear of crime' onderzoekstraditie neemt de sociale desorganisatietheorie een prominente plaats in; de individuele perceptie van de onmiddellijke omgeving, de fysieke en sociale kwaliteit van de buurt, verklaren immers bovenop criminaliteit ook 'angst voor criminaliteit'. Naast de perceptie van zogenaamde *incivillities* of 'buurtproblemen', wat ook een belangrijke predictor in onze secundaire analyse van de Veiligheidsmonitor was, geven we in dit model ook de sociale kwaliteit van de buurt een prominente plaats. Jackson (2005b) indachtig, onderscheiden we hierbij de mate waarmee buurtbewoners op een vertrouwde en aangename manier met elkaar omgaan, en er sprake is van informele sociale controle in de buurt³¹³.

'Angst voor criminaliteit' wordt niet enkel bepaald door de kwaliteit van de directe sociale omgeving, de buurt in ons geval, en hoe men zich daarin oriënteert en integreert, maar hangt ook samen met de plaats die het individu zichzelf toekent in de bredere omgeving en samenleving. In de literatuur wordt geregeld gesuggereerd dat in een functioneel gedifferentieerde en in toenemende mate vloeibaar wordende samenleving zoals de onze, het individu sociaal en psychologisch onder druk komt te staan (Hollway & Jefferson, 1997; Bauman, 2002; Bruinsma, 2004). In deze derde

³¹² Volgens deze invulling van het begrip 'slachtofferschap' telde onze steekproef 327 slachtoffers; 1107 respondenten werden niet zelf, noch iemand uit hun gezin, het slachtoffer van de vier voorvermelde delicten.

³¹³ 'Buurtproblemen' is een latent construct gebaseerd op de perceptie van het individu met betrekking tot 9 mogelijke vormen van overlast in de buurt; aan de hand van een vijf puntenschaal gaande van 'geen probleem' tot een 'zeer ernstig probleem', geeft de respondent aan of 'bekladding van muren en/of gebouwen', 'vernieling van telefooncellen of bushokjes', 'rommel op straat', 'hondenpoep op straat', 'agressief verkeersgedrag', 'geluidsoverlast door verkeer' of 'andere vormen van geluidsoverlast', 'overlast door groepen jongeren', en 'overlast door omwonenden' een probleem zijn. Factoranalyse (zowel Eigenwaarde als scree-plot criterium) wijst op een stabiele oplossing met één achterliggende factor; deze verklaart 55,4% van de variantie in de indicatoren, de factorladingen zijn voldoende hoog, en de schaal heeft een Cronbach's alpha van .896. De 'sociale kwaliteit van de buurt' bevat vier indicatoren die aan de hand van stellingen peilen naar het samenleven in de buurt: 'de mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks', 'in deze buurt gaat men op een prettige manier met elkaar om', 'ik woon in een gezellige buurt met veel saamhorigheid', en 'ik voel me thuis bij de mensen in deze buurt'. Respondenten konden antwoorden op een vijf puntenschaal gaande van 'helemaal eens' tot 'helemaal oneens'. Wederom wezen scree-plot, Eigenwaarde en verklaarde variantie (68%) naar een oplossing met één achterliggende factor; factorladingen waren voldoende hoog en Cronbach's alpha (.829) geeft een intern consistente schaal aan. 'Informele sociale controle' werd op identieke wijze gemeten met vier stellingen: 'de mensen die hier wonen komen helpen indien ik in de buurt word lastig gevallen', 'ik kan erop vertrouwen dat de mensen in deze buurt de politie verwittigen indien ze iets verdachts opmerken', 'als kinderen of jongeren problemen veroorzaken, dan wijzen buurtbewoners hen terecht', en 'indien er ruzie is in de buurt, is het zeer waarschijnlijk dat iemand van de buurt tussenkomt'. Scree-plot, Eigenwaarde criterium en de verklaarde variantie (62.8%) duiden op één achterliggende factor; ook de factorladingen en Cronbach's alpha zijn voldoende hoog (.803). Overigens was het ook hier relevant om de invariantie van deze concepten tussen de twee contrasterende buurten in onze steekproef na te gaan. De concepten 'sociale kwaliteit van de buurt' en 'informele sociale controle' bleken volstrekt equivalent. Met betrekking tot 'buurtproblemen', bleek één item niet geheel invariant te zijn; daar ook hier het verschil in de factorscores relatief beperkt bleef, en de impact bijgevolg verwaarloosbaar is, werd besloten alle indicatoren in het concept te behouden.

verklaringscluster nemen we de concepten ‘anomie’, ‘externe locus of control’, ‘sociale isolatie’ en ‘algemene tevredenheid’ mee op. ‘Anomie’, vooreerst, slaat op de reflexieve onzekerheid die men ervaart bij het leven in complexe tijden; het is in essentie een uitdrukking van een zekere mate van onmacht en wantrouwen in anderen en in de toekomst (zie o.a. Van Gyes e.a., 1999; Jacobs e.a., 2001). Een tweede concept, ‘externe locus of control’ hangt hier mee samen; het geeft aan in welke mate men het eigen lot extern attribueert en het gevoel heeft speelbal van de samenleving te zijn, en komt in de buurt van een eerder klassieke benadering van het concept zoals in Sacco & Glackman (1987), Gibbs e.a. (1998) en Adams & Serpe (2000). Een derde concept, ‘sociale isolatie’, is een indicator van het feit of men als individu in het leven al dan niet kan terugvallen op significante anderen wanneer het nodig is. ‘Algemene tevredenheid’, ten vierde, is een relatief eenvoudig construct waarbij gepeild wordt naar de mate van tevredenheid met betrekking tot een tiental belangrijke aspecten van het persoonlijke leven (Elchardus & Smits, 2002)³¹⁴. Deze concepten worden, en werden ook in het verleden, op rechtstreekse en onrechtstreekse wijze, via voorgaand verklaringsblok, in verband gebracht met ‘angst voor criminaliteit’.

De vierde en laatste verklaringscluster gaat nog breder, en peilt naar de houding, attitude en positionering van het individu ten aanzien van de maatschappij in zijn geheel en het integratieprobleem in het bijzonder (zie o.a. Waeye, 1997b; Agneessens e.a., 2003). We stellen ons de vraag in welke mate een (uitgesproken) gerichtheid op de samenleving en ‘de ander’ - collectivisme - enerzijds, of eenzelfde gerichtheid op het individu en ‘het zelf’ - individualisme - anderzijds, een invloed heeft op hoe men zichzelf ziet functioneren in de bredere samenleving of de onmiddellijke omgeving, en uiteindelijk ook, rechtstreeks of onrechtstreeks, op de mate van ‘angst voor criminaliteit’ die men ervaart. Dit ‘collectivisme-individualisme’ is één van de twee dimensies op basis waarvan we eerder reeds vier klassieke waardenoriëntaties

³¹⁴ ‘Anomie’, of ‘reflexieve onzekerheid’ meten we aan de hand van vier stellingen die telkens met een vijf puntenschaal (‘helemaal eens’ tot ‘helemaal oneens’) kunnen worden beantwoord. De stellingen zijn: ‘alles is tegenwoordig zo ingewikkeld geworden dat ik soms niet meer weet wat te doen’, ‘over belangrijke kwesties bestaan er tegenwoordig zoveel verschillende meningen dat het steeds moeilijker wordt wat ervan te denken’, ‘keuzen maken wordt alsmaar moeilijker in deze tijd’, en ‘het lijkt wel of er geen eenvoudige oplossingen zijn voor vele sociale problemen’. Eigenwaarde, scree-plot criterium en de verklaarde variantie (63,7%) wijzen op een factoroplossing met één achterliggende factor; de vier indicatoren hebben voldoende hoge factorladingen en de Cronbach’s alpha van de schaal bedraagt .808. De ‘externe locus of control’ bestaat uit drie stellingen in een bredere schaal van 6 items: het gaat over ‘aan de meeste dingen die je in het leven overkomen, kan je eigenlijk maar weinig veranderen’, ‘je bent nu eenmaal iemand die het maakt in het leven of niet en daar is niet zo erg veel aan te veranderen’, en ‘als gewoon mens kan je eigenlijk geen invloed uitoefenen op de maatschappij’. Opnieuw wijzen Eigenwaarde, scree-plot en verklaarde variantie (65,2%) naar één achterliggende factor; ook de factorladingen en de alpha-waarde (.728) zijn goed. ‘Sociale isolatie’ wordt gemeten aan de hand van 6 uitspraken: ‘ik mis een echt goede vriend(in)’, ‘wanneer ik daar behoefte aan heb kan ik altijd bij mijn vrienden terecht’, ‘ik ervaar een leegte om me heen’, ‘ik mis mensen om me heen’, ‘er is altijd wel iemand in mijn omgeving bij wie ik met mijn dagelijkse probleempjes terecht kan’, en ‘er zijn voldoende mensen bij wie ik me dicht bij voel’. Eigenwaarde, scree-plot en verklaarde variantie (53,3%) suggereren één achterliggende factor; de factorladingen en de Cronbach’s alpha (.822) zijn voldoende hoog. ‘Algemene tevredenheid’ tenslotte, bevat de tevredenheid van de respondent over tien aspecten van het leven: ‘de woning waarin u woont’, ‘de buurt waarin uw woont’, ‘uw inkomen’, ‘het werk dat u doet’, ‘uw levensstandaard’, ‘de manier waarop u uw vrije tijd besteedt’, ‘uw gezondheidstoestand’, ‘de tijd die u hebt om te doen wat gedaan moet worden’, ‘de sociale contacten met uw huisgenoten’, en ‘de sociale contacten met uw familieleden, vrienden en kennissen’. Antwoorden was mogelijk op een vijf puntenschaal gaande van ‘zeer tevreden’ tot ‘zeer ontevreden’. Het scree-plot wijst op één achterliggende factor; met 10 items is ook de verklaarde variantie (35,7%) van dergelijke oplossing aanvaardbaar. Geen enkele indicator heeft een factorlading kleiner dan .40, en de Cronbach’s alpha van deze schaal bedraagt .793. Deze schaaleigenschappen lopen parallel met Elchardus & Smits (2002).

onderscheiden: communitarisme, solidarisme of 'ontologisch collectivisme', expressief individualisme en utilitair individualisme (Waege, 1997b; Smits & Elchardus, 1998; Elchardus & Smits, 2002; Agneessens e.a., 2003)³¹⁵.

TOETS VAN EEN ALTERNATIEF VERKLARINGSMODEL

Naar het einde van deel 4 schoven we twee krachtlijnen voor ons alternatief model voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit' naar voor. De eerste krachtlijn is zuiver inhoudelijk van aard: de vier hierboven meer in detail voorgestelde, concentrische verklaringsclusters geven vorm aan de in dit werk uitgezette en uit de literatuur opgebouwde sociaal-psychologische en macro-sociologische achtergronden van het concept 'angst voor criminaliteit', en kunnen zodoende met rede een theoretisch onderbouwd en inhoudelijk zinvol alternatief binnen het klassieke etiologische 'angst voor criminaliteit' onderzoek worden genoemd. De tweede krachtlijn is zowel inhoudelijk als methodologisch, en hangt samen met de veronderstelling dat een brede 'angst voor criminaliteit' operationalisering dermate vaag en onbepaald is dat het onderscheid tussen het afhankelijke concept en de onafhankelijke oorzaken niet langer zuiver is, waardoor de verklaarde variantie van dit model 'artificieel' hoog zal liggen. Een model waarbij 'angst voor criminaliteit', als afhankelijk concept, geoperationaliseerd is als toestandsangst in een duidelijk omschreven en gecontextualiseerde situatie, zou hier logischerwijs slechts in mindere mate te kampen hebben. Het gevolg is een model met een lagere, doch

³¹⁵ 'Communitarisme' wordt gemeten aan de hand van 4 stellingen, telkens met een vijf punten antwoordschaal van 'helemaal eens' naar 'helemaal oneens': 'ik vind dat gewoontes en gebruiken dienen om nageleefd te worden', 'ik vind dat men de traditionele gebruiken veel meer zou moeten navolgen', 'gebruiken en omgangsvormen moeten zoveel mogelijk onveranderd blijven', en 'men zou de mensen moeten verplichten om zich te houden aan de traditionele waarden en omgangsvormen'. Factoranalyse (Eigenwaarde en scree-plot criterium) wijst duidelijk op één achterliggende factor (verklaarde variantie: 72%) met vier hoge factorscores. De Cronbach's alpha van deze schaal is .867. De schaal 'ontologisch collectivisme' (Elchardus & Smits, 2002), of sociaal-collectief discours (Hooghe, 1999) bevat 7 items: 'men voelt zich pas echt gelukkig als men regelmatig iets voor anderen kan doen zonder van hen iets terug te verwachten', 'ik voel me pas echt goed als ik me kan inzetten voor een gemeenschappelijk doel', 'een mens kan zich maar echt gelukkig voelen als zijn medemens ook gelukkig is', 'je wordt pas echt mens indien je je bekommert om en inzet voor je medemens', 'wat telt in het leven is te voelen dat je niet alleen staat', 'goed samenleven en samenwerken met andere mensen is het hoogste levensideaal', en 'voor het uitbouwen van een betere toekomst zouden de mensen zich meer voor elkaar moeten inzetten'. Het scree-plot criterium en de verklaarde variantie (49,1%) wijzen duidelijk op één achterliggende factor als logische oplossing. De factorladingen stemmen tot tevredenheid, en de Cronbach's alpha bedraagt .826. Deze schaaleigenschappen liggen perfect in lijn met Hooghe (1999) en Elchardus & Smits (2002). 'Expressief individualisme' bestaat uit vier stellingen: 'ik doe altijd mijn eigen zin, ook al gaat dat volledig in tegen wat algemeen aanvaard is', 'niets of niemand mag mij beperken in de nieuwe ervaringen die ik wil opdoen', 'zowel binnenshuis als buitenshuis trek ik mij niets aan van de gebruiken en gewoontes in de samenleving', en 'ik doe mijn eigen zin en daarmee uit'. Wederom wijzen Eigenwaarde en scree-plot criterium op één achterliggende factor, die 62,9% van de variantie weet te verklaren. De vier factorladingen zijn voldoende hoog en de Cronbach's alpha bedraagt .795. De schaal 'utilitair individualisme', tenslotte, bevat 8 items: 'de mensheid, onze naasten, solidariteit,... wat een onzin allemaal, iedereen moet eerst voor zichzelf zorgen en zijn belangen verdedigen', 'men moet steeds zijn eigenbelang nastreven, en zich niet te veel van anderen aantrekken', 'wat telt zijn geld en macht, de rest zijn praatjes', 'het nastreven van je persoonlijk succes is belangrijker dan te zorgen voor een goede verstandhouding met anderen', 'in de samenleving kan men maar beter eerst voor zichzelf zorgen', 'het is belangrijk om in de eerste plaats te streven naar een vooraanstaande positie voor zichzelf', 'wie veel kan, mag dit hoofdzakelijk gebruiken om er zelf beter van te worden', en 'in de samenleving komt het erop aan om te vechten voor uw eigen positie, de rest volgt wel'. Alle criteria (Eigenwaarde, scree-plot en verklaarde variantie (56,7%)) wijzen duidelijk naar één achterliggende factor; de acht factorladingen zijn voldoende hoog, en de interne consistentie van de schaal meet .888. De kwaliteiten van deze schaal liggen in het verlengde van gelijkaardige operationaliseringen bij Elchardus & Smits (2002), Van Gyes e.a. (1999), Waege & Billiet (1998), en Waege (1997).

zuivere verklarende kracht; een 'prijs' die, zo lijkt ons althans, men bereid moet zijn om te betalen, al was het maar omdat deze niet opweegt tot wat men wint aan mogelijke inzichten in de thematiek.

In wat volgt worden bovenstaande krachtlijnen aan een empirische toets onderworpen. Hiertoe werken we in twee stappen. In eerste instantie worden de resultaten van een bloksgewijze, *ordinary least squares* (OLS) regressieanalyse gepresenteerd. De inhoudelijke samenstelling van deze regressieblokken, en de volgorde waarmee ze aan de vergelijking worden toegevoegd, komt overeen met onze vier concentrisch opgebouwde verklaringsclusters. We doen dit op identieke wijze zowel met de brede, eerder klassieke 'angst voor criminaliteit' afhankelijke variabele ('algonv'), als met 'angst voor criminaliteit' geoperationaliseerd als toestandsangst in een specifieke situatie. De concepten die gemeten worden middels meerdere indicatoren, en in de analyses worden opgenomen, zijn gebaseerd op de somscores van de samenstellende indicatoren. In tweede instantie, en op basis van de resultaten van deze bloksgewijze regressieanalyse, schatten we ook de invloed van de relevante verklarende concepten via structurele vergelijkingsmodellen. De concepten die in deze modellen worden opgenomen, worden via de indicatoren rechtstreeks in het model geconstrueerd; men schat met andere woorden tezelfdertijd meetmodellen als structurele modellen. Gezien de vereisten van dergelijke analyses, en de hoeveelheid aan concepten en indicatoren in ons alternatief verklarende model, zal een selectie, met de regressieanalyse als basis, zich opdringen. Het grote voordeel van deze analyses is de mogelijkheid om een padmodel uit te tekenen; bij structurele vergelijkingsmodellen kunnen met andere woorden ook relaties tussen de onafhankelijk concepten worden verondersteld en geschat. Alhoewel ook structurele vergelijkingsmodellen in belangrijke mate een vereenvoudiging van een complexe realiteit zijn en altijd zullen blijven, doet dit in vergelijking met klassieke regressieanalyses toch al iets meer recht aan de complexiteit van het te onderzoeken fenomeen.

TABEL 12: Multiple regressie analyse met als afhankelijke variabele algemene 'angst voor criminaliteit' ('algonv')

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	β	sig.	β	sig.	β	sig.	β	sig.
<i>leeftijd</i>	.319	.000	.320	.000	.232	.000	.204	.000
<i>geslacht</i>	.342	.000	.358	.000	.337	.000	.338	.000
<i>plaats</i>	.198	.000	.097	.002	.088	.003	.089	.003
<i>slachtoffer</i>	.126	.000	.108	.000	.094	.000	.086	.001
<i>aantal jaar in buurt</i>	-.023	.544	-.027	.456	.000	.990	.002	.950
<i>buurtproblemen</i>			.213	.000	.184	.000	.174	.000
<i>sociale kwaliteit van de buurt</i>			-.093	.007	-.062	.066	-.063	.061
<i>sociale controle</i>			-.045	.191	-.041	.221	-.050	.135
<i>algemene tevredenheid</i>					-.035	.256	-.049	.113
<i>sociale isolatie</i>					.057	.057	.046	.121
<i>ext. locus of control</i>					.102	.001	.065	.044
<i>anomie</i>					.172	.000	.141	.000
<i>utilitair individualisme</i>							.055	.088
<i>ontologisch collectivisme</i>							.028	.325
<i>communitarisme</i>							.103	.001
<i>expressief individualisme</i>							-.012	.671
<i>R²</i>		.218		.281		.342		.354
<i>adjusted R²</i>		.214		.275		.334		.344
<i>ΔF</i>		56.426		29.451		23.536		4.645
<i>sig. ΔF</i>		.000		.000		.000		.001

In tabel 12 worden de resultaten - gestandaardiseerde regressiegewichten (β) en hun significantie - van de stapsgewijze regressieanalyse met als afhankelijke variabele de algemene 'angst voor criminaliteit' meting ('algonv') voorgesteld. De tabel onderscheidt vier blokken of modellen, gebaseerd op de eerder gespecificeerde verklaringsclusters. Wat vooreerst opvalt is dat een eerste verklaringsblok, bestaande uit de socio-demografische en andere achtergrondkenmerken, het meteen goed doet; het eerste model is in staat om met slechts 5 onafhankelijke variabelen 21,4% (*adjusted R²*) van de variantie in 'algonv' te verklaren. Het effect van 'leeftijd', 'geslacht', 'plaats' en 'slachtoffer' is significant en in de te verwachten richting, dat van het 'aantal jaar in de buurt' niet; dit patroon blijft constant ook na het toevoegen van nieuwe verklaringsblokken.

Een tweede verklaringsblok bevat de individuele perceptie van de fysieke en sociale kwaliteit van de buurt. Het toevoegen van deze drie concepten mist zijn effect niet;

de *adjusted R*² of verklaarde variantie stijgt significant tot 27,5%. 'Buurtproblemen' en de 'sociale kwaliteit van de buurt' dragen significant bij tot het verklaren van de afhankelijke variabele, 'informele sociale controle' niet. Naarmate men meer buurtproblemen percipieert en de sociale kwaliteit van de buurt als ontoereikend beoordeelt, zal men meer 'angst voor criminaliteit', in brede zin, rapporteren.

Ook het toevoegen van het derde blok verhoogt de verklaarde variantie van het model significant (tot 33,4%). Van de vier toegevoegde concepten dragen er evenwel slechts twee op significante wijze bij tot het verklaren van de afhankelijke variabele: 'externe locus of control' en 'anomie'. Respondenten die hun eigen situatie en 'lot' extern attribueren en de ervaring hebben greep te verliezen op deze complexe maatschappij, lijken meer 'angst voor criminaliteit', in brede zin, te vertonen. De bijdrage van de concepten 'algemene tevredenheid' en 'sociale isolatie' is niet significant.

Tenslotte worden in een vierde blok de vier waardenoriëntaties als verklarende variabelen ingebracht. Opnieuw stijgt in dit laatste model de verklaarde variantie op significante wijze, al is de groei in absolute cijfers minder nadrukkelijk: van 33,4% naar 34,4%. Van de vier waardenoriëntaties draagt bovendien enkel 'communitarisme' op een significante wijze bij tot de verklaring van ons breed 'angst voor criminaliteit' concept; misschien is, althans op het eerste zicht, de richting van de bijdrage enigszins verrassend. Respondenten die zichzelf eerder op de collectiviteit oriënteren en het maatschappelijk belang van waarden, normen, gebruiken en tradities benadrukken, lijken meer 'angst voor criminaliteit', in brede zin, te ervaren. Dit is op zich, vanuit de literatuur bekeken, niet zo heel vreemd: we zagen eerder dat 'angst voor criminaliteit' tot op zekere hoogte ook deels 'angst voor het onbekende', voor 'het vreemde', voor 'het andere' is. In dat opzicht is een gerichtheid op de collectiviteit of sociale integratie, die niet minstens deels openstaat voor het andere en het onbekende, voor diversiteit en heterogeniteit, een eerder parochiaal en exclusief, naar binnen gericht 'collectivisme' (zie o.a. Mosconi & Padovan, 2004; Young, 1999). Sterk maatschappelijk georiënteerd en geïntegreerd zijn lijkt met andere woorden geenszins per definitie een buffer tegen 'angst voor criminaliteit'.

TABEL 13: Multiple regressie analyse met als afhankelijke variabele 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst ('sit1')

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	β	sig.	β	sig.	β	sig.	β	sig.
<i>leeftijd</i>	.141	.000	.140	.000	.059	.121	.041	.295
<i>geslacht</i>	.337	.000	.347	.000	.334	.000	.334	.000
<i>plaats</i>	-.024	.441	-.081	.015	-.090	.006	-.086	.009
<i>slachtoffer</i>	.040	.181	.027	.359	.016	.589	.013	.653
<i>aantal jaar in buurt</i>	-.009	.810	-.013	.739	.010	.802	.009	.810
<i>buurtproblemen</i>			.119	.000	.093	.003	.084	.007
<i>sociale kwaliteit van de buurt</i>			-.056	.124	-.028	.431	-.030	.400
<i>sociale controle</i>			-.022	.557	-.011	.757	-.014	.697
<i>algemene tevredenheid</i>					-.044	.182	-.056	.098
<i>sociale isolatie</i>					.083	.011	.081	.014
<i>ext. locus of control</i>					-.065	.056	-.065	.071
<i>anomie</i>					.155	.000	.145	.000
<i>utilitair individualisme</i>							-.012	.745
<i>ontologisch collectivisme</i>							.000	.999
<i>communitarisme</i>							.050	.143
<i>expressief individualisme</i>							-.044	.155
<i>R²</i>		.124		.144		.196		.200
<i>adjusted R²</i>		.120		.138		.187		.188
<i>ΔF</i>		29.272		7.969		16.527		1.334
<i>sig. ΔF</i>		.000		.000		.000		.255

Tabel 13 bevat de resultaten van dezelfde bloksgewijze regressieanalyse, maar nu met als afhankelijke variabele in het model 'angst voor criminaliteit' gemeten als toestandsangst ('sit1'). Opnieuw bevat de regressieanalyse vier blokken of deelmodellen, gebaseerd op de vier verklaringsclusters. De resultaten van het eerste verklaringsblok, bestaande uit de socio-demografische en andere achtergrondkenmerken, markeren meteen een belangrijk verschil in vergelijking met de vorige regressieanalyse met het brede 'angst voor criminaliteit' concept als afhankelijke variabele. Alhoewel dit blok significant bijdraagt, is de verklarende kracht (*adjusted R²*) van deze eerste variabelen aanzienlijk minder: 12%. Enkel 'leeftijd' en 'geslacht' zijn nu significant; 'slachtofferschap', het 'aantal jaar in de buurt' en 'plaats' spelen geen rol, al wordt die laatste na het opnemen van de andere verklaringsblokken wel significant, en dit 'ten koste van' leeftijd.

Het toevoegen van het tweede verklaringsblok leidt tot een significante stijging van de verklaarde variantie van het model, al is dit in absolute cijfers niet meteen spectaculair: de *adjusted R²* stijgt van .120 naar .138, of van 12% naar 13,8%. Van de drie in het model opgenomen concepten draagt enkel 'buurtproblemen' op significante wijze bij: wederom blijken respondenten die een aantal fenomenen in de buurt als problematischer evalueren, ook meer 'angst voor criminaliteit', als toestandsangst, te ervaren. Dit effect blijft overeind ook na het integreren van de twee laatste verklaringsblokken.

Het derde model, waarbij 'algemene tevredenheid', 'sociale isolatie', 'externe locus of control' en 'anomie' aan de regressieanalyse worden toegevoegd, duwt de verklaarde variantie van het model op significante wijze omhoog; dit model is in staat 18,7% van de variantie in het afhankelijke 'angst voor criminaliteit' concept te verklaren. Van de vier bovenvermelde variabelen dragen 'sociale isolatie' en vooral opnieuw 'anomie' op significante wijze aan het model bij: individuen die aangeven weinig greep te hebben op de complexiteit van onze samenleving, en bij problemen niet of nauwelijks kunnen terugvallen op significante anderen, ervaren meer 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst.

In een vierde en laatste blok komen opnieuw de vier waardenoriëntaties terug; het toevoegen van deze onafhankelijke concepten resulteert niet in een significant beter model. De verklaarde variantie (*adjusted R²*) van het totale model, met de vier verklaringsblokken, blijft hangen op 18,8%³¹⁶. In deze regressieanalyse heeft geen van de vier oriëntaties - 'utilitair individualisme', 'ontologisch collectivisme', 'communitarisme' en 'expressief individualisme' - een significante invloed op de verklaring van 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst.

Regressieanalyses hebben het nadeel dat ze de complexiteit van het onderzochte fenomeen vaak ernstig onderschatten; alhoewel geenszins perfect, komen structurele vergelijkingsmodellen hier deels aan tegemoet. In bovenstaande regressieanalyses wordt een zekere hiërarchie tussen de diverse onafhankelijke concepten gecreëerd door het werken met sequentiële verklaringsblokken; dit blijft echter in belangrijke mate een artificiële creatie die de hiërarchische verschillen tussen de concepten, zoals in de opbouw van ons alternatief verklaringmodel geschetst, nooit ten volle recht kan doen. Structurele vergelijkingsmodellen hebben het voordeel dat ook relaties tussen de diverse onafhankelijke concepten kunnen

³¹⁶ Overigens ligt de verklaarde variantie in dit model met als afhankelijke variabele de toestandsangstmeting in situatie 1 ('sit1') hoger dan wanneer hetzelfde model met de andere situatieschetsen als afhankelijk concept wordt geschat. De verklaarde variantie (*adjusted R²*) met 'situatie 2' als afhankelijk 'angst voor criminaliteit' concept bedraagt 8,7%, met 'situatie 3' 9,5%, met 'situatie 4' 14,8%, en tenslotte met 'situatie 5' 10,2%. Ook het patroon van significante en niet-significante bijdragen varieert enigszins afhankelijk van de situatie die werd benut; wat evenwel in vergelijking met de eerste regressieanalyse, met het brede 'angst voor criminaliteit' concept als afhankelijke variabele, geregeld terugkomt, is een significante bijdrage van 'buurtproblemen', 'sociale kwaliteit van de buurt', 'anomie' en 'externe locus of control'. 'Communitarisme' komt slechts één maal (bij 'situatie 4') als significante verklaring terug; 'expressief individualisme' daarentegen blijkt drie maal een significante bijdrage te leveren. Respondenten met een 'expressief individualistische' oriëntatie blijken in die situaties minder 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst te vertonen. Een verklaring hiervoor loopt omgekeerd evenredig met wat we eerder over 'communitarisme' zeiden.

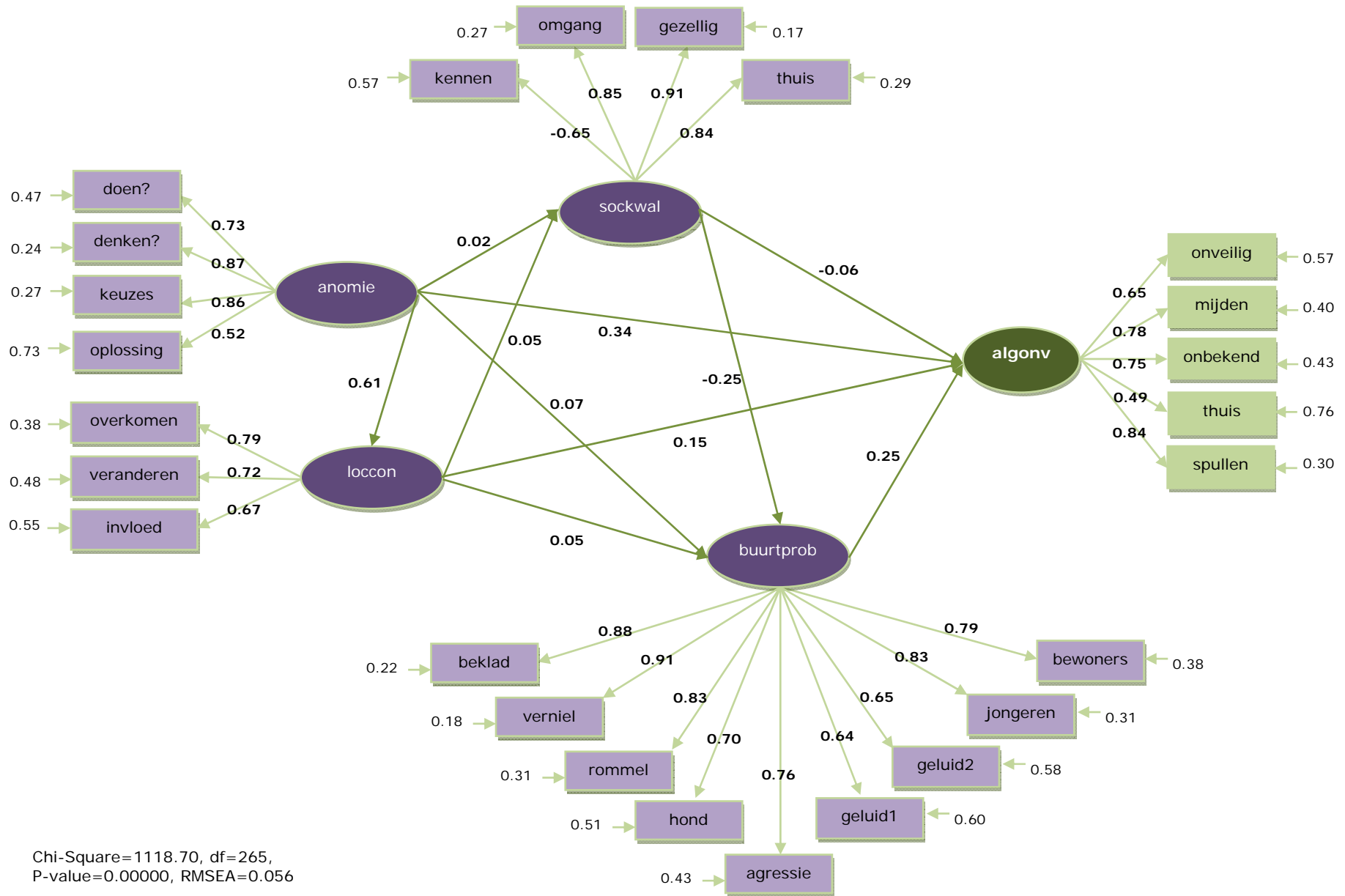
worden gespecificeerd. Bovendien worden de latente concepten aan de hand van de constitutieve indicatoren rechtstreeks in het structurele vergelijkingsmodel geconstrueerd. Deze mogelijkheden impliceren evenwel meteen ook enkele pragmatische beperkingen; dergelijke analyse vergen immers heel wat zodat, gelet op het aantal concepten, indicatoren en te schatten parameters in ons alternatief verklaringsmodel, een selectie zich opdringt³¹⁷. Hierbij is de regressieanalyse het logische vertrekpunt, en gelden zowel inhoudelijke als technische argumenten.

Gezien LISREL modellen aan kracht en helderheid winnen wanneer men zich bij de constructie van de hypothetische modellen laat leiden door een gezonde 'spaarzaamheid', genieten theoretisch en inhoudelijk opgebouwde concepten onmiskenbaar de voorkeur. Om die reden laten we de klassieke achtergrondvariabelen uit het eerste verklaringsblok achterwege; deze hier integreren verzwaart de analyse aanzienlijk, en draagt bovendien nauwelijks of niets bij aan wat we op basis van de regressieanalyses reeds konden besluiten. Ook de vierde verklaringscluster met de algemene waardeoriëntaties blijft hier buiten beschouwing; in bovenstaande regressieanalyses draagt immers enkel 'communitarisme' significant bij aan de verklaring van de algemene 'angst voor criminaliteit' schaal. Verder valt in de regressieanalyses uit deze oriëntaties niet meteen een duidelijk patroon af te leiden.

Enigszins anders ligt dit bij het tweede en derde verklaringsblok, waarop we ons in de vergelijkingsmodellen zullen focussen; 'angst voor criminaliteit' wordt daarbij bepaald door de subjectieve perceptie van de fysieke en sociale kwaliteit van de buurt. Hoe het individu zich verhoudt tot zijn of haar onmiddellijke omgeving - hier de buurt -, krijgt echter ook vorm door de manier waarop het individu zich oriënteert op en positioneert in de ruimere omgeving, *in casu* onze complexe en vloeibaar wordende samenleving. Tussen deze beide, rond het te verklaren afhankelijke concept, concentrische verklaringsclusters, worden in het model dan ook intermediaire relaties geschat. Het percipiëren van 'buurtproblemen' enerzijds, en het gevoel te hebben houvast te verliezen in onze hedendaagse samenleving ('anomie') anderzijds, zijn in de bovenstaande regressieanalyses consequent significante verklaringen voor 'angst voor criminaliteit', zowel als 'toestandsangst' als in brede zin. Daarnaast nemen we bij 'buurtproblemen' ook nog de 'sociale kwaliteit van de buurt', en bij 'anomie' de 'externe locus of control' mee op in het model. De perceptie van de 'sociale kwaliteit van de buurt' blijkt bij de eerste regressieanalyse initieel ook significant bij te dragen tot de verklaring van het brede 'angst voor criminaliteit' concept; ook het als individu extern attribueren van uw eigen lot ('externe locus of control') is in die eerste regressieanalyse over de hele lijn een significante verklaring.

³¹⁷ Mede om die reden wordt bij de hier gepresenteerde structurele vergelijkingsmodellen opnieuw gewerkt op basis van polychorische correlaties en een schatting van de asymptotische covariantie matrix; aangezien echter de steekproeven waarop de analyses zijn gebaseerd vaak, ook door item non-respons, kleiner zijn dan bij de eerder gepresenteerde analyses, kiezen we voor robuustere Maximum Likelihood schattingen. In de modellen worden gestandaardiseerde oplossingen gepresenteerd.

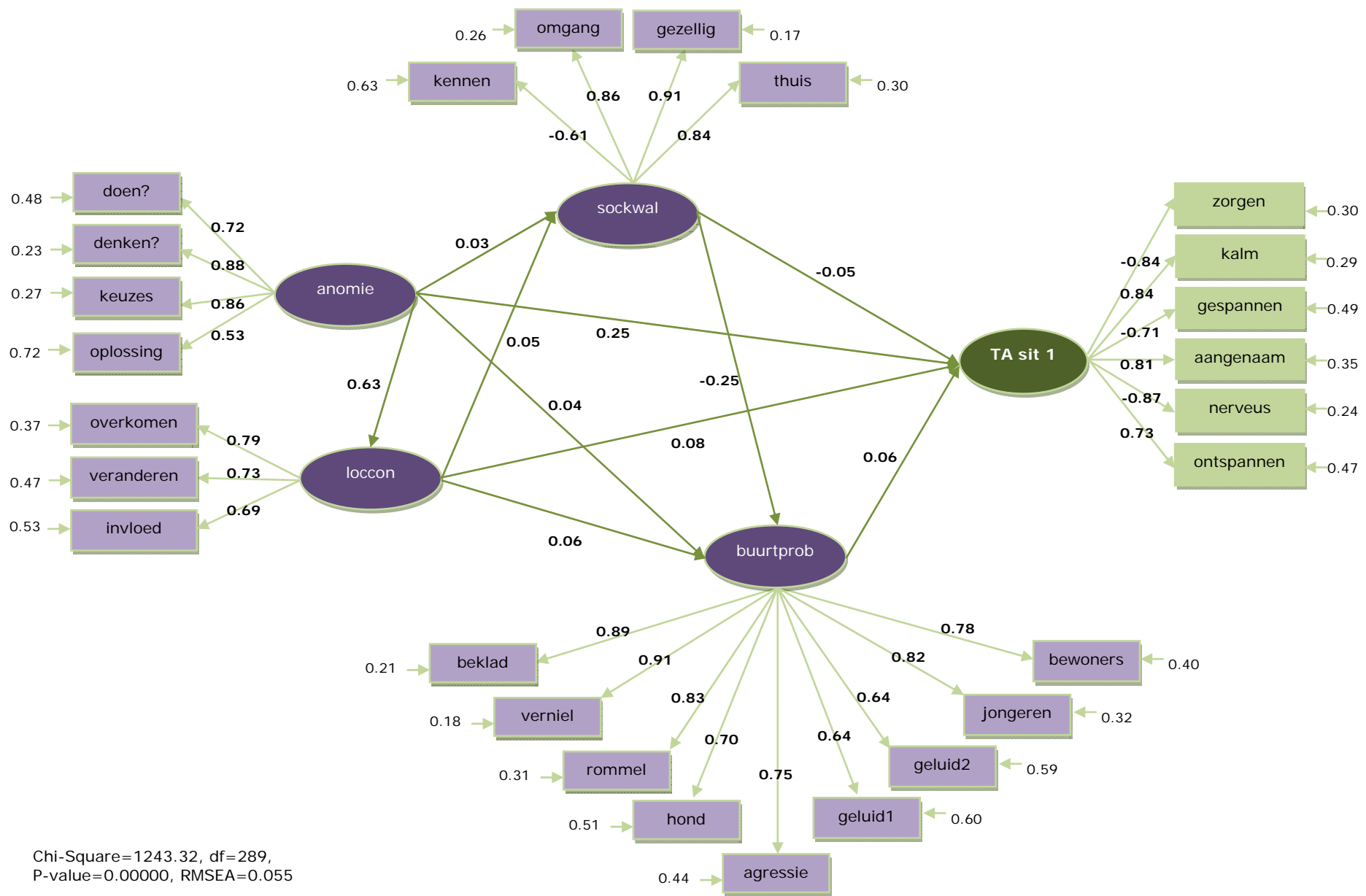
FIGUUR 18: Structureel vergelijkingsmodel met als afhankelijke variabele algemene 'angst voor criminaliteit' ('algonv')

Chi-Square=1118.70, df=265,
P-value=0.00000, RMSEA=0.056

Figuur 18 presenteert het structureel vergelijkingsmodel met het brede 'angst voor criminaliteit' concept ('algonv') als afhankelijke variabele. Globaal gezien fit dit model, volgens de eerder uitgezette richtlijnen ($RMSEA < .05$), onvoldoende; gezien evenwel de complexiteit van het model en het groot aantal indicatoren in de meetmodellen, mag hier niet al te zwaar aan getild worden. Niet alleen zijn er studies waar een minder strenge bovengrens gehanteerd wordt en bijgevolg ook modellen met een $RMSEA$ tussen $.50$ en $.80$ als goed fittend worden beschouwd (zie o.a. Jackson, 2005b; 2004b), bovendien daalt de $RMSEA$ van het model in figuur 18 ook tot $.038$ wanneer voor het meten van de latente concepten maximaal drie indicatoren worden benut. Het model is verder in staat om 29% van de variantie in het brede 'angst voor criminaliteit' concept te verklaren, wat relatief veel is en in lijn ligt met wat uit de regressieanalyse naar boven kwam. De figuur laat ook zien dat er tussen de concepten die meten hoe het individu zich positioneert in de ruimere samenleving - 'anomie' en 'externe locus of control' -, en in de onmiddellijke omgeving - 'buurtproblemen' en 'sociale kwaliteit van de buurt' -, effectrelaties worden geschat. Het effect van 'anomie' en 'externe locus of control' op het brede 'angst voor criminaliteit' concept lijkt echter in hoofdzaak rechtstreeks te zijn; het onrechtstreekse pad via de twee buurtconcepten is verwaarloosbaar. Tenslotte blijkt opnieuw, zoals ook uit de regressieanalyses, dat met name de perceptie van 'buurtproblemen' enerzijds, en een anomisch gevoel anderzijds, sterke verklarende factoren zijn.

In onderstaande figuur 19 wordt hetzelfde verklarend model opgenomen maar nu met als afhankelijk concept 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst ('situatie 1'). Ook hier ligt de fit van het model strikt genomen net boven het eerder gehanteerde criterium ($RMSEA < .05$), al gelden uiteraard dezelfde nuances: indien elk latent concept in het model gemeten wordt met maximaal drie indicatoren, dan daalt de $RMSEA$ waarde tot $.035$. Interessanter allicht is dat, parallel aan wat in de regressieanalyses bleek, dit model 'slechts' 10% van de variantie in het afhankelijke concept, 'angst voor criminaliteit' als toestandangst, weet te verklaren. Met name het rechtstreekse effect van 'anomie' en 'externe locus of control' is hier een stuk minder dan in vergelijking met het model met het brede 'angst voor criminaliteit' concept als afhankelijke variabele. Het lijkt er met andere woorden op dat deze structurele vergelijkingsmodellen in navolging van de gepresenteerde regressieanalyses, op een andere manier tot nagenoeg dezelfde conclusies komen met betrekking tot onze twee eerder naar voor geschoven krachtlijnen voor een alternatief etiologisch onderzoek.

Chi-Square=1243.32, df=289,
P-value=0.00000, RMSEA=0.055

FIGUUR 19: Structureel vergelijkingsmodel met als afhankelijke variabele 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst ('sit1')

CONCLUSIE & DISCUSSIE

De hier gepresenteerde alternatieve modellen voor de verklaring van ‘angst voor criminaliteit’ vormen een empirische vertaling van de in dit werk uitgezette en geaccentueerde sociaal-psychologische en macro-sociologische achtergronden van ‘angst voor criminaliteit’. Dit is, zo schreven we, een eerste krachtlijn voor het etiologisch ‘fear of crime’ onderzoek van de toekomst. De analyses bevestigen ons in deze keuze: ‘angst voor criminaliteit’ is immers tot op zekere hoogte een functie van hoe men als individu de onmiddellijke, fysieke en sociale omgeving ervaart en beleeft, en hoe men zich verhoudt tot de bredere sociale context en de maatschappij in het geheel. De hier gepresenteerde sociaal-psychologische modellen hebben bovendien een relatief grote verklaringskracht: afhankelijk van de operationalisering van het ‘angst voor criminaliteit’ concept loopt de verklaarde variantie op tot 35%. Met name de perceptie van buurtproblemen, als uitloper van een lange ecologisch criminologische traditie, enerzijds, en anomie, als veruitwendiging van de ontologische onzekerheid eigen aan het leven in een vloeibare samenleving, anderzijds, spelen hierin een prominente rol.

Bovendien is het van belang de hier gepresenteerde verklaringmodellen als een momentopname te zien. ‘Angst voor criminaliteit’ is hierbij een zeer voorlopig eindpunt van een reeks potentiële veroorzakers, maar zet op zijn beurt wederom eenzelfde of andere cyclus of vicieuze cirkel in beweging. Individuen die in onze samenleving het gevoel hebben elke houvast te verliezen en het eigen lot niet meer in handen te hebben, die hun onmiddellijke omgeving, de buurt, wantrouwig en negatief percipiëren, en meer ‘angst voor criminaliteit’ gaan ervaren, trekken zich juist omwille van die angst misschien nog verder terug, letterlijk en figuurlijk, uit de buurt en de bredere samenleving, wat op zijn beurt, onder andere, de ‘angst voor criminaliteit’ nog verder kan aanscherpen,... In de literatuur heeft men het over een *escalating feedback loop*; Markowitz e.a. (2001) stelden ondermeer vast dat “(...) decreases in cohesion increase crime and disorder, which increases fear, which in turn further decreases cohesion” (Markowitz e.a., 2001; zie o.a. ook Adams & Serpe, 2000; Jackson, 2005b). Dit is meteen ook een beperking van dit onderzoek, en nagenoeg alle onderzoek in zijn soort: wil men de achterliggende causale processen in dergelijke verklaringmodellen gedetailleerd in beeld brengen, dan volstaat cross-sectioneel onderzoek niet maar is er nood aan longitudinaal panelonderzoek (Taris, 2000).

In de marge, tot slot, lijken de breedmaatschappelijke elementen in het etiologisch onderzoek er ook voorzichtig op te wijzen dat enkele klassieke concepten aan verfijning toe zijn: ook in ons literatuuroverzicht werd er impliciet reeds op gewezen dat sociale integratie, een oriëntatie op de collectiviteit en informele sociale controle, geen eenduidige maar complexe gegevens zijn. Buurtbetrokkenheid en sociale cohesie zijn niet noodzakelijk ‘goed’ in die zin dat ze per definitie een maatschappelijke buffer opwerpen tegen ‘angst voor criminaliteit’; zo zijn er gemeenschappen “(...) where there are close, dense relationships, gossip, and the

social control it can exercise, is able to create a climate of alarmism among the community, encourage a siege mentality, which turns on the scapegoat of the moment, and dangers tend to be exaggerated" (Mosconi & Padovan, 2004:145). Toekomstig empirisch onderzoek doet er goed aan zich hier rekenschap van te geven.

De tweede vooropgestelde krachtlijn voor ons etiologisch onderzoek was zowel inhoudelijk als methodologisch van aard. Hierbij wordt verondersteld dat verklaringsmodellen waarbij 'angst voor criminaliteit' op een brede en algemene manier wordt gemeten, gevoeliger zijn voor contaminatie of besmetting door de verklarende concepten: het onderscheid tussen het afhankelijke 'angst voor criminaliteit' concept en de onafhankelijke oorzaken is niet langer zuiver, waardoor de verklaarde variantie van dergelijke modellen 'artificieel' hoger kan liggen dan verklaringen met een sterk contextueel en situationeel bepaalde 'angst voor criminaliteit' meting. Deze krachtlijn krijgt in het onderzoek eveneens bevestiging; de aanzienlijk hogere verklaarde variantie in het model waarbij 'angst voor criminaliteit' als afhankelijke variabele op een brede en algemene manier wordt geoperationaliseerd, in vergelijking tot hetzelfde model waarbij 'angst voor criminaliteit' als toestandsangst wordt geoperationaliseerd, lijkt te suggereren dat een breed en algemeen 'angst voor criminaliteit' begrip inderdaad als een soort spons de onafhankelijke concepten minstens deels 'absorbeert'³¹⁸. In essentie is dit een verdieping van een observatie die ook reeds in het literatuuroverzicht naar voren werd geschoven: "(t)he research presented here demonstrates that the combination of factors that best predict fear of crime is dependent on the way fear is operationalized. If we are to develop more adequate theoretical statements, it is imperative that researchers be more cognizant of this than they have been in the past" (Thompson e.a., 1992:384; zie o.a. ook Vanderveen, 2006).

5.4 EPILOOG

We ronden af. Dit deel, en in het verlengde ervan het volledige boek, oriënteerde zich op het zoeken naar antwoorden op de twee centrale lacunes binnen de onderzoekstraditie naar 'angst voor criminaliteit'. Die zoektocht verliep, binnen elke lacune, via eenzelfde, tweevoudige strategie. Het onderzoek naar 'angst voor criminaliteit' is immers enerzijds onmiskenbaar gebaat met onderzoekers die gebruik maken van de klassieke en bijzonder waardevolle crime en victim surveys. Alvast in ons land gebeurt dit te weinig. Anderzijds is naast de continuering en intensivering van het gebruik van deze traditionele instrumenten ook plaats voor en nood aan het 'experiment': in eigen, en vaak kleinschaliger empirisch onderzoek, krijgt de

³¹⁸ Niettemin, en dit is toch ook niet onbelangrijk, spelen dezelfde mechanismen en verklaringen, zij het in mindere mate, ook bij een zeer contextueel en situationeel bepaalde 'angst voor criminaliteit'. Meer zelfs, ook in dit model blijkt bijvoorbeeld 'anomie', als veruitwendiging van een vaag en ambigue gevoel van onzekerheid en wantrouwen ten aanzien van onze laatmoderne, complexe maatschappij, een zeer prominente verklaring voor 'angst voor criminaliteit'.

onderzoeker de kans om nieuwe meetinstrumenten en alternatieve verklarende modellen uit te testen. Alhoewel deze experimenten niet noodzakelijk en per definitie op toepassing of bruikbaarheid moeten zijn gericht, staat hun bijdrage aan de kennisproductie en het wetenschapsbedrijf, ook binnen het 'angst voor criminaliteit' domein, buiten discussie. Eerder vergeleken we dit met *haute couture*: immers, net zoals deze de draagbare confectie inspireert, kunnen ook 'experimentele' en alternatieve meetinstrumenten en verklaringmodellen de klassieke slachtofferschapenquête op lange termijn beïnvloeden en naar een hoger niveau tillen.

Binnen de onderzoekstraditie zit de conceptualisering en meting van 'angst voor criminaliteit' op niet te onderschatten wijze gevangen in het strakke keurslijf van de crime en victim survey. Dit heeft niet alleen het verleden van de traditie bepaald, maar determineert ook tot op zekere hoogte de toekomst van het 'angst voor criminaliteit' onderzoek. Deze observatie hoeft evenwel, zo hebben we betoogd, niet noodzakelijk tot pessimisme, laat staan immobilisme, te leiden. De stand van zaken met betrekking tot het methodologisch onderzoek laat immers toe om, ofwel, de performantie van bestaande meetinstrumenten aanzienlijk op te drijven, ofwel de tekortkomingen en problemen bloot te leggen en beter dan voorheen in te schatten. Dit leidt op termijn - dat is althans onze hoop - tot een hogere waardering en herwaardering van bestaande instrumenten zoals de Veiligheidsmonitor. Alhoewel dergelijke *state of the art* methodologische bijdragen de 'fear of crime' literatuur slechts druppelsgewijs lijken te inspireren, is op dit vlak binnen de onderzoekstraditie in het laatste decennium ongetwijfeld een niet te keren kentering ingezet. Zelf hebben we ondermeer de aandacht gevestigd op het onvoorwaardelijke belang van de equivalentie van het 'angst voor criminaliteit' instrument bij het vergelijken van groepen of tendensen; niettemin bestaat het gros van de 'fear of crime' literatuur net uit dit soort vergelijkingen.

De ontwikkeling en constructie van alternatieve instrumenten voor het meten van 'angst voor criminaliteit' mag niet vervallen in de fouten en onvolkomenheden van de klassieke crime en victim surveys. Vooreerst houdt dit in dat een gedegen conceptualisering de operationalisatie van een concept voorafgaat; het is in dat opzicht enigszins verwonderend vast te stellen dat 'angst voor criminaliteit' in de literatuur geenszins noodzakelijk aanleunt bij een enge en scherp afgelijnde opvatting van het concept. Ten tweede is het op zijn minst even verbazend te constateren dat men voor het meten van 'angst voor criminaliteit' in het verleden - de uitzonderingen bevestigen de regel - nauwelijks of geen beroep heeft gedaan op de ervaring en inzichten in de psychologie en het daar gehanteerde - en hier zeer bruikbare - onderscheid tussen toestandsangst en angst als dispositie.

Ook het etiologisch onderzoek naar de verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' wordt grotendeels bepaald en begrensd door de mogelijkheden die de klassieke crime en victim surveys op dit vlak bieden. Niettemin zijn we er wederom van overtuigd dat de grenzen van deze instrumenten, gelet op bepaalde nieuwe theoretische inzichten en methodologische mogelijkheden, nog onvoldoende werden

geëxploreerd. In studies zoals de Veiligheidsmonitor of de APS-survey zit, mits inzicht in het instrument en wat creativiteit, meer relevante informatie dan vaak genoegzaam wordt aangenomen. Maar de zoektocht naar relevante, en theoretisch onderbouwde verklaringen voor 'angst voor criminaliteit' heeft uiteraard ook nood aan kleinschalige en specifiek op het thema gerichte projecten. Niet alleen biedt dit de mogelijkheid om het afhankelijke concept 'angst voor criminaliteit' naar eigen inzicht te operationaliseren, het stelt ook minder grenzen aan de verklarende concepten die men wenst op te nemen. In ons eigen empirisch onderzoek werd het etiologisch model voor de verklaring van 'angst voor criminaliteit' geïnspireerd door enkele sociologische theorieën en een tijdsdiagnose van onze hedendaagse, laatmoderne maatschappij. Overigens is het opvallend - iets wat reeds in ons voorwoord als principe werd vooropgesteld en in het onderzoek herhaaldelijk wordt bevestigd - hoe een doorgedreven methodologische aanpak en theoretisch inzicht elkaar wederzijds beïnvloeden, en uiteindelijk ook leiden tot een daadwerkelijk beter *Verstehen* van de thematiek van het onderzoek.

Dit brengt ons bij een allerlaatste puntje. Om meerdere redenen - die in dit werk ter sprake kwamen - oriënteert ons onderzoek zich op een onderzoekstraditie met een in hoofdzaak kwantificerende inslag; dit is naar onze mening logisch omdat we overtuigd zijn van het feit dat een doorgedreven kwantitatief-methodologische benadering deze onderzoekstraditie opnieuw kan inspireren en nieuw leven kan inblazen. Verschillende bijdragen in het laatste decennium - en ook dit werk wenst hierbij aan te sluiten - getuigen hiervan. Niettemin stuit dit onderzoek op een aantal plaatsen ook op de grenzen van een kwantitatief paradigma; meermaals roept de studie vragen op die neigen naar een eerder kwalitatieve benadering van het thema. Alhoewel dit geenszins blijkt uit dit werk, zijn we het in dat opzicht absoluut eens met Hale: "Ethnographic studies, life histories and individual and group interviews all have much to contribute and are currently relatively ignored as methods by researchers into fear" (Hale, 1996:132). Surveyonderzoek en een kwantificerende benadering zal binnen de 'fear of crime' onderzoekstraditie ongetwijfeld een belangrijke rol blijven spelen; de op die manier opgedane kennis kan in de toekomst echter fundamenteel worden verrijkt, verhelderd en geïnspireerd indien het wordt aangevuld met kwalitatieve inzichten.

BIJLAGEN

FOTO 1: 'Tunnel onder ringweg' (Bron: Pleysier e.a., 2004b:57)

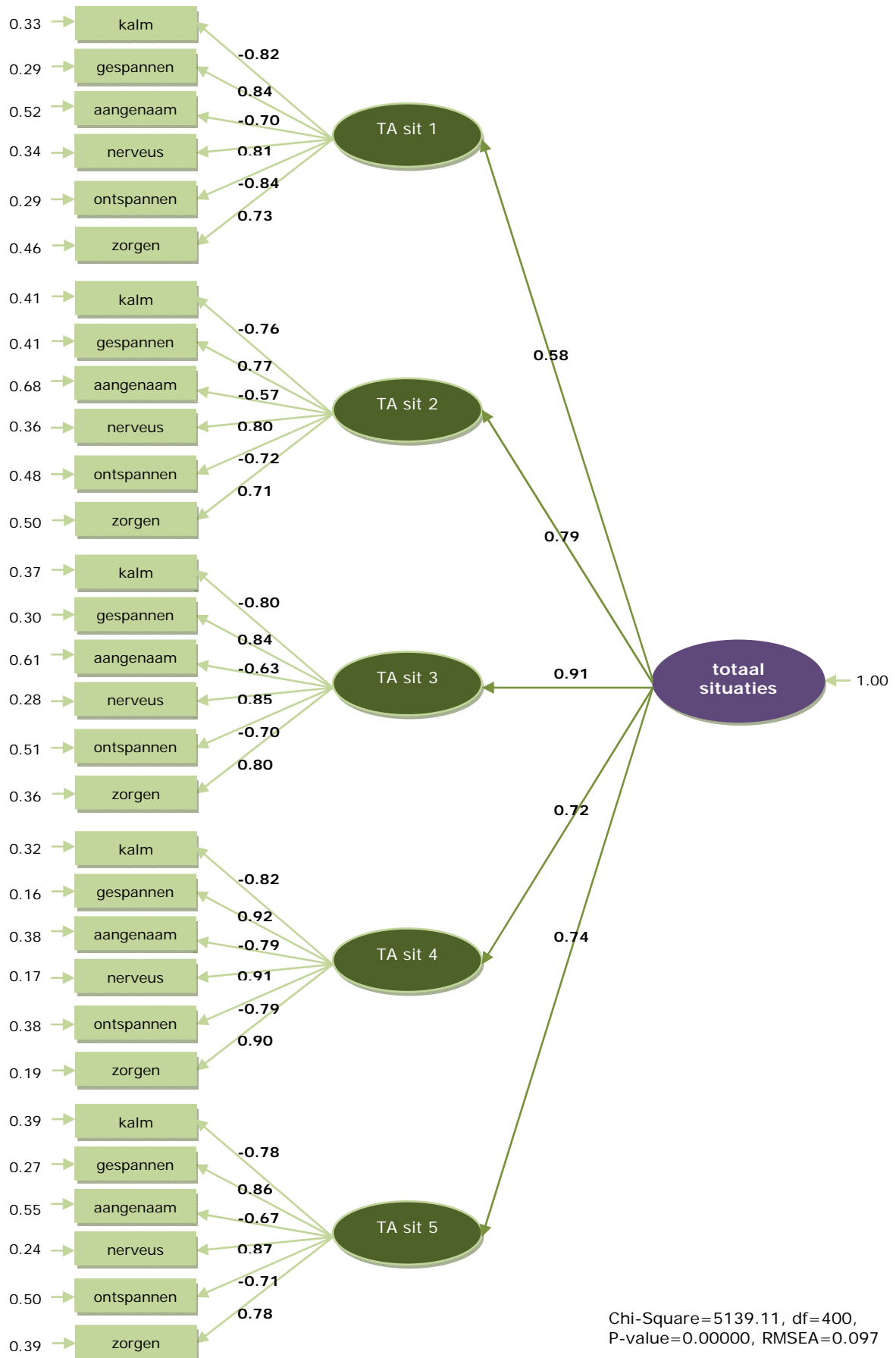
FOTO 2: 'Kapeldreef, eerste deel' (Bron: Pleysier e.a., 2004b:57)

FOTO 3: 'Steegje achterzijde GB supermarkt' (Bron: Pleysier e.a., 2004b:58)

FIGUUR 1: Tweede orde factoranalyse op de toestandsangst schalen in de vijf verschillende situaties

Bibliografie

- Adams, R.E. & R.T. Serpe (2000). Social integration, fear of crime, and life satisfaction. *Sociological Perspectives*. 43, 4, 605-629.
- Agneessens, F., D. De Lange & H. Waeye (2003). Over het verband tussen sociale relaties en attitudes, waarden en normen. In: APS, *Vlaanderen Gepeild!* 15-52. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Planning en Statistiek.
- Altheide, D.L., B. Gray, R. Janisch, L. Korbin, R. Maratea e.a. (2001). News Constructions of Fear and Victim: An Exploration Through Triangulated Qualitative Document Analysis. *Qualitative Inquiry*. 7, 3, 304-322.
- Alvazzi del Frate, A. & J. van Kesteren (2004). *Criminal Victimization in Urban Europe. Key Findings of the 2000 International Crime Victim Survey*. Torino: UNICRI.
- Alvi, S., M.D. Schwartz, W.S. DeKeseredy & M.O. Mauwe (2001). Women's Fear of Crime in Canadian Public Housing. *Violence Against Women*. 7, 6, 638-661.
- Agnew, R. (2002). Experienced, vicarious, and anticipated strain: An exploratory study on physical victimization and delinquency. *Justice Quarterly*. 19, 4, 603-632.
- Albrecht, H.-J. (2002). Immigration, crime and unsafety. In: Crawford, A. (Ed.). *Crime and Insecurity. The governance of safety in Europe*. 159-185. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- APS (Administratie Planning & Statistiek) (2001). *Kwaliteitsrichtlijnen bij het uitvoeren van surveyonderzoek*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- APS (Administratie Planning & Statistiek) (2003). *Kwaliteitszorg statistisch productieproces: Aanbevelingen*. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Austin, D.M., L.A. Furr & M. Spine (2002). The effects of neighborhood conditions on perceptions of safety. *Journal of Criminal Justice*. 30, 417-427.
- Baldassare, M. (1986). The Elderly and Fear of Crime. *Sociology and Social Research*. 70, 3, 218-221.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*. 84, 191-215.
- Bannister, J. (1993). Locating fear: Environment and ontological security. In: Jones, H. (Ed.). *Crime and the Urban Environment*. 69-83. Avebury: Aldershot.
- Barbalet, J.M. (1998). *Emotion, Social Theory, and Social Structure. A Macrosociological Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barbaree, R., B.S. Fisher, G. Farrell & H. Taylor (2003). *University student safety*. London: Home Office. (Online beschikbaar op: <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs2/r194.pdf>)
- Bauman, Z. (1991). *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (1999). *In search of politics*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2000). Social issues of law and order. *British Journal of Criminology*, 40, 205-221.
- Bauman, Z. (2002). Violence in the age of uncertainty. In: Crawford, A. (Ed.). *Crime and Insecurity. The governance of safety in Europe*. 52-74. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Baumer, T.L. (1978). Research on Fear of Crime in the United States. *Victimology: An International Journal*. 3, 3-4, 242-353.

- Beck, U. (1992). *Risk Society. Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Beck, U. (2000). Living Your Own Life in a Runaway World: Individualisation, Globalisation and Politics. In: Hutton, W. & A. Giddens (Eds.). *On the Edge. Living with Global Capitalism*. 164-174. London: Jonathan Cape.
- Bennett, T. (1994). Confidence in the police as a mediating factor in the fear of crime. *International Review of Victimology*. 3, 179-194.
- Bentler, P.M., D.N. Jackson & S. Messick (1971). Identification of content and style: a two-dimensional interpretation of acquiescence. *Psychological Bulletin*. 76, 3, 186-204.
- Bernasco, W., F. Luyckx & H. Elffers (2004). Ruimtelijke spreading en verplaatsing van criminaliteit. Muller, E.R. (Red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn: Kluwer, 319-344.
- Billiet, J., S. Pleysier, J. Pickery & I. Hajnal (1998). *Methodologische ondersteuning van de veiligheidsmonitor*. Bulletin nr. 1998/30 van het ISPO, 69 pp. + bijlagen.
- Billiet, J. & H. Waage (2001). *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij.
- Billiet, J. & J. Welkenhuysen-Gybels (2001). *Education as an Explanatory and a Disturbing Variable in Survey Research with Questionnaires*. Paper presented at the International Conference Methodology and Statistics, 17-19 September 2001, Ljubljana.
- Billiet, J. (1993). *Ondanks beperkt zicht. Studies over waarden, ontzuiling en politieke veranderingen in Vlaanderen*. Leuven/Brussel: SOI/VUBPress.
- Billiet, J. (1996). *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek: ontwerp en dataverzameling*. Leuven: Acco.
- Billiet, J. (2002). Cross-cultural equivalence with structural equation modeling. In: Harkness, J.A., F.J.R. van de Vijver & P. Ph. Mohler (Eds.). *Cross-Cultural Survey Methods*. New Jersey: Wiley-Interscience.
- Billiet, J. (2003). Over het adequaat meten van opinies en het zinvol interpreteren van opiniepeilingen. *Academiae Analecta*. Nieuwe Reeks nr. 16. Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 32 pp.
- Billiet, J. (2006). *De onbruikbaarheid van steekproeven uit het Rijksregister met oog op wetenschappelijk onderzoek dat aan de nodige kwaliteitseisen moet voldoen*. Centrum voor Sociologisch Onderzoek, K.U.Leuven, ongepubliceerde nota, 30 maart 2006.
- Billiet, J., B. Cambré & J. Welkenhuysen-Gybels (2002). Equivalence of Measurement Instruments for Attitude Variables in Comparative Surveys, Taking Method Effects into Account: The Case of Ethnocentrism. In: Ferligoj, A. & A. Mrvar (Eds.). *Developments in Social Science Methodology*. Metodoloski zvezki, 18. Ljubljana: FDV.
- Billiet, J., G. Loosveldt & L. Waterplas (1984). *Het survey-interview onderzocht. Effecten van het ontwerp en gebruik van vragenlijsten op de kwaliteit van de antwoorden*. KULeuven: Sociologisch Onderzoeksinstituut.
- Billiet, J.B. & J. McClendon (2000). Modeling Acquiescence in Measurement Models for Two Balanced Sets of Items. *Structural Equation Modeling*. 7, 4, 608-628.
- Bilsky, W. (1993). Blanks and Open Questions in Survey Research on Fear of Crime. In: Bilsky, W., C. Pfeiffer & P. Wetzels (Eds.). *Fear of Crime and Criminal Victimization*. Enke: Stuttgart. pp. 9-20.
- Bilsky, W., C. Pfeiffer & P. Wetzels (1993). Feelings of Personal Safety, Fear of Crime and Violence, and the Experience of Victimization amongst Elderly People: Research Instruments and Survey Design. In: Bilsky, W., C. Pfeiffer & P. Wetzels (Eds.). *Fear of Crime and Criminal Victimization*. Enke: Stuttgart. pp. 245-268.

- Block, R. (1993). A Cross-National Comparison of Victims of Crime: Victim Surveys of Twelve Countries. *International Review of Victimology* 2: 183-207.
- Blokland, T. & R. Soenen (2004). 'Veilig met de tram: Een etnografisch perspectief op veiligheid in het openbaar vervoer', *B en M. Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*. 31, 3, 173-184.
- Blokland, T. (2004). 'Sociale onveiligheid als maatschappelijk probleem: inleiding', *B en M. Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*. 31, 3, 149-152.
- Blom, T. & T. Nijhuis (1996). Risico en gevaar: een blik op Luhmanns risico-sociologie. *Tijdschrift voor Sociologie*. 1996, 2, 275-288.
- Blommaert, W., K. Galloo & J. Vranken (1996). *De veiligheidscontracten in negen Vlaamse steden. Evaluatierapport na het tweede onderzoeksjaar*. Antwerpen: Departement Sociologie en Sociaal Beleid.
- Bock, R.D., E. Muraki & W. Pfeiffenberger (1988). Item Pool Maintenance in the Presence of Item Parameter Drift. *Journal of Educational Measurement*, 25, 275-285.
- Boomkens, R. (2004). Towards the capsular city? Public safety and public fears. In: van der Vijver, K. & J. Terpstra (Eds.). *Urban Safety: problems, governance and strategies*. 17-26. Enschede: University of Twente/IPIT.
- Boomkens, R. (1998). *De Angstmachine. Over geweld in films, literatuur en popmuziek*. Amsterdam: De Balie.
- Borooh, V.K. & C.A. Carcach (1997). Crime and Fear. Evidence from Australia. *British Journal of Criminology*. 37, 4, 635-657.
- Bottoms, A.E. (1974). Book Review of Defensible space. *British Journal of Criminology*. 14, 203-206.
- Bottoms, A. & P. Wiles (1995). Crime and insecurity in the city. In: Fijnaut, C. e.a. (Eds.). *Changes in society, crime and criminal justice in Europe. Volume I. Crime and insecurity in the city*. 1-38. Antwerpen: Kluwer Rechtswetenschappen België.
- Boutellier, H. (1993). *Solidariteit en slachtofferschap. De morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur*. Nijmegen: Sun.
- Boutellier, H. (2002). *De Veiligheidsutopie*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Boutellier, H. (2004). Veiligheidsutopie. Muller, E.R. (Red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn: Kluwer, 125-152.
- Boutellier, H. (2005). *Meer dan veilig. Over bestuur, bescherming en burgerschap*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Boutellier, J.C.J. & B.A.M. van Stokkom (1995). Consumptie van veiligheid. Van verzorgingsstaat tot veiligheidsstaat. *Justitiële Verkenningen*. 21, 5, 96-111.
- Box, S., C. Hale, & G. Andrews (1988). Explaining Fear of Crime. *British Journal of Criminology*. 28, 3, 340-356.
- Braem, R. (1968). *Het lelijkste land ter wereld*. Leuven: Davidsfonds.
- Brantingham, P.J. & P.L. Brantingham (1994). Surveying Campus Crime: What can be done to reduce crime and fear? *Security Journal*. 5, 3, 160-171.
- Braun, M. (2003). Errors in comparative survey research: an overview. In: Harkness, J.A., Van de Vijver, F.J. & Mohler, P.Ph. (Eds.). *Cross-cultural survey methods*. 137-142. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Breeuwsma, G. (2001). Verlos mij van des menschen overlast...; een psychologische benadering. *Justitiële Verkenningen*. 27, 1, 10-24.
- Brooks, J. (1974). The Fear of Crime in the United States. *Crime and Delinquency*. 20, 3, 241-244.
- Brown Eve, S. (1985). Criminal Victimization and Fear of Crime among the Non-institutionalized Elderly in the United States: A Critique of the Empirical Research Literature. *Victimology: An International Journal*. 10, 1-4, 397-408.

- Bruinsma, G.J.N. (2004). Oorzaken van veranderingen in onveiligheid. Muller, E.R. (Red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn: Kluwer, 189-210.
- Bruinsma, G.J.N. e.a. (2004). De stad en de sociale onveiligheid. Muller, E.R. (Red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn: Kluwer, 279-318.
- Bruinsma, G.J.N., H.G. Van de Bunt & J.P.S. Fiselier (1990). Hoe onveilig is Nederland? Enkele theoretische en methodische kanttekeningen bij een internationaal vergelijkend victimologisch onderzoek. *Tijdschrift voor Criminologie*. 32, 2, 138-155.
- Brunt, L. (1989). In de schaduw van het stedelijk elan. Angst en criminaliteit in de grote stad. *Justitiële Verkenningen*. 15, 8, 8-24.
- Burgers, J.P.L. (2001). Onveiligheid in de stad. *Justitiële Verkenningen*. 27, 1, 25-33.
- Bursik, Jr., R.J. (1988). Social disorganization and theories of crime and delinquency: Problems and prospects. *Criminology*. 26, 4, 519-551.
- Bursik Jr., R.J. & H.G. Grasmick (1993). *Neighborhoods and Crime. The Dimensions of Effective Community Control*. New York: Lexington.
- Buruma, Y. (2004) 'Criminaliteit en strafbaarstelling van incivilities', *Voordracht gehouden op het NVK Congres*, 17 juni 2004, Den Haag.
- Buruma, Y. (2005). *De dreigingsspiraal. Onbedoelde neveneffecten van misdaadbestrijding*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Campbell, D.T. & D.W. Fiske (1959). Convergent and Discriminant Validation by the Multitrait-Multimethod Matrix. *Psychological Bulletin*. 56, 81-105.
- Caplan, P. (2000). 'Eating British Beef with Confidence': A Consideration of Consumers' Responses to BSE in Britain. In: Caplan, P. (Ed.). *Risk Revisited*. 184-203. London: Pluto Press.
- Carcach, C., P. Frampton, K. Thomas & M. Cranich (1995). Explaining Fear of Crime in Queensland. *Journal of Quantitative Criminology*. 11, 3, 271-287.
- Cartuyvels, Y. & P. Hebberecht (2001). La politique fédérale Belge de sécurité et de prévention de la criminalité (1990-1999). *Déviance et Société*. 25, 4, 403-426.
- Cartuyvels, Y., P. Mary, & A. Rea. (2000). L'État social-sécuritaire. In: Van Campenhoudt, L. e.a. (Eds.). *Réponses à l'insécurité. Des discours aux pratiques*. 407-430. Bruxelles: Labor.
- Castel, R. (2003). *L'insécurité sociale*. Paris: Éditions du Seuil et la République des Idées.
- Castells, M. (1997). *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell.
- Chadee, D. & J. Ditton (2003). Are older people most afraid of crime? Revisiting Ferraro and LaGrange in Trinidad. *British Journal of Criminology*. 43, 417-433.
- Chevigny, P. (2003). The populism of fear. Politics of crime in the Americas. *Punishment & Society*. 5, 1, 77-96.
- Chiricos, T., K. Padgett & M. Gertz (2000). Fear, TV News, and the Reality of Crime. *Criminology*. 38, 3, 755-785.
- Christie, N. (1986). The Ideal Victim. In: Fattah, E.A. (Ed.). *From crime policy to victim policy: reorienting the justice system*. 17-30. London: MacMillan Press Ltd.
- Conklin, J.E. (1976). Robbery, the Elderly, and Fear: An Urban Problem in Search of Solution. In: Goldsmith, J. & S.S. Goldsmith (Eds.). *Crime and the Elderly: Challenge and Response*. 99-110. Lexington: D.C. Heath.
- Cools, M. (2008). De gemeenschapswacht: een sociaal-etatistische valstrik? *Private Veiligheid*, maart 2008, 13 - 17.
- Covington, J. & R.B. Taylor (1991). Fear of Crime in Urban Residential Neighborhoods: Implications of Between- and Within-Neighborhood Sources for Current Models. *The Sociological Quarterly*. 32, 2, 231-249.

- Cozijn, C. & J.J.M. van Dijk (1976). *Onrustgevoelens in Nederland*. Den Haag: WODC.
- Crawford, A. (1997) *The local governance of crime: Appeals to community and partnerships*. Oxford: Clarendon Press.
- Crawford, A. (2003). *The governance of urban safety and the politics of insecurity*. Lezing op de European Conference on Social Safety in Urban Areas, 20-21 maart 2003, Universiteit van Twente, Enschede.
- Crawford, A. (2004). The governance of urban safety and the politics of insecurity. In: van der Vijver, K. & J. Terpstra (Eds.)(2004). *Urban Safety: problems, governance and strategies*. 65-86. Enschede: University of Twente/IPIT.
- Crawford, A. (Ed.)(2002). *Crime and Insecurity. The governance of safety in Europe*. Cullompton. Devon: Willan Publishing.
- Croake, J.W. & D.E. Hinkle (1976). Methodological Problems in the Study of Fears. *Journal of Psychology*. 93, 197-202.
- Cronbach, L.J. & P.E. Meehl (1955). Construct validity in psychological tests. *Psychological Bulletin*. 52, 281-302.
- Daems, T. (2005). Lettres Persanes 6. Het lichaam van de wetenschap. *R&R. Nederlands Tijdschrift voor Rechtsfilosofie en Rechtstheorie*. 3, 302-308.
- Davis, M. (1998). *City of Quartz. Excavating the Future of Los Angeles*. London: Pimlico.
- Davis, M. (1999). *Ecology of Fear. Los Angeles and the Imagination of Disaster*. New York: Vintage Books.
- De Haan, W. & I. Loader (2002). *On the emotions of crime, punishment and social control. Theoretical Criminology*. 6, 3, 243-253.
- De Hert, P. (2002). Een grondrecht op veiligheid: waarom en met welk doel? Juridische duiding bij een maatschappelijk debat. Rimanque, K. (Red.). *Het recht op veiligheid*. 39-76. Antwerpen: Maklu.
- De Hert, P. & D. Haché (1996). Over de kleur van veiligheid. *Samenleving & Politiek*. 3, 10, 4-18.
- Denkers, A.J.M. & F.W. Winkel (1998). Crime victims' well-being and fear in a prospective and longitudinal study. *International Review of Victimology*. 1998, 5, 141-162.
- Depickere, A. (2002). *Research Note: Measurement models for attitude constructs in the dataset of the General Election Study Flanders 1999*. Leuven: ISPO Bulletin n° 2002/46.
- Deraeck, G. (1995). Veiligheid...: beleid met samenhang en visie? *Gids op Maatschappelijk Gebied*. 1, 63-69.
- de Vries, M.S. (2005). *De beleving van veiligheid. Een onderzoek naar de aard en context van de veiligheidsbeleving van burgers*. Universiteit Twente: IPIT.
- Devroe, E. (2002). Criminologie & beleid: een spannende relatie? Over de band tussen criminologisch onderzoek en strafrechtelijk beleid. Beyens, K., J. Goethals, P. Ponsaers, G. Vervaeke (Eds.) *Criminologie in actie*. Brussel: Politeia, 73-93.
- Devroe, E. (2003) 'Overlast: containerbegrip voor onbegrip?', *De Orde van de Dag*, Thema: Last van overlast?, 24, 7-32.
- Ditton, J. (2000). Crime and the City. Public Attitudes towards Open-Street CCTV in Glasgow. *British Journal of Criminology*. 40, 692-709.
- Ditton, J. & S. Farrall (2000). *The Fear of Crime*. Aldershot, Ashgate. The International Library of Criminology, Criminal Justice & Penology.
- Ditton, J., D. Chadee & F. Khan (2003). The stability of global and specific measures of the fear of crime: Results from a two wave Trinidadian longitudinal study. *International Review of Victimology*. 10, 49-70.

- Ditton, J., D. Chadee, S. Farrall, E. Gilchrist & J. Bannister (2004). From Imitation to Intimidation. A Note on the Curious and Changing Relationship between the Media, Crime and Fear of Crime. *British Journal of Criminology*. 44, 595-610.
- Ditton, J., F. Khan & D. Chadee (2005). Fear of crime quantitative measurement instability revisited and qualitative consistency added: Results from a three wave Trinidadian longitudinal Study. *International Review of Victimology*. 12, 3, 247-272.
- Ditton, J., S. Farrall, J. Bannister & E. Gilchrist (1998). Measuring fear of crime. *Criminal Justice Matters*. 31, 10-12.
- Ditton, J., S. Farrall, J. Bannister & E. Gilchrist (2000). Crime surveys and the measurement problem: Fear of Crime. In: Jupp, V., P. Davies & P. Francis (Eds.). *Doing Criminological Research*. 142-156. London: Sage.
- Ditton, J., J. Bannister, E. Gilchrist & S. Farrall (1999). Afraid or angry? Recalibrating the 'fear' of crime. *International Review of Victimology*. 6, 2, 83-99.
- Douglas, M. (1992). *Risk and Blame. Essays in Cultural Theory*. London: Routledge.
- Douglas, M. (2001). *Omgaan met onzekerheid*. Multatuli-lezing 2001 'Angst en onzekerheid in de moderne samenleving, 12 mei 2001. Leuven: Overlegcentrum voor Ethiek. (Online beschikbaar via: www.multatuli-lezing.be).
- Dowler, K. (2003). Media consumption and public attitudes toward crime and justice: the relationship between fear of crime, punitive attitudes, and perceived police effectiveness. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*. 10, 2, 109-126.
- Duyvendak, J.W. (2004). Neighbourhoods, cohesion and social safety. In: van der Vijver, K. & J. Terpstra (Eds.)(2004). *Urban Safety: problems, governance and strategies*. 27-36. Enschede: University of Twente/IPIT.
- Elchardus, M. (1998). Was u vandaag al slachtoffer of werd u al beschuldigd? Gebruiksaanwijzing voor een wantrouwige samenleving. In: Elchardus, M. (Red.). *Wantrouwen en onbehagen. Over de vertrouwens- en legitimiteitscrisis*. 37-76. Brussel: VUBPress.
- Elchardus, M., L. Huyse & M. Hooghe (2001). *Het Maatschappelijk Middenveld in Vlaanderen*. Brussel: VUBPress.
- Elchardus, M. & W. Smits (2002). *Anatomie en oorzaken van het wantrouwen*. Brussel: VUBPress.
- Elchardus, M., W. Smits, m.m.v. T. Kuppens (2003). Bedreigd, kwetsbaar en hulpeloos: onveiligheidsgevoel in Vlaanderen, 1998-2002. In: Administratie Planning en Statistiek. *Vlaanderen gepeild! Studiedag 6 mei 2003 Brussel*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Elchardus, M., S. De Groof & W. Smits (2005). Rationele angst of collectieve voorstelling van onbehagen. Een vergelijking van twee paradigma's ter verklaring van onveiligheidsgevoelens. *Mens & Maatschappij*. 80, 1, 48-68.
- Elffers, H. & de Jong, W. (2004) "Nee, ik voel me nooit onveilig". *Determinanten van sociale veiligheidsgevoelens*. Rapport voor de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (NSCR-2004-3), Leiden: NSCR.
- Emmelkamp, R. (2004). Opgroeijende jongeren en veiligheid in stad en land: de zorgen van ouders ontrafeld. *B en M. Tijdschrift voor beleid, politiek en maatschappij*. 31, 3, 185-193.
- Eve, R.A. & S. Brown Eve (1984). The Effects of Powerlessness, Fear of Social Change, and Social Integration on Fear of Crime Among the Elderly. *Victimology: An International Journal*. 9, 2, 290-295.
- Ewald, U. (2000). Criminal victimisation and social adaptation in modernity: fear of crime and risk perception in the new Germany. In: Hope, T. & R. Sparks (Eds.). *Crime, Risk*

- and Insecurity: Law and Order in Everyday Life and Political Discourse*. 166-199. London: Routledge.
- Farrall, S. & D. Gadd (2004a). Evaluating Crime Fears. A Research Note on a Pilot Study to Improve the Measurement of the 'Fear of Crime' as a Performance Indicator. *Evaluation*, 10, 4, 493-502.
- Farrall, S. & D. Gadd (2004b). Research Note. The Frequency of the Fear of Crime. *British Journal of Criminology*, 44, 127-132.
- Farrall, S., J. Bannister, J. Ditton & E. Gilchrist (1997). Questioning the measurement of the 'fear of crime'. Findings from a Major Methodological Study. *British Journal of Criminology*. 37, 4, 658-679.
- Farrall, S., J., Bannister, J. Ditton & E. Gilchrist (2000). Social psychology and the fear of crime. Re-Examining a Speculative Model. *British Journal of Criminology*. 40, 3, 399-413.
- Fattah, E. (1993). Research on Fear of Crime. Some Common Conceptual and Measurement Problems. In: In: Bilsky, W., C. Pfeiffer & P. Wetzels (Eds.). *Fear of Crime and Criminal Victimization*. 45-70. Stuttgart: Enke.
- Fattah, E.A. & V.F. Sacco (1989). *Crime and Victimization of the Elderly*. New York: Springer.
- Ferraro, K. (1995). *Fear of crime: Interpreting victimization risk*. Albany: SUNY Press.
- Ferraro, K.F. (1996). Women's Fear of Victimization: Shadow of Sexual Assault? *Social Forces*. 75, 2, 667-690.
- Ferraro, K.F. & R. LaGrange (1987). The measurement of fear of crime. *Sociological Inquiry*. 57, 70-101.
- Fisher, B. & J.L. Nasar (1995). Fear spots in relation to microlevel physical cues: exploring the overlooked. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 32, 2, 214-239.
- Fisher, B.S. & A.R.P. Wilkes (2003). A tale of two ivory towers. A comparative analysis of victimization rates and risks between university students in the United States and England. *British Journal of Criminology*. 43, 526-545.
- Fisher, B.S. & J.J. Sloan III (2003). Unraveling the fear of victimization among college women: Is the "shadow of sexual assault hypothesis" supported? *Justice Quarterly*. 20, 3, 633-659.
- Fisher, B.S., J.J. Sloan, F.T. Cullen & C. Lu (1998). Crime in the ivory tower: the level and sources of student victimization. *Criminology*. 36, 3, 671-710.
- Foster, J. (1995). Informal social control and community crime prevention. *British Journal of Criminology*. 35, 4, 563-583.
- Furedi, F. (2002). *Culture of Fear. Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. London: Continuum.
- Furstenberg, F.F. (1971) Public Reaction to Crime in the Streets. *The American Scholar*. 40, 601-610.
- Gabriel, U. & W. Greve (2003). The Psychology of Fear of Crime. Conceptual and Methodological Perspectives. *British Journal of Criminology*. 43, 600-614.
- Gardner, C.B. (1990). Safe Conduct: Women, Crime, and Self in Public Places. *Social Problems*. 37, 3, 311-328.
- Garland, D. & R. Sparks (2000). Criminology, social theory and the challenge of our times. *British Journal of Criminology*. 40, 189-204.
- Garland, D. & R. Sparks (Eds.)(2002). *Criminology and social theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Garland, D. (2001). *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- Garofalo, J. & J. Laub (1978). The Fear of Crime: Broadening Our Perspective. *Victimology*:

- An International Journal*. 3, 3-4, 242-253.
- Garofalo, J. (1981). The Fear of Crime: Broadening Our Perspective. *Victimology: An International Journal*. 10, 1-4, 397-408.
- Gebotys, R.J., J.V. Roberts & B. DasGupta (1988). News Media Use and Public Perceptions of Crime Seriousness. *Canadian Journal of Criminology*. 30, 3-16.
- Geis, K.J. & C.E. Ross (1998). A New Look at Urban Alienation: The Effect of Neighborhood Disorder on Perceived Powerlessness. *Social Psychology Quarterly*. 61, 3, 232-246.
- Gerbner, G. & L. Gross (1976). Living With Television: The Violence Profile. *Journal of Communication*. 173-199.
- Gibbs, J.J., C.M. Puzanchera, K.J. Hanrahan & D. Giever (1998). The influence of personal safety and other environmental concerns on sense of control and emotional well-being. *Criminal Justice and Behavior*. 25, 4, 403-425.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. & W. Hutton (2000). Fighting back. In: Hutton, W. & A. Giddens (Eds.). *On the Edge. Living with Global Capitalism*. 213-224. London: Jonathan Cape.
- Gilliam, F.D. & S. Iyengar (2000). Prime Suspects: The Influence of Local Television News on the Viewing Public. *American Journal of Political Science*. 44, 3, 560-573.
- Girling, E., I. Loader & R. Sparks (1998). A Telling Tale: A Case of Vigilantism and Its Aftermath in an English Town. *British Journal of Sociology*. 49, 3, 474-490.
- Glassner, B. (1999). *The Culture of Fear*. New York: Basic Books.
- Goeminne, B., E. Enhus & P. Ponsaers (2003). *Criminaliteit in de publieke ruimte. Een inleiding in de hotspot analyse*. Brussel: Politeia.
- Goethals, J. (1995). Crime and insecurity in the Belgian cities/the phenomenology of the problems. In: Fijnaut, C. e.a. (Eds.). *Changes in society, crime and criminal justice in Europe. Volume I. Crime and insecurity in the city*. 79-112. Antwerpen: Kluwer Rechtswetenschappen België.
- Goethals, J., A. de Boye & C. Fijnaut (1999). *Criminaliteit en onveiligheidsgevoelens in de Limburgse ex-mijngemeenten*. Samenleving, Criminaliteit & Strafrechtspleging, 16. Leuven: Universitaire Pers.
- Goethals, J., P. Ponsaers, K. Beyens, L. Pauwels & E. Devroe (2002). Criminografisch onderzoek in België. In: Beyens, K., J. Goethals, P. Ponsaers & G. Vervaeke (Eds.). *Criminologie in actie*. 189-206. Brussel: Politeia.
- Goffman, E. (1972). *Relations in Public. Microstudies of the Public Order*. Middlesex: Penguin Books.
- Goffman, E. (1963). *Behavior in Public Places. Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: The Free Press.
- Gomme, I.M. (1988). The Role of Experience in the Production of Fear of Crime: A Test of a Causal Model. *Canadian Journal of Criminology*. 20, 1, 67-76.
- Goodey, J. (2002). Whose insecurity? Organised crime, its victims and the EU. In: Crawford, A. (Ed.). *Crime and Insecurity. The governance of safety in Europe*. 135-158. Cullompton, Devon: Willan Publishing.
- Goodey, J. (1997). Boys don't Cry. Masculinities, Fear of Crime and Fearlessness. *British Journal of Criminology*. 37, 3, 401-418.
- Goodey, J. (1994). Fear of crime: What can children tell us? *International Review of Victimology*. 3, 3, 195-210.
- Goossens, F. & S. Pleysier (2005). Het Antwerpse straatverbod: hoe ook Shakespeare zich wel eens kan vergissen. *Vigiles. Tijdschrift voor Politierecht*. 11, 3, 69-74.
- Goris, P. (2000a). *Op zoek naar de krijtlijnen van een sociaal rechtvaardige veiligheidszorg*.

- Analyse van relaties tussen professionele actoren in het kader van een geïntegreerde preventieve aanpak van veiligheidsproblemen in achtergestelde woonbuurten.* Diss. doc. K.U.Leuven.
- Goris, P. (2000b). Veiligheidsbeleid 2000-2004. Preventie is... justicialisering voorkomen. *Alert*. 26, 2&3, 31-44.
- Green, G., J.M. Gilbertson & M.F.J. Grimsley (2002). Fear of crime and health in residential tower blocks. A case study in Liverpool, UK. *European Journal of Public Health*. 12, 1, 10-15.
- Greenberg, S.W. (1986). Fear and Its Relationship to Crime, Neighborhood Deterioration, and Informal Social Control. In: Byrne, J.M. & R.J. Sampson (Eds.). *The Social Ecology of Crime*. New York: Springer-Verlag.
- Greve, W. (1998). Fear of crime among the elderly: foresight, not fright. *International Review of Victimology*. 5, 277-309.
- Greve, W. (2004). Fear of Crime among Older and Younger Adults: Paradoxes and other Misconceptions. In: Albrecht, H.-J., T. Serassis & H. Kania (Eds.). *Images of Crime II*. pp. 167-186. Freiburg: Max-Planck-Institut/Edition Iuscrim.
- Groves, R.M. (1989). *Survey errors and survey costs*. New York: John Wiley.
- Hajer, M. (2005). Naar een nieuwe dramaturgie van veiligheid. In: Boutellier, H. e.a. (Red.). *Leven in de risicosamenleving*. Amsterdam: Amsterdam University Press/Salomé, 34-42.
- Hajnal, I., J. Pickery & J. Billiet (2000). *Multilevelanalyse op de gegevens van de Veiligheidsmonitor*. Onderzoeksverslag van de Afdeling voor Dataverzameling en Analyse. KULeuven: Faculteit Sociale Wetenschappen.
- Hale, C. (1996). Fear of Crime: A review of the literature. *International Review of Victimology*. 4, 79-150.
- Hale, C., P. Pack & J. Salked (1994). The structural determinants of fear of crime: an analysis using census and crime survey data from England & Wales. *International Review of Victimology*. 3, 3, 211-233.
- Hale, D.C. (1988). Fear of crime and quality of life: A test of Garofalo and Laub's model. *Criminal Justice Review*. 13, 1, 13-20.
- Hall, S., C. Critcher, T. Jefferson, J. Clarke & B. Roberts (1978). *Policing the Crisis. Mugging, the State, and Law and Order*. London: MacMillan Press.
- Hartnagel, T.F. (1979). The Perception and Fear of Crime: Implications for Neighborhood Cohesion, Social Activity, and Community Affect. *Social Forces*. 58, 1, 176-193.
- Heath, L. & J. Petraitis (1987). Television Viewing and Fear of Crime: Where Is the Mean World? *Basic and Applied Social Psychology*. 8, 97-123.
- Hebberecht, P. (2004). Het Belgische preventie- en veiligheidsbeleid. *Justitiële Verkenningen*. 30, 7, 81-94.
- Hebberecht, P. & D. Duprez (Eds.) (2002). *The Prevention and Security Policies in Europe*. Brussel: VUB University Press.
- Hebberecht, P. (1994). Onveiligheidsgevoelens en slachtofferschap bij Marokkaanse en Turkse migranten. *Panopticon*. 15, 6, 544-570.
- Henig, J. & M.G. Maxfield (1978). Reducing Fear of Crime: Strategies for Intervention. *Victimology: An International Journal*. 3, 3-4, 297-313.
- Hennen, J.R. & R.D. Knudten (2001). A Lifestyle Analysis of the Elderly: Perceptions of Risk, Fear, and Vulnerability. *Illness, Crisis & Loss*. 9, 2, 190-208.
- Herbert, S. (2001). Policing the contemporary city: Fixing broken windows or shoring up neo-liberalism? *Theoretical Criminology*. 5, 4, 445-466.
- Hier, S.P. (2003). Risk and panic in late modernity: implications of the converging sites of social anxiety. *British Journal of Sociology*. 54, 1, 3-20.

- Hofman, H. (1991). Onveiligheid als stedelijk probleem. *Panopticon*, 575-591.
- Hollway, W. & T. Jefferson (1997). The risk society in an age of anxiety: situating fear of crime. *British Journal of Sociology*. 78, 2, 255-266.
- Home Office (1989). *Report of the Working Group on the Fear of Crime*. Home Office Standing Conference on Crime Prevention, 11 December 1989.
- Hooghe, M. (2001). Het einde van de sociale cohesie? Een kritisch overzicht van de postmoderne argumenten tegen het communautaristisch pessimisme. *Sociologische Gids*. 48, 1, 8-30.
- Hope, T. (2000). Inequality and the clubbing of private security. In: T. Hope & R. Sparks (Eds.). *Crime, Risk and Insecurity. Law and order in everyday life and political discourse*. 83-106. London: Routledge.
- Hope, T. (2001). Crime victimization and inequality in risk society. In: Matthews, R. & J. Pitts (Eds.). *Crime, disorder and community safety. A new agenda?* 193-218. London: Routledge.
- Horn, J.L. & J.J. McArdle (1992). A Practical and Theoretical Guide to Measurement Invariance in Aging Research. *Experimental Aging Research*. 18, Fall-Winter, 117-144.
- Hough, M. (1995). *Anxiety about crime: findings from the 1994 British Crime Survey*. London: Home Office.
- Houts, S. & C. Kassab (1997). Rotter's Social Learning Theory and Fear of Crime: Differences by Race and Ethnicity. *Social Science Quarterly*. 78, 1, 122-136.
- Hox, J.J.C.M. (1986). *Het gebruik van hulptheorieën bij operationalisering. Een studie rond het begrip subjectief welbevinden*. Academisch proefschrift, Universiteit van Amsterdam.
- Hunter, A. & T.L. Baumer (1982). Street Traffic, Social Integration, and Fear of Crime. *Sociological Inquiry*. 52, 2, 122-131.
- Huyse, L. (1996). *De lange weg naar Neufchâteau*. Leuven: Van Halewyck.
- ISPO/PIOP (1998). *1995 General Election Study Belgium. Codebook and Questionnaire*. Leuven: ISPO & Dept. Sociologie.
- Jackson, J. (2002). *The Fear of Crime: An Analysis and Development of Theory and Method*. Diss. Doct, University of London: London School of Economics and Political Science.
- Jackson, J. (2004a). An Analysis of a Construct and Debate: The Fear of Crime. In: Albrecht, H.-J., T. Serassis & H. Kania (Eds.). *Images of Crime II*. pp. 35-64. Freiburg: Max-Planck-Institut/Edition Iuscrim.
- Jackson, J. (2004b). Experience and Expression. Social and Cultural Significance in the Fear of Crime. *British Journal of Criminology*. 44, 946-966.
- Jackson, J. (2005a). A Psychology of Social Order: Public Attitudes to Crime and the Risk of Crime. *Paper presented at the Conference of the ESRC Social Contexts and Responses to Risk Network*, 28-29 January 2005, Canterbury.
- Jackson, J. (2005b). Validating New Measures of the Fear of Crime. *International Journal of Social Research Methodology*. 8, 4, 297-315.
- Jackson, J. (2006). Introducing Fear of Crime to Risk Research. *Risk Analysis*. 26, 1, 253-264.
- Jackson, J. (2008). Bridging the Social and the Psychological in the Fear of Crime. In: Lee, M. & S. Farrall (Eds.). *Fear of Crime: Critical Voices in an Age of Anxiety*. 1-19. London: Routledge. *In press*.
- Jang, S.J. & B.R. Johnson (2001). Neighborhood disorder, individual religiosity, and adolescent use of illicit drugs: A test of multilevel hypotheses. *Criminology*. 39, 1, 109-143.

- Jefferson, T. & W. Hollway (2000). The role of anxiety in fear of crime. In: Hope, T. & R. Sparks (Eds.). *Crime, Risk and Insecurity. Law and order in everyday life and political discourse*. 31-49. London: Routledge.
- John, C.St. & T. Heald-Moore (1995). Fear of Black Strangers. *Social Science Research*. 24, 262-280.
- Jöreskog, K.G. & D. Sörbom (1989). *LISREL 7: A Guide to the Program and Applications*. Chicago: SPSS Publications.
- Jöreskog, K.G. & D. Sörbom (1996). *LISREL 8 User's Reference Guide*. Chicago: Scientific Software International.
- Jöreskog, K.G. (2002). *Structural Equation Modeling with Ordinal Variables using Lisrel*. (Online beschikbaar op: <http://ssicentral.com/lisrel/corner.htm>).
- Kanan, J.W. & M.V. Pruitt (2002). Modeling Fear of Crime and Perceived Victimization Risk: The (In)Significance of Neighborhood Integration. *Sociological Inquiry*. 72, 4, 527-548.
- Keane, C. (1992). Fear of crime in Canada: An examination of concrete and formless fear of victimization. *Canadian Journal of Criminology*. 34, 215-224.
- Kelling, G.L. (2001). 'Broken Windows' and the culture wars. A response to selected critiques. In: Matthews, R. & J. Pitts (Eds.). *Crime, disorder and community safety. A new agenda?* 120-144. London: Routledge.
- Killias, M. & C. Clerici (2000). Different measures of vulnerability in their relation to different dimensions of fear of crime. *British Journal of Criminology*. 40, 437-450.
- Killias, M. (1990). New Methodological Perspectives for Victimization Surveys: The Potentials of Computer-Assisted Telephone Surveys and Some Related Innovations. *International Review of Victimology*. 1, 153-167.
- Krahn, H. & L.W. Kennedy (1985). Producing personal safety: the effects of crime rates, police force size, and fear of crime. *Criminology*. 23, 4, 697-711.
- Krannich, R.S., E.H. Berry & T. Greider (1989). Fear of Crime in Rapidly Changing Rural Communities: A Longitudinal Analysis. *Rural Sociology*. 54, 2, 195-212.
- Krannich, R.S., T. Greider & R.L. Little (1985). Rapid Growth and Fear of Crime: A Four-Community Comparison. *Rural Sociology*. 50, 2, 193-209.
- Kury, H. (1993). Crime in East and West Germany – Results of the First Intra-German Victims' Survey. In: Bilsky, W., C. Pfeiffer & P. Wetzels (Eds.). *Fear of Crime and Criminal Victimization*. Enke: Stuttgart. pp. 213-230.
- Kury, H., A. Lichtblau & A. Neumaier (2004). Was messen wir, wenn wir Kriminalitätsfurcht messen? *Kriminalistik*. 58, 7, 457-465.
- Kury, H. & T. Ferdinand (1998). The victim's experience and fear of crime. *International Review of Victimology*. 5, 93-140.
- Kury, H., J. Oberfell-Fuchs & T. Ferdinand (2001). Aging and the fear of crime: recent results from east and west germany. *International Review of Victimology*. 8, 75-112.
- Kury, H., J. Oberfell-Fuchs, G. Woessner & M. Wuerger (2002). Fear of crime and victimization. In: Nieuwbeerta, P. (Ed.). *Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*. 317-334. Den Haag: BJU.
- Kuttschreuter, M. & O. Wiegman (1988). Angst voor criminaliteit, risicoperceptie en zelf-effectiviteitsverwachting. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*. 43, 223-231.
- Lacroix, J., V. Scaillon, C. Tange, C. Versluys & I. Poulet (1996). *Evaluation de la mise en oeuvre et des effets des contrats de sécurité*. Brussel: Synergie.
- Laermans, R. (1996). 'We kunnen ons geen alternatief voorstellen': Luhmanns analyse van de moderne maatschappij. *Tijdschrift voor Sociologie*. 2, 145-161.

- Laermans, R. (1999). De stad als sociaal kunstwerk: een sociologische visie. In: Raymaekers, B. & A. van de Putte (Eds.). *De mens en zijn wereld morgen. Lessen voor de 21e eeuw*. 204-221. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Laermans, R. (2001). *Ruimten van cultuur. Van de straat over de markt naar het podium*. Leuven: Van Halewyck.
- Lagrange, H. (2003). *Demandes de sécurité*. Paris: Éditions du Seuil et la République des Idées.
- LaGrange, R.L. & K.F. Ferraro (1987). The Elderly's Fear of Crime: A Critical Examination of the Research. *Research on Aging*. 9, 372-392.
- LaGrange, R.L. & K.F. Ferraro (1989). Assessing age and gender. Differences in perceived risk and fear of crime. *Criminology*. 27, 4, 697-719.
- LaGrange, R.L., K.F. Ferraro & M. Supancic (1992). Perceived risk and fear of crime : role of social and physical incivilities. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 29, 3, 311-334.
- Lane, J. & J.W. Meeker (2003). Fear of Gang Crime: A Look at Three Theoretical Models. *Law & Society Review*. 37, 2, 425-456.
- Lane, J. & J.W. Meeker (2000). Subcultural Diversity and the Fear of Crime and Gangs. *Crime & Delinquency*. 46, 4, 497-521.
- Lasthuizen, K., B. Van Eeuwijk & L. Huberts (2004). Feelings of insecurity in communities: what does really matter? Results of survey research in the Netherlands. In: van der Vijver, K. & J. Terpstra (Eds.). *Urban Safety: problems, governance and strategies*. 205-220. Enschede: University of Twente/IPIT.
- Lawton, M.P. & S. Yaffe (1980). Victimization and Fear of Crime in Elderly Public Housing Tenants. *Journal of Gerontology*. 35, 5, 768-779.
- Lawton, M.P., L. Nahemow, S. Yaffe & S. Feldman (1976). Psychological Aspects of Crime and Fear of Crime. In: Goldsmith, J. & S.S. Goldsmith (Eds.). *Crime and the Elderly: Challenge and Response*. 21-29. Lexington: D.C. Heath.
- Lee, M. (1999). The fear of crime and self governance: Towards a genealogy. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*. 32, 3, 227-246.
- Lee, M. (2001a). The genesis of 'fear of crime'. *Theoretical Criminology*. 5, 4, 467-485.
- Lee, M. (2001b). *The 'fear of crime' and governance: a genealogy of the concept of 'fear of crime' and its imagined subjects*. Diss. doct., University of Western Sydney.
- Lee, M. (2004). Governing Fear of Crime. Hil, R. & G. Tait (Eds.). *Hard Lessons: Reflections on Crime Control and Governance in Late Modernity*. London: Ashgate.
- Lee, M. (2007). *Inventing Fear of Crime. Criminology and the politics of anxiety*. Cullompton: Willan Publishing.
- Lemaître, A. (1982). *Le sentiment de sécurité des Liègeois*. Onuitg., thesis Licentie Criminologie, Universiteit Luik.
- Lembrechts, L. (2006). Op zoek naar de grenzen van *newsmaking criminology*. Een kritische toepassing op het onveiligheidsgevoel. *Panopticon*. 27, 6, 27-44.
- Lemonne, A., L. Simonelli & P. Mary (1996). *Evaluation des contrats de sécurité de Charleroi, La Louvière, Liège, Mons, Namur, Seraing, Tournai, Verviers*. Brussel: Ecole des Sciences Criminologiques Léon Cornil.
- Lippens, R. (Ed.)(2000). *Voorbij de nuloptie. Beschouwingen over nultolerantie en lokale (on)veiligheid*. Brussel: IMAVO vzw.
- Liska, A.E. & W. Baccaglioni (1990). Feeling Safe by Comparison : Crime in the Newspapers. *Social Problems*. 37, 3, 360-374.
- Liska, A.E., J.J. Lawrence & A. Sanchirico (1982). Fear of Crime as a Social Fact. *Social Forces*. 60, 3, 760-770.
- Loader, I., E. Girling & R. Sparks (1998). Narratives of Decline. Youth, Dis/order and

- Community in an English 'Middletown'. *British Journal of Criminology*. 38, 3, 388-403.
- Loeckx, A. (1999). De architectuur van de eenentwintigste-eeuwse stad. Plaatsen voor plaatsloosheid. In: Raymaekers, B. & A. van de Putte (Eds.). *De mens en zijn wereld morgen. Lessen voor de 21^e eeuw*. 184-203. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Loosveldt, G. & A. Carton (2001). Kwaliteitsevaluatie van surveys. Een toepassing op de surveys naar culturele verschuivingen in Vlaanderen. In: Administratie Planning en Statistiek. *Vlaanderen gepeild! Studiedag 6 mei 2003 Brussel*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Loosveldt, G., A. Carton & J. Billiet (2004). Assessment of survey data quality: a pragmatic approach focused on interviewer tasks. *International Journal of Market Research*. 46, 1, 65-82.
- Lowry, D.T., T.C.J. Nio & D.W. Leitner (2003). Setting the Public Fear Agenda: A Longitudinal Analysis of Network TV Crime Reporting, Public Perceptions of Crime, and FBI Crime Statistics. *Journal of Communication*. 35, 1, 61-73.
- Luhmann, N. (1993). *Risk: A Sociological Theory*. New York: de Gruyter.
- Lupton, D. (1999). Dangerous Places and the Unpredictable Strangers: Constructions of Fear of Crime. *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*. 32, 1, 1-15.
- Lupton, D. & J. Tulloch (1999). Theorizing fear of crime: beyond the rational/irrational opposition. *British Journal of Sociology*. 50, 3, 507-523.
- Maas-de Waal, C. & K. Wittebrood (2002). Sociale cohesie, fysieke buurtkenmerken en onveiligheid in de grotere steden. In: de Hart, J., (Red.), *Zekere banden: sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*. 279-315. Den Haag: SCP.
- Macmillan, R., A. Nierobisz & S. Welsh (2000). Experiencing the streets: Harassment and perceptions of safety among women. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 37, 3, 306-322.
- Madriz, E.I. (1997). Images of Criminals and Victims: A Study on Women's Fear and Social Control. *Gender and Society*. 11, 3, 342-356.
- Maguire, M. & J. Pointing (Eds.)(1988). *Victims of Crime. A New Deal?* Milton Keynes: Open University Press.
- Maher, K.H. (2003). Workers and Strangers. The House Service Economy and the Landscape of Suburban Fear. *Urban Affairs Review*. 38, 6, 751-789.
- Manchin, R. (2004). European Crime and Safety Survey (ECSS): Issues in Design and Estimation, *Paper gepresenteerd op de 'Fourth Annual ESC Conference'*, Amsterdam, 27 augustus 2004.
- Markowitz, F.E., P.E. Bellair, A.E. Liska & J. Liu (2001). Extending social disorganization theory: modeling the relationships between cohesion, disorder, and fear. *Criminology*. 39, 2, 293-320.
- Matei, S., S.J. Ball-Rokeach & J.L. Qiu (2001). Fear and Misperception of Los Angeles Urban Space. A Spatial-Statistical Study of Communication-Shaped Mental Maps. *Communication Research*. 28, 4, 429-463.
- Matthews, R. (1992). Replacing 'broken windows': crime, incivilities and urban change. In: Matthews, R. & J. Young (Eds.). *Issues in Realist Criminology*. 19-50. London: Sage Publications.
- Mawby, R.I. & L. Simmonds (2004). Feelings of Security in the City: Anxiety over Crime as Spatially Defined. *Security Journal*. 17, 2, 73-85.
- May, D.C. (2001). The effect of fear of sexual victimization on adolescent fear of crime. *Sociological Spectrum*. 21, 141-174.
- Mayhew, P. (1993). Measuring the Effects of Crime in Victimization Surveys. In: Bilsky, W., C. Pfeiffer & P. Wetzels (Eds.). *Fear of Crime and Criminal Victimization*. Enke: Stuttgart. pp. 187-200.

- Maxfield, M.G. (1984). The limits of vulnerability in explaining fear of crime: A comparative neighborhood analysis. *Research in Crime and Delinquency*. 21, 3, 233-250.
- McCoy, H.V., J.D. Wooldredge, F.T. Cullen, P.J. Dubeck & S.L. Browning (1996). Lifestyles of the old and not so fearful: Life situation and older persons' fear of crime. *Journal of Criminal Justice*. 24, 3, 191-205.
- McCrea, R., T.-K. Shyy, J. Western & R.J. Stimson (2005). Fear of crime in Brisbane. Individual, social and neighbourhood factors in perspective. *Journal of Sociology*. 41, 1, 7-27.
- McKee, K.J. & C. Milner (2000). Health, Fear of Crime and Psychosocial Functioning in Older People. *Journal of Health Psychology*. 5, 4, 473-486.
- Mesch, G.S. (2000). Perceptions of risk, lifestyle activities, and fear of crime. *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*. 21, 47-62.
- Mirowsky, J. & C.E. Ross (1991). Eliminating Defense and Agreement Bias from Measures of the Sense of Control: A 2x2 Index. *Social Psychology Quarterly*. 54, 2, 127-145.
- Molenbergs, G., V. Vandersmissen & H. Thijs (2005). *De Veiligheidsmonitor: Validatie, Analyse en Adviezen*. Centrum voor Statistiek, Limburgs Universitair Centrum.
- Mosconi, G. & D. Padovan (2004). Social Capital, Insecurity and Fear of Crime. In: Albrecht, H.-J., T. Serassis & H. Kania (Eds.). *Images of Crime II*. pp. 137-166. Freiburg: Max-Planck-Institut/Edition luscrim.
- Mueller, R.A. (1996). *Basic principles of structural equation modeling, an introduction to LISREL and EQS*. New York: Springer-Verlag.
- Mulleners, F. (2003) 'Overlast: een postmoderne kwaal?', *De Orde van de Dag*, Thema: Last van overlast?, 24, 33-38.
- Muller, E.R. (2004). Toekomst veiligheid en veiligheidszorg. Muller, E.R. (Red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn: Kluwer, 779-790.
- Munters, R. (Ed.) (1998). *Zygmunt Bauman. Leven met veranderlijkheid, verscheidenheid, onzekerheid*. Amsterdam: Boom.
- Nair, G., J. Ditton & S. Phillips (1993). Environmental Improvements and the Fear of Crime : The Sad Case of the 'Pond' Area in Glasgow. *British Journal of Criminology*. 33, 555-561.
- Newhart Smith, L. & G.D. Hill (1991). Victimization and fear of crime. *Criminal Justice and Behavior*. 18, 2, 217-239.
- Newman, O. (1973). *Defensible Space. Crime Prevention through Urban Design*. New York: Collier Books.
- O'Mahony, D. & K. Quinn (1999). Fear of crime and locale: the impact of community related factors upon fear of crime. *International Review of Victimology*. 6, 231-251.
- O'Malley, P. (1998). *Crime and the Risk Society*. Aldershot: Ashgate.
- Oort, F.J. (1992). Using Restricted Factor Analysis to Detect Item Bias. *Methodika*. 6, 150-166.
- Opdebeeck, S., A. Vandenberk & F. Lammertyn (1999). (Angst voor) geweld. *Tijdschrift voor Welzijnswerk*. 217, 5-17.
- Oppelaar, J. & K. Wittebrood (2006). Angstige burgers? De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht. Den Haag: SCP.
- Ortega, S.T. & J.L. Myles (1987). Race and gender effects on fear of crime: An interactive model with age. *Criminology*. 25, 1, 133-152.
- Pantazis, C. (2000). 'Fear of crime', vulnerability and poverty. *British Journal of Criminology*. 40, 414-436.
- Pain, R.H. (1997). 'Old Age' and Ageism in Urban Research: The Case of Fear of Crime. *International Journal of Urban and Regional Research*. 21, 1, 117-128.

- Pain, R.H. (1995). Elderly Women and Fear of Violent Crime: the least likely victims? A Reconsideration of the Extent and Nature of Risk. *British Journal of Criminology*. 35, 4, 584-598.
- Pain, R. (1993). Women's fear of sexual violence: Explaining the spatial paradox. In: Jones, H. (Ed.). *Crime and the Urban Environment*. 55-68. Avebury: Aldershot.
- Parker, K.D. (1988). Black-White Differences in Perceptions of Fear of Crime. *The Journal of Social Psychology*. 128, 4, 487-494.
- Pattyn, B. & L. Van Liedekerke (2001). *Angst en onzekerheid in de moderne samenleving*. Multatuli-lezing 2001 'Angst en onzekerheid in de moderne samenleving, 12 mei 2001. Leuven: Overlegcentrum voor Ethiek. (Online beschikbaar via: www.multatuli-lezing.be).
- Pauwels, L. & S. Pleysier (2003). Cross-culturele betrouwbaarheid in structurele vergelijkingsmodellen. Implicaties bij de meting van 'onveiligheidsgevoelens' in de Belgische Veiligheidsmonitor. *Tijdschrift voor Criminologie*. 45, 3, 234-253.
- Pauwels, L. & S. Pleysier (2005). Assessing cross-cultural validity of fear of crime measures through comparisons between linguistic communities in Belgium. *European Journal of Criminology*. 2, 2, 139-159.
- Pauwels, L. & S. Pleysier (2005b). De impact van method bias in etiologisch self-report-onderzoek: een 'causale modellenbenadering'. *Tijdschrift voor Criminologie*. 47, 1, 42-61.
- Pauwels, L. & S. Pleysier (2007). Crime Victim and Insecurity Surveys in Belgium and the Netherlands, *Conference Paper Gern WP7*, Barcelona, March 15th - 17th 2007.
- Pauwels, L. (2001). Structurele contextualisering van de politionele registraties inzake intrafamiliaal geweld in Oost- en West-Vlaanderen. *Panopticon* 22 (3): 220-238.
- Pauwels, L. (2002). *De ene buurt is de andere niet, exploratie van mogelijkheden van contextualisering van geregistreerde criminaliteit op buurniveau*, Criminologische studies, Brussel: VUBPress.
- Peeters, C., B. Verbeeck, G. Vervaeke, J. Goethals & S. Pleysier (2000). De constructie van een veiligheidsmodel in het kader van de veiligheids- en samenlevingscontracten. *Panopticon*. 21, 4, 346-355.
- Phillips, T. & R. Smith (2004). Emotional and behavioural responses to everyday incivility. Challenging the fear/avoidance paradigm. *Journal of Sociology*. 40, 4, 378-399.
- Phillips, T. & P. Smith (2003). Everyday incivility: towards a benchmark. *The Sociological Review*. 51, 1, 85-108.
- Pickery, J. & A. Carton (2005). *Hoe representatief zijn telefonische surveys in Vlaanderen?* APS-notas, nr. 4. Brussel: Administratie Planning & Statistiek, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Piret, J.M. (2002). Het recht op veiligheid: fundamenteleler dan een sociaal grondrecht. In: Rimanque, K. (Red.). *Het recht op veiligheid*. 9-38. Antwerpen: Maklu.
- Pleysier, S. (2008). 'Integrale veiligheid' als dogma? Grenzen aan het heersende veiligheidsdiscours. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 7, 1, 34-46.
- Pleysier, S. & J. Deklerck (2006). Over hondenpoep en hangjongeren. Een verkennend onderzoek naar overlastfenomenen in parken en groenzones. *Tijdschrift voor Veiligheid*. 5, 1, 5-20.
- Pleysier, S., G. Vervaeke & J. Goethals (2006). Hoe 'representatief' is de Veiligheidsmonitor? Over de accuraatheid van telefonische surveys in Vlaanderen. *Panopticon*. 27, 4, 107-114.
- Pleysier, S., L. Pauwels, G. Vervaeke & J. Goethals (2005). Temporal invariance in repeated cross-sectional 'fear of crime' research. *International Review of Victimology*. 12, 3, 273-292.

- Pleysier, S., L. Pauwels, G. Vervaeke & J. Goethals (2004a). Temporal invariance in longitudinal fear of crime research. *Paper presented at the British Society of Criminology Conference*, University of Portsmouth, 6-9 July 2004.
- Pleysier, S., G. Vervaeke & J. Goethals (2004b). Onveiligheidsgevoelens op de campus. Triggers in de onmiddellijke fysieke omgeving leiden tot angst voor criminaliteit. *Panopticon*, 25, 4, 41-59.
- Pleysier, S., G. Vervaeke & J. Goethals (2004c). Cross-cultural Invariance and Gender Bias when Measuring 'Fear of Crime'. *International Review of Victimology*. 10, 3, 245-260.
- Pleysier, S., G. Vervaeke & J. Goethals (2004d). De cultuur van veiligheid. *Openbaar bestuur*. 14, 8, 15.
- Pleysier, S., G. Vervaeke & J. Goethals (2004e). *Onderzoek Buurttevredenheid. Codeboek: variabelen en frequentietabellen*. Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Afdeling Strafrecht, Strafvordering & Criminologie (+ CD-rom).
- Pleysier, S., G. Vervaeke, J. Goethals & L. Pauwels (2003a). 'Acquiescence'. Het meten en modelleren van volgzzaamheid in twee gebalanceerde 'angst voor criminaliteit'-schalen. *Panopticon*. 24, 6, 547-562.
- Pleysier, S., L. Wyseur, G. Vervaeke, & J. Goethals (2003b). Het onveiligheidsgevoel geëvalueerd. Criminaliteit als goede leermeester of slechte raadgever? *Samenleving en Politiek*. 10, 8, 32-39.
- Pleysier, S., G. Vervaeke, J. Goethals & J. Billiet (2003c). Assessing measurement invariance in 'fear of crime' instruments. In: Vanderhallen, M., G. Vervaeke, P.J. Van Koppen & J. Goethals (Eds.). *Much ado about crime. Chapters on Psychology and Law*. 75-90. Brussel: Politeia.
- Pleysier, S. & S. Bogaerts (2002). De meerwaarde van multilevel modelling in criminologisch onderzoek. *Panopticon*. 24, 5, 436-444.
- Pleysier, S., G. Vervaeke & J. Goethals (2002a). Het 'onveiligheidsgevoel' onderzocht. Groeipijnen van een onderzoekstraditie in wording. In: Beyens, K., J. Goethals, P. Ponsaers & G. Vervaeke (Eds.). *Criminologie in actie*. 189-206. Brussel: Politeia.
- Pleysier S., G. Vervaeke & J. Goethals (2002b). De relatie tussen 'angst voor criminaliteit' en 'leeftijd' breedmaatschappelijk bekeken. Ouderenrechten in de 21ste eeuw: 'Recht op veiligheid'. *Tijdschrift voor Welzijnswerk*. 26, 242, 30-43
- Pleysier, S., G. Vervaeke & J. Goethals (2001a). Veiligheid: enkele theoretische en (macro)sociologische beschouwingen. In: Casselman, J., J. Goethals, F. Goossens, F. Hutsebaut, G. Vervaeke & L. Walgrave (Eds.). *Veiligheid, een illusie? Theorie, onderzoek en praktijk*. 15-34. Brussel: Politeia.
- Pleysier, S., G. Vervaeke, J. Goethals, C. Peeters & B. Verbeeck (2001b). Over onveiligheid en onzekerheid. *Samenleving en Politiek*. 8 (2). 26-34.
- Pleysier, S., G. Vervaeke & S. Parmentier (2000). 'Het' vertrouwen in 'de' instelling: enkele beschouwingen. *Panopticon*. 21, 1, 63-79.
- Ponsaers, P. & H. Berckmoes, H. (2003) Moet er nog politie zijn? Commentaar en bedenkingen nav. de inrichting van de functie van veiligheidsbeambte. *Vigiles*, 77-85.
- Ponsaers, P. & P. Hebberecht (2000). Criminologie in België: beleidsgerichte wetenschap, met een geïmpoteerde theorie? In: J. Vanderborght, J. Van Acker & E. Maes. (Eds.). *Criminologie: de wetenschap, de mens*, Brussel: Politeia, 45-60.
- Ponsaers, P. (2000). Nieuwe vormen van sociaal conflict: De nieuwe technologische revolutie en de transformatie van de openbare orde. *Panopticon*. 21, 2, 147-160.
- Ponsaers, P. (2001). Vat krijgen op onveiligheid. In: *Handboek Politiediensten. Veiligheidsbeleid, inleiding*. Afl. 57, maart 2001, 1-9. Diegem: Kluwer.

- Ponsaers, P. (2003). 'De parabel van de 'Broken window-theory'. Community (oriented) policing en buurtgerichtheid. Van Erck, J. (Ed.). *Externe oriëntering van de politie. Gemeenschapsgerichte politiezorg*. 7-27. Brussel: Politeia.
- Ponsaers, P., G. Vervaeke & J. Goethals (Eds.)(2001). *De veiligheidsmonitor. Behoeftendetectie bij de bevolking*. Brussel, Politeia.
- Porter, E.J. (2007). 'Recognizing my risk' and 'Envisioning an intrusion event': a phenomenological approach to perceived risk of intrusion. *Critical Criminology*. 15, 3, 223-242.
- Putnam, R.D. (2001). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. London: Simon & Schuster.
- Quann, N. & K. Hung (2002). Victimization experience and the fear of crime. In: Nieuwbeerta, P. (Ed.). *Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*. 301-316. Den Haag: BJU.
- Raaijmakers, Q.A.W., J.T.C. van Hoof & T.F.M. ter Bogt (2001). 'Intolerantie: typerend voor jongeren?' *Justitiële Verkenningen*. 27, 1, 49-62.
- Rachman, S. (1978). *Fear and Courage*. San Francisco: W.H. Freeman and Company.
- Raes, K. (1994). Onveiligheid in een normenloze wereld. Bedenkingen bij de Nederlandse Integrale Veiligheidsrapportage. *Samenleving en politiek*. 1, 3, 4-13.
- Raes, K. (1995). De naakte samenleving; pleidooi voor een onpersoonlijke maar vertrouwde publieke cultuur. *Justitiële Verkenningen*. 21, 5, 62-95.
- Riezler, K. (1944). The Social Psychology of Fear. *The American Journal of Sociology*. 49, 6, 489-498.
- Riger, S., M.T. Gorden & R. Le Bailly (1978). Women's Fear of Crime: From Blaming to Restricting the Victim. *Victimology: An International Journal*. 3, 3-4, 274-284.
- Rimanque, K. (Red.)(2002). *Het recht op veiligheid*. Antwerpen: Maklu.
- Robinson, J.B., B.A. Lawton, R.B. Taylor & D.D. Perkins (2003). Multilevel Longitudinal Impacts of Incivilities: Fear of Crime, Expected Safety, and Block Satisfaction. *Journal of Quantitative Criminology*. 19, 3, 237-274
- Robinson, M.B. & K.L. Mullen (2001). Crime on campus: a survey of space users. *Crime Prevention and Community Safety*, 3, 4, 33-46.
- Romer, D., K.H. Jamieson & S. Aday (2003). Television News and the Cultivation of Fear of Crime. *Journal of Communication*. 35, 1, 88-104.
- Ross, C.E. & J. Mirowsky (1999). Disorder and Decay. The Concept and Measurement of Perceived Neighborhood Disorder. *Urban Affairs Review*. 34, 3, 412-432.
- Ross, C.E., J. Mirowsky & S. Pribesh (2001). Powerlessness and the Amplification of Threat: Neighborhood Disadvantage, Disorder, and Mistrust. *American Sociological Review*. 66, 4, 568-591.
- Sacco, V.F. (1993). Social support and the fear of crime. *Canadian Journal of Criminology*. 35, 187-196.
- Sacco, V.F. & W. Glackman (1987). Vulnerability, Locus of Control, and Worry about Crime. *Canadian Journal of Community Mental Health*. 6, 99-111.
- Sampson, R.J. (1988). Local friendship ties and community attachment in mass society: A multilevel systemic model. *American Sociological Review*. 53, 766-779.
- Sampson, R.J. (1991). Linking the Micro- and Macrolevel Dimensions of Community Social Organization. *Social Forces*. 70, 1, 43-64.
- Sampson, R.J. & W.B. Groves (1989). Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganisation Theory. *American Journal of Sociology*. 94, 4, 774-802.
- Sampson, R.J. & J.H. Laub (1990). Crime and deviance over the life course: the salience of adult social bonds. *American Sociological Review*. 55, 609-627.

- Sampson, R.J. & S.W. Raudenbush (1999). Systematic Social Observation of Public Spaces: A New Look at Disorder in Urban Neighborhoods. *The American Journal of Sociology*. 105, 3, 603-651.
- Scheider, M.C., T. Rowell & V. Bezdikian (2003). The Impact of Citizen Perceptions of Community Policing on Fear of Crime: Findings From Twelve Cities. *Police Quarterly*. 6, 4, 363-389.
- Schneider, A.L. (1981). Methodological Problems in Victim Surveys and their Implications for Research in Victimology. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 72, 818-838.
- Scott, H. (2003). Stranger Danger: Explaining Women's Fear of Crime. *Western Criminology Review*. 4, 3. (Online beschikbaar op: <http://wcr.sonoma.edu/v4n3/scott.html>).
- Shaw, C. & H. McKay (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago: Univ. Press.
- Sheptycki, J. (1997). Insecurity, risk suppression and segregation: Some reflections on policing in the transnational age. *Theoretical Criminology*. 1, 3, 303-315.
- Sijtsma, K. & I.W. Molenaar (2002). *Introduction to nonparametric item response theory*. London: Sage.
- Silverman, R.A. & L.W. Kennedy (1984). Loneliness, Satisfaction and Fear of Crime: A Test for Non-Recursive Effects. *Canadian Journal of Criminology*. 27, 1-13.
- Skogan, S (1985). *Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification*. Cambridge: Polity Press.
- Skogan, S. (1987). *Folk Devils & Moral Panics. The Creation of the Mods and Rockers*. Oxford: Basil Blackwell.
- Skogan, W.G. & M. Maxfield (1981). *Coping with Crime: Individual and Neighbourhood Reactions*. London: Sage.
- Skogan, W. (1986). Fear of Crime and Neighborhood Change. In: Reiss, A.J. & M. Tonry (Eds.). *Communities and Crime*. 203-229. Chicago: University of Chicago Press
- Skogan, W.G. (1987). The Impact of Victimization on Fear. *Crime & Delinquency*. 33, 135-154.
- Skogan, W.G. (1990). *Disorder and decline. Crime and the spiral of decay in American neighborhoods*. Berkely: University of California Press.
- Skogan, W.G. (1993). The Various Meanings of Fear. In: Bilsky, W., C. Pfeiffer & P. Wetzels (Eds.). *Fear of Crime and Criminal Victimization*. Enke: Stuttgart. pp. 131-140.
- Slama, A. (1993). *L'angélisme exterminateur. Essai sur l'ordre moral contemporain*. Paris: Grasset.
- Slovic, P. (2000). *The Perception of Risk*. London: Earthscan Publishers.
- Smith, W.R. & M. Torstensson (1997). Gender differences in risk perception and neutralizing fear of crime. Toward Resolving the Paradoxes. *British Journal of Criminology*. 37, 4, 608-634.
- Sparks, R. (1992). Reason and unreason in 'left realism': some problems in the constitution of the fear of crime. In: Matthews, R. & J. Young (Eds.). *Issues in Realist Criminology*. 119-135. London: Sage.
- Stanko, E. (1997). Safety Talk: Conceptualising Women's Risk Assessment as a 'technology of the soul'. *Theoretical Criminology* 1, 4, 479-499.
- Stanko, E. (2000). Victims R Us: the life history of 'fear of crime' and the politicisation of violence. In: Hope, T. & R. Sparks (Eds.). *Crime, Risk and Insecurity. Law and order in everyday life and political discourse*. 13-30. London: Routledge.
- Steenkamp, J-B.E.M. & H. Baumgartner (1998). Assessing Measurement Invariance in Cross-National Consumer Research. *Journal of Consumer Research*. 25, June 1998, 78-90.
- Steinmetz, C.H.D. & van Andel, H. (1985). Meningen over en reacties op criminaliteit: een nieuwe visie op eerdere WODC-resultaten. *Justitiële verkenningen*, 1, 25-71.

- Stoop, I.A.L. (2005). *The Hunt for the Last Respondent. Nonresponse in sample surveys*. The Hague: Social and Cultural Planning Office of the Netherlands.
- Stouthuysen, P. (1996). Veiligheid is ook een links thema. *Samenleving & Politiek*. 3, 7, 1-3.
- Sundeen, R.A. & J.T. Mathieu (1976). The Urban Elderly: Environments of Fear. In: Goldsmith, J. & S.S. Goldsmith (Eds.). *Crime and the Elderly: Challenge and Response*. 51-66 Lexington: D.C. Heath.
- Sutton, R.M. & S. Farrall (2005). Gender, Socially Desirable Responding and the Fear of Crime. *British Journal of Criminology*. 45, 212-224.
- Tacq, J.J.A. (1984). *Causaliteit in sociologisch onderzoek. Een beoordeling van causale analysetechnieken in het licht van wijsgerige opvattingen over causaliteit*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Taris, T.W. (2000). *A primer in longitudinal data analysis*, Londen: Sage.
- Taylor, I. (1996). Fear of crime, urban fortunes and suburban social movements: some reflections from Manchester. *Sociology*. 30, 2, 317-337.
- Taylor, I. (1997). Crime, anxiety and locality: responding to the 'condition of England' at the end of the century. *Theoretical Criminology*. 1, 1, 53-75.
- Taylor, I. & R. Jamieson (1998). Fear of crime and fear of falling: English anxieties approaching the millennium. *Arch. europ. Sociol.* 39, 1, 149-175.
- Taylor, D.G., R.P. Taub & B.L. Peterson (1986). Crime, Community Organization, and Causes of Neighborhood Decline. In: Figlio, R.M., S. Hakim & G.F. Rengert (Eds.). *Metropolitan Crime Patterns*. New York: Willow Tree Press.
- Taylor, R.B. (1996). Neighborhood Responses to Disorder and Local Attachments: The Systemic Model of Attachment, Social Disorganization, and Neighborhood Use Value. *Sociological Forum*. 11, 1, 41-74.
- Taylor, R.B. (1997). Social order and disorder of street blocks and neighborhoods: Ecology, microecology, and the systemic model of social disorganization. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 34, 1, 113-155.
- Taylor, R.B. & M. Hale (1986). Testing Alternative Models of Fear of Crime. *The Journal of Criminal Law & Criminology*. 77, 1, 151-189.
- Taylor, R.B. & S. Gottfredson (1986). Environmental Design, Crime, and Prevention: An Examination of Community Dynamics. In: Reiss, A.J. & M. Tonry (Eds.). *Communities and crime*. 387-416. Chicago: University of Chicago Press.
- Taylor, R.B., S.D. Gottfredson & S. Brower (1984). Block Crime and Fear: Defensible Space, Local Social Ties, and Territorial Functioning. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 21, 303-331.
- Thompson, C.Y., W.B. Bankston & R.L. St. Pierre (1992). Parity and disparity among three measures of fear of crime: a research note. *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*. 13, 373-389.
- Toseland, R.W. (1982). Fear of crime: who is most vulnerable? *Journal of Criminal Justice*. 10, 199-209.
- Tudor, A. (2003). A (macro) sociology of fear? *The Sociological Review*. 51, 2, 238-256.
- Tulloch, M. & C. Jennett (2001). Women's Responses to Fear of Crime. *Security Journal*. 14, 2, 53-62.
- Tulloch, M.I. (2004). Parental fear of crime. A discursive analysis. *Journal of Sociology*. 40, 4, 362-377.
- Tulloch, M. (2000). The Meaning of Age Differences in the Fear of Crime. Combining Quantitative and Qualitative Approaches. *British Journal of Criminology*. 40, 451-467.
- Twenge, J.M. (2000). The Age of Anxiety? Birth Cohort Change in Anxiety and Neuroticism, 1952-1993. *Journal of Personality and Social Psychology*. 79, 6, 1007-1021.
- Ungar, S. (2001). Moral panic versus the risk society: the implications of the changing sites

- of social anxiety. *British Journal of Sociology*. 52, 2, 271-291.
- Van Campenhoudt, L. (1999). L'insécurité est moins un problème qu'une solution. In: Cartuyvels, Y. & P. Mary (Eds.). *L'État face à l'insécurité. Dériver politiques des années 90*. Bruxelles: Labor.
- Van Campenhoudt, L., Y. Cartuyvels, F. Digneffe, D. Kaminski, P. Mary & A. Rea (Eds.)(2000). *Réponses à l'insécurité. Des discours aux pratiques*. Bruxelles: Labor.
- van de Bunt, H. & R. van Swaaningen (2004). Van criminaliteitsbestrijding naar angstmanagement. Muller, E.R. (Red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn: Kluwer, 663-676.
- Van de Vijver, F. & K. Leung (1997). *Methods and Data Analysis for Cross-Cultural Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Van de Vijver, F.J.R. (2002). Bias and substantive analyses. In: Harkness, J.A., F.J.R. van de Vijver & P.Ph. Mohler (Eds.). *Cross-Cultural Survey Methods*. New Jersey: Wiley-Interscience.
- Van Den Bogaerde, E. & I. Van Den Steen (2005). *Veiligheidsmonitor 2004. Analyse van de federale enquête*. Brussel: Federale Politie, Algemene Directie Operationele Ondersteuning, Directie van de nationale gegevensbank, Dienst Beleidsgegevens.
- Van den Bulck, J. (2004). Research Note: The Relationship between Television Fiction and Fear of Crime. An Empirical Comparison of Three Causal Explanations. *European Journal of Communications*. 19, 2, 239-248.
- Van den Bulck, J. (2000). The Relationship Between Television and Fear of Crime: An Empirical Test of Three Causal Explanations. *Paper presented at the 3th Experts Conference on Media Effects Research*, Stuttgart, 1-2 October 2000.
- van den Bunt, H. & R. van Swaaningen (2004). Van criminaliteitsbestrijding naar angstmanagement. Muller, E.R. (Red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn: Kluwer, 663-676.
- van der Ploeg, H.M. (2000). *Handleiding bij de Zelf-Beoordelings Vragenlijst (ZBV). Een Nederlandstalige bewerking van de Spielberger State-Trait Anxiety Inventory*. Lisse: Swets Test Publishers.
- van der Vijver, K. & J. Terpstra (Eds.)(2004). *Urban Safety: problems, governance and strategies*. Enschede: IPIT/University of Twente.
- van der Wurff, A. (1990). Angst voor criminaliteit en de omgeving: een signaalverwerkingsmodel. In: Winkel, F.W. & A. van der Wurff (Eds.). *Angst voor criminaliteit. Theorie Onderzoek Interventie*. 75-94. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- van der Wurff, A. W. I. M. (1992). *Aard en achtergronden van onveiligheidsgevoelens in de woonomgeving*. Diss. doc. Universiteit van Amsterdam.
- van der Wurff, A., L. van Staalduinen & P. Stringer (1988). Angst voor misdaad in woonomgevingen. De toetsing van een psychologisch model. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*. 43: 232-242.
- van der Wurff, A., L. van Staalduinen & P. Stringer (1989). Fear of Crime in Residential Environments: Testing a Social Psychological Model. *The Journal of Social Psychology*, 129, 2, 141-160.
- van Dijk, J.J.M. (1978). Publieke opinie en misdaad. *Justitiële Verkenningen*. 9, 4-40.
- van Dijk, A.J. (2004). Veiligheidsconstructie. Muller, E.R. (Red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. 397-454. Alphen aan den Rijn: Kluwer.
- van Kesteren, J., P. Mayhew & P. Nieuwebeerta (2000). *Criminal Victimization in Seventeen Industrialised Countries. Key findings from the 2000 International Crime Victims Survey*. Den Haag: WODC.
- Van Kerckvoorde, J. (1995). *Een maat voor het kwaad?* Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- van Koppen, P.J. & R.C.M. de Vette (1997). Vrees voor criminaliteit als ingebeelde ziekte.

- In: Wittebrood, K., J.A. Michon & M.J. ter Voert (Eds.). *Nederlanders over criminaliteit en rechtshandhaving*. 45-54. Deventer: Gouda Quint.
- Van Ostrive, L. (2000). Het veiligheidsplan van regisseur Verwilghen. *Samenleving en Politiek*. 7, 6, 25-34.
- Van Stokkom, B. (2006). Sociale zelfredzaamheid. De burger als toezichthouder, conflictbeheerder, rechter en reclasseringswerker. In: Gunther Moor, L. & R. Johannink (Red.). *Gedeelde verantwoordelijkheid voor veiligheid*. Dordrecht. Stichting SMVP.
- van Swaaningen, R. (1997). *Critical Criminology. Visions from Europe*. London: Sage Publications.
- van Swaaningen, R. (2004). Veiligheid in Nederland en Europa; een sociologische beschouwing aan de hand van David Garland. *Justitiële Verkenningen*. 7, 9-23.
- van Swaaningen, R. (2005). Public safety and the management of fear. *Theoretical Criminology*, 9, 3, 289-305.
- Van Tilt, E. (1995). *Is de achterdeur op slot. Pleidooi voor een cultuur van de ontmoeting*. Kapellen: Uitgeverij Pelckmans.
- van Weringh, J. (1978) *Onrust is van alle tijden. Opstellen over criminaliteit in Nederland*. Meppel: Boom.
- van Wilsem, J. (2003). *Crime and Context. The Impact of Individual, Neighborhood, City and Country Characteristics on Victimization*. Diss. doct. Katholieke Universiteit Nijmegen.
- van Wilsem, J. (1997). Slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens. In: Wittebrood, K., J.A. Michon & M.J. ter Voert (Eds.). *Nederlanders over criminaliteit en rechtshandhaving*. 55-66. Deventer: Gouda Quint.
- Vande Walle, G. (1998a). Hoogtevrees en stapelgekte. Onveiligheidsgevoelens in sociale hoogbouw wijken. *Samenleving & Politiek* 5 (2): 12-21.
- Vande Walle, G. (1998b). Spraakverwarring in de toren. *Samenleving & Politiek* 5 (9): 44-46.
- Vande Walle, G. (1999). Co-opticity: 'Ver-ruimte-lijking' van de stedelijke criminologie. *Panopticon*: 523-541.
- Vandekerckhove, L. (1998). *Opstellen over het banale*. Leuven: Acco.
- Vandenberg, R.J. & C.E. Lance (2000). A Review and Synthesis of the Measurement Invariance Literature: Suggestions, Practices, and Recommendations for Organizational Research. *Organizational Research Methods*. 3, 1, 4-70.
- Vanderhallen, M., Pleysier, S., Vervaeke, G. & Goethals, J. (2000). Verbetering van de vragenlijst van de Veiligheidsmonitor en meer in het bijzonder de module politiefunctie. *Panopticon*. 21, 3, 276-281.
- Vanderveen, G. (2006). *Interpreting Fear, Crime, Risk and Unsafety*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Vanderveen, G.N.G. (2004). Meten van veiligheid. Muller, E.R. (Red.). *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen*. Alphen aan den Rijn: Kluwer, 71-124.
- Vanderveen, G.N.G. (2001). Nederland vroeger veiliger? De veranderde beleving van onveiligheid. *Justitiële Verkenningen*. 27, 1, 34-48.
- Vanderveen, G. (2002). Experiencing safety. Proposing a novel approach to scout differences between men and women. In: Nieuwbeerta, P. (Ed.). *Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*. 335-351. Den Haag: BJU.
- Vanderveen, G. (1999). Stoere mannen, bange vrouwen? Over het sprookje van de fear-victimization paradox. *Tijdschrift voor Criminologie*. 41, 1, 2-20.
- Vandevoorde, N., M. Vanderhallen, R. Stoop & S. Pleysier (2001). Knelpunten inzake de exploitatie van de lokale veiligheidsmonitoren. In: Ponsaers, P., G. Vervaeke & J.

- Goethals (Eds.). *De veiligheidsmonitor. Behoeftendetectie bij de bevolking*. 13- 50. Brussel: Politeia.
- Vervaeke, G. & S. Pleysier (2001). De vlag dekt niet altijd de lading. Op zoek naar de definitie van het concept veiligheid. In: Enhus, E., P. Ponsaers, F. Hutsebaut & L. Van Outrive (Eds.). *De Politiehervorming*. 47-60. Brussel: Politeia/Centrum voor Politiestudies.
- Vervaeke, G., E. Neven, S. Pleysier & M. Vanderhallen (2006). De Veiligheidsmonitor doorgelicht: een kritisch, methodologische kijk op een onmisbaar instrument. In: Devroe, E., Beyens, K. en Enhus, E. (Eds.). *Zwart op wit: duiding bij cijfers uit de strafrechtsbedeling*. 87-110. Brussel: VUBPress.
- Vitelli, R. & N.S. Endler (1993). Psychological determinants of fear of crime: a comparison of general and situational prediction models. *Personality and Individual Differences*. 14, 1, 77-85.
- Vowell, P.R. & F.M. Howell (1999). Modeling delinquent behavior: social disorganization, perceived blocked opportunity, and social control, *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*. 19, 361-395.
- Vrij, A. & F.W. Winkel (1991). Characteristics of the built environment and fear of crime: a research note on interventions in unsafe locations. *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal*. 12, 203-215.
- Waeye, H. (1997a). Is current validation valid? Some intriguing problems with traditional validation designs for general (value-) surveys. *Bulletin de Méthodologie Sociologique*. 54, 41-63.
- Waeye, H. (1997b). *Vertogen over de relatie tussen individu en gemeenschap. Ontwikkeling en validering van meetinstrumenten in het kader van survey-onderzoek*. Leuven: Acco.
- Waeye, H., J. Billiet & S. Pleysier (2000). Validation by Means of Method Variation: A CFA-Approach to the SSA-Value-Typology of Schwartz. In: Ferligoj, A. & A. Mrvar (Eds.). *Developments in Survey Methodology*. 75-91. Ljubljana: Metodoloski zvezki.
- Walgrave, L. (1998). Straatcriminaliteit en preventie: tussen welzijn en veiligheid. In: Raymaekers, B. & A. van de Putte (eds.). *Denken voor Morgen. Lessen voor de 21e eeuw*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Walker, M.A. (1994). Measuring Concern about Crime. Some Inter-racial Comparisons. *British Journal of Criminology*. 34, 3, 366-378.
- Walklate, S. (1997). Risk and Criminal Victimization. A Modernist Dilemma? *British Journal of Criminology*. 37, 1, 35-45.
- Walklate, S. (1998a). Excavating the fear of crime: Fear, anxiety or trust? *Theoretical Criminology*. 2, 4, 403-418.
- Walklate, S. (1998b). Crime and community: fear or trust? *British Journal of Sociology*. 49, 1, 550-470.
- Warner, B.D. & P. Wilcox Rountree (1997). Local Social Ties in a Community and Crime Model: Questioning the Systemic Nature of Informal Social Control. *Social Problems*. 44, 4, 520-596.
- Warr, M. (1985). Fear of rape among urban women. *Social Problems*. 32, 238-250.
- Warr, M. (1987). Fear of Victimization and Sensitivity to Risk. *Journal of Quantitative Criminology*. 3, 1, 29-46.
- Warr, M. (1990). Dangerous situations: Social Context and Fear of Victimization. *Social Forces*. 68, 891-907.
- Warr, M. (1992). Altruistic Fear of Victimization. *Social Science Quarterly*. 73, 4, 723-736.
- Warr, M. (2000a). Rethinking Social Reactions to Crime: Personal and Altruistic Fear in Family Households. *American Journal of Sociology*. 106, 3, 551-578.

- Warr, M. (2000b). Fear of Crime in the United States: Avenues for Research and Policy. *Criminal Justice 2000*, Vol. 4, 451-489.
- Welkenhuysen-Gybels, J. (1998). Cross-cultureel onderzoek: Methodologische problemen bij de toepassing van een verkorte F-schaal in Franstalig en Nederlandstalig België. *Tijdschrift voor sociologie*. 19, 4, 449-471.
- Welkenhuysen-Gybels, J. (2003). *The detection of differential item functioning in Likert score items*. Diss. doct K.U.Leuven, Faculteit Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie.
- Welkenhuysen-Gybels, J., J. Billiet & B. Cambré (2003). Adjustment for acquiescence in the assessment of the construct equivalence of Likert-type score items. *Journal of Cross-cultural Psychology*. 34, 6, 702-722.
- Wikström, P.-O. (1995). Urban neighborhoods, victimization and fear of crime. In: Fijnaut, C. e.a. (Eds.). *Changes in society, crime and criminal justice in Europe. Volume I. Crime and insecurity in the city*. 39-56. Antwerpen: Kluwer Rechtswetenschappen België.
- Wikström, P.-O.H. & L. Dolmén (2001). Urbanisation, neighbourhood social integration, informal social control, minor social disorder, victimisation and fear of crime. *International Review of Victimology*. 8, 121-140.
- Wilcox Rountree, P. & K.C. Land (1996). Perceived Risk versus Fear of Crime: Empirical Evidence of Conceptually Distinct Reactions in Survey Data. *Social Forces*. 74, 4, 1353-1376.
- Wilcox, P., N. Quisenberry & S. Jones (2003). The built environment and community crime risk interpretation. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 40, 3, 322-345.
- Wildavsky, A. (1991). *Searching for Safety*. Oxford: Transaction Publishers.
- Will, J.A. & J.H. McGrath (1995). Crime, neighborhood perceptions, and the underclass: The relationship between fear of crime and class position. *Journal of Criminal Justice*. 23, 2, 163-176.
- Williams, F.P., M.D. McShane & R.L. Akers (2000). Worry About Victimization: An Alternative and Reliable Measure for Fear of Crime. *Western Criminology Review*. 2, 2. (Online beschikbaar op: <http://wcr.sonoma.edu/v2n2/williams.html>).
- Williams Reid, L., J. Timmons Roberts & H. Monro Hilliard (1998). Fear of Crime and Collective Action: An Analysis of Coping Strategies. *Sociological Inquiry*. 68, 3, 312-328.
- Williams, P. & J. Dickinson (1993). Fear of Crime: Read All About It? The Relationship between Newspaper Crime Reporting and Fear of Crime. *British Journal of Criminology*. 33, 33-56.
- Wilson, J.Q. & G.L. Kelling (1989). Broken Windows. In: Dunham, R. & G. Alpert (Eds.). *Critical Issues in Policing. Contemporary Readings*. Illinois: Waveland Press.
- Wilson-Doenges, G. (2000). An exploration of sense of community and fear of crime in gated communities. *Environment and Behavior*. 32, 5, 597-611.
- Winkel, F. W. & A. van der Wurff (Red.)(1990). *Angst voor Criminaliteit. Theorie, Onderzoek, Interventie*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Winkel, F. W. (1981). Angst voor criminaliteit - verklarende modellen. *Tijdschrift voor Criminologie*. 6, 289-306.
- Winkel, F.W. (1985). Angstgevoelens voor criminaliteit: een informatieverwerkingsperspectief. *Justitiële Verkenningen*. 1, 72-101.
- Winkel, F.W. (1998). Fear of Crime and Criminal Victimization. Testing a Theory of Psychological Incapacitation of the 'Stressor' Based on Downward Comparison Processes. *British Journal of Criminology*. 38, 3, 473-484.
- Winkel, F.W. & A. Vrij (1990). Fear of crime and mass media crime reports testing similarity hypotheses. *International Review of Victimology*. 1, 251-265.

- Wittebrood, K. (2001). Onveiligheidsbeleving en slachtofferschap in westerse geïndustrialiseerde landen. Een multilevel-analyse. *Tijdschrift voor Criminologie*. 2, 144-157.
- Wittebrood, K. (2002). Fear of crime and victimization in western industrialized countries. In: Nieuwbeerta, P. (Ed.). *Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*. 285-299. Den Haag: BJU.
- Yin, P.P. (1980). Fear of Crime among the Elderly: some Issues and Suggestions. *Social Problems*. 27, 4, 492-504.
- Yodanis, C.L. (2002). Gender inequality, sexual violence, and fear in Europe. In: Nieuwbeerta, P. (Ed.). *Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*. 265-281. Den Haag: BJU.
- Young, J. (1986). The Failure of Criminology. In: Matthews, R., & J. Young (Eds.). *Confronting Crime*. 4-30. London: Sage.
- Young, J. (1988). Risk of crime and fear of crime: a realist critique of survey-based assumptions. In: Maguire, M. & J. Pointing (Eds.). *Victims of crime: a new deal?* 164-176. Milton Keynes: Open University Press.
- Young, J. (1999). *The Exclusive Society. Social exclusion, crime and difference in late modernity*. London: Sage Publications.
- Young, J. (2001). Identity, community and social exclusion. In: Matthews, R. & J. Pitts (Eds.). *Crime, disorder and community safety. A new agenda?* 26-53. London: Routledge.
- Young, J. (2004). Constructing the Paradigm of Violence: Mass Media, Violence and Youth. In: Albrecht, H.-J., T. Serassis & H. Kania (Eds.). *Images of Crime II*. pp. 187-198. Freiburg: Max-Planck-Institut/Edition Iuscrim.
- Zedner, L. (2000). The pursuit of security. In: Hope, T. & R. Sparks (Eds.). *Crime, Risk and Insecurity. Law and order in everyday life and political discourse*. 200-214. London: Routledge.
- Zhou, B. & M.J. McClendon (1999). Cognitive ability and acquiescence. *Proceedings of the Survey Research Methods Section, American Statistical Association*. 1003-1012.
- Zizek, S. (2000). *Pleidooi voor Intolerantie*. Amsterdam: Boom
- Zukin, S. (1995). *The Cultures of Cities*. Cambridge: Blackwell.

